

પ્રકાશક:-

ગાંધી વહીવટાસ ત્રિભુવનદાસ

(સાહિત્યભૂષણ)

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા

(તરફથી)-ભાવનગર.

અનંતવિજ્ઞાનનિશ્ચુદ્ધરૂપં, નિરસ્તમોહાદિપરસ્વરૂપમ્ ।

નરામરેદ્ધૈઃ કૃતવાકુર્મક્તિ, નમામિ તીર્થેશ્વમનંતશક્તિમ્ ॥ ૧ ॥

જેમનું વિજ્ઞાન અનંત છે, જેમનું સ્વરૂપ નિર્મલ છે, જેણે મોહ અજ્ઞાનાદિ પરસ્વરૂપને ટાળેલું છે, અને મનુષ્યોના ધર્મ-અકર્મણ્યોએ તથા દેવતાઓના ધર્મોએ જેમની અન્તરહર લક્ષિત કરેલી છે એવા અનંત શક્તિવાળા શ્રી તીર્થેશ્વર પ્રભુને નમસ્કાર કરું છું.

સર્વ ધર્મકૃત્યોમાં સમ્યક્ત્વની પ્રધાનતા.

“ સમત્તમેવ મૂલં નિદિદ્ધં જિનવરેદ્ધિં ધમ્મસ્સ ।

एगंपि धम्मकिच्चं न तं विणा सोहए नियमा ”

શ્રી જિનલાભચરિ.

“જિનવરોએ ધર્મનું મૂળ સમ્યક્ત્વને કહેલું છે, કારણ કે શુદ્ધ સમ્યક્ત્વવડે જ આત્મરૂપી ભૂમિ નિર્મળ થઈ શકે છે (જેમ ચિત્રકારે પ્રથમ ભૂમિને શુદ્ધ કર્યા પછી તે ભૂમિ ઉપર ચિત્રરેલા ચિત્રો જેમ અસાધારણ રીતે શોભી ઉઠે છે તેમ) તેથી સર્વ ધર્મના કૃત્યો સમ્યક્ત્વવડે આત્મશુદ્ધિ કર્યા વિના એક પણ ધર્મકૃત્ય શોભતું નથી, જેથી લલ્યાત્માઓએ પ્રથમ સમ્યક્ત્વવડે જ પોતાની આત્મશુદ્ધિને વિષે પ્રયત્ન કરવો.

મુદ્રક :-

શાહ ગુલાબચંદ સહયુભાર્થ

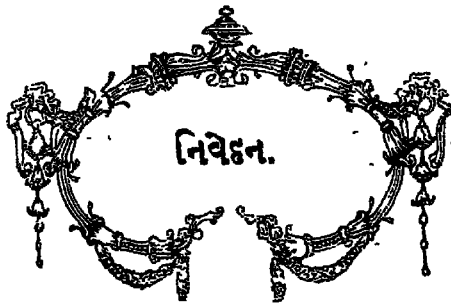
શ્રી મહોદય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ

દાણાપીઠ-ભાવનગર.

न्यायाभेनिधि श्री १००८ श्री विजयानन्दसुरि
(प्रसिद्धनाम श्रीआत्मेशभक्त महाराज)

श्री महोदय प्रेस-सावनगर,

આ શ્રી કથારત્નકોષ નામનો કથાત્રયોગ(કથા સાહિત્ય)નો અથ પૂજ્ય શ્રી દેવજીદાસચાર્ય મહારાજે સં. ૧૧૫૮ માં પ્રાકૃતભાષામાં શુભાર સાહ્યગીઆરંભનાર શ્લોક પ્રમાણમાં રચ્યો છે. આ અતિ મહાવનો, દુર્લભ કથાત્રય(મૂળ)નું સાક્ષરશિરોમણિ પરમ કૃપાળુ મુનિરાજશ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે અતિ પરિશ્રમે સંશોધન કરી પ્રકાશન કરવા આ સમાને સુપ્રત કરવાથી તે મૂળ અથ સં. ૨૦૦૦ ની સાલમાં પ્રતાકારે પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે. તે મૂળ અથમાં તેની મહામૂલી, સંપૂર્ણ માહિતિવાળી પ્રસ્તાવના ગુજરાતી ભાષામાં કૃપાળુ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે લખેલી સાથેજ છપાયેલી છે; જેમાં કથા સાહિત્યની ઉપયોગિતા, જૈન પ્રવચનમાં કથાત્રયોગનું સ્થાન, દ્રવ્યત્રયોગ વગેરે ચાર અતુલ્યોગમાં કથાત્રયોગની સમજ અને તેમાં કથાત્રયોગનું વિશિષ્ટ સ્થાન કેમ છે ? તે સંબંધી મહત્વપૂર્ણ વિવેચન, કથાના પ્રકારો અને કથાવસ્તુ, કથારત્નકોષનો પરિચય અને તેના પ્રણેતા શ્રીમાન દેવજીદાસચાર્ય મહારાજે રચ્યા પછી તેની વિશિષ્ટતાને લક્ષને તે અંત્ય જોડેલી બધી ખ્યાતિ પામ્યો હતો કે પાછળથી અન્ય પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજોએ પોતાની કૃતિના અંશોમાં જે અતુકરણ અને અવતરણ કરેલાં છે તે સંબંધી હકીકત, મૂળ અથના સંશોધન માટે અન્ય પ્રતિજ્ઞાના લંધિલા આધારોની નોંધ વગેરે સર્વે મૂળ અથની પ્રસ્તાવનામાં અહીં જ વિસ્તારથી આપવામાં આવેલ છે. પ્રસ્તુત અથના સંશોધનકાર્યમાં અને વિષમપદ્યોર્વિતક ટિપ્પણી કરવામાં કૃપાળુ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે અહીં જ સાવધાનતાપૂર્વક પ્રયત્ન સેવ્યા છે તેટલું જ નહિ પરંતુ તે મૂળ અથની પ્રસ્તાવનાના પા ૧૦ મેં અન્ય પ્રતિજ્ઞાના જે આધારો લીધા છે તેમાં (ખ) નિશ્ચાનીવાળી પ્રત ધણી અશુદ્ધ, કેટલોક સ્થળે પકિતઓની પકિતઓ નેટલા પાઠો પડી ગયેલા, લેખકની અજ્ઞાનતાવડે અક્ષરોની ફેરવટલી, ધણી અસંતોષસ્તતા અને છેવટે પ્રકરિતને સદતર જૂસી નાખવાના થયેલા પ્રયોગો વગેરે સંશોધન માટેનો વિકટ પરિસ્થિતિ તે પ્રતમાં હોવા છતાં, કૃપાળુ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે અતિ પરિશ્રમે વિદ્વાપૂર્ણ રીતે નેટલું વાંચી સક્યા છે તેટલો ઉતારો મૂળ અથની પ્રસ્તાવનાના પાને ૧૨ મેં જે આપેલો છે તે સાક્ષરો, વિદ્વાનો વગેરે અવલોકન કરશે તો તેઓને કૃપાળુ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના અહમ્મતપૂર્ણ, અપરિમિત જ્ઞાન અને વિદ્વાપૂર્ણ સંશોધનપણા માટે અહમ્મત ઉપેત્ત થવા સિવાય રહેશે જ નહિં.

જેથી આ નિરંતરના પઠન, પાઠન અને ઉપયોગી અંથની સરલ અને વિદ્વાપૂર્ણ તે પ્રસ્તાવના મૂળ અથમાં આપવાથી તે (મૂળ) અથનું મહત્વ અતિ ધણું વધી જતાં આ જૈન કથા સાહિત્યનો અતિ

II

મૂલ્યવાન ગ્રંથ બની ગયેલ છે, જેથી તે જ પ્રસ્તાવના આ અનુવાદ ગ્રંથની અનુપમતા વધવા માટે સાથે જ આપવામાં આવી છે. જેથી આ ગ્રંથ પણ કેટલો મહત્વનો, છે તે આ ગ્રંથની શરૂઆતમાં આપેલી તે પ્રસ્તાવના પ્રથમ મંતવનપૂર્વક વાંચવાથી સમજી શકાશે, તેટલું જ નહિ પરંતુ તેમાં આપેલા સમ્યક્ત્વ વગેરેના ગુણોનું સ્વરૂપ અને તેને લગતી આપેલી સુદર કથાઓ વાચતા આલેહા ઉત્પન્ન થવા સાથે નિરંતરના અભ્યાસ અને મનન કરવાથી હવેટ આત્મકથાઓ પણ સાધી શકાય છે.

પૂજ્ય શ્રી દેવભદ્રચરિ મહારાજની કૃતિના મૂળ ગ્રંથોનું વિવેચન તે પ્રસ્તાવનામાં જે આપેલું છે તેમાંથી આ સભા તરફથી બે ગ્રંથોના અનુવાદો અને આ ગ્રંથ મૂળ અને અનુવાદ સાથેનું પ્રકાશન થયેલું છે, તેની નોંધ અહિં આપવી યોગ્ય લાગે છે.

૧ શ્રી મહાવીર પ્રભુ ચરિત્ર—આ મૂળ ગ્રંથના રચયિતા પરમ પૂજ્ય શ્રી દેવભદ્રચરિ આચાર્ય પદારૂઢ થયા પહેલાં તેઓશ્રીનું નામ શ્રી શુભચંદ્રગણ્ધી હતું, તે વખતે સં. ૧૧૭૯ની સાલમાં તે મૂળ ગ્રંથ પ્રાકૃત ભાષામાં ૧૨૦૨૫ શ્લોક પ્રમાણે વિસ્તારપૂર્વક ચરિત્ર રચ્યું હતું જેનો અનુવાદ કરાવી (ભાષાંતર) સચિત્ર આ સભા તરફથી સવત ૧૯૬૪ની સાલમાં પ્રગટ થયેલ છે.

૨ કથારત્નકોષ—મૂળ ગ્રંથ આચાર્ય પદારૂઢ થયા પછી પ્રાકૃત વગેરે ભાષામાં સુમારે ૧૧૫૦૦ શ્લોક-પ્રમાણે સંવત ૧૧૫૮ માં રચેલ છે, તે આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે સં. ૨૦૦૦ ની સાલમાં મૂળ ગ્રંથનું પ્રકાશન થયેલ છે, અને તેના અનુવાદના પ્રથમ ભાગનું આ પ્રકાશન છે અને બીજો બાકીનો સપૂર્ણ ભાગ તૈયાર થાય છે તે જોય અને તેમ વેળાસર પ્રગટ કરવામાં આવશે.

૩. શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર—મૂળગ્રંથ પ્રાકૃત ભાષામાં સુમારે ૬૨ હજાર શ્લોકપ્રમાણે સં. ૧૧૬૮ની સાલમાં રચેલો છે, જેનો અનુવાદ (ભાષાંતર) કરાવી સચિત્ર સભા તરફથી સંવત ૨૦૦૫ની સાલમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે.

આ ત્રણે અનુપમ ગ્રંથો અતિ પ્રશંસા પામેલ હોવા સાથે આત્મકથાઓ સાધવા માટે અતિ ઉપયોગી જણાયા છે, જેને માટે પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજઓ, મુનિ મહારાજઓ, જૈન જૈનેતર વિદ્વાનો વગેરેના અનેક સુદર અભિપ્રાયો મળ્યા છે, તે “આત્માનંદ પ્રકાશ” માસિકમાં ક્રમેક્રમે પ્રગટ થયેલ છે, તેમજ આ ત્રણે અતિ ઉપયોગી અનુવાદ ગ્રંથો અમારા માનવતા પેદાન સાહેબો અને લાર્ધક ગ્રેન્જરીને ધારા પ્રમાણે ભેટ પણ આપવામાં આવેલ છે.

આ કથારત્નકોષ ગ્રંથ ખરેખર કથાર્થી રત્નનો ભંડાર હોવાથી (કથાસાહિત્યો) ઉચ્ચ કોટીનો હોઈને અલંકાર રચનાથી પણ સુદર બનેલ છે. આ ગ્રંથમાં સમ્યક્ત્વાદિના તેમજ સામાન્ય ગુણો અને પાંચ અણુવતાદિના સવર વિશેષ ગુણો મળી ૫૦ ગુણો અને તેને લગતી આકર્ષક ખ્યાસ કથાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, કે તે તમામ કથાઓ વાચકની રસહૃતિને અપૂર્વરીતે પોષે તે રીતે ગ્રંથકાર આચાર્ય મહારાજે રચી છે.

શ્રી ગ્રંથકાર આચાર્યદેવ જે જે ગુણ ઉપર જે જે કથાઓ કહે છે, તેના પ્રારંભમાં અને ઉપસંહારમાં તે તે ગુણનું અતિ જાણવા જેવું સ્વરૂપ, તેનું વિવેચન, તેને લગતા ગુણ દોષો, તેથી થતી

* તે મૂળ ગ્રંથની પ્રસ્તાવનાના પાનું ૧૨ સિવાય આખી પ્રસ્તાવના આ ગ્રંથમાં આપી છે.

III

આત્માને લાભકારિણું નિરૂપણુ જે અક્ષારમુખી નહિં જાણેલું—ન અનુભવેલું—ન વાંચેલું કે વિચારેલું તેવું બહુ જ સુંદર રીતે કહ્યું છે; તે ઉપરાંત પ્રસંગોપાત ધીમ અનેક મહત્વના વિષયો વર્ણવવામાં અને ચર્ચામાં આગમ છે, જેવા કે ઉપવન વર્ણન, ઋતુ વર્ણન, યુદ્ધ વર્ણન આદિ વર્ણનો, રાજ-કૃતના પરિવર્તી થતા લાભો, સંપુરણનો માર્ગ, દેવ દર્શન, પુરૂષ પ્રકારો, કરવા લાયક અને નહિં કરવા લાયક, છેડના લાયક, ધારણ કરવા લાયક, વિશ્વાસ નહિ કરવા લાયક, આઈ આઈ બાબતો વગેરે નૈતિક વિષયો, સામુદ્રિક, જૌંક વિચાર, રત્ન પરિક્ષા, રાજ્ય લક્ષણો આદિ લોકોને આકર્ષક વિષયો, દેવશુર ધર્મતત્વનું સ્વરૂપ, અષ્ટ પ્રાતિકાષ, રત્નત્રય, ધર્મતત્વ પરમર્થ, જિન પ્રતિમાકારધારી મત્સ્ય અને કમળો, જિન પૂજનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ, મૂર્તિ પૂજા વિષયક, અનંતકામ વગેરેના ભક્ષણનું સંદર્શન આદિ ગંભીર ધાર્મિક વિષયો, ઉપધાન, કનભરોપણ, મૂર્તિ પ્રતિકા, તપ વિધિ આદિ વિધાનો તે સાથે અનેક કથાઓ સુભાષિત વિવિધ વિષયોનું સ્વરૂપ આપેલું છે. તે સિવાય ધીમ ધણી વિષયો જે કે પ્રસ્તાવનામાં જણાવેલાં છે તેમાંથી ધણી વિષયો તફાન નથી, જાણવા, આદરવા, અનુભવવા જેવા તેનું અથકર્તા કૃપાળુ આચાર્ય મહારાજને વિદ્વાતાપૂર્ણ રીતે આ અથમા વિવેચન કહ્યું છે.

આ અંથ મનનપૂર્વક વાંચતા તેના રચયિતા આચાર્ય ભગવાન શ્રી દેવભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ કેટલા બહુશ્રુત આચાર્ય હતા, તેમજ તેમની કૃતિઓ કેટલી પાંડિત્યપૂર્ણ અને ગંભીર અર્થવાળી છે તે સહજે સમજી શકાય તેવું છે.

આ અથમાં આવેલી કથાઓ યૌદ્ધિક પ્રચલિત છે તેને પાઠ કરતા લગભગ બધી કથાઓ નવીન, અપૂર્વ, અને કેટલાક નહિં સાંભળેલી, નહિ વાંચેલી એવી અનુપમ હોવાથી મનનપૂર્વક વાંચતાં વાચકને શ્રદ્ધાળુ બનાવે છે.

આ મૂળ અંથ શુભારે સાડા અગીવાર હજાર શ્લોક પ્રમાણ હોવાથી અથનો અનુવાદ (ગુજરાતી ભાષાતર) છપાવતાં તેને લગતા સાહિત્યમાં પ્રથમ છપાવવાના કારણે આ ભાગમાં ટકાઉ, જામી જતના જે વાપર્યાં છે, તેવા હાલમાં ફરી કન્પ્રેસ આવવાથી નહિં મળી શકવાથી, તેમજ તેને લગતું (છાપકામનું) અન્ય સાહિત્ય વગેરે સારું મળવાની મુશ્કેલી ફરી ઉભી થતાં તેની રાહ જોવા જતાં આઓ અંથ છપાવતાં ઘણી લાંબી મુદત થાય તેમ લાગવાથી તેમજ મૂળ અંથ પ્રકટ થયા પછી આ અંથ આખ્યાન ઉપયોગી, નિરતર પઠન, પાઠન માટે અતિ મહત્વનો હોવાથી અનુવાદ જલ્દી પ્રકટ કરવાની માંગણીઓ પછી થવાથી જેમ બને તેમ વેળાસર આ પ્રથમ ભાગ પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે.

આ કથારત્ન કોષ અંથ એટલો બધો સુંદર, ઉપયોગી અને અતિ મહત્વનો એટલા માટે છે કે, ધીમ અનેક અથો વાચવાથી જે અનેક વિષયો, વર્ણનો, ધાર્મિક બાબતો તેના વિધિવિધાનો વગેરે તેમાંથી મેળવી શકાએ છીએ, તે સર્વ આ એક જ (કથારત્નકોષ અથના વાંચન અને અધ્યયનથી) મેળવી શકાય છે, જેથી આ અનુપમ અંથ જ્ઞાનભંડાર, લાભગ્રેષી, પુસ્તકાલય માટે નિરંતરના ઉપયોગી તેમજ શ્રીગારરૂપ હોવાથી આ અંથ ઉદ્દેશ પ્રમાણે પ્રાચીન સાહિત્યોદ્ધાર કરવા ભક્ષિતપૂર્વક પ્રકટ કરવામાં આવે છે, જેથી ભવ્યાત્માઓ—વાંચકો મનનપૂર્વક વાંચી આત્મકલ્યાણ સાધે એમ પરમાત્માની પાસે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

આ પ્રથમ ભાગમાં સમ્યક્ત્વના વીશ ગુણો અને તેને લગતી વીશ કથાઓ સાથે આપવામાં

આવેલી છે. જે જોયા ટકાઉ પેપરો ઉપર સુંદર ગુજરાતી ટાઇપોમાં અને રંગબેરંગી સુંદર કપર એક્ટ અને પાકા બાઈડીંગ સાથે દિવસાદિવસ વધતા જતા બાવોથી સખ્ત વધતી જતી મોંઘવારી હોવા છતાં જેમ અને તેમ સુંદર અને આકર્ષકરીતે આ પ્રથમ ભાગનું પ્રકાશન કરવામાં આવેલ છે.

આ ત્રીજા અંથ પ્રગટ થયા પછી તેનો ગુજરાતી અનુવાદ જલ્દી પ્રકટ થાય તો ગુજરાતી ભાષાના ભણુકાર, શ્રદ્ધાળુ ભવ્યાત્માઓ તેનો લાભ સારી રીતે લઈ આત્મકલ્યાણ સાધે વગેરે અતિ લાભનું કારણ બનશે, તેના અનુવાદ માટેનો પણ પ્રયત્ન જલ્દી કરી આપવા માટે પરમકૃપાળુ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિભવજી મહારાજનો આભાર સભા ભૂલી શકતી નથી. આ સભા તરફથી પ્રકાશન થતાં અતિ મહત્વના ઉચ્ચ કોટી સાહિત્ય ગ્રંથોના સંશોધનના ઉત્તમ પ્રયત્નો માટે હરહંમેશ આ સભા તે કૃપાળુ મુદ્રમહારાજની ઋણી છે.

આવા પરમ ઉપકારક, મોલિક, અનુપમ સમ્યક્ત્વ સ્વરૂપને જણાવનાર કે જેના વિના યુન, ફર્શન અને ચારિત્ર વગેરેની કંઈ કિંમત નથી તે સાથે પણ અણુમતનું યુન અને તેનું શ્રદ્ધાપૂર્વકનું આરાધન સાચાર-ધર્મના આરાધન માટે છે અને અણુગાર ધર્મને કમે કરી ગ્રંથજી કરવાના આમંત્રણરૂપે કથારૂપી રત્નોનો ભંડાર હોઈ આ ઉત્તમ ગ્રંથમાં કોઈ પ્રવચનપ્રભાવક, ધર્મશ્રદ્ધાળુ જૈન બંધુનું નામ જોડાય તો સોનું અને સુગંધની જેમ સુંદર મિલન થાય, તેમ આ સભા ધન્ય ધરાવતી હતી. દરમ્યાન આ સમાના માનનીય સભાસદ ભાઈશ્રી અનુપચંદ ઝવેરભાઈ કે જે આ સભા ઉપર મુજબમાં રહેવા છતાં પ્રેમ ધરાવે છે અને સમાની પ્રગતિમાં ઉમેરો કરવા નિરંતર અભિપ્રાય ધરાવે છે, તે શ્રી અનુપચંદભાઈએ પોતાના ધર્મ-રત્નોની મિત્ર શેઠ નરવરભાઈભાઈ તથા શેઠ રમણભાઈભાઈ પાટણનિવાસી બંધુઓને આ અપૂર્વ ગ્રંથ સંપ્રદી હકીકત જણાવી અને તે બંને બંધુઓએ આ ગ્રંથરત્નની મહત્વતા, ઉપયોગિતા જણવી પોતાના સ્વર્ગવાસી પૂજ્ય પિતાશ્રી શ્રીચુત છાટાભાઈભાઈની ભક્તિ અને સ્મરણ નિમિત્તે તેઓશ્રીના નામથી સિરિઝ તરીકે આ સપૂર્ણ ગ્રંથ પ્રકટ કરવા આર્થિક સહાય આપી ગાનભક્તિ કરી છે, જે માટે તે બંને બંધુઓનો આભાર માનવામાં આવે છે, તેમજ બંધુ શ્રી અનુપચંદ ઝવેરભાઈના આ ઉત્તમ પ્રયત્ન માટે આ સભા તેમને પણ ધન્યવાદ આપે છે, આ ગ્રંથની શુદ્ધિ માટે વયાશક્તિ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે છતાં તેના અનુવાદમાં કે દષ્ટિદોષ, પ્રેસદોષ કે અન્ય કારણોથી આ ગ્રંથમાં કોઈ સ્થળે સ્પષ્ટતા જણાય તો ક્ષમા માગવા સાથે સમાને જણાવવા નમ્ર વિનંતિ કરીએ છીએ.

આત્માનંદ સુવન
વીર સં. ૨૪૭૭ નિ. સં. ૨૦૦૭
વૈશાક શુદ્ધ ૩ (અક્ષય તૃતીયા)

ગાંધી વલ્લભાસ ત્રિભુવનદાસ
લાવનગર.

સાથર શિરોમણિ શાસ્ત્રીના મહાન સચીવક

સુનિરાજશ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ.

॥ जयन्तु वीतरागाः ॥

કથારત્નકોશની પ્રસ્તાવના.

આજે આચાર્ય શ્રીદેવભદ્રસૂરિવિરચિત રત્નકોશના ચથાર્થ નામને શોભાવતો એવો કથારત્નકોશ નામનો અતિદુર્લભ ગ્રન્થ પ્રકાશિત કરી જૈન કથાસાહિત્યરસિક વિદ્વાનોના કરકમળમાં ઉપહારરૂપે અર્પણ કરવામાં આવે છે; જેની સાથે ત પરિપૂર્ણ માત્ર એક જ તાડપત્ર ઉપર લખાયેલી પ્રાચીન પ્રતિ, ખંભાતના 'શ્રીશાંતિનાથ જૈન જ્ઞાનભંડાર'ને નામે જોળખાતા અતિપ્રાચીન ગૌરવશાળી તાડપત્રીય જ્ઞાનભંડારમાં જળવાયેલી છે. તેને અંગે નીચેના સુદ્ધાઓ ઉપર વિચાર કરવામાં આવે છે:—૧ ભારતીય કથાસાહિત્યની વિપુલતા. ૨ જૈન પ્રવચનમાં ધર્મકથાનુયોગનું સ્થાન. ૩ કથાના પ્રકારો અને કથાવસ્તુ. ૪ કથારત્નકોશગ્રંથનો પરિચય. ૫ તેના પ્રભુતા. ૬ અન્ય જૈનકથાગ્રંથાદિમાં કથારત્નકોશનું અનુકરણ અને અવતરણ. ૭ સંશોધન માટે એકત્ર કરેલી પ્રાચીન પ્રતિઓનો પરિચય તથા સંશોધન વિશેની માહિતી.

૧. ભારતીય કથાસાહિત્યની વિપુલતા.

આજની પ્રત્યક્ષદુનિયામાં જે માનવપ્રજા વસે છે તેમાં ભણેલાગણેલા કુશાગ્રમતિવાળા લોકો જે ત્રણ ટકા જેટલા જ છે, બ્યારે બાકીનો ૯૭ ટકા જેટલો ભાગ અક્ષરજ્ઞાન વિનાનો છતાં સ્વયં સ્ફુરિત સંવેદનવાળો છે. આમાં કેવળ અક્ષરપરિચય ધરાવનારા અને અક્ષરપરિચય વિનાના છતાં પોતાની હૈયાઉકલતથી વ્યવહાર અને પરમાર્થનો તોડ કાઢનારા લોકોનો સમાવેશ છે. આ ૯૭ ટકા જેટલી અત્યધિક સંખ્યા ધરાવનારા લોકો વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, ગણિતવિદ્યા, ભૂગોળ કે ખગોળવિદ્યામાં ઊંડા ઊતરવા જરાય રાજી નથી તેમ તૈયાર પણ નથી. તેમને તો ઘણી સરળ રીતે સમજ પડે અને એ સમજદારા જીવનનો રસ માણી શકાય અને વ્યવહાર તેમજ પરમાર્થને સમજી માનવજીવનની કૃતકૃત્યતા અનુભવાય એવા સાહિત્યની અપેક્ષા છે. એટલે એ વસ્તુને આપણા પૂર્વ મહર્ષિઓએ વિપુલ પ્રમાણમાં કથા, ઉપકથા, આખ્યાનો, આખ્યાયિકાઓ, ભૈતિહાસિક ચરિત્રો આદિ સર્જીને પૂરી રીતે સંતોષી પણ છે. આ રીતે જોતાં કથાસાહિત્યનો સંબંધ સુખ્યતથા આમજનતા સાથે છે, અને આમજનતા વિપુલ હોવાથી તેની સાથે સંબંધ ધરાવતું કથાસાહિત્ય પણ વિપુલ, વિવિધ અને આમજનતાની ખાસિયતોને લક્ષમાં રાખી

સુગમ અને સુબોધ ભાષામાં સરળથેલું છે. આ પ્રકારનું કથાસાહિત્ય જેમ જૈનસંપ્રદાયમાં વિપુલ છે એ જ રીતે વૈદિક અને બૌદ્ધસંપ્રદાયમાં પણ અતિ વિપુલ પ્રમાણમાં છે; એટલું જ નહિ પણ ભારતવર્ષની જેમ ભારતવર્ષની બહાર પણ આ ભંતનું કથાસાહિત્ય એટલા જ પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ થાય છે. જ્ઞાનની દૃષ્ટિએ વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, ભૂગોળ, ખગોળ, ગણિત, આયુર્વેદ, અધ્યાત્મશાસ્ત્ર, યોગવિદ્યા, પ્રમાણશાસ્ત્ર વગેરે વિદ્યાઓનું મહત્ત્વ જરાય ઓછું નથી, પરંતુ તે બધી ગહન વિદ્યાઓને સર્વગમ્ય કરવાનું સાધન માત્ર એક કથાસાહિત્ય છે; માટે જ ભારતવર્ષના તેમજ ભારતની બહારના પ્રાચીન અર્વાચીન કુશાગ્રભાત વિદ્વાનો પણ કથાસર્જનની પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા છે અને એ દ્વારા એમણે આમ-જનતાને ત્યાગ, તપ, વૈરાગ્ય, ધીરજ, ક્ષમા, નિઃસ્પૃહતા, પ્રાણિસેવા, સત્ય, નિર્લોભતા, સરળતા આદિ ગુણોની સિદ્ધિ માટે વિવિધ પ્રેરણાઓ આપી છે. આમજનતાને કેળવવાનું કામ સહજ સાધ્ય નથી, તેમ છતાં ત્યાગ, સદાચાર, સરળતા, સમયજ્ઞતા આદિ સદ્ગુણોથી વિભૂષિત મહાપુરુષે આમજનતાને ઉપદેશદ્વારા કેળવી શકે છે, સાહિત્ય-સર્જનદ્વારા દોરી શકે છે અને અનેક ગુણો ઉકેલી તેની સાધનાના માર્ગને સરળ બનાવી આપે છે. આ દૃષ્ટિએ પણ કથાસાહિત્યનું મૂલ્ય અનેકગણું વધી જાય છે.

૨. જૈન પ્રવચનમાં કથાનુયોગનું સ્થાન.

જેમ મહાભારત અને રામાયણના પ્રણેતા વૈદિક મહર્ષિઓએ આમજનતાના પ્રતિનિધિ બની એ ઝંથોની રચના કરી હતી, એ જ પ્રમાણે જૈનપરંપરાએ પણ આમજનતાની વિશેષ યેવના કરવામાં જ પોતાનું ગૌરવ માન્યું છે. એક કાળે જ્યારે વૈદિક પરંપરા આમજનતાની મટી રાજ્યોની આશ્રિત થઈ આમજનતાનું પ્રતિનિધિપણું શુભાવી ગેઠી, એટલું જ નહિ પણ એ આમજનતાની સ્વાભાવિક ભાષા તરફ પણ સુગાળવી થઈ ગઈ, બરાબર એ જ વખતે જૈનપરંપરામાં અતુક એ થયેલ મહામાન્ય તીર્થંકર ભગવાન શ્રી પાર્શ્વનાથ અને શ્રમણ ભગવાન શ્રીવીરવર્ધમાનસ્વામીએ આમજનતાનું પ્રતિનિધિપણું કયું અને તેની સ્વાભાવિક ભાષાને અપનાવી, તે દ્વારા જ પોતાનું ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવ્યું અને આમજનતા સુધી પહોંચે એવા સાહિત્યનિર્માણને પૂરેપૂરા ટેકો આપ્યો. એટલું જ નહિ પણ જૈનપ્રવચનના જે મુખ્ય ચાર વિભાગો બતાવ્યા છે તેમાં આમજનતાના અતિપ્રિય એ કથાસાહિત્યને ખાસ સ્થાન પણ આપ્યું છે. જૈનપ્રવચન ચરણ-કરણાનુયોગ, ધર્મકથાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ અને દ્રવ્યાનુયોગ એ ચાર વિભાગમાં વહેંચાયેલું છે. આમાં આમજનતાનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવનાર ધર્મકથાનુયોગ વિશિષ્ટ સ્થાન ભોગવે છે.

સદાચરણોના મૂળ નિયમો અને તેમને આચરણમાં મુકવાની વિવિધ પ્રતિક્રિયાઓના સાહિત્યનું નામ ચરણકરણાનુયોગ છે, એ સદાચરણો જેમણે જેમણે-સ્રી કે પુરુષે-આચરી બતાવ્યાં હોય, એવાં આચરણોથી જે લાભો મેળવ્યા હોય અથવા એ આચરણો આચરતાં આવી પડતી સુશીલતાને વેઠી તેમને જે રીતે પાર કરી હોય તેવા સદાચાર-પરાયણ ધીર વીર ગંભીર સ્રી પુરુષોનાં ઐતિહાસિક કે કથારૂપ જીવનોના સર્જનનું નામ ધર્મકથાનુયોગ છે.

આ વિષે શાસ્ત્રકારો તો એમ પણ કહે છે કે-આવા પ્રકારના ધર્મકથાનુયોગ વિના ચરણકરણાનુયોગની સાધના કંઠસુ બની જાય છે અને જનતા તે તરફ વળતી કે આકર્ષાતી પણ નથી. આમ જૈન દ્રષ્ટિએ ‘એક અપેક્ષાએ ચારે અનુયોગમાં ધર્મકથાનુયોગ પ્રાધાન્ય ધરાવે છે.’ એમ કહેવું હૈય માત્ર અનુચિત નથી. જેમાં ખગોળ, ભૂગોળનાં વિવિધ ગણિતો આવે તે ગણિતાનુયોગ અને જેમાં આત્મા, પરમાત્મા, જીવાદિ તત્ત્વો, કર્મ, જગતતુલ્ય સ્વરૂપ વગેરે કેવલ સૂક્ષ્મબુદ્ધિઆદ્ય વિષયો વર્ણવવામાં આવ્યા હોય તે દ્રવ્યાનુયોગ. આ ચાર અનુયોગ પૈકી માત્ર એક ધર્મકથાનુયોગ જ એવો છે જે આમજનતા સુધી પહોંચી શકે છે અને તેથી જ બીજા અનુયોગો કરતાં કોઈ અપેક્ષાએ તેનું મહત્ત્વ સમજવાનું છે. જૈન પરંપરા અને વૈદિક પરંપરાની પેઠે બૌદ્ધપરંપરાએ પણ કથાનુયોગને સ્થાન આપેલું છે, એટલું જ નહિ પણ સરખામણીમાં વૈદિક પરંપરા કરતાં બૌદ્ધપરંપરા, જૈન પરંપરાની પેઠે આમજનતાની સવિશેષ પ્રતિનિધિ રહેલી છે. જૈન પરંપરાના ચરણકરણાનુયોગ માટે બૌદ્ધપરંપરામાં ‘વિનયપિટક’ શબ્દ, ધર્મકથાનુયોગ ‘સુત્તપિટક’ અને ગણિતાનુયોગ તથા દ્રવ્યાનુયોગ માટે ‘અભિધર્મપિટક’ શબ્દ ચોલાયો છે. ‘પિટક’ શબ્દ જૈન પરંપરાના ‘દ્વાદશાંગીગણિપિટક’ સાથે જોડાયેલા ‘પિટક’ શબ્દને મળતો ‘પેટી’ અર્થને બતાવતો જ શબ્દ છે. સુત્તપિટકમાં અનેકાનેક કથાઓનો સમાવેશ છે.

દીર્ઘનિકાય, મજ્જિમનિકાય, સુત્તનિપાત વગેરે અનેકાનેક ગ્રંથોનો ‘સુત્તપિટક’ માં સમાવેશ થાય છે. જૈનપરંપરાનો ધર્મકથાનુયોગ, બૌદ્ધપરંપરાનો સુત્તપિટક અને વૈદિક પરંપરાનો ઇતિહાસ એ ત્રણે શબ્દો લગભગ એકાર્થક શબ્દો છે. ધર્મકથાનુયોગ પદ્યલોજનપાન જેવો છે. જેમ પદ્ય અજ્ઞપાન માત્ર શરીરને દબ, નિરોગી, પુરુષાર્થી, દીર્ઘજીવી અને માનવતાપરાયણ બનાવે છે તેમ ધર્મકથાનુયોગ પણ માનવના મનને ટ્રેરણા આપી બલિષ્ઠ, સ્વસ્થ, નિઃશંકી, સદાચારી અને સદાચારપ્રચારી બનાવે છે અને અજરામર પરિસ્થિતિ સુધી પહોંચાડે છે. બોલતાં, ચાલતાં ઉપદેશ કરતાં, ધર્મકથાનુયોગ માનવના મન ઉપર એવી સારી અસર ઉપજાવે છે જે ધીરે ધીરે પણ પાકી થયેલી અને જીવનમાં ઉતરેલી હોય છે. સંક્ષેપમાં એમ કહી શકાય કે ધર્મકથાનુયોગ માનવને ખરા અર્થમાં માનવરૂપે ઘડી શકે છે અને આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિએ પૂર્ણ સ્વતંત્રતા સુધી પણ પહોંચાડે છે.

૩. કથાના પ્રકારો અને કથાવસ્તુ.

આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિવરે સમરાધ્યત્કહામાં કથાઓના વિભાગ કરતાં અર્થકથા, કામકથા, ધર્મકથા અને સંકીર્ણકથા એમ ચાર વિભાગ બતાવ્યા છે. જે કથામાં ઉપાદાનરૂપે અર્થ હોય, વજ્રજ્વેપાર, લાકડાં, ગેતી, લેખ, લખત વગેરેની પદ્ધતિઓ, કળાઓ, શિલ્પો, સુવર્ણસિદ્ધિ વગેરે ધાતુવાદો, તથા અર્થોપાબંધના નિમિત્તરૂપ સામ, દામ, દંડ આદિ નીતિઓનું વર્ણન હોય તેનું નામ અર્થકથા. જેમાં ઉપાદાનરૂપે કામ હોય અને પ્રસંગે પ્રસંગે દ્વંતીના અભિસારો, સ્ત્રીઓના રમણો, અનંગલેખો, લલિતકળાઓ, અતુરાગ-પુલકિતો નિરૂપેલાં હોય તે કામકથા. જેમાં ઉપાદાનરૂપે ધર્મ હોય અને ક્ષમા, માર્દવ, આજ્ઞવ, અલોભ, તપ, સંયમ, સત્ય, શીલ વગેરેને લગતાં માનવસમાજને ધારણપાષણ

આપનારાં અને તેનું સન્નિર્ણય કરનારાં વર્ણનો હોય તે ધર્મકથા. અને જેમાં ધન, અર્થ અને કામ એ ત્રણે વર્ગોનું યથાસ્થાન નિરૂપણ હોય અને એ ત્રણે વર્ગોને સમ-ભાવના તેમજ પરસ્પર અભાધક રીતે વ્યવહારમાં લાવવા સુક્તિઓ, તર્કો, હેતુઓ અને ઉદાહરણો વગેરે આપેલાં હોય તે ધર્મકથા. કથાઓના આ ચાર પ્રકાર પૈકી કેવળ એક ધર્મકથા જ ધર્મકથાનુયોગમાં આવે છે. મૂળ જૈન આગમોમાં પણ જ્ઞાતાધર્મકથાંગ, ઉપાસક-દશાંગ, અતકુદ્દશાંગ, અનુત્તરૌપપાતિકદશાંગ, વિપાક વગેરે અનેક આગમો પણ ધર્મ-કથાને પ્રધાનપણે વર્ણવે છે. જ્ઞાતાધર્મકથાંગનું જે પ્રાચીન કથાસંપ્રદાય કહેવામાં આવ્યું છે, તેમાં તે આગમમાં સાઠાત્રણ કરોડ કથાઓ અને તેટલી જ ઉપકથાઓ વગેરે હોવાનું કહેલું છે. એ બેતાં જૈન પરંપરામાં ધર્મકથાનું સાહિત્ય કેટલું વિપુલ હતું એ સહજમાં જ કદાચ શક્ય તેમ છે. ધર્મકથાઓમાં પણ યુદ્ધ, ખેતી, વણજ, કળાઓ, શિલ્પો, લલિતકળાઓ, ધાતુવાદો વગેરેનું વર્ણન આવે છે; પરંતુ ધર્મ પ્રધાન સ્થાને હોય અને બાકી બધું આનુષંગિક રીતે ધર્મનું પોષક હોય, એ જ રીતે અર્થકથા અને કામકથામાં પણ ધર્મનું વર્ણન ન જ આવે એમ નહિ, પણ અર્થ અને કામ એમાં પ્રધાન હોય; એ જ દૃષ્ટિએ તે તે કથાને તેવાં તેવાં નામો અપાયેલાં છે. પ્રસ્તુત કથારત્નકોશ, ધર્મકથાઓનો મહાન ગ્રંથ છે. તેમાં ઉપર કહ્યા પ્રમાણે અર્થકથા અને કામકથાનું પ્રાસંગિક નિરૂપણ હોવા છતાં, ધર્મ પ્રધાન સ્થાને હોઈ તેને ધર્મકથાનો ગ્રંથ ગણવામાં કશોય બાધ નથી. આવી કથાઓમાં કથાઓનું વસ્તુ દિવ્ય હોય છે, માનવ્ય હોય છે અને દિવ્યમાનવ્ય પણ હોય છે. કથારત્નકોશની ધર્મકથાઓનું વસ્તુ પ્રધાનપણે માનવ્ય છે અને કવચિત્ દિવ્યમાનવ્ય પણ છે.

૪. કથારત્નકોશ ગ્રંથનો પરિચય.

પ્રસ્તુત ગ્રંથ પ્રાકૃત ભાષામાં ગદ્ય-પદ્યરૂપે અતિપ્રાસાદિક સાલંકાર રચનાથી રચાયેલો અને અતુમાન સાઠાઅગીઆર હજાર શ્લોકપ્રમાણ છે. બહુ નાની નહિ, બહુ મોટી પણ નહિ, છતાં સંક્ષિપ્ત કહી શકાય તેવી મૌલિક પચાસ કથાઓના સંગ્રહરૂપે આ કૃતિ છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથ મુખ્યત્વે પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલો હોવા છતાં તેમાં પ્રસંગોપાત સંસ્કૃત અને અપભ્રંશ ભાષાનો ઉપયોગ પણ અંકુરે કરેલો છે; ખાસ કરી ફરેક કથાના ઉપસંહારમાં ઉપદેશ તરીકે જે ચાર શ્લોકો અને પુરિપક્કા આપવામાં આવ્યાં છે એ તો સંસ્કૃત ભાષામાં જ છે. આ ગ્રંથમાં સમ્યક્ત્વ આદિ તેવ્રીસ સામાન્ય ગુણો અને પાંચ અભ્યુત્પત્ત આદિ સત્તર વિશેષ ગુણોને લગતી કથાઓના સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. ધર્મકથાઓના ગ્રંથોમાં શૃંગાર આદિ રસોની વિપુલતાને લીધે ધર્મકથાનું ધર્મકથાપણ ગોણું થવાનો દોષ જેમ કેટલીક ધર્મકથાઓની રચનામાં આવી બળ્ય છે તેમ આ ગ્રંથમાં અંકુરે જરાપણ થવા દીધું નથી; એટલું જ નહિ પણ પ્રસ્તુત ધર્મકથાગ્રંથમાં શૃંગાર આદિ જેવા રસોના લગભગ અભાવ છતાં આ ધર્મકથાગ્રંથ શૃંગાર રહિત બની ન બળ્ય અથવા એમાંની ધર્મકથાના વાચન કે શ્રવણમાં વક્તા ઓતાની રસવૃત્તિ લેશ પણ નીરસ અથવા રૂઝા ન બની બળ્ય એ વિષેની ફરેક ચોક્કસાદ્ધ અંકુરે રાખી છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં અંકુરે જે જે શુદ્ધ વિષે કથા કહેવી શકે છે તેના આરંભમાં, કથાના વર્ણનમાં અને એના

ઉપસંહારમાં તે તે શુદ્ધત્વં સ્વરૂપ, તેણું વિવેચન અને તેને લગતા શુદ્ધ-દોષો લાભ-હાનિનું નિરૂપણ તેમજ અતિ સરસ પદ્ધતિએ કર્યું છે.

ઉપર જણાવવામાં આવ્યું તેમ આ ગ્રંથમાં તેમની સામાન્ય શુદ્ધ અને સત્તર વિશેષ શુદ્ધ મળી જે પચાસ શુદ્ધોત્ત્વં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે ઉપરાંત પ્રસંગોપાત બીજા અનેક મહત્ત્વના વિષયો વર્ણવવામાં તેમજ ચર્ચાવામાં આવ્યા છે. જેવાંકે ઉપવનવર્ણન, ઋતુવર્ણન, રાત્રિવર્ણન, યુદ્ધવર્ણન, સ્વપ્નવર્ણન, રાજકુલના પરિચયથી થતા લાભો, સત્પુરુષનો માર્ગ, આપવાતમાં દોષ, દેશદર્શન, પુરુષના પ્રકારો, નહિ કરવા લાયક-કરવા લાયક-છાડવા લાયક-ધારણ કરવા લાયક-વિશ્વાસ નહિ કરવા લાયક આઠ આઠ બાબતો, અતિથિસત્કાર આદિ નૈતિક વિષયો, છીંકનો વિચાર, રાજલક્ષણો, સામુદ્રિક, શ્રુત્યજ્ઞાનનાં ચિન્હો, અકાલિદંતોદ્ગમકલ્પ, રતનપરીક્ષા આદિ લોકમાનસને આકર્ષનાર સ્થૂલ વિષયો; દેવશુરુધર્મતત્ત્વત્વં સ્વરૂપ, શુરેત્તરવ્યયસ્થાપનવાદસ્થૂલ, અષ્ટપ્રાતિહાર્યત્વં સ્વરૂપ, વેદાપૌરુષેયત્વવાદસ્થૂલ, ધર્મતત્ત્વપરામર્શ, રતનત્રયી, જિનપ્રતિભાકારધારી મત્સ્ય અને કમળો, જિનપૂલત્વં વિસ્તૃત સ્વરૂપ, સામાન્ય ક્ષોધેપિદેશ, મૂર્તિપૂજાવિષયક ચર્ચાસ્થૂલ, હસ્તિતાપસ તથા શૌચવાદમતત્વં નિરસન, અનંતકાય કંદમૂળના ભક્ષણત્વં સંદોષપણ્ આદિ ગંભીર ધાર્મિક વિચારો; ઉપધાનવિધિ, દ્વન્નરોપણવિધિ, મૂર્તિપ્રતિષ્ઠાવિધિ આદિ વિધાનો અને તે ઉપરાંત અનેક કથાઓ, તથા સુભાષિતાદિ વિવિધ વિષયો આલેખવામાં આવેલા છે. આ બધી વસ્તુ પ્રસ્તુત ગ્રંથની વિષયાનુક્રમિકા જોવાથી ધ્યાનમાં આવી શકશે. આ ઉપરથી પ્રસ્તુત ગ્રંથકાર કેટલા સમર્થ અને પ્રહુશ્ચુત આચાર્ય હતા અને તેમની કૃતિ કેટલી પાંડિત્યપૂર્ણ અને અર્થગંભીર છે એ પણ સમજી શકાશે.

પ્રસ્તુત કથારત્નકોશની ખાસ વિશેષતા એ છે કે-બીજા કથાકોશ ગ્રંથોમાં એકની એક પ્રચલિત કથાઓ સંગ્રહાએલી હોય છે ત્યારે આ કથાસંગ્રહમાં એમ નથી; પણ કોઇ કોઇ આપવાદિક કથાને બાદ કરીએ તો લગભગ બધી જ કથાઓ અપૂર્વ જ છે, જે બીજે સ્થળે લાગ્યેજ નેવામાં આવે. આ બધી ધર્મકથાઓને નાના બાળકોની બાળભાષામાં ઉતારવામાં આવે તો એક સારી એવી બાળકથાની શ્રેણિ તૈયાર થઇ શકે તેમ છે, ગ્રંથકારે વર્ણનશૈલી એવી રાખી છે કે એ રીતે કથાશ્રેણિ તૈયાર કરવા ઇચ્છનારને ઘણું શોધવાતું નથી રહેતું.

૫. કથારત્નકોશના પ્રણેતા આચાર્ય શ્રી દેવભદ્રસૂરિ.

પ્રસ્તુત ગ્રંથના પ્રણેતા આચાર્ય શ્રી દેવભદ્રસૂરિ છે. તેઓશ્રી વિક્રમની બારમી શતાબ્દિના માન્ય આચાર્ય છે. ખરતરગચ્છીય પદ્ધતિમાં તેમના વિષે માત્ર એટલો જ ઉલ્લેખ મળે છે કે-“તેમજે વિ. સં. ૧૧૬૭ માં શ્રીમાન્ જિનવલ્લભગણિને અને વિ. સં. ૧૧૬૬ માં વાચનાચાર્ય શ્રી જયદેવસૂરિ શિષ્ય શ્રીજિનહરત્તને આચાર્યપદાદ્ધ કર્યા હતા” આથી વિશેષ એમના વિષે બીજો કશો જ ઉલ્લેખ એ પદ્ધતિઓમાં કેળાતો નથી. એટલે આચાર્ય શ્રી દેવભદ્રસૂરિ વિષેની ખાસ હકીકત આપણે એમની પોતાની કૃતિઓ આદિ ઉપરથી જ તારવવાની રહે છે.

આચાર્ય શ્રીદેવલદ્રસૂરિના વિષયમાં તેમની જન્મભૂમિ, જન્મસંવત, જ્ઞાતિ, માતા-પિતા, શિક્ષાસંવત્. આચાર્યપદસંવત્ આદિને લગતી કશીએ નોંધ હજી સુધી કયાંય જોવામાં આવી નથી. તેમ છતાં તેમણે પોતે રચેલા 'મહાવીરચરિત્ર' (જે વિ. સં. ૧૧૩૯ માં આચાર્યપદાદ્ધ થવા પહેલાં શુભચંદ્રનામાવસ્થામાં રચ્યું છે), 'કથારત્નકોશ' (જે વિ. સં. ૧૧૫૮માં રચાયેલો છે) અને 'શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત્ર' (જે વિ. સં. ૧૧૬૮માં રચ્યું છે) ની પ્રશસ્તિઓમાંથી તેમના વિશેની કેટલીક મહત્વની માહિતી આપણને મળી રહે છે; એટલે સૌ પહેલાં આપણે ઉપરોક્ત ત્રણેય ગ્રંથોની પ્રશસ્તિઓના ઉપયોગી અંશને જોઈ લઈએ.

“અહસયગુણરયણનીહી મિચ્છતતમંધલોયદિણનાહો । દૂરુચ્છારિયવહરો વહરસાંમી સમુપ્પજો ॥૪૭॥
સાહાઈ તસ્સ ચંદે કુલમ્મિ નિપ્પહિમપસમકુલમવળં । આસિ સિરિવદ્ધમાણો મુણિનાહો સંજમભિહિન્વા ॥૪૮॥
મુણિવહ્ણો તસ્સ હરદ્ધહાસસિયજસપસાહિયાસસ્સ । આસિ દુવે વરસીસા જમપયહા સૂર-સસિણો વ્વ ॥૫૦॥
મવજલહિવીરસંમંતમવિયસંતાણતારણસમત્થો । બોહિત્થો વ્વ મહત્થો સિરિસૂરિજિણેસરો પદમો ॥૫૧॥
અજ્ઞો ય પુજિમાયંદસુંદરો બુદ્ધિસાગરો સૂરી । નિમ્મવિયપવર વાગરણ-હંદસત્થો પસત્થમઈ ॥૫૩॥
પગંતવાયવિલસિરપરવાહકુરંગમંગસીહાણં । તેસિ સીસો જિણચંદસૂરિનામો સમુપ્પજો ॥૫૪॥
સંઘેગરંગસાલા ન કેવલં કવ્વવિરયણા જેળં । મવ્વજળવિન્દ્યકરી વિહિયા સંજમપવિત્તી વિ ॥૫૫॥
સસમય-પરસમયન્નુ વિસુદ્ધસિદ્ધંતદેસણાકુસલો । સચલમહિવલ્લયવિત્તો અજ્ઞોઅમ્મયદેવસૂરિ તિ ॥૫૬॥
જેપાલંકારધરા સલ્લક્ષણા વરપયા પસન્ના ય । જવ્વંમવિત્તિરયણેણ મારઈ કામિણિ વ્વ કયા ॥૫૭॥
તેસિ અરિય વિણેઓ સમત્થસત્થત્થવોહકુસલમઈ । સૂરી પસન્નચંદો ચંદો હવ જળમણાણંદો ॥૫૮॥
તવ્વવણેણ સિરિસુમ્મહવાયગાળં વિણેયલેસેળં । ગણિણા ગુણચંદેણ રહ્યં સિરિવીરચરિયમિમં ॥૫૯॥
જાઓ તીસે સુંદરવિચિત્તલક્ષણિરાહ્યસરીરો । જેઠો સિદ્ધો પુત્તો વીજો પુણ વીરનામો તિ ॥૬૦॥
તેહિં તિત્થાહિવપરમમત્તિસવ્વસ્સમુવ્વહંતેહિં । વીરજિણચરિયમેયં કારવિયં મુદ્ધવોહકરં ॥૬૦॥
નંદસિદ્ધિરુહ ૧ ૧ ૨ ૧ સંલે વોક્કંતે વિક્કમાઓ કાલમ્મિ । જેઠસ્સ મુદ્ધતદ્યાતિહિમ્મિ સોમે સમમમિમં ॥૬૧॥

ગુણવન્દીય-દેવમદ્રીયમહાવીરચરિતપ્રશસ્તિ: ॥

“ચંદકુલે ગુણગણવદ્ધમાણસિહિવદ્ધમાણસૂરિસ્સ । સીસા જિણસરો બુદ્ધિસાગરો સૂરિણો જાયા ॥૧॥
તાણ જિણચંદસૂરી સીસો સિરિઅમ્મયદેવસૂરી વિ । રવિ-સસહર વ્વ પયહા અહેસિ સિયગુણમજ્જહેહિં ॥૨॥
તેસિ અરિય વિણેઓ સમત્થસત્થત્થપારપત્તમઈ । સૂરી પસન્નચંદો ન નામઓ અત્થઓ વિ પરં ॥૩॥
તસ્સેવજેહિં સિરિસુમ્મહવાયગાળં વિણેયલેસેહિં । સિરિદેવમહસૂરીહિં एस રહ્યો કહાકોસો ॥૫॥
સંઘધુરંધરસિરિસિદ્ધ-વીરસેટ્ઠીણ વયણઓ જેહિં । ચરિયં ચરિમંજિણિદસ્સ વિરહ્યં વીરનાહસ્સ ॥૬॥

૧ શ્રી મહાવીર પ્રભુ ચરિત્ર. ૨ મૂળ ગ્રંથ અને અનુવાદ અને. ૩ શ્રી પાર્શ્વનાથ-પ્રભુ ચરિત્ર (નંબર ૧ તથા નં. ૩ ના માત્ર અનુવાદો સચિત્ર અંગ્રેજી પ્રસિદ્ધ થયાં છે,

પરિકમ્મિઝણ વિહિયં જેહિં સદ્ મન્વલોગપાઝગં । સંવેગરંગસાલામિહાણમારાહણારયણં ॥ ૭ ॥
વસુવાણરુદ્ધ ૧૧૫૮ સંલે વચંતે વિક્રમાજો કાલમ્મિ । લિહિંઓ પદમમ્મિ ય પોત્થયમ્મિ ગણિઅમલચંદેણ ॥

દેવમદ્વાચાર્યાયકયાકોસપ્રચરિતઃ

“ તિત્થમ્મિ વહંતે તત્સ મયવઓ તિયસવંદણિજ્ઞમ્મિ । ચંદકુલમ્મિ પસિદ્ધો વિહલાપં વહરસાહાપ ॥
સિરિવદ્ધમાણસૂરી અહેસિ તવ-નાણ--ચરણરયણનિહી । જત્સડ્જ્ઞ વિ સુમરંતો લોગો રોમંચમુન્વહ્ ॥
તત્સાડ્સસિ દોન્નિ સીસા જયવિક્સાયા દિવાયર-સસિ વ્વ । આયરિયજિણોસર-બુદ્ધિસાગરાયરિયનામાણો
તેસિં ચ પુણો જાયા સીસા દો મહિયલમ્મિ સુપસિદ્ધા । જિણચંદદ્ધરિનામો વીઓડમ્યદેવસૂરિં ચિ ॥
સિદ્ધંતવિચિવિરયણ-પગરણડવરિયમન્વલોયાણ । કો તાણ ગુણલવં પિ હુ હોજ્ઞ સમત્થો પવિત્થરિયં ॥
તેસિ વિણેયસ્સ પસન્નચંદસૂરિસ્સ સન્નગુણવિહિણો । પયપડમસેવગેહિં સુમહડવજ્ઞાપસિસ્તેહિં ॥
સંવેગરંગસાલાડ્સરાહણસત્થં જયમ્મિ વિત્થરિયં । રહ્યં ચ વીરચરિયં જેહિં કહારયણકોસો ય ॥
સોવન્નિહયમંદિયમ્મિસુન્વય ૧ વીરમ્મણ ૨ રમણીપ । મરુયન્હે તેહિ ટિપેહિં મંદિરે આમદત્તસ્સ ॥
સિરિદેવમહસૂરીહિં વિરહ્યં પાસનાહચરિયમિમં । લિહિંયં પદમિરુદ્ધપોત્થયમ્મિ ગણિઅમલચંદેણ ॥
કાલે વસુરસદ્દે ૧૧૬૮ વચંતે વિક્રમાજો સિદ્ધમિમં । અણુચિયમિહ સૂરીહિં સમિયવ્વં સોહિયવ્વં ચ ॥

॥ ઇતિશ્રીપ્રસન્નચંદ્રસૂરિપાદસેવકશ્રીદેવમદ્વાચાર્યવિરચિતં પાર્શ્વનાથચરિતં સમાપ્તમ્ ॥ ”

દેવમદ્વાચાર્યનાથચરિતપ્રકાશ્તિઃ ॥

આ ઉપરાંત આચાર્ય શ્રીભિન્નચંદ્રસૂરિવિરચિત સંવેગરંગશાલા અંથની પુષ્પિકા,
જે આચાર્ય શ્રી દેવભદ્રસૂરિના સંબંધમાં ઉપયોગી છે તે પણ બેઠાં લખ્યું—

“ ઇતિ શ્રીમજ્જિવચંદ્રસૂરિકૃતા તદ્વિનયશ્રીપ્રસન્નચંદ્રસૂરિસમભ્યર્થિતેન ગુણચંદ્રગણિ-
[ના] પ્રતિસંસ્કૃતા જિનવલ્લભગણિના ચ સંશોધિતા સંવેગરંગશાલાડ્સરાહણ સમાપ્તા ॥ ”

ઉપર જે ચાર અંથોની પ્રશસ્તિ અને પુષ્પિકાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે એ
ઉપરથી આચાર્ય શ્રીદેવભદ્રસૂરિના સંબંધમાં નીચેની હકીકત તરી આવે છે.

આચાર્ય શ્રીદેવભદ્ર, શ્રીસુભતિવાચકના શિષ્ય હતા. આચાર્ય પદ્મારૂઢ થયા પહેલાં તેમનું
નામ શુભચંદ્રગણી હતું; જે નામાવસ્થામાં તેમણે વિ. સં. ૧૧૨૫માં સંવેગરંગશાલા
નામના આરાધનાશાસ્ત્રને સંસ્કારચુકત કર્યું અને વિ. સં. ૧૧૩૬માં મહાવીરચરિતનું
નિર્માણ કર્યું હતું.

સંવેગરંગશાલાની પુષ્પિકામાં “ તદ્વિનયશ્રીપ્રસન્નચંદ્રસૂરિસમભ્યર્થિતેન ગુણચંદ્ર-
ગણિના ” તથા મહાવીર ચરિત્રની પ્રશસ્તિમાં “ સૂરી પસન્નચંદો ચંદો દ્વ જળમણાણંદો ॥
તવ્વયયેણં સિરિદુમ્મહવાયગાણં વિણેયલેસેણં । ગણિના ગુણચંદેણં ” એ સુશ્રુતના આચાર્ય
શ્રીપ્રસન્નચંદ્ર અને શ્રીદેવભદ્રસૂરિના પારસ્પરિક સંબંધના દ્રશ્યવાને સૂચવતા ‘સમભ્યર્થિતેન’
અને ‘તવ્વયયેણં’ જેવા શબ્દો બોલામાં આવે છે જ્યારે કથારત્નકોશ અને પાર્શ્વનાથ-

ચરિત્રની પ્રશસ્તિમાં એ બન્નેયના પારસ્પરિક ઔચિત્યભાવભર્યાં શુભાનુરાગને 'વરસાવતાં
'તસ્તેજગેહિં' અને 'પયપદમસેવગેહિં' જેવાં શબ્દો નજરે પડે છે. આતું કારણ એ
જ કલ્પી શકાય છે કે—આચાર્ય શ્રીપ્રસન્નચંદ્ર શુભચંદ્રગણિના શુભોચી આકર્ષણ તેમને
આચાર્ય પદાનુકૂળ કર્યા હશે અને એ રીતે એ બન્ને આચાર્યો એકબીજામાં યોગપ્રાપ્ત થયા હશે.

ઉપર જણાવવામાં આવ્યું તેમ શુભચંદ્રગણી અને શ્રી દેવભદ્રસૂરિ એ બન્ને એક
જ વ્યક્તિ છે એમાં લેશ પણ શંકાને સ્થાન નથી, કારણ કે જે શ્રેણીની વિસૂતિને આધીન
થઈ મહાવીરચરિત્રની રચના કર્યાનો નિર્દેશ કથારત્નકોશ અને પાર્શ્વનાથ ચરિત્રમાં છે
એ જ ઉલ્લેખ, શુરનામનિર્દેશ, પદ્મપરપરા વગેરે બહુ ય એક સરખું મહાવીર ચરિત્રમાં
મળી આવે છે. તેમજ કથારત્નકોશકાર અને પાર્શ્વનાથચરિત્રકાર પોતાને સંવેગશઃ-
શાલા અંથના સંસ્કર્તા તરીકે ઓળખાવે છે છતાં એ નામ—દેવભદ્રસૂરિ નામ એ અંથની
પુરુષકામાં ન મળતાં શુભચંદ્રગણી એ નામનો ઉલ્લેખ મળે છે, જે મહાવીર ચરિત્રના પ્રણેતા-
નું નામ છે. એટલે કોઈપણ જાતની શંકા વિના આનો અર્થ એટલો જ થયો કે—આચાર્ય
દેવભદ્ર અને શુભચંદ્રગણી એ બન્નેય એક જ વ્યક્તિ છે.

ઉપર 'શુભચંદ્રગણિ અને શ્રી દેવભદ્રસૂરિ' એ વિજ્ઞાનામધારી એક જ મહાપુરુષ છે'
એ સાબિત કરવાં માટે તેમની જે ત્રણ કૃતિઓના ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તે ઉપરાંત
તેમણે અનેક સ્તોત્રની તથા પ્રમાણપ્રકાશ (?) જેવા સમર્થ દાર્શનિક અંથની પણ રચના
કરી છે. તેમના સ્તોત્રો પૈકી ત્રણ સ્તોત્રો તેમજ પ્રમાણપ્રકાશ (?) અંથનો જેટલો અંશ
લભ્ય થઈ શક્યાં છે એ બધાંયને અહીં (મૂળ) કથારત્નકોશને અંતે પ્રસિદ્ધ કરેલ છે.
એ પ્રસિદ્ધ કરેલ સ્તોત્રો જોતાં તેમજ કથારત્નકોશ આદિમાં સ્થળે સ્થળે આવતી દાર્શનિક
અર્થાઓ જોતાં શ્રી દેવભદ્રાચાર્યનો સમર્થ દાર્શનિક આચાર્યની કોટીમાં સમાવેશ કરવો
જરા પણ અનુચિત કે અસંગતિભર્યો નહિ જ લાગે.

પ્રસ્તુત પ્રકાશનને અંતે જે દાર્શનિક પ્રકરણ અને સ્તોત્રો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા
છે એ પાટણ ખેત્રવચ્ચી પાઠના તાડપત્રીય લઠારમાંની પ્રાચીનતમ ખંડિત તાડપત્રીય પ્રકરણ-
પોથીમાંથી મળી આવ્યા છે, જેને આધારે તૈયાર કરી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. એ
સ્તોત્રો જેવા મળ્યા છે તેવા જ શક્ય સંશોધન સાથે પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે, એટલે એના સંબંધ-
માં ખાસ કશું જ કહેવાતું નથી; પરંતુ "પ્રમાણપ્રકાશ" નામનું જે પ્રકરણ પ્રસિદ્ધ
કર્યું છે એ પ્રકરણના નામને અથવા એના પ્રણેતાને સૂચવતો કશોય ઉલ્લેખ એ પોથીમાંથી
મળી શક્યો નથી. તે છતાં એ અપૂર્ણ અને નિર્નામક પ્રકરણનું નામ એ "પ્રમાણપ્રકાશ"
આપ્યું છે તે એ પ્રકરણના ત્રીજા પ્રલોકમાં આવતા "પ્રમાણમેષ ચત્ સન્નિસ્તદેવાતઃ
પ્રકાશયતે" એ આધિક અનુસંધાનને લક્ષમાં રાખીને જ આપવામાં આવ્યું છે. એ જ
રીતે અંથપ્રણેતા તરીકે આચાર્ય દેવભદ્રના નામનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે એનું
કારણ એ છે કે—આ પ્રકરણ, ઉપરોક્ત તાડપત્રીયપોથીમાં દેવભદ્રસૂરિકૃત સ્તોત્રચંદ્ર
સાથે સંલગ્ન હોઈ તેમજ આચાર્ય દેવભદ્રની સ્તોત્રરચનામાં તેમજ બીજા દરેક કૃતિમાં
તેમની દાર્શનિકતાનો પ્રભાવ દેખાતો હોઈ આ કૃતિ તેમની હોવી જોઈએ એમ માનીને
એ પોતે પ્રસ્તુત પ્રકરણને એમની કૃતિ તરીકે નિર્દેશી છે. એટલે સંભવ છે અને કદાચ

શક્ય પશુ છે કે-પ્રસ્તુત પ્રકરણનું નામ “પ્રમાણપ્રકાશ” ન હોય અને એના પ્રભુતા આચાર્ય દેવભદ્ર પશુ ન હોય. આમ છતાં એ પ્રકરણમાંનો આદ્યોક્તિ એવા પછી ‘પ્રસ્તુત પ્રકરણ સ્વેતાંબરાચાર્યવિરચિત છે’ એ વિષે તો જરાપશુ શંકા રહેતી નથી.

વાદન્યાયસ્તતઃ સર્વવિત્ત્વે ચ મુક્તિસમ્ભવઃ । પુંક્તિયોમ્ સમા મુક્તિરિતિ શાસ્ત્રાર્થસંગ્રહઃ ॥ ૮ ॥

આ શ્લોકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે “પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં-દેવળજ્ઞાનીને આહારનો સંભવ છે અને પુરુષ અને સ્ત્રીને એક સરખી રીતે મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આ બે વિષયો અર્થ-વામાં આવશે.” આથી પ્રસ્તુત પ્રકરણ સ્વેતાંબરાચાર્યપ્રણીત જ છે, એ નિર્વિવાદ રીતે પુરવાર થાય છે

આ પ્રમાણે અહીં દૂકમાં જણાવવામાં આવ્યું છે તે ઉપરથી આપણને ખાતરી થાય છે કે-પૂર્વજ આચાર્યશ્રી દેવભદ્રસૂરિ સમર્થ કથાકાર, સ્તુતિકાર તેમજ દાર્શનિક બહુશ્રુત આચાર્ય હતા.

આચાર્ય દેવભદ્રસૂરિના સંપ્રદાયમાં આટલું નિવેદન કર્યા પછી, ‘તેઓશ્રી કયા ગમ્મના હતા’ એ પ્રશ્ન રહી જાય છે. આ વિશે અહીં એટલું જ કહેવું પ્રાપ્ત છે કે-આજે એમના જેટલા ગ્રંથો વિદ્યમાન છે એ પૈકી કોઈમાં પશુ તેઓશ્રીએ પોતાના ગમ્મનો નામ નિર્દેશ કર્યો નથી પરંતુ એ ગ્રંથોની વિસ્તૃત પ્રશસ્તિઓમાં તેઓ પોતાને માત્ર ‘વજ્રશાખીય અને ચંદ્રકુલીન’ તરીકે જ ઓળખાવે છે. એટલે આ વિષે અમે પશુ તેઓશ્રી પોતે પોતાને ઓળખાવે છે તેમ તેમને ‘વજ્રશાખીય અને ચંદ્રકુલીન આચાર્ય’ તરીકે જ ઓળખાવીએ છીએ.

જો કે જેસલમેરની તારકપત્રીય પાશ્વનાથચરિત્રની પ્રતિની પ્રશસ્તિમાં “વિઠ્ઠાલપદ્મસાહાય’ પાઠને બૂંસી નાખીને બદલામાં ‘જરયરો વરસાહાય’ પાઠ અને ‘આચરિયજિણેસરજુહિસાતારાયરિયનામાણો’ પાઠને બૂંસી નાખીને તેના સ્થાનમાં આચરિયજિણેસરજુહિસાતારા’જરયરા જાયા’ પાઠ લખી નાખેલો મળે છે; પરંતુ એ રીતે બૂંસી-બગાડીને નવાં બનાવેલા પાઠોનો ઐતિહાસિક પ્રમાણ તરીકે ક્યારે પણ ઉપયોગ કરી શકાય નહિ એટલે અમે એવા પાઠોને અમારી પ્રસ્તુત પ્રસ્તાવનામાં પ્રમાણ તરીકે સ્વીકાર્યા નથી. ઉપર જણાવવામાં આવ્યું તેમ જેસલમેરમાં એવી ઘણી પ્રાચીન પ્રતિઓ છે જેમાંની પ્રશસ્તિ અને પુરુષકાઓના પાઠોને ગમ્મન્યામોહને અર્ધીન થઈ બગાડીને તે તે કેકાણે ‘જરતર’ શબ્દ લખી નાખવામાં આવ્યો છે, જે ઘણું જ અનુચિત કાર્ય છે.

૬. કથારત્નકોશનાં અનુકરણ અને અવતરણ.

આચાર્ય શ્રીદેવભદ્રનો પ્રસ્તુત કથારત્નકોશ રચાયો ત્યારથી તેની વિશિષ્ટતાને લઈ એટલી બધી ખ્યાતિ પામી ચૂક્યો હતો કે બીજા બીજા જેન આચાર્યોએ પોતપોતાનાં ગ્રંથોમાં તેનાં અનુકરણ અને અવતરણ કરીને પોતાની અને પોતાની કૃતિઓની પ્રતિષ્ઠા વધારી હતી. આચાર્ય શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિકૃત દેવવંદનભાષ્ય ઉપર શ્રી ધર્મકીર્તિએ રચેલી “સંધ્યાચારવિધિ” નામની ટીકામાં કથારત્નકોશની કથાને જેમની તેમ સહજ ફેરફાર

કરીને ઉદ્ધરી છે. તેમજ સુવિદિત પૂર્વાચાર્યપ્રણીત ‘શુરતત્ત્વસિદ્ધિ’માં કથારત્નકોશનું એક આયુ પ્રકરણ જ અક્ષરશઃ ગ્રાંથની દીધું છે, અને આચાર્ય શ્રી જિતપ્રભસુદિએ પોતાના વિધિપ્રકાશ ગ્રંથમાં ક્વબરોપણુવિધિ, પ્રતિષ્ઠોપકરણુસ ગ્રંથ તથા પ્રતિષ્ઠાવિધિ નામનાં પ્રકરણોમાં કથારત્નકોશનાં તે તે સળંગ પ્રકરણો અને તેમાં આવતા શ્લોકોનાં અંશતરણો કરેલાં છે.

ઉક્ત હકીકતનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે તે માટે આ નીચે થોડાક ઉતારો આપીએ છીએ.

કથારત્નકોશ વિજયકથાનક ૧૧

તત્સ ય રજો મિતો અહેસિ દદગાદરુદપદિબંધો । આબાલકાલસહપંસુકોલિઓ નામ સિરિગુઓ ॥૧૧॥
 સુહિસયણવંધવાણં એવં પિ દુ નેવ દેહ ઓગાસં । ઘણમુચ્છાપ પરિહરહ દૂરઓ સાહુગોદિં પિ ॥૨૧॥
 નવરં ચિરપુરિસાગય-સાવયધમ્મક્ષણં જહાવસરં । જિણપૂયણાહપમુહં જહાપયદં કુણહં કિં પિ ॥૨૨॥
 ઉક્ષણણક્ષણપરિયત્તણાહિં ગોવેહ તં ચ નિયયધણં । અવહારસંકિયમણો પદ્મક્ષણં લંછણે નિવહા ॥૨૩॥
 સિદ્ધં જણનીપ અન્નયા ય તુહ પુત્ત । સંતિઓ તાઓ । સાહિંતો મહ કહમવિ પરિતોસગઓ મિહાદૂરે ॥૫૨॥
 અદ્વાવયસ્સ કોહીઠ અદ્ધ ચિદ્ધંતિ મૂમિનિહિયાઓ । તા વચ્છ । કિં ન ઠાણાં તાહં ઈપિહ સળેસિ ? પિ ॥ ૬૩ ॥

હત્યાદિ ॥

સંધાચારવિધિ વિજયકુમારકથા પૃ. ૪૨૮

દદગાદપ્રતિવન્ધઃ શ્રીગુપ્તાસ્થઃ કુબેરસમવિમવઃ । સહપંસુકોલિઓ તત્સ આસિ મિતો મહાકિવિણો ॥૨॥
 ન દવાતિ સ્વજનેમ્મઃ કિચ્છિવ વ્યયતિ કિચ્છિદપિ ધર્મે । ઘણમુચ્છાપ વજ્જહ ગમાગમં સવ્વઠાણેસુ ॥૩॥
 નવરં ચિરપુરુષાગત-જિનવરધર્મક્ષણં યથાવસરમ્ । જિણપૂયણાહપમુહં જહાપયદં કુણહં કિં પિ ॥૪॥
 ઉત્તનનસનનપરિવર્તનાદિમિઃ તદ્ધનં નિજં નિત્યમ્ । અવહારસંકિયમણો ગોવંતો સો કિલેસેહ ॥ ૫ ॥
 સદનાન્તઃ કિચ્છિદપિ દ્રવ્યમપદ્યક્ષસૌ બહુક્કેચૈઃ । મોયણમવિ અજ્ઞંતો કયા વિ જણનીહં હમમુત્તો ॥૮॥
 વસ્સેહ સ્થાનેઽઘૌ કોલ્લઃ કનકસ્ય સન્તિ નિશ્ચિસાઃ । તુહ પિણ્ણા તા ગિણ્ણસુ કયં કિલેસેહિં સેસેહિં ॥ ૯ ॥

હત્યાદિ ॥

પ્રસ્તુત વિજય નામના શ્રેષ્ઠિપુત્રની કથા કથારત્નકોશકારે એત્યાધિકારમાં આપેલી છે ત્યારે એ જ કથા સંધાચારવિધિના પ્રણેતાએ સ્તોત્રના અધિકારમાં વર્ણવેલી છે. કથારત્નકોશમાં એ કથા આખી પ્રાકૃતમાં છે ત્યારે સંધાચારવિધિકારે એ કથાને બે ભાષામાં એટલે કે એક જ ગાથામાં પૂર્વાર્ધ સંસ્કૃત અને ઉત્તરાર્ધ પ્રાકૃત એમ બે ભાષામાં ચેબેલી છે. સંધાચારવિધિ ટીકામાંની કથામાં જે ઉત્તરાર્ધ પ્રાકૃત છે તે આખી કથામાં થોડે ભાગે કથારત્નકોશનાં અક્ષરે અક્ષર ઉદ્ધરેલ છે અને પૂર્વાર્ધ પણ કથારત્નકોશમાંની કથાનાં લગભગ અનુવાદ જેવાં છે, જે ઉપર આપેલી સામસામી ગાથાઓને સરખાવવાથી સ્પષ્ટ થઈ જાય એમ છે.

આઆચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનીતિસૂરિ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ શુદ્ધતત્ત્વસિદ્ધિમાં પૃ. ૪૭ ઉપર સંવેગરંગશાલાના નામે ઉદ્ધરેલ “દુર્થતરમ્મિ સહો આસઘરો નામ મળાદુરુચિ-યદ્દો” એ ગાથાથી શરૂ થતું ૫૬ ગાથાનું એ પ્રકરણ છે તે આખું કથારત્નકોશના પૃ. ૧૦ થી ૧૨ માં ગાથા ૧૮૫ થી ૨૪૩ સુધીમાં છે. શુદ્ધતત્ત્વસિદ્ધિમાં આ પ્રકરણ સંવેગરંગશાલાના ઉત્તારા તરીકે જણાવેલ છે, પણ ખરી રીતે આ પ્રકરણ કથારત્નકોશ-માંનું જ છે. આ ઉપરથી શુદ્ધતત્ત્વસિદ્ધિના રચનાસમય ઉપર પણ પ્રકાશ પડે છે અને કથારત્નકોશની આદેયતા પણ પુરવાર થાય છે.

વિધિપ્રમા પૃ. ૧૦૬ ઉપર પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગને લગતી કેટલીક સુદ્રાઓના વર્ણન અંગેની પાંચ ગાથાઓ આપેલી છે તે અને ત્યાર પછી પૃ. ૧૧૧ ઉપર પ્રતિષ્ઠા સંબંધે એ ૩૬ ગાથાઓ છે તે બધી અક્ષરશઃ પ્રસ્તુત કથારત્નકોશમાં પૃ. ૮૬ ગાથા ૧૭ થી ૫૫ સુધીમાં ઉપલબ્ધ છે, તથા પૃ. ૧૧૪ ઉપર ‘કવળરોપણવિધિના’ નામ નીચે એ ૪૦ થી ૫૦ ગાથાઓ નોંધેલી છે તે પણ કથારત્નકોશમાં આવતા વિજયકથાનકમાં પૃ. ૭૧ ઉપર આપેલી ૧૧૪ થી ૧૨૪ ગાથાઓ છે. વિધિપ્રમાકારે ત્યાં કથારત્નકોશના નામનો ઉલ્લેખ પણ કર્યો છે.

આ પ્રમાણે અહીં કથારત્નકોશનું અનુકરણ અને અવતરણ કરનાર સુવિહિત પુરુષો-ના એ ત્રણ ગ્રંથોની તુલના કરી છે, પરંતુ બીજા આચાર્યોની કૃતિમાં પણ કથારત્નકોશનાં અનુકરણો અને અવતરણો જરૂર હશે; પરંતુ અહીં તો આટલેથી જ વિરમું છું. આ અનુકરણો અને અવતરણોએ પણ પ્રસ્તુત કથારત્નકોશ ગ્રંથના સંશોધનમાં વધારાની સહાય કરી છે એટલે એ દૃષ્ટિએ પણ તે તે અનુકરણ કરનારા અને અવતરણ કરનારા આચાર્યો વિશેષ રમરજાઈ છે.

૭. કથારત્નકોશના સંશોધન માટેની પ્રતિઓ.

આને કથારત્નકોશની એકંદર ત્રણ પ્રતિઓ વિદ્યમાન છે એમ જાણી શકાયું છે, એ પૈકીની એક પ્રતિ ખંભાતના તાડપત્રીય ભંડારમાં છે, એક પ્રવર્તકંઠ મહારાજ શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજના વડોદરાના વિશાળ જ્ઞાનભંડારમાં છે અને એક ચૂડ (મોરવાડ)ના તેરાપંથીય જ્ઞાનભંડારમાં છે. આ રીતે આને જોવા-જાણવામાં આવેલી ત્રણ પ્રતો પૈકી માત્ર ખંભાતના ભંડારની પ્રતિ જ સાદત પરિપૂર્ણ છે. તે સિવાય પૂજ્ય પ્રવર્તકંઠ મહારાજશ્રીના ભંડારની પ્રતિ એક કાળે સાદત પરિપૂર્ણ હોવા છતાં અત્યારે એમાંથી આદિ-મધ્ય-અંતમાંનાં ઘણાં પાનાં ગૂમ થયેલાં હોઈ ખંડિત પ્રતિ છે જ્યારે ચૂડના ભંડારની પ્રતિ કાળજી ઉપર લખાએલી ગ્રંથના ઉત્તરખંડરૂપ છે. આ ત્રણ પ્રતો પૈકી એ એ અતિપ્રાચીન તાડપત્રીય પ્રતિઓનો એ મારા પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ઉપયોગ કર્યો છે તેનો પરિચય આ ઠેકાણે કરાવવામાં આવે છે—

(ખ.) પ્રતિ—આ પ્રતિ ખંભાતના “શ્રી શાંતિનાથ જૈન જ્ઞાનભંડાર”ને નામે જોળખાતા આચીનતમ અને મૌરવશાહી તાડપત્રીય જૈન જ્ઞાનભંડારની છે. પ્રતિ અતિસુકોમળ સુદરતમ

જ મહત્ત્વ કરી છે. અનેક ઠેકાણે પંક્તિઓની પંક્તિ બેટલા પાઠો, જે જ્ઞાન પ્રતિભાં પડી ગયેલા હતા તે પછી આ ખંડિત પ્રતિદ્વારા પૂરી શકાયા છે. પ્રસ્તુત પ્રતિને કોઈ વિદ્વાને વાંચીને સાંગેપાંગ સુધારવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને કોઈ કોઈ ઠેકાણે-કઠિન શબ્દ ઉપર ટિપ્પણ પછી કરેલ છે. પ્રસ્તુત પ્રતિ તાત્પર્યથી લખાણના જમાનામાં જ ગયે તે કારણસર ખંડિત થયેલ હોય તેમાં ધણે ઠેકાણે પાનાં નવાં લખાવીને ઉમેરવામાં આવ્યાં છે, જે જ્ઞાન પ્રતિને મળતી કોઈ પ્રતિ ઉપરથી લખાયેલાં હોય એમ લાગે છે. પ્રતિના પાનાની દરેક પૃઠીમાં પાંચ કે છ લીટીઓ લખેલી છે. દરેક લીટીમાં ૧૧૫ થી ૧૩૦ અક્ષરો છે. પ્રતિની લંબાઈ-પહોળાઈ ૩૦x૨૨ ઈંચની છે. આ પ્રતિ ઉપર જણાવ્યા મુજબ દોરો પરી-લખા માટે વચમાં બે કાણાં પાડી ત્રણ વિભાગમાં લખવામાં આવી છે. પ્રતિની લિપિ અને સ્થિતિ ભેદો એ જ્ઞાન પ્રતિ કરતાં વધારે પ્રાચીન છે અને એની સ્થિતિ જરા શુભ થઈ ગઈ છે. પ્રસ્તુત પ્રતિ અત્યારે પ્રવર્તકેળ મહારાજશ્રીના જ્ઞાનલઠારમાં હોઈ એની સંજ્ઞા અમે પ્રા. રાણી છે અને બ્યાં પ્રતિમાંના સુધારેલા પાઠોદોને અમે પાઠાંતરમાં આપ્યા છે ત્યાં પ્રસંગ એમ જણાવું છે.

પ્રતિઓની વિશેષતા અને શુદ્ધ્યશુદ્ધ્યાદિ.

ઉપર જે બે પ્રતિબોનો પરિચય આપવામાં આવ્યો છે તે પૈકી પ્ર૦ પ્રતિ બ્રાહ્મ-
રહિત શુદ્ધ હિપ્પિમા લખાયેલી છે. એમાં લેખકના હિપ્પિ વિષયક અજ્ઞાનજનિત અશુદ્ધિઓ
ખૂબ જ ઓછી છે તેમજ એ પ્રતિને કોઈ વિદ્વાને સુધારેલી પણ છે; એટલે તેના વિષે ક્રૂર
એટલું જ કહેવાતું રહે છે કે પ્રતિના શોધકે કથાસમાસિની પુષ્પિકામાં કેટલેક ઠેકાણે
“ઈતિ બ્રીદેવમદ્રશ્વિવિરચિતે” એ પ્રમાણે અંથકારના નામનો નિર્દેશ કરવી જે પંક્તિ
ઉમેરેલી છે એ અમે સ્વીકારી નથી. આ સિવાય આ પ્રતિ વિષે ખાસ કશું જ કહેવાતું નથી.

પરંતુ જ્ઞાન પ્રતિભા લેખકના પ્રમાદ અને દિપિવિષયક અજ્ઞાનપણાને લઈ રૂંદ, પ, પ, ગુહુ, વ, વ, દ, દ, ઠ, ઠ, ર, ર, જ, જ, ત્થ, ત્થ, સ્ત, સ્ત, ત્તિ, ત્તિ, ન્નુ, ન્નુ, હુ, હુ, પ, પ, પ, પ, વ, વ, મ, મ, લ, લ, જા, જા સહભાદિ અક્ષરોના પરસ્પર વિષયોત્તર થવાને લીધે ઘણીજ અશુદ્ધિઓ વધી જવા પામી છે. તેમજ પ્રતિભા લેખકે ઘણે ઠેકાણે પરિમાત્રા અને હ્રસ્વ ઇકારની વેદાંતિ-ઈ-માં કશેા લેદ રાખ્યો નથી. ઘણે ઠેકાણે એકવકાને બદલે બેવકા અને બેવકાને બદલે એકવકા અક્ષરો લખી નાખ્યા છે. આ જાતના અશુદ્ધ પાઠોને અમે દિપિબ્રાન્તિના નિયમો, શાસ્ત્રોના વિષય, ગ્રંથક.રની લાખા, છંદોનું ઔચિત્ય આદિ વસ્તુને લક્ષમાં રાખી સુધારવા પ્રયત્ન કર્યો છે. અને આ રીતે સુધારેલા પાઠોને, વાચકવર્ગને વાંચવામાં ગરબદ કે બ્રાન્તિ ન થાય એ માટે કોષ્ટકમાં ન આપતા સૂળમાં જ અમે આપ્યા છે અને અશુદ્ધ પાઠોને યથાયોગ્ય નીચે ટિપ્પણમાં આપ્યા છે. પરંતુ જ્યાં જ્યાં બીજી પ્રતિ સહાયક થતી રહી છે ત્યાં અમે એવા અશુદ્ધ પાઠોને જતા કર્યા છે. પ્રસ્તુત સંપાદનમાં ઘણે ઠેકાણે કેન્દ્ર, હોન્ત્રિ, કુન્દલ, ઇલાદિ જેવા પરસવર્ણ્યુદ્ય પાઠો નજરે પડશે એ અમે નથી કર્યા, પણ પ્રતિમાં જ એ જાતના પરસવર્ણ્યાવાળા પાઠો છે. તેમજ ઉચ્ચિય (સં. ઉચિત)ને બદલે ઉચ્ચિમ, સર્વલ્લ, સર્વલ્લા (સં. સાક્ષાદ) ને બદલે સર્લ્લ સંજ્ઞા જેવા વિવિધ પ્રયોગો દેખાશે.

અને ફીર્ક તથા અતુરવારથી પર યેવડાયેલા અક્ષરવાળા વંચ્છા, કંકલા, અઠાકલાય જેવા પાઠો પશુ ભેવામાં આવશે. એ બધા પાઠો આખા ગ્રંથમાં ઠેક-ઠેકાણે ઉપલબ્ધ થતા કોઈ એ બધાને સુધારવા અતુચિત સમજી જેમ ને તેમ કાયમ રાખવામાં આવ્યા છે.

પ્રસ્તુત સુદ્રણમાં જ્યાં જ્યાં પ્રતિમાં પાઠો કે અક્ષરો પડી ગયેલા લાગ્યા છે ત્યાં ત્યાં અર્થાતુસંધાન માટે જે નવી પાઠપૂર્તિ કરવામાં આવી છે એ દરેક પાઠોને [] આવા ચોરસ કોષ્ટકમાં આપ્યા છે.

પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં પત્ર ૧૦૧ ના બીજા પૃષ્ઠમાં પહેલા સ્લોકના ઉત્તરાર્ધમાં જ્ઞાન્તિથી 'જનિતસમ્મુદિ' પાઠ છપાયે છે તેને સુધારીને 'જનિતસમ્મુદિ' એ પ્રમાણે લખવા.

અંતમાં પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંશોધનનાં અને તેના વિષમપદાર્થોત્ક ટિપ્પણી કરવામાં અતિ સાવધાનતા રાખવા છતાં મતિભ્રમથી થયેલી સ્પષ્ટતાઓ જણાય તેને સુધારીને લખવા વિદ્વાનોને અભ્યર્થના છે. રતિશમ્ભુ.

પૂજ્યપાદ પ્રવર્તકજી મહારાજશ્રી ૧૦૦૮ શ્રી કાન્તિવિજયજી,

પ્રશિષ્ય પૂજ્ય શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ,

શિષ્ય મુનિ પુણ્યવિજય.

શ્રી ઓપલાલ લહેર્યા-પાટણ (ઉ-ગુજરાત)

પુણ્ય પ્રભાવક, ધર્માધિક શેઠશ્રી છોટાલાલભાઈ લહેરચંદની

જીવનરેખા.

પાટણ એ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ વર્ષોના વર્ષોથી ગૌરવવંતું શુભસતતું પાટનગર છે. જૈનદર્શનનાં પ્રાચીન, વિશાળ, સુંદર જિનમંદિરો, પૂજ્ય પૂર્વાચાર્યોરચિત વિવિધ ચાર અત્યુચિત (વિવિધ સાહિત્ય)ના પ્રાચીન જ્ઞાનભંડારો, પૂજ્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય વગેરે અનેક વિદ્વાન આચાર્યદેવો, સુનિપુંગવોથી સેંકડો વર્ષોથી વારંવાર થતા ચરણરૂપશો અને તેવા મહાત્માઓદ્દારા ધર્મશ્રવણ, તપ વગેરે અતુલનોવડે અત્યારસુધી તે જૈનપુરી તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે. વળી તેના ઉપર કાળબળે અનેક આક્રમણો થયા છતાં જે પોતાની સંસ્કૃતિ સાચવી રહેલ છે.

ભૂતકાળમાં થઈ ગયેલાં જૈન સમાજના સરસ્વતી તેમજ લક્ષ્મીનાં ઉપાસકો, ઉદ્યોગ પતિઓ, વ્યાપારીઓ, દાનવીરો, શૂરવીરો, ધર્મવીરોની જેમ, પૂજ્ય વિદ્વાન આચાર્યદેવો તથા સુનિમહારાજોના વારંવાર આગમનથી વર્તમાન કાળમાં પણ તેમણે પોતાની ધર્મ-ભાવના સાચવી રાખેલ છે. જેથી પરંપરાએ કરી ત્યાં જૈન સંસ્કારી અને વ્યાપાર-વાણિજ્ય-નિષ્ણાત, પુણ્ય પ્રભાવક કુટુંબો હાલ પણ વસે છે. તેવા એક ધર્મપ્રેમી અને સંસ્કારી કુટુંબમાં શેઠશ્રી છોટાલાલભાઈનો સંવત ૧૯૩૦ ના આવણી શુદ્ધિ ૧૫ ના રોજ પિતાશ્રી શેઠ લહેરચંદ ન્યાલચંદ અને માતૃશ્રી શ્રીમતી ઝરમર ખંડેનની દૂક્ષીમાં જન્મ થયો હતો. કોઈ ચોક્કસ, પવિત્ર કે સર્વમાન્ય તહેવારના પવિત્ર દિવસે જન્મ થયો તે પણ પુણ્યવંતું જ કળ છે. તેઓ માત્ર બે બંધુઓ હતા. તેમના લઘુબંધુનું નામ મણિલાલભાઈ હતું.

આજથી પચાસ વર્ષ પૂર્વે વર્તમાન કાળ જેટલું શિક્ષણ અપાતું-લેવાતું ન હોતું, પરંતુ જૈન સમાજ એ ખાસ વ્યાપારનિષ્ણાત કૌમ હોવાથી સામાન્ય વાંચવા લખવા પૂરતું શિક્ષણ મેળવી પરંપરાગત કોઈપણ વ્યાપારી લાઈન લેવામાં આવતી અને

તેમાં પૂરતો અતુલવ મેળવી સ્વતંત્ર વ્યાપાર ખેડતા અને પુણ્યોદયે, દેવચુરધર્મ, તથા આરાધનાવડે અહિં અને પરદેશમાં જઈ સારી લક્ષ્મી મેળવતાં અને શ્રદ્ધાથી ધર્મમાર્ગે તે લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરતાં. તે જ રીતે શેઠશ્રી છોટાલાલભાઈ (શુજરાતી ચાર ધોરણ) સુધીનું સામાન્ય શિક્ષણ જન્મભૂમિમાં લઈ બાર તેર વર્ષની ઉંમરે મુંબઈમાં શેઠ કમા રામજીની ચાલવી પેઢીમાં માત્ર આઠ રૂપીઆના માસિક પગારથી ભેરાયા. થોડો વખત વ્યાપારી લાઈનનો પૂરતો અતુલવ મેળવી કરીચાણા બબરમાં શેઠ ગણદેવજી નાગરદાસ મલ્લેકચંદ સાથે પરચુરણ દલાલીનો ધંધો શરૂ કર્યો. તેમની ૧૮ વર્ષની ઉંમર હતી, તે વખતે શ્રી છોટાલાલભાઈના શેઠ કરમચંદ નારણજી અમરેલીવાળાને ત્યાં મણિખેન સાથે તેમનાં લગ્ન થયાં હતાં. પિતાશ્રી લહેરચંદભાઈનો સ્વર્ગવાસ શેઠશ્રી છોટાલાલભાઈની નાની ઉંમરમાં થયેલો હોવાથી સાધારણ સ્થિતિમાં જીવન પસાર કરી રહ્યા હતા અને વ્યાપારમાં કુટુંબનો ભાર સારી રીતે ચલાવતા હતા. ધર્મના સંસ્કાર વારસામાં મળ્યા હોવાથી આવશ્યક ક્રિયા, શ્રી દેવચુરભક્તિ, શાસ્ત્રશ્રવણ વગેરેનો નિત્ય વ્યવસાય ચાલુ હતો. ઉપરોક્ત રીતે ત્રીશ વર્ષ સુધી લાગીદારીમાં ધંધો ચાલુ રાખ્યો હતો. હવે પૂર્ણવયના પુણ્યે સ્વતંત્ર દલાલીનો ધંધો શરૂ કર્યો. પુણ્યયોગે થોડા વખતમાં ધંધાનો વિકાસ થયો. ઉપરોક્ત બબરમાં સારા વ્યાપારી દલાલ તરીકે પ્રતિષ્ઠા વધતાં ભારતની બહારના પ્રદેશો ધર્મન, અરબસ્તાન તથા ઇજીપ્ત જેવા રાષ્ટ્રોનાં સારા આહકો મેળવ્યા તેથી બીજાનેસ વધતાં, આર્થિક સ્થિતિ સારી થતાં લક્ષ્મીની પણ સારી પ્રાપ્તિ થઈ અને મળેલી સુકૃતની લક્ષ્મીનો સદ્માર્ગે ન્યય પણ કરવા લાગ્યા. અનેક પૂજ્ય આચાર્યો અને મુનિમહારાજોના વ્યાખ્યાનશ્રવણ વગેરેથી ધર્મશ્રદ્ધા વધતાં શ્રી સિદ્ધાચલજીની નવાણું ચાત્રા, ચાતુર્માસ વગેરે કચું હતું અને દર વર્ષે અન્ય તીર્થોની યાત્રાનો લાભ લીધો હતો. ૪૭ વર્ષની ઉંમરે અતુર્ધમત (પ્રજ્ઞાચર્ય) લીધું હતું. પૂજ્યપાદ પ્રવર્તકજી શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજ, આ. શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજના વિશેષ પરિચયમાં આવતા ધર્મશ્રદ્ધાની દિવસાનુદિવસ વૃદ્ધિ થવા લાગી. સાધુ સાધ્વી મહારાજઓની ભક્તિ કરવાને પણ નિરંતર ચૂકતા ન હોતા. શ્રીયુત છોટાલાલભાઈને સંતતિમાં સુપુત્રી હીરાખેન, લીલાવતીખેન તેમજ સુપુત્રો મહેદા પુત્ર શ્રી નટવરલાલભાઈ અને લઘુ પુત્ર રમણલાલભાઈ એ ચાર હતા.

જ્યેષ્ઠ પુત્ર શ્રી નટવરલાલભાઈને રકુલ શિક્ષણ આપી, પોતાની આખીશ વર્ષની ઉંમરમાં તેમને ધંધાતુ શિક્ષણ સાત વર્ષ સુધી આપી તૈયાર કરી, પોતે ધંધામાંથી નિવૃત્ત થયા. પાછળની જિંદગીમાં શેઠશ્રી છોટાલાલભાઈએ મળેલી સકુતની લક્ષ્મીને લવનપર્યન્ત સારો વ્યય કર્યો હતો અને સંવત ૧૯૬૭ ના માગસર શુદ્ધ ૫ ના રોજ (મુંબઈ) મલાડમાં ૬૭ વર્ષની ઉંમરે તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો હતો. પાછળ પૂજ્ય પિતાશ્રીની ભક્તિ અને સ્મરણાર્થે બન્ને બંધુઓ શ્રી નટવરલાલભાઈ અને રમણલાલભાઈએ જન્મભૂમિ પાટણમાં જૈન યોર્ડિંગને રૂ. ૩૧૦૦૦) આપી મકાન બંધાવી આપ્યું હતું. પોતાની માતૃશ્રીના સ્મરણાર્થે રૂ. ૭૫૦૦) આપી ત્યાં જ લગ્નવાતખાતું (નાનાં લગ્નના રક્ષણાર્થે) બંધાવવા ત્યાંની પાંજરાપોળને તે રકમ આપી હતી.

કાળની ગતિ અકળ છે, તેની કોઈને ખબર પડતી નથી તેમ, હરમ્યાન લઘુ બન્ધુ રમણલાલ ટૂંક વખતની ગિભારી લોગવી ત્રીશ વર્ષની ઉંમરે સ્વર્ગવાસી થતાં શ્રીચુત નટવરલાલભાઈને આઘાત પહોંચે તે સ્વાભાવિક છે. લઘુ બન્ધુના સ્મરણાર્થે રૂ. ૨૫૦૦૧) પાટણ જૈનમંડળ યોર્ડિંગ, બલાશ્રમને અને તે સિવાય બીજા ધાર્મિક કાર્યોમાં પોતાની શક્તિ અનુસાર લક્ષ્મીને સારો વ્યય કર્યો હતો. શ્રીચુત નટવરલાલભાઈને જે પુત્રો શ્રી વિજયકુમાર અને કુમારપાલ થયાં હોવા છતાં, કોઈ પૂર્વના અશુભ કર્મના ઉદયે આવા ધર્મી કુટુંબ ઉપર બીજી આફત આવી. શ્રી નટવરલાલભાઈના જ્યેષ્ઠ પુત્ર શ્રી વિજયકુમારભાઈના આ સાલના વૈશાખ શુદ્ધ ૧૧ ના રોજ આનંદ-પૂર્વક લગ્ન કર્યાં અને બીજે દિવસે તાવ આબો અને માત્ર ચાર પાંચ દિવસની ગિભારી લોગવી ૨૦ મે વર્ષે સ્વર્ગવાસી થતાં શ્રી નટવરલાલભાઈને અસહ્ય દુઃખ આવી પડ્યું. આત્માને આઘાત થયો. ભાવિભાવ બળવાન છે ત્યાં કોઈ મનુષ્યનું ચાલતું નથી. શ્રી નટવરલાલભાઈના લવનને અશુભ કર્મે અકાળે બનાવી દીધું. ધાર્મિક કુટુંબમાં આવે આફતજનક પ્રસંગ ન હોય ! પરંતુ કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. પૂર્વસવના શુભાશુભ કર્મોના વિષાક મનુષ્યને ક્યારે લોગવવો પડે તે જ્ઞાનીગમ્ય છે. તેવે વખતે શાંતિપૂર્વક સહન કરી ધર્મદૃષ્ટિ સન્નિવ રાખવા સિવાય કોઈ માગ હોતો નથી. અયો શ્રી નટવરલાલભાઈ અને કુટુંબને દિલાસો આપવા સાથે કર્મસ્વ-

રૂપની વિચારણા અને દેવશુરુધર્મની વિશેષ વિશેષ ભક્તિ કરવા તેમજ ગતં ન શોચામિ ભૂતકાળ ભૂદી જવા સૂચવીએ છીએ.

શ્રી નટવરલાલભાઈના નાના પુત્ર કુમારપાળ હાલ બહુ છે.

શ્રી નટવરલાલભાઈ પણ પરમ શ્રદ્ધાળુ ને સંસ્કારી હોવા ઉપરાંત દેવશુરુધર્મની આવશ્યક ક્રિયા નિત્ય કરે છે. દેવભક્તિ પૂજામાં તેો નિરંતર સ્નાત્ર ભણાવે છે અને પોતાને મળેલી અને ઉપાજન થતી લક્ષ્મીનો પોતાના આત્મકલ્યાણ અર્થે સુકૃતમાં (ધર્મકાર્યોમાં) નિરંતર સારો વ્યય કરે છે, તે જ રીતે આ શ્રી કથારત્નકોષ અથ, જે શ્રી પૂર્વાચાર્ય શ્રી દેવભદ્રાચાર્યકૃત મહામૂલો, સમ્યક્ત્વ અને પંચઅભ્યુદયતા સ્વરૂપ અને તેના શુભદોષો, અનુપમ કથાઓવડે દર્શાવનાર તેમજ સિદ્ધ કરનાર અપૂર્વ છે, તેના આ અનુવાદ અંશમાં પોતાના પૂજ્ય પિતા શેઠશ્રી છોટાલાલભાઈની ભક્તિ અને સ્મરણાર્થે એક સારી રકમની આર્થિક સહાય આપી, સલાના ધારા પ્રમાણે સીરીઝ-અંશમાળા તરીકે પ્રગટ કરવા બતાવેલી ઉદારતા અને કરેલી જ્ઞાનભક્તિ માટે સભા આભાર માને છે.

શ્રીયુત નટવરલાલભાઈ દીર્ઘાયુ થઈ આધ્યાત્મિક, શારીરિક અને આર્થિક સંપત્તિ વિશેષ વિશેષ મેળવી જીવનમાં ધર્મના અનેક કાર્યોમાં લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરી સંખાવતો કરે એમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

વિ * ધ * યા * નુ * કં * મ * શિ * ડા.

✓ ધર્માધિકારી સામાન્ય ગુણુવર્ણન.

સમ્યક્ત્વ-પટલ : નરવર્મ રાજની કથા (૧)

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧ મંગળાચરણ	૧	૧૧ ગુણધર સુનિના વંદનાર્યે ગમન	૧૪
૨ સમ્યક્ત્વના સામાન્ય-વિશેષ ગુણો	૩	૧૨ ગુરુએ દર્શાવેલ દેવ તથા ગુરુત્વ સ્વરૂપ	૧૫
૩ સમ્યક્ત્વના સંબંધમાં નરવર્મ રાજની કથા	૪	૧૩ સાધુઓ સંબંધી વિવેચન	૧૬
૪ નરવર્મ રાજનીના ગુણો	૫	૧૪ પાપત્યાદિની સાથે વહેવાર કેવી રીતે	
૫ ધર્મ કેને કહેવો ?	૬	કરવો ?	૧૮
૬ ધર્મ સંબંધી નરવર્મ રાજના વિચારો	૭	૧૫ નિર્ગંથીની મહત્તા	૧૯
૭ એકાવલિ હારની પ્રાપ્તિ	૮	૧૬ મોક્ષમાર્ગના દર્શક સાધુઓ	૨૦
૮ મયણુદત્ત અને હરિહરનો પૂર્વભવ	૯	૧૭ વ્યાસધરનો પૂર્વભવ	૨૧
૯ એકાવલિ હારની ઉત્પત્તિ	૧૧	૧૮ નરવર્મરાજના સમકિતની દેવ-પરીક્ષા	૨૨
૧૦ એકાવલિ હારના દર્શનથી રાજપુત્રને થયેલ ભવિષ્યચરણ	૧૩	૧૯ દેવે કરેલ રાજવીની સ્તુતિ અને આશીર્વાદ	૨૩

સમકિતનાં દૂધણો

શંકા અતિચાર : : ધનદેવની કથા (૨)

૨૦ સમકિતના દોષો તેમજ ગુણો	૨૫	૨૩ ધનદેવના ગુહ્યું ક્ષેપ થઈ જવું	૨૮
૨૧ ધનદેવનું અસ્તિત્વ	૨૬	૨૪ શંકાશીલ વૃત્તિથી ધનદેવને દુઃખ-પ્રાપ્તિ	૨૯
૨૨ ધનદેવનો કથવિક્રમ	૨૭	૨૫ જિનવચનમાં અમ્ય અદા	૩૦

કાંક્ષાના દુષ્પરિણામ : : નાગદત્તનું કથાનક (૩)

૨૬ અનિચ્છનીય કાંક્ષા	૩૧	૨૯ નાગદેવની અસ્થિરતા	૩૪
૨૭ નાગદત્તનું અસ્તિત્વ	૩૨	૩૦ કાંક્ષાને કારણે નાગદત્તની નિષ્ફળતા	૩૫
૨૮ ધનદેવની આરાધના	૩૩		

વિચિત્રિત્સા અતિચાર : : ગંગા અને વસુમતીનું વૃત્તાંત (૪)

૩૧. લાભ્ય ભુગુપ્તસા	૩૭	૩૫ વિદ્યાસાધનામાં ગંગાની નિષ્ફળતા	૪૧-
૩૨ ગંગા અને વસુમતી(ભાર્ગ-બહેન)ની કથા	૩૮	૩૬ દેવધરને યુગમણિ શાસ્ત્રની પ્રાપ્તિ	૪૨
૩૩ સત્યરૂપેનો માર્ગ	૩૯	૩૭ ગંગા તથા વસુમતીનો પશ્ચાત્તાપ	૪૩
૩૪ ગંગાને કલ્પબલ્લે બતાવેલ વિલાસિદ્ધિ	૪૦		

મૃદદૃષ્ટિ દોષ : : શાંબલું કથાનક (૫)

૩૮ મૃદદૃષ્ટિનું સ્વરૂપ	૪૪	૪૩ સુધર્માચાર્ય પાસે આગમન	૪૯
૩૯ નૈમિત્તિકનું આગમન	૪૫	૪૪ કદરૂપા પુરુષનો આચાર્ય કહેલ પૂર્વભવ	૫૦
૪૦ મૃત્યુયોગ બલ્લવાથી રાબલું ભયભાંતપણું	૪૬	૪૫ મુનિ બનેલા શાંબની મઠાનું ચલિતપણું	૫૧
૪૧ પ્રભાકરને રાબ બનાવવાનું કાવત્રું	૪૭	૪૬ મિથ્યામતિઓથી વ્યામોહિત ન બનવું	૫૨
૪૨ પ્રભાકરના મૃત્યુથી પિતા શાંબનો કદર્પાંત	૪૮		

સમક્રિતાનાં ગુણો

ઉપભૂતૃષ્ટા : : રુદ્રસૂરિયું દુષ્ટાંત (૬)

૪૭ ગુણોની પ્રશ્નસા. શા માટે ?	૫૩	૫૨ વિદુર વાદોના અંધમત મુનિએ કરેલ પરાભવ	૫૯
૪૮ છવાદિ તત્ત્વોનું સ્વરૂપ	૫૪	૫૩ ભવંતરમાં રુદ્રમુનિની મુક્તાવસ્થા	૬૦
૪૯ આચાર્યે કહેલ સ્વપ્ન-ફલ-પ્રગ્જા	૫૬	૫૪ અભિમાનથી ગુણોનો નાશ	૬૧
૫૦ રુદ્રમુનિએ કહેલ સ્વપ્ન-ફલ	૫૭	૫૫ ગુણપ્રશ્નસાથી સમક્રિતની પ્રાપ્તિ	૬૨
૫૧ વિદુર નામના વાદોને માટે સંધનું ફરમાન	૫૮		

સ્થિરીકરણ : : ભવદેવનું વૃત્તાંત (૭)

૫૬ સ્થિરીકરણની વ્યાખ્યા	૬૩	૬૧ મગધર પિશાચનો હસ્તિમલ્લરાબ સાથે વાતલાપ	૭૦
૫૭ બે મિત્રોનું પુરુષાચાર્યે પરિભ્રમણ	૬૪	૬૨ હસ્તિમલ્લ અને ભવદેવનું સંયમ-મંહણ	૭૧
૫૮ હસ્તિમલ્લનું પરાપકારીપણું	૬૫	૬૩ ચારિત્રપાલનમાં હસ્તિમલ્લની શિયલિતા	૭૨
૫૯ મુદ્ધમાં મગધરનું મુદ્ધ	૬૭	૬૪ ભવદેવ મુનિનું હસ્તિમલ્લને સમજાવવું	૭૩
૬૦ મગધરનું પિશાચયોનિમાં જન્મવુ	૬૯	૬૫ ભવદેવના ઉપેક્ષાભાવથી દુલ્ભભયોધિપણું	૭૪

વાત્સલ્ય : : ધન મુનિવરની કથા (૮)

૬૬ વાત્સલ્યની શ્રેષ્ઠતા	૭૬	૭૩ ધને વિશાહદત્તનો કરેલ અચાવ	૮૪
૬૭ વિશાહદત્ત શેઠની દ્રવ્યક્ષીણતા	૭૭	૭૪ વજીરનું સ્વરૂપ	૮૫
૬૮ વિશાહદત્તનું સર્વસ્વ લૂંટાઈ જવું	૭૮	૭૫ ધન સાધુએ કહેલ સ્વજ્ઞતાંત અને	
૬૯ વિલાનિપુણ દિવાકરનું આત્મજ્ઞતાંત	૭૯	વિશાહદત્ત સાથે પુનઃ મેળાપ	૮૬
૭૦ લોકદેશને કારણે વિશાહદત્તની વિવેકબ્રષ્ટતા	૮૧	૭૬ વિશાહદત્તની સંયમની અભિલાષા	૮૭
૭૧ સમક્રિત વિષે વિશાહદત્તની નિષ્ફળતા	૮૨	૭૭ વાત્સલ્યની મહત્તા	૮૮
૭૨ દિવાકરે વિશાહદત્તને હણવાનો કરેલ પ્રયાસ	૮૩		

પ્રભાવના : : અચલતું કથાનક (૯)

૭૮-આઠ પ્રકારના પ્રભાવક	૯૦	૮૫ અચલનો પદ્મારાધ	૯૭
૭૯ ગુપ્ત ચોર સંબંધી મહાજનની ફરિયાદ	૯૧	૮૬ તપસ્વી મુનિને અચલે કહેલ સ્વવૃત્તાંત	૯૮
૮૦ અચલની પ્રતિજ્ઞા	૯૨	૮૭ અચલને પ્રાપ્ત થયેલ લઘિયજો	૯૯
૮૧ અચલને થયેલ મહાપિશાચનો મેળાપ	૯૩	૮૮ અચલ મુનિએ રાજને કહેલ ધર્મ-પ્રભાવ	૧૦૦
૮૨ પિશાચે અચલને આપેલ વરદાન	૯૪	૮૯ અચલમુનિએ હસ્તિપૌત્રું કરેલ રક્ષણ	૧૦૧
૮૩ પિશાચે અચલને જાણાવેલ ગુપ્તચોર સંબંધી હકીકત	૯૫	૯૦ અચલ મુનિનું તીર્થ-કરપણું	૧૦૨
૮૪ ગુપ્તચોરને પકડી લેવાની અચલે બતાવેલ મુક્તિ	૯૬	૯૧ પ્રભાવનાનું મહત્ત્વ	૧૦૩

પંચનમસ્કાર : : શ્રીદિવ રાજાનું વૃત્તાંત (૧૦)

૯૨ પંચનમસ્કારનો પ્રભાવ	૧૦૪	૧૦૧ મુનિવરે આપેલ હિપદેશ	૧૧૪
૯૩ હર્ષ રાજવીનું દિગ્વિજય-પ્રયાણ	૧૦૫	૧૦૨ નમસ્કાર મહારાજનો પ્રભાવ	૧૧૫
૯૪ હંદુલ માટે હર્ષ રાજવીનું કહેણ	૧૦૬	૧૦૩ મુનિએ કહેલ ચંદ્રિશતપતિનો હકીકત	૧૧૬
૯૫ હર્ષરાજવીની યુવરાજ શ્રીદિવને સિખામણ	૧૦૮	૧૦૪ મંત્રજાપ સમયે રાજને થયેલ હિપદ્રવ	૧૧૭
૯૬ શ્રીદિવ રાજને મંત્રીઓની સલાહ	૧૦૯	૧૦૫ રાજા અને હેત્રપાલનો વાદવિવાદ	૧૧૮
૯૭ શ્રીદિવનો પિતાના શત્રુ સાથે સંગ્રામ	૧૧૦	૧૦૬ બનેનું પરસ્પર બંધણુ છુદ્	૧૧૯
૯૮ શ્રીદિવનું નાશી જવું	૧૧૧	૧૦૭ દેવે કરેલ પ્રજ્ઞસ્તુતિ	૧૨૦
૯૯ શ્રીદિવને થયેલ મુનિદર્શન	૧૧૨	૧૦૮ શ્રીદિવનું સ્વર્ગગમન	૧૨૧
૧૦૦ શિશુને પણ થયેલ મુનિ-સમાગમ	૧૧૩	૧૦૯ પંચપરમેશ્વી મંત્રનો પ્રભાવ	૧૨૨

ચૈત્યાધિકાર : : વિજયનું ચરિત્ર (૧૧)

૧૧૦ જિનમંદિર નિર્માણનો વિધિ	૧૨૩	૧૨૦ અમયદાન માટે વિજયની રાજને પ્રાર્થના	૧૩૩
૧૧૧ ચક્રપુરીનું વર્ણન	૧૨૪	૧૨૧ વિજય અને રાજા વચ્ચે વાર્તાલાપ	૧૩૪
૧૧૨ પિતાની વિજયને સિખામણ	૧૨૫	૧૨૨ સ્વયંભૂદતનો આત્મવૃત્તાંત	૧૩૫
૧૧૩ ધન સંબંધી પિતા-પુત્ર વચ્ચે ચર્ચા	૧૨૬	૧૨૩ સ્વયંભૂદતને થયેલ જાતિસ્મરણ	૧૩૬
૧૧૪ ધન ન મળવાથી વિજયની વ્યાકુળતા	૧૨૭	૧૨૪ ચોરનું આત્મવૃત્તાંત	૧૩૭
૧૧૫ કેવળી ભગવંતને પૂજા	૧૨૮	૧૨૫ મુનિ બનેલા ચોરનો ધર્મોપદેશ	૧૩૮
૧૧૬ વિજયે પ્રાપ્ત કરેલ મંત્રવિદ્યા	૧૨૯	૧૨૬ વિજય મુનિનું ચક્રપુરીમાં ગમન	૧૩૯
૧૧૭ વિજયનું રાજને સમજાવવું	૧૩૦	૧૨૭ પ્રજાકરના મીમાંસક મતનો નિરાસ	૧૪૦
૧૧૮ વિજયનો જીર્ણોદ્ધારનો મનોરથ	૧૩૧	૧૨૮ વિજય મુનિનું સ્વર્ગગમન	૧૪૧
૧૧૯ જિનમંદિરનું નિર્માણ	૧૩૨	૧૨૯ પ્રજાકર મુનિએ વિજયદેવની કરેલ પ્રશંસા	૧૪૨

જિનભિંખપ્રતિજ્ઞા પ્રક્રમ : : પદ્મનૃપનું કથાનક (૧૨)

૧૩૦ જિનપ્રતિજ્ઞાનું વિધાન અને પદ્ધતિ	૧૪૪	૧૩૨ લીલાવતી રાણીની ધર્મચર્ચા	૧૪૬
૧૩૧ પ્રતિજ્ઞાના પ્રકારો	૧૪૫	૧૩૩ ધર્મસિંહાચાર્યે કરેલ અન્ય મતોનું નિરસન	૧૪૭

૧૩૪ લીલાવતી રાણીના જિનધર્મ-સ્વીકાર	૧૪૮	૧૪૪ પદ્માભયીએ કરાવેલ સુવર્ણ મૂર્તિ	૧૫૮
૧૩૫ પદ્મકુમારને તાપસ પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલ વિદ્યા	૧૪૯	૧૪૫ જિનપ્રતિમાની પ્રતિજ્ઞાનો વિધિ	૧૫૯
૧૩૬ વૈરિક્ષિંહ રાજાની ધર્મચર્ચા	૧૫૦	૧૪૬ પ્રતિજ્ઞાની વિધિનું વર્ણન	૧૬૦
૧૩૭ ઇતર મતોનું નિરસન	૧૫૧	૧૪૭ મુદ્ધા અને મંત્રનું વિધાન	૧૬૧
૧૩૮ જિનધર્મમાં રાજાને થયેલ શ્રદ્ધા	૧૫૨	૧૪૮ પ્રતિજ્ઞા કોણ કરાવી શકે ?	૧૬૨
૧૩૯ રાજાએ કરાવેલ યોગ્યતા	૧૫૩	૧૪૯ જિનભવન નિર્માણની મહત્તા	૧૬૩
૧૪૦ પદ્મકુમારે યજ્ઞદ્વારા કહેવરાવેલ સુદેવ સ્વરૂપ	૧૫૪	૧૫૦ જિનપ્રતિમાની પ્રતિજ્ઞાનું ફલ	૧૬૪
૧૪૧ ક્ષેમકર આરણ્ય મુનિનું મહેલમાં આગમન	૧૫૫	૧૫૧ પદ્મનૃપતિને જાતિસ્મરણ અને અનુશન	૧૬૫
૧૪૨ ક્ષેમકર મુનિએ કહેલ ધર્મ-સ્વરૂપ	૧૫૬	૧૫૨ દેવ બનેલ પદ્માભયીને ઉપદેશ	૧૬૬
૧૪૩ પદ્મકુમારને પિતાની કિતશિક્ષા	૧૫૭		

✓ જિનપૂજા અધિકાર :: પ્રશ્નકરણનું વૃત્તાંત (૧૩)

૧૫૩ જિનપૂજાનો વિધિ	૧૬૭	૧૬૪ મૃતકની કથા પરથી જોગધરને મળેલ બોધ	૧૭૮
૧૫૪ જિનપૂજાનું મહત્ત્વ	૧૬૮	૧૬૫ સ્વપ્નમાં દેવે કરેલ સ્વપ્ન	૧૭૯
૧૫૫ મુદ્ધાન રાજા તથા ભવદત્ત અમાત્યનું અપ્રત્યે કરેલ અપહરણ	૧૬૯	૧૬૬ અષ્ટ પ્રકારી પૂજાનું સ્વરૂપ	૧૮૦
૧૫૬ કેવળી મુનિની દેશના	૧૭૦	૧૬૭ દેવાનંદમુનિએ સમજાવેલ જિન ભગવંતનું શાહાતમ્ય	૧૮૧
૧૫૭ આઠ કર્મોનું સ્વરૂપ	૧૭૧	૧૬૮ રાજાની કેવળી ભગવંતને પૂજા	૧૮૨
૧૫૮ કેવળી મુનિનો ઉપદેશ	૧૭૨	૧૬૯ કેવળી ભગવંતે કહેલ તેનો પૂર્વભવ	૧૮૩
૧૫૯ કેવળી મુનિની આત્મકથા	૧૭૩	૧૭૦ આમાલની મતિકલ્પના	૧૮૪
૧૬૦ મૃતસાધક મંત્ર	૧૭૪	૧૭૧ અણુનંદી કહીલોનું નિરસન	૧૮૫
૧૬૧ મૃતકે કહેલ કથા	૧૭૫	૧૭૨ અણુનંદી કહીલી પ્રકૃતિ	૧૮૮
૧૬૨ સોમ વિગ્રને શિષ્યામણ્ય	૧૭૬	૧૭૩ રાજા તથા અમાત્યે સ્વીકારેલ જિનપૂજા	૧૮૯
૧૬૩ સોમને પ્રાપ્ત થયેલ રત્નો	૧૭૭	૧૭૪ રાજાનું સ્વનગરે આગમન	૧૯૦

દેવદ્રવ્યની સંભાળ :: બે ભાઈઓની કથા (૧૪)

૧૭૫ દેવદ્રવ્યની મહત્તા	૧૯૧	૧૮૨ કુશીનું આગમન	૧૯૮
૧૭૬ શંકા અને સમાધાન	૧૯૨	૧૮૩ કોટિયાનો પૂર્વભવ	૧૯૯
૧૭૭ કોષ પણ્ય પ્રકારે દેવદ્રવ્યની રક્ષા	૧૯૩	૧૮૪ મોટાભાઈની નાનાભાઈને શિષ્યામણ્ય	૨૦૦
૧૭૮ ક્ષેમકર રાજાનું પરાક્રમ	૧૯૪	૧૮૫ દેવદ્રવ્યભક્ષણનું ફળ	૨૦૩
૧૭૯ યુગધર કુમારનું મધ્યરાત્રિએ પ્રયાણ	૧૯૫	૧૮૬ નાગદેવનો પશ્ચાત્તાપ	૨૦૪
૧૮૦ કુમારને થયેલ જાતિસ્મરણ અને દીક્ષા-મહત્ત્વ	૧૯૬	૧૮૭ યુગધર મુનિવરે સમજાવેલ દેવદ્રવ્યની મહત્તા	૨૦૫
૧૮૧ યુગધરના માત-પિતાનો શોક	૧૯૭		

શાસ્ત્રવલ્લભહિમા : : શ્રીગુપ્તની કથા (૧૫)

૧૮૮ શાસ્ત્રવલ્લભી મહત્તા	૨૦૭	૧૯૯ શ્રીગુપ્તને મળેલ ગળાફાંસો	૨૧૮
૧૮૯ મહીધર શ્રેષ્ઠીની રાજ સાથે મુલાકાત	૨૦૮	૨૦૦ બપ્પી ગયેલા શ્રીગુપ્તે સાંભળેલ ધર્મેષદેશ	૨૧૯
૧૯૦ શ્રીગુપ્તું સ્વચ્છંદ્યાચારીપદ્મું	૨૦૯	૨૦૧ શ્રીગુપ્તું નાશી જવું	૨૨૦
૧૯૧ શ્રેષ્ઠીને રાજગુરુ આશ્વાસન	૨૧૦	૨૦૨ શ્રીગુપ્તે સાંભળેલ પોપટનું કથન	૨૨૧
૧૯૨ રાજાએ શ્રીગુપ્તને કરેલ પૃચ્છા	૨૧૧	૨૦૩ મુનિરાજે કહેલ પોપટનો પૂર્વજાવ	૨૨૨
૧૯૩ શ્રીગુપ્તે કરેલ દિવ્ય	૨૧૨	૨૦૪ મહીધર સાર્થવાહનું શ્રીગુપ્તના શોધન	
૧૯૪ રાજાનો મૃત્યુનો નિરધાર	૨૧૩	અથે પરિભ્રમણ	૨૨૩
૧૯૫ સાર્થવાહનું રાજ પાસે પુનઃ આગમન	૨૧૪	૨૦૫ સાર્થવાહની રાજ સાથે મુલાકાત	૨૨૪
૧૯૬ યાનિકનું રાજ પાસે આગમન	૨૧૫	૨૦૬ દેવ બનેલા પોપટનું શ્રીગુપ્ત પાસે આગમન	૨૨૫
૧૯૭ શ્રીગુપ્તું સપ્તમધ જવું	૨૧૬	૨૦૭ શ્રીવિજયસુરિનો ધર્મેષદેશ	૨૨૬
૧૯૮ શ્રીગુપ્તનો દેશવટો	૨૧૭	૨૦૮ શાસ્ત્રવલ્લભી મહત્તા	૨૨૭

જ્ઞાનદાન : ધનદત્તનું જુતાંત (૧૬)

૨૦૯ જ્ઞાનદાનની ખુબી	૨૨૮	૨૧૭ સૌવાલનું પરિણિત થવું	૨૩૭
૨૦૧ બ્રહ્મચર્ય રાજ પાસે આવેલ લેખ	૨૨૯	૨૧૮ વિભ્રમચર્ય કુમારની વિવિધ વિચારણા	૨૩૮
૨૧૧ ચંદ્રસેનનો રોષ	૨૩૦	૨૧૯ વિભ્રમચર્ય મુનિનું શિષ્યિકપદ્મું	૨૩૯
૨૧૨ સૌવાલ અને વિભ્રમચર્યદ્વારા સૈન્યનું યુદ્ધ	૨૩૧	૨૨૦ વિભ્રમચર્યે ઉપાળેલ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ	૨૪૦
૨૧૩ ચંદ્રસેને સૌવાલ પાસે મોકલેલ દૂત	૨૩૨	૨૨૧ ધનદામે કરેલ જ્ઞાન તથા જ્ઞાનીનો આદર	૨૪૧
૨૧૪ ચંદ્રસેનની વિચારણા	૨૩૩	૨૨૨ શ્રી ધનદત્ત કેવળીની દેશના	૨૪૨
૨૧૫ ચંદ્રસેનના ભાસુસે	૨૩૪	૨૨૩ જ્ઞાનની મહત્તા	૨૪૩
૨૧૬ ચરપુરખની કુશળ ભાસુસી	૨૩૫		

અભયદાન : : જ્ય રાજર્ષિનું કથાનક (૧૭)

૨૨૪ અભયદાનનું સ્વરૂપ અને ફલ	૨૪૪	૨૩૧ શંખે દૂર કરેલ પિશાચનો વળગાડ	૨૫૧
૨૨૫ કાપાલિકનો સમાગમ	૨૪૫	૨૩૨ શંખે અપાવેલ અભયદાન	૨૫૨
૨૨૬ પાતાલકન્યા માટે ચાર મિત્રોનું પ્રયાણ	૨૪૬	૨૩૩ દેવે રાજર્ષીને આપેલ સ્તમ્ભ	૨૫૩
૨૨૭ કાપાલિકનો પ્રપંચ	૨૪૭	૨૩૪ જ્ય રાજર્ષીને ચપેલ ભતિરમરણ	૨૫૪
૨૨૮ શ્રેષ્ઠી પુત્રનો મૃત્યુમાંથી બચાવ	૨૪૮	૨૩૫ જ્ય રાજર્ષીનો વેરાગ્ય	૨૫૫
૨૨૯ ચેતરને સાચું સુખ કોણે આપ્યું ?	૨૪૯	૨૩૬ જ્ય રાજર્ષીને કેવળદાન	૨૫૬
૨૩૦ શ્રેષ્ઠીપુત્ર કાંબલ પકડાઇ જવું	૨૫૦		

સંયમ-સાધનમાં સહાયકરૂપ દાન : : સુબ્રહ્મ રાજર્ષીની કથા (૧૮)

૨૩૭ સહાયકારૂ દાનથી થતો લાભ	૨૫૭	૨૪૦ સંગમકનો વહાણ ભાંગી જતો થયેલ બચાવ	૨૬૦
૨૩૮ મુદ્ધ દાનના પ્રકારો	૨૫૮	૨૪૧ અતિથિદાનની ઉત્કૃષ્ટભાવના	૨૬૧
૨૩૯ સંગમકની સમુદ્ર-સફર	૨૫૯	૨૪૨ તપસ્વી મુનિને કરાવેલ પારણ	૨૬૨

૨૪૩ પૂર્વકર્મની પ્રભલતા વિષે સિંહનાદત્ત દર્શાવત	૨૬૩	૨૪૮ રાજવીને યથેલ જાતિરમરણુ અને	
૨૪૪ સંગમકલ્પ શુભરોગથી મૃત્યુ	૨૬૬	આપેલ મુનિદાન	૩૭૦
૨૪૫ સુખ્ય રાજવીની ધન સંબંધી ચિન્તા	૨૬૭	૨૪૯ દીક્ષાનો અભિલાષ	૨૭૧
૨૪૬ રાજવીની દાનવીરતા	૨૬૮	૨૫૦ મુનિદાનનો મહિમા	૨૭૨
૨૪૭ લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ અને શત્રુ રાજઓનો		૨૫૧ ઉપજીત દાન-ધર્મનો મહિમા	૨૭૩
પરાભવ	૨૬૯		

કુમ્ભલુનો ત્યાગ : : વિમલની કથા (૧૯)

૨૫૨ કુમ્ભલુ સ્વરૂપ અને નિંદનીયપણુ	૨૭૫	૨૫૯ વિમલની વિપરીત વિચારણા	૨૮૨
૨૫૩ મંત્રિએ કરેલ પરીક્ષા	૨૭૬	૨૬૦ દિવાકર મુનિનું સ્પષ્ટીકરણુ	૨૮૩
૨૫૪ રાજપુત્રની વિમલને શિખામણુ	૨૭૭	૨૬૧ દિવાકર મુનિએ કરેલ વિમલના	
૨૫૫ યક્ષ પ્રતિભાની કલ્પના	૨૭૮	મતંગેલુ નિરસન	૨૮૫
૨૫૬ મંત્રીને યથેલ ચિન્તા	૨૭૯	૨૬૨ સુરતેજ રાજનો વિમલને ઉપાલભ	૨૮૬
૨૫૭ શુદ્ધ દાનના પ્રકારો	૨૮૦	૨૬૩ વિમલનો દેશવટો	૨૮૭
૨૫૮ સુરતેજનું સમ્યગ્દર્શિપણુ	૨૮૧	૨૬૪ કુમ્ભલુ ફલ	૨૮૮

માધ્યસ્થ શુણ્ઠ : : નારાયણની કથા (૨૦)

૨૬૫ માધ્યસ્થ ભાવનું મહત્ત્વ	૨૮૯	૨૭૨ જિનદત્ત શ્રાવકે નારાયણને સમ-	
૨૬૬ યદ કરવા સંબંધી પિતા-પુત્રની ચર્ચા	૨૯૦	જાવેલ સત્ત્વ સ્થિતિ	૨૯૭
૨૬૭ નરસિંહ ગુરુએ કહેલ ત્રણ બહુતું કથાનક	૨૯૧	૨૭૩ જૈનાચાર્યના મેળાપ માટે નારાયણની ઉત્ક્રાંતિ	૨૯૮
૨૬૮ દક્ષિણાગીની વિષમ દશા	૨૯૨	૨૭૪ સાચી સાધુતાનું સ્વરૂપ	૨૯૯
૧૬૯ મહદેશાનું પરિણામ	૨૯૩	૨૭૫ માધ્યસ્થભાવથી નારાયણ મેળવેલ	
૨૭૦ આચાર્યે કરેલ પરીક્ષા	૨૯૫	નિર્વાણસુખ	૩૦૦
૨૭૧ હસ્તિતાપસ સાથે નારાયણનો મેળાપ	૨૯૬		

પ્રથમ ભાગ સંપૂર્ણ.

શ્રી કથારત્નકોષ

પ્રથમ ભાગ

અણુવ્રતો.

—卐—

પહેલું અણુવ્રત.

અલસા ભવતાકાર્યે, પ્રાણિવથે પક્ષુલાઃ સદા ભવત ।

પરતપ્તિષુ વચિરા-જાત્યન્ધાઃ પરકલત્રેષુ ॥

અર્થ:—હે ધર્મજિજ્ઞાસુઓ ! તમારે જો સદ્ગતિ મેળવવાની ઇચ્છા હોય તો શ્રેષ્ઠ જનોને નિહિત એવા નીચ કાર્યમાં આળસુ બની નિરુદ્ધોગી થાઓ, તેમજ પ્રાણીઓનો વધ કરવામાં હંમેશાં પાગળ બનો, પરપીડેઓમાં બધિરતા ધારણ કરો અને પર-જીઓને વિષે જનમાંધની માફક પ્રવૃત્તિ કરો અર્થાત્ તેમની ઉપેક્ષા કરો.

✽

✽

✽

બીજું અણુવ્રત.

અસત્યમગ્રત્યયમૂલકારણં, કુવાસનાસન્નસમૃદ્ધિવારણમ્ ।

વિપન્નિદાનં પરવચ્ચનોર્જિતં, કૃતાપરાધં કૃતિર્ભિર્વિવર્જિતમ્ ॥

અર્થ:—અવિશ્વાસનું મૂલ કારણ, ખરાબ વાસનાઓનું નિવાસસ્થાન, સમૃદ્ધિઓને નિવારવામા અર્ગલા સમાન, વિપત્તિઓના મૂલ હેતુ, અન્ય જનોને છેતરવામાં અતિદક્ષ અને અપરાધોના ખળનારૂપ એવું અસત્ય વચન શાની પુરુષોએ સર્વથા ત્યાગ કરેલું છે.

✽

✽

✽

ત્રીચું અણુવ્રત.

યન્નિર્વર્તિતકીર્તિધર્મનિધનં, સર્વાંગસાં સાધનં,
પ્રોન્મીલદ્વધન્વનં વિરચિત-હ્રિષ્ણાચયોદ્ધોધનમ્ ।
દૌર્ગત્યૈકનિર્બંધનં કૃતસુગ-ત્યાશ્લેષસંરોધનમ્,
પ્રોત્સર્પત્પ્રથનં જિષ્ટૃક્ષતિ ન ત-દ્વીમાનદત્તં ધનમ્ ॥

અર્થ:—જે ચારીનું ધન પ્રસિદ્ધ એવી કીર્તિ અને સંપત્તિનો નાશ કરે છે, તેમજ સર્વ દુઃખોનું સાધન, વધ તથા બંધનને પ્રગટ કરનાર, કિલ્લ આશયોને ઉત્પન્ન કરનાર, દુર્ગતિનું મુખ્ય કારણ, સુગતિ-મોક્ષસુખના સમાગમનો રોધ કરનાર અને સંશ્યામાદિકનો ભય ઉપભવનાર છે, તેવા અદત્તદ્રવ્યને ગ્રહણ કરવાની ક્યો બુદ્ધિમાન ઇચ્છા કરે ? અર્થાત્ કોઈએ ન કરવી બેધએ.

*

*

*

ચોથું અણુવ્રત.

યસ્તુ સ્વદારસન્તોષી, વિષયેષુ વિરાગવાન્ ।
ગૃહસ્થોઽપિ સ્વશીલેન, યતિકલ્પઃ સ કલ્પ્યતે ॥

અર્થ:—જે પુરુષ કામાદિક વિષયોમા વિશેષ રાગનો લ્યાગ કરી પોતાની સ્ત્રી વિશે સંતોષ માની પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે ગૃહસ્થકોટીમા વર્તતો હોવા છતાં પણ પોતાના શીલવડે મુનિ સમાન ગણાય છે.

*

*

*

પાંચમું અણુવ્રત.

વ્યાક્ષેપસ્ય નિર્ધર્મદસ્ય સચિવઃ, શોકેસ્ય હેતુઃ કલેઃ ।
કેલીવેશ્વર પરિગ્રહઃ પરિહૃતે-યોગ્યો વિવિકાત્મનામ્ ॥

અર્થ:—પ્રશમ-શાંતિશુભનો એક કદ્દો દુઃશમન, અધૈર્યનો ખાસ મિત્ર, મોહરાજને વિશ્રાંતિનું સ્થાન, પાપરાશિની જન્મભૂમિ, આપત્તિઓનું મુખ્ય સ્થાન, અસદ્ધર્માનું ક્રોધાવન, વ્યાક્ષેપનો ભંડાર, મદનો સચિવ-પ્રધાન, શોકનો મુખ્ય હેતુ, તેમજ કલિનો એક કલિષ્ટાવાસરૂપ પરિગ્રહનો વિવેકી પુરુષોએ પરિહાર કરવો.

—શ્રી મુપાર્થનાથ ચરિત્ર (શ્રી લક્ષ્મણગણિ.)

ॐ अर्हम्

॥ ॐ શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ જીનેંદ્રાય નમઃ ॥

શ્રીમદ્વિજયાનંદચૂડીશ્વરપાદપદ્મો નમઃ ॥

(શ્રી દેવમદ્રાચાર્ય વિરાચિતઃ)

શ્રી કથારત્નકોશ.

(અનુવાદ)

સમ્યક્ત્વ-પટલ.

મના ચરણોની ચઠચકતી નખમાલાની કાંતિમાં ચરણે નમેલા માણસોનું પ્રતિબિંબ પડતાં એમાં કેમ બાણે ભવશીર લોકો સંતાપ ગયા ન હોય એવું લાગે છે. તથા એ ચઠચકતા નખોની માલામાંથી ઉન્નુખપણે ફિરણોનો પ્રકાશ ચમકી રહ્યો છે, એથી એ કેમ બાણે શિવભવન ઉપર ચઠવાની નીસરણી ન હોય એમ પણ લાગે છે, તથા એ નખોની માલા ભયાનક એવા સશુદ્રને પાર પામવા બાણે લેગાં થયેલાં સારાં વહાણોની ઘટા ન હોય એવી દેખાય છે; એવી જોમની નખમાલા શોભે છે તે પ્રથમ જિનેશ્વર શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન જયવંતા વર્તે છે.

શિવનગરી તરફ પ્રયાણ કરતા લોકોને માટે મંગલકલશ સમાન એવા શ્રી વીર ભગવાન જયવંતા વર્તે છે. વીરભગવાન સુમનોડભિરામ છે એટલે સુમનો-વિક્રાન લોકો તથા દેવો એ જાનેને માટે વીર ભગવાન સુંદર રૂપવાળા છે અને મંગલકલશ પણ સુમનોડભિરામ છે. સુ-સારી રીતે મનોડભિરામ-મનને ગમે તેવો છે. વીર ભગવાન ચારુપચ-ચારુ-સુંદર, પચ-પગવાળા છે અને મંગલકલશ ચારુપચ-ચારુ સુંદર, પચ-

પય-પાણીવાળો છે. વળી, વીર ભગવાનનું સુખરૂપ કમળ, સુરહિ-સુગંધવાળું છે અને મંગલકળશ પણ સુરહિવચણસચવત્ છે એટલે કળશના વચણ-સુખ ઉપર સુરહિ-સુગંધી સચવત્-કમળો મૂકવામાં આવ્યાં છે. એ રીતે શ્રી વીરભગવાન અને મંગળકળશમાં શબ્દ-દ્રષ્ટિથી સમાનતા દેખાય છે. વળી જેમના લાંછન તરીકે કેસરી સિંહ છે, એવા તે વીર-ભગવાન ફરી ફરીને જયવંતા વર્તે છે. નહીં જિતી શકાય એવા કષાયોરૂપ શત્રોની ધાડને ભેદને જેનો ઉત્સાહ ગળી ગયેલ છે એવો કેસરીસિંહ જ ખરેખર બધો તેમને શરણે ન આવ્યો હોય એવો એ લાંછનનો સિંહ લાસે છે. બાકીના પણ બીજા બધાય જિનેશ્વર ભગવંતો મોહરૂપ મહાઅધિકારને ભેદવા માટે રવિ-સૂર્ય સમાન છે તથા જેમ સજા ભાઈઓ જેલખાનાના બંધનોને દૂર કરે છે તેમ તેઓ સજા ભાઈઓની પેઠે અમારાં ભવરૂપ જેલખાનાનાં બંધોને દૂર કરે.

જેમના માથા ઉપરની ફણાઓ ઉપર રહેલા મણિઓની કાંતિ બહુ દૂર સુધી પસરેલી છે એવા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની સ્થિર રહેલી દીવાની જેવી જણાતી કાંતિ મારા અધિકારને હરી લે.

આસપાસ કુંડાળાવાળી ચંદ્રની કળા જેવી દેખાતી દેવી ભગવતી વાણી-સરસ્વતી જયવંતી વર્તે છે. વાણીનો દેહ વિલસતાં નિર્મળ કિરણોના મંડળથી સુશોભિત છે તેમ ચંદ્રકળાનો દેહ પણ નિર્મળ કિરણોના મંડળથી સુશોભિત છે.

વાસુદેવોની પેઠે દેખાતા શુરુઓ મારું વાંછિત નિશ્ચિતપણે કરે. શુરુઓ જ્ઞાનાદિક લક્ષ્મી સહિત છે અને વાસુદેવો પોતાની શ્રી-લક્ષ્મી નામની સ્ત્રી-પત્ની સહિત છે. શુરુઓ સ્વયં ઉપર અધિષ્ઠિત છે અને વાસુદેવો સત્યા-સત્યભાષા નામની સ્ત્રીના અધિષ્ઠાતા છે. શુરુઓ સત્પુરુષના ચક્ર-સમૂહને નંદક-આનંદ આપનારા છે અને વાસુદેવો સત્-વિલમ્બન એવા ચક્ર-સુહર્ષન ચક્રવટે નંદક છે તથા શુરુઓ સુગયા-સારી ગતિઓ તરફ જનારા હોય છે અને વાસુદેવો સુગયા-સારી ગયા-ગદાવાળા હોય છે. એ રીતે શુરુઓ અને વાસુદેવોનું અહીં શબ્દદ્રષ્ટિએ સરખાપણું બતાવેલ છે.

એ પ્રમાણે સ્તુત્ય જનોની સ્તુતિ કરીને સામર્થ્ય પામેલો એવો હું, સમ્યક્ત્વ વગેરે તત્ત્વોની જેમાં સવિસ્તર હકીકત વર્ણવાયેલી છે, એવા શ્રી કથારત્નકોશને કહેવાનો છું. અહીં શ્રી જિનેદ્રના પ્રવચનમાં, શાસ્ત્રોક્ત રીતે આચરવાનાં ક્રિયાકલાપને બરાબર સમજવા હોય તો એક સુસુનિ અને બીજો સુશ્રવક. એ બન્ને સુક્તિની પ્રવૃત્તિ માટે અધિકારીરૂપ છે. સુશ્રવકપણા વિના સુસુનિપણું ઘણું કરીને સંભવતું નથી અર્થાત્ જે મનુષ્યે દેશવિરતિને બરાબર આરાધી હોય-આચરણમાં ઉતારી હોય તે મનુષ્ય સર્વવિરતિને બરાબર આચરણમાં ઉતારવા સમર્થ થાય છે. જેનામાં જૈનના સામાન્ય શુભો હોય અને બીજા વિશેષ શુભો પણ હોય તે, સુશ્રવકપણાનો લાભ પામી શકે છે.

એટલે સુશ્રાવકપણાને સાચવી શકે છે. નીચે જણાવેલાં સમ્યક્ત્વ વગેરે દ્વારોદ્ધારા જૈન સામાન્ય શુષ્ણોવાળાની કસોટી કરી શકાય એમ છે.

૧ સમ્યક્ત્વશુક્લ હોય, સમ્યક્ત્વના દોષો-૨ શંકા, ૩ કાંક્ષા અને ૪ વિચિકિત્સા વગરનો હોય. ૫ અવિમુહકદિવાળો હોય, ૬ ઉપભૂંદક એટલે સમ્યક્ત્વવાળાનો ઉત્તેજક હોય, ૭ સ્થિર કરનાર એટલે જેઓ સમ્યક્ત્વથી ખસી જતા જણાતા હોય તેમને સમ્યક્ત્વમાં સ્થિર કરનારો હોય, ૮ વાત્સલ્ય-સમ્યક્ત્વવંતો તરફ વાત્સલ્ય ધરાવતો હોય, ૯ સમ્યક્ત્વની પ્રભાવના વધે તેમ પ્રવૃત્તિ કરનાર હોય, ૧૦ પંચ નમસ્કારનો પરમભક્ત હોય, ૧૧ ચૈત્યો કરાવતો હોય, ૧૨ ચૈત્યમાં જિંઓની મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવતો હોય, ૧૩ પૂજા કરવામાં ઉચ્ચમંત હોય, ૧૪ જિનદ્રવ્યનો રક્ષક હોય, ૧૫ શાસ્ત્રોને સાંભળવા તરફ લક્ષ્યવાળો હોય, ૧૬ જ્ઞાનઘાતા, ૧૭ અભયઘાતા, ૧૮ સાધુઓનો સહાયક હોય, ૧૯ કુશકો-ખોટા કદાચકોને દૂર કરનારો હોય, ૨૦ મધ્યસ્થ, ૨૧ સમર્થ, -ચકિતશાળી, ૨૨ ધર્મના અર્થી-ધર્મના ખપી, ૨૩ આલોચક, ૨૪ ઉપાયજ્ઞ-ઉપાયોને જાણનાર, ૨૫ ઉપ-શાંત-શાંતિવાળો, ૨૬ દક્ષ-કલાપણવાળો, ૨૭ હક્ષિણ-હાક્ષિણ્યવાળો, ૨૮ ધીર, ૨૯ ગંભીર, ૩૦ છદ્વિયો ઉપર જ્ય મેળવનાર, ૩૧ અપિશુન, ૩૨ પરોપકારો અને ૩૩ વિનયવાન. આ તેત્રીશ શુષ્ણોને સમજાવવા એક એક શુષ્ણને લઈને નરવર્મ વગેરેનું એક એક કથાનક અહીં કહેવામાં આવશે.

જેનામાં જૈનના આ સામાન્યશુષ્ણો હોય તે માનવ, વિશેષશુષ્ણોને ધારણ કરવાની ધીરતા મેળવી શકે છે અને તે વિશેષ શુષ્ણો ‘જીવવધવિરમણ્યુ’-‘જીવહિંસાથી અટકવું’ વગેરે છે. ૧ જીવવધવિરમણ્યુ-જીવવધની પ્રવૃત્તિથી અટકવું. ૨ અલિકવિરમણ્યુ-અસત્ય વચનથી અટકવું. ૩ પરદ્રવ્યહરણ્યુવિરમણ્યુ-પારકી વસ્તુઓની ચોરી કરવાની પ્રવૃત્તિથી અટકવું. ૪ સુવતિવર્જન-બ્રહ્મચર્યપાલન. ૫ પરિશ્વરપરિમાણ્યુ-પોતાના પરિશ્વરનું-ધન ધાન્ય નોકર ચાકરોનું પ્રમાણ બાંધવું. ૬ દિશામાન-ગમનાગમનના વ્યવહારવાળી દિશા-ઓનું પ્રમાણ બાંધવું. ૭ ભોગઉપભોગનું પરિમાણ્યુ-પોતાના નિત્ય ઉપભોગમાં આવતી ખાનપાન, વસ્ત્ર, પાત્ર, આભૂષણ વગેરે વસ્તુઓનું પ્રમાણ કરવું તથા પોતાના ધર્મોનું પ્રમાણ કરવું અને જે ધર્મા વર્ત્ય કહેલા છે તેમના ત્યાગ કરવો. ૮ અનર્થદંડવિરમણ્યુ-વિના કારણે કરાતી અનર્થ ઉપજાવનારી પ્રવૃત્તિઓથી અટકી જવું. ૯ સામાયિક-સમ-ભાવનો અભ્યાસ પાઠનારી ક્રિયા નિયમિત રીતે કરવાનું મત-સામાયિક કરવું. ૧૦ દેશાવકાશિક-દૌભની બધી વ્યવહારિક પ્રવૃત્તિઓનું આપ રાખવું. ૧૧ પૌપથ મત કરવું, ૧૨ અતિથિકાનનો નિયમ રાખવો. ૧૩ વંદન ૧૪ પ્રતિક્રમણ્યુ-આચરેલા દોષોની આલોચના કરવી અને ફરી વાર એ દોષો ન થાય એ રીતે પ્રવૃત્તિ માટે સાવધાનતા રાખવી. ૧૫ કાયોત્સર્ગ-આત્મચિંતન-ધ્યાન કરવું. ૧૬ સંવરની પ્રવૃત્તિ કરવી-સંવર એટલે મનમાં દોષો

ન પેસે કો રીતે સાવધાનતા રાખીને ચતનાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી અને ૧૭ પ્રત્યક્ષ-આઝ્ઠી ગણુવેલા સત્તર ચતનાપૂર્વક વિશેષ શુણ્ણ છે અને તે દરેક શુણ્ણ ક્રીં જળોદ્ભવ વગેરેના કથાનકો કેસવાર ઝઢી કહેવાનાં છે. વળી માનવમાં તે તે શુણ્ણ હોય તો શા શા લાભ મળે છે, કો રીતે અન્વયદ્વિધી અને તે તે શુણ્ણ ન હોય તો શા શા ગેરલાભ મળે છે કો રીતે વ્યતિરેકદ્વિધી કો બધાં કથાનકો કહેવાનાં છે.

જેમ જૂમિ શુદ્ધ હોય તો તે ઉપર દોરેલું ચિત્ર વિશેષ શોભે છે, સ્થિર રહે છે અને લાંબા કાળ સુધી ટકી શકે છે, તેમ જ પુરુષમાં ઉપર કહેલા તેત્રીશ સામાન્ય શુણ્ણ હોય તે પુરુષમાં તે વિશેષ શુણ્ણ વધારે કીપી નીકળે છે. ઝઢી જે સામાન્ય શુણ્ણ અને વિશેષ શુણ્ણ કહેલા છે તે તો સૂચન માત્ર છે અને સંક્ષેપથી કહેલા છે, માટે તેવા પ્રકારના બીજા પણ સામાન્ય શુણ્ણ અને વિશેષ શુણ્ણ પણ સંભવી શકે છે અને તે બીજી રીતે પણ ગણાવી શકાય છે, કો ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. જે જીવોએ સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી પોતાનું આચુચ બાંધી લીધેલ ન હોય કોવા અને જેમનામાં સમ્યક્ત્વનો શુણ્ણ પ્રગટેલો છે તે જીવો નરક અને તિર્થંચ ચૈતન્યોમાં અવતાર પામતા નથી, વળી કોવા સમ્યક્ત્વ શુણ્ણના ચોડાં પણ સ્પર્શને પામેલા જીવોને વધારેમાં વધારે અપાર્થ પુદ્ગલપરિવર્તન કરતાં અધિક સમય સુધી લવજમણ સંભવતું નથી. વળી જે માનવમાં બીજા અનેક શુણ્ણ પસરેલા છે કોવા તે લાંબા સમય સુધી આ સમ્યક્ત્વ શુણ્ણને ગરાબર સ્પર્શેલો હોય કોટલે સમ્યક્ત્વ શુણ્ણ અને તદ્દનુસાર તેનું આચરણ હોય તો કો નરવર્મ નામના રાજાની પેઠે પરમ સુખતા સમૂહને પામે છે. પહેલાનાં સમયમાં રાજા નરવર્મ જે પ્રકારે સમ્યક્ત્વ શુણ્ણને પામેલો છે અને તે, કો શુણ્ણ મેળવીને પરમ કલ્યાણનું લાજન થયેલો છે તે બધી હકીકત ઝઢી કહેવાની છે તેને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો.

આ જાંબૂદ્વીપ નામના ક્ષીપમાં ભારત નામનું પ્રસિદ્ધ ક્ષેત્ર છે. તેમાં મગધદેશના તિલક જેવી અને છંદની નગરી જેવી રમણીય વિજયવતી નામે નગરી છે. કો નગરીએ કોઈવાર લયને તો કીકો જ નથી. કો નગરીની પ્રસિદ્ધિ બધી દિશાઓમાં થયેલી છે કોમાં વસનારા લોકોને સમૂહ સમૃદ્ધિવાળા છે. કો નગરી આસપાસ ખાણ તથા બીજાં નગરો આવેલાં છે. કોની ચારે બાજુ કાંગરાઓથી સુશોભિત કોવો કોક જીવો કોટ શોભતો હતો, બાજુ કે આકાશમાં અદ્ધર રહેલી નક્ષત્રોની જોણી કદાચ નીચે ન પડી જાય કોવી સંકાષી તે નક્ષત્રોને યંભાવી રાખવા માટે કો કોટ કોવડો મોટો જીવો ચણવામાં આવ્યો ન હોય કોમ દેખાતો હતો. કો નગરીની આસપાસ જીંચા જીંચા તરંગોવાળી કોક મોટી ખાડ શોભી રહી છે. બાજુ કે કો નગરીમાં વસતા હિમાલય જેવા મોટાં અનેક દેવમંદિરોનાં તથા ધર્મચર્યાનાં સમૃદ્ધિવાળા લોકોનાં કર્શન કરવા માટે બાજુ કે ગંગા નદી જ આવેલી ન હોય કોવી તે ખાડ કીપે છે. કો નગરીમાં દેવતા આચુચશાળામાં જ ગયા કોટલે ગદા છે, બીજે કયાંય ગયા કોટલે ગદો (ચોગો) નથી. માનવીઓનાં ઘરમાં જ સુમનોબંધ-ફૂલોનું બંધન થાય છે,

બીજે કયાંય સુમનો બંધ-સારા સારા માનવોત્તું બંધન નથી. વળી જો નગરીમાં જે ધનુષ્ય આકલશુભ-દોરી જેવીને ચડાવેલું છે તેમાં જ પરવધ-શત્રુનો વધ છે પરંતુ લોકોમાં જેઓ શુભો ઉપર આરૂઢ થયેલા છે-શુભવંત જનો છે તેમના તરફથી કયાંય પરવધ-અવહિંસા થતી નથી. જો નગરીમાં રહેનારા લોકો તપશ્ચર્યા, દાન અને વિદ્યાની પ્રવૃત્તિમાં મગ્ન દેખાય છે, સંત પ્રકૃતિના છે અને પવિત્ર છે, એથી કરીને જો નગરી નિરંતર ઉત્સવવાળી અથવા નિરંતર યજ્ઞવાળી તથા બાજુ કે જેમાં કૃતયુગ-સતયુગ આવીને વસેલો છે એવી શેણે છે. નરવર્મા નામે રાજા જો નગરીમાં રાજ્ય કરે છે. નમસ્કાર કરતા મંત્રી, સામંતો વગેરે દ્વારા જો રાજાનું પાદપીઠ શેણે છે અને જયશ્રીરૂપ હાથણીને બાંધવાને બાજુ કે જો રાજા એક મોટા હાથી બાંધવાના થાંભલા સમાન ન હોય એમ દેખાય છે. વળી, જો રાજા, બીજા બધા રાજાઓ કરતાં, બધી કળાઓમાં કુશળતા, અને દાનવૃત્તિવાળો શાસ્ત્રના અર્થોનો બોધ વગેરે અનેક સફળતાવાળો હોઈને વિશેષ અહિંચાતો છે એટલે જ જો બધા રાજાઓને સારા ઉદાહરણરૂપ બનેલો છે. કથાકોશકાર કહે છે કે-હું માતું છું તેમ વિનય અને નીતિ વગેરે શુભો જો રાજામાંથી જ નીકળેલા હોવાથી પ્રભુનું પાલન જે રીતે જો રાજા કરે છે તેવી રીતે બીજે કયાંય થતું નથી. જોવા રાજાની પ્રભુ ઉત્તમ વસ્ત્રો અને ધરણીઓથી મંડિત હોય તેમાં શી નવાઈ કહેવાય ? પરંતુ જો રાજાના શત્રુની સ્ત્રીઓ પણ મોતીના હાર અને કપડાંઓથી સુશોભિત છે. (શત્રુની સ્ત્રીઓ જો રીતે સુશોભિત હોય જો તે વિરોધવાળી વાત કહેવાય માટે તેનો પરિહાર કરવા મુત્તાહાર-અંસુવલિમૂલિયા નો અર્થ આ પ્રમાણે કરવા મોતીના હાર જેવાં અંસુ-આંસુઓવડે એટલે જો રાજાના શત્રુની સ્ત્રીઓ બોરબોર જેવડાં આંસુઓથી સુશોભિત છે અર્થાત્ રાજાની શૂરવીરતાને લીધે શત્રુઓ મરાયા હોવાથી તેમની સ્ત્રીઓ રહી રહી છે.) વળી જો રાજા, દેવ અને શુક તરફ ભક્તિવાળો છે, નાસ્તિકતાના બ્યા-મોહથી સુકત છે. જો રાજા શમરસનો-શાંતિનો ખપી છે છતાં બધાં રિપુઓને એણે છૂટી લીધેલાં છે. શાંતિનો ખપ અને છતાં શત્રુઓને જિતવાની પ્રવૃત્તિ જો જેમાં વિરોધ છે, તેનો પરિહાર આ પ્રમાણે છે. સમર-સહિષ્ણુ એટલે સમર-યુદ્ધમાં સહિષ્ણુ-સાવધાન છે તેથી જો રાજાએ બધાં રિપુઓને છૂટી લીધેલાં છે. જેમ કુષ્ઠને લક્ષ્મી નામની પત્ની છે તેમ જો રાજાને નવા કમળની પાંખડી જેવી પહેાળી આંખવાળી અને શીલ વગેરે શુભોના ધર જેવી રતિમુંદરી નામે સ્ત્રી છે. જો સ્ત્રીને જોવાથી એમ જણાય છે કે રૂપને નિર્માણ કરવાની ઉત્કૃષ્ટ નિષ્ઠાવાળા પ્રજાની બાજુ જો એક અદ્ભૂત સિદ્ધિ ન હોય એવી જો સુંદર દેખાય છે અને એથી જ જગતમાં એના જેવી બીજી કોઈ નારી નથી એવું સંભળાય છે.

બુધ નામના ગ્રહને તોષ આપનાર તથા કુવલ્ય-અંદવિકાસી કમળોને આનંદ આપનાર જોવા શરદઋતુના નિર્મળ અંદ સમાન, બહુતોસો-ડાહ્યા પુરુષોને સંતોષ

આપે એવો, નીતિમાં નિપુણ અને કુવલય-ભૂવલયને આનંદ ઉપભવનાર એવો તેને હરિદ્વર્ષ નામે એક પુત્ર છે. રાજા નરવર્માને કૃર્મની પેઠે એ હરિદ્વર્ષ પુત્રની હયાતી પરમ સહાયતારૂપ હોવાથી એ વિશેષ પરિશુદ્ધ હતો અને તેથી જ તે ભારે એવા પશુ રાજ્યભારને જેમ શેષનાગ ભૂભારને વહે છે તેમ વહેતો હતો. રાજાને મતિસાગર વગેરે અનેક મંત્રીઓ હતા. તે બધા સુકુળમાં જન્મેલા, વિનયવાળા, દક્ષ, ધીર, સ્વામિભક્ત અને શાસ્ત્રના-રાજનીતિશાસ્ત્રના તથા ખીજાં પણ અનેક શાસ્ત્રોના અર્થની સમજના પાર-ગામી હતા. તે મહાત્મા રાજા એવા એ મંત્રીઓ ઉપર રાજ્યનો ભાર મૂકીને પડિતોએ વખાણેલ એવા વિષયસુખને ઉચિત સમયે અનુભવતો સમય ગાળતો હતો. હવે કોઈએક દિવસે જ્યારે રાજા સભામાં સુખાસન ઉપર બેઠેલો હતો ત્યારે ત્યાં ધર્મકથા ચાલતી હતી અને રાજા તેને સાંભળતો હતો. એ સભામાં એક સભાજન બોલ્યો-કે જે જે કાર્યો લોકવિકૃદ છે તે બધાનો હંમેશને માટે ત્યાગ કરવાથી, દાક્ષિણ્ય શુણને રાખવાથી અને દુઃખી જનો ઉપર દયા કરવી તે ઉત્તમ ધર્મ છે. ખીજે વળી એમ બોલ્યો-કે ધર્મ શું છે ? તેણું સ્વરૂપ કેવું છે ? તેના કળનો લાભ કેને મળે છે ? શું ‘ધર્મ’ છે ? એ વગેરે વાત સાચી છે ? એ બધી માત્ર કદવના છે ? પછી ત્રીજે વળી એમ બોલ્યો કે-પોતપોતાની કુલપરંપરાથી જે પ્રવૃત્તિ ચાલી આવે છે અને જેણું પરિણામ પ્રત્યક્ષ છે એ જ ધર્મ છે, એ સિવાય બીજું કોઈ ધર્મતત્ત્વ નથી. બીજાએ વળી એમ જણાવ્યું કે શાસ્ત્રમાં જે પ્રવૃત્તિ માટે વિધાન બતાવેલ છે અને જે પ્રવૃત્તિ માટે નિષેધ કહેલ છે તે જ ‘બ્રહ્મ’ ધર્મ તત્ત્વ છે; પરંતુ એ નરી પોતાની છુદ્ધિની કદવના માત્ર નથી. તે પછી બીજે વળી એમ બોલ્યો કે, શાસ્ત્રો તો ઘણાં ય છે અને તે બધાનાં નિર્ણયો પણ જુદી જુદી ભાતના એક બીજાથી ભિલટા છે, અનેક પ્રકારના છે, તેમાં અનેક મતભેદો છે એમાં ‘બ્રહ્મ’ ધર્મતત્ત્વ કયાં છે ? એ કોણ સારી રીતે બજાવી શકે ? એ પ્રમાણે ધર્મ સંબંધી અનેક વિચારો સાંભળીને રાજા સંદેહમાં પડી ગયો તેણે વિચાર્યું કે ધર્મ તો પરમ પુરુષાર્થ છે, તેને આ લોકોએ મોટા સંદેહના ત્રાજવામાં ચડાવીને ચક્રકોળે ચડાવ્યો છે. જેમ આકાશકુસુમનો સંભવ નથી તેમ ધર્મનું નામનિશાન પણ ન હોય એમ બને નહીં. જે તરફ આબાલગોપાલની, સ્ત્રી-ઓની અને ડાહ્યા લોકોની પણ પ્રવૃત્તિ થતી દેખાય છે એ ધર્મ ન જ હોય એમ કેમ મનાય ? સંસારમાં કેટલાક લોકો હાથીને હોદે ચડીને રાજ્યલક્ષ્મી ભોગવે છે, કેટલાક લોકો સુદમાં ચૌદસ્વારોને હરાવીને રાજ્યલક્ષ્મી ભોગવે છે, વળી બીજા કેટલાક તેમની જ સામે તનતોડ મહેનત કરીને અને એથી પરસેવામાં રેખજેખ ચઢીને મહાકષ્ટે આજીવિકા ચલાવે છે, કેટલાક વળી સુંદર ભોજન અનાયાસે જ મેળવી શકે છે અને બીજાને પણ આપી શકે છે, વળી, બીજા કેટલાક ઘરે ઘરે ભમતા છતાં ય મહાકષ્ટે વાસી અને હલકો આહાર મેળવી પછી મહાદુઃખથી ઉદ્દેગ પામેલા એકલા જ

સાંજ પડતાં જમી લે છે, બીજા કેટલાક પોતાના નિરુપમ રૂપથી કામદેવની કીર્તિને પણ આંખી પાકી નાખે છે અને પોતાના જોવા અદ્ભુત રૂપથી લોકોનાં હૈયાઓને જેમ ચંદ્ર કુચુંદનાં વનોને આનંદ આપે છે તેમ હૃદયોમાં આનંદ આપે છે. ત્યારે બીજા કેટલાક શ્વાસ, તાવ, ખાંસી, કોઠ અને ક્ષય વગેરે રોગોને લીધે જેમનાં અંગો સડી ગયા છે, યા ક્ષીણ થઈ ગયા છે જોવા છે અને જેમની વાત સાંભળતાં જેમના પિતાઓ પણ ઉદ્વેગ પામે છે જોવા છે. કેટલાક લોકો પુષ્ટ સ્તનવાળી અને હરણાં જેવી ચંચળ આંખોવાળી ઓઝોઝાશ ઘેરાયેલા રહે છે, તથા જેમના શુભો ગવાયા જ કરે છે જોવા તેઓ જે માણસ તેમની પાસે જે કાંઈ માગવા આવે તેને સચેષ્ટ ધન આપી શકનારા જોવા છવતાં સુધી વિલાસો જ માણ્યા કરે છે, ત્યારે વળી બીજા કેટલાકની ઉપર તેમની દુઃશીલ સ્ત્રીઓ ફેંકેલી હોય છે અને તેમના કંઠકંઠ જોમ કરીને કાકડા બોલતી હોય છે જોવા તેઓ જલદી મૃત્યુ આવે જોવી માનતા કરનારા સાલાપોલા ધરમાં પડ્યા રહે છે. આ પ્રમાણે માણસ તરીકે તો બધા માણસો જોક સરખા છે છતાં તેમનામાં જે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ભુલો ભુલો સુખ દુઃખો દેખાય છે અને આ સંસારની જે ભતતી વિચિત્રતા અતુલવાય છે તે બધું ધર્મ અને અધર્મ ન હોય તો સારી રીતે ઘટી શકતું નથી. જો બધી વિચિત્રતાઓનું અને જો બધા સુખ અને દુઃખના લાભોનું નિર્ણાયક કોઈ તરવ શુદ્ધ બુદ્ધિથી બાણતું બોલે અને જે પુરુષ શાસ્ત્રના અર્થો બાણવામાં કુશળ હોય અને માનવમાત્રનું હિત કરનાય હોય તેવા પુરુષના એટલે શુભના વચનથી જ જો બધું બાણી શકાય. જોવો સુશુર પણ પૃથ્વીમાં શોધ્યો જડતો નથી, જેમ ચિંતામણી રત્ન મહાકેદે મેળવી શકાય છે તેમ જોવા સુશુર પણ અનેક ભવોમાં ઉપાર્જેલાં ભારે સુકૃતના પરિપાકનો પ્રકર્ષ થયો હોય તો જ પામી શકાય છે.

રાજા નરવર્મા જોમ વિચાર કરતો હતો જોવામાં તો સાયંકાલીનાં કામકાજની પૂર્ણતાને સૂચવનારું જોવું પ્રલયકાળના શ્વેલ જેવું જંભીર વાણું વાગ્યું. હવે થોડા થોડા હલતા કમળની પાંખડી સમાન લાચી આંખવાળા રાજાએ સલામતું વિસર્જન કર્યું અને બધા માણસોને જવાની રજા આપી એટલે બધા સલાજનો ભીડી, રાજાને પ્રણામ કરીને પોતપોતાને ઘેર ગયા.

બરાબર જો વખતે માથા ઉપર હાથ ઝેડીને અને રાજાને નમીને તેનો દારપાળ રાજાને વિનંતિ કરવા લાગ્યો કે-હે દેવ ! તમે સાંભળો. તમારો પ્રિયમિત્ર કે જે દૂર દેશ-તરફી આવેલો હોઈને તમને મળવાને વિશેષ ઉત્કંઠિત થયેલ છે તે મળવાને માટે આવીને બહાર બેઠેલો છે તો આપનો શું હુકમ છે ? રાજા બોલ્યો-તું તેને મારી પાસે મોકલ. પછી દારપાળે મોકલેલો તે, રાજાસભામાં પહોંચ્યો અને રાજાએ તેની તરફ સહર્ષ દૃષ્ટિથી જોયું. તો મહનદેવ નામે પોતાનો પ્રિયમિત્રને જોવે છે. ઘણા લાંબા વખતે તે અહીં ચા માટે આવેલ છે ? જોમ રાજા વિચારે છે ત્યાં તે મિત્રે રાજાને આદરપૂર્વક પ્રણામ કર્યા અને

રાજા તેને સ્નેહપૂર્વક લેટી પડયો. આસન ઉપર બેઠેલા એને રાજાએ પૂછ્યું-હે પ્રિય મિત્ર ! તું આટલા સમય સુધી ક્યાં ક્યાં બમો-ફરી આવ્યો ? શું શું ફીટું ? અને શું શું પેદા કર્યું ? મિત્ર બોલ્યો-હે દેવ ! લાટ, મહારાષ્ટ્ર, ગોડ, સોરઠ, પારિપાત્ર, ભલય, માલવા, વેરાગર, વજાકર, દેશ, સિંધ, સૌવીર, કાશી, કોશલ, નેપાલ, ફીર અને બાલંધર વગેરે દેશોમાં હું ફરેલો છું. ત્યાં બુદો બુદો પોપાક પહેરનારાં અનેક નરનારીઓને મેં ફીટાં છે. એ દેશોમાં દેવભવન જેવાં ઊંચાં ભવનો મેં જોયેલાં છે, મહેલ સરખા રાજાઓ મેં એ દેશોમાં જોયેલા છે તથા એવાં અનેક અનેક આશ્ચર્યો મેં તે દેશોમાં જોયેલાં છે કે જેતું વર્ણન પણ કરી શકાય એમ નથી. તથા એ દેશોમાં ફરી ફરીને મેં કુળેર બંડારીના કરતાં વધારે બંડાર-અર્થ પેદા કરેલો છે તથા ત્રણ જગતમાં સાર જેવો એવો આ એક એકાવલ હાર મેં મેળવેલો છે. હે પૃથ્વીનાથ ! બીજાં બધાં કરતાં એ હારની પ્રાપ્તિ જ અનેક આશ્ચર્યોથી ભરેલી છે. આ હાર એવો છે કે એની પ્રાપ્તિની હકીકત સૌ કેાઈના ચિત્તને વિસ્મય રસથી ભરી દે એવી છે.

હવે મધુર મધુર શુંબતું, ઉદામ તબલાના અને સરસ ઢોલના અવાજોથી ભરેલું, નાચનારી અનેક વારાંગનાઓની મહિમય ધમધમતી ધુધરીઓના અવાજવાળું, કાનને ભારે સુખ આપનારા સંગીતના ભારે સ્વરથી ભરેલું એવું જે નાટક રાજસભામાં ચાલતું હતું તે નાટકને પવનથી હલેલા કમળની જેવા હાથપટે રાજાએ ઘટકાવી દીધું. અને એ રીતે નાટકને ઘટકાવીને રાજા બોલ્યો.—હે પ્રિય મિત્ર ! હમણાં બીજી બંધી વાતો જવા દે પરંતુ આ હારની પ્રાપ્તિ તને જે રીતે થઈ છે તે બંધી હરીક્ત તું સાવધાન થઈને મને જણાવ.

તે મિત્ર બોલ્યો,—હે દેવ ! સાંભળો. પહેલાં તમારી પાસેથી નીકળીને હું ધન કમાવાને કારણે પૂર્વદેશમાં જઈ પહોંચ્યો. હાલતોચાલતો હું સિંહ અને હરણો જેમાં વસેલા છે એવી ભયાનક અને ખીચોખીચ અનેક વૃક્ષોનાં જંગલથી સાંકડી બનેલી કુવઈ નામની અટવીમાં અરુણેશ્વરીથી જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં પહોંચતાં મારી પાસેનું પૂર્વે આણી રાખેલું બધું પાણી ખૂટી ગયું તેથી હું ત્યાં ચારે બાજુએ તરફ પાણીને શોધવાની પ્રવૃત્તિમાં લાગી પડ્યો. જ્યારે ક્યાંય પશુ મારા માણસો પાસેથી વિષે કાંઈપણ ન સાંભળ્યું, અને મેં પણ ક્યાંય પાણી ન દીઠું ત્યારે હું ભારે લયલીત થઈ ગયો અને વનખંડ તરફ શીઘ્ર વેગથી જઈ ચડ્યો. એ વનખંડમાં સૂર્યમંડળની જેવા ભારે તેજસ્વી એવા એક ભીનાચાર્યને મેં દીઠા. બાણે કે એ પ્રકાશનો રાશિ પોતે જ ન હોય અથવા સુશ્રમણધર્મ પોતે જ હોય એવો અને બહુ શિષ્યો સહિત સંયુક્ત વળી એ વિંધ્યપર્વતની પેઠે બહુસાવળો છે એટલે અને બહુ વિંધ્યપર્વત જેમ બહુ સાવળ (શ્વાપદ) જંગલી-કુર પ્રાણીઓવાળો છે તેમ એ બહુસાવળ (શ્રાવણ)વાળો ભોલો. વળી ઇંદ્રની જેમ બૃહસ્પતિનો વર્ગ રક્ષા કરે છે તેમ આ આચાર્ય જીવવગ્ગ-જીવ માત્રની રક્ષા કરનારા હતા. એમનું ગુણધૈર્ય સૂરિ નામ હતું. એ આચાર્યની

આગળ ઉલ્લખણ ઝળહળતા મહિમય સુકુટવટે ગકચકિત કપાળવાળો, તાબા ઊગતા સૂર્યથી સુરોભિત ઉદયાચલ પહાડ જેવો તેજસ્વી, આમળાં જેવાં મોટાં મોટીઓનો મનોહર હાર પહેરવાથી જેતું આપું થ ગણું—આખો થ કંઠ-ઠંકાઈ ગયો છે એવો, બાણે કે તારાસમૂહથી મેરુપર્વત પોતે હોય એવો ભાસતો અને પોતાની ભરબેખનવંતી દેવીની સાથે આવેલો કોઈ દેવ શ્રીજિનભગવાને ઉપદેશેલ ધર્મને સાંભળતો બેઠો હતો એમ મેં ભેટું. અમૃત જેવાં તે મુનિપતિનાં વચનો સાંભળીને અને તે દેવના હારમાંથી નીકળતાં અમૃત જેવાં શીતળ કિરણોને ભેંધને મારી અને પ્રકારની તૃષ્ણા એટલે બાણ તૃષ્ણા અને અંદરનો સંતાપ એ બંનેની શાંતિ થઈ ગઈ, આ બધું ભેંધને મને એ આચાર્ય તરફ વિશેષ ભક્તિભાવ ઉપજ્યો અને પેલા દેવ તરફ પણ બહુમાન થયું એથી આચાર્યને અને એ દેવને પ્રણામ કરીને હું તેમની પાસે બેઠો.

હવે દેવે પોતાની વિકસિત કમળની પાંખડી જેવી આંખ મારા તરફ ફેરવી અને બાણે કે એને કોઈ વિશેષ સ્નેહવાળો પોતાનો ભાઈ ન મળ્યો હોય એ રીતે એણે મારા તરફ ભેટું અને એથી એ બૂબ સંતોષ પામી આચાર્યને પૂછવા લાગ્યો: હે ભગવંત ! આ પુરુષ કોણ છે ? વળી, એને ભોતાં જ મને મનમાં વિશેષ સંતોષ કેમ થયો ? દેવનો આ પ્રશ્ન થતાં તેનો ઉત્તર આપતા આચાર્ય નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા: હે દેવ ! તને પોતાને જ અવધિજ્ઞાન થયેલ છે અને તે જ્ઞાનદ્વારા તું સાચી હકીકતને જાણી જાણી જાણી છે એટલે તને તે પૂછવા પ્રશ્ન વિશે શું કહેવાતું હોય ? તો પણ કેવળ યાદી માટે તારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપું છું.

આ દેવના ભવની પહેલાના ભવમાં કૌશ્ઠી નગરીમાં જન્મ નામે રાજા હતો. તે રાજાને ત્યાં તું અને આ પુરુષ એમ તમે બંને પુત્ર સાથે જન્મેલા હતા. તું મોટો હતો અને આ નાનો હતો. ત્યાં બાળપણમાં જ તમારી માતા મરી ગયેલી હતી એથી તમને બંનેને ધાવમાતાએ ઉછેર્યો. વખત જતાં તમે બંને પુરુષની બહોંતેર કળાઓ લાણીગણીને જીવન થયા. કોઈ સમયે રાજાએ યુવરાજપદથી આપવા માટે આદરપૂર્વક બોલાવ્યા અને દિવ્ય કપડાં તથા ઘરેણાં આપીને તમારું બંનેનું સારી રીતે સન્માન કર્યું. આ બધી હકીકત તમારી જોરમાન માતાએ બાણી, તેથી તે કોષિ ભરાણી અને તેને એમ શંકા થઈ કે હવે મારા પુત્રને રાજ્ય મળવામાં જરૂર વિધન આવશે એથી એ અનાર્થ એવી તમારી જોરમાન માતાએ જ્યારે તમે બંને જણા રમવા માટે બાગમાં ગયેલા હતા ત્યારે કોઈ વિદ્યાસ્ત્રી પુરુષને હાથે તમને બંનેને ઝેરથી ભરેલ એવો કોઈ બાતનો ખોરાક ખવરાવ્યો. હવે તે ઝેરી લોબન ખાવાથી તમે બંને જણા, પ્રથમ ઊગતા કોમળ પાંદડાં વડે મનોહર દેખાતાં એવા એક આસોપાલવના વૃક્ષની નીચે મૂકી પડ્યા.

ખરાખર તે જ સમયે તમારા ભાગ્યને લીધે ત્યાં જ દીવાપર નામે એક સાધુ આવી ચડ્યા અને તે ગરુડોવવાઈય નામના ઉત્તમ સૂત્રના પાઠને ગણવા લાગ્યા. એ સાધુ એ સૂત્રનો પાઠ ગણતા હતા ત્યાં સ્કુરાચમાન ગરુડના ચિહ્નવાળો, મણિમય મુકુટને લીધે ચક્રચક્રિત માથાવાળો એવો ગરુડાધિપતિ નામનો એક દેવ તે સાધુને વંદન કરવા આવ્યો. સૂર્યના પ્રભાવથી જેમ અંધારું નાશી જાય તેમ તે ગરુડાધિપતિના મહિમાને લીધે તમારું બન્નેનું જેર ઝટ ઉતરી ગયું અને તમે બન્ને બાજુ કે સૂઈને જાગ્યા હો એ રીતે આગસ મરડીને બેઠા થઈ ગયા. પછી તમારા પરિજનોએ-સેવકોએ તમને જણાવ્યું કે ‘તમારી સાવકી માએ તમને બન્નેને ઝેરવાળું કશુંક ખવરાવેલું, એને લીધે તમે બન્ને મૂર્છા પામેલા છતાં આ સુનિરાજના મહિમાને લીધે પાછા જીવતા થયા છે.’ આ બધું જાણ્યા પછી તમે બન્ને સાધુના ચરણમાં નરી પડ્યા. પછી તમને બન્નેને પેલા ગરુડાધિપતિ દેવે કહ્યું કે: હે ભાઈઓ, તમે બન્ને ખરેખર પુણ્યશાલી છે, તમારા બન્નેના પુણ્યને લીધે જ આ અમૃતમૂર્તિ ઉત્તમમુનિ ભાગ્યયોગે પણ અહીં આવી પહોંચ્યા. તમને તમારી સાવકી માએ જેર લેળવેલું લોજન ખવરાવેલું હતું અને તેથી તમે બન્ને મૂર્છિત થઈ ગયા હતા એટલે આ સુનિ અહીં ન આવ્યા હોત તો તમે બન્ને ધર્મ અને અર્થની સાધના કર્યા વિના એમ ને એમ મરણ પામ્યા હોત. હજુ પણ કશું બગડી ગયું નથી, મારું કહેવું માનો તો તમે બન્ને હવે ચિંતામણિ રત્નની પેઠે અચ્યુતપૂર્વક આ સાધુની આરાધના કરો. એ પ્રમાણે તમને બન્નેને એ ગરુડાધિપતિએ સમજાવ્યા અને પછી સાધુને વંદન કરી જેમ વાદળમાં વિજળી છૂપાઈ જાય તેમ તે, જમીનમાં અંતર્ધાન થઈ ગયો.

તમે બન્નેએ પણ વિચાર કર્યો કે જ્યાં આપણાં પોતાનાં માણસો પણ આવી દુષ્ટ પ્રવૃત્તિ કરતાં હોય ત્યાં હવેથી આપણે આપણા પોતાના ઘરમાં રહેવું ઠીક નથી. પાણીમાં પડેલા હાથીએને જેટલી જેટલી આપણા પડે છે, તેમ ગૃહવાસમાં રહેલા માણસોને પણ વડળી વડવાઈઓ જેટલા ઘણા અનર્થો આવી પડે છે. તેમને કયા અનર્થો નથી કનડતા એ જ આશ્ચર્ય છે. ખરી રીતે આ સાધુ મહાત્મા ધન્યરૂપ છે. જેમ ઘરનું પાંજરું તણ દંડ શુદ્ધ પક્ષનો સ્વીકાર કરી શુદ્ધ પક્ષ-પાંખ-વાળા પક્ષીની પેઠે પૃથ્વી ઉપર સ્વતંત્રપણે વિહરી રહ્યા છે, તેમ જેમાં હુઝનાં જળ અલાર ભર્યાં છે અને મૃત્યુના મગરો છલાંગો મારી રહ્યાં છે એવા આ ભવસમુદ્રને તરવો હોય તો અમારે પણ હમણાં આ સુનિરૂપ વહાણનો મજબૂતપણે આશ્રય કરવો જ જોઈએ.

તમે બન્નેએ આવો વિચાર નક્કી કર્યો અને પરમશક્તિથી એ સુનિને નમી તમે બન્ને વિદંબ કર્યા વિના જ એ સુનિની પાસે દીક્ષા લેવા માટે ઉપસ્થિત થઈ ગયા. ચોગ્ય બાણીને તમને બન્નેને એ તપસ્વી સુનિએ દીક્ષા આપી. પછી તમે બન્ને ચારિત્ર

પાળી કાળધર્મ પામીને સૌધર્મકદંષ નામના સ્વર્ગમાં દેવનો અવતાર પામ્યા. સ્વર્ગમાં એકતું નામ વિભ્રુપુષ્પ હેતું અને બીજાનું નામ વિભ્રુસુંદર હેતું. તેમાં તું પોતે વિભ્રુપુષ્પ છે અને આ લાઇતું નામ વિભ્રુસુંદર હેતું. આ વિભ્રુસુંદર સ્વર્ગમાંથી અવીને વિજયવર્ધ નામની નગરીમાં કાંઈ વાણિયાને ત્યાં પુત્રપણે જન્મ પામ્યો. તેનું નામ મયણુદત્ત પડ્યું. એ શુણ્વત મયણુદત્ત ધન કમાવા માટે આ તરફ આવી ચડ્યો અને તે તેને નજરે દીઠો. એ રીતે પૂર્વજવના લાઈ તરીકેના વિશેષ સ્નેહને લીધે એને જોવાથી હે દેવ ! તને વિશેષ પ્રમોદ થયેલ છે. અને તને આના ઉપર સ્નેહ થવાનું કારણ એ રીતે પૂર્વજવનો સ્નેહ જ છે.

સાધુએ કહેલી આ બધી હકીકત જાણીને અને યથાર્થ પરમાર્થના વિસ્તારને સમજીને એ દેવે મને પોતાનો એકાવલીહાર સ્નેહ સાથે આપ્યો. પછી એ દેવે પોતાના કપાળ ઉપર બંને હાથ ભેડીને શુરને પૂછ્યું: હે ભગવાન ! મને હવે ઊંઘ આવી જાય છે, અરતિ થાય છે-ચેત પડતું નથી, મારું કદંપવૃક્ષ ક'પ્યા કરે છે. આ બધાં અમંગળ નિશાનો યથાં કરે છે એથી એમ જણાય છે કે હવે નહીં મારું આયુષ્ય યોજાઈ છે, તો હવે તમે મને કહો કે આ સ્વર્ગમાંથી મ્યબ્યા પછી મારો જન્મ કયાં થનારો છે ? અને મને જોધિનો લાલ કેવી રીતે થશે ? આ સાંભળી સુનિવર જોધ્યા: હે દેવ ! તું સ્વર્ગ-માંથી મરણ પામી ભારતવર્ષમાં આવેલા મગધ દેશની વિજયવર્ધ નામની નગરીમાં નરવર્મ નામના રાજાને ત્યાં પુત્રપણે જન્મ પામીશ. ત્યાં તારું નામ હરિદત્ત થશે. તે આ મયણુદત્તને આપેલા એકાવલીહારને ત્યાં તું જોઈશ અને આ હારને જોવાથી તને જોધિનો લાલ થશે. આ હકીકત જાણીને તે વેળાએ દેવ પોતાને સ્થાનકે ગયો; પરંતુ આ બધો બનાવ જોધને મનમાં મને ભારે વિસ્મય થયો, તેથી મેં એ સુનિરાજને પૂછ્યું કે-હે પ્રભો ! આ હારની ઉત્પત્તિનો વૃત્તાંત જણાવવા કૃપા કરો.

હવે એ વિષે શ્રીશુક કહેવા લાગ્યા: હે ભદ્ર ! બરાબર ધ્યાન રાખીને સાંભળ. પહેલાંના સમયે વિંધ્યગિરિની ઉત્તમ તળાટીમાં સચદુવાર નામે એક નગર છે. ત્યાં પૂરણ નામે એક શેઠ વસે છે. તેણે તાપસની દીક્ષાનો સ્વીકાર કરી ભારે કંઠણ તપ કર્યું. છેલ્લે અનશન સ્વીકારી તે મરણ પામ્યો અને અમરચંદ્રા નામની દેવનગરીમાં તે અમર નામે ઇંદ્ર થયો. એ અમર કાંઈ વખત પોતાની રાજધાનીના ઉપરના ભાગ તરફ જોવા લાગ્યો. ઉપરના ભાગમાં તેણે પોતાના માથાના બરાબર ઉપરના જ ભાગમાં સિંહાસન ઉપર બેઠેલા શકે ઇંદ્રને જોયો. અને એ જોતાં જ તેને ભારે ક્રોધ વ્યાપી ગયો. ત્યાં ઉપર એ શકની સૌધર્મસભા છે. એ સભામાં ઇંદ્રની આગળ નાટક ચાલી રહ્યું છે. તેની આજુબાજુ સામાનિક દેવો, ત્રાયજિંશ દેવો અને અંગરક્ષક દેવોની સલા બેઠેલી છે. પોતાના માથા ઉપર આ બધું આવેલું જોધને પેલો અમર કહેવા લાગ્યો:

અહો હો! આ કેવો ખીક છે, કેવી રીતે એ મારા માથા ઉપર બેઠેલો છે? અથવા કોઇનું પરાક્રમ જેણે એનું હોતું નથી, અથવા જેનું ભાગ્ય ફરેલું હોય છે એવો માણસ શું શું કરતો નથી? આ શકે મારે માથે જે અવિનયનું ઝાડ વાવેલું છે તેનું ફળ મારે તેને હમણાં જ અપાડવું ઘટે અને તેના અવિનયને ફર કરવો ઘટે. જે લોકો નીરવૃત્તિવાળા-શૂરવીર હોય છે તેઓએ પોતાની પ્રવૃત્તિમાં ઢીલ ન કરવી એનું નીતિશાસ્ત્રનું વચન છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે અમરે બારે કોધના માર્યા પોતાની આખના ખૂણા એવા તો લાલચોળ કરી નાખ્યા કે જેને લીધે તેના રહેઠાણની ભીંતો પણ બાંધે કેકેના રસથી લીપેલી હોય એવી લાલ થઈ ગઈ. આખા ભૂમંડળ ઉપર બાંધે બધેય કમળો વેરાયાં હોય એવો દેખાવ થઈ ગયો અને સમસ્ત આકાશમાં બાંધે અકાળે સંધ્યા ખીલી હોય એવું જણાવા લાગ્યું. એવા એ બારે કોધના વેગવાળા અમરે પોતાના કંઠમાં એકાવલિ-હાર પહેર્યો કે જેથી તેની આખીય છાતી ઠંકાઈ ગઈ, નિર્મળ કપડાં પહેર્યાં, પોતાનું પરિધ નામનું બારે શસ્ત્ર હાથમાં લીધું, અને સૌધર્મસ્વર્ગના ઈંદ્રની સાથે યુદ્ધ કરવાનો તીવ્ર સંકલ્પ કર્યો. તે રીતે તે ત્રણ જગતને તણખલાની પેઠે ગણતો પોતાની નગરી-માંથી બહાર નીકળ્યો.

ઘણી વાર ધાર્યાં કરતાં બિલકુલ જ બને છે એટલે હું કદાચ શકેની સાથે લડતાં હારી બાઉં તો કેને શરણે જઈશ? એ શરણ પડેલાં નક્કી કરીને જ ઉપર બાઉં, એમ વિચારીને શરણને શોધવા માટે તેણે પોતાના અવધિજ્ઞાનનો પ્રયોગ કર્યો. બરાબર તે વખતે સુસુમાર નગરની ભાગોળમાં જ ભગવાન મહાવીર કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં ઉઠેલા અશોકના ઝાડની નીચે અસાધારણ સુંદર શરણ જેવા તેના દીકામાં આવ્યા. એમને જોઈને તે અમર, પવનવેગી ગતિએ કરીને તેમની પાસે ગયો અને તેમને પ્રણમીને તે કહેવા લાગ્યો કે: હે નાથ! તમારાં ચરણકમળના પ્રભાવથી મારું વાંછિત સિદ્ધ થાઓ. એવી આશા કરીને તે એકદમ જાણે ઉપડ્યો. જાણે જવા માટે તેણે લાખ થોળનું મોટું શરીર છોડ્યું અને કોધને લીધે ધ્રુવાંકુવાં થતો તે વેગથી જતો સુરપુર સુધી પહોંચી ગયો. તેણે એક પગ પહોંચવેલેલિકામાં મૂક્યો અને બીજો પગ ઈંદ્રની સલામાં મૂકી તે કોઈ ભતની ખીક રાખ્યા વિના ઈંદ્રની સાથે લડવા લાગ્યો. તેને જેમ તેમ જાણતો ભેળેને ઈંદ્રે કહ્યું: હો! હો! અમરાધમ! અહીં તું શા માટે આવેલો છે? દીવાની જ્યોતમાં જેમ પતાંગિયું પડે તેમ તું મારી સલામાં શામાટે આવેલો છે? એમ કહીને તે ઈંદ્ર તેના ઉપર ખૂબ રોષે બરાથો અને તેના ઉપર લાખો ભગતા સૂર્યની પેઠે સાથે આંખ ન માંડી શકાય એવું ઝળહળતું પોતાનું મહાવેગવાળું શસ્ત્ર વજ્ર તે અમરને હણવા માટે ફેંક્યું. વજ્રને આવતું જોતાં જ તેના ગર્વ ગળી ગયો અને શરીર સંકોચાઈ ગયું. પછી તો પગને જોયા રાખી અને સુખને નીચું કરીને તે જ્યાં ભગવાન વીર ધ્યાનમાં બેલા હતા ત્યાં તેમને શરણે જઈ પડ્યો. જ્યારે એ અમર એ રીતે જોયા આવ્યો આવતો

હતો તે વખતે તેના ગળામાંથી હાર પડી ગયો—બાણે કે બેલું બધું પરાક્રમ જ ન પડી ગયું હોય, બધો જશ જ ન પડી ગયો હોય અથવા એનો શૂરતાનો ગર્વ ન પડી ગયો હોય તેમ તેને લાગ્યું. અહીંથી સંજયેય દ્વીપોથી આગળ-સંજયેય દ્વીપો જેટલે આધે એક વિજયપ્રભ દેવ ક્રીડા કરવા માટે ગયેલો ત્યાં તેણે આ પડતા હારને લઇ લીધો.

હે મહારાજ ! એ પ્રમાણે આ હારની ઉત્પત્તિનો વૃત્તાંત સંભળાવીને પછી હું ઘણા વખત સુધી દેશાંતરોમાં ફર્યો અને ધન કમાઇને પાછો વળ્યો. હે દેવ ! પચ્ચીસ વર્ષ વીતી ગયાં પછી આજે મને તમારું દર્શન થયું છે. વળી એ દેવ તમારો પુત્ર થયો છે કે બીજો કોઇ એ પણ મારે બાણુવું છે. રાજા બોલ્યો. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ હોય ત્યાં અનુમાનની જરૂર નથી. હમણાં તું મારા પુત્ર હરિદત્તને જો અને એ તથા આ હાર બન્ને એક બીજાનું દર્શન કરે.

રાજાએ પોતાના પુત્રને બોલાવવા તુરત જ પુરુષોને ચોકલ્યા અને મચણદત્તે એ હારને લાવવા પણ પોતાના માણસો દોડાવ્યા. તત્કાળ રાજાનો પુત્ર અને એ હાર એ બન્ને સભામાં આવી પહોંચ્યા. રાજાનો પુત્ર આવીને આસન ઉપર બેઠો. અનેક પ્રકારની વાતચિત થઈ અને પ્રસંગ આવતાં દશે દિશાને ઝળહલાવતો એ હાર રાજપુત્રને દેખાડવામાં આવ્યો. હારને જોતાં જ રાજપુત્રના મનમાં તર્કવિતર્કો થવા લાગ્યા. આને ક્યાં જોયેલો છે એવા વિચારો ઘોળાવા લાગ્યા અને એમ કરતાં કરતાં તરત તે રાજપુત્ર હરિદત્ત કુમારને ભતિરમરણ જ્ઞાન પ્રગટ થતાં પોતાના પૂર્વજન્મની યાદી આવી ગઈ. લાંબા સમય સુધી પાળેલી દીક્ષા, દેવનો અવતાર, હાર દેવાની હકીકત એ બધું જ બાણે કે સ્વપ્નમાં જોયેલું હોય એમ તેને ઝરાઝરા થાઠ આવી ગયું. પોતે પહેલાં સુરભવનમાં રહેતો, દેવદેવીઓની સાથે બોલતો, વિલાસ કરતો, હસતો અને એસતો એ બધું તેને ઝરાઝરા થાઠ આવી ગયું અને એ બધું ઝરાઝરા થાઠ કરતો તે વખતે જ તે રાજપુત્ર મૂર્ચ્છિત બનેો થઈ ગયો.

પછી રાજાએ તેને કહ્યું—હે પુત્ર ! યોગીની પેઠે તારી બધી બહારની પ્રવૃત્તિ શા માટે રોકાઈ ગયેલી છે ? અને અંદરમાં કાંઈક બિડું બિડું ચિંતન ચાલતું જણાય છે એ રીતે તું શા માટે અહીં બેઠેલો છે ? મને તેનું કારણ કહે. કુમાર બોલ્યો—હે પિતાજી ! તમને હું કેટલું કહું ? જે હકીકત ન બની શકે એવી હોય છતાં કર્મો એવી હકીકતને પણ સુષ્ટ કરી શકે છે એવી મારી વાત છે. જે હકીકત કહી શકાય એવી ન હોય અને જે હકીકતને ધ્રંદ પણ સાચી કરી બતાવવા સમર્થ ન હોય એવી હકીકતને પણ આ સંસારમાં દેવ કરી બતાવી શકે છે અને એ રીતે આ ઈંદ્રજાળનો આડંબરી દેખાવ આલ્યા જ કરે છે. પછી રાજા બોલ્યો—હે પુત્ર ! એમ છે તો પણ અહીં ખરી હકીકત તો તું જરૂર કહે. ભારપણી તે રાજપુત્રે જે બધી હકીકત મચણદત્તે કહેલી હતી તે બધીય અક્ષરે અક્ષર

હકી સંભળાવી. રાજાના પુત્ર હરિદત્તને હાર જોવાથી સમ્યક્ત્વની શુદ્ધ પ્રાપ્તિ થઈ અને દેવ, શુક તથા તત્ત્વો સંબંધે શ્રદ્ધા થઈ.

આ વખતે રાજાએ વિચાર્યું કે—આમારી સલામતી સલામતીએ તમામ પ્રકારનો ધર્મવિધિ સંદેહાસ્પદ ઠરાવી દીધો છે એટલે કે ધર્મનું કશું પરિણામ છે કે નહીં એવો સંશય પેદા કરેલ છે, પરંતુ હવે તો આ પુત્રે જણાવેલી તેની પોતાની પૂર્વની દેખેલી અને અનુભવેલી હકીકત સાંભળીને મારો મોહ ફર થઈ ગયો છે. મારી દષ્ટિ તત્ત્વોનો વિચાર કરવામાં કુશળ થઈ છે. એ મારા પૂર્વનાં પુણ્યોનું પરિણામ છે. વળી, મને જે આ પુત્ર સાંપડ્યો છે તે પણ મારાં પુણ્યોનું ફળ છે. મારાં પુણ્યને દીધે મને વિધિએ એ પુત્રને સંપડાવેલ છે. આવો પુત્ર ન સાંપડ્યો હોત તો હું ધર્મ સંબંધે નિર્મિત અને કુશળ બુદ્ધિવાળો કેમ થઈ શકત ? જેમનાં ઘણાં ભદ્રો હવે પછી થનારાં છે, એવાઓને જ મહાકલ્યાણનું કારણ અને કલ્પવૃક્ષના સંગમ જેવો આવો જોગ બની આવે છે.

હરખના ફેલાવાથી જેનામાં શરીરના રોમરોમ ખડાં થઈ ગયાં છે એવો રાજા આવો વિચાર કરે છે એટલામાં દ્વારપાળે આવીને તેને વિનંતિ કરી : હે દેવ ! કુસુમાવતંસક નામના તમારા બાળનો રખેવાળ તમારું દર્શન કરવાની ઈચ્છાવાળો બહાર જાયો છે. રાજાએ દ્વારપાળને કહ્યું : તેને જલદી મારી પાસે મોકલ. હવે, ભમતા ભમરાના શુંજનથી શુંજતી બકુલની માળાઓને રાજાને આપી તે બાળના રખેવાળે રાજાને આ પ્રમાણે કહ્યું. હે રાજા ! પુર, નગર, ખેડ, કળીંટ, મઠાંજ વગેરે સંનિવેશોમાં અનુક્રમે વિહાર કરતા કરતા શુશ્રુધર નામના સુનિરાજ અહીં પધાર્યા છે, અને તે હે દેવ ! આપના કુસુમાવતંસક નામના બાળના મધ્ય ભાગમાં આવીને ઊતરેલ છે, તો તીર્થની જેવા પવિત્ર એ સુનિહું દર્શન તમારે કરવું જોઈએ. આ સાંભળતાં જ રાજા, તત્કાલ જેનાં બધાંય બંધનો કપાઈ ગયેલાં છે એવા પુરુષની પેઠે હળવો ફૂલ જેવો બની ગયો અને હરખાતો તથા સતોષ પામતો રાજા એકદમ સિંહાસન ઉપરથી ઊઠી ગયો. આ વખતે રાજાનો મિત્ર મયણુદત્ત જોલ્યો : હે દેવ ! આપની આગળ જેની બધી હકીકત પહેલાં કહેવાઈ ગયેલી છે તે આ સુનિહુંમાં સિંહ સમાન એવા મહાત્મા શુશ્રુધર સુનિ પોતે જ છે. આ સુનિ કામધેનુ સમાન છે અને તે મહાભાગ સુનિ ચિંતામણિ રત્ન સમાન અને અમૃતના વરસાદ સમાન છે માટે શીઘ્ર એનાં દર્શન અવશ્ય કરવાનાં છે. મયણુદત્તનાં એ વચનો સાંભળી રાજાકુમાર વગેરે આખી સલામતી મનમાં પ્રસોદનું પૂર વ્યાપિ ગયું અને એ બધા તત્કાળ એ સુનિને વંદન કરવા જવા માટે ઉત્કંઠિત થઈ ગયા. તત્કાળ રાજાનો જયહરતી તૈયાર કરવામાં આવ્યો, તેને શણગારવામાં આવ્યો. તે હાથી ઉપર રાજા બેઠો, તેના ઉપર સદેહ છત્ર ધરવામાં આવ્યું અને જાને બાણુ થઈ જેવાં ઘોળાં આમરો વિંચાવા લાગ્યાં. એ રીતે ઇંદ્રની પેઠે મોટી વિભૂતિથી શોભાયમાન

બનેલા રાજા શ્રી આચાર્યને વાંદવા નીકળ્યો. એ રાજાની પાછળ બીજા પણ અનેક વાહનો-હાથીઓ, ઘોડાઓ, રથ અને બીજા ઉપર બેઠેલા ચાલવા લાગ્યા. એ દીતે રાજા બાગમાં આવ્યો હાથી ઉપરથી ઊતર્યો, બધાં રાજચિહ્નો તથા હાથી અને આચાર્યને વિધિપૂર્વક વંદન કરીને તેમની સામે તે જમીન ઉપર બેઠો.

શુક્ર બોલ્યા: હે નરવર! આ સંસારમાં માનવનો જન્મ સારરૂપ છે, તેમાં પણ સામંતો અને માનવસમૂહ જેને નમોદા છે તેનું રાજનું પદ ઉત્તમ છે. એ બધું કેવળ એક ધર્મનું ફળ છે. ધર્મનું ફળ સમકિત છે. દેવ, શુક્ર અને તત્ત્વોના સુનિશ્ચિત જ્ઞાને લીધે એ સમકિત વિશેષ સ્ફુટ થાય છે. દેવનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે. ક્રોધ, મદ, માયા, લોભ, રતિ, અરતિ, હાસ્ય અને ભય તથા શોક, ભુશુન્સા, ચિંતા, વિવાહ અને અજ્ઞાન તથા મિથ્યાત્વ, પ્રમાદ, સ્નેહ, કામવાસના અને નિંદા વગેરે દોષો જેનામાં ન હોય તે, દેવ કહેવાય છે અને વહાણ જેમ સમુદ્રનો પાર પમાડે છે તેમ એવા નિર્દોષ દેવ જ પોતાને અને બીજાને ભવરૂપ સમુદ્રથી તારી શકે છે. કરુણાના સમુદ્ર અને નિરંજન એવા શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન સિવાય બીજા કોઈને સુખતિવાળા લોકો સ્વપ્ને પણ દેવરૂપે માનતા નથી. રાગ, દ્વેષ, માન, માયા, ક્રોધ, લોભ વગેરે દોષો પશુઓમાં હોય છે અને તે જ દોષો દેવોમાં પણ હોય તો તે દોષોએ કરીને સરખા પશુ અને એવા દેવ વચ્ચે વિશેષતા શી? એ પ્રમાણે જેના સર્વથા નિર્દોષ સ્વભાવની કસોટી થઈ ચૂકી છે, જે નિરુપમ અને સુવિશુદ્ધ શુભાના ઘર સમાન છે એવા દેવને જ પુણ્યશાલી પુરુષો દેવરૂપે સમજે છે.

જેમનું સ્વરૂપ ઉપર જણાવેલ છે તે દેવની જોગબ શુક્રનો ઉપદેશ સંભળવાથી જ થાય છે. હવે શુક્રનું સ્વરૂપ બતાવે છે. જેઓ સારા શ્રમણો છે, છ મતોના પાલનમાં તત્પર હોય છે, છ કાયના રક્ષણ માટે નિરંતર સાવધાન રહે છે, પાંચ સમિતિઓ અને ત્રણ શુસિઓને સંભાળીને પ્રવૃત્તિ કરનારા છે, પરોપકારની પ્રવૃત્તિ જ જેમની પ્રધાન પ્રવૃત્તિ છે, જેઓ નિરંતર શક્તિ પ્રમાણે ચતના કર્યા કરે છે, શક્તિવાળા અને શક્તિ વગરના એમ બન્ને પ્રકારના શિષ્યોની જેઓ બરાબર સંભાળ રાખ્યા કરે છે, ઉદ્દેગ વગરના છે, કદાચહને દૂર રાખનારા છે, શ્રી જિન ભગવાનના માર્ગના સહાયક છે, સ્વશાસ્ત્ર અને પરશાસ્ત્રના પરમાર્થને સમજેલા છે, દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવ પ્રમાણે અને સમય-શાસ્ત્ર-ની મર્યાદા પ્રમાણે ઉત્સર્ગ માર્ગ તથા અપવાદ માર્ગની પ્રવૃત્તિને યોજનારા છે. પ્રતિલેખના-પટિલેહણ, પ્રમાર્જન પ્રસુખ સામાચારી પ્રમાણે પોતાનું વર્તન રાખવાને બંધાયેલા છે. અને આવશ્યક વગેરેની ક્રિયા વિધિઓમાં તત્પર છે, પ્રમાદથી દૂર રહેલા છે તથા જેનું ચિત્ત છે તેવી વાણી છે અને જેવી વાણી છે તેવી જેમની સમગ્ર પ્રવૃત્તિઓ છે એવા જોટલે ઉપર વજીવેલા સ્વભાવવાળા અને માયા તથા અભિમાન વગરના જેઓ હોય છે તેમને સાધુ-શુક્ર-સમજવા.

જ્યારે આત્માએ ગુણધર, શુકલું સ્વરૂપ સમજાવતા હતા તે વખતે એક દુર્લભ-
આસધર નામનો શ્રાવક આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો કે-હે ભગવંત ! જેવા વર્ણવ્યા
છે એવા સાધુઓ જ વર્તમાન કાળમાં વિદ્યમાન નથી તો પછી એમને શુક તરીકે શી રીતે
માનવા ? વર્તમાન કાળમાં જે સાધુઓ છે તેઓ પિંડવિશુદ્ધિને બરાબર સાચવતા નથી,
જે આચાર અને વિધિ પ્રમાણે આચરણ કરી શકાય છે તે પ્રમાણે પણ વર્તતા નથી, જે
લોકો પાસેથી છે એટલે હીન આચારવાળા છે તેમની સાથેનો સંબંધ, વર્તમાન કાળના
સાધુઓ છોડતા નથી, અર્થાત્ હીન આચારવાળા સાધુઓ સાથે આ વર્તમાન કાળના
સાધુઓ મોલવા ચાલવાનો તથા નમનનો વ્યવહાર ચાલુ રાખે છે. વળી જે હકીકત છે તેને
શુદ્ધ રીતે પ્રદેશતા-જણાવતા-નથી, પ્રમાણ પ્રમાણિતો એટલે એટલાં રાખ્યાં એમણે તેટલાં
જ ઉપકરણોથી ચલવતા નથી-વધારે ઉપકરણો વગર પાત્ર વગેરે-રાખે છે, સાધારણ રોગ વા
વેદના અર્થ આવતાં ગમે તેમ અપવાદને સેવે છે, એ પ્રમાણે વર્તમાન કાળના સાધુઓ
અઢાર હજાર શીલાંગને બરાબર ધારણ કરતા નથી માટે તેમને શ્રમણ કેમ કહેવાય ?
અને એવા શ્રમણોને ‘શુક’ પણ શી રીતે માની શકાય ? તથા ‘તેઓ વંદનીય છે’
એમ પણ કેમ કહી શકાય ?

આ સાંભળીને શુક ગુણધર બોલ્યા: હે ભદ્રક ! ‘સાધુઓ નથી’ એમ કહીને તું
સાધુઓના અભાવને ન કહે. તારા કહેવા પ્રમાણે સાધુઓનો અભાવ જ હોય તો પછી
ધર્મનો પણ અભાવ જ છે એમ તું ઇષ્ટ ગણતો જણાય છે. આજકાલ ત્રિઆલ્પની પ્રચુરતાને
લીધે હમણાં હમણાં દેવતું નામ પણ જણાતું નથી, એવા સમયમાં સમય પ્રમાણે વર્તનારા
સુસુનિઓ પણ ન હોય તો લોકોને ધર્મના માર્ગતું જ્ઞાન કેમની પાસેથી મળશે ? તેં જે કહ્યું છે
કે ‘આજકાલના સાધુઓ બરાબર પિંડવિશુદ્ધિને સાચવતા નથી’ તે તારું કથન બરાબર નથી.
આજકાલ વર્તતા સુનિઓ પોતાની શક્તિ, સમય અને ક્ષેત્ર પ્રમાણે પિંડવિશુદ્ધિને સાચવીને
પ્રવૃત્તિ કરે છે. કદાચ સાધુઓ પિંડવિશુદ્ધિ ન સાચવતા હોય છતાં તેમનામાં ખાવાપીવાના
પદાર્થોમાં આસક્તિ નથી અને તેમના મનમાં શકંતા પણ નથી એટલે તેઓને દોષનો સંભવ
નથી. શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે કે-જે શુદ્ધ રીતે પિંડ પાત્ર વગેરેની ગવેષણ કરતો હોય છતાં આધાર્મ
આવી જતું હોય તો પણ તે શુદ્ધ છે, દોષપાત્ર નથી. તું એમ કહીશ કે આ સાધુઓમાં
ચટ્ટાપણું નથી એ શી રીતે જાણી શકાય ? સાધુઓએ પોતાના ઘરબાર પરિવાર ધન
સ્વજન વગેરેનો સર્વથા ત્યાગ કરેલ છે એટલે જ એ માદ્રમ પડે છે કે તેઓ ખાઉધરા
ચટ્ટા નથી. તું એમ કહીશ કે જેમને ઘરબાર પરિવાર ધન વગેરે કશુંય નહોતું એવા
પણ લોકો સાધુ થયેલ છે એટલે એવાઓ ખાઉધરા ચટ્ટા નથી એમ કેમ કહેવાય ?
તો જેમની પાસે ઘરબાર વગેરે નહોતું પરંતુ તેઓના મનમાં તે સંબંધે તૃષ્ણા તો હતી જ
અને એ તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરીને તેઓ સાધુ થયેલ છે એટલે એવી તૃષ્ણાનો ત્યાગ
કરનારા લોકો ખાઉધરા વા ચટ્ટા હોવાનો સંભવ નથી. વળી, તું એમ કહીશ કે જેમને

ધરખાર ધન સ્ત્રી વગેરે કશુંય નથી તેમને તો તે સંબંધી તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરવામાં કશું આકર્ષક લાગતું નથી. તેઓ તો ન મળે નારી ત્યાં સુધી સહેજે બાવા બ્રહ્મચારી જેવા છે. તો તારું એ કથન પણ બરાબર નથી. તારી પોતાની જ પાસે દીન-અનાથ હોકોનો જે બડે ઉદ્ધાર કરી શકાય છે એવું ધન સુલભ નથી છતાં તું એ ધન સંબંધી તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરીને શ્રમણ કેમ થઈ જતો નથી? એ જ હકીકત સૂચવે છે કે વસ્તુ ન હોય છતાં તેની વાસનાનો ત્યાગ કરવો સહેલો નથી. વળી, તે' જે કહેલું કે 'જે આચાર પાળવો શક્ય છે તેને પણ આ સાધુઓ પાળતા નથી' તે પણ તારું કથન મિથ્યા છે. શું તેઓ આવશ્યક વગેરે રોજ નથી કરતા જેથી તું આવો આશ્લેષ કરે છે? તું એમ કહેતો હોય કે 'આજકાલના સાધુઓ વિગ્રમનો ભાગ કરતા નથી, નિરંતર ઉત્સર્ગ સર્ગ પ્રમાણે વર્તતા નથી અને નવકંઈપી વિહારની પ્રક્રિયાપણું વિહાર ન કરી એક જ ઠેકાણે પઠ્યાપાઠ્યા રહે છે' અર્થાત્ એ રીતે જે બધો શક્ય આચાર છે તે બધો તેઓ પાળતા નથી. તારું આ કથન પણ અસંગત છે. તું શી રીતે જાણે કે અસુક આચારનું પાલન શક્ય છે વા અશક્ય છે? હે ભદ્ર! સામર્થ્યના અભાવને લીધે તથા કાળ વગેરે કોષને લીધે ઘણીવાર જે શક્ય હોય છે તે પણ અશક્ય બની જાય છે. લાલ હાનિ પરિણામની તુલનાનો વિચાર કરતાં એવો જે શક્ય આચાર પણ સામર્થ્યની અપેક્ષાએ વા સમયની અપેક્ષાએ અશક્ય બની ગયો હેખાતો હોય તો તે પ્રમાણે વર્તત ન થાય તો પણ દોષ સમજવાનો નથી. વળી, તે' જે કહેલું છે કે 'આ સાધુઓ પાસત્યા હોકોનો સંગ છોડતા નથી. તેમની સાથે વંદનવ્યવહાર રાખે છે' તે પણ તારું કથન મિથ્યા છે. આ બાબતમાં તો જે રીતે સિદ્ધાંતમાં કહેલું છે તે રીતે આ સાધુઓની પ્રવૃત્તિ છે. હવે તું એમ કહે કે "ઓસન્નો પાસત્યા." એ પ્રમાણે વારંવાર કહીને સિદ્ધાંતમાં તો પાસત્યાઓની સાથે બોલ્યા વ્યવહાર પણ ન રાખવો એમ કહેલું છે તો તેમની સાથે વંદન વ્યવહાર તો કેમ રાખી શકાય? તારી આ વાત ખરી છે, પરંતુ સૂત્રમાં એમ પણ કહેલ છે કે ક્ષીણપર્વાય, પર્વહા અને પુરુષ વગેરેની પરિસ્થિતિની અપેક્ષાએ પરસ્પર બોલ્યા વાલ્યાનો અને નમસ્કાર વગેરેનો વ્યવહાર કરવો એમ શામાટે કહેલું છે. પાસત્યાઓ સાથે કેઈ બાતનો વ્યવહાર ન જ રાખવાનો હોત તો સૂત્રમાં અસુક અપેક્ષાએ વ્યવહાર રાખવાનું ન કહેતાં તદ્દન નિષેધ જ કરી નાખ્યો હોત પરંતુ એમ ન કહેતાં 'અસુક અપેક્ષાએ' એમ જે કહેલું છે તેવું રહેલું હોય શકે. તું જાણી શકેલ નથી, જો એ પાસત્યાઓ સર્વથા અયોગ્ય જ હોત તો અસુક અપેક્ષાએ તેમની સાથે પણ નમન વગેરેનો વ્યવહાર રાખવાનું જે ફરમાન કરેલ છે તેવું શું કારણ? આ રીતે શાસ્ત્રકારે સાપેક્ષ દૃષ્ટિએ વ્યવહાર રાખવા વિશે વિધિ-નિષેધ કરેલ છે માટે તે કેઈ અપેક્ષાએ પાસત્યાઓ માટે પણ ઘટમાન છે. એ વ્યવહાર સંબંધે સાપેક્ષ રીતે જે વિધિ-નિષેધનું શાસ્ત્રીય અનુશાસન

છે તેને સાપેક્ષ ન ગણવામાં આવે તો તે જોઓ જોને નથી, જોવાજોને પણ-પાખંડી-જોને પણ-લાશુ પડી શકે છે. કદાચ હું એમ કહીશ કે 'પાખંડીજો તો જૈનના વેષમાં જ નથી જોટલે ભાવની પ્રધાનતાવાળા પ્રસંગે જોઓ આવી જ નહીં શકે' તો તારું જો પણ કથન મિથ્યા છે. શાસ્ત્રમાં તો તેમની પણ અનુવર્તના કરવાનું કહેલ છે. જો વિશે શાસ્ત્રમાં કહેલું છે તે આ પ્રમાણે છે: જે ક્ષેત્રમાં ગીતાર્થ પુરુષો ન હોય અને બીજે સ્થળે રહેવાની ગોઠવણ પણ ન જ થતી હોય અર્થાત્ જ્યાં ગીતાર્થપુરુષો નથી ત્યાં જ રહેવાનો પ્રસંગ આવે તો ભાવનો ઉપધાત ન થાય જો રીતે પાસત્યા અને પાખંડીજોને પણ અનુકૂળ થઈને જોવા ક્ષેત્રમાં રહેવું ઘટે. જોવા ક્ષેત્રમાં જોટલે જ્યાં પાસત્યાજોનું-પાખંડીજોનું પ્રાબલ્ય હોય જોવા સ્થળે રહેનાર જૈન સાધુને પાસત્યાજો વા પાખંડીજોને જો રીતે અનુકૂળ થઈને રહેતાં ન આવડે તો સ્વ અને પરનો નાશ થવાનો પ્રસંગ આવે છે, વા જૈનશાસન ઉપર કલકે-પોટાં આળો-ચડે છે, ચોતાની જાતની લણુતા થાય છે. આને પરિણામે તે બધાને રાગદ્વેષ થવાથી કર્મબંધ થાય છે અને આ કર્મબંધ જો બન્ને પક્ષોને માટે અનિષ્ટ ફળ નીપજાવે છે, માટે રાગદ્વેષ છોડીને કાર્યનો પ્રસંગ પડતા દ્રવ્યથી બાહ્યદષ્ટિથી ઉપરઉપરથી તો જોવા ક્ષેત્રમાં પાસત્યાજોને વા પાખંડીજોને થોડુંઘણું અનુકૂળ થઈને રહેવું પરંતુ આધ્યાત્મિક દષ્ટિએ જોટલે ભાવથી તેમને અનુકૂળ ન થવું અર્થાત્ બાહ્ય વ્યવહારમાં અનુકૂળતા રાખવી પણ ચોતાના આચરણમાં લેશ પણ શિથિલતા ન આવવા દેવી. વળી, તેં જે કહેલું કે 'આ સાધુજોનું પ્રપ્તિ શુદ્ધ નથી.' તે પણ તારું કથન ભરાખર નથી. સાધુજોએ યથાયોગ જેવું હોય તેવું શુદ્ધ પ્રપ્તિ જ કરવું જોઈએ, તેઓ જોમ ન કરે તો દોષના ભાગીદાર છે. આ વિશે શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે: કાચા ઘડામાં ભરેલું પાણી જેમ ઘડાનો નાશ કરે છે તેમ અયોગ્ય માણસને આપેલું સિદ્ધાંતનું રહસ્ય અયોગ્ય માણસનો વિનાશ કરે છે, માટે જે મૂઠ પુરુષ, યોગ્ય અને અયોગ્યનો ભેદ પારખ્યા વિના જ ગમે તેને ધર્મનું રહસ્ય સમજાવે છે તે પુરુષ સંધનો, અયોગ્યનો અને ધર્મનો દ્રોહી છે.-વેરી છે. વળી, તેં જે કહેલું કે 'પ્રમાણસર ઉપકરણ-ઉપધિ રાખતા નથી' એ પણ તારું કથન ભરાખર નથી. વર્તમાનમાં જે ઉપકરણ-ઉપધિ રાખવાની પ્રથા છે, તે પ્રધાના દેખાડનારા અશક પુરુષો છે, જોટલે અશકપ્રદર્શિત પ્રથામાં દોષ હોવાનો સંભવ નથી. ખરી રીતે તો એક બ્રહ્મસ્થાપિત પાત્ર, એક પટલછત્ર પાત્ર, પાત્ર બાંધવાનો એક ગુચ્છક અને બીજું ગોચરી સિવાયની-લણુશંકા વગેરેની પ્રવૃત્તિમાં વાપરવાનું પાત્ર અને એક આંગિક વસ્ત્ર તથા રજોદરણુ જોટલાં જ ઉપકરણો હોવાં જોઈએ. અને આજકાલનો વિશિષ્ટ સુનિ પણ જોથી વધારે ઉપકરણ-ઉપધિ રાખતો દેખાય છે માટે આ બાબત તો પરંપરાથી અશકપુરુષોએ ચલાવેલી પ્રથા પ્રમાણે સમજવાનું છે અને જો વિષયમાં પૂર્વના સુનિઓ જ પ્રમાણભૂત છે જોટલે ઉપકરણ-ઉપધિ-વધારે રાખવાનું તેં કહેલું દ્રષ્ય જોડું છે. વળી, તેં જે કહેલું કે, 'આજકાલના સાધુઓ કંગલે ને પગલે

બધો વૈભવ મેળવેલો છે એવા અમે મોટા છીએ છતાં કોણ માણસ અમારી આગળ સાધુ-પુરુષની નિંદા કરવાની હિંમત કરે છે એ કેવી વાત કહેવાય ? અથવા અમને એમ લાગે છે કે એ માણસનો કોઈ પૂર્વભવનો દુશ્વરિત દોષ જ હોવો એમજી જેથી તેને શુભશ્રદ્ધાને બદલે આવું નિંદાતુ કામ સૂઝે છે, તો હે ભગવંત ! તમે એ વાત કહો કે તે માણસ પૂર્વભવમાં કોણ હતો ? પછી શુભધર ઝુનિપતિ જોલ્યા કે : હું તે માણસના પૂર્વ-ભવની વાત કહું છું તે તમે બધા એકમન થઈને સાંભળો.

સાવત્રી નગરીમાં બંધ નામના ગૃહપતિને ત્યાં આ માણસ કુખેર નામનો યુવક હતો તેના ઉપર તેના પિતા ખૂબ રોષ રાખતો હતો, તેથી તે કુખેરે સંજ્ઞાગણિ નામના જૈનઝુનિ પાસે દીક્ષા લઈ લીધી. કેટલાક દિવસ ઝુધી એણે વિનય અને શાસ્ત્રની નીતિપૂર્વક ચારિત્ર પાળ્યું અને પછી તેનો ઉત્સાહ લાંગી પડ્યો પછી તો એ, આવશ્યક વગેરે ક્રિયાઓમાં રોજ ને રોજ પ્રમાદો થવા લાગ્યો. જ્યારે તેને શુક્ર અને બીજા સાધુઓ તેમ ન કરવાનું સમજાવવા લાગ્યા ત્યારે તે રોષે ભરાવા લાગ્યો અને જોલવા લાગ્યો કે સાધુઓની યોદ્ધિક પણ બૂલ તરફ તો થોડું પણ ધ્યાન રાખતા નથી અને બીજાને ઉપદેશ આપવા આવે છે. ‘ જોલસાધુઓ અને જ્ઞાન-મોહા નબળા વગેરે સાધુ-ઓની હમેશા પણ સેવા કરવી એમજી ’ એ રીતે ખૂબ શુક્રો પોતે બીજાઓને કહે છે છતાં પોતે તો એ પ્રમાણે કરતા નથી. એ રીતે શુક્રનાં અને બીજા સાધુઓનાં દ્વંદ્વો જોતો અને વારંવાર એમની નિંદા કરતો હોવાથી કલેશવાળાં મન અને વાણી-વાળો એ સાધુ, મરણ પામીને અચ્ચરનિકાયમાં કિલ્લિષ્ઠિક નામના અસુરોની ગતિને પામ્યો. પછી ત્યાંથી ચનીને-મરણ પામીને એ માણસ, હમણાં અહીં આવકપણાને પામેલ છે. એ જોના આગલા ભવમાં પોતાના શુક્ર અને સાધુઓનાં દ્વંદ્વો જોયા કરતો હતો એવો પરદ્રવ્યદર્શનનો એનો આગલો સ્વભાવ આ આવક ભવમાં પણ તેની સાથે આવેલ છે તેથી જ તે અહીં પણ સાધુઓને ઉદેશીને એક ટીકાખોર જેવાં વચનો કાઢે છે.

આ બધી હકીકત સાંભળીને, પેલા અધકચરા આવકને શુભ ભાગમાં સ્થાપિત કરીને રાત્ર વગેરે બધા લોકો એ ઝુનિનો ઉપદેશ સાંભળીને ગૃહસ્થધર્મમાં ઉજમાળ થયા. શ્રી શુભધર શુક્રની ધર્મદેશના સાંભળ્યા પછી એ બધા લોકોએ શ્રી જિનવરનાં ભવનો કરાવ્યાં, સેહી સ્વજનોનું સન્માન કર્યું, શાસ્ત્રસિદ્ધાંતોને સમજવા તરફ લક્ષ્ય આપ્યું, અમણીની સેવા કરવામાં તત્પર થયા અને લોકવ્યવસ્થામાં કુશળ રીતે વર્તવાનું રાખ્યું તથા સંવિશેષપણે જ્ઞાન મેળવવામાં ઉદ્યમ કરવો શરૂ કર્યો, કુમતો તરફનો પોતાનો વ્યાપોહ છોડી દીધો. એ રીતે તેઓ દાક્ષિણ્ય અને કયા વગેરે શુભોદી સંસુક્રત બન્યા અને એમને સંસારવાસથી કંટાળી આવવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે તેઓએ સિદ્ધાંતનો યથા-સ્થિત સાર-રહસ્ય સમજીને રાત્ર વગેરે બધા શ્રી જિનવરના ધર્મમાં નિશ્ચલ ચિત્તવાળા

જોટલે જીવ માત્ર તરફ સંયમ વૃત્તિથી વ્યવહાર પ્રવર્તે છે ત્યાં સુધી મૂલશુદ્ધિ અને ઉત્તર શુદ્ધિ વિદ્યમાન છે જોમ સમજવું, અને ત્યાં સુધી ઈત્વરિક સંયમવાળા, છેદ સંયમવાળા, નિર્જ્ઞા, ખડુઓ અને પ્રતિસેવીઓ-કુશીલો જો બધા શ્રમણ તરીકે વિદ્યમાન છે જોમ પણ સમજવું. આજકાલ ખીર પુરુષોની ન્યૂનતા જોઇને કેટલાક મંદધર્મવાળા લોકો સંવિગ્ન-સવેળી લોકોની હીલના કરે છે જો દોષ તે મંદ ધર્મવાળાઓનો જ છે અને જો દોષને લીધે જે અનેક અરાધ્ય પરિણામો આવે છે તે આ છે. પેલું તો વિદ્યમાન શુદ્ધિની અવ-ગણના, બીજાની નિંદાનો પ્રસંગ, અસત્ય ભાષા, ધર્મ તરફ અનાદરભાવ, સાધુઓ તરફ પ્રદેશભાવ અને જો બધાને પરિણામે સંસારબ્રમણની વૃદ્ધિ. આ બધા દોષો તે મંદ ધર્મ-વાળા લોકોને લાગે છે. વળી વર્તમાન કલિકાળમાં પણ સંપૂર્ણપણે સંયમ વગેરે ધર્મોની સાધના સુકર રીતે થઇ શકતી હોત તો આજકાલ નિર્વાણનો વિચ્છેદ શા માટે હોત; જોટલું પણ જો મંદ ધર્મવાળા સમજતા નથી. આ કેટલો બધો તેમના ઉપર મહામોહનો પ્રભાવ છે જેમની સહાયતાવડે દેવનું, શુરુનું, ધર્મનું અને ધર્મનાં વિધિવિધાનોની ક્રિયાઓનું સ્વરૂપ સમજી શકાય છે તે ચિંતિઓની પણ આ મૂઠ લોકો નિંદા કરે છે. આ તે કેવા અકુતલ લોકો છે ? જો પ્રમાણે હે રાજ ! સૂર્ય માણસોની વિચાર શેષાઓ વિશે તને કેટલું સંભળાવીએ ? ખરી વાત જો છે કે-સાધુઓ સિવાય મોક્ષનો ઉપાય નથી જો ચોક્કસ છે.

હે નરેન્દ્ર ! જેમનામાં રાગદેશ અને મોહ નથી એવા જિનેશ્વર ભગવાનના આગમની વાત હવે તને સંભળાવું. જેઓ કેવળ પારકાનું હિત કરવામાં જ તત્પર છે, એવા જિન ભગવાનનું વચન અગિત છે અને હિતકર છે. જો વચનોમાં દૃષ્ટાંતો આપીને બધી કઠીકત સમજાવેલી છે તથા સુક્તિઓ અને હેતુઓ દ્વારા બધું સિદ્ધ કરી જતાવેલ છે. તેમાં અનેક ભગો તથા નયોની અપેક્ષાએ બધું નિપુણતાથી કહી જતાવેલ છે. જો વચનોની આદિમાં, મધ્યમાં અને છેડે કયાંય પણ અભિચાર દોષ જોટલે આગળપાછળ વિરોધી વચનનો દોષ હોતો નથી અને જો બધાં વચનો ગંભીર છે. મોક્ષમાર્ગને પ્રકાશિત કરવાને સારુ જો વચનો રત્નના દીપસમાન છે, કુમતોના વાદવિવાદના જપાટારૂપ પવનથી તે દીપરૂપ વચનોને કશી અસર થતી નથી તથા સંઘ્યા જેમ અતિશય બહુવિધ તારા-ઓનાં ઝુમખાને ઝળકાવે છે તેમ તે વચનો બહુવિધરૂપ અતિશયરૂપ તારાઓને જન્માવે છે.

જો પ્રમાણે દેવનું, શુરુનું અને આગમનું જેમને ખરું સ્વરૂપ સમજી શકાય તેમને સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય છે અને જો સમકિતની પ્રાપ્તિમાં શંકા વગેરે દોષો હોતા નથી. મોટી મોટી કલ્યાણરૂપ વેલીઓનું જો સમકિત મૂળ છે, જો સમકિત પાશ્વ પછી એવું એક પણ કલ્યાણ બાકી નથી રહેતું જે મેળવી ન શકાય.

હવે મયજીવન્ત અને રાજપુત્રને, શુભધર શુરુનાં જો વચનોને સાંભળીને પરમ સંતોષ થયો અને તેમણે શુરુને કહ્યું કે-હે ભગવંત ! સાધુપુરુષના પ્રસાદથી મને આટલો

એવું આ શું બન્યું ? તેઓ બોલવા લાગ્યા: હે કુર રાજ ! હે વિનય વગરના ! તથા હે ધર્મ વગરના-અધર્મી-રાજ તું શું બાણુતો નથી કે દેશમાં કોઈ હાતારો નથી તેથી મહાસુનિઓ પીડા પામી રહ્યા છે અને તું પોતે રાજ્યના ભોગો માણી રહ્યો છે અને શ્રાવકપણાનો ઢોંગ ચલાવી રહ્યો છે. આ રીતનું કપટમય બક્ષિતવાણું હોય એવું તારું વર્તન અને સાંખી શકવાના નથી અને તને આજ હમણાં જ પૂરો કરીએ છીએ. તેઓએ એમ કહ્યા પછી રાજ તેનો ઉત્તર દેવા લાગ્યો: આ મારો દોષ છે એ ખરી વાત છે, પરંતુ એથી કરીને અંદ્ર જેવા નિર્ભળ એવા શ્રી જિનશાસન ઉપર આ પ્રમાણે નકાસું આપે શા માટે ચોડાવું બોધ્યો ? આ બધા લોકો બાણુશે કે ખરેખર શું બધાય શ્રમણો આવા જ હશે ? હું પાપી છું તેથી આપે અને એકાંતમાં લઈ જઈને આ રીતે બાંધ્યો હોત તો શું વધારે ઠીક ન થાત ? રાજ વિચારે છે કે જેઓ પોતાના જીવિતનો પણ ભોગ આપીને શ્રી જિનશાસનનો અભ્યુદય કરે છે તે પુરુષો ધન્ય છે અને જગતમાં તેમની જ નિર્ભળ કીર્તિ પ્રસરે છે. મારી પાસે લક્ષ્મી હોવાથી શું વળ્યું ? ફોગટનું નરપતિપણું પામ્યો તેથી શું થયું ? મારામાં વિવેક છે તેથી પણ શું થયું ? અને જે શાસ્ત્રોના અર્થોના બોધ મેળવ્યો છે તેથી પણ શું વળ્યું ? અને લાગે છે કે હું આ વખતે શ્રી જિનશાસનની હલકાર્યું નિમિત્ત બન્યો છું માટે મારું જીવન કલંકિત થયું કહેવાય અને એ કલંકિત થઈને જીવવાથી શું ? માટે હવે વધારે બોલવાની જરૂર નથી, મને બાંધીને સાધુ જે કાંઈ કરવા ધારે છે તે બલે કરે અને મારી જે આ ભૂલ થઈ છે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત પણ એમજ થઈ શકશે.

એ પ્રમાણે સફળાવવાળાં વચનો બોલીને રાજ, પોતાના જીવિતનો ત્યાગ કરવાને પણ સંજ્ઞા થઈ ગયો, એટલામાં આ સત્ત્વની પરીક્ષા કરવા આવેલ દેવે પોતાના અવધિજ્ઞાનના બળે એ રાજાનું સમક્રિતમાં નિશ્ચલપણું જે રીતે ઈંદ્રે વર્ણવેલું હતું તે કરતાંય સવિશેષપણે એકદમ બાણી લીધું અને પછી તેણે આ બધો પ્રપંચ તણ દઈ પોતાનું અસલ સ્વરૂપ ખુલ્લું કરી લીધું. કપાળમા બન્ને હાથ બેઠીને એ દેવ બોલવા લાગ્યો: હે નરવર ! હવે તારે ચિત્તમાં સંતાપ કરવાની જરૂર નથી. સૌધર્મ સ્વર્ગના ઈંદ્રે સમક્રિતમાં તારા દંઢપણની પ્રશંસા કરી હતી, તે વાત ઉપર મને વિશ્વાસ ન આવ્યો તેથી તારી પરીક્ષા કરવા માટે આવી બધી લયાનક પ્રવૃત્તિ કરી હતી, પરંતુ મને હવે ખાત્રી થઈ ગઈ કે તારા જેવો સમક્રિતમાં વિશેષ રીતે દંઢ બીજો કોઈ જગતમાં જણાતો નથી. જેનો તું નાથ-રાજા થયેલ છે તે આ પૃથ્વી તારે લીધે ખરેખર રત્નવતી છે એમ કેમ ન કહેવાય ?

દેવનાં આ વચનો સાંભળીને રાજ બોલ્યો: હે મહાજશવાળા ! જેમાં સંપુરકપરૂપ નરરત્નો જ ભરેલાં છે એવા શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાનના ઉત્તમ શાસનરૂપ સસુદ્રમાં હું તો એક કોડા જેવો છું, મારી આટલી બધી પ્લાવા શા માટે કરે છે ? હવે આ દેવે

થયા. આચાર્ય શુભધર પણ રાજ વગેરે લોકોને લાંબા સમય સુધી યથાભિમતપણે પ્રતિ-
બોધ આપી ગ્રામ નગર અને પુરોથી સુશોભિત એવી વસુધા ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

હવે કોઈ એક દિવસે સ્વાધર્મ સલામાં ગેઠેલો દેવેન્દ્ર પોતાના અવધિજ્ઞાનદ્વારા
પૃથ્વીને જોતો હતો. તે વખતે તેણે રાજ નરવર્મને સમ્યક્ત્વમાં સુહૃદ મનવાળો જોયો
અને પછી ઇંદ્રે દેવોને કહ્યું કે: હે દેવો! આ નરવર્મ રાજ સમક્રિતમાં એવો સુહૃદ છે
કે-દેવો કાનવો સહિતના ત્રણે જગતમાંનો કોઈ પણ પુરુષ તેના સમક્રિતથી-જિનમતની
શ્રદ્ધાથી તેને યજ્ઞાવી શકવા સમર્થ નથી. એ રાજ એકલો જ એની શ્રી જિનમતમાં અચળ
શ્રદ્ધાને લીધે ત્રણે જગતમાં ધન્યરૂપ છે, પુણ્યવંત છે અને એનાથી વીજે કોઈ પુરુષ
એવી શ્રદ્ધામાં ચડિયાતો નથી. ઇંદ્રની આ વાત સાંભળીને સુવેગ નામનો દેવ વિચાર
કરવા લાગ્યો કે બાળકો જેમ આવે તેમ ઉટપટાંગ બોલે છે તેમ જે લોકો ચોટા
છે તેઓને જ આવી વાતો કરવી શોભે છે. નહીંતર એ માનવ મગતફં કયાં અને દેવની
શક્તિ કયાં? ત્યારે ઇંદ્ર તો કહે છે કે એને એની શ્રદ્ધામાંથી કોઈ પણ યજ્ઞાવી જ ન શકે.
અથવા આવા વિકલ્પો કરવા કરતાં તો ત્યાં હું પોતે જાતે જ જમીને તેની પરીક્ષા કરી
લઉં. એ પછી એ દેવ તે રાજની પરીક્ષા કરવા આવ્યો. અને તેણે એક સુનિવર્ણ રૂપ
લીધું, સાથે કેટલાક સારા સારા શ્રમણોના ટોળાતું પણ રૂપ બનાવ્યું. એ રીતે બનાવટી
એવા અનેક સારા શ્રમણો સહિત તે બનાવટી સુનિ સારા સુનિ હોય એ પ્રમાણે દેખાવ
કરી રાજના આંગણમાં આવ્યો અને એને રાજ નરવર્મએ ઠીકે. સુનિને જોતાં જ
રાજ આસન ઉપરથી એકદમ ઊભો થઈ ગયો અને સુનિને હર્ષપૂર્વક વંદન કરીને પૂછવા
લાગ્યો: હે ભગવંત! આપ જે કોઈ કામે અહીં પધાર્યા છો તે કામ મને કહી સંભળા-
વવા કૃપા કરો. એ બનાવટી સુરસુનિ બોલ્યો: હે રાજ! જેમતું મન મોક્ષ તરફ અને
સંસાર તરફ એક સંરખું વર્તે છે એવા સમભાવવાળા અમારી જેવા સંયમવાળા સુનિઓને
શું કામ હોય? રાજ આ સાંભળીને ફરીવાર બોલ્યો: તો પણ મારા ઉપર અનુગ્રહ કર-
વાને ખાતર જ આપ કોઈ પણ ફરમાવો. એટલામાં હાથીઓમાં કેસરી સિંહ જેવા રાજની આસ-
પાસ કેટલાક હથિયારબંધ માણસો ફરી વળ્યા, એઓમાં કોઈના હાથમાં અણીદાર ધારવાળી
તરવાર હતી, કોઈના હાથમાં ભાલું હતું, કોઈના હાથમાં નિષ્કુર છરી હતી. એ રીતે
એ રાજ હથિયારવાળા શ્રમણોથી જ ઘેરાઈ ગયો. એ શ્રમણ બોલવા લાગ્યા: આજે
તો તું નાશ પામ્યો સમજજે, રૂંધાઈ ગયો સમજજે અને હે કુટ! આજે તો તું હતો
ન હતો થઈ જવાનો. એમ બોલતાં બોલતાં એ શ્રમણોએ રાજને શત્રુની પેઠે બાંધી દીધો.
આ બધો આકરિમક બનાવ જોઈને રાજ હૈશ પણ ન ગભરાયો અને ચોડું હસતાં
હસતાં બોલવા માટે એના બન્ને હોઠો ખુલ્લા થતાં એના ચળકતા દાંતો દેખાવા લાગ્યા.
એ ચળકતા દાંતમાંથી કિરણો ફેલાતાં કેમ જાણે રાજ પોતાના ઘરને ધોળતો ન હોય
એ રીતે તે આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યો. હે ભગવંત! અદ્રના મંડળમાંથી તણખા વરસે

શંકા અતિચાર વિષે વર્ણન અને તેના ઉપર ધનદેવતું બીજું કથાનક.

સમકિત મેળવ્યા પછી પણ તેમા અશુદ્ધિઓ રહી ગઇ હોય તો એવું અશુદ્ધ સમકિત મેળવ્યાથી કશોય શુભ-લાભ થતો નથી, માટે સમકિતને વિશુદ્ધ રાખવા માટે જે જે ઉપાયો શાસ્ત્રમાં બતાવેલા છે તે બધા ઉપાયોને અહીં નિર્દોષ રીતે કહેવાના છે. સમકિતને અશુદ્ધ કરનારા અને અશુદ્ધ ભાવના-જનક એવા ચાર દોષો છે. ૧ શંકા, ૨ કાંક્ષા, ૩ વિચિકિત્સા અને ૪ પરપાપાંક-પ્રશંસા આ ચારે દોષો સમ્યક્ત્વને વિલોપ કરનારા છે અને પાપરૂપ છે માટે દરથી તણ દેવા હાયક છે. સમકિતને વિશુદ્ધ કરનારા એવા જ બીજા ચાર સુદૃઢ શુભો શાસ્ત્રમાં બતાવેલા છે. ઉપબૃહદ્ભુ, અભિચૂદ્દહિ, સ્થિરીકરણ અને વાત્સલ્ય. આ ચારે શુભો હમેશાં આચરવા હાયક છે, સમ્યક્ત્વનું પોષણ આપનારા છે અને પુણ્યરૂપ છે. આ ચારે શુભોના આચરણમાં કોઇ અશુદ્ધિ આવે વા દોષ હોય તો એ ચારે શુભો પણ દોષરૂપ થઇને વિપરીત બને છે. કાંક્ષા વગેરે દોષોનું સ્વરૂપ જ્યારે તેમને વર્ણવવાના પ્રસંગ આવશે ત્યારે બતાવશું. હમણાં તો પ્રસ્તુત શંકાના દોષનું સ્વરૂપ આચાર્યશ્રી જણાવે છે.

‘સંશય કરવો’ એ શંકાનું સ્વરૂપ છે. શંકાના બે પ્રકાર છે. એક દેશ શંકા અને બીજી સર્વ શંકા. દેશ શંકા એટલે જીવ અજીવ વગેરેમાંનાં કોઇ પણ એક તત્ત્વ વિશે શંકા કરવી. જેમકે જીવ હશે કે કેમ ? પુનર્જન્મ હશે કે કેમ ? એવો સંદેહ રાખવો. સંદેહ તો અભાષી વસ્તુને બાધવા પ્રયત્ન બધાંને થાય જ, પરંતુ એ સંદેહને ટાળવાના ઉપાયો ન હોવા અને વસ્તુસ્વરૂપને સમજવા પણ તકલીફ ન હોવી, કિંતુ હમેશાં જીવ, અજીવ, પુનર્જન્મ વગેરે વિશે મનમાં સંદેહ રાખી જ મૂકવો એનું નામ દેશ શંકા. સર્વ શંકા એટલે સંપૂર્ણ દ્વાદશાંગી તરફ જ શંકાની નજરે એવું અર્થાત્ એ દ્વાદશાંગી શ્રી જિનભગવાને બનાવેલી છે કે બીજા કોઇએ બનાવેલી છે. તાત્પર્ય એ કે-સમસ્ત શાસ્ત્રો વિશે તેના પ્રમાણિકપણાની શંકા કરવી તેનું નામ સર્વ શંકા છે. એનું મન ભગવાને કહેલાં તરવો સંજયે શકિત હોય અને શકિત હોવાને લીધે જ કહ્યું હોય-કેળાવેલું હોય એવો શંકાથીલ માનવ કોઇ પણ કાર્યમાં નિશ્ચયપૂર્વક વિશિષ્ટ રીતે પ્રવૃત્તિ કરી શકતો નથી. એનું ચિત્ત શંકાને હિંચકે અડેલું હોઇ કહોળાઇ ગયેલ છે, એવો માનવ આ લોકમાં કરવાનું એક વગેરેનું કામ પણ કરી શકતો નથી, તો પછી એવો શંકાદગ્ધ માનવ પરલોકનું કામ તો શી રીતે કરી શકે ? વળી શંકાનું એર ચડવાથી જેના મનમાં અનેક પ્રકારના સંકલ્પ-વિકલ્પો ઊઠ્યા કરે છે તેથી મન વિક્ષિપ્ત થઇ જાય છે. એવો માનવ આ લોકમાં જ ધનદેવ નામના વાલ્મીકીની પેઠે દુઃખી દુઃખી થઇ જાય છે. હવે ધનદેવની કથા કહેવામાં આવે છે.

પોતાના મહિમય અળકતાં કુંડળો અને પોતાના માથા ઉપરથી સુકુટ ઉતારીને રાજાને આપ્યો અને વિનયપૂર્વક પ્રજામાં કરીને એ દેવ આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યો.

હે ઉત્તમ પુરુષ! કુસુદના વાળના કટકાના વર્ણ જેવી તારી સ્વેત કીર્તિવદે એક ઘરની જેમ તે આ આખાય વિશ્વને ઊજળું કરેલ છે. તારી હથેળીના કમળમાં જેમ કમળ ફૂલ ઉપર ભરેલી આશરો મેળવે તેમ લક્ષ્મીએ આશરો મેળવેલ છે, અને તારાં પૂર્વનાં બધાં દુષ્કૃતો નાશ પામી ગયાં છે. આ જગતમાં એવું બાકી રહેતું એક પણ મંગળ નથી જે તારામાં ન હોય, એથી કરીને તું મિત્ર સુખની સાથે સખીપણને યાચેલ છે. તારા શુભ્રાંત્રી ગણના કરવાથી બીજા રાજાઓમાં ખરેખર સત્પ્રવાહની પ્રવૃત્તિ શીઘ્ર સુદ્રિત જેવી જ થઈ ગઈ છે. આ જગતમાં તું પુણ્યવંત જનોમાં અગ્રેસર છે, શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાનના પ્રવચન રસને પીવાથી તારાં બધાં દ્રવ્ય દૂર થયેલાં છે તેથી કરીને, જેનાં સમય પાપ દૂર થયેલ છે એવાં તમારાં ચરણોત્તું દર્શન અને સ્પર્શન એ બન્ને વિશુદ્ધિ માટે શા માટે ન થાય? એ પ્રમાણે બહુ સમય સુધી ઉદાત્ત, નિર્ભય અને સત્ય વચનગર્ભિત એ રાજાની સ્તુતિ કરીને રાજાના દેખતાં એ દેવ, જલદી સ્વર્ગમાં પોતાના સ્થાનમાં પહોંચી ગયો.

એ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વના અધિકારમાં રાજા નરવર્મતું પ્રથમ કથાનક સંપૂર્ણ.

મૂઠ્ઠા લોકોની રાજની સેવા ન કરવાની શિખામણ માની નહિ અને પોતાની યુદ્ધિ પ્રમાણે ગમે તેમ કરીને તે રાજની સેવા કરતો રહ્યો સારા ખેતરમાં વાવેલો બીજોનો જન્મો જેમ ભવિષ્યમાં ભારે કૃષ્ણ આપે છે તેમ સંવદે માંડેલો રાજ સાથેનો વ્યવહાર તેમને ભારે કૃષ્ણ આપનારો નિવડ્યો. એની વિશેષ પ્રખ્યાતિ થઈ અને રાજ સાથેના વ્યવહારના અભિમાનને લીધે સંવદ ગમે તેવા ઉચ્છ્રાંબલ માણસ પાસેથી પછુ પોતાની ઉચ્ચરાણી વા વ્યાજ વગેરેનું નાણું મેળવી શકતો. એને પરિણામે તે જલદી ધનવાન થઈ ગયો.

આ તરફ ધનદેવ, ગજગણ્ય નામના સ્થળ તરફ જતાં વચ્ચે એક સ્થાનમાં તેણે ઉતારો કર્યો. એ વખતે ત્યાના રહેવાસીઓ તેની પાસે આવ્યા અને તેમણે તેની પાસેના કરિયાણાની માગણી કરી. તેથી તેમાં કેટલોક લાભ-હાંસલ મળે એમ છે તેમ ધારીને તે પોતાની પાસેનું કરિયાણું તેમને દેવા લાગ્યો. તેની સાથેના માણસોએ તો તેમ કરવાની ના પાડી અને કહ્યું કે-આ રીતે કંઠેકાણે વેચી દેવાથી તું તારા હાથમાં આવેલો ઘણો-લાભ આ થોડા લાભના લોભે હારી જવાનો છે, તેમ કહ્યા છતાં તેણે તેમનું માન્યું નહીં અને ઉલટું કહ્યું કે-કોને ખબર છે કે હવે પછી આ કરિયાણાને વેચવાથી આથી પણ વધારે હાંસલ મળશે કે કેમ ? માટે પ્રત્યક્ષમાં થોડો લાભ મળે છે તે લઈ લેવોજ ; પણ ભાવિમાં થનારા વિશેષ લાભને કદાપિ ન પ્રત્યક્ષ લાભની અવગણના કરવી તે અયુક્ત છે. એમ સમજીને તેણે પૈલાઓને બહુચ કરિયાણું નજીવા હાંસલે પણ વેચી દીધું. એ વેચાણથી તેને જે ધન મળ્યું તે વડે બીજું કરિયાણું લઇને તે આગળ ચાલ્યો અને ચાલતાં ચાલતાં કેટલાક સમય પછી તે ગજગણ્ય પહોંચી ગયો. સંશય ભરેલી વૃત્તિઓને લીધે, જેમા પ્રત્યક્ષ લાભ મળે એવી પ્રવૃત્તિઓને તણ દઈ તે, બીજા બીજા લાભ ન મળે તેવા અસાર વ્યાપારમાં પડ્યો. એની એવી સ્વચ્છંદ અવળી પ્રવૃત્તિ બાણીને તેના પરિવાર તેના તરફ બેઠરકરીથી વર્તવા લાગ્યો. એવામાં તે નગરનો એક બીજો કોઈ માણસ આ ધનદેવનું મન બરાબર કળી ગયો. તેની ખૂબ સેવા કરવા લાગ્યો અને તે જેમ કહે તેમ પણ કરવા લાગ્યો એ રીતે પૈલા નગરના વ્યાપારીએ તેની સાથે એવી શાઇબંધી કરી કે એ, તેના અભિજ્ઞ હેય જેવો બની ગયો અને પછી ગમે તે બાતું બતાવી જેમ તેમ કરીને પૈલા નગરપુત્ર એ ધનદેવ પાસેથી પૈસા કઢાવવા લાગ્યો અને એમ કરતાં કરતાં તો એ ધનદેવ છેવટે નિર્ધન બની ગયો.

હવે વખત જતાં મરુગકના વૃક્ષોનો રમ્ય મઠ અને મનોહર તરુણીઓના વાળના ઝુલ્લુકું કંપન, હલન, ચલન અને ફરફરાવણું એ બધાંને લીધે તત્કાળ સુવાસિત બનેલા શિશિર ઋતુની ઠંડીથી થઈ ગયેલી નદીઓનાં પાણીને લીધે અને દુઃખે કરીને વહન કરી શકાય તેવા હિમને લીધે ઘણા જ ઠંડા થઈ જવાથી ન સહી શકાય એવા થયેલા ઉત્તર દિશાના વાયરાઓ ચારે બાજુ વાવા લાગ્યા, હેમંત ઋતુ ઔદઘ્યાને પામી, સ્ત્રીઓનાં ગાંઠ

ધનદેવની કથા

આ જામૂંદ્રીપ નામના ક્ષીપમાં જ ઝોરવત નામના ક્ષેત્રમાં જામજીવિ નામનું એક નાનું ખેડ-ગામ છે. ચારે પાસ ધૂળના ગઢવાળું એ ગામ કંદિંગદેશરૂપ કુલાંગનાના સુખની પેઠે મણોહરવાણિય છે. જેમ કુલાંગનાનું સુખ મનોહર વાણીવાળું છે તેમ જો ગામ મનોહર વાણિય-વાણિજ્ય-વેપારવાળું છે કર્મજીવ નામના શાસ્ત્રના પ્રકરણની પેઠે બહુવિધ પ્રકૃતિ-સ્થિતિ પ્રદેશ ગહન છે એટલે જેમ કર્મજીવના પ્રકરણમાં અનેક પ્રકારની કર્મની પ્રકૃતિઓની, તેમની સ્થિતિઓની અને તેમના પ્રદેશોની ગહન અર્થા છે તેમ જો ગામ બહુવિધ અનેક પ્રકારની પ્રકૃતિ એટલે પ્રભાઓના સ્થિતિ, નિવાસોના પ્રદેશો-સ્થાનોથી ગહન ખીચીખીચી ભરેલું છે, તથા ધન અને ધાન્યની સમૃદ્ધિથી ભરપૂર છે. જો ગામમાં વિસાહદત નામે એક શેઠ રહે છે, તેને સોણા નામે સ્ત્રી છે અને તેમને સંવર અને ધનદેવ નામના બે પુત્ર છે. બંને ભાઈઓ પરસ્પર પ્રેમપૂર્વક પોતાના દિવસો વીતાવે છે.

કોઈ એક દિવસે તેના પિતાને વિચાર થયો કે-આ બે પુત્રોમાંથી કયો પુત્ર આ ઘરનો વિશેષ અભ્યુદય કરનારો નિવડશે? એની પરીક્ષા કરવી જોઈએ અને તેમાં જે ઉત્તમ નિવડે તેને કુટુંબનો અધિપતિ બનાવી તેને કુટુંબની ચિંતા ભજાવી હું પોતે જાતે નચિંત થઈ સુખે રહું. આમ વિચારી તેણે બન્ને છોકરાની પરીક્ષા કરવા એક વાર બન્ને પુત્રોને બોલાવીને કહ્યું કે-અરે પુત્રો! તમે બન્ને પાંચ હજાર સોનામહોરો લઈને જુદા જુદા દેશોમાં જાઓ અને ધન કમાવાની પોતપોતાની કુશળતા બતાવો! બન્ને ભાઈઓએ પોતાના બાપની એ વાત સાંભળી અને સાથે ઘણાં કરિયાણાં વગેરે લઈને તેઓ બન્ને જુદા જુદા દેશોંતર તરફ ગયા. તેમાંનો મોટો પુત્ર સંવર દક્ષિણપથ ભણી ગયો અને બીજો નાનો દીકરો ધનદેવ ઉત્તરપથ તરફ ગયો.

મોટો પુત્ર સંવર કાંચીપુર પહોંચ્યો અને ત્યાં તેણે ધન કમાવાના અનેક ઉપાયો અજમાવી એવા માંડ્યા. રાજાની સાથે સંબંધ બાંધી ઉત્તમ વસ્ત્ર વગેરેનાં ભેટણાં આપીને રાજાની સેવા કરવા લાગ્યો. આ રીતે રાજાની સેવા કરતો તેને જોઈને રાજસભાના લોકોએ તેને કહ્યું કે: અરે ભાઈ! આ રીતે રાજાની સેવામાં શા માટે નકામો લખલૂટ ખરચ કરે છે? શું કોઈ પણ્ય પુરુષ સર્પ, રાજા અને અગ્નિની સેવા કરીને તેમને પોતાના વશ કરી શકેલ છે? જેથી કરીને તું આમ રાજાની સેવામાં પ્રવર્તી રહે છે. સંવર બોલ્યો: અરે મૂઠ્ઠા લોકો! આ મારી સેવાનો ખરો ઉદ્દેશ તમે જાણતા નથી. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

રાજદરબારમાં જવું, જેઓ માનીતા પ્રીતિપાત્ર છે તેમની સેવા કરવી, કઠાય આમ કરવાથી વિશેષ પ્રકારના વેલવોનો લાભ ન મળે તો પણ્ય થનારા અનર્થોને તો ખરેખર જરૂર અટકાવી શકાય ‘અર્ચ’ થઈ જશે’ એવી બીકથી જે હાલો માનવ રાજાનો આશરો લેતો નથી તેનું અપમાન નીચ માણસો કરે એમાં શી નવાઈ? એમ નક્કી કરીને તેણે પેલા

ઠીકો. 'હવે આ માણસ કગળ થઈ ગયો છે.' એમ સમજીને તેના માણસોએ તેને તણ દીધો અને 'આ ખાવરો છે' એમ સમજીને ત્યાંના બીજા લોકોએ તેને ફિટકાર આપ્યો.

હવે એ ધનદેવ પોતાનો નલાવ કરવાને અસમર્થ બન્યો અને તે પોતાના આપના ઘર બાણી જવા લાગ્યો. રસ્તામાં તે ભૂખથી હેરાન થયો એટલે એ કોઈ એક ત્યાં આવેલા નેસડામાં બીંખ માગવા સાફ ફરવા લાગ્યો. 'આનો આકાર સુંદર છે' એમ ધારીને તેના ઉપર હથા આણી કોઈ એક ગૃહિણીએ તેને આદર સાથે ખાવાનું આપ્યું. ખાધપીને, ભૂખ તરસને શાંત કરીને એ ત્યાંથી બહાર નીકળ્યો. એટલામાં તેના મનમાં શંકા થઈ આવી કે-પેલી બાઈએ મને અતિશય આદરથી ખાવાનું આપેલું છે એથી એમ જણાય છે કે તેણીએ મારા ઉપર કાંઈ કામણદુઃખ કરવા માટે એ ખાવાનું કેમ આપેલું ન હોય ? એ લોજન કામણ વગેરેના દોષવાળું હોય. આવી ભાતની ઉઘ શંકા થવાથી તેને પેટની પીડા ઉપડી અને એ મહાકષ્ટે એક નગરમાં પહોંચ્યો. ત્યાં વેઠનું ઘર પૂછીને વેઠની પાસે ગયો. પોતાને પેટપીડા ઊપડી આવી છે એ વાત વેઠને તેણે કહી સંભળાવી. વેઠે તેને પેટના શોધન માટે ઔષધ આપ્યું. પછી ગંગાના પ્રવાહની પેઠે તેનું પેટ છૂટી પડ્યું, તેને અતિશય ઝાડા થઈ ગયા તેના ઉપર હથા આવવાથી વેઠે ફરીને જોસડ આપીને સારવાર કરી તેને સાબો કર્યો. પછી શંકાનો વિચાર થોડો થોડો તણ ઇધને એ, પોતાના આપના ગામ તરફ ચાલી નીકળ્યો. ચાલતાં ચાલતાં કેટલાક સમય પછી તે પિતાને ઘેર પહોંચ્યો. એના પહોંચતાં પહેલાં જ એના પરિવારના માણસો એના પિતા પાસે આવીને એની બધી હકીકત સંભળાવી ગયેલા એટલે પિતાએ બધું પોતાના પુત્ર વિષે અગાઉથી જ બાણી લીધેલું તેથી જ્યારે એ ઘેર આવ્યો ત્યારે તેના પિતાએ તેની યોગ્ય સારવાર કરી.

બીજે કોઈ એક દિવસે એ શેઠનો મ્હોટો ઠીકરો સંવર આવ્યાની વધામણી આવી. શેઠ તેની સામે ગયો. લગભગ એક ગાઉ જેટલે છેટે ગયા પછી શેઠે બળદના ગળાની ધૂધવમાળનો અવાજ સાંભળ્યો અને પછી થોડી જ વારમાં અનેક ઊંટ, બળદ, ખંચર, ગાંડાં અને જવાન-પુરુષ બેસી શકે એવાં પુરુષપ્રમાણ વાહન-મ્યાના વગેરેની ઉત્તમ સામગ્રી સહિત અને અનેક ચોક્કીદારો સાથે શેઠનો પુત્ર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એ ત્યાં જ પોતાના પિતાના પગમાં નમી પડ્યો. એની આ બધી સામગ્રી અને કાંકમાં એધને જ શેઠ સમજી ગયા કે-આ મારો પુત્ર સારી રીતે ઘણું ધન કમાઈ આવેલ છે. એણે નગરમાં પ્રવેશ કર્યો, વધામણાં થયાં, સારી તિથિ અને સાફ સુંદરત્વ એધને એ આવેલા બીજા પુત્રને શેઠે પોતાના ઘરનો સ્વામી બનાવ્યો. પોતાની ગાદીએ બેસાડ્યો. અને પેલા ધનદેવ નામના છેકરને નોકરી કરે એવા કામકાજમાં બેઠ્યો, ને પોતાના મનમાં રહેલી શંકાશીલ વૃત્તિને લીધે હવેનાં દુઃખનો ભાગી થયો.

આલિંગન કરવાની ઉત્કંઠા જેમના મનમાં વધવા લાગી છે એવા પ્રવાસી વાંઠા લોકો અંધળા અને ઉદ્વેગવાળા થવા લાગ્યા, સ્થાને સ્થાને-ઠેક ઠેકાણે-ધર્મ માટે રાખેલી તાપની સગડીઓની આસપાસ રાંક લોકો ટોણું મળીને તાપી વીસાસો કરતા હતા, તે હવે ઘરના આંગણમાં જઈને જોસવા લાગ્યા. ટાઢને લીધે પોતાના અંગ ઉપર પાકા તેલમાં કાલવેલા ઘટ્ટ કેસરના અંગરાગને ચોપડી શોભાવમાન બનેલા પુરજનો ઘરના છાંતી વચ્ચે દિનને છેડે સંધ્યા વખતે આંટા મારવા લાગ્યા અને ખીલતા કુંદની સુગંધીઓને લીધે મનોહર લાગતા એવા વનના વાયરાઓ ચાલવા લાગ્યા.

આ બાતનો કંઠકંઠો શિયાળો ચાલતો હતો ત્યારે એક વાર પેલો ધનદેવ પોતાના પરિવારના માણસો નિર્દોષ હોવા છતાં તેમના ઉપર દોષારોપણ કરીને વારંવાર શંકા કરતો હતો અને બહાર જવાનો હોય ત્યારે ઘરનાં બંને બાજુનાં સજ્જત રીતે બરાબર બંધ કરીને, તાણું દબને કુંચી હાથમાં રાખીને ફરતો હતો. એ રીતે તે ચેરીના આગલા જ ભાગમાં રહેલી પંચની સગડી પાસે શિયાળાની ટાઢથી કંપતા શરીરને તપાવવા એક વાર નિશિષ્ટ માણસોની ગોષ્ઠીમાં બેઠો હતો ત્યારે એકે બારે કોળાહળ થયો. ‘આ શું’ આ શું ?’ એમ કરતા ત્યાં સગડી પાસે બેઠેલા બીજા બધા માણસો પડી ગયા અને ભીંતને તેઓ જે દિશામાંથી એ ઘોંઘાટને અવાજ આવતો હતો તે દિશા તરફ ભેગા લાગ્યા. તો ત્યાં બીથે ચડતો, પારેવાની ડોક જેવો બૂખરો ભણે કે આકાશમાં એક ન અઘો હોય એવી શંકાથી ત્યાં ભેગા થઈ ગયેલા લોકો વાંકું શરીર અને બીંચી ડોક કરીને જેની સામે ભેટા હતા એવો ઘટ્ટ ધૂમાડો તેમણે ઢીઠો. ‘આ કોણું’ ઘર બળે છે ?’ એવી શંકાથી જેમનાં મન લેદાઈ ગયેલાં છે, હૈયા ત્રાસી ભિક્ષાં છે એવા લોકો ત્યાં બેઠેલા છે તેમને બેઠને એક માણસ બોલ્યો કે-આ ધનદેવનું એ ઘર બળી રહ્યું છે. એ સાંભળીને લોકોએ તેને તરત જ પોતાના બળતા ઘર તરફ જવાની સૂચના કર્યા છતાં એ શંકાશીલ વૃત્તિને ધનદેવ પોતાના સળગતા ઘર તરફ જતો નથી ને બેઠું એમ કહેવા લાગ્યો કે મારા ઘરમાં આગ લાગવાનો સંભવ નથી; કિંતુ પડતા હિમની ઠંડીને લીધે અતિશય ઠંડી બનેલી વાત હવાથી ચરથરતા એવા પ્રવાસી લોકોએ સળગાવેલા ઘાસના પુંજની આગમાંથી ધૂમાડો નીકળે છે, એ કદાચ આ દેખાતો ધૂમાડો હશે માટે શા માટે આકળા થાઓ છો ? પોતપોતાનાં સ્થાન ઉપર જોડી રહો. એવી વાત કરે છે એટલામાં આમતેમ ભેટાં હાંફાં-હાંફાં બનેલા એ ધનદેવના પોતાનાં જ માણસો ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે-હે ધનદેવ ! આમ કેમ સ્થિર બેઠેલા છે ? ભેટો નથી કે નીચેથી ટોચ સુધીમાં મોટા મોટા તણખાઓના ફેલાવાથી ભયંકર બનેલો અને લાકડાંને બાળવાથી લાંબી ટોચવાળો થયેલો આ અગ્નિ તારું ઘર બાળી રહ્યો છે ? આ સાંભળીને તે બેઠો થયો અને બળીને આખ થઈ ગયેલા પોતાને ઘરે જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં તેણે ઘરનો બધો સઠર ભાગ બળી ગયેલો

કાંક્ષાના હુષ્કારિણામ વિષેનું વર્ણન અને તેના ઉપર નાગદત્તનું ત્રીજું કથાનક.

સમકિત મેળવ્યા પછી એમાં અશંકાભાવ રાખવા છતાંય જે મનમાં કાંક્ષા-
 દોષ જાગે તેા એ દોષ સમકિતના સ્વરૂપનેા નાશ કરે છે. આપણે જેના
 વચનમાં અશંકાભાવે સમાકિત-નિશ્ચલ શ્રદ્ધાની પ્રાપ્તિ કરી હોય તેના
 ઉપરાંત જીભાં જીભાં મતવાળાના વચનોને પણ સત્ય માનવા તેનું નામ
 કાંક્ષાદોષ. આ કાંક્ષા પણ બે પ્રકારની છે: દેશ કાંક્ષા અને સર્વ કાંક્ષા. પોતે જે જોઈ દર્શન-
 મત-ધર્મ-અશંકાભાવે સ્વીકાર્યો હોય તે ઉપરાંત જીભાં પણ કોઈ જોઈ મતને ભવ્ય-સારો
 સમજવેા જોઈએ પોતે જૈનમતને અશંકાભાવે સ્વીકાર્યો હોય છતાં એમ માનવું કે કંપિલ
 વગેરે જે દાર્શનિકો થઈ ગયા છે તેમાંનાં ગમે તે જોકણું દર્શન પણ ભવ્ય છે એમ
 માનવાની વૃત્તિનું નામ દેશ કાંક્ષા. જગતમાં પ્રવર્તતા તમામ મતોમાં દાન, અધ્યયન વગેરે
 અનેક સારા સારા ભાવો કહેવામાં આવેલા છે માટે જગતના એ તમામ જીભાં જીભાં મતો
 પણ સારા છે જૈન મતમા દાન વગેરેની જે હકીકતો વર્ણવેલી છે તે બધી હકીકતો
 સંસારના જીભાં જીભાં મતોમાં પણ જૈન મતની પેઠે જ વર્ણવેલી છે માટે એ બધા મતો
 પણ સારા છે. એમ માનવાની વૃત્તિનું નામ સર્વકાંક્ષા. જે મતને-જે દર્શનને અશંકપણે
 સ્વીકાર્યું હોય તે આવી બે વિકલ્પવાળી વૃત્તિ રાખે તે યોગ્ય નથી. જૈન મતને અશંક-
 ભાવે માન્યા પછી જીભાં કે જીભાં પણ દર્શનો ખરાં છે એવી બે વિકલ્પવાળી વૃત્તિ ન
 રાખવી જોઈએ. કોઈ પણ માણસ જ્યાં સુધી હુમાર્ગનેા ત્યાગ ન કરે ત્યાં સુધી તે કોઈ
 પણ સમયે સુમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરી શકતો નથી માટે જોઈ જ હુમાર્ગમાં જ મનને સ્થિર
 રાખવું જોઈએ. જે પ્રવાસી મનુષ્ય અનેક માર્ગો તરફ પ્રયાણ કરતો હોય છે તે કહી પણ
 તેણે ઈચ્છેલા સ્થાને પહોંચી જ શકતો નથી. કોઈ માનવ ઝેરમાં પણ અમૃતની કલ્પના
 કરે તેથી તે ઝેર અમૃતનું કામ સારતું નથી. જે પુરુષો, યુક્ત યુ છે ? એનો ખરો
 સારરૂપ વિચાર કરી શકતા નથી તેઓ અહિત માર્ગનેા ત્યાગ કરીને હિત માર્ગ ઉપર
 ચડી પોતાનું હિત સાધવા માટે શક્તિમાન થતો નથી, તેથી કરીને જીભાં જીભાં કુલીર્થિ-
 કોના વર્ગે બતાવેલા માર્ગનેા સર્વથા ત્યાગ કરીને શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાને આચરેલા, ઉપ-
 દેશેલાં કાર્યમાં જ કાંક્ષા-ધ્રુષ્ટા રાખવી. જે જે કાર્યો શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાને કરેલાં છે તેવાં
 જ કાર્યો આપણે પણ કરવા જોઈએ એવી જે કાંક્ષા ધ્રુષ્ટા રાખવી એ જ વિશેષ ઉચિત
 છે. વર્તમાન જીવનમાં પણ જે જે કાર્યો કરવાના છે તે વિશે પણ ચેકબેક-પ્રેક્ષકાંક્ષા
 જોઈએ જે જે પદાર્થ નજરમાં આવે તે બધાની ધ્રુષ્ટા રાખવાની વૃત્તિ અસંખ્ય હુન્મોને
 ઉપજાવનારી છે, એવી વૃત્તિને લીધે વિવશ મનવાળો મનુષ્ય નાગદત્ત નામના ગૃહસ્થની
 પેઠે હુન્મી થઈ જાય છે. એ નાગદત્તની કથા આચાર્ય મહારાજ જણાવે છે.

સાર—આપણા વ્યવહારના કામકાજમાં પણ શંકાશીલ વૃત્તિને લીધે આપણે ખરેખર સર્વત્ર અસફળતા જ પામીએ છીએ તો પછી શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને કહેલાં તત્ત્વો તરફ શંકાશીલ વૃત્તિ રાખવાથી આપણાં બધાં કલ્યાણ કાર્યો હણાઈ જાય છે. સદેહના ગાઠ અધકારના પુંજથી વ્યાપ્ત પામેલા છવો, આ સંસારમાં તેમને પ્રાપ્ત થયેલ ચિંતામણિ રત્નને પણ ‘એ ઢેકું છે’ એમ સમજીને તણ દે છે.

પરમશુભના સુખથી કહેવામાં આવેલાં તત્ત્વો તરફ જે અદ્ય સત્ત્વવાળો અને કલુષિત કુલિવાળો પ્રાણી વ્યાપ્ત વૃત્તિ ઢાખવે છે તે, આ જગતમાં, જેમ કોઈ તરસથી પીકા પામેલો પ્રાણી નિર્મળ પાણીથી ભરેલી તળાવડીને છોડીને ઝાંઝવાના જળના તળાવ તરફ દોડ્યા કરે અને દુઃખી થાય તેમ દુઃખી થાય છે. રાગ અને મોહવૃત્તિને લીધે માનવ ખોટું જોલે છે, શ્રી જિનેશ્વરદેવમાં રાગ અને મોહવૃત્તિ સર્વથા ક્ષીણ થયેલી હોવાથી તેમને લેશ પણ ખોટું કહેવાતું કારણ નથી છતાંય જે તુચ્છ વૃત્તિવાળો માનવી એમના વચનોમાં અસત્યતાની શંકા રાખે તે આગમાંથી અમૃતના જળ જેવી શીતળતા પ્રગટે એવું વાંછનાર કોઈ મૂઠની જેવો મહામૂઠ છે. કોઈ રોગી, આપણે વૈદને બાથપા પછી પણ તેના વચનમાં શંકા રાખે તો તે એ વૈદની દવા નિરંતર લીધા છતાંય કદી પણ નિરોગી થઈ શકતો નથી માટે સર્વજ્ઞનાં તમામ વચનો-એક એક વચનો-તરફ અશંકાભાવે એવી રીતે રહેવું જોઈએ કે કદી પણ ચિંતામાં સંશયનો મેલ સ્પર્શ જ ન થવા દેવો. કદાચ સૂરજ આશમણી દિશાએ પશ્ચિમમાં પણ ઊગે, સિદ્ધના છવો સિદ્ધશિલાને પણ કદાચ તણ દે તો પણ શ્રી જિનવરતું વચન કદી ય મિથ્યા થતું નથી એવી અડગ શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ.

એ પ્રમાણે શ્રી કથારત્નકોશમાં સચ્ચક્તવના અતિચાર શંકાદોષ વિશે ધનદેવતું
બીજું કથાનક સમાપ્ત.

તેના બધા પરિવાર પણ જાણે કે તેને જોળખતો જ ન હોય એવો પરકીય માનવ જેવો બની ગયો. પછી તે બંને જણા બ્યારે એકાંતમાં એકા હતા ત્યારે તેમને એક ઘીબને આવો વિચાર થયો કે ખરેખર આપણે બંને જણાએ આગણી ભવમાં એવું કોઈ કર્મ સાથે જ કર્યું હશે જેનું આણું કયાનક પરિણામ તને અને મને એટલે આપણે બંનેને એક સાથે જ જોગવવાનું આણું અને આપણી બંનેની એવી સ્થિતિ આવી પડી કે હવે આપણે નિભાવ જ કંઈ થઈ પડ્યો. દુધે કહ્યું-તો હવે શો ઉપાય કરવો ? હવે આપણે બચાવ કેવી રીતે કરી શકાય ? અથવા શું કર્યું હોય તો પાછું સારું થાય ? આવી વિકટ પરિસ્થિતિને લીધે મારું મન એવું મૂઠું થઈ ગયું છે કે ખરેખર મને કરી સૂઝ જ પડતી નથી. વધારે શું ? હમણાં તો મારી જાત પણ મને સંકટ આપનારી લાગે છે. અથવા નિર્ધન-પણું દુઃખ કંઈ છે એમ માણસ માને છે એમાં આશ્ચર્ય શું છે ? પરંતુ માણસ નિર્ધનપણાને લીધે પોતે પણ પોતાની જાતને શેરીની ધૂળ જેવી સમજે છે. પૂરુષમેત્ત-માત્રામેળ-વાળો અર્થ વગરનો શબ્દ પણ પઠિત જનોના પરિહાસપાત્ર બની તિરસ્કારપાત્ર કંઈ છે તો પછી પૂરુષમેત્ત-મૈત્રી-વાળો અર્થ-ધન-વગરનો માનવ પરિહાસપાત્ર બને અને અવગણનીય થાય એમાં શું નવાઈ ? સુવિશુદ્ધ માણસની બુદ્ધિ એની જ છે, ઇદ્રિયોની અવિકલ શક્તિ પણ એની જ છે, વચન પણ એનું જ છે અને માણસોમાં પ્રસિદ્ધિ પામેલ તેનું નામ પણ એનું જ છે સ્ફુટ છે. વળી, એના શરીરના હીસતા કાંતિવાળા સુવિકસિત અવયવો પણ એના જ છે, એ રીતે માનવ તો એના જ હોય છે છતાં એ ધન વગરનો થતાં એક જ ક્ષણમાં જુદો જ બની જાય છે એ મહાઆશ્ચર્ય છે. આ પ્રમાણે બારે વિધાને લીધે જેનાં ગુણમાંથી અનેક વચનો નીકળી પડ્યાં છે એવા દુધને એમને પેલો નાગદત્ત તેને કહેવા લાગ્યો.

હે મિત્ર ! ચિંતના સંતાપને તણ દે. મારા પિતાએ ‘સંકટ વખતે શું કરવું ?’ એ માટે ઘણા સમય પહેલાં જ મને ઉપદેશ આપી મૂકેલ છે. તેમણે મને તે વખતે કહેલું કે બ્યારે તું તારા કુટુંબનો નશાવ કરી ન શકે એવી સ્થિતિમાં આવી પડે ત્યારે કાલિંજર પર્વતમાં રહેલી આપણી કુલદેવતાની આરાધના કરજે, તે દેવીનો પરચો સાક્ષાત્ જોયેલો છે અને આપણા પૂર્વપુરુષો પણ બ્યારે સંકટમાં આવી પડેલા ત્યારે તેમણે જો કુલદેવીની આરાધના કરેલી એટલે તેમનું મનોવાંછિત સિદ્ધ થયું હતું; માટે હવે આપણે વિકલ્પના વમળમાં પડેલાનું કશું કારણ નથી, અને હવે કલ્પવૃક્ષનો પણ પરાભવ કરનારી એ ચિંતિત આપનારી દેવીની જ આરાધના કરીએ. દુધે બોલ્યો: એમ કરીએ. મારે કુલદેવ કુબેર નામનો યક્ષ પણ ત્યાં જ છે, હું પણ તેની આરાધના કરીશ. એ પ્રમાણે એ બંને જણાએ નક્કી કરી એઈતું બાતું સાથે લઈ લીધું અને એ બંને સાથે કાલિંજર પર્વત ઇચ્છી જવા માટે ઘરથી નીકળ્યા. રાજ ને રાજ પ્રયાણ કરતા તેઓ કાલિંજર

આ જ ભારતવર્ષમાં પડિત જનોને આનંદ વધારનારી અને શ્રીવામુખી ભગવાનનો ત્યાં જન્મ થવાથી જોટલે તેમના જન્મકથાઓને હીધે અનેક કથાઓને ઉપભવનારી આ પાત્રે નગરી છે. ત્યાંના રહેવાસી સ્ત્રીઓ નામે એક વધિક છે. તેની સ્ત્રીનું નામ પણ છે. સેંકડે માનતાઓ કર્યા પછી તેમને ત્યાં નાગદત્ત નામે એક પુત્ર જન્મ્યો. તેની યોગ્યતા પ્રમાણે તેને અનેક કળાઓ શીખવાડવામાં આવી. જ્યારે તે સુવાવસ્થામાં આવ્યો ત્યારે સમાન જાતિની અને સમાન રૂપ વગેરે ગુણવાળી કુલીન સહસ્રોત્સુ નામની કન્યા સાથે તેનું લગ્ન કર્યું. પછી વખત જતાં એ નાગદત્ત પોતાના કુટુંબનો ભાર ઉપાડી લે એવો સમર્થ થયો.

પછી સમય જતાં પિતા ઘડપણથી વેરાઈ ગયો, રોગો થવાથી નિઃસવ થઈ ગયો અને તેમ થવાથી તેનાં બુદ્ધિબળ અને પરાક્રમ એ બધું ચાલ્યું ગયું. એવો થવાથી તેણે પોતાના પુત્રને જોડાવીને કહ્યું કે-હે વત્સ! તું જો કે હવે મારું શરીર મરણને કાંઠે પહેલેલું છે, એથી આજ કે કાલ ચોક્કસ એ પડી જ જવાતું માટે મારે તને આ પ્રસંગે આ નીચેની વાત કહેવાની છે; તું સારા પુરુષોના માર્ગ ઉપર તારી જાતને ચડાવીને એવી રીતે વર્તજે જેથી કુટુંબનાં જનો અમારી જેવા અશક્તોનું જનુકરણ ન કરે પરંતુ સત્પુરુષોનું અનુકરણ કરે અથવા કુટુંબજનોની દુર્જનો હીલના ન કરે. વળી હે પુત્ર! કર્મના નિપાટને હીધે ક્યારે કેવી દશા પડટાઈ બંધ છે એ કાંઈ બાણતું નથી માટે જ્યારે તું કાંઈ વાર કુટુંબના ભારને ઉપાડી ન શકે એવી દશામાં આવી બ. ત્યારે કાલિંજર પર્વતના પૂર્વ શિખર આવેલા દેવળમાં પ્રતિષ્ઠિત યજ્ઞેલી એવી આપણી કુલદેવતાની પ્રતિમા છે તેની તું આરાધના કરજે. આપણા પૂર્વપુરુષોએ પણ ક્યારે તેમને સંકટની અવસ્થા આવી પડેલી ત્યારે એ કુલદેવીની જ આરાધના કરેલી અને વખતે એ કુલદેવીએ તેમનું વાંછિત સિદ્ધ કરેલું. માથા ઉપર બન્ને હાથ જોડીને પ્રણામ-પૂર્વક એ નાગદત્તે પોતાના પિતાનાં એ વચનો ‘પ્રેમપૂર્વક’ સ્વીકાર્યા. પિતા પણ અજ્ઞપાનતું અનશ્નપૂર્વક પ્રત્યાખ્યાન કરીને કાળધર્મ પામ્યો અને નાગદત્તે કાળધર્મ પામેલ પિતાનાં પારલૌકિક કાર્યો કરી નાખ્યાં.

અને કેટલાક વખત પછી સમયનુસાર પૂર્વપુરુષોની મર્યાદા પ્રમાણે ધન કમાવાની અને એવી બીજી અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં પ્રવૃત્ત થયો. એમ કરતાં કરતાં એને, કાંઈ શેઠના દુધ નામના પુત્ર સાથે ભાઈબંધી થઈ. એક બીજાને સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી એ રીતે સમભાવે મિત્ર તરીકે રહેતા દિવસો જવા લાગ્યા. સમય જતાં તેમનાં તથાપ્રકારનાં અશુભ કર્મો ઉદયમા આવ્યાં તેને હીધે તેમના બધા થયા વ્યવસાયો ઉલટા પડ્યા-અવળા થયા, પુરુષાર્થ પડી ભાંગ્યો, દેશાંતર ગયેલા વાણીતરોને ચોરાએ લૂંટી હીધા, ધનના સંગ્રહો બધા બળી ગયા, બ્યાજે ખીરેલું બધું ધન રૂખી ગયું અને થોડાક દિવસમાં

સિદ્ધાંત વાનવ્યંતરના મંદિરે ગયો અને ત્યાં તેની સેવા કરવા લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં તેને હસ લાંઘણો થઈ ગઈ પરંતુ દેવ તરફથી કશોય ઉત્તર મળ્યો નહીં. ‘હવે શું કરું’ એમ તે આક્રુણ્યાક્રુણ થવા માંડ્યો.

પરાગર એ વખતે કુબેર દેવની નિશ્ચિનતાપૂર્વક ઉપાસના કરીને તેની પાસેથી ઇષ્ટ વરદાન મેળવી જેવું ભવિષ્યમાં ભક્ત થવાનું છે એવો દુધ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે પોતાની બધી હકીકત નાગદત્તને કહી સંભળાવી. નાગદત્તે પણ પોતાની હકીકત જેઠપૂર્વક સંભળાવી. દુધ બોલ્યો: ગઈ વાતને સંભારવાથી શું? તું આવ અને જેનો પરચો મેં બેચેલી છે એવા યક્ષ કુબેર ભગવાનને જ આપણે અનુસરીએ. ‘ડીક’ એમ કહીને નાગદત્ત તેની સાથે ચાલ્યો. બન્ને જણ કુબેરને મંદિરે ગયા. પેલો નાગદત્ત ત્યાં મંદિરમાં લાંઘવા બેઠો. નિરંતર લાંઘણો ઉપર લાંઘણો થયેલી હોવાથી તેણે શરીર સુકાઈ ગયું અને માત્ર શ્વાસ બાકી રહ્યો છે એવું તેણે શરીર જણાવવા લાગ્યું. એ ભેઈ દુધ પોતે ચિંતાતુર થવા લાગ્યો અને ‘હવે શું કરવું?’ એની જોને સૂઝ ન પડવાથી બીજા એક જણે દુધને કહ્યું: અરે! આ નાથ પામી રહ્યો છે છતાં તું આ રીતે જોની શા માટે ઉપેક્ષા કરે છે? ખાવાપીવાનું કેમ નથી આપતો? શું તે આ સાંભળ્યું નથી કે “જીવતો નર ભક્ષને પામે.” આ સાંભળીને દુધે પેલા નાગદત્તને પાવા માટે મળતું પાણી કરાવ્યું અને ઇચ્છા ન છતાં નાગદત્તને પરાણે પરાણે ખવરાવ્યું. કેટલાક દિવસ સુધી ખોરાક લેવાથી તે સ્વસ્થ થયો. એટલે તે ઉત્સાહમાં આવી ફરીવાર લાંઘણ કરવા તૈયાર થયો ત્યારે લોકોએ તેને કહ્યું: હો! આ લાંઘણો જેઠવાનો તારો વિચાર છોડી દે, હમણાં તારે પોતાને ઘરે જા અને કેટલાક દિવસ પછી ફરીવાર સારાં શુક્રોને બોધને પછી આવજો અને આવું અનુષ્ઠાન કરજો. લોકના એમ કહેવાથી દુધ સાથે નાગદત્ત પણ પોતાના ઘર ભણી પાછો ફર્યો અને સમય જતાં પોતાને ઘર પહોંચ્યો. તેને આવેલી બોધને કુટુંબનાં જનો શાળ થયાં, તેને નવરાબ્યો, સારાં કપડાં પહેરાવ્યાં અને તેને માટે અનેક ભવનાં પકવાનોથી મનોહર એવી રસોઈ તૈયાર કરી. આવી સરસ રસોઈ લાગે સમયે મળેલી હોવાથી તેને તેણે ઇચ્છા કરતાંય વધારે ખાધી, રાત્રે ઝાડા થઈ જવાથી તે માંદો પડી ગયો. પછી વિરેચન અને વમન વગેરે ઉપાયો કરીને તેના બંધુઓએ તેને સાબો કર્યો.

એ પ્રમાણે એ નાગદત્ત કાંક્ષા દોષ-આ કરું કે આ કરું એવા વિચારના દોષ-ને લીધે મનને સ્થિર ન રાખી શક્યો, તેણે મન વિશ્લેષ પામી જવાથી તેને દેવતાનું વરદાન ન મળ્યું અને પરિણામે તે દુઃખી થયો ત્યારે પેલો નિશ્ચિન વૃત્તિવાળો દુધ પોતાની અડગતાને લીધે સુખી થયો.

પૂર્વ ભવમાં ઉપાર્જિત કરેલાં જ્ઞાને પાપોને લીધે જેમનો આત્મા હણાઈ ગયો છે એવા.....(લોકો કાંક્ષાદોષના યોગ બને છે અને યોગના શાંતિમય માર્ગથી દૂર રહે છે).

પર્વતે પહોંચ્યા. ત્યાં તે બન્નેએ અનેક પ્રકારના ઝાડનાં ઝુડથી સુશોભિત, હંસ, સારસ, શુક વગેરે પક્ષીઓથી વ્યાપ્ત અને લમતા લમરીઓના ટોળાંના શુંબરવના અવાજથી મનોહર થયેલું એવું એક ઉપવન ભોળું. એ ભોળને દુધ બોલ્યો: અહો! કેવી સુંદરતા છે. અહો! પાકવા ઉપર આવેલાં પીળાં પીળાં ફૂળોના લારથી શાખાઓ કેવી લચ્ચી પડી છે? અહો! આ બધી જાતનાં ફૂલોની સુવાસને લીધે આ ઉપવન કેવું મહેક મહેક થઈ રહ્યું છે? વળી, ભોતાં ભોતાં એમને એ વન સ્વર્ગ જેવું જણાવા લાગ્યું: જેથી સ્વર્ગ રંભાભિરામ-રંભા નામની અંબસરાઓથી સુશોભિત છે તેમ આ વન રંભાભિરામ-રંભા એટલે કેળનાં વૃક્ષોથી મનોહર છે. સ્વર્ગમાં જેમ ઉદ્ભવિતસિંહડિ-સપ્તર્ષિ-છે તેમ આ વનમાં ઉદ્ભવિતસિંહડિ-વિવિધ પ્રકારના મોરો છે. વળી, સ્વર્ગ જેમ સુમણ-દેવોના સમૂહથી રમણીય બનેલું છે તેમ આ વન સુમણ-ફૂલોના સમૂહથી રમણીય છે. તથા આ વન બહુરિષવાણું છે છતાં અરિષ્ટોથી આકુળ છે અર્થાત્ અરીઠાનાં ઘણાં ઝાડો આવેલાં છે તથા અરિષ્ટો-કાગડાઓ-પણ ખીચોખીચ ભરેલા છે. વળી એ વન અપલાશ-પલાશ વગરનું છે છતાં મોટા મોટા પલાશોથી ભરેલું છે અર્થાત્ એ વનમાં કોઈ પલાશ-રાક્ષસ-નથી તથા મોટા મોટા પલાશોના-ખાખરાના વૃક્ષો આવેલાં છે. એ વનમાં સતપત્ર-સતપર્ણ દેખાય છે છતાં તેનાં ભૂરિ પર્ણ છે, એમાં સતપર્ણનાં વૃક્ષો છે તથા ભૂરિપર્ણ નામનું ઘાસ પણ ત્યાં છે-એ રીતે એ વન શોભી રહ્યું છે.

એ પ્રકારનું એ વન ભોતાં ભોતાં તેઓ એક સરોવરને કાંઠે ગયા. ત્યાં સ્નાન વગેરે કર્યું, કમળફૂલો લીધાં અને દુધ કુબેર ચક્ષુના મંદિરે ગયો ત્યારે પેલો નાગદત્ત પોતાની કુળદેવીના મંદિરે પહોંચ્યો. ત્યાં જઈને તેણે કુલદેવી ભગવતીની પૂજા કરી અને અઘાંગ નમસ્કારપૂર્વક તેણે એ દેવીની સ્તુતિ કર્યા પછી આદરપૂર્વક આ પ્રમાણે કહ્યું: હે દેવી! અમારા પૂર્વપુરુષોએ પણ સંકટસમયે તારી આરાધના કરેલી અને તેં તેઓને વરદાન આપેલું એજ પ્રમાણે આજે હું ભારે હઃખના ચક્રમાં ફસાઈ પડ્યો છું અને તારે જ શરણે આવેલ છું એટલે ત્યાં સુધી તું મારા ઉપર પ્રસન્ન ન થા ત્યાં સુધી હું ખાવાનો નથી, એમ કહીને કૃતનિશ્ચય એવો એ ઠાલનો સંધારો પાથરી તે ઉપર ચડી દેવીની સામે હાથ એકીને તેની ઉપાસના કરવા લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં તેને પાંચ લાંબણો થઈ છતાં દેવીએ તો કશો ઉત્તર ન આપ્યો. છઠ્ઠો લાંબણ શરૂ થઈ ત્યાં તે સ્થળે એક પુરુષ આવ્યો અને તેણે નાગદત્તને પૂછ્યું: ભો! આ શું માંડ્યું છે? તેણે બધી પોતાની હકીકત કહી સંભળાવી. પેલો પુરુષ બોલ્યો: અરે મૂઠ! આ માટે તારી જાતને હઃખી કરે છે? આ લાકડાની દેવીને મૂકી દે અને તું મારી પાછળ પાછળ આવ, જેણે અનેક માનવોના મનોરથો પૂરા કર્યા છે એવા અને અહોથી થોડે દૂર રહેલા એવા સિદ્ધત્થ નામના દેવને તને બતાવું. આ સાંભળી નાગદત્તનું મન અસ્થિર થયું અને તેણે કુલદેવીની ઉપાસના પડતી મૂકી તે પુરુષનું વચન માન્યું. તે તેની સાથે

ત્રીજા વિચિકિત્સા અતિચાર વિષે ગંગ અને વસુમતીનું કથાનક ૪.

સુમતિમાં શંકાનો દોષ ન હોય, કાંક્ષાનો દોષ ન હોય એ રીતે એ જાનને દોષોથી અગ્રાહિત રહેલા સમક્રિતમાં, કહ્યોને ઉપભવનારા એવા વિચિકિત્સા દોષને પણ વિષવૃક્ષની છાયાની જેમ સર્વ પ્રકારે તણાવે. એ વિચિકિત્સા બે પ્રકારની છે: દેશવિચિકિત્સા અને સર્વવિચિકિત્સા. શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને જતાવેલા કોઈ એક અનુષ્ઠાનની સફળતા યા નિષ્ફળતાની શંકા કરવી તે દેશવિચિકિત્સા અને શ્રી જિનેશ્વરે જતાવેલાં સમગ્ર અનુષ્ઠાનોની સફળતા યા નિષ્ફળતા વિષે શંકા આણવી તે સર્વવિચિકિત્સા. જે માનવોનાં મનમાં શ્રી સર્વજ્ઞનાં વચનોને સાંભળીને નિર્મળ વિવેક પ્રગટ્યો છે એવા માનવોએ એ જાનને પ્રકારની દુઃખ આપનારી વિચિકિત્સા રાખવી ઉચિત નથી. શ્રી જિનેશ્વરે કહેલું અનુષ્ઠાન વિશિષ્ટ ફળને આપનારું હોય છે માટે તેને અવશ્ય આચરવું જોઈએ. જેઓ પોતાના ભાવી કલ્યાણને ચાહનારા છે તેઓને એવા અનુષ્ઠાનમાં સંશય સંભવતો જ નથી. બીજા કોઈ પણ અનુષ્ઠાનને કરવાથી પણ મલક ફળ દેખાય જ છે તો પછી ભગવતે જતાવેલા અનુષ્ઠાનમાં ફળનો સંદેહ રાખવો એ તો બ્યારોહ જ છે. વળી, જે લોકો જેઠવાળા છે વા બીજા પ્રકારની એવી આકાશવૃત્તિવાળા છે તેઓ જો ફળમાં સંદેહ રાખે તો તેમનાથી જેઠ વગેરે થઈ શકતાં નથી અને જેઠની બધી સામગ્રી અવિકલ-પૂરેપૂરી હોય છતાં તેઓ ફળમાં સંદેહ રાખવાને લીધે ધાન્યના ભાગીદાર બની શકતા નથી. તે જ રીતે જેઓ ફળનો સંદેહ રાખીને આ જૈન અનુષ્ઠાન કરે છે-પછી ભલે તે અનુષ્ઠાન કઠોર હોય છતાં તેનું ફળ મેળવી શકતા નથી અને વિષાદ પામે છે. નવી એક બીજી વાત કે સુનિષ્ઠા વિદ્વાન હોય છે, તેઓ નહાતા ન હોઈ તેમનાં અંગો મલિન હોય છે વા તેમનાં દાંત વગેરે ઘણીવાર દુર્ગંધિત હોય છે તેથી તેમના તરફ વૃણા-ભ્રુશુષ્કા રાખવી તેનું નામ વિદ્રવભ્રુશુષ્કા. જેઓ કુશળ પક્ષવાળા છે તેઓએ આ વિદ્રવભ્રુશુષ્કાને પણ તણાવે. જેઓ ઉક્ત જાનને પ્રકારની વિચિકિત્સાને અને હમણાં જણાવેલી વિદ્રવભ્રુશુષ્કાને તજતા નથી તેઓ પાપપૂર્ણ જાને છે. તેઓ ગંગ તથા વસુમતીની જેમ આ લોકમાં જ દુઃખના ભાગીદાર થઈ જાય છે. એ કથા નીચે પ્રમાણે છે:

ભારતવર્ષના તિલક જેવી અને જ્યાં ઘણાં મોંઘાં ચિત્રવિચિત્ર કરિયાણાં વગેરેની દુકાનો છે એવી કુણાલા નામની નગરી છે. એ નગરીમાં લોકવ્યવહારને અનુસરનારા, સારા ધર્મ અને અર્થને અનુકૂલ એવી પ્રવૃત્તિમાં ચોટેલા ચિત્રવાળા બંધદત્ત નામે એક શેઠ છે. તે શેઠને સ્ત્રી ઉચિત શુભાશુકલના મંડનવાળી ચંદના નામની સ્ત્રી છે. તેમને

સાર—અપળતા-અચળતાનું સાલ જેના મનમાં 'પુ'એલું છે એવો મનુષ્ય પોતાના હિતાહિત વિષે વિચાર કરી શકતો નથી અને તેથી ધતૂરાનું ચૂર્ણ પીધેલા પ્રાણી જેમ પત્થરોને પણ એકસરખી રીતે સોલું સમજે છે તેમ કાંક્ષા દોષવાળો તે વિમૂઢ, અવરુદ્ધને પણ 'વરુદ્ધ' સમજે છે.

જે મનુષ્ય જિનેન્દ્રધર્મના કલ્પવૃક્ષને તણને પોતાનાં કુખ માટે ઘીભ ઘીભ ધર્મોને માનવા તૈયાર થાય છે તેને જેનો પાર-કાંઠો-કેખાતો જ નથી એવા સચ્ચને તરવા માટે મનગમતી નાવ તણને કોઈ માનવ, એક સાધારણ ત્રાપાનું ગ્રહણ કરે એવા માનવો મૂઢ જેવા સમજવાના છે. જગતના વ્યવહારમાં પણ એવું એવામાં આવે છે કે જે કોઈ માનવ હાથ ઉપરનું કોઈ એક કાર્ય પૂરું ન થયું હોય ત્યાં ઘીભનો આશંક કરવાનું ઇચ્છતો હોય અને ઘીભું પણ અધૂરું હોય ત્યાં ત્રીભ કામની પાછળ પડતો હોય, તેનો હાથ માણસો પરિહાસ કરે છે, તેનો પરિશ્રમ નકામો ભય છે અને તે વ્યર્થ ચેષ્ટાવાળો માનવ, કાર્યની ક્ષતિને પામે છે. એથી કરીને જે વિચારોના સમૂહને આમપુરુષોએ સુવિશિષ્ટ રીતે દીઠેલા છે તે વિચારો પ્રમાણે પ્રવર્તતા ઉપર દૃઢપણે નિશ્ચય-પૂર્વક લીન ચિત્તવાળો માનવ, ન ધારી શકાય એટલી બધી સારી સંપત્તિ પામીને શીઘ્ર સંસારનો પાર પામી શકે છે.

એ પ્રમાણે શ્રી કથારત્નકોશમાં સમ્યક્ત્વના અધિકારે તેના ઝીભ અતિચારના કાંક્ષા પ્રકરણમાં નાગદત્તની કથા કહેવામાં આવેલી છે.

તેને પણ શું કહેવું? કયાં જતું? જેમ રંભા, કેળવું જાડ બીજાઓને પોતાના ફળો આપીને નાશ પામી બચ છે તેમ જેઓ બીજાઓને માટે ફળ આપવા જતાં એટલે બીજાઓનાં કાર્યો કરવા જતાં પોતાના નાશની પણ ખેવના કરતા નથી એવા સત્યુપદેશો એવા પણ કયાં મળે છે? અર્થાત્ એવા સત્યુપદેશોનાં દર્શન પણ કયાં થાય છે? તું મોટા પ્રભાવશાળી પુરુષ હો છતાં જે આ જ્ઞાને લક્ષ જવાતું ધારે છે તે અત્યંત અનુચિત છે અને તું આવા સમર્થ થઈને પણ આવું કરે તો હવે સ્વચ્છંદપણે હસહસતો કળિકાળ જ ઘણા સમય સુધી અટકવા વિના આવ્યો એમ જ બહુવું રહ્યું.

આ બધું સાંભળીને એ મત્રવાદી બોલ્યો : હો! હો! મેં આ જે જ્ઞાને લક્ષ જવાની કિલ્લે જોણવાળી પ્રવૃત્તિ કરી છે તેથી શરમાઈ ગયો છું માટે તું હવે સત્યુપદેશના માર્ગ સંબંધે જોણતો બંધ થા. કયાં દરિયો અને કયાં ખાઓચિયું? કયાં મેરુ અને કયાં સરસ્વ? કયાં એ સત્યુપદેશોના આચાર અને કયાં અમારી જેવા ક્રીડાઓની જોણ-વિઠંગના? માટે હે ભદ્ર! આ તારી ઘરવાળી મારી બેન જ છે અને તે એ જ રીતે મારે ઘરે રહેશે. જ્યારે તું કેઈની પણ પાસેથી કેઈપણ બલતની મંત્રસિદ્ધિ મેળવીને મને તેની ભેટ આપીશ પછી તું આને લઈને તારે ઘરે જશે. જ્યારે પણ તું કેઈપણ બલતની મંત્રસિદ્ધિ મેળવ ત્યારે પાટલીપુત્ર નગરમાં લોકોને પૂછીને દેવધર મંત્રવાદીને ઘરે આવશે, એમાં દેશ પણ શંકા ન રાખીશ; એમ જણાવીને તેની (ગંગની) જ્ઞાને સાથે લઈને એ મંત્રસિદ્ધ પુરુષ શીઘ્ર વેગથી જવા લાગ્યો અને પેઢી ગંગ વગેરે એ બેઠને શરમાઈ ગયા અને પોતાને ઘરે પાછા ફર્યા.

આ બધી હકીકત ગમે પોતાના માતાપિતા વગેરે લોકોને જણાવી. તેઓ બોલ્યા : હે પુત્ર! સંતાપ ન કરીશ, તને બીજી કન્યા પરણાવી દેશું. તે બોલ્યો : એ તો ઠીક છે, પરંતુ જેના ઉપર મારે વિશેષ અનુરાગ છે એવા એ જનની (જોની) ઉપેક્ષા કરવી ઘણું જ અનુચિત કહેવાય. આ સાંભળીને બધાં સ્વજનો મૂંઝા રહ્યાં. ગંગ પણ થોડુંક કાંઈ ભાતું લઈને કેાઈ ન બાણે એ રીતે મધરાતે ઘરથી બહાર નીકળી પડ્યો. નિરંતર પ્રયાણ કરતો કરતો તે દેશાંતરોમાં ભ્રમવા લાગ્યો. જ્યાં કયાંય અભ્યા ત્યાં અનેક મંત્રવાદીઓની ઉપાસના પણ તેણે સારી રીતે કરી, તેમની પાસેથી કેટલાક ઉપદેશો પણ તેણે સાંભળ્યા પરંતુ તેનાથી તેના ચિત્તનું આકર્ષણ ન થયું.

ત્યાર પછી તે ઉદ્ધિયાચયણ નામના દેશમાં ગયો. ત્યાં તે એક નાના નેસામાં એક કણ્ઠવલુને ઘેર એક ખૂણે રહ્યો. તે કણ્ઠવલુને ચાર છોકરાં હતાં. એ છોકરાં ઘણાં અપખ-તોફાની હતા તેથી જ્યારે એ કણ્ઠવલુ ખેતરમાં કામ કરવા જતી હોય ત્યારે તેને ઘણી અડચણ કરતાં. પછી એ સિદ્ધ મંત્રના પ્રભાવથી સાપને બોલાવીને તે ચારેને દસાવતી, તેમને ઝેર ચઢી જવાથી મૂર્છા આવી જતી અને મૂર્છાને લીધે નિઃશ્વેદ બનેલાં

ગંગ નામનો એક પુત્ર છે અને વસુમતી નામની એક પુત્રી છે. શેકે તે બન્નેને ઉચિત બહેતેર અને ચોસઠ કલાકલાપને લાણુબ્યા, ચૌવન પામ્યા પછી તે બન્નેનો યોગ્ય કુલોમાં વિવાહ પશ્ચ કરી નાખ્યો.

હવે કોઈ દિવસે રતિગૃહમાં-સૂવાના ઓરડામાં સુતેલા ગંગની સ્ત્રીને લથાનક ઝેર-વાળા સાથે હંબ માયો. ઝેર ઉતારનારા મંત્રવાદીઓને લેખા કર્યા અને ઝેરને શમાવી દેવાના ઉપાયો શરૂ કર્યા. એ મંત્રવાદીઓએ બાણ્યું કે આને તો લયકર કાળો નાગ રસી ગયો છે એથી એનું ઝેર ભિતરી શકે એમ નથી તેથી તેમણે તેણીને ઉપાય કરવો છોડી દીધો. હવે 'એ મરી ગઇ છે' એમ બાણીને મસાણામાં લઈ ગયા, એક ખડકી, એક ઉપર મઠકું ચઢાવ્યું એટલામાં કયાંયથી એકાએક કોઈ અવ્યક્તદિગ્ગી-અજ્ઞેનવેષધારી પુરુષ તે સ્થળે આવી પહોંચ્યો. એ, શરીરની કાંતિ ઉપરથી જીવન ભરણનું બાવી વગેરેને કળી શકતો હતો. તેણે એ મઠકાની કાંતિ ભેતાં જ કહ્યું કે-અહો! આ બાઈ જીવતી છે છતાં તેણીને ચિંતા ઉપર ચઢાવી છે એ મહાપાપ છે. તેનું વચન સાંભળીને મનમાં વિસ્મય પામેલા લોકોએ બન્ને હાથ ભેડીને તેને કહ્યું: હે મહાવશસ્વી પુરુષ! તું કાંઈ વિશેષ જ્ઞાન ધરાવતો હો તો કૃપા કર અને આને જીવત્તાન દે. તે બોલ્યો: મારી પાસે અમરકારિક વિદ્યા છે પરંતુ આને જીવાડવાના બદલામાં તમારી પાસે હું જે માગીશ તે તમે આપી નહીં શકો. લોકો બોલ્યા: તું જે માગીશ તે ગમે તેવું હૃદય હશે તો પણ અમે આપીશું, એ બાબત વિકલ્પ કરવાની જરૂર નથી. તે પુરુષ બોલ્યો: એમ છે તો આ સ્ત્રીને જ મને આપી દો જેથી એણીને જીવતી કરી દઉં. 'આ બિચારી ગમે તે પ્રકારે જીવતી રહેતી હોય તો સારું' એમ ધારીને ઈચ્છા નહીં છતાં પણ લોકોએ પેલા પુરુષની વાત કબૂલ રાખી એટલે આ બાઈને એને આપી દેવાનું સ્વીકાર્યું. પછી એ પુરુષે અશુક પ્રકારની લીલા સાથે માત્ર હુંકારો કર્યો એટલામાં તો એનું બધું ઝેર ભિતરી ગયું અને એ આજસ મરતી બાણ્યું કે સુતેલી બગતી ન હોય એ રીતે ભણી થઈ ગઈ. મંત્રવાદીએ એ બાઈનો કબજો લીધો. વિસ્મય સાથે લોકો ભેતા રહ્યા અને એ, તે બાઈને લઈને પોતાને ઈચ્છિત સ્થાને ગયો. લોકો વિદ્યુત પડી ગયા અને દુઃખી થતા પોતપોતાને ઘરે ગયા. આ બધું બાણીને ગંગને ઘણો કોષ ચલ્યો છતાં 'એ ઉપકારી છે' એમ સમજીને સ્નેહપૂર્વક એણે પેલા મંત્રવાદીને કહ્યું કે હે મહાપુરુષ! ગુસ્સો ન આણીશ, તને કાંઈક કહેવાનું છે :

જે ધીર પુરુષો પોતાના જીવિતનો પણ લોગ આપીને પરોપકાર માટે ઉલ્લભવંત હોય છે તેમને તે બદલ કોઈ બહારના પદાર્થો આપવા તે ઘણું જ જોઈએ કહેવાય. જે માણસ એક તણુબલાના જે ટુકડા પણ કરી શકતો નથી એવો અસમર્થ હોય તે શું કરી શકવાનો છે? અને જે માણસ શક્ત-સમર્થ છે છતાં પરોપકારની અવગણના કરે છે

કુંકારાના પવનને લીધે વનોના છેડાઓને કંપાવતા, મેઘ જેવા કાળા સુવાળા લાંબા લાંબા દેહને લીધે બીભ્ભોને ભય પમાડતા તથા માનવ લોકને ડસતા એવા અનેક સર્પો દિશા-ઓમાંથી અને દિશાઓના વાયબ્ય ખૂણાઓમાંથી નીકળીને ત્યાં ઉભરાવા લાગ્યા. હવે પ્રલય-કાળમાં ફોલ પામેલા કાળા સમુદ્રના તરંગો જેવા અંગળ અને લાંબા લાંબા દેહવાળા એવા તે સર્પોને ઉપદ્રવ કરવા આવતા બોધને પેલો ગંગુ ષ્ઠી ગયો અને વિચાર કરવા લાગ્યો.

આ મંત્રીની સાધના કરવી કોઈ પ્રકારે ઉચિત નથી. કોણ જાણે આ બધા જન-રાજની આખના પલકાર જેવા ભયંકર સર્પો પાસે આવીને શું એ કરે. વિદ્યાનું કળ તો હજી શંકાસ્પદ છે ભારે આસર્પો તો કરડીને નક્કી મારો વિનાશ કરશે જ, અનર્થ અને સંશય એ બન્ને નિવૃત્તિનાં અંગો છે એમ વિદ્વાન લોકો કહે છે અર્થાત્ અહીં કળનો સંદેહ છે અને અનર્થ સામે આવીને ખડો છે માટે જેની સિદ્ધિ સંદેહાસ્પદ છે એવા અને સુખે સુતેલા કેસરીસિંહને જગાડવાની પ્રવૃત્તિ જેવા આ વિદ્યા સાધનનું કશું પ્રયોજન નથી. એમ સમજીને ગંગે વિદ્યાની આરાધનાનો બધી પ્રવૃત્તિ સમેટી લીધી અને વેગથી પોતાના ઘર બહી નારી ગયો.

બીજે દિવસે લોકોને પછીને દેવધર મંત્રવાદીનું ઘર શોધી કાઢી એને ઘરે પહોંચ્યો. મંત્રવાદીએ તેને ઝાળખી કાઢ્યો. તેની યોગ્ય આગતાવગત કરો, પરસ્પર બન્ને જણાને વાતચિત થઈ ગંગે મંત્રવાદીને કહ્યું: હો ! આ સર્પોને આકર્ષનારી-ભુજંગા-હુબ્હુબ્હી અને સ્મરણમાત્રથી જ સર્પોના વિષનો વિદાત કરનારી ઉત્તમ વિદ્યાઓને તું હો અને મને મારો શ્રી પાછી આપ. મંત્રવાદીએ ‘ઠીક’ કહી એનું વચન સ્વીકાર્યું. સારો દિવસ બોધને વિદ્યાઓ લીધી અને તેણે જે વિધિ બતાવ્યો તે રીતે એ મંત્રવાદીએ નિર્ભયચિત્તે અને નિરાકાંક્ષાવાવે તેની સાધના પણ કરી લીધી.

કલ્પબળ જેમ પોતાનાં છોકરાંઓને સર્પ કરાવતી એ રીતે પેલા મંત્રવાદીએ એ વિદ્યાનો પ્રયોગ ચૂડામણિ શાસ્ત્રના પરમાર્થને જાણનારા એવા જયદેવ નામના નિમિત્ત-શાસ્ત્રી ઉપર અજમાવ્યો. શરીરમાં આવિષ્ઠ થયેલા દુષ્ટ કાળા સર્પના વિષની પ્રબળતાથી એ જયદેવ, લાકડું ચઢ ગયો. ઝેર ઉતારનારા બધાએ એને બોધને હાથ ખેંચી નાખ્યા. રાજ ચિંતામાં પડ્યો અને તેણે નગરમાં ઢોલ વગડાવ્યો કે જે કોઈ, આ નિમિત્ત-શાસ્ત્રીને સાબો કરશે તેને, જે ગમશે તે રાજ આપશે. દેવધરે ઢોલ વાગતો અટકાવ્યો અને તેને જીવંતો કરવાનું માથે લીધું. પછી એણે રાજને કહ્યું: હે દેવ ! જો આ નિમિત્ત-શાસ્ત્રી મને ચૂડામણિ શાસ્ત્રના પરમાર્થને ચોક્કસ શીખવી હો તો એને હું જીવંતો કરું. રાજ બોલ્યો: ચોક્કસ શીખવશે. નહીં શીખવશે તો હું તેની પાસે શીખવાહવાંશ. દેવધર બોલ્યો: હે દેવ ! આ બાબત કોનો ધર્મહત્ત છે એટલે કોના હસ્તાક્ષર છે ? રાજ

એ ચારે છોકરાંઓને ઘર વચ્ચે નાખી મુકી, ઘરતું ખારણું મજબૂત રીતે વાસી દઈ એ કણ્ણબણ ખેતરે કામે જતી. કામ કરીને પાછી આવતી ત્યારે મંત્રથી પાણી છાંટવાથી એ ચારે છોકરાંઓ પાછાં હતા તેવાં ને તેવાં થઈ જતાં અને પોતાના મૂળ સ્વભાવમાં આવી જતાં. એ રીતે એ રાજ કયાં કરતી એવી એને ભોંધને વિસ્મય પામેલો ગંગ વિચાર કરવા લાગ્યો. અહો ! આ કોઈ સાધારણ બાઈ નથી માટે સર્વ પ્રકારે આદર કરીને મારે આનો જ આશરો લેવો ભોંધએ એમ વિચારીને એ તે કણ્ણબણનો વિશેષ આદર કરીને તેની આરાધના કરવા લાગ્યો.

હવે કેટલાક દિવસો પછી એ કણ્ણબણે ભેટું કે આ (ગંગ), મારો ભારે વિનય કરે છે અને મારી વિશેષ સેવા કરે છે, તેથી તેણું મન તેના તરફ ખેંચાયું અને તેણી કહેવા લાગી, મારામાં કોઈ ખાસ ગુણ નથી છતાં આ રીતે તું મારી ભારે સેવા શા માટે ઉઠાવે છે ? હે પુત્ર ! તારી સેવાને લીધે મારું મન તારા તરફ સર્વ પ્રકારે આકર્ષાયું છે તો હવે તારું જે કામ હોય તે મને કહે. ગંગ બોલ્યો. હે માતા ! શું કહું ? વારુ, બોલાય એવું પશુ એ નથી. તેણી બોલી : હે પુત્ર ! તું કોઈ પ્રકારનો ઉદ્વેગ રાખ્યા વિના જેવું હોય તેવું કહે. પછી તેણે પોતાની ઝીને સાપ કરડવાથી માંડીને પેલો મંત્રવાદી તેણીને લઈ ગયો. ત્યાં મુધીનેા બધો પોતાનો વૃત્તાંત તેણીને કહી સંભળાવ્યો. એ બધું સાંભળીને તેણી બોલી. હે પુત્ર ! તું જરાય ઉતાવળો ન થઈશ, હું તને એવી રીતે કરો આપીશ કે તું તારું વાંછિત પૂરું કરીને જ તારે ઘરે જઈ શકીશ. ગંગ બોલ્યો, તારા ચરણકમળની કૃપા થતાં આ કાંઈ દુર્લભ નથી. પછી સારી તિથિ અને સારું મુહૂર્ત આવતાં આઠે નાગ-કુલોની પૂજા કરીને તેણીએ ગંગને એક નાગારૂપાનની એટલે નાગોને બોલાવવાની વિદ્યા અને બીજી વિષમ વિષનો નાશ કરવાની વિદ્યા એમ બે વિદ્યાઓ આપી. તે વિદ્યાઓને સાધવાનો વિધિ આ પ્રમાણે કહી બતાવ્યો. કાળી ઔદશને દિવસે સ્મશાનમાં એકલા જવું અને અઠાર હબાર રાતા ફૂલ સાથે એનો અઠાર હબાર વાર બાંધ કરવો. એ રીતે એ ખંને વિદ્યાઓની સાધના કરવી. વિદ્યાઓ સાધતાં સાધતાં જ્યારે એમણે જપન-સ્મરણ કરવામાં આવશે ત્યારે સર્વોના વર્ગો આવીને શરીર ઉપર ભારે હુમલા કરશે છતાં લેશ પશુ લય ન પામવો.

ત્યાર પછી આરાધનાની વિધિને સારી રીતે સમજીને અને વિદ્યાને અવધારીને તે ગંગ એ કણ્ણબણને પગે પકોને ત્યાંથી નીકળ્યો, પાટલીપુત્ર ગયો. ખંને વિદ્યાઓને સાધવાની સામગ્રી તથા વિધિ બધી તૈયાર કરી સ્મશાનભૂમિમાં ગયો અને ખતાવેલ વિધિ પ્રમાણે વિદ્યાને જપવા લાગ્યો. એવામાં એ વખતે સિંદોર જેવી લાલ લાલ ચકળવકળ પ્રાપ્તિ આપોના પ્રકાશવટે ગળનને પશુ લાલ રંગે રંગી હેતા, મુખમાંથી ઝરતા તણખાઓ-વડે આગની જેવો ઘટાટોપ ખતાવતા, આગ જેવા જણાતા, ઉઠ્ઠ અને જિહ્વાએલી કણ્ણ-ઓના ફડફડાટના ઘોંઘાટને લીધે દિશાઓના છેડોને ગજવતા, શણે શણે કરવામાં આવતા

એને કોઈ ભૂત કે પિશાચ વગેરેના વળગાડ છે એવો વહેમ ન રાખીશ. આ સાંભળીને ગંગા પોતાને ઘરે ગયો. જે હકીકત નિમિત્તિયાએ કહેલી તે બધી તેણે માતપિતાને કહી સંભળાવી. આ બધું સાંભળીને તેની બહેન વસુમતી પોતાને ભાતને નિંદવા લાગી અને પોતાના કામનો પસ્તાવો કરવા લાગી. ગંગા પણ કૃળ મળશે કે કેમ એવી શંકાને લીધે તથા પ્રકારની ઉત્તમ વિદ્યાના લાભને ચૂકી ગયો હતો એટલે બારે શોક પામ્યો. આ જગતમાં એવા પણ માણસો હોય છે જેઓ કુશળપણનો વિક્ષેપ કરવામાં નિપુણ હોય છે અને સમૌહને લીધે મૂઢમતિવાળાં બનેલા હોય છે; આવા જ લોકો આવતી લક્ષ્મીને લોકલે લક્ષ્મીને માનીને ભગાડી મૂકે છે. જેઓ દુર્નયની કંઠથી ભેડીઓથી જકડાયેલા છે તેઓ-તેવા છવો-ભવના બંદીખાનામાં ગોંધાઈ ગોંધાઈને ઘણા લાંબા સમય સુધી રહેવાના છે. વળી, જે માનવ, સોના અને રત્નથી પરિપૂર્ણ એવા નિધાનને ‘એ ખાલી છે.’ એમ સમજીને તણ કે છે તેને, કદપવૃક્ષને ‘એ નિષ્કૃત અક્ષતુ’ કૃળ છે.’ એમ સમજીને તણ દેનારા જેવો સમજવો. ‘કામધેતુ’ ગાય તો તિર્યગ્યોનિતુ’ પ્રાણી છે અને પશુ હોવાથી વિવેક વગરની છે એટલે તે કામપ્રદા-ઈચ્છા પ્રમાણે આપનારી-કેમ હોઈ શકે? એમ સમજીને તેને તરછોટે છે તથા ચિંતામણિ રત્ન લાપા વગર અને ભાષાને યોગ્ય શરીર વગર શી રીતે આપણું ધારેલા મનોરથો પૂરા કરી શકે એમ સમજીને તેનો તિરસ્કાર કરે છે, એ બંનેની જેવો એટલે કામધેતુ અને ચિંતામણિ રત્નને તરછોડનારની જેવો એને સમજવો કે જે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન બધા પદાર્થોને બાજીતારા કેવળી ભગવાન શ્રી જિનેશ્વર દેવે નિર્મિતપણે બતાવેલો માર્ગ ‘સકળ હશે કે નિષકળ હશે’ એવી શંકા કરીને તણ કે છે અને જોન સાધુઓની ધૃણા કરીને એ માર્ગને વિશ્રુણુ સમજે છે.

સાર—એ પ્રમાણે જે માનવ, કૃળની આશંકા વગર વ્રત, નિયમ, તપસ્યા, જ્ઞાન અને દીક્ષા વગેરે નિત્ય કરતો હોય કે જે દેવર્ષના મંદિર સમાન, મોક્ષના ઘર સમાન અને લક્ષ્મીના ઘરસમાન છે તેવાં અવૃણોનાં હૃરહૃરેશાં પોતાના આત્માને ભેડી રાખે છે, તે સંસારસમુદ્રથી બહાર જલેલી નીકળી બધ એમાં શી નવાઈ?

એ પ્રમાણે શ્રી કથારત્નકોશમાં સમ્યક્વત્તા અધિકારે તેના તૃતીય વિચિત્રિત્તિ આતિ-ચારના પ્રકરણમાં ગંગા અને વસુમતીનું કથાનક સંપૂર્ણ થયું.

બોલ્યો—મારો જ ધર્મહસ્ત છે ત્યાર પછી સવિશેષ સામર્થ્યવાળા તે મંત્રવાદીએ એ નિમિત્તશાસ્ત્રીને જીવંત કરી દીધો. જીવેલા એવા તેણે એ મંત્રવાદીને ચૂડામણિશાસ્ત્ર શીખવવાનું ન સ્વીકાર્યું. પછી રાજા બોલ્યો: જ્યારે તું ઝેરને લીધે લાકડા જેવો નિષ્ક્રિય બની ગયેલો ત્યારે મેં તેને ગમતી આ શરત પૂરી પાડવા માટે મારો ધર્મહસ્ત આપેલો. માટે મારા કથનને અનુસારે તારે એ શાસ્ત્ર તેને શીખવાડવું જ પડશે; નહીં શીખવાડ એ નહીં ચાલે. પછી રાજાની પ્રબળ લલામણને અનુસરીને તેણે પેલા દેવધર મંત્રવાદીને તેર માત્રા સુધીનું ચૂડામણિ શાસ્ત્ર શીખવાડ્યું. એ શાસ્ત્રના જ્ઞાનપ્રભાવને લીધે એ દેવધર ત્રિકાળજ્ઞાની થયો. પછી વિશિષ્ટ શાસ્ત્રના જ્ઞાનનો લાભ મળ્યો તેથી વસ્ત્ર વગેરે વસ્તુઓ આપીને ગંગને તે મંત્રવાદીએ તેની સ્ત્રીને સોંપી દીધી અને તેને તેના સ્થાને જવા રજા આપી. તે પોતાના નિવાસે આવ્યો અને નગરના લોકોએ તેનાં વખાણ કર્યાં અને તેના માતાપિતા સંતોષ પામ્યાં.

હવે વળી એક દિવસે પેલી વસુમતી દીકરી રાત્રી રાત્રી પોતાને સાસરેથી પિયરમાં આવી. માતાપિતાએ આ રીતે આવવાનું કારણ પૂછ્યું: હે પુત્રી! તને કોણે શું ક્યું? તેણી બોલી: હું સાસરાના ઘરમાં એક દુશ્મન હોઈ એમ મને સાસરિયાં બધાં હેરાન કરે છે, રોજ મારાં કરવાનાં બધાં કામો બરાબર કર્યાં કરું છું છતાંય મારા તરફ તેઓ એક દુશ્મનની પેઠે જુએ છે. વળી, હમણાં મને શા માટે તેમના ઘરમાંથી હાંકી કાઢી એ હું બાજી નથી. આ સાંભળીને માતાપિતા બોલ્યા: હે પુત્રી! તું નિરાંત રાખ, તે પૂર્વભવમાં કોઈ એવા દુષ્ટર્થો કર્યાં હશે જેને પરિણામે તને આવું સંકટ આવ્યું જણાય છે, માટે હવે તું જેમ તારા પોતાના ઘરમાં રહેતી હતી એ જ રીતે અહીં પણ ધર્મપરાયણ થઈને કેટલાક દિવસ અહિં રાહ જો. જ્યારે કોઈ નિમિત્તિયો આવશે ત્યારે તેને પૂછીને એવરાવશું અને આ સંકટ ટાળવાનો જે ઉપાય તે બતાવશે તે બાબત વિચાર કરીને બધું કરશું.

બીજે વખતે તે દેવધર નિમિત્તિયો ત્યાં આવી પહોંચ્યો એ ચૂડામણિ શાસ્ત્રના જ્ઞાનને લીધે નષ્ટ, સુષ્ટિ અને ચિંતા વગેરે પ્રેરાણ પદાર્થોનું જ્ઞાન ધરાવતો હતો અને તેને લીધે કુતુહલથી પ્રેરાયેલા અનેક રાજાઓ, શેઠિયાઓ તથા સેનાપતિઓ વગેરે મોટા મોટા લોકો તેની પાછળ ફર્યા કરતા હતા. તેને ઘરે બોલાવીને સારાં ફળ, ફૂલ વગેરે તેની સામે મૂકીને વસુમતીના માળાપે વસુમતીના સંકટ સંબંધે પૂછ્યું: તેણે એકાગ્ર ચિત્તથી વિચાર કરીને ગંગને કહ્યું: આ તારી બહેને તેના પૂર્વભવમાં જેઓ પોતાના શરીરે સ્નાન કરતા નથી વા બીજી રીતે પણ શરીરનો સંસ્કાર કરતા નથી તેવા સાધુઓનાં મેલાં અને ગંધાતાં શરીર જોઈને ‘આ લોકોને ધિક્કધિક્ક’ એમ કહીને તેમની ધુણા કરેલી અને તેથી તેને નિકામિત એવો દોષાગ્રયનો દોષ થયેલો છે. એ દોષને શાંત કરવાનો ઉપાય આ ભવમાં તો થવાનો નથી પરંતુ બીજા જન્મામાં થશે. માટે અત્યારે તો તું તારે ઘેર જા. અને

પ્રમાણે નિર્દોષ એવા જૈનશાસનને ઘણા હોદ્દા ન માને એથી શું એવું મૂલ્ય ઘટી શકે ખરું ? આ હોદ્દામાં મળનારા સાધારણ લાભ અર્થ સન્માન વગેરેને ભેદને દક્ષિમાં વ્યાપોદ્ધ થવાથી શાંખ નામનો માનવ જેમ સમકિતનો માર્ગ છોડી કંઈ દુઃખનો ભાગી થયો તેમ એવા વ્યાપોદ્ધથી જીભઓ પણ દુઃખના ભાગી થાય છે. તે શાંખની કથા હવે કહેવામાં આવે છે.

અર્ધ ઐરવતની ભૂમિના વિસ્તારમાં ભૂપણ સમાન, અવાજ કરતી-ખણખણતી મણિની ઘુઘરીઓવાળા ધનગરાના દર્શનીય આડંબરવાળાં સુરભવન જેવાં મનોહર ઘરો-વાણું, અભિમાન ઇર્ષ્યા વગેરે દોષ વગરના હોદ્દાનો સમૂહ જ્યાં નિવાસ કરે છે એવું જયપુર નામે એક નગર છે. એ નગરમાં નીતિના પાલનમાં ઈર્દ કરતાં પણ અડિયાતો સાક્ષાત્ ધર્મરાજ વિરાજમાન ન હોય એવો માનવોનો ઈર્દ અંદ્ર નામે રાજ છે. તેને લક્ષ્મીનાં રૂપલાવણ કરતાં ય અડિયાતો રૂપલાવણ ગુણોવાળી કેમલાવતી નામે સ્ત્રી છે. સમગ્ર કળાઓમાં કુશળ એવો પુરંદર નામે પુત્ર છે. એ પુરંદરની સ્ત્રી નામે સલ્લકખણા બધી ભતનાં કામકાજમાં વિચક્ષણ છે. આ બધાંય પોતપોતાનાં કામકાજમાં મગ્નશૂલ થઈને રહે છે.

હવે એક વાર, ભારે ગાજવીજ અને કંઠાકાલકાંકાના અવાજોથી આખા પ્રજ્ઞાંડને ભરી દેતા, ઝબકતી વિજળીના વારંવાર થતા અમકારના દેખાવોથી ચકચકતા, પ્રવંડ ઇન્દ્રધનુષવટે સુશોભિત લાગતા, આરોહ માટે પ્રવર્તેલી વજનદાર સ્ત્રીનું અભિમાન ઉતારનારા અને પ્રવાસીજનોના જથ્થાને ડરાવનારા એવા નવા મેઘના સમૂહો આકાશમાં ઊમટ્યાં.

ત્યારપછી ગંભીર ગળાવાળા મોરો નાચ્યા, અસંતોષ પામેલા રાજહંસો નારી ગયા, અનેક વૃક્ષો ઉપર નવાં નવાં સુશોભિત પાંદડાં ફુટ્યાં અને આખું પક્ષિનીનું વન કરમાઈ ગયું. બધા પાંડાઓના જથ્થાને ભારે સંતોષ થયો, જેમના પતિ પ્રવાસે ગયા છે એવી વિરહવાળી સુવતિઓને ભારે શોક અને દુઃખ થયાં. એ પ્રમાણે-આ ભતનો-વિચિત્ર પ્રકારની નાટકી કંઠાઓનો સૂત્રધાર એવો વર્ષાઋતુનો આરંભકાળ પોતાનાં જુદાં જુદાં રૂપો બતાવતો આવી લાગ્યો.

હવે એક વાર રાજ જ્યારે સલામંડપમાં સુખાસન ઉપર બેઠેલો હતો ત્યારે તેને પ્રણામ કરીને દ્વારપાળે વિનંતિ કરી કે, હે દેવ ! ત્રણે કાળના બનાવોને જણનારો જોગાણુંદ નામનો એક નૈમિત્તિક-જોશી આપને મળવા માટે બારણા પાસે આવીને ઊભો છે. એ માટે આપનો શો આદેશ છે ? રાજ જોલ્લેયો : શીઘ્ર એને મારી પાસે તેડી લાવો. 'જેવી આપની આજ્ઞા' એમ કહીને દ્વારપાળ પેલા જોશીને રાજ પાસે તેડી ગયો. રાજને આશીર્વાદ આપીને એ જોશી ઉચિત સ્થાન ઉપર બેઠો. રાજએ તેને કૂલો આપ્યાં અને તાંબૂલ આપી તેણે આહરમાન કરી તેની સાથે વાતચિત કરવા માંડી-આપ

મૂઠહંદિના દોષ વિશે શંખનું કથાનક પાંચમું.

જાનવ, સમકિત સંબંધી શંકા, કાંક્ષા વગેરે દોષો ન આચરતો હોય અને સમકિતના માર્ગમાં સ્થિર લક્ષ્યવાળો હોય છતાં તેણે અસત્ સંકલ્પને પોષનારું એવું મૂઠહંદિપણું છોડવું જ જોઈએ. દૃષ્ટિ એટલે દર્શન, જેવું દર્શન મૂઠ છે, વિવેક વગરનું છે-ઉપચારોટિયું છે તે મનુષ્ય મૂઠહંદિ કહેવાય. પોતાના ધર્મમાં સ્થિર રહેલો મનુષ્ય બીજા બીજા ધર્મવાળાઓને બાહ્ય ઋદ્ધિનો આડંબર-બાહ્ય પ્રભાવ, ચમત્કાર વગેરેને જોઈને પોતાના ધર્મ વિષે બ્યારોહ પામે તે તેની દૃષ્ટિની મૂઠતા કહેવાય. બાહ્ય ઋદ્ધિનો આડંબર પણ અનેક પ્રકારનો છે. નવાં નવાં જુદાં જુદાં રૂપો કરવાની શક્તિ, આકાશમાં ગમન-ચાલવાની શક્તિ વગેરે. વળી બીજું, મંત્ર વગેરેની સિદ્ધિ, લોકપૂજા તથા રાજા વગેરે તરફથી થતાં સન્માન સત્કાર પૂજા વગેરે. આ બધો આડંબર બીજા બીજા કુતીર્થિકામાં હોય છે એ જોઈને જે પોતાની શ્રદ્ધામાં બ્યારોહ પામે-જેની દૃષ્ટિ પોતાના સ્થિર ધર્મથી અલિપ્ત થઈ ઝુંઝાઈ જાય તે માનવ મૂઠહંદિ. જાણવો. મૂઠહંદિ એ એક પ્રકારનો સ્વભાવ-શુષ્ક છે. તે સ્વભાવ જેનામાં હોય તે પણ શુષ્ક અને શુષ્ક વસ્તુ અલેહનયની ભાવનાની અપેક્ષાએ મૂઠહંદિ કહેવાય. આ મૂઠહંદિ-પણુનો અતિચાર છે અને એ સમકિતના માર્ગને દૂષિત કરે છે. કુતીર્થિક અને અસંચિત લોકો કેવા કેવા પ્રકારના ચમત્કારો બતાવી શકે છે અને તેમની પાસે કેવા કેવા પ્રકારની ઋદ્ધિઓ છે તથા તેમને લોકો તથા રાજા વગેરે મોટા માણસો કેટલો બધો સત્કાર કરે છે તે જુઓ. ત્યારે સુમુનિના માર્ગને પામેલા એવા અમારી પાસે તો તેમાં શું શું પણ નથી અર્થાત્ અમે પવિત્ર ધર્મમાં સ્થિર છીએ છતાં અમારી પાસે કોઈ ચમત્કાર શક્તિ જ દેખાતી નથી. એથી એમ માલુમ પડે છે કે આ જિનશાસનનો ધર્મ નવો-આજકાલનો-હોવો જોઈએ અથવા એ ધર્મનો ઉપદેશક કોઈ, અતિશય જ્ઞાન વિતાનો હોવો જોઈએ. આ પ્રમાણે જેમના હૃદયમાં કુવિકલ્પો ઊભા કરે છે અને તેથી જેઓ ઝુંઝાયા કરે છે અને પોતાના સત્ત્વ ધર્મથી અલિપ્ત થઈ જાય છે તેઓ મૂઠહંદિ કહેવાય. પરંતુ એઓ એમ જાણતા નથી કે આ સમય હુંડ અવસર્પિણી છે, દુષ્પ્રમકાળ છે એટલે હલહલોતો કલબુગ છે અને ભસ્મશ્રદ્ધ વગેરે ભારે દોષો લાગેલા છે તેથી જ નિર્દોષ એવું શ્રી જિન-શાસન છતાં લોકોમાં પૂજ્ય બનેલું નથી અર્થાત્ કાળના દોષને લીધે અને શ્રદ્ધા દોષને લીધે શ્રી જિનશાસનનો મહિમા વધેલો નથી. જો કદાચ અણુજ એવા ઘણા લોકો કુતીર્થિકાના મતને કોઈપણ રીતે માને છે, પૂજે છે અને સ્વીકારે છે અને શ્રી જિનશાસનને માનતા નથી તો શું એટલામાત્રથી જ શ્રી જિનશાસન નિર્દિત બનેલું કહેવાય ખરું ? દાખલા તરીકે, શુણ્વાળા હાથીઓના ઘાંતના ઉપયોગનો અર્થ માનવ, લોકોમાં બહુમાન પામતો નથી તો શું એટલા માત્રથી જ હાથીઘાંતની કિંમત ઘટી જાય ખરી ? એ જ

પૂછ્યું કે આ નગરમાં કોવો કોણ પુરુષ છે જે રૂપમાં, સ્વભાવમાં, બોલવા ચાલવામાં અને જોમ બીજી બધી રીતે બરાબર મારી સરખો જ હોય પ્રધાનોએ બરાબર નક્કી વિચારીને રાત્રને કહ્યું કે હેવ ! શંખ નામના પુરોહિતને પુત્ર પ્રભાકરે બરાબર તમારી સરખો છે, તમારામાં અને એ પ્રભાકરમાં કશો જ ભેદ જણાતો નથી અને એ સિવાય બીજો કોઈ તમારી જેવો આપણા નગરમાં નથી એવું અમને લાગે છે. પછી રાત્રએ એ હકીકતની ખાત્રી કરવા સારુ એ પ્રભાકરને જ પોતાના કપડાં ઘરેણાં વગેરે પહેરાવીને અને બીજો પણ પોષાક બરાબર પોતાની જેવો જ સંભવીને તથા પોતાના નોકરો, હથેલિયાઓ અને બીજા ચાકરો તેને સાથે આવી એ બનાવટી રાત્ર પ્રભાકરને અંતઃપુરમાં મોકલ્યો. અંતઃપુરમાં આવેલો પ્રભાકર તદ્દન રાત્રની સરખો જ જણાવાથી અંતઃપુરમાં રહેનારી રાણીઓ અને દાસીઓએ જાણ્યું કે ચોક્કસ રાત્રજી જ પધાર્યા છે અને જોમ ધારીને રાત્રને માન આપવા માટે તે બધી ઉભી થઈ ગઈ અને એ અંતઃપુરમાં રહેનારી દાસીઓએ એ બનાવટી રાત્ર પ્રભાકર માટે માન સંહિત આસન વગેરે આજી આપ્યાં. એ પ્રભાકરે તો (ત્યાં કશું જ) ઇચ્છતો નહોતો તેથી તે ઘણવાર બેસીને તુરત જ ત્યાંથી પાછો ફર્યો. પોતે પહેરેલો વેષ વગેરે રાત્રને પાછું સોંપી દઈ તે પ્રભાકરે પોતાને ઘરે ગયો. પછી થોડીક વારમાં જ રાત્ર પોતે અંતઃપુરમાં પહોંચ્યો અને અંતઃપુરમાં રહેનારી રાણીઓએ તથા દાસીઓએ પૂર્વની પ્રમાણે જ રાત્રને આદર-સન્માન કર્યો અને તેઓએ રાત્રને પૂછ્યું કે હેવ ! તમે પોતે હમણાં જ થોડીક વાર પહેલાં અંતઃપુરમાં પધારેલા છતાં કેમ કશું જ બોલ્યા નહીં ? કશો હુકમ પણ કર્યો નહીં ? રાત્રએ પોતાની મુખાકૃતિનો ભાવ છુપાવીને કહ્યું કે-એ વખતે મારું મન વિશેષવાળું હતું તેથી તમારી સાથે હું કાંઈ બોલી શક્યો નહીં તેમ તમને કાંઈ કામ પણ ચીંધી શક્યો નહીં.

આ પ્રમાણે પેલા પ્રભાકરને બરાબર પોતાની સરખો જ બાણીને અને અંતઃપુરમાં રહેનારી બાઈઓ સાથે થોડીક વાર વાતચિત કરીને ત્યાંથી પાછો ફરી, રાત્ર સંભાલવનમાં ગયો. શંખ પુરોહિતને બોલાવ્યો અને તેને સુખાસનમાં બેસારી તેની સાથે આદરપૂર્વક વાતચિત કરી અને કહ્યું કે-આજે રાત્રે મને સ્વપ્ન આવ્યું છે અને તેમાં મેં ઘણા સોગમ આપીને તારા પુત્ર પ્રભાકરને મારું રાજ આપી દીધું. મારે આ મારું સ્વપ્ન ખરું પાડવું છે એથી હું તારા પુત્રને મારું રાજ ખરેખરી રીતે આપવા ઇચ્છું છું અને એ રીતે મારા સ્વપ્નને સાચું કરવાનો છું. શંખ બોલ્યો: આવી જાતના બનાવો એટલે સ્વપ્નને સાચું કરી બનાવવાના બનાવો તો કથાઓમાં પણ કયાંય સાંભળ્યા નથી તો જોમ શા માટે કરવા ઇચ્છે છે ? રાત્ર બોલ્યો: એમાં અચૂક શું છે ? જેમને આપણે આપણા શુરુજન માનતા હોઈએ તેમને સર્વસ્વનું સમર્પણ કરવું એ તો ઉચિત જ છે. આ સાંભળીને વિચમય પામેલો શંખ બોલ્યો: જેવી આપની આજ્ઞા.

હવે સમય શુભાખ્યા સિવાય, પ્રધાનો, મંત્રીઓ, શેઠિયાઓ અને સેનાપતિઓ વગેરેની

કયાંથી આવો છો ? કયાં પધારવાના છો ? જોશી બોલ્યો: હે મહારાજ ! વિદ્યારત્નોના રત્નાંકર જેવા વસંતપુરથી તો હું આવ્યો છું અને કંચીપુર તરફ જવાની મારી ઈચ્છા છે. રાજા બોલ્યો: સારું, ત્રણે કાળના બનાવોને જાણવાની તમારી પાસે જે વિદ્યા છે તેમાં તમે કેટલી પ્રગતિ કરી શક્યા છો ? જોશી બોલ્યો: મહારાજ ! શુક્રપાથી જો બાબત હું થોડુંઘણું જાણું છું. રાજા બોલ્યો: જોમ છે તો તમે, હવે થોડા જ દિવસોની અંદર કાંઈ વિશેષ પ્રકારનું જે ક્ષુભ કે અક્ષુભ થવાનું હોય તે બતાવો. જોશી બોલ્યો: મહારાજ ! સાંભળો, આવતી આઠમને દિવસે આખા સૂર્યનો શ્રાસ કરી નાંખનારું જોતું બ્રહ્મણ થશે. આ સાંભળીને બધો રાજપરિવાર અને સભાઘોડો વિસ્મય પામ્યા અને માથું ધુણાવતાં ધુણાવતાં એક બીજાનું મોઢું જોવા લાગ્યા. આઠમે થનારા સૂર્યબ્રહ્મણી ઘોરા પામેલા રાજાએ કહ્યું: હે જોશી ! પર્વદિવસ સિવાય જો બ્રહ્મણ શી રીતે સંભવે ? અર્થાત્ અંદ્રબ્રહ્મણ પૂર્ણિમાને દિવસે થાય છે. અને સૂર્યબ્રહ્મણ અમાવાસ્યાને દિવસે થાય છે, તો જો બન્ને દિવસો સિવાય બ્રહ્મણ શી રીતે સંભવી શકે ? જોશી બોલ્યો. મહારાજ ! કદાચ સમુદ્ર સહિત આખી ધરતી પણ અલિત થઈ જાય તો પણ જે હરીકેત કેવળી ભગવાને કહેલી છે તેમાં થોડો પણ ફેર પડતો નથી; પરંતુ જો વિશે વિચક્ષણ પુરુષે સારી રીતે વિચાર કરવો જોઈએ. ‘આ વાતની ચર્ચા સભા વચ્ચે જેમ તેમ કરવી ઠીક નથી જણાતી’ જોમ સમજીને રાજાએ સભાને બરખાસ્ત કરી; સીધી, બધા સભાજનો આદ્યા ગયા અને ત્યાં એકાંત થઈ ગયું. પછી રાજાએ પેલા જોશીને આદરપૂર્વક પૂછ્યું: હે જોશી ! તમે હવે સ્પષ્ટપણે કહો કે તમે જે સર્વશ્રાસી સૂર્યબ્રહ્મણની વાત કહો છો તેમાં સૂર્ય કોને સમજાવો ? અને પૂર્વ પ્રમાણે પર્વદિવસ આવ્યા સિવાય તેનું બ્રહ્મણ કેમ કરીને થાય ? નૈમિત્તિક બોલ્યો. મહારાજા ઠીક પૂછ્યું. મેં કહેલા સર્વશ્રાસી સૂર્ય બ્રહ્મણમાં જે સૂર્ય છે તે તું પોતે જ છો અને જોતું સર્વશ્રાસી બ્રહ્મણ એટલે તારું મરણ છે. આ સાંભળીને ભય પામેલો રાજા પોતાનાં સર્વ અંગનાં આભરણો ઉતારીને અને જો જોશીને આપી દઈને કહેવા લાગ્યો: હે જોશી ! આ મારું મરણ અટકે એવો કોઈ ઉપાય છે ? જોશી બોલ્યો જરૂર છે, પરંતુ તે તું કરી શકીશ નહીં. રાજા બોલ્યો: જીવનને સાચવવા માટે શું ન કરી શકાય ? નૈમિત્તિક બોલ્યો. જો જોમ છે તો મહારાજ ! સાંભળો, તું રૂપ, ઔવન અને સ્વભાવમાં બરાબર તારા જેવા કોઈ પણ માણસને તારી ગાલી આપી દે અને તેનો રાજ્યાભિષેક કર, પછી તું જો રાજ્યની આજ્ઞામાં તેની પાસે હાથ જોડીને એક નોકરની જેમ હાજર રહે. આ પ્રમાણે તારે આઠમનો દિવસ આવતાં સુધી કરવાનું છે જેથી જે અકસ્માત નડવાનો છે તે તને નહીં નડતાં પેલા નવા બનાવટી રાજાને નડશે અને તેનો વિદ્વાત થતાં તું ગચ્છી જઈશ, રાજાએ આ વાત સ્વીકારી લીધી. પછી આદરસંસ્કાર કરીને નૈમિત્તિકને જવાની સંમતિ આપી.

પછી રાજાએ જો વિશે પોતાના પ્રધાનને બોલાવી તેમની સાથે વાતચિત કરી અને

હે વત્સ! તારો વિરહ થતાં મારું જીવતર હવે જગતમાં વિહંગનાપાત્ર બન્યું. રાબની મારા તરફની આદરવૃત્તિ પણ મને ગમતી નથી અને જેને હમણાં ફાંસીએ ચડાવેલા છે એવા વધ્ય પુરુષને કોઈ સારાં વસ્ત્ર, શરેણાં પહેરાવી સુશોભિત કરે તો જેમ તે, તેને ન ગમે તેમ મને પણ હવે રાબનો આદર ગમતો નથી. અથવા હે કુવલયને-પૃથ્વીમંડળને આનંદ આપનાર રાબ ચંદ્ર! તેં જે આ મારી સાથે મિત્રદ્રોહ કર્યો તે શું ઉચિત કહેવાય? અથવા કુવલયને-ચંદ્રવિકાસી કમળોને-આનંદ આપનાર ચંદ્ર, મિત્રનો-સૂર્યનો વિરોધ કરે જ છે એ જમમાં બાણીતી વાત છે. એ પ્રમાણે ઘણું ઘણું ઘણે પ્રકારે બહાનું, માથું અને છાતી ફૂટતો તે શંખ પુરોહિત મૂર્ખાને દીધે જેની આખો વીચાર્ય ગઈ છે એવા થઈને ભોંય ઉપર પડી ગયો. તેની આવી વિષમ પરિસ્થિતિ જોઈને રાબના માણસોએ તેને કહ્યું કે-હે ભદ્ર! તું શા માટે સંતાપ પામે છે? તારો એ દીકરો તો ધન્ય થઈ ગયો કે જેણે રાબને બદલે જ પોતે મરીને રાબને બચાવી દીધો. જે લોકો રાબએ આપેલો ગામગરાસ લાભા સમય સુધી ભોગવે છે અને રાબના કૃપાપાત્ર બનેલા છે છતાં તેઓ રાબના કથાય કામમાં આવતા નથી અને વૃદ્ધાવસ્થા આવતાં તેમનો દેહ લાંબી પડતાં તેઓ ખાટલે પડ્યા પડ્યા જ મોતને તાણે થાય છે એવા લોકોને કોણ વખણે? પોતાના સ્વામીના-રાબના કામ માટે પૈસા, પુત્ર અને સ્ત્રીઓ શું હિસાબમાં છે? એવા પણ સ્વામિભક્ત લોકો પડ્યા છે કે જેઓ પોતાના સ્વામીના કામ માટે તણુબલની પેઠે પોતાની જિંદગીને અને દેહને પણ શીઘ્ર ભોખમમાં મૂકી શકે છે.

ઇલાહ અનેક પ્રકારનાં શાંતિદાયક વચનોવાડે લોકોએ તે શંખ પુરોહિતને શાંત થવાને સમજાવી જોયો છતાંય તે પુરોહિતનો હેશ પણ શોકનો આવેજ એકાંકો ન થયો અને તેણે ભૂથપાત કરીને એટલે કોઈ પહોંડના શિખર ઉપરથી પડીને આપઘાત કરવાનું મનમાં નક્કી કર્યું. અને એમ નક્કી કરીને તે એકલો જ ત્યાંથી પોતાના નગરમાંથી નીકળી ગયો. રાજ ને રાજ ચાલતા ચાલતાં તે કુમ્ભપુર નામના નગર પહોંચ્યો, ત્યાં બહારની વાડીમાં એક સ્થળે તેણે ઉતારો કર્યો અને ત્યાં તેણે સમસ્ત પરમાર્થમાં વિચક્ષણ તથા વિમળ અવધિગાનરૂપ નેત્રવડે જેણે જીવલોકના વિચિત્ર લાવેને બાણેલા છે એવા સુધર્મા નામના આચાર્ય દીકાં એ આચાર્ય ત્યાં નાગરિક લોકોની સહામાં ધર્મનો ઉપદેશ કરતા હતા. એને જોઈને પોતાનો શોક દૂર કરવા સારું તે શંખ પુરોહિત તેની પાસે ગયો અને તેને પ્રણામ કરીને નીચે જમીન ઉપર બેઠો.

બ્યારે એ આચાર્ય ધર્મોપદેશ કરતા હતા ત્યારે તેની પાસે એક નિર્જાન પુરુષ તે જમ્યાએ આવ્યો. આવેલો એ પુરુષ ઘણા પ્રકારના રોગોથી પીડાતો હતો, અકાળે સૂકાઈ ગયેલ તુંબા જેવું એવું માથું હતું, બન્ને હોઠો વળી ગયેલા વાંકા હતા, નાક ખરી પડેલું હતું અને આંખો પણ સારી ન હતી. એની બન્ને બુલ્બુલોનાં હાડકાં ઠેકઠેકાણે

રૂબરૂમાં પ્રભાકરને રાજ્યાભિષેક કરી રાજાએ પોતાની ગાદી ઉપર બેસાડ્યો અને એક પોતાની સ્ત્રી સિવાય બીજી બધી રાજ્યલક્ષ્મી બધી રીતે રાજાએ પ્રભાકરને સોંપી દીધી અને તેને રાજા તરીકે પ્રભુભ પળ કર્તા. તે વખતે બીજા સાધારણ જેવા માણસો જે પોતપોતાને ઉચિત સ્થાને બેઠેલા હતા તેમણે બધાએ ! અરે ! હાય ! હાય ! આ હું કયું એમ હાહાકાર કર્યા. અને તેમના ખ્યાલમાં આમ રાજ્યબદલી કરવાનું ખરું કારણ ન આવ્યું તેથી તે બધા લોકો વ્યાકુળ થઇ ગયા. પેલા પ્રભાકરે તો રાજ્યનો સ્વીકાર કર્યો અને રાજ્યમાં બધે સ્થળે પોતાની આજીવન અશંકપણે ફેરવી દીધી અને રાજ્યનાં કામ જોતાં પણ તેનું મન પરોવાઇ ગયું.

હવે જ્યારે આઠમો દિવસ આવ્યો ત્યારે નવો રાજા પ્રભાકર પોતાની સલામાં બેઠો હતો, તેની પાસે પ્રધાનો બેઠા હતા અને પેલો અસલ રાજા સલાના કોર્ષક ખૂણામાં બરાબને બેઠો હતો અને સિંહાસન ઉપર બેઠેલા રાજા પ્રભાકરની જાનને પડખે આમરે હળાઇ રહ્યાં છે, તેની આગળ નાટારંગ ચાલી રહ્યો છે એવામાં એકદમ અકસ્માત તડતડ એવા ભારે અવાજને લીધે લોકોને બચલીત કરી નાખે એવી તડતડ કરતી એ નવા રાજાના માથા ઉપર બાજુ કે ફેટેલા ચમની દૃષ્ટિ ન હોય એવી નિષ્કુર વિજળી પડી. અને વિજળી પડતાં જ રાજા પ્રભાકર તત્કાળ બળીને રાખ થઇ ગયો ‘હાય ! હાય ! આ શું થયું’ એમ કરતા રાજાના બધા માણસો ત્યારે દિશામાં ભાગી ગયા અને આખા શહેરમાં ભારે અવ્યવસ્થા થઇ ગઇ.

બરાબર આ જ વખતે, નવા રાજાના મરણને લીધે જેનો મૃત્યુલય ખસી ગયેલ છે એવો રાજા અંદ્ર ભારે હ્રદયથી મુશોભિત થયેલા એવા જથ્થકુંજર નામના હાથી ઉપર ચઢ્યો અને વિશિષ્ટ પ્રકારના પુરુષો, ઘોડાઓ, રથો અને ચોદાઓને સાથે લઇને એ બહાર નીકળ્યો. બહાર નીકળી તેણે નગરજનોને આશ્વાસન આપ્યું અને પોતે પૂર્વની પેઠે રાજ્યનાં કામો સંભાળવા તરફ ધ્યાન દેવા લાગ્યો. પોતાના પુત્ર પ્રભાકરને અંદ્ર રાજાએ પોતાનું રાજ્ય શા માટે આપેલું ? એનો ખરો હેતુ હવે આ શંખ પુરોહિતનાં ધ્યાનમાં આવી ગયો અને પોતાના પુત્રના મરણને લીધે એને ન સહી શકાય તેવો અત્યંત શોક થયો અને બાજુ કે માથે વજ્ર પડ્યું હોય એવું ભયાનક દુઃખ થયું. એને લીધે તે બખડવા લાગ્યો :

હે હૃદય દેવ ! હે નિર્દય ! હે વિના કારણે વેરને ધારણ કરનાર ! હે નમેરા મર્યાદા વગરના ! તું આ જાતના સુપુરુષરૂપ રત્નને ભાંગી નાખવાની પ્રવૃત્તિમાં શા માટે પડ્યો ? હે પ્રભપતે ! આવા ગુણના બંદાર સમાન માનવનું તે પણ રક્ષણ શા માટે ન કર્યું ? આવા સુપુરુષોને લઇ લીધા પછી આ સંસારમાં તેનો બીજો નમૂનો મળવાનો નથી અને આવો બીજો નમૂનો મળ્યા વિના હે પ્રભપતે ! તું બીજા સુપુરુષોને શી રીતે લડી શકીશ ?

તેણે પેલા પ્રાણીઓને ભેળને નજરોનજર ભેળેલી હોવાથી તે હવે તો પેલા ધર્મોપદેશક આચાર્યના પગમાં જ હળી પડ્યો અને એમને પોતાનો વિચાર કહી સંભળાવ્યો. શુરુએ તેને બોધ આપ્યો. હે ભદ્ર ! જેનો ઉપાય થઈ શકે એમ જ ન હોય એવા પ્રકારનું દુઃખ આવતાં તેમાંથી બચવાનો ઉપાય ધર્મ સિવાય બીજો કોઈ નથી, માટે આપઘાત કરવાના આ તારા અનિષ્ટ વિચારને તણ દે, સુકૃત કરવાનાં બાનાં નીચે તું આપઘાત કરી આ લોક અને પરલોક એ બન્ને લોકથી વિરુદ્ધ એવી આ અધર્મની પ્રવૃત્તિને છોડી દે આપઘાત કરી તું અધર્મ ઉપાર્જન ન કર, આ સંભળી તે પુરોહિત બોધ પામ્યો અને તેણે એ આચાર્યની પાસે દીક્ષા સ્વીકારી અને કઠોર એવાં તપ અને સંયમને સાધવા લાગ્યો તથા સાધુઓની સેવા કરીને તેમનું વિનયકર્મ કરવા લાગ્યો.

બ્યારે શુરુએ બધું જોઈને શ્રીમદ્ બુદ્ધિ સૂત્રો ને અર્થ સાથે સારી રીતે ભણી ચૂક્યા છે ત્યારે કોઈવાર તેને એકલા વિચરવાની રજા આપી અને એ રીતે એકલા વિચરતા તે મહાત્મા ગાંધીમાં, આકરોમાં ફરતા ફરતા કલિંગ દેશમાં પહોંચ્યા. ત્યાં એ વખતે એક કોણસેણુ નામનો તાપસ-પરિમાળક સંન્યાસી રહેતા હતો. એણે લિંગબદ્ધ નામના યક્ષને સાધીને પોતાને તાબે કરેલો હતો, ત્રિલોકાપશાચિકા વગેરે અનેક વિદ્યાઓને સિદ્ધ કરી હતી. એ દેવતાએ રચેલા આકાશમાં અદ્ભુત રહેતા સો પાંખડીવાળા કનક-સોનાના આસન ઉપર બેસીને કેળપિસાદ્યના નામની વિદ્યાની સહાયથી ભૂતકાળના અને ભવિષ્ય કાળના બધા બનાવોને કહી બતાવતો હતો અને તેથી એમ પણ ગર્વ સાથે કહેતો હતો કે ‘કમલાસન પ્રજ્ઞા તો બધી હકીકત ચાર સુખોવડે કહે છે ત્યારે તે જ બધી હકીકતોને હું મારા એક જ સુખથી કહી શકું છું.’ એ તાપસ એવો અમરકારવાળો હોવાથી તેની પાસે ઘણા રાજાઓ તથા બીજા માણસો નિરંતર આવતા જતા રહેતા અને તેથી તે બધાની સેવા મેળવીને એ તાપસ, સામાન્ય લોકોને ઠગવાની પ્રવૃત્તિ કરતો. અહો આની શક્તિ કેવી ? પ્રભાવ કેવો ? રૂપસંપત્તિ વળી કેવી ? ત્રણે કાળનું જ્ઞાન પણ એણે કેવું અસાધારણ ? એમ બધીને પ્રસોદ્ધ ધારણ કરતો સામાન્ય માનવ દ્રશ્ય પણ આવીને તેને શુરુની પેઠે અને કેવની પેઠે પૂજતો. તે તાપસના લોકોથી થતા તે પ્રકારના અતિશય-વર્ણના સત્કાર, પૂજા અને પ્રશંસા એ બધાંને રાજ ને રાજ પોતાની નજરે નિહાળતો. શુભ ભાવિત મતિવાળો પેલો શ્રીમદ્ સાધુ પણ તેમાં મોટી પડ્યો એટલે સમ્યગ્દર્શન મોહનીય કર્મના ઉદયની પ્રબળતાને લીધે તેણે સંમક્તિ ખસી ગયું એટલે જૈનધર્મ ઉપરની શ્રદ્ધા ઢીલી પડી ગઈ અને તેનાં સમક્ષિતનાં પુણ્યો બરી પડ્યાં એથી તે વિચારવા લાગ્યો.

શાસ્ત્રોની કથાઓમાં બધાય તીર્થંકરોના યોગીશ અતિશયો વર્ણવેલા છે, વિશેષ માહાત્મ્યવાળું ગણધરોનું ચરિત્ર પણ એ કથાઓમાં જ ગણાયેલું છે. વળી બીજા વૈદિક લઘિધવાળાઓ તથા મનઃપર્યાય જ્ઞાનવાળાઓની પણ બહુ પ્રકારની વર્ણના આવે છે તથા યોદ્ધા પૂર્વધરોની આશ્ચર્યકારક શક્તિનાં પણ વર્ણનો સંભળવામાં આવે છે, ત્યારે વર્ત-

વળી ગયેલાં હતા, છાતી અને કપાળની જગ્યા બેસી ગયેલી હતી, એના બન્ને ગાલ પણ ખરાબ રીતે ફુલેલા હતા, એની બન્ને બાંધ, બન્ને ઢાંચણ માંસ વિનાના, લોહી વિનાના અને ખીલા જેવા હતા, એવો એ આવેલો પુરુષ કદરૂપો હતો. એવા એ પુરુષને ભેટને ત્યાં બેઠેલા લોકોના મનમાં તત્કાળ કરુણાનું પૂર ઉભરાઈ આવ્યું તેથી તે લોકોએ એ પુરુષ સંબંધે આચાર્યને પૂછ્યું. હે ભગવંત ! કયા કર્મ-પાપના પરિણામને લીધે આ પુરુષની આવી વિષમ દશા થઈ આવી છે ? આચાર્યે જોલ્યા કે સાંભળો—

આ માણસ, એના આગલા જન્મમાં અતિક્રોધી એવો પ્રાણી હતો. લોકોએ જ્યારે ‘પર્વતયાત્રા-પર્વતનો ઉત્સવ શરૂ કર્યો અને તે વખતે લોકો બધા ભોગા મળીને અન્નચરીઓ ગાવા લાગ્યા તથા બીજી પણ સંગીત વગેરેની અનેક-કોડાઓ કરવા લાગ્યા તથા સ્વચ્છંદપણે પરસ્પર પીણાં પીવાં લાગ્યા અને ભોજન કરવા લાગ્યા તે વખતે આ પ્રાણીએ કોઈએ કાંઈ આપ્યું નહીં તેથી એને તત્કાળ પોતાની બાત ઉપર ભારે ક્રોધ અભ્યો. ક્રોધના અભિધી આકુળ આંખોવાળો એ પ્રાણી ઉચિત અનુચિતનો કશો વિચાર ન કરી શક્યો અને ગિરિના શિખર ઉપરથી નીચે પડતું મૂકીને પોતાની બાતે આપઘાત કરીને મરી ગયો. એવી રીતે એ પ્રાણી પડવાથી જ્યાં એ પડ્યો તે જગ્યામાં આવેલાં કીડી વગેરે અનેક નાનાં નાનાં જીવો કચરાઈ ગયાં અને મરણ પામ્યાં તેથી એ પ્રાણીને ભારે હિંસા લાગી, તેથી થયેલા પાપને પરિણામે અને પોતે કરેલા આપઘાતના પાપને પરિણામે તેણે અશુભ કર્મ સંચિત કર્યું. પછી આ પ્રાણી તિર્થંજી વગેરેના અવતારોમાં જન્મ્યો. ત્યાં તેણે ઘણાં પ્રકારનાં કષ્ટો અનુભવ્યાં અને હવે તે પાછલું કર્મ ભાડી રહેલું હોવાથી આ બાતનું કદરૂપાપણું પામી મનુષ્યના જન્મમાં આવેલો છે.

મનુષ્ય જન્મમાં અવતરેલા એ પ્રાણીના શરીરમાં વાહુનો ભાર પ્રકોપ થયેલો છે તેથી તેનું આપ્તું શરીર સુકાઈ ગયેલું છે અને તેના હાડકાંનાં બધેના સાંધા પણ સુકાઈ ગયેલા છે. ઊભા સુકાયેલા હાડકાંની પેઠે તેના આખા શરીરની કાંતિ પણ રુક્ષ થઈ ગયેલી છે. તેના બન્ને પગ તદ્દન ચેળ વગરના છે અને થરથરે છે, બન્ને ઢાંચણ ઢળી ગયેલા છે અને કંઠનો ભાગ તો કળાતો જ નથી. એવો એ પ્રાણી ‘મારા જીવંતરમાં ધૂળ પડી’ એમ જાણતો ભારે દુઃખ અનુભવે છે. તો જેમ ધર્મ, બીજા જીવોની રક્ષા માટે કહેવામાં આવેલો છે તેમ તેને આત્મરક્ષા માટે પણ સમજવાનો છે અને એ રીતે સ્વ અને પર એ બંનેનું ધર્મદાશ રક્ષણ કરવું જોઈએ. જે માનવ, કોઈના વિચોગના દુઃખને લીધે અથવા મનમાં ક્રોધ, લોભ, માન, માયા વગેરે દુર્ભાવો લાવીને આપઘાત કરવા પ્રયત્ન કરે તે લાંબા સમય સુધી સંસારમાં ફર્યા જ કરે છે.

એ પ્રમાણે એ આચાર્યના એ ઉત્તમ પ્રકારનાં ઉપદેશ વચનો સાંભળીને પેલો પુરોહિત કાંઈક શાંતિ પામ્યો અને તેનો શોક થોડો ઘણો દૂર થયો અને આપઘાત કરવાથી કેવાં કેવાં ભયાનક કષ્ટો ભોગવવાં પડે છે તથા કેવાં કેવાં કંઠનાં દુખો આખવાં પડે છે એ હકીકત

સમ્યક્ત્વને પોષનારાં ચાર અંગો

❧ ઉપખૂંદણના અતિચાર વિષે રુદ્રસૂરિનું કથાનક છઠું. ❧

શ્રી કા, કાંક્ષા વગેરે કરવાથી સમકિતમાં અતિચાર લાગે છે એ હકીકત કદા પછી ઉપખૂંદણ, ત્રિચરીકરણ, વાત્સલ્ય અને પ્રલાવના એ સમકિતને પોષનારાં ચાર અંગો છે. એ વિષે પણ હમણાં થોડું કહેવામાં આવે છે. શુષ્કોની પ્રશંસા કરવી તેનું નામ ઉપખૂંદણ અથવા ઉપખૂંદા. અહીં શુષ્કો એટલે જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્ર, તપ અને વીર્ય વગેરે નિર્વાણસાધક ઉત્તમ શુષ્કોને સમજવાના છે. જ્ઞાન એટલે યથાર્થ હકીકતની નિશ્ચિત સમજણ. દર્શન એટલે તત્ત્વ તરફની રુચિ. કર્મના સમૂહને વ્યર્થ કરે તે આરિત્ર અને આત્માને તપાવીને શુદ્ધ બનાવે તે તપ. જીવની વિશેષ પ્રકારની સ્ફુરણાતું નામ વીર્ય-યુરુષકાર-પરાક્રમ. જેનાવડે કર્મો દૂર થાય તેનું નામ વિનય. લોકાપવાદનો હાથ એ લજ્જા. એ વગેરે આત્મધર્મને પોષણ આપનારા શુષ્કો અહીં સમજવાના છે. જેનામાં એ શુષ્કો હોય એ સાધુ હોય કે ગૃહસ્થ હોય, તેમની ઉચિતતા પ્રમાણે ઉપખૂંદણ ન કરવામાં આવે-તેમનો શુષ્કો તરફ ઉત્સાહ વધે એ રીતે તેમનો આદર, સત્કાર કે પ્રશંસા ન કરવામાં આવે તો સમકિતમાં અતિચાર લાગે છે, જેમ પૂર્વયુરુષોએ કહેલું છે. કેાઈ મનુષ્ય જીવ વગેરે તરવો તરફ રુચિ ન રાખે તો અને જેમ સમકિતનું દ્રવણ ગણવામાં આવે છે તેમ જે મનુષ્ય, વિદ્યમાન શુષ્કોનો આદર ન કરે એને પણ સમકિતનું દ્રવણ જણાવેલું છે. જેમ શુંબરવ કરતું ભમરાનું ટાણું અધખીલેલી માલતીની કળીની આપમેળે પ્રશંસા કરે છે તેમ કેાઈ માણસ શુદ્ધમાં હાથર હોય છતાં એ તેનો સ્વામી તેનું વિશેષ સન્માન કરે-તેને ઉત્સાહિત કરે તો જરૂર તે બીકણ પણ શોર્ય કેળવવા પ્રયત્ન કરે છે તેમ સમ્યગ્દષ્ટિવાળો મનુષ્ય તો સહજજાવે જ સફળશુની પ્રશંસા જરૂર કરે જ. સામા માણસમાં શુષ્ક જોઈ હોય તો પણ તેને ઉત્સાહિત કરવામાં આવે-તેના શુષ્કની પ્રશંસા કરવામાં આવે તો જરૂર તે બીજા સફળશુ મેળવવા પ્રયત્ન કરે જ. જેનામાં શુષ્કો ખરેખર વિદ્યમાન હોય છતાં એ તેમનો ઉચિત રીતે આદર ન થાય-પ્રશંસા ન થાય તો પછી જેમને મેળવતાં ભારે કષ્ટ પડે છે એવા શુષ્કો તરફ કેાને આદર રહેશે, માટે જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્ર, તપ, વિનય વગેરેમાંના જે કેાઈ શુષ્ક બલે તે કેાઈની પાસે જોઈએ વધતો હોય તો પણ તેનો આદર કરવો જરૂરી છે; માટે શુષ્કના આદરને સમકિતનું અંગ સમ-

માનમાં તેો એવો કોઈ થોડો ચમત્કાર દેખાતો નથી અને બીજા ધર્મોમાં તેો એવા ચમત્કારો આજે પણ દેખાય છે તેો શું જોન શાસ્ત્રોમાં વર્ણવાયેલા તેવા ચમત્કારો મિથ્યા હશે. એ પ્રમાણે એ શાંખ સુનિ વિમૂઢતાને પામ્યો અને તેના મનની સમકિતશુદ્ધિ હણાઈ ગઈ. એવી જ સ્થિતિમાં તે કેટલોક સમય સુધી જીવીને પછી મરણ પામ્યો અને કિર્દિમણિક નામના વ્યંતરોમાં જન્મ પામ્યો. સુકૃત કર્મોને અનુસારે તેનાં ફળરૂપ વિષય સુખોને અનુભવીને તે, એ વ્યંતરચોતિમાંથી મુક્ત થયો અને પછી હલકા ફલમાં પુત્રપણે અવતાર પામ્યો.

એ હલકા ફળમાં જન્મેલો તે, વિષય મહાહુર્જતિને લીધે ઉત્પન્ન થયેલ દુઃખોને અનુભવતો હતો અને તેની વિવેકશુદ્ધિ ઉપર મિથ્યાત્વરૂપ બારે ધૂળ વળી ગયેલી હોવાથી તે તદ્દન ઠંકાઈ ગયેલી હતી. તેણે પૂર્વ જન્મમાં, સારા સારા સુનિઓએ આચરેલું, જે ઉત્તમ પ્રકારનું કોઈ પણ વખતે નહીં મેળવેલ એવું ચિંતામણિ રત્ન જેવું આરિત્ર મેળવેલ હતું તે પણ વિમૂઢ દૃષ્ટિના દોષને લીધે શુભાવી લીધું છે. એવો વિમૂઢ દૃષ્ટિવાળો શાંખ સુનિ અસંખ્ય દુઃખોની ખાણ જેવી પોતાની જાતને બનાવીને સંસારમાં જેમ કોઈ પ્રવાહી માર્ગમાં ફર્યા કરે તેમ ફરવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે સન્માર્જને કંઈ રાખનારા દૃષ્ટિદોષને એટલે તેના પરિણામનો ખરાબર વિચાર કરીને તેને અટકાવવા પરતીર્થિદેના અનેક પ્રકારના ચમત્કારો જોયા છતાં પણ તે તરફ વ્યાપોદ ન રાખવો. જ્યાં સુધી અનંત એવો સંસારસાગર તરવાનો બાકી છે ત્યાં સુધી પારમાર્થિકી વસ્તુ વગરની એવી ખાલી ખાલી ચમત્કારરૂપ એવી એ જાદુઓનું એટલે વિદ્યા મંત્ર તંત્ર વગેરેનું શું કામ છે ? અર્થાત્ સંસારને તરવા માટે એ ચમત્કારો તદ્દન નકામા છે. વળી, મૂઢ માણસો જેમ ઇંદ્રજાળને જોઈને ચમત્કાર પામે છે તેમ વિશિષ્ટ વિવેકવાળો માનવ, મિથ્યામતિઓના કોઈ પણ ચમત્કારોને જોઈને તેમાં કયાંય થોડો પણ ઠગાતો નથી. વળી, સોના સાથે જડેલો કાચ એ કાચ જ છે પરંતુ એ કાંઈ વિશેષ ચોલાને પામતો નથી. એકલો પણ નિર્મળ મણિ હોય છતાં જરાય ન ગમે એવો હોતો નથી. એ જ પ્રમાણે ચમત્કારવાળો પણ મિથ્યામતિ સુક્ષિપ્તશ્રીનો અધિપતિ થઈ શકતો નથી અને ચમત્કાર વગરનો છતાં સમકિતી માનવ સુક્ષિપ્તશ્રીનું સ્થાન મેળવી શકે છે. ચૈત્ર મહિનાની ગરમીમાં લાગવી તરશને ફર કરવા ખરાબ ઘાટ ઉપર જાંધવામાં આવેલી પરખ જેમ શરૂ શરૂમાં સુખકાર લાગે છે અને પછી દુઃખકર થાય છે તેમ સફળોષ વગર ઘણું તપ કરવાથી જે ચમત્કારો વિદ્યાઓ, મંત્રો અને તંત્રો વિગેરેની સિદ્ધિ મળે છે તે આરંભમાં સુખ આપનારી લાગે છે પરંતુ છેવટે તે બારે સંતાપ ઉપજાવનારી બને છે.

સાર—માટે એવા કૃતીર્થિકોનો એટલે મિથ્યામતિઓના ચમત્કારો જોઈને શા માટે વ્યાપોદ પામવો ? એ પ્રમાણે વેશ્યાની જેવા વેશ જેવી પરતીર્થિકોની મિથ્યામતિઓની ચમત્કાર શક્તિઓને જોઈને તેમાં વ્યાપોદ ન પામતાં તેમાંથી ચિત્તને ફર ખસેડવું અને નિશ્ચલ આત્માએ શ્રી જિનભગવાને ઉપદેશેલ પ્રવૃત્તિઓમાં ચલન કરવો. એ પ્રમાણે શ્રી કથારત્નકોશમાં સમ્યક્ત્વને વિચાર કરતાં ચોથા અતિચારને પ્રસંગે શાંખનું કથાનક પૂર્ણ થયું.

શુભ અને અશુભ કર્મ પુદ્ગલોના સંબંધ ન થાય એવી પ્રવૃત્તિનું નામ સંવર કહેલ છે. તપશ્ચર્યા કરવાથી કર્મો જરી બાય છે માટે કર્મને જરી જવાતું નામ નિર્જરા કહેલ છે. આત્મા ઉપર લાગેલી કર્મની સંતતિ-વિસ્તારનું નામ બંધ કહેલ છે અને એ સંતતિના ક્ષયનું નામ મોક્ષ કહ્યું છે. આ રીતે તરવોની સમજ પ્રમાણે ધર્મકરણીમાં જે માનવ આદરપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરે છે તે, એવું કોઈ મંગળમય ફળ નથી જેને તે ન પામી શકે અર્થાત્ વિવેકપૂર્વક ધર્માચરણ કરનારો મનુષ્ય બધું જ કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે વળી, ઉપર જે રીતે તરવોત્ત્વ સ્વરૂપ અને વિવેચન કરી બતાવ્યું છે તથા મોક્ષની સાધનાનો જે ઉપાય બતાવેલો છે તેના કરતાં બીજાં કોઈ જુદાં તરવો છે અને મોક્ષનો ઉપાય વળી કોઈ જુદો જ છે એમ કોઈ કહેતું નથી અને જે પ્રાણીઓ ઉપર જજીવેલાં તરવોને બરાબર નહીં સમજે, તે રીતે આચરણ નહીં કરે તેઓ કોઈ બીજી રીતે યુક્તિને મેળવી શકવાનાં નથી એ નિશ્ચિત વાત છે. તથા જે માનવ ઉપર જજીવેલાં ધર્મ, તરવોત્ત્વ સ્વરૂપ અને મોક્ષના ઉપાય તરફ થોડો પણ બેઠરકાર રહે છે તે માણસ પોતાની બાતને દુનિયાનાં બધાં દુઃખોની ખાણ બનાવે છે.

જ્યારે આચાર્યશ્રી એ પ્રમાણે સુસંબદ્ધ ધર્મનો પરમાર્થ કહેતા હતા તે વખતે એક ચેદ્ર નામનો મત્સરવાળો બ્રાહ્મણ તેમને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો. તમે જે જીવતત્ત્વ કહ્યું તે બરાબર યુક્તિયુક્ત છે. અને જીવ સિવાયનાં બીજાં બધાં બાકીનાં તરવો અજીવરૂપ છે માટે એક બીજું અજીવતત્ત્વ જ કહેવું જોઈએ અર્થાત્ એક જીવ અને બીજું અજીવ એ બે જ તરવો કહેવા જોઈએ અને બાકીનાં બીજાં પાંચ તરવોની કલ્પના બદ્ધ છે. પછી શુક્ર બોલ્યા: હે ભદ્ર ! તારું કહેવું બરાબર છે; કિંતુ વસ્તુના સ્વરૂપને વિસ્તારની રીતે કહેવાની અપેક્ષાએ ઉપર-કહ્યા પ્રમાણે સાત તરવો કહી બતાવેલાં છે. તેની સ્પષ્ટ સમજ આ પ્રમાણે છે:—

મિશ્રાત્વ અને કષાય વગેરેને નહીં રોકવાને લીધે જે કર્મનાં પુદ્ગલનો જીવની સાથે સંબંધ થાય છે તેનું નામ આસ્રવ કહેલ છે તથા મિશ્રાત્વ અને કષાય વગેરેને રોકીને જીવ જે પ્રવૃત્તિ કરે છે તેનું નામ સંવર. અર્થાત્ આસ્રવ કરતાં સંવર તદ્દન જીલડો પરિણામ છે. કર્મોની જે નિર્જરા થાય છે તેમાં જીવના પુરુષાર્થની અપેક્ષા છે માટે નિર્જરાને પણ એક જુદાં તરવરૂપે જજીવેલ છે એમ આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એ બધાં કોઈ સ્વતંત્ર તરવો નથી પરંતુ જીવ અને કર્મની સાથે સંબંધ રાખનારા તરવો છે. એટલે જો બધાંને જુદાંજુદાં ન જજીવવામાં આવે તો તે સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય તેવાં નથી. વળી ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, કાળ અને પુદ્ગલ એ બધાં તરવો કેવળ જડરૂપ છે અને પેલાં આસ્રવ વગેરે તરવો તો કેવળ જડરૂપ નથી એટલે જીવ અને કર્મ સાથે સંબંધ રાખનારાં એ આસ્રવ વગેરે તરવોને ધર્માસ્તિકાય વગેરે કેવળ જડ તરવોની સરખાં પણ કેમ ગણી શકાય ? માટે કેવળ જડરૂપ અજીવ તત્ત્વમાં જો આસ્રવ વગેરે પાંચ તરવોના સમાવેશ થઈ શકશે જ નહીં એથી તેમને અહીં

છને જરૂર આદર કરવો જોઈએ. જે માણસ પોતાના પ્રમાદને લીધે કે અજિજ્ઞાનને લીધે એવા ગુણવાળા પુરુષનો આદરસત્કાર ન કરે-પ્રશંસા ન કરે, તે 'રુદ્ર' નામના આચાર્યની પેઠે પોતાની જાતનો અપકર્ષ કરે છે અને ગુણવાળા મનુષ્યોનો પણ નાશ કરે છે. હવે એ રુદ્રસૂરિની વાત કહેવામાં આવે છે.

પૂર્વ સમયમાં આ જ દેશમાં ગુણસેન નામના એક જૈન-આચાર્ય હતા. એ આચાર્ય કલિયુગના પાપોને ધોઈ નાખવાને અસાધારણ રીતે સમર્થ હતા, પવિત્ર જલા-શયની પેઠે સર્વ પ્રાણીઓના સમૂહને પ્રીતિ કરનારા હતા, એમનામાં ન ગણી શકાય એટલા ગુણો હતા. એવા એ આચાર્યને ઘણા શિષ્યસમૂહનો મોટો પરિવાર હતો અને તે સર્વત્ર અપ્રતિબંધપણે વિહાર કરનારા હતા તથા સ્વસમય અને પરસમયના પાર-ગામી હતા. એ આચાર્ય એક વાર 'ગૃયંદ્રવ્ય' નામના પર્વત ઉપર જઈને દેવવંદન કર્યું અને પછી તેઓ જોલગજલ નામના નગરની પાસેના કુસુમાવતંસ નામના ઉપ-વનમાં આવીને જ્યાં ત્રસ જીવે ન હતા તેમ જીભ જીએ વગેરે સ્થાવર પ્રાણીઓ ન હતાં એવે સ્થળે ઉપવનના રખેવાળની રજા મેળવીને જિતાર્યા. એ નગરમાં આચાર્ય ગુણ-સેનની કીર્તિના ઢોલનો અવાજ પહોંચી ગયો હતો, તે સાંભળીને તેમના તરફ મનમાં લારે કુતૂહલ ધરાવતા એવા એ નગરના રાજા, શેઠ, સેનાપતિ વગેરે નાગરિક લોકો આચાર્યને વંદન કરવા આવી પહોંચ્યા. વંદન કરવા આવેલા નાગરિકોની યોગ્યતા પ્રમાણે એ આચાર્ય તેમને ધર્મને ઉપદેશ નીચે પ્રમાણે આપવા લાગ્યા.

અસાર એવા આ સંસારમાં પવિત્ર કુળમાં જન્મ થવો એ એક સારરૂપ છે, તેમાં પણ પુરુષનો જન્મ પામવો એ વિશેષ ઉત્તમ છે અને તેમાંથી-પુરુષનો જન્મ મેળવીને-શુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિ થવી એ તો ઉત્તમોત્તમ છે. કેાઇપણ પ્રાણીને લેશ પણ પીઠા ન થાય એવી પ્રવૃત્તિને જ પંડિત લોકોએ શુદ્ધ ધર્મ કહેલ છે. હવે માણસને જ્ઞાન હોય તો જ તે એવા ઉત્તમ ધર્મને સમજી શકે છે. પ્રાણીને પીઠા શાથી થાય છે? અને એ પીઠાને અટકાવવી કેવી રીતે? એ બધું, જ્ઞાન વિના ખ્યાલમાં આવી શકતું નથી. એ શ્રી જિન ભગવાનના વચનમાં શ્રદ્ધા હોય તો જ એવું જ્ઞાન ટકી શકે છે. શ્રી જિનવચનમાં મહા કરવી એટલે શ્રી જિનોએ જણાવેલાં સાત તત્ત્વો પ્રત્યે સ્થિર રાખવી. તે સાત તત્ત્વો જીવ, અજીવ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એ સાત તત્ત્વો શ્રી જિનેશ્વરે જણાવેલાં છે. શ્રી જિનેશ્વરેએ કહેલું છે કે-જીવો ઉપયોગરૂપ છે, સંવેદનરૂપ છે. જેઓ સંવેદનરૂપ નથી અર્થાત્ જડ છે તેઓ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલ અને કાલ એ બધા અજીવો છે-આ બધા જીવ કરતાં વિપરીત સ્વભાવવાળા છે માટે અજીવો છે. જે પ્રવૃત્તિ કરવાથી શુભ અને અશુભ એવાં કર્મપ્રકૃતિનાં પુદ્ગલોનો સંબંધ થાય તેહું નામ આશ્રવ કહેલ છે અને એના કરતાં જિહ્વા સ્વભાવવાળો અર્થાત્ શુભ કષ્ટિવાળો લોકોએ જે રીતે વર્તવાથી

હોય ? કે તમે હવે જલદી અમારી સાથે આવી જાઓ. પછી અમે કહ્યું કે ‘હા, અમે તમારી પાછળ જ આવીએ આવેલા છીએ’ તો હે શિષ્યો ! તમે કહો કે આ સ્વપ્નનો પરમાર્થ શું છે ?’ પછી લેગા યથેલા શિષ્યોએ પોતપોતાની યુદ્ધિ પ્રમાણે એ સ્વપ્નનો પરમાર્થ દર્શાવતાં કેઈએ કાંઈ સૂચવ્યું અને બીજાએ વળી બીજું કહ્યું પરંતુ એમના કેઈના પણ સૂચનથી આત્માર્થનું મન રંજન થયું નહિં.

આ પ્રસંગે એક રૂઢિપુનિ યોલ્યા--‘હે ભગવન ! આ સ્વપ્ન, મરણનું સૂચન કરે છે તેથી એ સારું સ્વપ્ન નથી માટે એ સ્વપ્નનો પરમાર્થ ભોતા તો હવે આપે આપના જીવનની શુદ્ધિ માટે વિશેષ ઉદ્યમ કરવો ભોઈએ અને અહીંની પ્રવૃત્તિને સમેટીને જેમ સમાધિમરણ પમાય તેમ અયત્ન કરવો ભોઈએ.’ રૂઢિપુનિની આ વાત સાંભળીને આત્માર્થને એમ થયું કે ‘અહો ! આ રૂઢિપુનિની યુદ્ધિ કેટલી બધી ઉત્તમ છે ? આ સુનિ, બીજા બધા સાધુઓ કરતાં વિશેષ શુભવાળો છે,’ એમ ભણીને આત્માર્થે તેની પ્રશંસા કરી અને સારું સુહૃદ્ ભોઈને તેને પોતાની પાટ ઉપર સ્થાપી આત્માર્થપદ આપ્યું અને બીજા બધી સમજણ આપવા સાથે તેને પોતાના શિષ્ય સમુદાયને ભલામણ કરી. સનિયપણે સમતા ભાવનાઓનું ચિંતન કર્યું. ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરી, સકળ સંધને ખમાવી પછી ઈગિનીમરણ સ્વીકારી એ આત્માર્થ સ્વર્ગે ગયા.

રૂઢિપુનિ પણ સૂર્ય જેમ કમલાકરોને વિકસિત કરે છે તેમ બન્ય માનવોને વિકસિત કરતા, સૂર્ય જેમ-દોષાકરના-ચંદ્રના-ઉદ્ભાસને ફર કરે છે તેમ દોષાકરને-દોષના સમૂહને-ફર કરતા, સૂર્ય જેમ લોકોનો સુક્ષિમાર્ગ-જવા આવવાનો માર્ગ-ઝોકળા કરે છે તેમ આ આત્માર્થ પણ લોકોને સુક્ષિમાર્ગે ખતાવતા, અને સૂર્યની પેઠે મિથ્યાત્વરૂપ અધારને નાશ કરતા ગામો, આકરો, નગરો વગેરે તરફ વિહાર કરતા કરતા ચંદ્રની જેવા નિર્મળ મહાલયોની પરંપરાથી વિરાજિત એવા રાજગૃહ નગરમાં આવી પહોંચ્યા અને ત્યાં એક ઉપનયમ સ્થિરતા કરી. તે આત્માર્થના સમુદાયમાં મહાતપસ્વી એવા ચાર સુનિરાભે હતા. તેમાં પહેલા બેધુદત્ત નામના સુનિ વાઠકળામાં મહાકુશળ હતા. બીજા પ્રભાકર નામના સુનિ ઠાકુણ તપ કરવાના અને વિશેષ પ્રકારના આતુર્ભાસિક તપો કરવાના સામર્થ્યવાળા હતા, ત્રીજો સોમિલ નામના સુનિ નિમિત્તશાસ્ત્રના પરમાર્થનો સાતા હતા અને ચોથા સામજીજ નામના સુનિ યોગવિદ્યાત વગેરેની ગ્રંથીઓમાં ભારે કુશળ હતા. વિશિષ્ટ પ્રભાવવાળા આ ચારે સુનિઓની અધિક શુભવૃત્તિને લીધે મનુષ્યોનાં મન રાજ થયેલાં હતાં અને તેથી તેઓ મનુષ્યોમાં ભારે આદરમાન પામતાં હતાં તેથી એલા રૂઢિપુનિ પોતાના મનમાં થોડું અધૈર્ય--અસતોષ ધરતા હતા.

જીવ, અજીવ એ બંને કરતાં અસુક અંશે જીવંત સમજવાં માટે જીવંત ગણાવ્યાં છે. વળી, કેટલાક દર્શનકારો (સાંખ્યો અને વેદાંતીઓ) કહે છે કે-કર્મનો આસ્રવ થવામાં અવિદ્યા વગેરે હેતુ છે, બંધ પ્રકૃતિનો છે અને પ્રકૃતિના વિયોગનું નામ મોક્ષ છે અર્થાત્ અવિદ્યા અને બંધ વગેરે સાથે આત્માને કશો જ સંબંધ નથી, એ વાત જૈનદર્શનને સંમત નથી. જૈનદર્શન તો કહે છે કે જ્યાંસુધી આત્માને પોતાના સ્વભાવનું જ્ઞાન થયું નથી અને પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે આત્માની પ્રવૃત્તિ થતી નથી ત્યાંસુધી આસ્રવ, બંધ એ બંધાનો સંબંધ કર્મ અને આત્મા એ બંને સાથે છે. એ હકીકત જણાવવા માટે પણ અહીં આસ્રવ, બંધ વગેરે તરવોને જીવંત જીવંત સમજાવ્યાં છે. તથા વળી, કેટલાક દર્શનકારો એટલે જોદ્ધમતવાળાઓ એમ કહે છે કે-એમ સળગતો ઢીવો એટલાઈ બંધ તેમ જા સળગતા સંસારનો સંબંધ છૂટી બંધ એનું નામ મોક્ષ છે. એ વાત પણ જૈનદર્શનને સ્વીકૃત નથી. જૈનદર્શન તો કહે છે કે સુક્ત સ્થિતિમાં પૂર્ણપણે ચૈતન્ય પ્રકટે છે, સ્થિર રહે છે અને તેમાં અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતવીર્ય અને અનંતસુખ વગેરે પૂર્ણ આત્માનો સ્વભાવ પ્રકટે છે એ રીતે મોક્ષનું સ્વરૂપ જણાવવા માટે પણ અહીં મોક્ષ તરવોને જીવંત ગણાવ્યું છે અર્થાત્ બીજા બીજા મતોના વારણ માટે પણ અહીં જીવંત જીવંત સાત સ્તરવોને સમજાવેલા છે માટે અહીં જણાવ્યા પ્રમાણે સાત તરવોને જ સમજવાં જોઈએ.

એ પ્રમાણે સાત તરવોને જીવંત જીવંત કહેવાનું કારણ આચાર્ય પેલા બ્રાહ્મણને સમજાવ્યું તેથી તેના જ્યાંદમાં આચાર્યનો એ અભિપ્રાય બરાબર સમજાયો અને તેનો મત્સર-ભાવ દૂર થયો. આચાર્યની વાણી સાંભળીને ખુશ થયેલો એ રુદ્ર બ્રાહ્મણ સંસારના પ્રપંચથી વિરક્ત થયો, અને તેણે શુરુનાં ચરણોમાં જઈને તેમની પાસે શ્રમણ ધર્મનો સારી રીતે સ્વીકાર કર્યો. પછી તેમની પાસેથી સૂત્ર તથા તેના અર્થની બધી વિદ્યા મેળવી લીધી અને શુરુની સાથે સુખપૂર્વક આ પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યો.

વળી, વખત જતાં એ રુદ્રશુનિએ બીજા બીજા સાધુઓ પાસેથી પણ અનેક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો શાસ્ત્રોનો બધો પરમાર્થ તેના સમજવામાં બરાબર આવ્યો અને એ રીતે પંડિત થયેલો તે શુનિ, બીજાઓની પાસે શાસ્ત્રોનાં બ્યાખ્યાન, દેશના અને પ્રવચનો કરવાને કારણે લોકોમાં વિશેષ ઉપયોગી થયો હવે એક વાર રાતના પાછલા પહેરે પ્રભાત થવાનો સમય આવ્યો ત્યારે એ આચાર્ય એક સ્વપ્ન જોયું. પછી સ્વપ્ન-ભાવનો તેમણે વિચાર કર્યો એથી તેમને નિશ્ચયપૂર્વક એમ જણાયું કે-હવે તેમનું આયુષ્ય વણું જ એટલું બાકી રહ્યું છે, એટલે સવાર પડતાં જ તેમણે બધા સાધુઓને એકઠા કર્યા અને તેમની સુદ્ધિની પરીક્ષા માટે તે આચાર્ય કહેવા લાગ્યા કે-હવે સાધુઓ, આજે રાત્રિના પાછલા પહેરે સવાર થવાને થોડી વાર હતી ત્યારે મેં એક સ્વપ્ન જોયું. એમાં એવું જોવામાં આવ્યું કે ‘ જાણે કે સ્વર્ગમાં ગયેલા અમારા શુરુ અમને એલાવતા ન

એ પ્રમાણે કાગળમાં લખેલી હકીકતને બરાબર સમજી લઈ સંઘની આજ્ઞાને શિશુ-ધાર્ય સમજનાર એ આચાર્યે બંતે જ તત્કાલ પાટલિપુત્ર નગર તરફ પ્રસ્થાન કર્યું. એટલામાં જ બરાબર તેમના સાથે એક છીંક થઈ. કાળી તરફ છીંક થાય તો ક્ષેમકર છે, જમણી બાજુ છીંક થાય તો લાલ કરે છે અને પાછળ છીંક થાય તો પાછા વાળે છે એટલે કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી. હવે જે છીંક બરાબર કપાળની સાથે જ થાય તે તો થયેલા કાર્યનો પણ વિનાશ કરી નાખે છે.

એમ વિચાર કરતા એ આચાર્ય, છીંક થવાથી પોતે બંતે તો અટકી ગયા પરંતુ આગળ વધી પેલો એવા વાકળામાં કુશળ બંધુદત્ત સાધુને તેણે ત્યાં એકલી આપ્યા. તેને આચાર્યે બધાં કાર્યોને સિદ્ધ કરી આપનારી એવી વિદ્યા આપી. જોલવા માત્રથી જ સિદ્ધ થઈ જનારી એવી એ વિદ્યાને એ સાધુએ બરાબર અવધારી લીધી અને પછી તે અખંડ પ્રયાણો કરતો કરતો પાટલિપુત્ર પહોંચી ગયો.

ત્યાં જઈને તે સાધુરાજને મળ્યો, વાદનો સ્વીકાર કર્યો અને શરત એ થઈ કે જેનાથી જે જિતાઈ બંધ અર્થાત્ જેનાથી જે હારી બંધ તેનો તે ચેલો થઈ બંધ, પછી દયા લાવીને તે સાધુએ એ વિદુર નામના વાદીને જ પૂર્વપક્ષ કરવાની પહેલાં તક આપી. એ વાદીએ વાણીનો ઝોઝો આડંબર દર્શાવી નિત્યવાદની સ્થાપના કરી એટલે ‘બંધુદત્ત એકાંત નિત્ય છે.’ એવા પક્ષની સ્થાપના કરી. ‘પછી આ સાધુએ તેના પૂર્વપક્ષને જોલી જઈને અનેકાંતવાદના સિદ્ધાંતદ્વારા તેનું અક્ષરશઃ ખંડન કર્યું’ અને એ વાદીને પરાજના પૂળાની પેઠે ક્ષણવારમાં ફેંકી દીધો—હરાવી નાખ્યો. સત્તલગીરૂપ વજનો પાત થવાથી એ વાદી નિર્દયતાપૂર્વક દબાઈ ગયો અને તેની ધૃતિ, સ્મૃતિ, બુદ્ધિ અને વાણી બંધુદત્ત બંધ થઈ ગયું—નાશ પામી ગયું. પછી રાજાએ પણ વાદીનો તિરસ્કાર કર્યો, અને કહ્યું કે—આમ કેમ ભલે છે ? કાંઈક તો ઉત્તર દે. રાજાએ એમ કહ્યા પછી તે હારેલો છે છતાંય તેણે પેલા સાધુ ઉપર પોતાની સ્તંભની વગેરે કુદ્ર ઉપદ્રવ કરનારી વિદ્યાઓ અજમાવવા માંડી. આ યુનિએ તેની પાસેની શુરુએ આપેલી એ બધી વિદ્યાઓને પૂર્વપક્ષિત વિદ્યાના બળવડે નિષ્ફળ બનાવી દીધી. પછી જ્યારે તે વાદી બધે પ્રકારે સામર્થ્યહીન થઈ ગયો ત્યારે તેણે આ યુનિ પાસે તેનો ચેલો થઈને શ્રમભ્રમનો સ્વીકાર કર્યો અને રાજાએ એ યુનિને વિજયપત્ર આપ્યું. યુનિનો વિજય થયો હોવાથી બધે કેઠાણ શ્રીસર્વજ્ઞ ભગવાનના શાસનનો મહિમા વધ્યો. પછી એ બંધુદત્ત યુનિ વાદમાં વિજય પામેલો હોવાથી નમર-જોનાથી પૂજવા લાગ્યો, સંઘથી પ્રશંસાવા લાગ્યો અને બધા સાધારણ લોકો તેના તરફ ‘આ વિજ્યી છે, આ વિજ્યી છે.’ એમ કહીને આંગળી ચીંધવા લાગ્યા અને એ રીતે તે યુનિ, વિદુર નામના શિષ્ય સાથે પાછો રુદ્રસૂરિની પાસે રોજગૃહ પહોંચ્યા. બંધુદત્ત

ખીજે દિવસે પાટલિપુત્ર નગરથી બે સાધુ એ રત્નચરિત્ર પાસે આવ્યા સાધુઓએ તેમનું સન્માન કર્યું. પાદપ્રમાજન વગેરે ક્રિયા કર્યા પછી એ સાધુ-સંઘાત આચાર્યને ચરણે નમ્યો અને સાથે લાવેલા કાગળ આચાર્યને આપી વિનંતિ કરવા લાગ્યા. હે ભગવન્ ! પાટલિપુત્ર નગરના સંઘસમુદાયે આ અમને તમારી પાસે મોકલ્યા છે તેથી આ કાગળ વાંચીને બની શકે તેટલી શીઘ્રતાથી એમાં જણાવેલી સૂચના પ્રમાણે તમારે કામ કરવાનું છે. ત્યાર પછી આદર સાથે પ્રણામ કરીને આચાર્યે એ લેખ હાથમાં લીધો અને પોતે વાંચવા લાગ્યા.

જેમનું મૂલ ન આંકી શકાય એવા ગુણસમૃદ્ધિથી વધતા શ્રી વર્ધમાન જનને પ્રણામ કરીને, ધર્મિક લોકોએ નિવાસ કરેલો હોવાથી પવિત્ર બનેલા એવા પાટલિપુત્ર નગરથી, જેમનાં પાપો નાશ પામેલાં છે એવો ચતુર્વિધ સંઘ બધા નગરોમાં ઉત્તમ એવા નગરરાજ રાજગૃહ નગરમાં વિહાર કરતા-રહેલા, સદા સંઘના કાર્યને પાર પાડનારા, કંઠર્પના મહને ચૂરી નાખનારા એવા (આચાર્યને) આદર સહિત આદેશ કરે છે કે અહીં શ્રેમકુશળ છે પરંતુ કેવળ એટલું જ જણાવવાનું કે—અહીં એક વિદુર નામનો વ્યક્તિલિંગી આવેલો છે. એની બુદ્ધિ પાસે બૃહસ્પતિ કરી વિસાતમાં નથી અર્થાત્ એ ભારે કુશળ બુદ્ધિવાળો છે. વિચિત્ર કાવ્યો રચવામાં એ ભારે કુશળ શીઘ્રકવિ છે. વળી, સર્વ ગ્રંથની ગમે તેવી ગૂંચ હોય તોપણ એ ગૂંચને તે દૂર કરીને શકે એવો મહાસમર્થ જ્ઞાની છે તે, છએ દર્શનોનો પરાજય કરતો કરતો કરતો કરતો અહીં આવેલો છે.

એણે કણ્ઠ મતના લોકોનું અભિમાન તોડી નાખ્યું છે, બૌદ્ધ મતના લોકોની બુદ્ધિનો નાશ કરી નાખેલો છે અને તેમને જોલતા જ બંધ કરી દીધા છે. અસંખ્ય સાંગ્યોને તર્ક વગરના, વિચાર વગરના મૂંગા જ કરી નાખ્યા છે. આર્વાક લોકોને બળવગરના અને કીર્તિ વગરના કરી દીધા છે, મીમાંસક લોકોને એમણે કળ બનાવ્યા છે અને એ રીતે તે, બધા મતવાળાઓને હરાવતો મહોન્મત્ત થઈને હાથીની પેઠે સર્વત્ર-ગમે ત્યાં-ક્યાં કરે છે.

હવે તે, જૈનોની સાથે પણ સ્પર્ધા કરવાની વૃત્તિ કરે છે. તમે પોતે જૈન કર્શનનું કાર્ય પાર પાડવાને સ્વયં ઉદ્યત છો તથા રીંછા અને વૃક્ષોથી ખીચાખીચા ભરેલા વનને જેમ અગ્નિ બાળી જ નાખવા તૈયાર હોય છે તેમ તમે પણ આવા દુર્વાદીઓનો પરાજય કરવાને સજ્જ-તૈયાર જ છો તેથી તમને એ માટે પ્રેરણા કરવાની ન હોય તો પણ ‘વાદવિધિ’ભરે વિષય છે, એમ સમજીને તમારે જાતે જ અહીં શીઘ્ર આવવું બેઠાંએ અને કેાઈ કારણસર તમે ન જ આવી શકો તો આવી પડેલા કામને બરાબર પાર પડી શકે એવા સામર્થ્યવાળા કેાઈ શિષ્ય તમારે અહીં મોકલી આપવા બેઠાંએ.

ચલ્યા. તે મૂંગા તેમની પાસે ગયો. વંદન કરીને તેમની પાસેના સ્થાન ઉપર બેઠો. બરાબર એ જ વખતે પોતાના શુભીનો અહંકાર અને બીજાના શુભી તરફ મત્સર ધરાવનાર એવા કોઇએક સાધુને એ આવ્યાર્ય સમભવતા હતા-હે ભદ્ર ! જેનામાં થોડો પણ ગર્વ હોય છે તેનામાં બીજા ગમે તે શુભી હોય તો પણ તે બધા નકામા છે. જેમ અનેક રસથી ભરેલું-સ્વાદવાળું-ઉત્તમ પ્રકારનું લોજન માત્ર એના એક જ ટીપાથી અખાદ્ય બની બંધ છે તેમ એક ગર્વને લીધે બીજા બધા શુભી નકામા થઇ જાય છે. જે માણસ પોતાના નિર્મળ શુભીમાં રત હોય છે છતાં જો તે બીજાના પણ એવા જ નિર્મળ શુભી તરફ લક્ષ્ય નથી રાખતો તો લોકો તો એમ જ કહેવાના કે બીજાના શુભીનો નહીં બેનાર એ પણ-શુભી માણસ પણ-એવો જ છે-શુષ્ક વગરનો છે, માટે શુભી માણસે પોતાના પણ શુભીનો ગર્વ ન કરવો જોઇએ. જેમ કોઈ ગૃહસ્થ સાધુની ક્રિયામાં તત્પર હોય તો સાધુપણું સાધી શકે છે તેમ બીજાના શુભીની પ્રશંસા કરવાથી જેનામાં ઓછા શુભી હોય છે તે પણ વધારે શુભીને ચોક્કસ મેળવી શકે છે. જે માનવ પોતાના શુભીમાં ગર્વ ધારણ કરે છે અને બીજાના ઉત્તમ શુભી તરફ મત્સર રાષ્ટ્રે છે તે માણસ લોકોને મેરુ પહાડ જેવો મોટો હોય તો પણ ગર્વને લીધે એકદમ હલકો પડી જાય છે. જે લોકો ખાનદાન નથી-સંસ્કારવાળા નથી-તેઓ પોતાના શુભીને છુપાવી શકતા જ નથી અને બીજા શુભીને બહાર લાવવાની રૂચિને રાખી શકતા નથી એટલે આ બાબત વધારે શું કહેવું ? તો હે વત્સ ! તને કેટલુંક કહીએ-ગર્વનું ખૂન પરિણામ તું આ નજરોનજર જ જો, શિષ્ય બોલ્યો- હે ભગવન્ ! એ પરિણામ હું કયાં જોઉં ? ત્યારે આવ્યાર્ય પેલા કંગાળ બ્રાહ્મણના મૂંગા પુત્રને બતાવીને કહ્યું કે-ગર્વ કરવાથી અને બીજાના શુભીનો અનાદર કરવાથી એ ઓકરાની છલ બંધ થઇ ગઇ છે. એ સાંભળીને શિષ્ય બોલ્યો-હે ભગવન્ ! એ ઓકરાએ પૂર્વભવમાં શું કર્યું હતું ? શુર બોલ્યા: તું જે દુષ્કર્મ કરવા તૈયાર થયો છે તે જ દુષ્કર્મ તેણે પૂર્વભવમાં કર્યું હતું. પછી આવ્યાર્ય શિષ્યને એ બ્રાહ્મણના ઓકરાનો બધો પૂર્વજન્મનો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. આ સાંભળીને તે કંગાળ બ્રાહ્મણનો ઓકરા પ્રતિબોધ પામ્યો અને તેણે એ આવ્યાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી. શિષ્યે પણ આ બધી હકીકત સાંભળીને મત્સર, ગર્વ વગેરે દોષોનો ત્યાગ કર્યો અને બીજાના શુભી તરફ-શુભીજનો તરફ-આદરભાવની વૃત્તિ સ્વીકારી અને એ રીતે શુષ્કઅશુષ્ક તરફ એ વિશેષ ઉદ્યમવંત થયો.

બધાં શુભીનો આદરસત્કાર ન થતો હોય, શુભીની અવજ્ઞા થતી હોય ત્યાં શુભીની હાનિ થાય છે અને શુભી કેળવવા માટે શુભીની શ્રદ્ધા તૂટી પડે છે માટે શુભીની અવજ્ઞા કરવી કે શુભીનો આદર ન કરવો એ બન્ને સિદ્ધાંત અચુક્રત છે.

જે માનવમાં શુભીની સંપદા વિદ્યમાન હોય એવું ચોક્કસ જણાયા છતાં તેની

સુનિ ભારે વિજય કરીને પોતાની પાસે આવેલો છે છતાં હૃદયમાં મત્સર ધરતા એ રુદ્રસુનિએ તેનું થોડું પશુ સન્માન ન કર્યું.

જે કાર્ય સિદ્ધ થવાનો સંભવ જ ન હતો એવું કાર્ય પશુ સિદ્ધ કરીને આવતા અને શરમાતા શિષ્યને તેના ઉપર રાજી થઈને ગુરુએ તેનું સારી રીતે બહેરમાં સન્માન કરવું જોઈએ, પ્રશંસન કરવું જોઈએ અર્થાત્ હવે ગુરુ મારે. ઉચિત આદર કરશે એમ વિચારતો તે બંધુદંત સુનિ પોતામાં લેશપશુ આદર ન થયેલો જોઈ ભારે શોક પામ્યો અને હવે પછી સદ્ગુણો કેળવવા તરફ મંદમત્સરવાળો થઈ ગયો.

જે સાધુ આતુર્માંસિક તપ કરવામાં કુશળ હતો, તેણે તે વખતે આતુર્માંસિક તપને સ્વીકારેલું હતું. તેની પાસે રાજા વગેરે મોટા મોટા લોકો આવ-જા કરતા અને તેથી લોકોમાં તેનો પશુ સવિશેષ સત્કાર થતો હતો. તે સુનિએ કોઈ તદ્દન ન જાણે એ રીતે રહીને એટલે જાળખાણ વગેરેનો લેશમાત્ર પશુ ઉપયોગ કર્યા વિના પ્રાંતકુલમાં ઉછરવૃત્તિ દ્વારા એટલે પશુઓ અણુ અણુ છે એ વૃત્તિદ્વારા કંઈને પશુ પીડા આપ્યા વિના પારણું કર્યું. જ્યારે તે પારણું કરીને આચાર્યની પાસે આવ્યો ત્યારે આચાર્યે તેને વચન-માત્રથી પશુ આદર ન આપ્યો.

આ રીતે વખત જતાં, જેમનો નાયક ગુણનો આદર કરવા તરફ તદ્દન લક્ષ્ય વગરનો છે એવો સાધુ સમુદાય ગુણો કેળવવાની પ્રવૃત્તિથી હતાશ થઈ ગયો અને સૂત્રાર્થનું પઠન, મનન વગેરે સાધુઓની સ્વાધ્યાય પ્રવૃત્તિઓ પશુ દિનપ્રતિદિન તદ્દન ઓછી ઓછી થઈ ગઈ. ગુણો તરફ યેદરકાર વૃત્તિવાળો આચાર્ય રુદ્રસુનિ પશુ કાળધર્મ પામીને કિલ્લિખક નામના હીન દેવોમાં અવતાર પામ્યો અને ત્યાંથી કાળધર્મ પામીને કોઈક દરિદ્ર, દુઃખી અને હીન કુલમાં કોઈ બ્રાહ્મણને ઘરે તેના પુત્રપણે અવતર્યો. વખત જતાં તે જાળ અવસ્થા પૂરી કરી યૌવન અવસ્થાને પામ્યો. ગુણો તરફ યેદરકારભાવ રાખવાથી, ગુણોનો આદરભાવ કે સત્કારસન્માન ન કરવાથી તેણે જે દુષ્કર્મ ગાંધેલું એ હજી ગાફી હોવાથી આ બ્રાહ્મણના પુત્રના અવતારમાં એની જીભ જ બંધાઈ ગઈ-સીવાઈ ગઈ-એ મૂંગો જ થઈ ગયો. જેમ મૂંગો માણસ બહાઈ એ રીતે બહાઈવા લાગ્યો અને એ દોષને લીધે એને વૈરાગ્ય પશુ થયો કે હા! મેં પૂર્વભવમાં શા પાપ કર્યા હશે? કે જેને લઈને મારી આ માઠી દશા આવી. એ પ્રમાણે તેને પોતાનો પૂર્વવૃત્તાંત બાણવાની ઇન્દ્રિયા થઈ આવી અને એ જિજ્ઞાસાને શાંત કરવા તે બધાય ધર્મવાળાઓની ઉપાસના કરવા લાગ્યો.

એવામાં કોઈક સમયે ત્યાં આર જ્ઞાનના ધારક એવા સુધેર્મ નામના આચાર્યે આવી

સ્થિરી-કરણના અતિચાર વિષે ભવદેવનું કથાનક

(દ્વિતીય ૭ મું)

પ્રાણીને એક વાર સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તોપણ કર્મના દોષને દીધે તે શુભ ભાવથી વિરુદ્ધ થઈ જાય છે. એવા કર્મના દોષથી વિરુદ્ધ થનારાઓને સમ્યક્ત્વમાં સ્થિર રાખવા તેના આદર, તેમના ગુણોની ખ્યાતિ તથા તેમનાં સારાં સારાં કામોની વિશેષ પ્રશંસા કરવી જોઈએ, એથી લોકમાં પ્રતિષ્ઠા પામતા તેઓ વળી સમ્યક્ત્વમાં સ્થિર થઈ જાય છે, માટે એ સ્થિરીકરણનું સ્વરૂપ અહિં કહેવાતું છે. સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી પણ રાગ અને દ્વેષના ઝપાટામાં આવી ગયેલા લોકો વૈરાગ્યના માર્ગને તણ દઇને ફરીવાર મૂળ સ્થાન ઉપર-સમ્યક્ત્વ પામ્યા પહેલાં હતા તે સ્થાન ઉપર-આવી જાય છે, અને એ રીતે તેઓ મહાકલને પામે છે. જો આ ગુણુસ્થાનક ઉપર જેઓ પહેલાંથી ગયા હોય છતાં અજ્ઞાનના ઝપાટામાં આવતા અને નકામો આડંબર કરતા તેઓ, જેમ જોયે ચકાવેલ ધનભંડાર પવનથી નકામો ફડકાડતો આડંબર દેખાડતાં છતાં ઢાંચી જાય છે- પડી જાય છે તેમ નીચે પડી જાય છે એટલે સમ્યક્ત્વથી વિરુદ્ધ થઈ ધર્મમાર્ગથી ભ્રષ્ટ થાય છે. તેથી જ્ઞાન, દર્શન અને આદિત્રમાં ગળીયા થયેલા-ભારે કંટાળે પામતા એવા માનવોને, તેમના ઉપર કરુણાભર્યા મનથી જે કોઈ જ્ઞાનાદિક ગુણોમાં સ્થિરતા પમાડે છે, જેમ સ્વચ્છ મણિને સાફ કરનારો તેને અતિસુંદર બનાવી દે છે તેમ પોતે મેળવેલા ઉત્તમ સમ્યક્ત્વને ઉત્તમોત્તમ કરે છે, તેથી જેઓ સદ્ધર્મથી કંટાળી ગયા હોય તેવા માનવોને સદ્ધર્મમાં પાછા દઢરીતે સ્થિર કરવા તેનું નામ સ્થિરીકરણ. આ સ્થિરી-કરણુ તે, ધર્મનું એક ઉત્તમ અંગ છે. વળી જે માનવ સામર્થ્યવાળો હોય છતાં પોતાના સ્વાર્થપણાને દીધે બીજા એવા ધર્મથી વિચલિત થયેલાને ધર્મમાં સ્થિર ન કરે તેને રાગ અને દ્વેષથી વ્યાપ્ત સમજવો. એવો એ સ્વાર્થી માનવ, ધર્મથી વિરુદ્ધ થયેલા બીજા માનવીની જે ઉપેક્ષા કરે છે તેથી તેના ચિત્તની વૃત્તિ કલુષિત બને છે, અને પરિણામે એ સ્વાર્થી, ભવદેવની પેઠે પોતાનો ખર્ચ લાલ ગુમાવી બેસે છે, અને સંસારમાં ભમ્યા કરે છે, આ ભવદેવની કથા નીચે પ્રમાણે છે:-

અનેક બીજાં નગરો કરતાં વધારે અશુભ્યના ગુણુને-આંકને-પામેલું, શોભાયમાન અને સુંદર જોનાના નિવાસને દીધે અતિશય શોભાવાળું, જેમાં અનેક વિભુધ-પંડિત-લોકો વસે છે એવું તથા જાણુ કે જેમાં અનેક વિભુધલોકો-દેવો વસે છે એવું સૌધર્મ દેવોનું નગર એવું રમખપુર નામે નગર છે. એ નગરમાં નિરંતર અનેક નાચનાચ, અનેક નાટ-ક્રીયાઓનાં અને અનેક દોરણ ઉપર રમનારાઓનાં તમાસાઓ થયા કરતા હોવાથી તે વિશેષ

પ્રશંસા કરતા જે જે માનવની ભાષા અટકી પડતી હોય, જેનું ગુણ ન ખુલતું હોય તે માનવને તેના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થયેલા ભયાનક અહંકારરૂપ સર્પની દાઢ જોઈલી છે અને તે અહંકારના ડસવાથી જે તેને ખીળના ગુણની પ્રશંસા ન કરવાનો વિકાર થયેલો છે એમ સમજવું.

જે લોકો મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા છે તેઓ પણ ખીળ જોઈ ગુણવાળાઓની અમત્સરભાવે ઘણી ખુશીથી પ્રશંસા કરી રહ્યા છે તો પછી જેઓ શ્રી જિન ભગવાનની વાણીના સમ્યક્ વિચારમાં સ્પષ્ટપણે વિશેષ ચતુર છે તેવા બુદ્ધિવાળા લોકો આ ગુણ પ્રશંસાના કામમાં કેમ પછાત પડે છે ? જે લોકો સમકિતના શંકા, કાંક્ષા વગેરે દોષના દુર્ગને વટાવી ગયા છે એટલે જેઓ એ દોષોને સેવતા નથી તે ડાહ્યા વર્ગના લોકો આવા ગુણપ્રશંસાના સાધારણ કામથી શામાટે ચુંબ્ય છે ? જે લોકો પાર વગરના સચુદ્ધને પણ જલદી તરીને કાંઠે પહેાંચી ગયા છે તેઓ શું આ નાના આભિચારમાં દૂબી બન્ય ખરા ? અર્થાત્ જેઓ સમકિતના દોષોને તણ શક્યા છે તેઓ પરગુણપ્રશંસાના કામમાં કંટાળો લાવે ખરા ? એ બધી હકીકતને પોતાની બુદ્ધિથી શાસ્ત્રના આધારથી અને તર્કથી પણ સારી રીતે વિચારીને અને હૃદયમાં અવધારીને માનવમાને ખીળના પણ ગુણોનો સવિશેષ આદર કરવા માટે તત્પર રહેવું જોઈએ. ખીળના ગુણોનો આદરસત્કાર કરવો, પ્રશંસા કરવી-એ સદ્દર્શનનું-સમકિતનું ખાસ અંગ છે એમ સમજી લેવું જોઈએ અને એમ સમજીને પરગુણની પ્રશંસા માટે તત્પર થવું જોઈએ.

જો પ્રમાણે શ્રી કથારત્નકોશમાં સમ્યક્ત્વના સ્વરૂપના પાંચસા અતિચારના પ્રકરણમાં સદાચાર્ય આચાર્યનું અચકાર મહારાજે કહેલ છઠું કથાનક સંપૂર્ણ થયું.

એવી બન્ને જીવજો ગોઠણ સુધી લાંબી છે, હે મહાપુરુષ ! તારાં બધાં અંગો આવાં ઉત્તમ છે માટે મને એમાં નક્કી લાગે છે કે તું આ પૃથ્વી ઉપરના કોઈ પક્ષ દેશનો રાજા હોવો જોઈએ.

આ વાત સાંભળીને રાજા જરા સ્મિત કરીને મરક્યો અને જોલ્યો : હે બ્રાહ્મણ ! તે' તો રાજાની શ્રીને સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષ કરેલી એટલે તને હું શું કહું ? બ્રાહ્મણ જોલ્યો-હું સામુદ્રિક શાસ્ત્રને સારી રીતે જાણું છું અને તેથી મેં તે શાસ્ત્રની આ ખરી હકીકત તને સંભળાવી છે, તે પ્રમાણે ક્ષણ મળવું કે ન મળવું તે તો ભાગ્યને જ આધીન તોપણ મને લાગે છે કે શાસ્ત્રકર ભગવતો સત્યવક્તા હોય છે માટે તારી પાસે ભારે વૈભવ હોવો જોઈએ એમાં શંકા નથી તેથી તારે ગમે તે રીતે આત્માને કલેશ ન આપવો. રાજા જોલ્યો ભલે.

એ રીતે એક દિવસ વિસ્તારો લઈને તે બન્ને જણા ત્યાંથી નિકળી ગયા અને પહેલાંની જેમ પ્રવાસ કરવા લાગ્યા, વળી, કેટલાક યોજનો ગયા અને ત્યાં તેમણે કુરુદેશના વિષમ ભાગમાં આવેલી એક દરકરની છાવણીનો પસંવ જોયો. એ પસંવની આરે બાબુ શુભચરે દ્રવતા હતા અને કોઈપણ બાબુજોથી આવતા સવારો કે યોદ્ધાઓને ત્યાં રોકવામાં આવતા હતા તથા એ છાવણીના નાયકો ખિન્ન થયેલા દેખાતા હતા. તે પસંવ જોયા પછી ત્યાના એક આગેવાન પુરુષને પૂછ્યું : ભો ! આ આમ કેમ બહો કે ભયથી બાકુળ હોય એવું દેખાય છે ? તેણે કહ્યું : ભો ! મહાયશસ્ત્રી ! સાંભળો : કુરુદેશનો સ્વામી આ અર્જુન નામે એક રાજા છે, તેના સીમાડાના રાજાઓએ આજે અકસ્માત છાપો મારી તથા લસણ કરી તેને હરાવી લીધો છે. તેના મોટા મોટા યોદ્ધાઓ મારી નાખ્યા છે તેથી હમણાં તે રાજા સીમાડાના રાજાઓના ભયને લીધે સશંક રહે છે. હસ્તિમલ્લ જોલ્યો : તેમની પાસે ચતુરંગ સેનાની આવી સરસ સામગ્રી છે છતાં એ મહાત્મા શા માટે આમ ભયનો માર્ગો જોઈ પામે છે ? તે જોલ્યો : સામગ્રી તો છે પરંતુ કોઈ પ્રબળ સામર્થ્યવાન ધીર પુરુષનો એ સામગ્રીને સાથ ન હોય તો એ શા કામની ? આ સાંભળીને રાજાના મનમાં કરુણાનો ઉછાળો આવી ગયો. મહાપુરુષાર્થીને પોતાના પુરુષાર્થને બળે જે સહજ હોય છે એવો પરાપકાર કરવાનો અસિદ્ધાવ એ રાજાને થઈ આવ્યો અને તેણે ચોતે જે પ્રયોજન માટે નીકળી આવ્યો છે તેને વિચારી મૂક્યું. પછી તેણે પેલા આગેવાન પુરુષને કહ્યું, અરે ! તું જઈને તારા રાજાને સમાચાર આપ કે, યોગ્ય પ્રબળ પુરુષનો તને સાથ ન હોવાથી જ એ તું વિવાદ પામતો હો તો નિશ્ચિત થા અને બરાબર તૈયાર થઈ જા. શત્રુઓનું આ બળ કયા હિસાબમાં છે ? સૂર્યમંડળનું સામર્થ્ય પ્રબળ હોય ત્યારે અધિકાર ગાઢ હોય તોપણ તેનું શું બાલે ? એ આગેવાન ગયો અને તેણે રાજાના કઠ્ઠા પ્રમાણેના સમાચાર પેલા અર્જુનરાજાને કહ્યા. તે સાંભળીને વિસ્મય પામેલો રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો; અહો ! જેમનામાં

રમ્ય થયેલું છે. એ નગરમાં સમસ્ત યતુમદ્વૈને જેણે છતી લીધા છે એવો હસ્તિમલ્લ નામે રાજા છે. એ રાજાનો એક હૃદય જેવો ગંગાધર નામે બાલમિત્ર છે. તે બંને જણા સુવુ, ખાવુ, પીવુ અને ખેસવુ એ બધી ક્રિયાઓ સાથે જ કરે છે, અને એ રીતે સ્નેહપૂર્વક રહે છે. તેવામાં એક વાર તે બંને જણા એકાન્તમાં બેઠા હતા ત્યારે તેમને પરસ્પર આ બાતની વાતચિત થઈ:

કોઈ પુરુષ માત્ર સંસારમાં પ્રશંસાપાત્ર પૌરુષ ધારણ કરતો હોય, કુલતું અભિમાન રાખતો હોય, અને કળાઓમાં કુશળતા ધાખવતો હોય તેટલાથી શું તે પુરુષ કહેવાય ? ખરી રીતે તો જે પુરુષ પોતાના ઘરથી બહાર નીકળી નગર, આશ્રમે અને અનેક પુરોથી ભરેલી આ વિશાળ પૃથ્વીનો પ્રવાસ કોઈ બાતનો ઉદ્દેગ કે કંટાળો લાગ્યા વગર ન જોડે તેને પુરુષ કેમ કહેવાય ? માટે આ રાજ્યના કારભારને સંપૂર્ણ રીતે મંત્રીઓને સોંપી દઈને કેટલાંક વર્ષો મુખી પૃથ્વીની પીઠ ઉપર ફરી ફરીને આપણે તેણે અવલોકન કરીએ. આ વાતચિત તે બંને જણાને પસંદ પડી તેથી એ બંને જણાએ જેઓ કોઈપણ પ્રકારના શુભ રહસ્યને કદી પણ ખુલ્લું કરતા નથી એવા સાગર જેવા ગંભીર મંત્રીઓને રાજ્યનો બધો કારભાર ભગાવી દીધો અને કોઈ ન બોલે એ રીતે તેઓ બંને સમયોચિત વેષ પહેરીને પોતાના ઘરથી બહાર નીકળી ગયા અને ઉત્તરાપથ સહી પ્રવાસ કરવા લાગ્યા. ઝટ ઝટ પગ ઉપાડતા તેઓ કેટલાંક યોજનો દૂર પહોંચી ગયા અને એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને ઘેર જઈને ઉતારો કર્યો. એ બંને જણાએ કોઈ દિવસ ઘરથી બહાર નીકળી આ રીતે શ્રમ ન સહેલો હોવાથી ખૂબ જ થાકી ગયા અને તેમના શરીરો નળાં થઈ ગયાં હતા અને શરીરની યોજા ઘણી ઝાંખી પડી ગઈ હતી. તેમને બોધને એ વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે કહ્યું કે હે પુત્રો ! તમે ક્યાંથી આવ્યા છો ? અને તમારે કઈ તરફ જવાનું છે ? માલૂમ પડે છે કે તમે કોઈ દિવસ આવો પરિશ્રમ સહન કર્યો હાજતો નથી અને પહેલ-વહેલાં જ તમે ઘર બહાર નીકળ્યા હો તેવા જણાએ છે. વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને રાજાએ કહ્યું : હે વિપ્રવર ! અમે કુવાના દેહકા જેવા છીએ અને એવા હોવાથી અમે સર્વ પ્રકારે અકુશળ છીએ, પરંતુ અમને આ પૃથ્વી ઉપર આવેલા અનેક દેશે બોવાનું કુતહલ થવાથી રમ્યપુરથી ઉત્તરાપથ સહી જવા સારું નિકળ્યા છીએ. બ્રાહ્મણ બોલ્યો : હે વત્સ ! તમારી આવી આકૃતિથી જણાય છે કે તમે કોઈ સામાન્ય માણસ નથી કારણ કે હાથ અને પગમાં પતાકા, કમળ અને અંકુશ વગેરેનાં ઉત્તમોત્તમ ચિહ્નો છે. હાથ અને પગનાં તળિયાં સ્વાભાવિક રીતે જ પવિત્ર અને કોમળ છે તથા લાલ પણ છે. છાતી કપાટ જેવી વિશાળ છે, કપાળ પણ શરદ્દંતુની આકમના ચંદ્રમા જેવું તેજસ્વી છે, અવાજ મેથાની ગર્જના જેવો મધુ છે. પાંચજન્ય શોખના અવાજને પણ ટીપી બળ એવો ગંભીર છે અને આંખો કમળપત્ર જેવી ઉજળી છે અને કાન મુખી પહોંચી ગયેલી છે એટલી લાંબી છે. ઘોસરા

ગયું. આકાશમાં રહેલા દેવો, વિલાધર અને કિન્નરોએ જ્યજ્યકારનો નાદ શરૂ કર્યો. હરવૈયાઓએ એ જ્યજ્યકારનો અવાજ સાંભળીને ઉપરાઉપરી તીક્ષ્ણ બાણો ફેંકીને તેનો વરસાદ વરસાડ્યો. એ રીતે બાણોનો વરસાદ વરસવાથી પ્રચંડ સૂર્યનાં કિરણોનો ફેલાવો થતો અટકી પડ્યો. હરવૈયાનો મોટો સમૂહ ઘાયલ થયો અને તેથી તેમના ઉન્મત્ત હાથીઓનો સમૂહ ચારે બાજુ ઘુમવા લાગ્યો, એ રીતે ચારે કોર ભાગેલા હાથીઓના સમૂહને ભેદને ગભરાટ પામેલા બીકણ પુરુષો ચારે દિશામાં નાસવા લાગ્યા. એ વખતે રાજાઓનાં મરણ થવાથી તેમનાં છત્રો અને ધજનો મોટો જથ્થો નીચે પડી ગયો, તેથી સમરાંગણોના રસ્તો શેકાઈ ગયો, અને સમરાંગણમાં વહી જતા રુધિરના પ્રવાહમાં ઘોડા અને નરો ડુબવા લાગ્યા. ઘોડા અને નરોનાં માથાનાં ટુકડા થવાથી તે ખાવા માટે ત્યાં ભયંકર વેતાલો એકઠા થવા લાગ્યા અને વેતાલ, પૂતનાના ઘેગા થવાથી તે બન્નેની ત્યાં ફીસા જામી અને તેને લીધે સમરાંગણમાં ભયંકર હોઝાર થવા લાગ્યા. એ ભયંકર અવાજોને સાંભળવાથી સામા ગયેલા સુભટોએ બીજા વીરોને ગોલાવવા માંડ્યા, બીજા વીરોને ગોલાવવાથી રણરસ જામી પડ્યો અને તેથી મૂર્છા પામેલા નરો હુંકારા દેવા લાગ્યા. એ હુંકાર સાંભળીને જતા અને પાછા આવતા ગીધોએ ચાંચો મારવી છોડી દીધી. એ રીતે સર્વત્ર ત્યાં સમરાંગણમાં લથાનક વિશાલ અવાજ વારે વારે થવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે બન્ને સેનાઓનું લથાનક યુદ્ધ થયું, અને તેમાં ભારે લથાનક સંગ્રામને લીધે જેનામાં નિર્દય રીતે ઉચ્ચ ઉત્સાહ વધી ગયો છે એવો રાજા હસ્તિમદ્ભે પોતાની સામે થયેલા શત્રુના હરકરને છુટી નાખ્યું અને તેના ભુકા કાઢી નાખ્યો.

જ્યારે એવો મહાપ્રચંડ લડાઈનો ખેલ ખેલાતો હતો ત્યારે “ હવે લડાઈ જિતાશે નહિ.” એમ સમજીને પ્રધાનપુરુષો રાજાની ઇચ્છા નહોતી છતાં પોતાના છત્ર અને ધનુષ તૂટી જવાથી વિશેષ ખિન્ન થયેલા રાજા ભવદેવને રણભૂમિ ઉપરથી દૂર લઈ ગયા. કહેવત છે કે “ નાયક વગરની સેના હુણાઈ બચ છે.” એ કહેવત પ્રમાણે રાજાના બહાર નીકળવાથી તેની સેના છિન્નભિન્ન થઈ ગઈ અને તે છિન્નભિન્ન થયેલી શત્રુસેનાને અર્જુનરાજાની સેનાએ બધી તરફથી દ્વંદ્વી લીધી. પછી લડાઈ ખતમ થયા પછી માણસોની શોધ માટે સંગ્રામ-ભૂમિને તપાસવામાં આવી ત્યારે ઘાને લઈને પરવશ બની ગયેલા કેટલાક સામંતો તેમાંથી મળી આવ્યા.-તે જ વખતે લાલાના ઘાથી પ્રાણને છોડી ગયેલો-સુરહું થઈને પડેલો ગંગાધર પણ ભૂમિતળ ઉપર પડેલો જડી આવ્યો. આ ભેદને રાજા હસ્તિમદ્ભેને ભારે શોકનો આવેગ ચડી આવ્યો. તેના અગ્નિચત્રકારની ક્રિયાઓ કરી તેણે મરણોત્તર કૃત્ય પણ કરવામાં આણ્યું. પછી હસ્તિમદ્ભેના આગ્રહથી ખેદ છોડીને રાજા અર્જુને પોતાનું પહેલાનું રાજ્ય સ્વીકાર્યું. ત્યારબાદ રાજા અર્જુને આ મોટો પરમોપદ્રવી છે એમ સમજીને પોતાની પુત્રીને અર્પણ કરી, રાજા હસ્તિમદ્ભેનો સવિશેષ સત્કાર કર્યો અને તે કેટલાક દિવસો ત્યાં રહી.

આતુ' અસાધારણ સાહસ ભરેલું છે એવા મહાપુરુષો જગતમાં હયાત હોય છે એવું હજી સુધી પણ સંભળાયા કરે છે, તો શું એ સંભવિત નથી? કેમકે જે પુરુષો સત્વથી ભરેલા છે તેઓ સમગ્ર સમુદ્રને એક નાના ખાખોચિયાની પેઠે તરી શક્યા છે. જ્યાં દેવો રમે છે એવા મોટા મેરુપર્વતને પણ તેઓએ એક ઢેફાની પેઠે ફેંકી દીધો છે. એમણે પોતાના ઘરની પેઠે આખા આકાશને પોતાના પગલાંવડે-ઘસી-ચાલી નાખ્યું છે. એક શુક્રમાં જય તેમ તેઓ નિર્ભય થઈને પાતાળમાં પણ પેસી શક્યા છે. જગતમાં એવા સત્વ લોકો માટે શું હુકમ છે? જે લોકો સંપૂર્ણપણે સત્વશાળી છે તેઓ આ જગતમાં શું નથી કરી શકતા?

આગેવાન પુરુષો કહેલા સમાચાર સાંભળીને હવે વધારે વિકલ્પસંકલ્પો કરવાં એ ઠીક નથી પરંતુ હવે તો હું જાતે જ તે સત્વશાળી પુરુષને બેઠા લઉં; એમ કરીને અને કેટલાક સુખ્ય સુખ્ય પુરુષોને સાથે લઈને અર્જુન રાજ રાજવાડીએ જવાતું ખડાતું કાઢીને નીકળ્યો અને તેમ કરીને જ્યાં રાજ હસ્તિમલ્લનો પડાવ હતો ત્યાં પહોંચી ગયો. પછી દૂરથી જ પોતાનો રાજસી ઠાં ઉતારી નાંખ્યો, ઉચિત આદરમાન અને પ્રતિપત્તિ કરીને અર્જુન તેની પાસે બેઠો. સ્નેહપૂર્વક તે બંને પરરપર કેટલીક વાતો કરવા લાગ્યા અને પછી રાજ અર્જુને હસ્તિમલ્લરાજને કહ્યું: ચાલો અમને તમારો ઉતારો ખતાવવા કૃપા કરો. પછી હસ્તિમલ્લ રાજના આગ્રહથી આ અર્જુન રાજ તેને ઉતારે ગયો અને ત્યાં લોબન વગેરેની સામગ્રીથી હસ્તિમલ્લે અર્જુનની સારી પ્રતિપત્તિ કરી.

પછી થોડી જ વારમાં મારતે ધોડે-વારંવાર આયુકવડે ઘોડાઓને મારીને વેગ વધારતા અને ઉત્તમ ઘોડા પર બેઠેલા આર પુરુષો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમણે રાજને વિનંતી કરી: હે દેવ! જેમણે વિવિધ પ્રકારે લડાઈની તૈયારી કરેલી છે, અને વિવિધ વ્યૂહરચના કરેલી છે એવા આપણા સીમાડાના રાજ્યોના સેનાપતિઓ ભવદેવ રાજને આગળ કરીને અમારી પાછળ ચાલ્યા આવે છે. તો આ વખતે જે ઉચિત હોય તે આપ કરો. આ સાંભળીને અર્જુન રાજ ગભરાઈ ગયો. તે વખતે વૈરિઓના હુકમમાં શલ્ય સમાન એવા હસ્તિમલ્લ રાજએ તેને કહ્યું કે, હે મહારાજ! આમ ગભરાવથી શું વળશે? જેના ઉપર અનેક અસ્પૃશ્યોના સમૂહથી તૈયાર (સજ્જ) કરેલ એક જયકુંજર હાથીને મારે માટે તૈયાર કરાવો અને બીજો જ એ પ્રકારનો હાથી આ ગંગાધર માટે તૈયાર કરાવો. પછી એ પ્રમાણે રાજ અર્જુને એ બે જણને માટે બંને હાથીઓ તૈયાર કરાવ્યા. ત્યારબાદ ચોવ્ય સ્થળે બંધા સામંતોને રાજ હસ્તિમલ્લે સેનાની વ્યૂહરચના કરી બરાબર ગોઠવી દીધા અને પછી તે શત્રુની સેનાની સાથે લડવા માટે ખડો થયો. બંને લશ્કરો વચ્ચે ભયંકર યુદ્ધ બંધાયું.

રણવાળાં વાજવા માંડ્યા અને તેના ઉછળતા પડછંદોના અવાજથી આકાશ ભરાઈ

ત્યાં જઈને પોતાના રાજવૈભવમાં પેઠો, રાજસભામાં બેઠો. પછી મંત્રીઓ અને સામંતો વગેરે તેની પાસે આવ્યા ત્યારે તેણે તેમની સાથે રાજ્યનાં અનેક કાર્યો વિશે વિચાર કર્યો. ત્યારબાદ સભાના બધા લોકોને વિસર્જન કર્યા અને પછી રાજા એકલો પોતે મંત્રીઓ સાથે એકંતમાં બેઠો. તે વખતે તેણે મંત્રીઓને પૂછ્યું. ભો ! તમે મને શા માટે બોલાવ્યો ? મંત્રીઓ બોલ્યા : હે દેવ ! સાંભળો. તમારા પુત્ર મહીચંદ્રને કોપણથી દુર્દેવને લીધે પિશાચનો વળગાર વળગ્યો છે, અમે તેનું ખાસ કારણ જાણતા નથી છતાં તે પુત્ર વળગારને લીધે જ્યારે એલફેલ બોલવા લાગ્યો ત્યારે અમે મહાકષ્ટે તેને પૂરી રાખ્યો છે અને તુરત જ તમને બોલાવવા ગુપ્તચરોને તમારી પાસે મોકલ્યા હતા. આ હકીકત સાંભળીને અરે આ વળી શું થયું ? એમ કરતો અને પુત્રની અસ્વસ્થતાને લીધે ગભરાયેલો રાજા તેની પાસે ગયો. પોતાના પિતાને આવતા જોઈને રાજપુત્રે ઊભા થઈને પિતાને આદર આપ્યો અને રાજાને પગે પડ્યો તથા પિતાનું બહુમાન કર્યું. ત્યાર પછી રાજાએ તેને કહ્યું : હે વત્સ ! આ શું થયું ? રાજપુત્ર બોલ્યો : હે પિતાશ્રી ! ક્યાં શું થયું છે ? પછી રાજપુત્ર કંઈ બોલી ન શક્યો, આથી રાજાએ તેને માથાથી પકડ્યો એ વખતે ભય અને અમત્કાર સહિત રાજપુત્ર બોલ્યો : હે દેવ ! તું પોતાના મિત્રને પણ આ રીતે શા માટે પીડે છે ? રાજા બોલ્યો : તું કોણ છે ? પુત્ર બોલ્યો : હું ગંગાધર છું. રાજાએ કહ્યું. તું આવી અવસ્થાને કેમ પામ્યો છે ? ગંગાધર બોલ્યો : હે મહારાજ ! તે વખતે જ્યારે મહાભયાનક યુદ્ધ આલતું હતું અને તમે તેમાં વિશેષ રોકાયેલા હતા ત્યારે હું મજબૂત બખતરવાળા અને શૌભાયમાન એવા મોટા હસ્તિરાજ પર બેસીને દુર્યુખ નામના શત્રુપક્ષના સેનાપતિ સામે ઊભો હતો. લયનાક લશ્કર ખેલાણી હતી. બાણ, નાશય, પુરુષ, વાવલ્લ, ભાલાં અને સેલ્લ વગેરે વિવિધ પ્રકારનાં અસ્ત્ર-શસ્ત્રો ખૂટી ગયા હતાં એથી મેં મારા હાથીને હંકારીને શત્રુના સેનાપતિના હાથી સામે કર્યો અને તે વખતે મેં એ સેનાપતિ ઉપર એક તલવારનો ઘા કર્યો અને તેણે મારા ઉપર પણ એક અણીદાર ભાલાનો ઘા કરી મારા બધાં આંતરડાં બહાર કાઢી નાખ્યાં અને મને હાથીની અંબાડીમાંથી નીચે પાડી નાખ્યો. પછી હું ત્યાં જ મરણ પામ્યો અને પિશાચ-દેવોની યોનિમાં જન્મ પામ્યો અને તમારા કર્શન કરવાની પ્રબળ ઉત્કંઠાને લીધે આ રાજપુત્રના શરીરમાં પેઠો છું.

આ બધી હકીકત સાંભળીને રાજાને વિસ્મય થયો, ખેદ થયો અને શોકથી તે ગળબળી થઈને કહેવા લાગ્યો. અહો ! દેવોની રમત કેવી હોય છે. અહો ! કરેલાં કર્મનાં ફળો પણ અચિંત્ય છે, અહો ! મારું ભાગ્ય પણ અવળું થયું લાગે છે, જેથી આવી બાતનાં મારાં મિત્રો પણ આ પ્રકારનાં પિશાચદેવોની યોનિમાં જન્મ પામે છે. અહીં શું

ખાસ વાત એ હતી કે એનો મિત્ર ગંગાધર ત્યાં યુદ્ધમાં મરણ પામ્યો હતો તે દુઃખ તેને વાગેલા કંટાળી પેઠે હૃદયમાં ભારે ખટક્યા કરતું હતું, અને એ મિત્રના મરણથી મિત્રવિયોગનું દુઃખ એક ક્ષણ પણ ભૂલાતું નહોતું એથી એ હસ્તિમલ્લ રાજાને વિવિધ નાચ-કળામાં કુશળ સુંદર સ્ત્રીઓ પણ ભેવી ગમતી ન હતી, પરમ આનંદ-દાયક અને મનોહર સ્થળોમાં તેનું મન લેશમાત્ર પ્રસન્નતા પામતું નહોતું, ગજકીડા અને અશ્વકીડા તરફ પણ તેની યુદ્ધિ જરાપણ જોત્યાતી નહોતી. એ રીતે તે મહાત્મા પોતાના મિત્રના વિયોગના દુઃખને સહી શકતો ન હતો તેથી વિવિધ દેશો ભેવાનો તેનો ઉત્સાહ તદ્દન ઘટી ગયો અને તે કયાંય પણ શાંતિ પામી શકતો ન હતો. એટલામાં તેના પૂર્વના પહેલાનાં રાજ્યમાંથી એક શુભચર સંદેશવાહક તેને મળવા તેની પાસે આવી પહોંચ્યો. દ્વારપાલે તેના આવવાના સમાચાર કહ્યા એટલે તેને મળવા પોતાની પાસે જોલાઓ, અને તે શુભચરે રાજાને પગે પડીને એક લેખ આપ્યો. રાજાએ પોતે એ લેખ વાંચ્યો, અને હવે અહિંથી શીઘ્ર પાછા વળતું જોઈએ એવો તે લેખનો ભાવાર્થ તેના જયાલમાં આવ્યો. આ બધી હકીકત રાજા હસ્તિમલ્લે રાજા અર્જુનદેવને જણાવી. ત્યારપછી હાથી, ઘોડા અને ખીબાં અનેક રત્નોથી ભરેલા ભારે ખબના સાથેના રાજવૈભવ સહિત રાજા અર્જુનદેવ રાજા હસ્તિમલ્લ પાસે આવ્યો, અને આદરપૂર્વક પ્રણામ કર્યા. બાલતલમાં બંને હાથ બેઠી તેને આ પ્રમાણે વિનંતી કરવા લાગ્યો : હે દેવ ! મારા જે આ વૈભવ છે તે બધા તમારા ચરણકમળની કૃપાનું જ ફળ છે, માટે હે દેવ ! તમે આ બધું ગ્રહણ કરો. તમે મારા ઉપર જે ઉપકાર કરેલ છે તેની પાસે આ તો શું છે ? હે રાજા ! હું તો આપનાં દર્શનથી પણ મારી જાતને વૈભવ-ધન્ય સમજું છું. પોતાની જિંદગીને પણ જોખમમાં મૂકીને ખીબાનો ઉપકાર કરવાની તીવ્ર વૃત્તિવાળા તમારા જેવા મહાપુરુષને જોઈને પૂર્વે થઇ ગયેલા એવા પરદુઃખભંજન રાજા બલિ અને શિખિ રાજા ઉપર કૌણ અફા ન કરે ? આ પ્રમાણે પોતાની પ્રશંસા સાંભળીને શરમનો મારો પોતાના શરીરને સંકોહીને રાજા હસ્તિમલ્લ જોલ્યો:-હે નરવર ! તું આમ કેમ જોલે છે ? મારી તે શક્તિ શી ? મારામાં એવું તે જ્ઞાન પણ શું છે ? હું એવો કળામાં કુશળ પણ ક્યાં છું ? અને મેં એવો તે શું પરોપકાર કરી નાખેલ છે ? જેથી તું મારી આવી અપૂર્વ પ્રશંસા કરી રહ્યો છે ? સારા મનુષ્યોનો એવો જ સ્વભાવ હોય છે કે તેઓ ખીબાના રેતીના કણ એટલા થોડા પણ શુભો મોટા પહોંડના વિસ્તારની જેમ વહુવી બતાવે છે, અને પોતાના મોટા પહોંડ જેવા વિસ્તારવાળા શુભોને પણ ઢાંકી રાખે છે. માટે હવે વધારે કહેવાની જરૂર નથી. હે ભદ્ર ! હવે તું જ આ રાજ્યવૈભવને ભોગવ અને હું વળી મારા રાજ્ય તરફ જાઉં છું. એમ રાજા હસ્તિમલ્લ રાજા અર્જુનદેવને સમજાવીને અને કેટલાક પુરુષોને સાથે લઇને તથા બાકી ખીબા બધા લોકોને પાછા વાળીને કોઈ ન જાણે તેમ પોતાના નગર ભણી ગયો.

પેલા પિશાચની હકીકત અને વાત સાંભળીને રાજાના મનમાં ધર્મપ્રવૃત્તિ કરવાની અભિલાષા થઈ.

હવે આ તરફ પેલો ભવદેવ રાજા યુદ્ધમાં હારી ગયો તેથી તેને વૈરાગ્ય આવ્યો અને તેને વિચાર થયો કે હું હાર પામેલો હોવાથી મારો અપયશ થયેલો છે; તો હું મારું મોં મારા સ્વજનોને શી રીતે બતાવું ? આવા વિચારને લીધે તેણે પોતાને ઘેર જવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો અને અધવચ્ચેથી જ તેણે મતિસાગર નામના આચાર્ય પાસે દીક્ષા સ્વીકારી. દીક્ષિત થયેલો ભવદેવસુનિ સૂત્ર અને અર્થો શિખવા લાગ્યો તથા વિશેષ પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરતો કરતો પોતાના શુરની સાથે રમ્મપુર નામના નગરમાં આવી પહોંચ્યો. પોતાના નગરમાં આચાર્ય આવેલા હોવાથી તેમના સમાગમ માટે વિશેષ આનંદ પામેલા રાજા વગેરે બધા લોકો તે આચાર્યને વંદન કરવા માટે ગયા. વંદન કરવા આવેલા એ બધા લોકોએ માથે હાથ બોલીને આચાર્યને પ્રણામ કર્યા, અને પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે અહિંસા વગેરે કેટલાક નિયમો લીધા. એ નગરનો રાજા તો પહેલાથી જ સંસારવાસથી વૈરાગ્ય પામેલો હતો એટલે આચાર્યની દેશના સાંભળતાં જ તત્ક્ષણ રાજાનો વૈરાગ્ય વિશેષ ઉત્તેજિત થયો અને તેનો વૈરાગ્ય લાવ વધી જવાથી તેને દીક્ષા લેવાની લાવ થયો એટલે રાજાએ પોતાના પુત્ર મહીચંદ્રને પોતાની ગાદીએ બેસાડી દીધો, અને પોતે શિરીષના કૂલ જેવો વિશેષ કૌમળ હોવા છતાં અસાધારણ એવો શ્રમજીવનને શ્રદ્ધા કરવા માટે શુર આશ્રયે ગયો. હવે જેણે કામદેવરૂપ મહાને પરાજિત કર્યો છે એ હતિમહા પણ સાધુરૂપે વિહાર કરવા લાગ્યો અને તેને આ ભવદેવ નામના સુનિએ ઓળખી પણ લીધો. ભવદેવને એમ થયું કે હતિમહા સુનિના પ્રતાપને લીધે હું આ દીક્ષા લઈ શક્યો એટલે એ સુનિ મારી દીક્ષામાં હેતુ થયેલો હોવાથી મારો ઉપકારી છે, અને યુદ્ધમાં તેણે મને હરાવી દીધેલો હોવાથી તે મારો અપકારી પણ છે. વખતે એ, યુદ્ધસ્થળ ઉપર આવેલો ત્યારે તેણે મને ભોક્ષ આપી એથી ભવદેવ સાધુને એ હતિમહા પણ તરફ થોડોક દ્રેષ થયો અને તેનામાં અહંભાવ જન્મીત થયો. ભવદેવમાં ઉપ-જેલો દ્રેષ કે અહંભાવ હતિમહાના બાણવામાં ન આવ્યો તેમ તે હતિમહા ભવદેવને પોતાનો પૂર્વનો પરિચિત છે ” એ રીતે ઓળખી પણ શક્યો નહિ અને આ રીતે એ બંનેનો સમય ચાલ્યો ગય છે.

વખત જતાં ભવદેવ સાધુ “ ગીતાર્થ ” હોવાથી તેની નિશ્ચામાં શુરએ હતિમહા વગેરે કેટલાક સાધુઓને સોંપ્યા અને એ સોંપાયેલા સહાયક સાધુઓને સાથે લઈને શુરની આજ્ઞાને શિરોધાર્ય કરીને અપ્રતિબદ્ધપણે આ ભવદેવ સુનિ ગામોગામ વિહાર કરવા લાગ્યા. આમ ચાલતા ચાલતા એકલા પેલા હતિમહા સુનિનો શુભભાવ ઓછો થવા લાગ્યો

કરી શકાય ? પુરુષાર્થ તો ત્યાં પહોંચી શકતો નથી. થંત્રો અને તંત્રો પણ ત્યાં નકામા છે. એમ કરીને રાજા બારે શોક કરવા લાગ્યા ત્યારે મંત્રીઓ બોલ્યા: હે દેવ ! સાંભળો. અહીં આ પ્રસંગે સંતાપ કરવો નકામો છે. જે કરવા યોગ્ય હોય તે જ કરવું જોઈએ. રાજા બોલ્યા: હે પરમમિત્ર ! તું કહે કે કઈ પ્રકારની વિધિ કરવાથી તેને સુગતિને લાભ થાય. ગમે તેવો દુષ્કર ઉપાય બતાવીશ તે પણ હું કરીશ, માટે અઘરો હોય તોપણ ઉપાય બતાવ. પિશાચ બોલ્યા: હે મહારાજ ! હવે વિધિ ઉપાય કરવાનો વખત વીતી ગયો છે તેથી મારે મારાં કર્મોનાં ફળ ભોગવી લેવાં જોઈએ એટલે મારે મારું કયું ભોગ્યજે જ છૂટકે છે:

હે રાજા ! દેવાને, નારકોને તેમજે ઘણાં લાંબાં સમય પહેલાં જે કર્મો કરેલાં હોય છે તેનો ઉપભોગ કરવાનો હોય છે, અને પછી જ્યારે એ દેવો ને નારકો કર્મભૂમિમાં અવતાર લે છે ત્યારે સારાં કર્મોનું ઉપાજન કરી શકે છે. જે લોકો એમ કહે છે કે પિંડપ્રદાન, શ્રાદ્ધ અને હોમહવન વગેરેથી મરેલા પ્રાણીને સુગતિએ પહોંચાડી શકાય છે, તેમનું કથન મૂઠતાશરેણું છે, કારણ કે જે પ્રાણી મૃત્યુ પામેલો છે તે ક્યાં ગયો છે અને કેટલે દૂર જઈને અવતાર લીધો છે તેની જ આપણને ખબર નથી હોતી. પછી તે મૃત્યુ પામેલાને શ્રાદ્ધ વગેરેથી સુગતિ શી રીતે આપી શકાય ? વળી, મૃત્યુ પામેલો પ્રાણી એ રીતે શ્રાદ્ધ વગેરે દ્વારા સુગતિ પામી શકતો હોય તો પછી એ રીતે તો કોઈ પણ પ્રાણીની અસદ્ગતિ ન જ થવી જોઈએ. અને વળી શ્રાદ્ધ વગેરે જેવા સરલ ઉપાયોથી સદ્ગતિ મળી જ જતી હોય તો પછી તપશ્ચર્યા કે સંન્યાસ વગેરે જેવી દુષ્કર ક્રિયાઓ શા માટે કરવી પડે ? માટે ખરી વાત તો એમ છે કે જેમ રાગી પોતે જાતે જ વિરેચન લે, ઔષધ ખાય અને આરાજ્ય માટે બંધન વગેરેના ઉપાયો કરે તો જ તે રાગી પોતે જાતે આરાજ્ય મેળવી શકે છે, અને જાતે કશાએલી એ વિરેચન વગેરે ક્રિયાઓ ચોક્કસ રીતે રાગનો નાશ કરે છે, પરંતુ જેને રાગ હોય તે પોતે વિરેચન ન લે, ઔષધ ન ખાય અને એને બદલે બીજા ભાણુસ વિરેચન લે અને ઔષધ ખાય તો પેલા રાગીને કયો ફાયદો થતો નથી તેમ મરેલા પ્રાણીને બદલે બીજા ભાણુસ શ્રાદ્ધ વગેરે ક્રિયાઓ કરે તો તે મરેલા પ્રાણીને સદ્ગતિ મળવાનો સંભવ જ નથી જ, માટે હે રાજા ! જાતે જ આચરેલાં તપ, જપ, જ્ઞાન, ધ્યાન વગેરે ઉપાયોદ્વારા અને સદાચરણોદ્વારા અશુભ કર્મ નાશ થઈ શકે છે અને તેથી નિર્મળ ગતિનો લાભ પણ મળી શકે છે.

પેલા ભૂતે એમ કહ્યા પછી રાજાએ એ વાતને સ્વીકારી સ્નેહપૂર્વક આ રીતે વાતચિત કરીને પેલો પિશાચ જ્યાંથી આવ્યો હતો ત્યાં પાછો ચાલ્યો ગયો, અને રાજપુત્ર સહીચંદ્ર પોતાની સ્વાભાવિક દશાને પામ્યો—એટલે તેનો વળગાડ ચાલ્યો ગયો. આ રીતે

જીવોએ બે કે પહેલાં કદી પણ તપ કે બીજા નિયમો નહીં કરેલાં છતાંય એ જ જન્મમાં તેમના શુભ લાવો અતિશય વધી જવાને લીધે તેમનામાં સમભાવરૂપ સામાયિક આવી ગયું હતું અને તેથી તેમનાં બધા કર્મોનો નાશ થઈ ગયો અને તેઓ નિર્વાણપદ પામ્યા એ વાત ખરી છે પરંતુ એમનો એ બનાવ એક અચ્છેદારૂપ છે માટે ઉદાહરણરૂપે પ્રમાણ તરીકે ન લઈ શકાય. બે એવાં અચ્છેદારૂપે જેવાં ઉદાહરણોને પ્રમાણભૂત માનવામાં આવે તો આ બધો વ્યવહાર જ નાશ પામી જાય, વળી, તે બે કહ્યું કે તથાસત્યત્વના ભાવને લઇને સિદ્ધિનો લાભ મળે છે માટે ધર્મક્રિયા માટે કોઈ પ્રકારનાં કષ્ટરૂપ અનુષ્ઠાનો કરવાની જરૂર નથી એ પણ બરાબર નથી; કારણ કે:-

વીર્ય કર ભગવાન પોતે ચાર જ્ઞાનના ધણી છે. દેવો એમને પૂજે છે. એઓ નિર્વાણપદને ચોક્કસ મેળવવાના જ છે, છતાં તેઓ બને પોતાની શક્તિ અને વીર્યને દુષ્ટાન્યા વિના ધર્મપ્રવૃત્તિઓ માટે ઉદ્યમ કરે છે. એ પ્રમાણે બે કે તે જિનેશ્વર ભગવંતો સંસારસમુદ્રનો પાર પામી ગયા કહેવાય છતાંય તેઓ ધર્મપ્રવૃત્તિ માટે વિશેષ ઉદ્યમ કરે છે તો પછી અમારી કે તમારી જેવા પામર પ્રાણીઓને એ ધર્મપ્રવૃત્તિને માટે બ્યામોહ કેમ હોઈ શકે ?

આ રીતે ભવદેવ મુનિએ હૃત્થિમદ્વ મુનિને સમજાવ્યો છતાંય તે વધારે ચર્ચા કરવા લાગ્યો ત્યારે અભિમાન વા દેવને લીધે ભવદેવ મુનિએ તે હૃત્થિમદ્વ મુનિની ઉપેક્ષા કરી અને તેના તરફ વિશેષ ધ્યાન ન આપ્યું. આમ થવાથી તે હૃત્થિમદ્વ મુનિ, ધર્મ-કર્મોમાં વિશેષ અસ્થિર થઈ ગયો છતાં કેવળ લોકલાજને લીધે બહારનો દેખાવ રહે એટલા પૂરતું ધર્મકાર્ય કરવા લાગ્યો. એ રીતે તેણે સાધુ-ધર્મની વિરાધના કરી અને આંતરે એ એમ ને એમ કાળધર્મ પામી અસુરગતિ પામ્યો. ભવદેવ મુનિ પણ ધર્મક્રિયામાં શિથિલ એવા હૃત્થિમદ્વ મુનિ તરફ બેદરકાર રહેલો એટલે તેણે પણ એ શિથિલ મુનિને ધર્મમાં સ્થિર કરવા તરફ પૂરતું લક્ષ્ય નહીં આપેલું તેથી એના સમકિતમાં કલંક લાગેલ તોપણ એ ભવદેવ મુનિએ ટુંકર તપશ્ચર્યા આચરેલી હતી તેના પ્રભાવે તે કાળધર્મ પામીને લાંતક નામના સ્વર્ગમાં મધ્યમ આયુષ્યવાળો દેવ થયો, અને ત્યાં લાંતક સ્વર્ગમાં વિધ-વિધ પ્રકારની ક્રીડાઓ કરીને પોતાના કિંવસો ગાળવા લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં કોઈ ઇશાન નામના દેવની સાથે તેને ભાઈબંધી થઈ અને તે પોતાના મિત્રની સાથે વિડેહ વગેરે જોગેમાં વીર્ય કરને વંદન કરવા જવા લાગ્યો. હવે જ્યારે એ દેવનું છ મહિનાનું આયુષ્ય બાકી રહ્યું ત્યારે તેણે વીર્ય કરને પૂછ્યું: હે ભગવાન ! શું હું સુલભભોધિ થઈશ કે દુર્લભભોધિ થઈશ. ભગવાન બોલ્યા. હે મહાભાગ ! તું દુર્લભભોધિ છે, અને

મોહના અર્થિત્ય સામર્થ્ય તથા ભવિતવ્યતાના પ્રતિકૂળતાને કારણે હત્થિમદ્ભ રાજર્ષિને કેટલાક હલકા વિચારો આપવા લાગ્યા:

મુનિ પરિવેહણા ન કરે, પ્રમાજ્ઞ ન કરે અને એવી બીજી મુનિપણાની ક્રિયા ન કરે છતાંય ભવિતવ્યતાના કારણે જીવ, દેવગતિને મેળવી શકે છે એ નિશ્ચિત છે. એમ ન હોય તો જેણે મુનિધર્મને સ્વીકાર્યો નથી એવો, અને જેવું ચિત્ત મોટા ભયાનક યુદ્ધમાં લાગેલું હતું એવો મારો મિત્ર ગંગાધર શી રીતે દેવગતિને પામ્યો ? વળી, શાસ્ત્રમાં પણ એવી એવી વાતો સંભળાય છે કે તથાપ્રકારના ભવ્યતાના પરિપાકને લીધે જેમના આત્મામાં સામર્થ્ય ઉદ્ભવેલું છે એવા અને કોઈપણ પ્રકારની ધર્મક્રિયાને નહીં કરી શકેલા એવા મરુદેવી વગેરે જીવો પણ નિર્વાણ પામ્યા છે. ખરી રીતે તો ભવ્યત્વનો પરિપાક જ કલ્યાણના સમૂહનું કારણ છે, અને એવો તથાભવ્યતાનો પરિપાક ન થયો હોય તો બધી જાતની ક્રિયાઓ નિષ્ફળ જાય છે. કોઈ એમ કહે કે સંયમ, તપ વગેરેની ક્રિયાઓ દ્વારા જ તથાભવ્યત્વનો પરિપાક થાય છે તો એ વાત પણ ખોટી છે, કારણ કે જે મરુદેવી વગેરેના આત્માઓ શિવપદને પામેલા છે તેઓએ તો તપ વગેરે કશુંકે કશું ન હતું, છતાં તેમનું તથાભવ્યત્વ શી રીતે પરિપકવ થયું ? એટલે સંયમ અને તપ વગર પણ તેમના તથાભવ્યત્વનો પરિપાક થયેલો હતો એમ જ માનવું રહ્યું. એ રીતે એ હત્થિમદ્ભ મુનિના મનમાં સાધુધર્મ સંબંધી શુભ ક્રિયાઓ વિષે વૈરી જેવા શુદ્ધ ભાવનો વિરોધી પરિણામ પેદા થયો કે પરિણામે એ મુનિ મહાત્મા, તપ અને બીજી મુનિની ક્રિયાઓમાં શિશિલમંદ થઈ ગયો.

હત્થિમદ્ભ સાધુની એ બધી શિશિલતા, પ્રમાદભાવ અને મંદતા ભવદેવ સાધુના જાણવામાં આવી તેથી તેણે એ મુનિને કહ્યું; હે ઉત્તમ રાજર્ષિ ! સ્વીકારેલા સાધુધર્મ પ્રત્યે તું જો કે અસંતોષિ થયો છે એટલે મારે તને કશી પણ શિખામણ આપવા જેવું નથી છતાંય તને થોડુંક કહી દઉં છું: આ સંસારમાં પુરુષો ત્રણ પ્રકારના હોય છે: અધમ, મધ્યમ અને ઉત્તમ. તેમાં જે અધમ પુરુષો હોય છે તેઓ પહેલેથી જ વિદ્વન્ના ભયને લીધે કોઈપણ પ્રકારની ધર્મપ્રવૃત્તિની શરૂઆત જ કરતા નથી. જેઓ મધ્યમ પુરુષો છે તેઓ ધર્મપ્રવૃત્તિને આરંભ તો કરે છે પણ વચ્ચે વિદ્વન્ના આવતાં જ તેઓ એ આરંભેલા કામને પણ તજી દે છે. હવે જેઓ ઉત્તમ પુરુષો છે તેઓ તો ગમે તેટલાં વિદ્વન્ના આવે તોપણ સ્વીકારેલી પ્રવૃત્તિને માટે વિશેષ ને વિશેષ યત્ન કરે છે. હવે તું પણ ઉત્તમ કૌટીનો પુરુષ છે! છતાં ધર્મપ્રવૃત્તિથી જાણે કે પાછો હટતો હોય એવા કેમ દેખાય છે ? શું તારે માટે એ યોગ્ય કહેવાય ? પછી હત્થિમદ્ભ મુનિએ ધર્મક્રિયાને લગતા ચોતાના બધા વિચારો પેલા ભવદેવ મુનિને જણાવી દીધા. ભવદેવ જોલ્યો: હે ભદ્ર ! મરુદેવી વગેરે

૧. જે માનવ ન્યાયના માર્ગમાં છે તેને તો કોણ ન સમજવી શકે ? પરંતુ જે માનવ ન્યાયમાર્ગથી ચલિત થયેલા છે તેને ફરી પાછો જે સ્થિત કરી શકે એ જ ખરો વિચક્ષણ કહેવાય. ૨. સ્વાર્થ માટે પ્રયત્ન કરવાની વૃત્તિ તો આમાલગોપાણ સુધી જાણીતી છે, પરંતુ જે, પરાર્થ માટે એ પ્રકારે લાગણીથી પ્રયત્ન કરે છે એવા કસ્યાણસસુદ્ર તો કોઈક જ હોય છે. ૩. પુત્ર અરિહંત ભગવાન પોતે નિર્મળ કૈવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થવાને લીધે તદ્દન કૃત્યકૃત્ય છે, છતાંય તેઓ જાતે પ્રાણીઓને ધર્મમાં સ્થિત રાખવા પ્રયત્ન કરે છે, તો પત્રી જે ઠાઠા લોકો છે તેઓએ એ કામમાં શા માટે આળસ રાખવું જોઈએ ? એ પ્રશ્ન શ્રી કથારત્નકોશમાં સમ્યક્ત્વનો વિચાર કરતાં તેના છઠ્ઠા અભિચારના પ્રકરણમાં ભવદેવ રાજર્ષિની સાતમી કથા સમાપ્ત થઈ.

હવે પછી કેટલાક ખીળ ભવોમાં ભમ્યા વિના તારો અભિલાષ સિદ્ધ થવાનો નથી. આ સાંભળીને એ દેવ મનમાં ખૂબ ખિન્ન થયો અને ભગવાનને વાંદીને તે પોતાને સ્થાને ગયો.

પછી પોતાના કર્મરૂપ વજ્રના ઘાથી હણાયેલો અને દુષ્કૃત્યનાં અગ્નિથી સંતાપ પામેલો એ ઇશાનદેવના ભવામાં આવ્યો. ઇશાને તેને પૂછ્યું: હે ઉત્તમ મિત્ર ! તું શા માટે આ પ્રકારે આમ શોક કરે છે ? પછી એ દેવે પોતાનું શોકનું કારણ કહી બતાવ્યું. ઇશાનદેવ બોલ્યો: હે મહાભાગ ! ભો એટલા માત્રથી શોકમાં પડેલો હો તો હવે સંતાપ ન કર, ત્યારે તું અહિંથી મરીને ખીળ ભવમાં જન્મ પામીશ ત્યારે હું એવો પ્રયત્ન કરીશ કે જેથી તને બોધિલાભ થશે. પેલા શોકમાં પડેલા દેવે આ વાતને સ્વીકારી, પછી શોકમાં પડેલો દેવ કાલક્રમે મરણ પામીને કૌશામ્બીનગરીમાં એક વાણિયાનો પુત્ર થયો અને જુવાન થયો એટલે તેના મિત્રરૂપ ઇશાનદેવે તેને પ્રતિબોધ પમાડવાનો પ્રયત્ન શરૂ કર્યો. શાંતિવાળા કોઈપણ ઉપાયવડે એ જુવાન પ્રતિબોધ ન પામ્યો, ત્યારે તેણે ખીળ ઉગ્ર ઉપાયો લેવા શરૂ કર્યા. પછી તો તે જુવાનને એક એવા ગાઢ જંગલમાં મૂકી દીધો કે જ્યાં સિંહો, હરણો, રિંછો વગેરે લયાનક જનાવરા હોય અને એમ કરીને તે જુવાનને ઘણું જ ખીવરાવ્યો. વળી તેના તરફ લયાનક ચક્રો, અણીદાર તલવારો અને ચક્રચક્રતા ભાલાંઓ વગેરે લયાનક શસ્ત્રો તાકવામાં આવ્યા, અને એ રીતે દેવમાયાદ્વારા તેને ડરાવવામાં આવ્યો. પછી વળી તેને લોહાના ગોળાની પેઠે સમુદ્રમાં ડુબાડવામાં આવ્યો કે જ્યાં ઘણાં માછલાં, ભમતાં મોટાં મોટાં મગરા અને લયાનક તરંગો ઉછળ્યા કરે છે. પછી વળી જ્યાં કંઠણ દાઢવાળા ભોરીંગો રહે છે એવી મોટી મોટી લયાનક ખંખેલો, કોતરામાં નાંખવામાં આવ્યો. તથા સળગતા અગ્નિની ધગધગતી જ્વાળાઓમાં બેસાડવામાં આવ્યો. આટલું આટલું કર્યા થતાં એટલે ઘણા લયાનક દુઃખોદ્વારા તેના મનને ક્ષોભ પમાડ્યો છતાં પેલો જુવાન થયેલો વાણિયાનો પુત્ર કોઈ રીતે થોડો પણ ધર્મને પામી શક્યો નહિ. તેથી પેલો મિત્રરૂપ દેવ હતાશ થઈ ગયો અને ‘ એ અયોગ્ય છે ’. એમ સમજીને તે દેવ જેવો આવ્યો હતો તેવો પોતાને સ્થાનકે આવ્યો ગયો, અને પેલો વાણિયાનો પુત્ર પણ અનેક ભવોમાં ભ્રમતો રહી એ રીતે અનેક લયાનક કષ્ટોને પામતો રહ્યો, માટે શક્તિ હોય તો ધર્મમાં અસ્થિર થયેલા કોઈપણ પ્રાણીને સર્વ પ્રયત્નોવડે સ્થિર કરવો જ ભોધ્યો એ પ્રવૃત્તિ સમકિતનું ખાસ અંગ છે. વળી,

મેહજન્ય કુતર્કને લીધે કેલું મન ધર્મના માર્ગથી ચલિત થતું નથી ? ધર્મની જે પ્રવૃત્તિઓ કષ્ટરૂપ લાગે છે તેનાથી કોની બુદ્ધિ પાછી હટતી નથી ? તોપણ એવા ચલિત થયેલા અને કષ્ટાળો પામેલા આત્મને પણ જાતજાતનાં દષ્ટાન્તો અને તર્કોદ્વારા સમજાવીને શ્રી બિન ભગવાનના પ્રવચનમાં પ્રેમપૂર્વક સ્થિર કરવા પ્રયત્ન કરવો ભોધ્યો.

છે તે બધાને પહેલેથી જાણાવવા બેઠ્યો. જેઓ પગલવ પામેલા છે તેમનું રક્ષણ કરવું બેઠ્યો અને જેઓ નબળી અવસ્થાને પામેલા છે તેમનો સારી રીતે ઉપચાર કરવો બેઠ્યો. જેઓ સીદાતા હોય એટલે તકલીફમાં પડેલા હોય તેમને સારી વૃત્તિમાં, સારા ઉદ્યોગમાં બેઠવા બેઠ્યો અને જે સાધર્મિકો પ્રમાદશીલ છે તેમને વારંવાર પ્રેરણા આપીને સાવધાન કરવા બેઠ્યો. જેઓ આ રીતે સાધર્મિકો તરફ વાત્સલ્ય રાખે છે તેઓ ધન્ય કહેવાય છે. પોતાનાં મિત્રો અને સ્વજનો તરફનો મોહ પૂર્ણ વાત્સલ્યભાવ સંસારનો પ્રબંધ વધારનારો છે ત્યારે જે લોકો જિનશાસનને વરેલા છે તેમના તરફ રખાતો વાત્સલ્યભાવ સંસારના પ્રબંધને દૂર કરનારો છે. જે વાત્સલ્યમાં કોઈ પ્રકારનો સ્વાર્થભાવ નથી તે વાત્સલ્ય અમૂલ્ય છે તેમજ જે વાત્સલ્ય સંસારનાં પ્રબંધોને દૂર કરનારું છે તે વાત્સલ્ય સાધર્મિક લોકમાં પ્રશંસાપાત્ર છે. એ પ્રમાણે જે માનવ પોતપોતાની મર્યાદા સાચવીને પોતાને મળેલી શુદ્ધ બુદ્ધિ પ્રમાણે યોગ્ય વાત્સલ્ય કરે છે તેને યોગિનો લાભ થાય છે અને તે ધનની પેઠે નિર્વાણુપુષ્પનો લાભ મેળવે છે. એટલે હવે અહીં વાત્સલ્યનો મહિમા ખતાવવા કથાકાર ધનની કથા કહે છે.

કોસાળી નામે એક નગરી છે. એ નગરીમાં કુબેરની નગરી અલકાપુરી કરતાં વિશેષ અધિક સમૃદ્ધિવાળા અનેક મંદિરાથી સુશોભિત શેષી રહી છે. એ નગરીમાં વસનારા પુરુષોમાં સત્ય, શેષ, દયા, દાક્ષિણ્ય વગેરે પ્રધાન ગુણો રહેલાં છે. વળી એ નગરી સીતાની મૂર્તિની પેઠે અમરુતસાહાથી યુક્ત છે એટલે સીતા અમરુત-રામની સાહા-સ્લાધા-પ્રશંસાથી યુક્ત છે તેમ એ નગરી-અમરુત-અખંડ એવી સાહા-સ્લાહા આહુતિઓથી યુક્ત છે. વળી એ નગરી ગજનનના ગંડસ્થલની મંડલી જેવી અનવરત પ્રવૃત્તધન વર્ષાવાળી છે. એટલે જેમ ગજનનના ગંડસ્થલમાંથી નિરંતર ધન મહજળની, વર્ષા વરસ્યા કરે છે તેમ આ નગરીમાંથી પણ નિરંતર દાનની-જ્ઞાનદાનની, અભયદાનની, ધનદાનની વર્ષા વરસ્યા કરે છે તથા એ નગરીનો ધનધાન્યાદિકનો ભંડાર એવડો મોટો છે કે જે સેંકડો વર્ષો સુધી વપરાયા કરે, ખરચ્યા કરે તો પણ ખૂટી શકે એવો નથી. એ નગરીમાં વિશાહદંત નામે એક શેઠ રહે છે, એ શેઠના કારભારને વિશિષ્ટ માણસોનો સારો એવો ટેકો છે અને એ રીતે પોતાનો કારભાર ચલાવતો એ શેઠ કેટલોક સમય વીતાવે છે. કાલાંતરે એ સમય વીતતાં એ શેઠના પૂર્વજેવાં ઉપાજેલાં તથાપ્રકારનાં પુણ્યો પરવાયાં એથી તેનો વૈભવ સમૃદ્ધય ધીરે ધીરે ક્ષીણ થવા લાગ્યો. એવે અવસરે તેને ચિંતા થઈ કે હવે આ સમયે શું કરવું ઉચિત છે ?

જે ગૃહસ્થ દ્રવ્ય વગરનો છે, નિર્ધન છે, તે કોઈ પ્રકારે દેવ અને શુરની પૂજા કરી શકતો નથી, પોતાના બન્ધુજનોનો આદરસત્કાર કરી શકતો નથી તેમ શુભોને પણ મેળવી

—❁ વાત્સલ્ય ગુણ વિષે ધનસાધુનું કથાનક. ❁—

(કથાનક ૮મું.)

કે. મુમુક્ષુને સમકિતમાં વિધિપૂર્વક સ્થિર કર્યો હોય છતાંય તેના તરફ વાત્સલ્ય-સ્નેહલાવ ન બતાવવામાં આવે તો એ સમકિતવંત માનવ પોતાના ધર્મના ગુણોને નિહાવી શકતો નથી અર્થાત્ એવો સમકિત ગુણ જેના વિના ટકી શકતો નથી એવા વાત્સલ્ય ગુણ વિશે હવે વાત કરવાની છે. શરીરનું સંઘચણ-ખંધારણ નખણું હોવાથી, કાળ વિષમ હોવાથી અને તથાપ્રકારનો વીર્યોદ્ધાસ-પુરુષાર્થ પ્રકર્ષ-ન હોવાથી જેઓ સુગીત અને સદુ-ઉદ્યમવંત છે તેમનો પણ સંયમ તરફનો ઉદ્યોત એક વાત્સલ્ય વિના વિલય પામે છે અર્થાત્ સુગીત અને સદુદ્યમવંત તરફ વાત્સલ્ય ન રાખવામાં આવે તો કાળાદિકના દોષને લીધે તેમનો પણ સંયમ લીધે થતાં થતાં નાશ પામી બળ્ય છે. સુગીતો અને સંયમ માટે સદુદ્યમવંતોનો પણ સંયમ તેમના તરફ સંઘના વાત્સલ્ય વિના ન ટકી શકતો હોય તો જેઓ તાબા જ દીક્ષિત થયેલા છે, અતિચિરૂપ છે, બાળક છે, રાગીઓ છે તેમનો સંયમ તો વાત્સલ્ય વિના ટકી જ ન શકે એ વિશે શું કહેવાયું હોય ? પ્રતિકૂળતાઓમાં સંયમ ટકાવી રાખવા માટે મુમુક્ષુમાં વિશુદ્ધ બુદ્ધિનું સામર્થ્ય હોવું જોઈએ અને એવું સામર્થ્ય એ નવા દીક્ષિત થયેલા સાધુઓમાં નથી હોતું એટલે વાત્સલ્ય વિના એમનો સંયમ હાનિ જ પામે. વાત્સલ્ય એટલે સ્નેહપૂર્વક એ નવા તાબા દીક્ષિતો વગેરેને પાન, ભોજન, પૌષધ, પશ્ય અને વસ્ત્ર વગેરેની સહાય કરવી અને જે દીક્ષિતો આકરું તપ કરતા હોય એટલે ચાર ઉપવાસ કે એથી વધારે ઉપવાસ કરી તપશ્ચર્યા કરતા હોય તેમને તથા જે દીક્ષિતો નાની વયના હોય તેમને વિશેષ વાત્સલ્ય સાથે ભોજન, ઔષધ અને વસ્ત્ર વગેરેની સહાય કરવી. વાત્સલ્યભાવને લીધે, જેઓ ધર્મ તરફ અસ્થિર-વૃત્તિવાળા હોય છે તેઓ ધર્મમાં સ્થિરવૃત્તિવાળા થાય છે અને જેઓ ધર્મમાં પહેલેથી જ સ્થિરતાવાળા હોય છે તેઓ વળી વિશેષ સ્થિર થાય છે અને હૃદયભર્યા ધર્મરાધન માટે ઉદ્યમ કરે છે, પરસ્પર વાત્સલ્ય રાખવાથી લોકો પ્રશંસા કરે છે અને જુદા જુદા દેશના અને જુદી જુદી ભતતના જેઓ જિનશાસનના માર્ગને વરેલા છે તેઓ બધા એક જ કુટુંબમાં જન્મેલા હોય તેવા સગાભાઈ જેવા થઈને રહે છે. શ્રી વજ્રસ્વામી વગેરે સુશ્રમણો-મહાપુરુષો-હોવા છતાં તેઓએ સાધર્મિકોત્તુ વાત્સલ્ય કરેલું છે તો પછી બીજાઓ એવા ઉત્તમ કાર્ય માટે શા માટે આગસ કરે છે ? આમ છે માટે જ ઉત્સવ વગેરેના પ્રસંગોથી જેઓ પરિચિત

વિચાર સુદૃઢ નથી. પુરુષોની પ્રવૃત્તિ તો અખંડ પુરુષાર્થથી જ ચાલવી જોઈએ, ભલે ગમે તે થાય, જે કામ શરૂ કરેલું છે તેને જ પાર પાડવું જોઈએ. એમ નિશ્ચય કરીને તે અખંડ પ્રયાણો કરતો કરતો વ્યક્રાગરની નજીક પહોંચ્યો. ત્યાં જઈને બીજાની પેઠે તેણે વ્યક્રાગર-વજની ખાણને જોઈવાવાતું કામ ઉપાડ્યું અને તે કામ કરતાં તે પોતાનો માત્ર ખાવા પીવાનો ખર્ચ જ કાઢી શક્યો, છતાં એ પ્રમાણે પણ તેલું મન પોતે શરૂ કરેલા કામમાં લાગ્યું અને એ રીતે દિવસો વીતવા લાગ્યા.

જ્યાં વજની ખાણ હતી ત્યાં જોઈવાની વિદ્યામાં નિપુણ એવો એક દિવ્યકર નામનો યોગી રહેતો હતો તેની સાથે આ વિસાહદત્ત શેઠની સેબત થઈ. એ યોગીએ માન આદર-સન્નિધિ અને જોડવાની મધુર છટાથી શેઠના મનને પોતાની તરફ સારી રીતે આકર્ષ્યું. એ રીતે શેઠની સાથે ગાઢ સંબંધ થતાં એક સમયે એ યોગીએ શેઠને આદરપૂર્વક આ વાત કરી. જો વિસાહદત્ત ! આ ખાણ જોઈવાવાતું કામ તારે માટે લારે કાઢી છે, તેથી તારી આજીવિકા પણ સુરક્ષિત થી ચાલે છે, હંમેશા ને હંમેશા જોઈવાવાની કટ અપનાવી પ્રવૃત્તિને તું સર્વ પ્રકારે છોડી દે. મારી પાસે મારા શુરના પ્રસાદે મળેલ એવી એક ધરણીકંપ નામની વિદ્યા છે, તે વિદ્યાવડે જમીનની અંદર શું શું છે તે બધું હું સારી રીતે જાણી શકું છું અને તેથી જ તને આ તારા હુખકર ઉદ્યોગ છોડવાની સલાહ આપું છું. તું ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ. મારી એ ધરણીકંપની વિદ્યાથી જાણું છું કે આ સ્થળથી પૂર્વ દિશા તરફના ભાગમાં પણ અહીંથી ત્રણ કોશ જેટલું દૂર એક ચંડિકા દેવીનું મંદિર છે. તે મંદિરની આગળ એક મોટું નિધાન દટાયેલું પડ્યું છે. એ નિધાનમાં પાંચ કોડ સોનેચા ભરેલા છે. એ નિધાન તારા ઉપયોગમાં આવે તો વધારે ઉચિત છે એમ ધારીને તને આ વાત કહું છું. વિસાહદત્ત શેઠ જોઈયો: એવું મોટું નિધાન ત્યાં હતું તો અત્યાર સુધી તરે કેમ તેને કાઢી લીધું નહિ ? દિવ્યકર યોગી જોઈયો: આ વાત તે' કીક પૂછી, તો તું નિધાન નહિ' કાઢવાતું કારણ હવે સાંભળ.

હું ગંગાનદીની આસપાસ આવેલા સરવણ નામના નેસકનો રહેવાસી છું. મારા પિતાનું નામ જલણુ પ્રાણુ છે અને મારું નામ દિવ્યકર છે. ત્યારે હું યુવાવસ્થામાં આવ્યો ત્યારે મને અનેક વ્યસનો વળગ્યાં. એ વ્યસનોને લીધે મેં મારા પિતાના ઘરમાંથી ઘણું ધન છાતુંમાતું ઉપાડી લીધું, તેથી મારા ઉપર મારા પિતા ગુસ્સે ધર્યો અને મને ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો. તેથી સ્વચ્છંદપણે ફરતો ફરતો હું સિરિષવ્ય નામના સ્થાને પહોંચ્યો. ત્યાં મેં એક મહાસુનિને જોયા. તે ત્યાં એક ઘણી જાડી શુક્રમાં બેસીને ધ્યાન કરવા હતા અને ધ્યાન કરતાં તેની આગળ તદ્દન નિરપેક્ષ રહેલી હતી તથા શરીરની બીજી પ્રવૃત્તિઓ પણ શેકાયેલી રહેતી હતી. એવા એ મહાસુનિને મેં આદરપૂર્વક પ્રણામ કર્યો.

શકતો નથી માટે ધનનું ઉપાર્જન કરવાની પ્રવૃત્તિ કરવી ઉચિત છે, એમ વિચારીને તે શેઠે કયાંકથી થોડું પણુ ધન પેદા કર્યું અને પછી પોતાના કુટુંબની બરાબર ગોઠવણ કરી અને કેટલુંક કરિયાણું લઈ તે બધરાગર નામના (કે જ્યાં વજની ખાણ છે તે વજકર) ફેશ તરફ ધન કમાવા ગયો. કેટલાંક ચોજનો આગળ ને આગળ ચાલ્યો ગયો. પછી એક સીમાડાના ગામમાં તેણે પડાવ નાખ્યો, ત્યાં તેનો જમવાનો સમય થતાં તે જેવો જમવા બેસે છે તેવો જ તુરત ' આ ભોજનનો સમય ' છે એમ ધારી પોતાના દેવ અને શુરને સંભારે છે અને દેવ અને શુરના સ્મરણથીતે વૈરાગ્યને પામેલો આ રીતે વિચાર કરવા લાગ્યો.

જે સ્થળે શ્રી જિનેશ્વરનું મંદિર નથી, જ્યાં જિનેશ્વરની અર્ચના થતી નથી, દુબ્બર તપને કરનાર એવા સુનિરાભે જ્યાં વિચરતા નથી, વળી જ્યાં અધિક શુભવાળા અને પવિત્ર બુદ્ધિવાળા સાધર્મિક જનો વસતા નથી તથા જે સ્થળે કયાંય પણુ આગમનાં વચનો સાંભળવા મળતાં નથી. મારું મન વિવેક વગરનું થયું છે. તે મન વિરુદ્ધ સ્પૃહા કરતું અને શુભથી બ્રહ્મતા પામતું કેમ રહેવા ઇચ્છે છે ? આ ભતની વિપરીત પ્રવૃત્તિથી ધનને પેદા કરવાનો ઉપાય કરવો તે મને લાગે છે કે કોઈ મોટી વિપત્તિને નોતરનાર છે. અહો ! જે માનવોનાં મન મહામોહથી ઘેરાયેલાં છે તેઓ જ આ પ્રકારની વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિમાં ભેડાય. આ હકીકત હું બરાબર સમજું છું છતાંય જૂનીની વાત તો એ છે કે તેને છોડી દેવાનું મન થતું નથી કે મને એમ પણુ લાગે છે કે આ ભતની ધર્મને પ્રતિકૂળ પાપમય સામગ્રીને લીધે મને મારા સમકિતમાં પણુ સંઘેડ થવાનો છે અને જેને પરિણામે હું મારો ધર્મ હારી જ બેસવાનો છું. હા ધિક્કાર છે ! મારી અવસ્થાનો વિષય-પરિપાક થયો જણાય છે.

આ પ્રમાણે વિચાર કરતો તે શેઠ પોતાની પ્રવૃત્તિથી વિશેષ સંતોષ પામવા લાગ્યો અને પોતાના સહાયક જનોના આગ્રહને લીધે ભોજન કરીને તેણે ત્યાં જ નિવાસ કર્યો. બરાબર મધરાત થતાં જ્યારે એ શેઠ ગાઠ નિદ્રામાં સૂતો હતો તે સમયે તેનું સર્વસ્વ ધનમાલ વગેરે લૂંટી લઈ તેના સહાયકો નાસી ગયા. જ્યારે શિયાળાની ઠંડી હવાથી ચરથર કંપતો એ શેઠ સવારે જાગ્યો અને પોતાની આબુખાલુ બેઠું તો તેના ઘીમાં કશુંય ન આલ્યું અને વિચારવા લાગ્યો કે મારા દુષ્ટ સહાયકો મને લૂંટીને કેમ નાશી ગયા ? અહો ! મારું ભાગ્ય વિશેષ અવળું થયું છે, કર્મની પરિણતિ વિશેષ પ્રતિકૂળ થઈ લાગે છે, મારા પાપમય ઉલોગતું વૃક્ષ આમ એકદમ અકાળે જ કેમ ફળવા લાગ્યું ? ભાગ્યનું બળ ન હોય તો કોઈ પ્રકારે એકલા પુરુષાર્થથી જ કશુંય સાધી શકતું નથી, ભાગ્ય વગરનો બધાય ઉલોગ કેવળ કાયકકર જ થાય છે માટે હવે શું હું અહીંથી પાછો વળી ઘર ભણી બહાર ? અથવા કેટલાક દિવસો અહીં જ રહી બહાર ? અથવા આ મારો નબળાઈનો

વીતાવી રહ્યો છું, અત્યારે તારમાં અસાધારણ શુભનો સમૂહ જોઈને હું તારા તરફ પ્રસન્ન થયો છું, અને મારી વિધાને તું ચોખ્ખો છે એમ સમજી તારા તરફ ઉપકાર કરવાની મારી ભાવના થઈ છે એથી મેં આ નિધાનની ખરેખરી વાત તને કહી સંભળાવી છે, તો હે ભદ્ર ! તે જે પહેલા પૂછેલું કે એ નિધાનને હજી સુધી કેમ દટાયેલું રહેવા દીધું છે તેનું આ કારણ તને કહી સંભળાવ્યું છે.

ત્યાર પછી બધા વિકલ્પસંકલ્પો તણ દઈને તે વિસ્ફોટક શેઠ આ પ્રમાણે બોલ્યા—હે ભગવન્ ! તમે કહેલી વાત બરાબર છે માટે હવે તમે તમારી વિધા આપી મારી ઉપર અનુગ્રહ કરો. પછી તે નિધાનની પૂજા કેમ કરવી ? અને તે માટે કઈ કઈ વસ્તુઓની જરૂર રહેશે ? એ બધી હકીકત તે યોગીએ પેલા શેઠને કહી. શેઠે પણ યોગીની ચિત્તવૃત્તિને બરાબર સમજ્યા વિના એ નિધાનનો બધો પૂજાનો તૈયાર કર્યો. યોગીની ધૂર્તતા વિશે થોડો પણ વિચાર ન કર્યો અને લોભને લીધે ભોગી કે ભોગી શા શા અનર્થો કરે છે એ વિશે પણ લેશમাত্র વિચાર ન કર્યો. કહ્યું છે કે—

આ કૃત્ય છે કે અકૃત્ય છે એ પ્રકારનો વિવેક સુઝાડનારી અને કાર્યના સ્વરૂપનો નિશ્ચય બતાવનારી એવી શુદ્ધિ મનમાં ત્યાં સુધી જ ટકી રહે છે કે, જ્યાં સુધી વજના ઘા સરખો ભયાનક અને જેનું પરિણામ ભારે ભયાનક આવવાનું છે તથા સુખનો જે નાશ કરનારો છે એવો લોભરૂપ મહાયોધો મનમાં ભરેલો થયો ન હોય. અર્થાત્ મનવના મનમાં જ્યાં સુધી દુષ્ટ લોભવાસના નથી બળતી ત્યાંસુધી જ તેનામાં સારાસારને પારખવાની શુદ્ધિ ટકી શકે છે અને લોભવાસના આવતાં જ એની શુદ્ધિ નાશ પામે છે.

એ રીતે લોભને વશ થવાથી વિસ્ફોટક શેઠની પણ વિવેકશુદ્ધિ આલી ગઈ અને એટી આપત્તિની નજીકમાં જતો એ શેઠ નિધાનને ખોદવા માટે જે જે પૂજાનો લેવો જોઈતા હોતો તે બધો સાથે લઈને જણાવ્યા પ્રમાણે રાતને વખતે એ યોગીની સાથે ચાલી નીકળ્યો અને ચંદ્રિકાના મંદિરની પાસે પહોંચ્યો. જેનું મનનું વાંછિત હમણાં જ સિદ્ધ થવાનું છે એવા યોગીએ એ શેઠને કહ્યું : હે ભદ્ર ! બધી સંપત્તિઓ આ કાલ્યાણની દેવીની કૃપાથી સિદ્ધ થવાની છે માટે તું એ મંદિરમાંની ભગવતી કાલ્યાણનીની પૂજા કર એટલામાં હું આ મંદિરના બારણા પાસે બેસીને મંડળનું પૂજન વગેરે વિધિઓ કરીને આપણે જે કામ હવે તુરતમાં જ કરવાનું છે તે માટે તૈયાર થાઈ છું. ભોગીની આ વાત સાંભળીને શેઠને લાગ્યું કે ‘જેઓ જૈનમાર્ગ પ્રમાણે વર્તે છે તેમને માટે આ દેવીનું પૂજન ભવિષ્ય નથી.’ એમ વિચારીને શેઠ વિસ્ફોટક પેલા યોગીને કહ્યું : ‘હે યોગશાસ્ત્રના

પછી તેના સુખકમલ તરફ અનિમિષ નજરે ભેઈ રહેલો હું તેની પાસે બેઠો. થોડીક વારમાં જ તેણે પોતાની આંખો થોડીક ઉઘાડી કરી મને કહ્યું હે વત્સ ! ક્યાંથી આવેલ છે ? પછી મેં તેને મારી બધી હકીકત વિનયપૂર્વક કહી સંભળાવી, તે સાંભળીને મને તે મહાસુનિએ નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું.

જેની એક પશુ ઇન્દ્રિય ઉચ્છૃંખલના સ્ખલનની પેઠે સ્ખલિત થાય છે એટલે મર્યાદા છોડીને સ્વચ્છદે પ્રવર્તે છે તેવો પાવકસમાન તેજસ્વી માનવ પણ લોકોમાં અનાદર-પરાભવ પામે છે. એક ઇન્દ્રિયની સ્વચ્છદ પ્રવૃત્તિથી ભારે અનર્થ ઊભો થાય છે તો પછી જેની પાંચે ઇન્દ્રિયો અને છઠ્ઠું મન પોતપોતાના વિષયમાં સ્વચ્છદપણે સંજ્ઞ થઈને પ્રવૃત્તિ કરે છે તેને તો ભારે ભયાનક આપત્તિ આવે જ એમાં શું કહેવાતું ? જે લોકો ભારે પરાક્રમવાળા છે, વિદ્વાન્ છે, પ્રસિદ્ધિ પામેલા છે અને ભારે સત્વશાલી છે તેઓ પણ દુર્હત ઇન્દ્રિયોની સ્વચ્છદ પ્રવૃત્તિથી પરાજય પામીને ચરણને વશ થયેલા છે. આવા લોકો સો ખસો નહીં પણ અનંત પ્રાણીઓ છે. જ્યાં ક્ષણે ક્ષણે ભારે સ્વચ્છદતાથી બધી ઇન્દ્રિયોની દુર્વિલાસમાં પ્રવૃત્તિ ચાલતી હોય ત્યાં બીજા કોઈ પ્રતિકૂલતા કરનાર ઉપર કોપ કરવો એ જરાપણ ચોગ્ય જણાતું નથી. એટલે ખરી વાત તો એમ છે કે અહીં કોઈ કોઈના શત્રુ કે મિત્ર નથી પરંતુ પોતાનો આત્મા જો સ્વચ્છદે રહેનારો છે તે જ પોતાનો શત્રુ છે અને એ જ આપણો આત્મા જો સંયમશીલ પ્રવૃત્તિવાળો હોય છે તો જ આપણો મિત્ર છે. આ રીતે ઉત્તમ સારવાળા મર્યાદિત અને મધુર વચનો ઘોલનાર મહાસુનિની વાણી સાંભળીને મારી વૃત્તિ સંસારના પ્રપંચોથી તત્કાળ વિમુખ થઈ ગઈ અને ત્યાર પછી હું તે મહાસુનિનો શિષ્ય થયો. એ રીતે કેટલાંક વર્ષો વીતી ગયાં. મારા વિનયભાવને લીધે હું તે મહાસુનિનું હૃદય મારા તરફ સારી રીતે ખેંચી શક્યો અને તે મહાસુનિનો મારા તરફ કૃપા બતાવવાનો પણ ભાવ થયો. હવે બીજે દિવસે તે સુનિએ અન્ય વિદ્યાનો ઉપદેશ કર્યો. એટલે જમીનમાં ક્યાં શું દટાયેલું હોય છે તેને કેમ બરાબર કયા નિશાનીથી ભણી લેવું, જમીનની અંદરની વસ્તુઓ ભેવા માટે કેવા પ્રકારના અંબોનોનો ઉપયોગ કરવો વગેરે અન્ય વિદ્યા સંબંધી સવિસ્તર હકીકત કહી સંભળાવી અને પછી તે સુનિએ મને ઉદ્દેશીને વિશેષ રીતે કહ્યું કે આ વિદ્યાનો ઉપયોગ તારે પોતે ન કરવો અને એ વિદ્યા વડે પોતાની આભુષિકા કે-લોગો ન કરવા, તેસજ બીજા અધર્મીને પણ આ વિદ્યા ન દેખાડવી. તું આ વિદ્યા તારા પોતાના ઉપયોગમાં લઈશ વા કોઈ અધર્મીને તેનો ઉપયોગ કરવા દેખાડીશ તો આ વિદ્યાનો અભાગિયાની વિદ્યાની પેઠે નાશ થઈ જશે અને છેવટે તું પણ એ વિદ્યાને ખોઈ બેસીશ. ચુરુતું આ વચન મેં 'તહત્તિ' કરીને સ્વીકાર્યું અને એ રીતે મારી પાસે અન્ય વિદ્યા આવી ગઈ. પછી વખત જતાં એ મહાસુનિ કાળધર્મ પામ્યા અને પછી હું પણ તેમના ચરણોનું સ્મરણ કરતો કરતો આટલો વખત

તેની યોદ્ધાવાની પદ્ધતિ પણ કેવી સુંદર અને અસિદ્ધ સ્વરવાળી છે. આ મહાનુભાવ વિશે વધારે શું કહેવું ? એક તો એ વાતનો છે કે અમે લાંબા સમય સુધી આદિત્ર પાળેલું છે છતાંય અમારા શુભસ્થાનમાંથી અમે ભ્રષ્ટ થઈ ગયા છીએ ત્યારે આ મહાનુભાવ ગૃહસ્થ હોવા છતાં અને અભારે ભયંકર કષ્ટવાળી અવસ્થામાં સપડાયેલો હોવા છતાં આ રીતે પોતાના ધર્મમાં દૃઢપણે વર્તીને આ પ્રકારની ભાષા બોલી રહ્યો છે, એટલે ક્યાં આ ધાર્મિક ગૃહસ્થ ! ક્યાં આદિત્રથી ભ્રષ્ટ થયેલા અમે ?

બરાબર આ વખતે ક્રોધાવેશમાં આવીને લાલચેળ આંખોવાળા પેલા ભેગીએ જમ-રાજની જીભ જેવી લાંબી એવી છરી કાઢીને પેલા શેઠને કહ્યું : રે રે દુરાચારી ! સત્ય વજ-રનું વ્યર્થ બોલકણા ! અને પરમાર્થ વગરના ! બાણ કે તું જીવનથી નિર્વેદ પામ્યો હોય તેવું બોલી રહ્યો છે. અરે ! તું આ પ્રકારે ધર્મમાં દૃઢ બુદ્ધિવાળો અને નિશ્ચળ સંકલ્પવાળો હતો તો મને શા માટે અનેક વિઘ્નો અને ભયથી વ્યાપ્ત થયેલી તથા ગાઢ અધિકારથી કાળી થયેલી મધરાતે મને તકલીફ આપી ! હવે તો આ તારી પ્રવૃત્તિ સૂતેલા કેસરી-સિંહના જમ્બ્યાને પાટું મારવા જેવી છે અર્થાત્ આ તારી પ્રવૃત્તિથી તારું મોત પાસે આવેલું હોય તેમ જાણ્ય છે, માટે હવે તું તારા ઇષ્ટદેવને સંભારી લે અને હવે છેલ્લી વાર આ જીવલોક ફરીવાર સારી રીતે જોઈ લે. હવે તો તારે ચમના સુખમાં પેસવાનો સમય છે. પછી અનવસરે આવી પડેલા ચમદંડ જેવું ચોગિતું ભયાનક વચન સાંભળીને તે વિશ્વાહરત શેઠે કહ્યું :—અતિશય લાલન પાળેલું અને અતિશય સુરક્ષિત જીવિતને નાશ પામતા બે પુણ્ય પરવારી ગયું હોય તો દેવો પણ બચાવી શકતા નથી. બે પુણ્યની અવધિ આવી ન હોય તો તે જીવિતને તોડી શકતું નથી તેથી હે ભદ્ર ! કોઈ પણ પ્રકારે નકામો શા માટે બકવાદ કરે છે ? જેની પ્રતિજ્ઞા અખંડિત, પોતાનો કુલાચાર પણ જેનો અવ્યાભાધ રીતે સચવાયેલો છે, એવા માનવનું મરણ પણ મહોદય સમાન છે એમ માનું છું. જે વીતરંગનાં ચરણક્રમણો માટે મારો આ પ્રકારનો ધર્મનિશ્ચય અહમ છે એટલે હવે જે કાંઈ થવાનું હોય તે ભલે થઈ જાય. એ પ્રકારે પેલો શેઠ હજી બોલી રહ્યો છે તેટલામાં પોતાની ઘણી લાંબા સમયની નક્કી કરેલી માનતાને પૂરી કરવા પેલો ચોગી કાત્યાયની દેવીની સામે એ શેઠને મારી નાખવા તૈયાર થયો.

બરાબર એ જ વખતે જેનું મન કરુણાના પૂરથી ભરાઈ ગયું છે, જેની પાસે જીતમોતમ વિદ્યાઓ હોવાથી જેને કોઈ મળી શકતું નથી એવા અને સાધર્મિકો તરફ વત્સલતા દાખવવામા પૂરો પુરુષાર્થ કરનારા એવા પેલા ધેને તુરત જ પાસે આવીને પેલા ચોગીને કહ્યું : રે અધમ ચોગી ! તારો આ પરાક્રમ ભતાવવાનો આરંભ અનાર્થ કાર્ય કરવાની ટોચ સમાન છે અર્થાત્ તું આણું અનુચિત કેમ કરી રહ્યો છે ? શું તું એ પણ

જાણકાર વિચક્ષણ યોગી ! મારે તો એવો નિયમ છે કે અદાર દોષ રહિત એવા નિરંજન જિન લગવાન સિવાય બીજા કોઈ અન્ય દેવતાઓને સ્વર્ગને પણ વંદન ન કરવું તેમ તેમનું પૂજન વગેરે પણ ન કરવું અર્થાત્ આ કાત્યાયની દેવીને વંદન વગેરે કરવાનું મારે ખપે નહીં. આ નિધાનનો લાલ કાત્યાયની દેવીની પૂજવડે જ મળવાનો હોય તો એ લાલ ઉપર વજ્ર પડે અર્થાત્ મારે એ રીતે મારા નિયમ ભાંગીને એ લાલ મેળવવો નથી. હવે પ્રયાસ કરવાથી શું ? હવે આપણે પોતાને સ્થાને જ પાછા ફરીએ. આ વિશે બહુ કહેવાની જરૂર નથી. મારા તો એ નિશ્ચય છે કે જીવિત જતું હોય તો ભલે બધું પણ જિનદેવ અને જૈન સાધુઓ સિવાય બીજા કોઈની પૂજા ન કરવી અને બીજા કોઈને વંદન પણ ન કરવું. વળી કહ્યું છે કે-ઉત્ત-તીક્ષ્ણ પવનના ઝપાટાથી આઘાત પામેલા તાડીના ઝાડના પાંદડા ઉપર લાગેલું પાણીનું ટીપું જેવું ચંચળ હોય છે એટલે પડું પડું થઈ રહ્યું હોય છે તેવું જ માનવનું જીવન ચંચળ હોય છે. વીજળીની રેખાનો ચમકારો જેવો ક્ષણવાર માટે જ હોય છે તેવું જ શરીરમુખ પણ ક્ષણભંશુર છે. શરદ્ગતિનાં વાદળાં જેમ લાંબા સમય ટકી શકતા નથી તેમ માનવીની જીવાની પણ વધારે સમય ટકી શકતી નથી. અમુરક્ષિત સ્થળે એટલે પવનનો સપાટો લાગે એવે સ્થળે રહેલો દીવો જેમ નાશ પામવાની તૈયારીમાં હોય છે તેમ માનવના પ્રયોજનના સંબંધો પણ તેવા જ અસ્થિર છે, અને સંપદાઓ વૈભવો અને યશશ્રીતિ એ બધું પણ સુવર્તી સ્ત્રીના કટાક્ષ જેવું અસ્થિર છે. આ સિવાય બીજું બધું પણ ચાર દહાડાના ચાંદરડા જેવું છે એમ સમજીને એ શેઠ મનમાં વિચારે છે કે મેં જે પ્રતિજ્ઞાને ઘણા લાંબા સમયથી સ્વીકારેલી છે અને જે પ્રતિજ્ઞા મારા આત્માને હિતકર છે તેનો નાશ હું કેમ કરું ? જો જીવન, પ્રિયજનોનો સંબંધ અને વૈભવ લક્ષ્મી કીર્તિ વગેરે હમેશાને માટે સ્થિર હોય તો વળી માનવ પોતાની કુલ પરંપરાને છોડી દે અને ધ્યેયથી વિરુદ્ધની પ્રવૃત્તિ અવશ્ય કરી શકે, પરંતુ એવું નથી એટલે હું આ નાશવંત ધનના લાલ માટે મારી પ્રતિજ્ઞાને કેમ છોડી દઉં ? એ પ્રમાણે એ શેઠ બોલતો હતો ત્યારે એ બધી હકીકત ત્યાં પાસે જ સૂતેલા એક ધન નામના મનુષ્યે સાંભળી. એ ધન નામનો માનવ પહેલા એક જૈન સુનિ હતો પરંતુ જૈનશાસનની તેણે ભારે આશ્વાસન કરી હોવાથી ગુરુએ તેને પાશ્ચાતિક પ્રાચિત આપેલું હતું એટલે તે પોતાનો વેશ બદલીને એ પ્રાચિતને માટે આ સ્થળે આવેલો હતો. અહીં તેનો વેશ કેવા પ્રકારનો છે તે સ્પષ્ટ કળાતું નહોતું પરંતુ જૈન સાધુનો વેશ તણ દેખે ગૃહસ્થ જેવા વેશમાં રહેલો તે પોતાના પૂર્વકૃત્યનો પશ્ચાત્તાપ કરતો હતો. પેલા શેઠની વાત સાંભળીને તે ધન વિચાર કરવા લાગ્યો કે અહો ! અહીં આવેલા આ કોઈ મહાત્માના પોતાના સમકિતમાં કેવી નિશ્ચિતા છે. વળી ભારે વિપત્તિમાં આવી પડેલો હોવા છતાં એ મહાત્માના પોતાની પ્રતિજ્ઞામાં અને પોતાના ધર્મમાં કેવો દૃઢ છે ! અહો !

આ લોકમાં કયાંય પરમાણું જેવડું નાતું વજરતન પણ સ્વચ્છ મળતું હોય, વળી તે વજનમાં હલકું હોય, વળું કરીને શુભવાળું હોય, એનાં ખર્ચાં પાસાં સારી રીતે સરખાં હોય, તેમાં રેખા-લીટા, ટપકા, ખીણ કોઈ એળ, કાકપદતું નિશાન અને નારુ વગેરે હોય ન હોય અને એવા વજરતનની ધાર-આણી-વીક્ષુ હોય તો નક્કી સમજવું કે એ વજરતનમાં દેવનો વાસ છે. જે વજરતનની એક પણ ટોચ વિચલિત હોય, નાની ચોટી હોય, ખરી ગયેલી હોય, તે વલે શુભવાળું હોય પણ દોષના ઇચ્છુકે તેવા વજરતનને ઘરમાં ન રાખવું ભેઈએ. જે વજરતન તેના કોઈ એક ભાગમાં ચોખાના સમૂહ જેવો ભાસ ન કરાવતું હોય અથવા તેના કોઈ એક ભાગમાં રાતાં રાતાં ટપકાં ન હોય કે રાતાં રાતાં ટપકાવાળું ચિહ્ન ન હોય તેને પહેરનારો માનવ મરવા ઇચ્છતો હોય તોપણ શીઘ્ર મરી શકતો નથી. છએ ખૂણામાં શુદ્ધિવાળું, નિર્મળ, વીક્ષુ ધારવાળું, વળુંવાળું, હલકાં પાસાંવાળું, દોષ વગરનું અને ઇંદ્ર ધતુધ્યની પેઠે પોતાના કિરણોના પ્રસારથી આકાશને ઝળહળતું કરનારું એવું વજરતન જગતમાં સુલભ નથી. એવું વજરતન પાસે હોય તો સર્પ, અગ્નિ, ઝેર, વ્યાધિ, ચોર અને પાણીનાં ભયો દૂરથી જ અટકી જાય છે, તથા એવાં વજરતનો અર્થને આપનારાં નીવડે છે. જે વજરમાં એક પણ દોષ ન હોય અને વજનમાં વીશ ચોખાભાર હોય તો મહિશાસુરને ભાલુનારા ઝવેરીઓ કહે છે કે, એવા વજરતનની પ્રથમ કિંમત જ બે લાખ રૂપિયા ઉપજે છે.

એ પ્રમાણે વજરતનું સ્વરૂપ જરાજરા સમજી લઈ પછી સૂર્ય ભિગ્યો ત્યારે પેલા ધનનો આચાર વિસાહકર્તા શેઠના બેવામાં આલ્યો એટલે શેઠે પગે પડીને કહ્યું : હે મહાનુભાવ ! કોઈ પણ કોપ ન કરો તો તમે મારા 'પરમોપકારી છો' એમ ધારીને તમને કાંઈક પૂછવાનો અભિલાષ મારા મનમાં થાય છે. ધન બોલ્યો : જે કાંઈ પૂછવું હોય તે તું નિરાંતે પૂછી શકે છે. વિસાહકર્તા બોલ્યો : તમારા શરીરનો ઘાટ કોઈ સારા શ્રમણ જેવો જણાય છે તો તમે મને કૃપા કરીને કહો કે સારા શ્રમણ જેવો તમારો દેખાવ છતાં તમારું રબેહરણુ ક્યાં છે ? ઉપધિ વગેરે શ્રમણનાં ખીલાં ઉપકરણો તમારી પાસે કેમ નથી ? શ્રમણના વેશ જેવો તમારો વેશ કેમ નથી ? આ સાંભળીને ધન બોલ્યો : તેં કીક પૂછ્યું : હું ધન નામનો સાધુ છું. મેં અનુચિત વચનોવડે શ્રી જિનશાસનની આશાતના કરેલી છે અને તેથી મને ગુરુએ પારાચિતક પ્રાયશ્ચિત્ત આપેલું છે, એ પ્રાયશ્ચિત્તવાળો, શુદ્ધ સાધુનો વેશ ન રાખી શકું; માટે હું આ રીતે રહું છું અને એ પ્રાયશ્ચિત્તનો કંઈ ભોગવી રહ્યો છું. એમ સાંભળીને વિરમય પામેલો વિસાહકર્તા વિચાર કરવા લાગ્યો : અહો ! દરિયો પણ પોતાની શી રીતે માળ મૂકે ? શરદેશ્વરના પ્રચંડ સૂર્યમાંથી પણ કદી અંધકારનો પ્રસાર થાય ? આ સાધુની પરિસ્થિતિ તો આવી જણાય

નથી બાણુતો કે જેના મનમાં અશરણને શરણ આપનાર એવા જિનેશ્વર ભગવાન રમી રહ્યા છે તેને કદાપિ આવા પ્રકારની છુદ્દ બાધાઓ લેશ પણ સતાવી શકતી નથી તો હે અસત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા ભોગી ! તું વિશ્વાસઘાત કરીને આ મહાનુભાવને અહીં લાવી તેને મારવાને તૈયાર થયો છે પરંતુ તું તારી બાતને તો સુરક્ષિત કર. એમ કહેતાં જ પેલો ભોગી થ'ભી ગયો અને ઉગામેલી છરી પણ તેના હાથમાં એમ ને એમ ઠકી રહી અને આ ધેને વિદ્યાના પ્રયોગવડે તેના શરીરને નળણું બનાવી દીધું. તે ધેને વિસાહદત્ત શેઠની સાથે સંભાષણ કયું અને પૂછ્યું: હે ભદ્ર ! જે તને દગો દઈને મારવા પણ તૈયાર થઈ ગયો છે એવા આ દુરાચારી તે ભોગીની સોબતથી તને શું લાભ થવાનો હતો ? વિસાહદત્ત બોલ્યો: હો પરમખંધા ! એક તો મારી આજીવિકા તૂટી ગઈ અને તેથી મને ધન પેલા કરવાનો લોભ થયો એ કારણથી મારે આનો મેલો સંગ કરવો પડ્યો. આમ કહીને શેઠે પોતાને બતાવેલ કાત્યાયનીના મંદિર પાસેના નિધાન અને તેના પૂજાવા વગેરેની ભોગીએ કહેલી બધી હકીકત કહી સંભળાવી.

હવે ભોગી દિવાકરની અસત્યતા પ્રગટ કરવા માટે તે ધેને તેને કહ્યું: હે બંધુ ! આ તેં શું આરંભ્યું છે ? ભોગી પણ તેતું અધિક મહાત્મ્ય બાણીને તેનાથી દબાઈ ગયેલા જેવો થઈને ધનને ખરી હકીકત કહેવા લાગ્યો: હે ભગવંત ! ખરી વાત તમે સાંભળો. મેં ઘણા લાંબા સમય પહેલાં આ કાત્યાયની દેવીને એક માનવનો ભોગ આપવાની માનતા કરેલી હતી અને લાભ મળતાં મેં છળકપટ કરીને આ મૂઢ વાણિયાને ભોળવી અહીં આવ્યો અને તેનો ભોગ આપવાની તૈયારી કરી અને પછી બાકીની હકીકત તો તારી નજરેનજર જ થઈ છે એટલે તેને તું બાણુ છે. એમ કહીને તે ભોગીએ આ પોતાના અપરાધની આ વખતે માણી માગી અને કહ્યું કે હું પણ તમારો કૃપાપાત્ર છું એટલે બધી રીતે તમે મારા ઉપર પ્રસાદ કરો અને મને મારે સ્થાને જવાની રજા આપો. પછી 'હવે તું કોઈ દિવસ ફરીને આ રીતે હિંસા ન કરજે' એમ કહીને ભોગીને તેને સ્થાને જવાની રજા આપી એટલે તે પોતાને સ્થાનકે ગયો.

પછી ધેને વિસાહદત્ત શેઠને પૂછ્યું: તું ક્યાંથી આવેલ છે ? ક્યાં જવું છે ? અને તને જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ ક્યાંથી થઈ ? વિસાહદત્ત બોલ્યો શ્રી સાગરચંદ્રસૂરિજી પાસેથી મને જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ છે. કૌસંબી નગરીથી હું આવેલ છું અને હવે તો ક્યાંય જવાતું નથી પરંતુ નિર્વાહ ચલાવવા માટે અહીં જ રહીને કેટલાંક વજ્રરત્નો મેળવવા પ્રયાસ કરવાનો છે. પછી ધન બોલ્યો: હે ભદ્ર ! તું એ રત્નો મેળવવા ઇચ્છે છે તો વજ્ર રત્નના શુભદોષ વિશે કશું ચ બાણુ છે ખરે ? વિસાહદત્ત બોલ્યો: કૃપા કરીને તમે એ રત્નોના શુભદોષનાં સ્વરૂપ વિશે મને જણાવો. ધન બોલ્યો: તું બરાબર સ્વસ્થ થઈને સાંભળ.

વખતે તમે મારી રક્ષા ન કરી હોત તો હું આત્મધ્યાનને લીધે મરણ પામીને કંઈ દુર્ગતિમાં જાત ? હે મુનિરાજ ! આજે મારે સોનાનો સૂરજ ઊગ્યો છે અને આજનો આ સમય મારે સારુ વિશેષ મુખરૂપ છે, કારણ કે કલ્પવૃક્ષથી પશુ ચઢિયાતા એવા તમારું મને દર્શન થયું છે, તો કૃપા કરીને મને આપ બે યોગ્ય લાગે તે આજ્ઞા કરમાવી શકો છો અને તે પ્રમાણે કરવા હું તૈયાર છું. હું માત્રું છું કે બરેબર મારો પુણ્યનો મોટો ઉદય છે જેથી આપ અહીં મારા નગરમાં પધાર્યા છો. મુનિરાજ બોલ્યા : હે ભદ્ર ! તને હું બીજું તો શું કહું ? પરંતુ તું એક વાતનો બરાબર ખ્યાલ કરજે કે આ સંસારમાં જૈન ધર્મ સિવાય બીજું કોઈ એવું ઉત્તમ સાધન નથી કે જે આપણાં મનવાંછિતની સિદ્ધિ કરી શકે, તો હવે આમ ને આમ ઉત્તરોત્તર શુભ કાર્યો કરતો તું હંમેશાં એમાં જ પ્રયત્ન કરતો રહેજે અને જેઓ વિવેકશુક્ત ચિત્તવાળા છે તેઓને તો એવો શુભ પ્રયત્ન જ કરવો ઘટિત છે. તું એમ કરીશ અને વળી સર્વ સંગનો પરિત્યાગ કરી એકાગ્રભાવે શ્રી જિનધર્મની જ નિરંતર સાધના કરતો રહીશ તો હું માનીશ કે મેં તારા તરફ બતાવેલા વાત્સલ્યનો બહોળો પશુ વળી જશે. 'આપણું અનુશાસન ઇચ્છીએ છીએ' એમ કહીને એ શેઠે મુનિરાજને પોતાના બન્ને હાથ મસ્તક ઉપર મૂકીને વંદન કર્યું અને તેમણે વચન સ્વીકારીને એ વિસાહકદંત શેઠ પોતાને ઘેર ગયો.

પછી એ શેઠે પોતાના આખા કુટુંબને પોતાની પાસે બોલાવ્યું અને 'પોતે કેવી રીતે મૃત્યુના મોમાં ફસાઇ પડેલો અને આ મુનિરાજે પોતાને શી રીતે બચાવ્યો ?' વગેરે હકીકત જે ઘણા વખત પહેલાં થઈ ગઈ હતી તે બધી કુટુંબને સંભળાવી અને હવે પોતાને આ મુનિરાજ પાસે સંયમ લેવાનો અભિલાષ થયેલ છે એ વાત પશુ નિવેદન કરી. આ હકીકત સાંભળીને અને આપણે બધાને આ આપણા વડિલનો વિશેષ થશે એવા વિચારથી ભરે દુઃખ થયું અને એથી સમસ્ત કુટુંબની આંખો આંસુઓથી ભીંજાઈ ગઈ, અને આંસુ ભર્યે મોઢે એ કુટુંબ આ શેઠને કહેવા લાગ્યું : હે દેવાતુમિય ! આવી વાત સાંભળવી ગમતી નથી તો પછી એ માટે સંમતિ તો શી રીતે આપી શકાય ? તમારા સિવાય અમારી રક્ષા કોણ કરશે ? અથવા તમારા સિવાય અમારી બીજી કંઈ આજો છે ?

વિસાહકદંત બોલ્યો : તમે આવું વિવેકવગરનું શા માટે બોલો છો ? શું તમે એ વાત નથી જાણતા કે હવે મારું મોત ઘણું પાસે આવ્યું છે, મારા આખા શરીર ઉપર જરાએ-અવરથાએ-ઘેરા ઘાલ્યો છે, મારી બધી ઇંદ્રિયો એવી શિથિલ થઈ ગઈ છે કે તેઓ હવે પોતપોતાનું કામ પશુ કરી શકતી નથી. આવી સ્થિતિમાં એટલે જેની પાછળ ઘણા ઘણા શત્રુઓ પડ્યા હોય અને તે આગળ ને આગળ બધારે નાસતો હોય તેને રોકી

છે. તે આવો ઉત્તમ પ્રકારનો સાધુ છે છતાં પણ પોતાનાં વચનોવડે શ્રીજિનશાસનની આશાતનાતું કલંક તેમને માથે થોટેલું છે, અથવા કર્મમહાના બળ સાથે કોણ પ્રતિમદ્ધ થઈ શકે છે ? એમ વિચાર કર્યા પછી શેઠ બોલ્યો : મારે યોગ્ય હોય એવી કોઈપણ પ્રકારની આસા ફરમાવો. ધન બોલ્યો : હે ભદ્ર ! મેં જેવો ઉપકાર કર્યો છે તેવા જ પ્રકારનું મારે માટે કોઈ ધર્મકાર્ય તારે માથે આવી પડે તો તે વખતે બરાબર બઢેલો આપજે. હીક એમ કહીને વિશાહકરત શેઠ જ્ઞાંથી આવ્યો હતો ત્યાં પાછો ચાલ્યો ગયો. પહેલાંની જ પેઠે વજની ખાણ બોદવા તેમજ બોદાવવા લાગ્યો.

આ તરફ પેલા ધનનું પ્રાયશ્ચિત્ત પૂરું લોગવાઈ ગયું એટલે તે પોતાના શુર પાસે ગયો અને ત્યાં તેણે ફરીવાર સાધુધર્મને સ્વીકાર્યો. હવે પેલા વિશાહકરત શેઠ વજની ખાણ ખણાવે છે ત્યાં તેને તેના પુણ્યના પ્રભાવથી બે એવાં ઉત્તમ વજરતો મળ્યાં કે જેનાં શુભા પૂર્વેકા શ્લોકોમાં વર્ણવેલાં છે એવા હતા અને એવાં ઉત્તમ વજરતો લઈને તે શેઠ પોતાને નગરે ગયો. પોતાના નગરમાં આવીને એ શેઠે એ બંને વજરતો વેચી નાખ્યાં અને તેથી તેને ઘણું ધન મળ્યું. ધન મળવાથી તે નવાં નવાં અપૂર્વ જિનમંદિરો ચણાવવા લાગ્યો. તેમાં જિનમંથોની પ્રતિષ્ઠા કરાવવા લાગ્યો, ભુદાં ભુદાં વિશિષ્ટ તીર્થોની યાત્રાએ જવા લાગ્યો તથા તીર્થંકર ભગવાનની પૂજાઓ રચાવવા લાગ્યો અને એવાં બીજાં અનેક ધર્મકાર્યોમાં તે પોતાને મળેલા ધનનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યો.

હવે કોઈ એક દિવસે તે ધન નામનો સાધુ સુનિરાજ ઘણા સુનિઓના મોટા પરિવાર સાથે વિહાર કરતો તે નગરમાં આવી પહોંચ્યો. તેને વંદન કરવા નાગરિક લોકો આવ્યા, તે સાધુ સુનિરાજે આવેલા લોકોને ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો. તે ઉપદેશ સાંભળીને ઘણા લોકો પ્રતિબોધ પામ્યા. પેલા વિશાહકરત શેઠે પોતાના નગરમાં આવેલા તે ધન સુનિને બોળાયા અને તેને વિશેષ હર્ષ થયો તથા એ, તે સુનિને આદર સાથે પ્રણામ કરીને વિનંતિ કરવા લાગ્યો.

હે ભગવંત ! તમે મને બોળાઓ છો ? જેને કરુણારસથી ભરેલા એવા તમે એક વાર મૃત્યુના મુખમાંથી બચાવી લીધો હતો તે જ હું વિશાહકરત શેઠ છું. 'આ વાણિયો જૈન ધર્મ પાળે છે' એટલું જ બાહ્યીને તમે મારી તરફ જે વાતસલ્યભાવ બતાવેલો છે તેથી તમે તમારો એકલાનો આત્મા ઉદ્ધર્યો છે એમ નથી પણ સાથે આ સંસારરૂપ દૂષમાં પડેલા એવા મારો પણ ઉદ્ધાર કરેલો છે. જે પ્રવચનમાં તમારી જેવા સુનિસિંહો વિહરે છે તેવું પરવાહીઆરૂપ હાથીઓને દબાવવામાં સમર્થ એવું શ્રી જિનશાસન કેમ ન હોય નીકળે ? વળી, હે સુનિરાજ ! જે વખતે હું કાળના જડબામાં ફસાયેલો હતો તે

થઈ શકે ? માતા થઈ શકે વા મનવાંછિત સાધી આપનારો થઈ શકે ? કલ્યાણના ભંડારની ધ્વજા સખનારો એવો કોણ મહાસત્વશાલી માનવ હોય કે જે વાત્સલ્ય પ્રાપ્ત કરીને જેનાં પરિણામો ઘણાં જ સુંદર છે એવા સદ્‌મર્ફૂષ ખાણીને મેળવવા ન આદરવત થાય ? અર્થાત્ જીભ ઉત્તમ સંત માનવ તરફથી વાત્સલ્યભાવ મળતાં જ માનવ માત્ર એ સંતના આશને અનુસરે છે.

એ પ્રમાણે કથારત્નકોષમાં સમ્યક્ત્વના નિવારને પ્રસન્ન સાતમા વાત્સલ્ય શુભ
વિષે ક્ષેત્રની કથા સમાપ્ત થઈ.

રાખવો એ શું સારું કહેવાય ? વળી, જે, ભયંકર આગની જ્વાલાઓમાં ભડભડ બળતા ઘરમાંથી બહાર નીકળવા પ્રયત્ન કરતો હોય તેને ઘરમાં જ પૂરી રાખવો એ શું ચોખ્ખું ગણાય ? એવી જ રીતે જેમને સંયમ લેવાનો અભિલાષ થયેલ છે, તેમાંથી મને લપસાવી પાડવો એ સર્વ પ્રકારે અયોગ્ય છે. વળી, એમ કરવાથી તમારું કાંઈ પણ શ્રેય થાય એમ હું માનતો નથી; ઉલટું ધર્મપ્રવૃત્તિમાં વિદ્ધ નાખવાથી તમને કેવળ અધર્મ જ થવાનો, માટે મારું વચન માનો, તમારા આત્માને સમજાવો અને પાછળથી પણ એટલે મારા મર્યા પછી પણ તમારો અને મારો વિયોગ થવાનો છે અને તેનું દુઃખ તમારે માથે પડવાનું જ છે એમાં શંકા નથી. જો તમે વિયોગના દુઃખથી ખરેખર લયલીત થયા હો તો મારી સાથે જ સંયમનો સ્વીકાર કરો. જ્યાં આરંભમાં તો રસ જણાય છે, પરંતુ પરિણામે ભારે લથાનક દુઃખનો સમૂહ આવી પડે છે, એવી આ ગૃહસ્થ જેવી પ્રપંચ દશામાં રહેવાથી શો ફાયદો ?

શેઠની વાત સાંભળીને તેનું આશુ કુટુંબ હર્ષ પામ્યું અને ‘તમે ઠીક કહ્યું છે અને અમે પણ એમ જ કરીએ’ એ રીતે આખા કુટુંબે શેઠની વાતને ટેકો આપ્યો. પછી તરતજ એ વિસ્માહર્ષ શેઠ સાથે તેના આખાય કુટુંબે પેલા ધૈન્ય સુનિરાજ પાસે સર્વવિરતિના મતને લીધું અને પરિણામે એ બધા સુગતિના પાત્ર બન્યા.

આ પ્રકારે વાત્સલ્યનો ગુણ કેળવવાથી એ વિસ્માહર્ષ શેઠ ઘણો જ શુભ પામ્યો અને તેથી તેનું આશુય કુટુંબ પણ મોટા લાભને પામ્યું, માટે વાત્સલ્યનો ગુણ ભારે અસાધારણ છે, તેની તોલે આવે એવો બીજો કયો ગુણ છે ? વળી, એક વાત્સલ્યના ગુણથી પેલો ધૈન્ય સુનિરાજ પણ સંયમધનને, કીર્તિને, સુગતિના લાભને અને છેવટે ક્ષાયિક સમકિતની ઉત્તમ શ્રેણીએ ચડી ઉત્તમ સ્થિતિને પામ્યો. વળી, આ સંસારમાં વસતો માનવવર્ગ કાંઈ પણ સત્કાર્ય કરવા જતાં એ જરાક પણ કદેશ પામે તો તે, એ સત્કાર્યના માર્ગને છોડી દે છે અને હતાશ થઈ જાય છે. અને એને પરિણામે તે, લાંબા સમયથી ચાલી આવતી દાનની પરંપરા, તપનું આચરણ, ધ્યાનનો વિધિ તથા આગમોતું સ્મરણ એ બધાં રહાં કાર્યોથી વિમુખ થાય છે, અને એને પરિણામે એવો હતાશ થયેલો માનવ જન્મ, આધિ, ઉપાધિ અને મૃત્યુના ચપળ તરંગોવાળા ભવસાગરમાં લાંગીને વિંટળાઈ ગયેલ વહાણની જેમ લાંબા ગ્રાળ સુધી પહોંચી રહે છે અને મિથ્યાત્વરૂપ લથાનક જળચરો તેવા માનવને ઠોલી ખાય છે. એવી રીતે વિપત્તિમાં ફસાયેલા માનવ ઉપર અનુકૂળ કરીને અને તેના તરફ સાધર્મિક લાઇ જેવી એકતામય યુદ્ધિ રાખીને જે કાંઈ તેને સમજાવે—સાચો માર્ગ દેખાડે તેના કરતાં બીજો કોણ ચડિયાતો પરાયણરી

શ્રી વિષ્ણુકુમાર નામના સુનિએ પોતાના અચળ ચરણ-પગના એક જ ઝટકવડે લવણસમુદ્ર-ને કાંઠે ફેંકી દીધો હતો. જેમ કોઈની આંખનીએ સર્વે ડાંખ માર્યો હોય તો તેનું જીવન ટકાવી રાખવા એ ડાંખેલ આંખની કાપી નાખવી જરૂરી જ છે તેમ વિશેષ શુભની સિદ્ધિ માટે થોડો દોષ પણ કરવો પડે તો કરવો એમ કહેલું છે. તેથી જે માનવ, રાગ અને દેવને તણને શ્રી જિનશાસનની પ્રભાવના કરે છે તે અચ્ચલની જેઠે તીથે કર નામગોત્રનું ખરેખર ઉપાજન કરે છે. એ અચ્ચલની વાત આ પ્રમાણે છે—

કેમ જાણે પુરુષરત્નોની ખાણ જેવું હોય, સર્વ વિદ્યાસ્થાનોની જૂમિ જેવું હોય, લક્ષ્મીના વર જેવું હોય, આશ્ચર્યકારક બનાવોનું ‘ઉત્પત્તિસ્થાન’-પેદાશભૂમિ જેવું હોય એવું નિવ્યવ્યપુર નામે નગર છે. ત્યાં રાજ રામચંદ્ર રાજ્ય કરતા હોવાથી તેના બાહુબળ-વડે એ નગર ઉપર નજર કરનારા બધા શત્રુઓ હણાઈ ગયા તેથી એ નગર નિર્ભય છે. ત્યાં એક અચ્ચલ નામનો સહસ્રયોધી-હબરો સાથે પણ પોતે એકલો યુદ્ધ કરી શકે તેવો વીર પુરુષ વસે છે. એના ઉપર રાજના ચારે હાથ છે તેથી તે પોતાના પરાક્રમની પાસે બીજા કોઈ પણ લોકનું પરાક્રમ તુલ્યકારી કહતો સ્વચ્છંદપણે વર્તે છે. એક દિવસે જ્યારે રાજ-રામચંદ્ર સહારા બેઠેલા હતા ત્યારે તેની પાસે આવીને મહાજન નીચે પ્રમાણે વિનંતી કરી હે દેવ !

ક્યાંય ચોરનું પગલું દેખાતું નથી, તેને જવાતું કે આવવાતું નિશાન પણ ક્યાંય જણાતું નથી, ક્યાંય ખાતર પણ પડતું નથી અને ક્યાંય તેનો અવરજવર થતો હોય એવું કળાતું નથી, તો પણ આખું નગર શીઘ્રતાથી હુંટાઈ જાયેલું છે એમ મહાજન કહે છે. અહીં ધન, ઝર, ઝવેરાત વગેરે કોઈ ન લઈ શકે તેમ શુભતાથી મૂક્યું છે, છતાં લૂંટનારા કેમ જાણે પોતાનું મૂકેલું લેતો હોય એ રીતે સહેલાઈથી નગરને લૂંટી રહ્યો છે. પોતે મૂકેલી વસ્તુઓ ઉપરથી ધરનો સ્વામી તો આજે પણ ખરેખર દેખાડી શકાય એમ છે, પરંતુ હે રાજ ! ચોરને તો થોડો પણ દેખાડી શકતો નથી તેમ શોખી શકતો પણ નથી. નગરની લૂંટ જોતાં એમ અટકળ થાય છે કે નગરનો કુંટારો કોઈ આકર્ષણવિદ્યામાં વિશેષ કુશળ હોવો જોઈએ અથવા તે કોઈ સિદ્ધપુરુષ હોવો જોઈએ અથવા તે કોઈ અંજનસિદ્ધ હોવો જોઈએ. અંજનસિદ્ધ એટલે વિશેષ પ્રકારનું અંજન આંખમાં નાખવાથી આખો માણસ જ અદૃશ્ય થઈ જાય એવી શક્તિ ધરાવનાર કોઈ વ્યક્તિ. મહાજન કહે છે કે-એ ચોર આખત અમને ભારે વિસ્મય થાય છે. એ પ્રમાણે એ ચોરનું ખાસ નામ જાણતું પણ હલેલ છે એમ અમે જાણીએ છીએ તો પછી જેવું કૃપ દેખાતું નથી એવા એ ચોર છે તેનો કંઈ પકડવો એ તો બને જ શી રીતે !

પ્રભાવના સંબંધે અચલનું કથાનક.

કથાનક ૯ મું

દર્શનનું એટલે સમકિતનું સ્વરૂપ આગળ બતાવેલું છે તે દર્શન પણ પ્રભાવના-
 દ્વારા પ્રભાવિત થાય તો એણનું સુખ સુગમતાથી ચારી રીતે મેળવી શકાય
 છે માટે અહીં પ્રભાવનાનું સ્વરૂપ કહી બતાવું છું. સમય ખરાબ હોય એટલે
 સંતાપ આપે એવો હોય અને ધર્મના માર્ગને ઉચ્છૂંખલ એવા હુચ્ચા લોકોએ કહીવિત
 કર્યો હોય એવી પરિસ્થિતિમાં તીર્થની પ્રભાવના ન કરવામાં આવે તો ધર્મની વાંછા મેળવી
 પડી જાય છે અર્થાત્ ચમત્કાર વિના કોઈ નમસ્કાર કરતું નથી. જે વડે બધા લોકો આક-
 ર્ષાય તેમજ ચમત્કાર પામે એવી પ્રબલ પ્રભાવના તો દેવો જ કરી શકે છે; પરંતુ દેવો
 વિષયાસક્ત હોવાથી મોટે ભાગે પ્રભાવના તરફ પ્રમાદી-કાળજી વિનાના હોય છે અને એવી
 મોટી પ્રભાવના બીજા કોઈ કરી શકે એવા નથી હોતા માટે પ્રભાવના કરનારાઓના
 (અતિશય) વગેરે લેદો કર્યા છે અને તે લેદોને આ નીચેની ગાથામાં જણાવેલા છે.
 ૧. અતિશયવાળો પુરુષ. ૨ ઋદ્ધિવાળો પુરુષ. ૩ ધર્મકથા કહેનારા-વ્યાખ્યાતા. ૪ વાદી-
 વાદકળામાં કુશળ પુરુષ. ૫ આચાર્ય. ૬ ભારે તપસ્વી. ૭ નિમિત્તશાસ્ત્રને નિપુણ રીતે
 બોલુનાર. ૮ વિદ્યાસિદ્ધ પુરુષ-આ આઠ પ્રકારના સમર્થ પુરુષો અને જે બીજા પુરુષો
 રાજમાન્ય હોય વા સમુદાયમાન્ય હોય તેવા પુરુષો પણ તીર્થનો પ્રભાવ વધારી શકે છે.
 આ ઉપરાંત જેઓએ આકર્ષ તપ તપીને પોતાના આચાર તથા શીલને ધર્મિય અને નિષ્ક-
 લંક રાખેલ છે એવી સતી મુલદ્રા જેવી વ્યક્તિઓ પણ ભગવાનના તીર્થનો પ્રભાવ વધા-
 રનારી છે તેમ શાસ્ત્રકારો બોલે છે. જે વડે પ્રભાવના થાય એટલે જે ઉપાયદ્વારા ભગવાનના
 ધર્મનો મહિમા વધે તે ઉપાય સદોષ છે કે નિર્દોષ છે એ વિશે અહીં વિચાર કરવાનો
 પણ નથી એમ શાસ્ત્રકારો કહે છે, કારણ કે આ પ્રભાવના કરવાનું કામ સંયમધારી સાધુ,
 સાધ્વી અને સંયમ-પંચમહાનત-વગરનાં શ્રાવક-શ્રાવિકા એ બધાને માથે એક સરખું
 મૂકાયેલું છે. તેથી શૃંગ-શિંગડું વગાડીને સૂચવાતા કામ માટે અર્થાત્ બ્યારે પણ ધર્મના કે
 સંઘના કામની હાકલ પડે ત્યારે સાધુએ પોતાની લખિધ શક્તિનો પ્રભાવ બતાવીને ચક્રવર્તી
 રાજના પણ ચૂરેચૂરા કરી નાખવા ઘટે અને કોઈ એમ ન કહે તો તે અનંત સંસારી છે એમ
 જાણવું. વધારે શું કહેવું ? સાધુ-સાધ્વીઓનો અને ચૈત્યોનો જે વિરોધી હોય વા તેમનો અવલુંવાદ
 કરતો હોય-નિંદા કરતો હોય તથા જે શ્રી જિનપ્રવચનનો વિરોધી હોય વા તેનો અવલુંવાદ-
 નિંદા કરતો હોય તેને પોતાની બધી શક્તિ-સત્તા વાપરીને અટકાવવો એમણે. શાસ્ત્રદ્વારા
 એમ સંભળાય છે કે-એક નમ્રુચિ નામનો કોઈ રાજમંત્રી સાધુસંઘનો વિરોધી હતો. તેને

આવી પડે છે, કારણ કે જે જ મારા મૃત્યુને પાસે આવ્યું છે. મને લાગે છે કે આ ચોરની શોધતું બાતું કરીને હવે મારું મોત નજીક જ આવી પહોંચ્યું છે માટે હું એ વિશે સાવધાનતાથી તપાસ કરી જોઈ કે મારા શરીરના કોઈ અવયવોમાં મરણનાં નિશાનો જણાય છે કે નહિ? એમ વિચારીને તેણે પોતાના નાકતું ટેરવું તપાસી જોયું, કાનથી સંભળાતો અવાજ તપાસી જોયો, બન્ને ભવાના ભાગને નજરે જોયો અને આકાશગંગાને જોઈ. આ બધું તપાસી જોયા પછી તેને જણાયું કે—હજી સુધી તો મરણ પાસે આવ્યું હોય એવું એક પણ નિશાન મારા શરીરમાં જણાતું નથી. આથી તેને આનંદ થયો. ‘જ્યાંસુધી જીવનને મરણના ત્રાજવામાં ન ચડાવવામાં આવે ત્યાં સુધી કાર્ય સાધી શકાતું નથી,’ એમ વિચારીને તે બરાબર સંજ્ઞ થયો અને મજબૂત રીતે કપડાં પહેરી હાથમાં તમાલના પાંદડાં જેવી કાળી છરી લઈ, તે એકઠે રાતના એક પહોર બાકી રહ્યો ત્યારે ધીમે ધીમે બહાર નીકળ્યો અને નગરની આશમણી દિશાએ આવેલા કુકુંગ નામના મોટા મસાણામાં પહોંચ્યો. તે મસાણું કેવું છે ?

ત્યાં શિયાળોનાં ભુંડા નિરંતર કાનને કરવા લાગે એવા કઠોર બરાડા પાકી રહ્યા છે અને એથી એ મસાણું જોવા માત્રથી પણ હયાનક લાગે છે. ઘૂવડોના ઘૂઘૂ એવા ઘોર અવાજોને લીધે એ મસાણામાં ભારે ભયંકર શબ્દો ફેલાઈ ગયેલા છે. રિછોએ કહેલા ફેફડે એવા અવાજોથી એ મસાણું ખીહામણું જણાય છે. ત્યાં ચારે કોરે અનેક ભૂતનાં ભરી રહ્યા છે. એમાં અંધાપરંધા બળી રહેલા મુઠ્ઠાને ખાવા માટે શિયાળોતું ભુંડ ટોળે મળ્યું છે. એ મસાણામાં એક બાબુ જોગલીતું ટોણું કાપણીથી કાપેલા માંસની પેશીઓ ચૂસી રહ્યું છે ખીજી બાબુ ભમતાં ભૂતડાઓ ‘ખડખડ’ કરીને અટ્ટહાસ્ય કરી રહ્યાં છે. વળી, એક બાબુ અનેક ડાકણો કરણુરવરે કકળાટ કરીને રંદન કરી રહી છે અને ખીજી બાબુ તારડની જેવા લાંબા ટાંગાવાળા સફસેતું છુંડ પૂરી રહ્યું છે—એવું મોટું એ મસાણું છે.

એવા એ મસાણામાં પર્વતની પેઠે અચળ રહેતા એવો એ અચળ જરા પણ નહિં ગણાતો થોડે સુધી આગળ ગયો. એટલામાં એક મહાપિશાચ તેના જોવામાં આવ્યો. એ મહાપિશાચના વાળની જટા લીંચી બાપેલી હતી, જોની આંખો ચકળચકળ થતી હતી. કુંકાંડા મારતા અને ભારે ઝેરના અગ્નિની બવાળાઓને ફેંકતા એવો ભયંકર વિષવાળો સર્પ જોની કાંધ પર વીંટળાયેલો પડ્યો છે, એના જમણા હાથમાં ખોંપરી છે અને ડાબા હાથમાં ચમરાજની ભવાના ખૂણા જેવી છરી રહેલી છે અને ‘મહામાંસ ક્યાં મળે? મહામાંસ ક્યાં મળે?’ એમ એ વારંવાર બોલ્યા કરે છે. એને જોઈને અને હૃદયમાં ભારે સાહસ ધરીને અચ્ચલે એને કહ્યું: હે ભદ્ર! તું શું માગે છે? પિશાચ બોલ્યો: હું જીવને લીધે ભારે ખીસ પામું છું અને મહામાંસને માગું છું. મહામાંસ સિવાય ખીજાં માંસ મને

મહાજનની આ વાત સાંભળીને રાજાને વિશેષ ક્રોધ ચઢ્યો અને તેથી તેની આંખોના ખૂણા લાલચોળ થઈ જવાથી બાહ્યે કે એ લવનભાગ ઉપર (જ્યાં રાજા બેઠેલો છે તેની આસપાસના ભાગ ઉપર) રાતા કરેણના ટૂલો ન વેરાયાં હોય એવો ભાસ થયો, અને એ રીતે શુસ્સે થયેલો રાજા રામચંદ્ર એમ કહેવા લાગ્યો. અહો ! નગરમાં આટલી બધી અભ્ય-વસ્થા થઈ ગઈ છતાં મને આટલા બધા દિવસો વ્યતીત થઈ ગયા પછી આટલું બધું મોડું શા માટે કહેવામાં આવ્યું ? શું મેં કદી પણ તમારા મહાજનોનાં વચનથી કશું પ્રતિકૂળ કયું છે ખરું ? અથવા પ્રભાના કામકાજમાં હું સારી રીતે નથી વત્તોં એમ બન્યું છે ? અથવા અનીતિ કરનાર માણસ તરફ મેં કદી બેદરકારી બતાવી છે ખરી ? જેથી મને નગરની લૂંટની હકિકત કહેવામાં આટલી બધી બેદરકારી થઈ ? મહાજને કહ્યું. હે દેવ ! તમે શા માટે એવી ખોટી શંકા મનમાં આણો છો ? તમારા માટે સ્વપ્નમાં પણ અમારે કરી તેવી ક્ષતિયાદ કરવાનું કશું સ્થાન જ નથી. આ તો અમે ચોર વિશે ઘણી ઘણી શોધ ચલાવી છતાં તેનું સ્વરૂપ બાણવાસાં ન આવ્યું ત્યારે અમને થયું કે હવે એ બાબત આપને કહીને કેવળ સંતાપ કરવા જેવું થશે અને એમ કરવાથી લાભ પણ શું ? તેથી જ આપની પાસે એ વાત ન પહોંચાડી, પરંતુ એ જ્યારે અસહ્ય પરિસ્થિતિમાં આવી પડી અને હવે તો એ સહી શકાય એવું પણ ન રહ્યું ત્યારે જ આપની પાસે આવીને એ બાબત વિનંતી કરી.

હવે એ ચોરને કોણ પકડી શકશે ? એમ વિચારીને, રાજાએ સલામાં બેઠેલા સુભેટ, સામંતો વગેરે તરફ નજર નાખી. સામંતો, હંકનાયકો, સેનાપતિઓ, અંગરક્ષકો અને સુભેટ વગેરે સામે રાજાએ નજર કરી છતાં જ્યારે એમાંનાં કોઈએ પણ કશું જ ન કહ્યું ત્યારે ઉભા થઈને પેલા અચ્ચલે રાજાને વિનંતી કરી: હે દેવ ! તમે પ્રસન્ન થઈને મને આજ્ઞા કરો, મારે માટે આ કેટલુંક કહેવાય ? અર્થાત્ મારે સાફ આ કામ વિશેષ કંઠ્ય નથી. વળી આવો પ્રસંગ તો પુણ્યને દીપે કોઈક જ વાર સાંપડે છે. તેણે એમ કહ્યા પછી રાજાએ તેને પાનનું બીડું આપ્યું અને કહ્યું કે--હે ભદ્ર ! તું એવો પ્રયાસ કર જેથી એ ચોર જલદી જ પકડાઈ બંધ પછી અચ્ચલે રાજાને જણાવ્યું કે--આજથી પળવાડિયાના છેલ્લા હાકાકા સુધીમાં ચોરને ન પકડી શકું તો હું આગમાં પોતીને બળી મરું. એવી ચોતાની નિશ્ચલ પ્રતિજ્ઞા જણાવીને તે અચ્ચલ રાજલવનમાંથી બહાર નીકળ્યો.

પછી ચોરની શોધ કરવા માટે એ, તરબેટાઓમાં, ચોકમાં, સલાઓમાં, આશ્રયોમાં અને દેવલવનમાં વગેરેમાં ભ્રમવા લાગ્યો, અને તેણે સર્વ સ્થાનોમાં ચોતાના વિચાસુ માણસોને છુપી રીતે અને બહિર રીતે ચોરની શોધ માટે ગોઠવી દીધા. એમ કરતાં કરતાં બાર દિવસ વીતી ગયા છતાં ચોર સંબધી કંઈ સમાચાર ન મળ્યાં. એમ બેઠ પામીને અચ્ચલ વિચાર કરવા લાગ્યો. જે માણસો વગર વિચાર્યે વેણ કાઢે છે તેઓ આ રીતે દુઃખજનક હાલતમાં

છે ' એમ જાણીને તે ઘસઘસાટ ઊઠી ગયો. હવે જ્યારે સવારને વખતે તેની જાંઘ ઓછી થઈ ત્યારે તેની પાસે આવીને પેલો પિશાચી બોલ્યો: હે ભદ્ર! કોણે છે કે ભગે છે? અચળ બોલ્યો: જાણું છું આજ્ઞા કરો. પિશાચી બોલ્યો: મેં જે તારું કામ માથે લીધું છે તેની હકીકત હવે સાંભળ.

આ નગરની પૂર્વ દિશામાં પવ્વચચ નામનો એક ભગવો-ભાગવત આશ્રમમાં રહે છે. તેને કવિલોકેષુ નામે એક સિદ્ધ શિષ્ય-એલો છે. એ ભગવો પોતાના એલાને એકલીને નગરમાં જે કાંઈ ઉત્તમ સારામાં સાડું વસ્ત્ર, રત્ન કે ઘરેલું છે તે બધું ખેંચાવી લે છે. મધરાતે તે શિષ્ય પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ચોરી કરીને પછી નિર્જન રીતે ક્યાં કરે છે અને દિવસે શરીરને સંયમમાં રાખીને ભગવાડપે બગલાલાઈની પેઠે રહે છે. તે બધું સારું સારું ચોરી લાવે છે તે સઘળું આશ્રમના છુપડાની અંદરના ભાગમાં લોંચરામાં ઘોટેલું રાખે છે અને એ લોંચરામાં જવા માટે ઉપર એક દર જેવું કાણું કરી રાખેલ છે. આ હકીકત તદ્દન ખરી છે, એમાં કશી શંકા કરવા જેવું નથી. એ રીતે ખાત્રીથી કહીને તે પિશાચી જેવો આબો હતા તેવો જ પાછો ચાલ્યો ગયો.

આ સહસ્રયોધી અચળ પણ તુરત જ ભગી ગયો અને પોતાની આસપાસ આંખો ફાંટીને ભેઈ રહ્યો છતાં તેના બેવામાં કશુંય ન આબું એથી એને એમ લાગ્યું કે ચોરની એ બધી હકીકત તેને પેલો પિશાચી જ જરૂર જણાવી ગયો છે એટલે તેણે પોતાનાં સવારનાં કામો બધાં થતાવી લીધાં. પછી પોતાના કેટલાક નોકરોને સાથે લઈ તે, પેલા પિશાચી જણાવેલ દિશા તરફ આવેલા આશ્રમમાં ગયો. ત્યાં તેણે પિશાચી જેવો કહેતો હતો તેવો જ પોતાના ધર્મશાસ્ત્રનું નિરૂપણ કરતો એવો ભગવો ભેટ્યો. એ ભગવો અત્યંત શાંત આકૃતિવાળો, ધર્મસારના ઘર જેવો, બાહ્ય કે સરસ્વતીનો પ્રવાહ વહેતો હોય તેમ અખંડ વચનોની પરંપરાવડે અનેક કથા, ઉપાખ્યાન, ઉદાહરણો કહેતો ત્યાં ઉપદેશ કરતો હતો તેને ભેટીને અચળને વિચાર થયો-અહો! આ આવી શાંત આકૃતિ ક્યાં અને પેલો અકાર્ય કરવાનો પ્રપંચ ક્યાં? વળી, કાર્ય અને અકાર્યને ખાત્રીથી સમજાવતી આ કુશળ વાણી ક્યાં અને પેલું પોતાની દુષ્ટબુદ્ધિથી કરેલું ચોરીનું અકાર્ય ક્યાં? કર્મના પરિણામો સર્વથા અચિંતનીય છે. અને તેથી જ તેનાં ક્રોધ, પરિણામો-બુદ્ધિની સમજનાં આવી શકેતા નથી. એમ વિચારતા અચળને તે ભગવે બોલાવ્યો: હે મહાનુભાવ! આ આસન શોભાવ, અહીં બેસ. પછી થોડુંક નમીને અચળ આસન ઉપર બેઠો. તેના સામું ભેટીને ભગવો બોલ્યો: હે ભદ્ર! આમ કેમ ઉદ્દેગવાળો જણાય છે? સહસ્રયોધી બોલ્યો: હે ભગવન! અમારી જેવા અશુભલક્ષણોની ભૂર્તિસમા પગલે પગલે ઉદ્દેગ જ ક્યાં કરે છે, એ માટે કેટલુંક કહેવાય? પછી અચળના અંગને પગથી માથા સુધી બરાબર ભેટીને

ગમતા નથી. એ સાંભળી અચલ યોલ્યો: તું જેદ ન પામ, હું તારી ઇચ્છા પાર પાડું છું, પરંતુ તું પશુ મારી રુચિને પૂરી કરજે એમ કહેતા તેણે છરીને ખેંચીને પોતાના શરીર-માંથી માંસનો લોચો કાપી તેને આપ્યો ‘અહો! આપું તો કોઈ દિવસ ખાવા જ નથી મળ્યું.’ એમ કહેતો તે પેલા માંસના લોચાને ખાવા લાગ્યો.

એ રીતે અચલ જેમ જેમ પોતાના શરીરમાંથી કાપી કાપીને માંસના ટુકડા આપતો ગયો તેમ તેમ અત્સારિક હવાથી જેમ ભૂખ ઉઘટે તેમ તેની ભૂખ ઉઘડતી ગઈ અને વધવા લાગી. એમ કરતાં કરતાં અચલનું આયુ શરીર ખાલી થઈ ગયું એટલે હવે તેણે પોતાના જીવનની દરકાર કર્યા વિના છેવટે પોતાનું માથું કાપી આપવાનો વિચાર કર્યો અને એને કાપવા પશુ લાગ્યો. એટલામાં એના (અચલના) બળથી સંતોષ પામેલા પેલા પિશાચે તેનો જમણો હાથ પકડ્યો અને તે (પિશાચ) યોલ્યો: હે મહાપુરુષ! હવે આપું સાહસ કરવાની જરૂર નથી. તું વરદાન માગી લે. એ સાંભળીને અચલે ઉત્તર આપ્યો: હે દેવ! મારા ઉપર કૃપા કરો અને આ મારું માથું તમે જરૂર સ્વીકારો, તમારા જેવા અતિથિ મને ફરી ફરીને ક્યાંથી મળશે? આ શરીર વિનાશ તો પામવાનું જ છે એટલે મારી સમજ પ્રમાણે એનો પરના કાર્યમાં ઉપયોગ થવો એ જ સાર છે એમ હું માનું છું; માટે તમે આ કામમાં મને વિદ્વ ન કરો. અચલે પેલા પિશાચને એ રીતે ઘણું ઘણું જણાવ્યું છતાંય પિશાચ યોલ્યો કે-હે ભદ્ર! તારા જેવો ઉત્તમ પુરુષ આ પૃથ્વી ઉપરથી અકાળે નાશ ન પામે માટે તું જીવતો રહે અને વર માગી લે, બ્યારે પેલા પિશાચે ફરી ફરીને વર માગવા માટે આશ્રહ આંહુ રાખ્યો ત્યારે અચલ યોલ્યો: હે દેવ! મારે શું કામ છે એ બધુંય તું જાણે છે એટલે તને કશું કહેવાનું રહે ખરું? પછી પિશાચ યોલ્યો: ખરી વાત છે, તારું ધારેલું સવારના પહોરમાં થઈ જશે એટલે તું ચોર વિશે બધી હકીકત જાણીને રાજાને પ્રણામ કરીને જણાવી શકીશ, માટે હમણાં તું લેશમાત્ર ઉચ્ચાટ કર્યા વિના તારે પોતાને ઘરે જ અને બધી ચિંતાનો ભાર ઉતારીને નિરાંતે ઉઠ. હું (પિશાચ) પશુ મારે સ્થાનકે બંધને મારું બાકીનું કામકાજ પતાવી દઉં. અચલે કહ્યું, ‘ભલે.’ અને પેલા પિશાચ અલોપ થઈ ગયો.

હવે આ પ્રમાણે વાતચિત થયા પછી અચલ પશુ પોતાના ઘર ભણી રવાના થયો, એટલે પોતાના શરીરનું અસાધારણ લાવર્ય અને વર્ણુ જોયાં અને તેથી તે જેદ પામીને વિચારવા લાગ્યો. હા! હા! પેલા પિશાચે આ મારું શરીર આપું સુંદર અને આયુ કંઈક લાગે છે. આ શરીર તે મહાનુભાવના બપમાં ન આપ્યું, અરેરે હું કેવો પુરુષહીન છું. હું આ રીતે પરોપકાર કરી ન શક્યો, એમ સંતાપ કરતો કરતો તે પોતાને ઘેર પહોંચ્યો અને સુખશાંતિમાં પોદી ગયો. ‘હવે તો મારું કામ બરાબર સિદ્ધ થઈ ગયું

બધું રાજભવનમાં લાવવામાં આંચું. એ વખતે મહાજનને યોદ્ધાવવામાં આંચું અને બધા ચોરાઉ માલ તેમને ડેખાડવામાં આંચો. મહાજનને એમાં કોતું થું છે ? એ બધું એળખી કાઢ્યું. પેલો ભગવો વીલો-લોંઠો-પડી ગયો. રાજાએ તેને પૂછ્યું--રે નીચ પાખંડી ! આ બધી શી હકીકત છે ? પોતાની દુષ્ટતાભરેલી પ્રવૃત્તિને આ રીતે ખુલ્લી પડેલી જોઈને તે શરમાઈ ગયો અને ચૂપ રહીને તે ભોંચ ખોતરતો નીચે મુખ રાખીને ઝેઠો. તેને એમ લાગ્યું કે--હવે તેમાં બધાં પુણ્ય પરવારી ગયાં છે અને તેના ધ્યાનને મહિમા પણ તૂટી ગયો છે. તેનો ચેલો જે વિદ્યાસિદ્ધ હતો તે હુલ્નની પેઠે ફર થઈ ગયો અને હવે એના જીવનની આશા પણ ન રહી. પછી ઉમ શાસનવાળા રાજાએ તેના ઉપર પ્રગલ્હ કોપ કર્યો અને એ કોપના આવેગને લીધે રાજાએ તે ભગવાને ગંધકા ઉપર બેસાડીને નગરની શેરીએ શેરીએ તરબેટાઓમાં, ચોકોમાં અને ચાચરોમાં તેના નામને ઢાલ વગડાવતા અને તેની ચોરીની હકીકત ખુલ્લી કરીને ફેરવાવ્યો અને બારે આકરો માર મરાવીને એને મારી નખાવ્યો. ભગવાને મારી નખાવ્યાની વાત સહસ્રયોધી અચળે જાણી તેથી અચળને ઘણું પસ્તાવો થયો. અરે હું આવા મહાપાપનું મૂળ કારણ થયો, મેં તજવીજ ન કરી હોત તો તે ભગવાની આ ચોરીની હકીકત કોણ જાણવાનું હતું ? માટે હું જ બધી રીતે આ બધા અનર્થનો કરનાર છું. કેમકે એક તો એ લિંબી એટલે અમુક સંપ્રદાયનો વેપધારી સાધુ હતો, ખીલું એણે મારાં બધાં શરીરનાં લક્ષણો મને કહી બતાવ્યાં હતાં, મારા ઉપર એને વિશ્વાસ પણ હતો અને મારા તરફ એ પ્રીતિભાવ બતાવતો હતો. તેવી બધી હકીકત ધ્યાનમાં લીધા વિના નીતિના માર્ગને ફેર રાખીને હું આ થું કરી ઝેઠો ? અને આણું અકૃત્ય કરવાને મેં શા માટે પ્રવૃત્તિ કરી ? હાય ! હાય ! લોકોમાં કહેછું છે કે “ જે કામ ઘણા લોકોનું હોય અથવા જે કામને ઘણા લોકો જ ભેગા બળીને સાધી શકતા હોય એવા કામમાં એક માણસે જાણવા છતાંય પ્રગટ્યણું ન જોલવું જોઈએ. ” આ લૌકિક વાત પણ મને મારાં અતિપાપનો ઉદય થવાથી એ સમયે યાદ ન આવી. આ લોકોનો તુચ્છ હેતુ સરે માટે લોકો લાખો અપકાર્ય કરવા પણ તૈયાર થાય છે પરંતુ એ અપકાર્યને લીધે જે અનિષ્ટ પરિણામ આવે છે તે વિશે દરકાર કરતા નથી, માટે મેં આ ચોરની ભાળ મેળવીને ખરેખર અધિચારી કહ્યું છે તેથી હવે મારે એવું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઈએ અને હું આગમાં પડું કે પાણીમાં ખૂડી મરું તો જ એ પ્રાયશ્ચિત્ત થઈ શકે.

એ રીતે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા માટે નિશ્ચય કરીને તે સહસ્રયોધી અચળ કોઈને પણ પોતાની કશી વાત કયાં સિવાય મધરાતે ઘરમાંથી બહાર નીકળી ગયો અને એકાંતમાં આવેલા કોઈ સીમાસના નેસમાં ગયો. ત્યાં જઈને તે પોતાને બળી મરવા માટે લાકડાં ભેગા કર્યાં લાગ્યો. એણે બરાબર એ વખતે ધ્યાનમાં રહેલા એક તપસ્વીને જોયો. એ તપસ્વી

પેલો ભગવો બોલ્યો: હે મહાભાગ્યવાળા ! એવું ન બોલ, તારાં શરીરમાં બધા પ્રકારનાં સારાં સામુદ્રિક લક્ષણો જણાય છે તેથી એવું શા માટે કહે છે ? સામુદ્રિકશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે- નાભિ, સ્વર અને સર્વ એ ત્રણે ગંભીર હોય તો શુભકર છે. છાતી, કપાળ અને વદન એ ત્રણે વિશાળ-ભરાવદાર હોય તો શુભ કરે છે. વક્ષસ્થળ, કાખ, નખ, નાશિક, મુખ અને હડિયો એ છએ ઉત્તત-ભાગ્ય-હોય તો શુભકર છે. જનનેન્દ્રિય, પીઠ, ડોક અને બન્ને બાંધો એ ચારે ટુંકા હોય તો શુભકર છે. આંખના ખૂણા, પગ, હાથ, તાળવું, નીચેના હોઠ, જીભ અને નખો એ સાતે અંગે રાતાં હોય તો મુખ આપનારાં છે. એ બધાં સામુદ્રિકશાસ્ત્રમાં બતાવેલાં શરીરનાં સુલક્ષણો છે. અને એ બધાં સંપૂર્ણપણે કોઈ પ્રકારના દોષ વિના તમારા શરીરમાં દેખાય છે.

અચલ બોલ્યો: બાકી બીજું તો કીકં પરંતુ હે ભગવન ! મારું આયુષ્ય લાંબું છે કે નહિં ? એ સાંભળીને પેલા ભાગવતે-ભાગવાએ-તેની હથેળી બેઠ અને કહ્યું: હે મહાત્મા ! તારું આયુષ્ય ઘણું લાંબું છે. એ વિશે પણ સામુદ્રિકશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

ટચલી આંગળીના મૂળ પાસેથી નીકળતી રેખા પ્રદેશિની અને વચલી આંગળીના વચલા ભાગ સુધી ચાલી જાય તો તે વધારે આયુષ્યની સૂચક છે અને તે જેની જેટલી ઓછી હોય તેટલું તેનું આયુષ્ય ઓછું જાણવું.

આ રીતે વાતચીતમાં થોડા સમય ગાળીને અને પેલા પિશાચે જે બધાં નિશાનો બતાવેલાં તે તમામની ખાત્રી કરીને અચલ પોતાને સ્થાને ગયો. પછી રાત્રે તેને બોલાવ્યો. તેણે રાત્ર પાસે જઈ પ્રણામ કર્યા. રાત્રે તેને આદર આપીને પૂછ્યું: હવે પેલો ચોર પકડાયો કે નહિં ? તે વિશે વાત કર. ત્યાર પછી રાત્રને ઓઠાંતમાં લઈ જઈને અચલે ચોર વિશે જે વાત સાંભળી હતી અને પોતે જેની ખાત્રી કરી હતી તે બધી વાત જેવી જની હતી તેવી કહી સંભળાવી. રાત્ર બોલ્યો: એની ખાત્રી શી છે ? અચળ બોલ્યો કે--દેવ ! તે ભગવાની પથારી નીચે લોંચરામાં બધી ચોરીના માલ તેણે રાખેલો છે. ત્યારપછી ‘પોતાનું’ માથું ઢાંચે છે’ એવું બહાનું બતાવીને રાત્રે સભાને બરખાસ્ત કરી દીધી, અને પોતે જઈને પથારીમાં પોલ્યો. રાત્રની માથાની પીઠ મટી જાય એ માટે અનેક ઉપાયો શરૂ થયા; કચો ફેર ન પરવાથી સંત્રવાદીઓને બોલાવ્યા, તેઓએ આવીને માંત્રિક ઉપચારો કર્યા છતાં પીઠમાં કચો ફેર ન પરવાથી તેઓ પણ જેવા આઠ્યા હતા તેવા જ પાછા ગયા. પછી રાત્રે તે ભગવાને તેડાવ્યો. તે આવતાં આદરપૂર્વક આસન આપ્યું અને તેની સાથે વાતચીત શરૂ કરી. આ તરફ માથાસોને ઓકલોને એના આશ્રમને બોલાવ્યો. તેમાંથી બધા ચોરાઈ માલ મળી આવ્યો. એ

મરણ સ્વીકાર. જે મનુષ્ય જીવન સુધી સદ્ધ્યાનમાં જ પોતાની જાતને સ્થાપિત કરીને પ્રવૃત્તિ તપ કરીને કર્મોને હણી નાંખે છે, ધગધગતા ઉનાળામાં આતાપના લાઈને કે સૂર્યના બળતા તેજવાળા કિરણોદ્ધાર પોતાની જાતને તપાવીને કર્મોને દૂર કરે છે. વળી, જો જ પ્રકારે કંઠકંઠતા શિયાળામાં ચાલતી ઠંડી હવામાં ઠંડીને સહન કરીને કર્મોને દૂર કરે છે તે મનુષ્યનું મરણ સુમરણ કહેવાય.

હે ભદ્ર ! એમ છે માટે તને ખરેખર કાંઈ વૈરાગ્ય જ આવ્યો હોય તો તું ઉગ્રપણે ધર્મનું આચરણ કર. એ રીતે મને (પારધીને) મુનિએ સમજાવ્યો 'એટલે મેં શ્રમણનું વ્રત લીધું' અને ચારથી આ પ્રમાણે ખીભથી ન આવરી શકાય એવા કઠોરમાં કઠોર કરો સહીને મારા આત્માને લાવિત કરતો રહું છું.

આ હકીકતને ખરાબર સાંભળીને પેલા અચલને એમ થયું કે-આ પારધીનો અને મારો એમ બન્નેનો રાજ એક સરખો છે, માટે જે ઔષધ એણે (પારધીએ) લીધું છે તે જ મારે માટે (અચલને માટે) પણ પૂરતું છે એમ માનીને અચળે પણ કીકા લીધી. કઠોર તપ, ક્રિયા અને સંયમની આરાધના કરતો હું ગામ, નગર અને ખાણોથી મુશોક્ષિત એવી આ પૃથ્વીના વિશાળ પટ પર વિહાર કરવા લાગ્યો. વળી, એવું કોઈ કંઠમાં કંઠમાં ખાસ તપ પણ બાકી નથી રહ્યું કે જે તપને આ અચળે ક્યું ન હોય. એવું કોઈ સૂત્ર પણ બાકી નથી રહ્યું કે જે સૂત્રને આ અચળ સારી રીતે સ્પષ્ટપણે સમજ્યો ન હોય ? ભારે અટ્ટહાસ કરનારા એટલે ખડખડાટ હસનારા વૈતાલોને લીધે અને ઠઠ એવા અવાજ કરનારી ઠાકણોને લીધે જે જે ભયાનક મસાણો છે તેમાંનું એવું એક પણ બાકી નથી કે જ્યાં અચળ ન રહ્યો હોય અને એવાં જ ભૂતનાં સ્થાનોમાં પણ એવું એકે બાકી નથી કે જેને અચળે પોતાનું રહેઠાણ ન બનાવ્યું હોય.

આ પ્રકારે ઉત્તમોત્તમ તપની આરાધના, સત્ય વ્રતની સાધના, શૌચની એટલે આંતરપવિત્રતાની સાધના, અને એ બધાંને લીધે આત્મવીર્યનો ઉલ્લાસ થવાથી તે અચળને અનેક પ્રકારની મોટી મોટી ખાસ લાભિઓ ઉત્પન્ન થઈ. જેમ સર્પ ફેણ ઉપરના રત્નને લીધે, સિંહ પોતાની ચાળના જગ્યાને લીધે, હાથી રૂપા જેવા ધોળા પોતાનાં જે દંતશ્રેણીને લીધે લોકોને પ્રમોદ અને ડર ઉપજાવે છે તેમ એ અચળ મુનિ મહાસુભાવ પોતાને મળેલી અનેક લાભિઓને લીધે લોકોને પ્રમોદ અને ભય ઉપજાવતો તે વખતે ભારે પ્રસિદ્ધિને પામ્યો.

હવે કોઈ એક દિવસે નિર્ભરપુરીથી કેટલાક તપસ્વીઓ ત્યાં મુનિ અચળ છે તે જાણ્યો આવ્યો, આવેલા તપસ્વીઓએ અચળને વંદન કયું અને તેમની સંયમસાધના

ત્યાં એકાંતમાં રહેતો હતો અને એક જ પગ ઉપર શરીરનો બધો ભાર ટેકવીને બિથો હતો તથા એનાં હૃદયાવહ્યા વગરનાં નેત્રો સૂર્યમંડળની સામે તેણે તાકી રાખેલાં હતાં. એ તપસ્વીને જોઈને અમ્યળને એમ થયું કે મરવું તો સ્વાયત્ત છે જ; પરંતુ આ મુનિને પૂછી લઉં કે તે આ જાતનું કષ્ટ શા માટે સહી રહ્યો છે? એમ ધારીને અમ્યલ તેની પાસે ગયો અને તેને પગે પડ્યો. પ્રભુત્વ કરીને તે એ મુનિની સેવા કરવા લાગ્યો. થોડીકવાર પછી ધ્યાન પૂરું થયું એટલે તે અમ્યળે પેલા મુનિને પૂછ્યું; “હે ભગવન્! તમે શા માટે આ રીતે તમારા આત્માને સંતાપ આપો છો?” મુનિ જોલ્યા.

મોટા રોગવિના કોઈ મૂઠ માણસ પણ વિરચન, ઔષધ અને વિશોષણ વગેરે લેવાનું પસંદ ન કરે. તેમ પોતાની જાત ભારે પાપનાં ભારથી ભારે થયેલી ન હોય તો કોઈ પણ માણસ આવી જાતની કષ્ટ ક્રિયા ન સહન કરે. તો હે ભદ્ર! મારી આ કષ્ટક્રિયાનું ઉપર જણાવ્યું તે કારણ છે. અમ્યલ જોલ્યો: હે ભગવન્! તમારું સાચું વૃત્તાંત સ્પષ્ટ અક્ષરોમાં તમારી પાસેથી સાંભળવા ઈચ્છું છું. મુનિ જોલ્યા—તારી ઈચ્છા છે તો સાંભળ—કાકેદી નગરીમાં વાણુચીહ નામનો હું પારધી હતો. એક વાર મારા ઠાકોર (રાબ) સાથે શિકાર કરવા ગયો. ત્યાં જઈને મારા ઠાકોરના કહેવાથી હરણાંને ભેગાં કરવા માટે મેં પંચમસ્વરવાળું ગીત ગાવું શરૂ કર્યું. મારું એ ગીત સાંભળતાં હરણાંને આનંદ થયો અને આંખ વીંચીને બાણે ઊંઘતા ન હોય એ રીતે બધાં હરણાં પાસે ને પાસે આવવા લાગ્યાં. બરાબર એ વખતે ઝાડના થડની પાછળ સંતાઈ રહેલા એ ઠાકોરે કાન મુધી જેવીને એ હરણાંની સામે બાણ ફેંક્યું. એ બાણથી પ્રસવકાળની પાસે આવેલી એક ગાભણી હરણી વિંધાઈ ગઈ. બાણ વાગતાં ભારે પીડા થવાથી તેનું ચેટ ચિરાઈ ગયું, તેનો ગર્ભ દૂર પડીને તરફડવા લાગ્યો અને એ દુઃખભર્યું રડતી ‘ધબ’ દઈને જમીન ઉપર પડી ગઈ. હવે તે તરફડવા લાગ્યો અને એ દુઃખભર્યું રડતી ‘ધબ’ દઈને જમીન ઉપર પડી ગઈ. હવે તે હરણીની આવા પ્રકારની ભારે દુઃખમય વિવશ દશા જોઈને મારા (પારધિના) મનમાં એક ચારણશ્રમણે મને તેમ કરતો અટકાવ્યો અને એ બાબત સમજણ પાડી; જેમકે:—

હે ભદ્ર! તું તારી જાતનો આ રીતે અશંકપણે નાશ કરવા ઈચ્છે છે અને તે વિશે બધી તૈયારી પણ કરી લીધી છે તો પછી તું તેનો નાશ એવી રીતે કર કે જે નાશ કોઈ રીતે સફળ થાય, તારું સુમરણ થાય. અર્થાત જન્માંતરમાં તું સુભગ થા, એવી જાતનું

કેવળજ્ઞાનદ્વારા ત્રણ લોકોને બેનારા એવા દેવને માનતા નથી તેઓમાં પણ સુશુભો કેમ સંભવી શકે? આ ભાતની ગંભીર તત્વોથી ભરેલી અમર્યાળ સુનિની વાણી સાંભળીને લાજને લીધે થોડી આંખો મીચી ગયેલો અર્થાત્ શરમાઈ ગયેલો એવો રાજા બોલ્યો.

હે ભગવન્! તમે જે પ્રમાણે આદેશ કરો તે પ્રમાણે જ હું અવશ્ય કરવાનો છું એમ મારે મનોભિલાષ છે, ફક્ત વાત એમ છે કે કોઈ પણ નિમિત્તને લીધે મારા રાજ્યના સારભૂત હાથીઓને અકાળે કોપેલો ચમરાજ ચાવી બધ છે અને તે બોધને હું વિશેષ આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયો છું, તેથી મહેલમાં, વનમાં, શયનમાં, આસનમાં, ભૂખ્યો હોઈ કે જરેલો હોઈ, એકાંત જગ્યામાં, અરણ્યમાં, દિવસે કે રાત્રે એ રીતે કોઈ પણ સ્થળે કાલે મને જરા પણ શાંતિ નથી વળતી, તેથી હે ભગવન્! મારા ઉપર કૃપા કરીને એ હાથીઓને મરવાતું દુર્નિમિત્ત અને તેને શાંત કરવાનો ઉપાય મને જરૂર બતાવો. એમ દરવાથી મારી બધી આપદાઓનો પાર આવી જશે અને હું ઉદ્ધેગ વગરનો થઈને તમારા ચરણ-કમળની આરાધના કરી શકીશ. સાધુ અમર્યાળ બોલ્યા. હે મહારાજ! ઘણા સમય પહેલાં કરેલું દુષ્કૃત હલ સુધી પણ લોકાયેલા શલ્યની પેટે મને ખટકતું ગયું નથી ત્યાં વળી એવું બીજું દુષ્કૃત કરવા શા માટે તૈયાર થાઉં? અને ધારા કે એવું દુષ્કૃત હું કરું તો તેથી લાભ પણ શું થવાનો છે? રાજા બોલ્યો: હે ભગવન્! તમે એમ ન બોલો, તમારા ચરણની છાયામાં આવેલા આ જનની ઉપેક્ષા કરવી યોગ્ય નથી. વળી, મેં મારું દુઃખ સહવા માટે હરિ, હર, સૂર્ય, છુદ્, ચંદ્રી, ગણેશ વગેરે અનેક પ્રકારના દેવોની લાંબા સમય સુધી આરાધના કરી, સ્તુતિ કરી અને વિવિધ પૂજાઓ પણ કરી છતાં મારું દુઃખ લેશમાત્ર ઓછું થયું નથી, એથી મને એમ થયું છે કે જે દેવોની આરાધના, સ્તુતિ અને પૂજા કર્યાથી શું સરે? જે કાર્ય જે દેવોની પૂજા કર્યા છતાં સધાયું નથી તે કાર્ય તમારાથી સિદ્ધ કરી શકાય તો હું જીવું ત્યાં સુધી તમારા જૈન શાસનને સ્વીકાર કરું. જે દેવોની પૂજા-અર્ચના કર્યાથી આ લોકોનું તુચ્છ કાર્ય પણ સિદ્ધ ન થઈ શકે તે દેવો પરલોકનાં ભારે કાર્યનો નિર્વાહ કરી શકે એટલે પરલોકના કાર્યને પાર પાડી શકે એ બાબત શ્રદ્ધા થવી સંભવિત નથી. આવી મારી માન્યતા સ્થિર થયેલી છે એટલે હે ભગવન્! તમે સંકલ્પ વિકલ્પને તણ દબાવે મારું કાર્ય કરી આપો. આ પ્રમાણે રાજાએ કહ્યું. પછી તેનો નિશ્ચય બાળીને એ અમર્યાળ સુનિ બોલ્યા-હે રાજા! જૈન શાસનને જીવતાં સુધી સ્વીકારવાનો તારો અફર નિશ્ચય હોય તો હું તારા હાથીઓ સાથે થઈ બધ એવો આ એક ઉપાય બતાવું છું કે સાચા સાધુનાં ચરણને પગાળીને તે પગાળતું પાણી તારા માંદા હાથીઓ ઉપર છાંટ અને રોગ-રાક્ષસના પંખામાં સપડાયેલા તારા હાથી-ઓને બચાવ, રાજા બોલ્યા-હે ભગવન્! તમારા કરતાં વળી અહીં બીજા સારા સાધુ મને કોણ મળી શકશે? એમ કહીને રાજાએ એ અમર્યાળ સાધુના ચરણની જ પગાળ લઈને

અને વિહારના સમાચાર પૂછ્યા, તે તપસ્વીઓ બોલ્યા : તે નગરમાં રાજ રામચંદ્ર રાજ્ય કરે છે અને એ શાસનનો વિરોધી છે તથા એના મનમાં પરતીર્થિક લોકોએ શાસન પ્રત્યે દ્વેષ ઉપભવ્યો છે એથી એ શ્રમણસંઘની સાથે સારી રીતે વર્તતો નથી. આ સાંભળીને શાસનની થતી હેલનાને નહીં સહી શકતો એ અચ્ચ મુનિ નિર્ભરપુરી તરફ ગયો. ત્યાં બેઠને એ પુખ્તવત્સ નામના ઉદાનમાં ઉતર્યો.

એ વખતે તે રામચંદ્ર રાજના હાથીઓ કોઈ ભારે રોગમાં સપડાયા હતા. એ રોગને મટાડવા રાજાએ અનેક પ્રકારનાં ઔષધોના પ્રયોગો કર્યા, ભતભતના દેવોની પૂજાઓ કરી બેઠ, લાખો હોમો પણ કરી બેયા, નવે ગ્રહોને નૈવેદ્ય ધરીને તૃપ્ત પણ કર્યા અને અનેક પુરાહિતો પાસે શાંતિપાઠ કરાવ્યા છતાં હાથીઓનો એ રોગ જરા પણ ન હઠ્યો અને ઊલટું હંમેશાં બે ચાર પાંચ હાથીઓ મરવા લાગ્યા. આ જોઈને રાજાને ભારે ચિંતા થઈ. એ વખતે કોઈ માણસે અહીં અચ્ચ મુનિ આવ્યાના સમાચાર રાજને કહ્યા. તે સાંભળીને રાજા ખૂબ સંતોષ પામ્યો અને “ જેમ પહેલાં મને ચોરની હકીકત કહી તેને પકડી આપ્યો હતો તેમ આ વખતે પણ આ અચ્ચ મુનિ હાથીઓમાં ચાલતા રોગનું નિદાન પણ જણાવશે અને તેનો ઉપાય બતાવશે. ” એમ મનમાં ચિંતવતો રાજા એ અચ્ચ મુનિ પાસે ગયો. તેને સ્નેહપૂર્વક વંદન કરીને એ તેની સામે જમીન ઉપર બેઠો. તે અચ્ચ મુનિએ પણ પ્રસાદમય વચનોની ચોજનાવાળી અને સુંદર શુક્તિઓથી ગૌરવવાળી ધર્મકથા રાજાને કહેવા માંડી, જેમકે;

જે કામ પુરુષના પૌરુષથી સાધી શકતું નથી, બુદ્ધિબળથી પણ પાર પાડી શકતું નથી તથા જે વસ્તુ આખા જગતમાં મળવી કઠણ છે તે બધું જ એક ધર્મના પ્રભાવથી સિદ્ધ થઈ શકે છે. વળી, હે નરવર ! તમારી જેવા ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરતા હોય અને ચારે આશ્રમે તરફ હંમેશાં સમાન દૃષ્ટિ રાખતા હોય તો તેથી તમારો જય થાય છે.

જે રાજા ન્યાયથી પ્રભાવ્યોતું પાલન કરતો હોય અને બધા આશ્રમે તરફ એક સમાન દૃષ્ટિ રાખતો હોય તો તે રાજા તેમણે કરેલ સુકૃતનો છટો ભાગ મેળવે છે. રાજાની નજર કોઈના શુભ પ્રકર્ષ તરફ હોય તો પણ એવું કોઈ પુણ્ય નથી કે જેને તે ઉપાઈ ન શકે, એ તદ્દન સાધારણ હકીકત છે. વળી ગમે તે કોઈ સંપ્રદાયના દિગ્ગજો-વેષધારી સાધુઓ અને ચોતાના નોકરો તરફ તેમના શુભ અને અવશુભને અનુસાર રાજા તેમની કદર કરે તો તેઓ શુભ તરફ જરૂર વધારે અભિમુખતા પામે એ શંકા વિનાની હકીકત છે. હે નરવર ! જ્યાં દયા નથી ત્યાં સુશુભ મજબૂતપણે કેમ સંભવી શકે ? એ જ રીતે જેઓ અઠાર દોષ વગરના, દેવ-દાનવોએ તથા આખા જગતે પૂજા અને નિર્મળ

મહાત્માએ અસાધારણ એવા શ્રમણ ઋતનો સ્વીકાર કર્યો. પછી શુકલાધ્યાનની પાયરીએ ઉપર ચઢતા એ મહાત્માએ ધ્યાનાગ્નિવટે ઘાતી કર્મરૂપ વૃક્ષને મૂળમાંથી બાળી નાખ્યું અને ત્રણ લોકનો સમસ્તપણે પ્રકાશ કરતું એવું કેવળજ્ઞાન થયું. પછી તે કેવળજ્ઞાની મહાત્મા સિંહાસન ઉપર બેઠા, તેમનાં ઉપર ત્રણ સ્વેત છત્રો ધરવામાં આવ્યાં અને તેમના શરીર કરતાં બારગણો. જોયો એવા અશોકતરુ-અમરવૃક્ષ-ની છાયા નીચે એ શોભાચમાન સુનિ કે જેમની આસપાસ ધોળાં ચામરો વીંજતાં હતાં અને આગળ કૂલોના પગર પૂર્ણ હતા તથા ગાંઠ અંધારને દૂર કરી નાખે એવું અને જેનાં કિરણો ચારે દિશામાં ફેલાઈ ગયાં છે એવું નિર્મળ ભામંડળ તેના મુખની આસપાસ જગારા મારતું હતું. આ સુનિએ કોઈથી પણ ન છુટી શકાય એવા અંતરંગ દુર્લ્ભ શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવ્યો છે એવું સૂચિત કરવાને બળે તેમની પાસે જેવો દુર્હસિનો નાહ કરતા હતા. એવા અતિશય મહિમાવાળા એ કેવલી સુનિ સર્વશ્યાને અનુસરતી એવી દિવ્ય વાણીવટે લોકોના મોહને દૂર કરતા હતા. એ રીતે એ કેવલી સુનિએ સુમતિના માર્ગને પ્રગટ કર્યો, અનેક લબ્ધિ છુટાને પ્રતિબોધ આપ્યો અને એ રીતે લાંબા વખત સુધી આ ભૂમિપટ ઉપર સ્થળે સ્થળે વિહાર કરીને એ સુનિ શિવસુખરૂપ ચોક્ષમાર્ગને પામ્યા. એ પ્રમાણે કલ્પવૃક્ષના કરતાં ય અધિક ઉત્તમ રૂળને આપનારી એવી શાસનની પ્રભાવના કરીને એ સુનિ પોતે તરી ગયા અને બીજાને પણ તારી ગયા. વળી બધા લોકો સ્વાર્થ માટે પ્રયત્ન કરે જ છે, એથી પરલોકમાં કયો શુભ ખેંચી શકાય છે, મેળવી શકાય છે ! માટે ખરી રીતે પરાંપકાર જ કરવા લાયક છે અને તે પરાંપકાર પણ બીજાને દાન દેવાની અપેક્ષાએ અતિતુલ્ય છે એટલે પરાંપકાર કરતાં બીજાને દાન દેવું એ ઉત્તમ છે. અરિહંતોએ કહેલાં સદ્ધર્મનાં રહસ્યોને બીજા પાસે જણાવવા એ વળી વિશેષ ઉત્તમ પરાંપકાર છે એમ કહેલું છે અને ધર્મના રહસ્યો પણ પ્રભાવના વિના બીજા મનુષ્યના હૃદયમાં ઠરતી શકતાં નથી એટલે ઉત્તમોત્તમ પરાંપકાર પણ પ્રભાવના વિના કરી શકતો નથી માટે શાસનની પ્રભાવના કરનારા સિવાય બીજો કોઈ આ ભૂમંડળમાં ખરો પરાંપકારી નથી માટે જ આ કથામાં ચારિત્રધર સુનિરાલે પણ કહેલા સમ્યક્ પ્રયત્નની કથા કહેલી છે. એ પ્રમાણે બધી જાતની માયાથી રહિત, જગતમાં હિંતકર એવા મહામૂલ્યા સમ્યક્ત્વ રત્ન વિશે આ પ્રકારે લાંબી લાંબી કથાઓ કહેલી છે જેનાં હૃદયમાં એવું નિષ્પાપ સમ્યક્ત્વ હમેશાં અચળ રહે છે તેને દારિદ્ર્યના ઉપદ્રવનો ભય ક્યાંથી જ હોય ? અર્થાત્ ન જ હોય.

એ પ્રકારે શ્રી કથારત્ન કોશમાં આઠમા આચાર સંખ્યે
નવમા અચળ કથાનક દ્વારા સમ્યક્ત્વ પદ સંભાળત,

જેમ સાધુએ કહ્યું હતું તેમ બધું કયું. એમ કરવાથી જેમ અમૃતથી હણાયેલું વિષ નાશી જાય, જેમ સૂર્યનાં કિરણોથી રોકાયેલું અંધારું ભાગી જાય તેમ રાજાના હાથીઓના ટાળામાંથી એ રાજા તુરતજ વેગથી નાશી ગયો. પછી સંતોષ પામેલા રાજાએ હાથ ઝેડીને સાધુને કહ્યું-હે ભગવન! આ મારા હાથીઓને જે ભયંકર વ્યાધિ લાગુ પડયો હતો તેનું શું કારણ? એ બાબત આપ કૃપા કરીને કહો. મુનિ બોલ્યો : રાજા પહેલાં તમે જે પેલા ભગવા મુનિનો વધ કરાવ્યો તે મરીને રાક્ષસદેવતાની યોનિ પામ્યો છે. તે તારી સાથેનું એ પૂર્વનું વૈર સંભારીને પહેલાં તો તને જ દુઃખી કરવા તત્પર થયો, પરંતુ તારા શરીર ઉપર એ રાક્ષસદેવનું કથુંબ વ્યાલી શક્યું નહીં તેથી તેણે તને દુઃખી કરવા તે તારા હાથીઓને મારવા લાગ્યો. રાજાએ મુનિએ કહેલી યથાર્થ હકીકતને જાણીને નગરીમાં બધાં સ્થળોમાં ઢોલ વગડાવીને આ જાતની ઘોષણા કરાવી કે-જૈન શાસન જ ઉત્તમોત્તમ છે, મંગલરૂપ અને વિશાળ મહિમાવાળું છે તથા આ લોક અને પરલોકના બધા વિવિધ વ્યાધિઓનું એ ઉત્તમ યોગસૂત્ર છે. આ મારા રાજ્યમાં જે કોઈ માનવી એ જૈન શાસનનો થોડો પણ અવલુંવાદ બોલશે, તેના તરફ પક્ષપાત નહીં રાખે વા તેનું બહુમાન નહીં જાળવે તે આ લોકમાં અને પરલોકમાં ચોક્કસ સજાને પાત્ર થશે. લોકોને એ રીતે જણાવીને તે મહાત્મા રાજા જૈનધર્મમાં એટલો બધો અનુરક્ત થયો કે જેથી એ રાજા શ્રેષ્ઠિકની જેવી પ્રતિષ્ઠાને પામ્યો.

અચળ મુનિએ પણ જૈન તીર્થંકરી આવી ઉત્તમ પ્રકારની પ્રભાવના કરીને તીર્થંકર નામગોત્ર કર્મને સારી રીતે ઉપાર્જન કર્યું. ત્યાર પછી તે અચળ મુનિ મરણ પામીને સૌધર્મ નામના સ્વર્ગમાં દેવ થયો અને ત્યાંથી પણ મરણ પામીને એ, બધાં નિરંતર જિનો, બળદેવો, વાસુદેવો અને ચક્રવર્તીઓ અવતાર ધારણ કરે છે એવા મહાવિદેહ નામના ક્ષેત્રમાં વચ્છા નામના વિજયમાં આવેલી સિરિજયપુરી નામની નગરીમાં રાજા પુરંદરજીએ ત્યાં તેની રાણી સુદંસણાને ચૌદ સ્વપ્નો આવ્યાં અને તેથી કોઈ તીર્થંકર થનારો જીવ ગર્ભમાં આવશે એવી સૂચના મળ્યા પછી, એ રાણીની કૃપમાં ગર્ભપણે આવ્યો અને યોગ્ય સમયે એનો જન્મ થયો. જન્મ વખતે એ બાળકને મેરુશિખર ઉપર લઈ બંધને દેવો તથા દાનવોએ તેનો જન્મભિષેક મહોત્સવ કર્યો. સારું સુહૃદ આવતાં એનું નામ જયશિખર પાડ્યું અને એ રીતે તે મહાત્મા તરુણ અવસ્થા પામ્યા પછી પણ વિવાહ ન કર્યો, મનોહર રાજ્યશ્રીને પણ ન ભોગવી, કિન્તુ જે લોકો દરિદ્ર અને દુઃખી હતા તેમને તેણે વાર્ષિક દાન આપ્યું અને લોકાંતિક દેવોના હિતોપદેશથી એનો ઉત્સાહ સવિશેષ વધતાં તેણે દીક્ષા સ્વીકારવાનો સંકલ્પ કર્યો. એ મહાત્માની દીક્ષા વેલાનો ઉત્તમ મહોત્સવ બત્રીશ ઇંદ્રોએ કર્યો. દીક્ષાના ઉત્સવ સમયે એક જ સ્થળે મતુઓ, દેવો અને દાનવો ભેગા થયેલા એથી જાણે કે ત્રણ જગતને એક જગતરૂપ કરતા એ

૧૦૫ શ્રી હર્ષ રાજનીને ત્યાં પુત્ર જન્મ અને તેમનું દિગ્વિજય માટે પ્રયાણ

હોય તો તે હારનું જીમણું જ-હારની વચ્ચેનું ભટકણું અર્થાત્ એ નગરમાં કોઈ એ સિવાય અંચળ નથી. કોઈ વાંકું હોય તો માત્ર વાળ જ-એ સિવાય ત્યાં કોઈ વક નથી. કોઈ કાળું હોય તો માત્ર સ્તનની ડિંટડીઓ જ-એ સિવાય ત્યાં કોઈ કાળું નથી. એવી એ નગરીની પ્રશસ્તિ પ્રભ છે.

એ નગરમાં સિરિહરિસ-શ્રીહર્ષ નામે ચોતાના સ્વજનોને સારા ધનનો વરસાદ વરસાવનાર એક રાજા છે. એ રાજાએ ચોતે ઉત્કટ પરાક્રમથી શત્રુના દળોને હણી નાખ્યાં છે અને એથી એ ખળમાં શ્રીકૃષ્ણથી પણ અદિયાતો છે. તેને કમલદેસના નામે એક રાણી છે. એ રાજાના આખા ય અંત-પુરમાં તિલક સમાન છે. સારાં સ્વનોવડે સૂચિત થયેલો એવો એ રાજાને એ રાણીની કુક્ષીથી એક પુત્ર થયો. પુત્રના જન્મથી રાજા થઇને એ રાજાએ માણસોને ધણું ધન આપીને રાજા રાજા કરી દીધા. નગરમાં સ્ત્રીઓના ટોળાં આવવા લાગ્યાં, બેલખાનામાં બંદીવાન કરેલોને છોડી મૂકવામાં આવ્યા, અને દેવળમાં દેવાની, સુકંદની, કૃષ્ણની અને દાનવ-ભૂતપ્રેતની પૂજાઓ થવા લાગી. પુરોહિતો ઝટ ઝટ શાંતિકર્મ કરવા લાગ્યા. નવા આવતેલ પુત્રની રક્ષા માટે બાધા-આખડીઓ લેવાવા લાગી, ઘરના બારણા પાસે સાથીઓ પૂરાવા લાગ્યા અને સમગ્ર રાજલોકની પ્રાર્થનાઓ પૂરી કરવામાં આવી. સારા વેશવાળા ભટો અને વંદો રાજભવન પાસે ભેઠા હતા અને ગીતના નાદથી તથા વાળની તર્જનાઓથી આકાશ પૂરતું ગચ્છું હતું; એવું એ નગર પુત્રજન્મ વખતે શોભતું હતું ને ભણે કે એ નગર ઉખળેલું નિવૃત્તિનું નિધાન ન હોય અથવા બધી લક્ષ્મીથી ભરપૂર એવું સુંદર ન હોય ?

એ પ્રકારે તે રાજાએ પુત્રના જન્મને લીધે નગરવાસીઓનો હર્ષ વધારે એવું સુંદર વધામણું સર્વ પ્રકારના આદર સાથે કરાવ્યું. વખત આવતાં તે પુત્રનું નામ શ્રીદેવ પાડ્યું અને લણવાની ઉચિત વયમાં આવતાં તે પુત્રને કળાત્યાર પાસે રાખી પુરુષની બધી કલાઓ શિખવડવી દીધી. એ પુત્રને સુવરાબપદે બેસારી રાજા ચોતે ચતુરંગી સેના સાથે મોટો ઘટાટોપ કરીને દિગ્વિજયની યાત્રાએ નિકળ્યો. સૌવીરદેશ, કોસલદેશ, કુંશાવર્ત-દેશ, કાશીદેશ અને બંગાળ વગેરે દેશોના રાજાઓના કિલ્લાના માર્ગો ભાંગી નાખીને એ રાજાએ એમના ઉપર ચોતાની આણુ વર્તાવી અને વિજય મેળવતો એ રાજા અનુક્રમે કામરૂ દેશના સીમાક્ષમાં આવી પહોંચ્યો અને તે કામરૂ દેશના રાજા પાસે ચોતાનો ફત્તો ચોકલી કહેવરાવ્યું કે કાં તો મારી તાબેદારી સ્વીકાર અથવા દેશને છોડીને ચાલ્યો જા અથવા લડવા તૈયાર થા. એ ભતતું ફત્તલું કહેલું સાંભળીને એ કામરૂ દેશનો રાજા કુપિત

— પંચ નમસ્કાર વિશે શ્રી દેવનૃપતું કથાનક —

(કથાનક ૧૦ મું.)

૨૧ અચકત્વમાં સ્થિર વૃત્તિવાળો પુરુષ હોય છતાં તે, પાંચ નમસ્કાર તરફ વિશેષ ભક્તિ રાખતો હોય તો જ પોતાનું પરમ વાંછિત પામી શકે છે. અરિહંતો, સિદ્ધો, સૂરિઓ, આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો અને સાધુઓ એ પાંચ પરમેશ્વરો છે અને એમને નમન કરવું તે નમસ્કાર કહેવાય અર્થાત્ ઉક્ત પાંચ પરમેશ્વરોને નમન કરવું તે પંચ નમસ્કાર કહેવાય. એ પાંચ પરમેશ્વરોને આદર-વિનય સહિત નમસ્કાર કરવામાં આવે તો એ નમસ્કાર, નમસ્કાર કરનારા જીવોને સમગ્ર કલ્યાણના કારણભૂત બને છે. જે જીવનાં ઘણાં ઘણાં પાપોના ક્ષય થઈ ગયો હોય તે જ જીવ, એ પાંચ નમસ્કારમાંના એક એક અક્ષરને સવિનય મેળવી શકે છે અર્થાત્ ઘણું ઘણું પુણ્ય હોય તો જ નમસ્કારનો અક્ષર પશુ મેળવી શકાય છે. જેમ સૂરજ અધારને હાંકી કાઢે છે, ચિંતામણી રત્ન જેમ હાળદરને ફેડી નાંખે છે તેમ ચિંતવવા માત્રથી જ એ નમસ્કાર સમગ્ર જીવના ભયોને નસાડી મૂકે છે. જેમકે, જે પુરુષ આદરપૂર્વક અને વિનય સહિત પંચ પરમેશ્વરોને નમસ્કાર કરે છે તેને ધનધન્યતા દાવાનળ દહાડી શકતો નથી, ઝનૂનમાં આવેલો સિંહ પશુ તેને મારી શકતો નથી, સૂર્ય પશુ તેની પાસે આવી શકતો નથી, અને છકેલો હાથી પશુ તેને ચાંપી શકતો નથી. શત્રુ પશુ તેને પીડી શકતો નથી, ભૂત, શાકિનીઓ કે ડાકણો પશુ તેને ડરાવી શકતી નથી, ચોર તેને લૂંટી શકતો નથી, અને પાણીનું ધસમસતું પૂર પશુ તેને ડુબાડી શકતું નથી. અથવા આટલું જ બસ નથી, પરંતુ જેનું મન નવકાર તરફ જ છે એવો અર્થાત્ પંચ પરમેશ્વરોને સવિનય નમસ્કાર કરનારો પ્રાણી આ લોક અને પરલોકમાં પોતાનું વાંછિત પામી શકે છે. આ બાબત એક શ્રીદેવ નૃપ નામના રાજાની કથા છે. તેનું ઉદાહરણ આ પ્રમાણે છે :

સમગ્ર દેશોમાં સવિશેષ પંચાયેલો પંચાળ નામે દેશ છે, જેની રમણિયતા નિહાળીને માણસોનાં ટોળે ટોળાં પ્રસાદ પામે છે એવું એ દેશમાં કેપિલકુપુર નામે નગર છે. એ નગરમાં આવેલાં ઘરોમાં ઘણું ધન છે, ધન પશુ વિદગ્ધ પુરુષોને આનંદ વધારનારું છે અને વિદગ્ધ પુરુષો પશુ શ્રી જિનમંદિરની અર્ચા કરનારા, શ્રી જિનમંદિરને નંદવણ કરનારા અને શ્રી જિનમંદિરમાં પૂજા ત્યા ઉત્સવો કરનારા હોય છે. શ્રી જિનમંદિરો પશુ એવાં છે કે જ્યાં આવીને મુનિજન ગંભીર ગંભીર શાસ્ત્રોની ચર્ચાઓ-કથાઓ-કરે છે અને એ શાસ્ત્રો પશુ પ્રથમ રસથી છલોછલ ભરેલાં એવાં સોહામણાં છે. એ નગરમાં કોઈ ચંચળ

રાજાઓએ પોતપોતાનાં શરીરો ઉપર બખતર પહેર્યાં, હાથમાં અનેક પ્રકારનાં આયુધો લીધાં અને એ બંને એક બીજા સામસામા લડવા લાગ્યા. એ બંને રાજાઓ વચ્ચે ચાલતું યુદ્ધ ભેવાને માટે આકાશ-મંડળ ઉપર ચડીને અસુરો, કિન્નરો, ભવનવાસી દેવો અને વિદ્યાધર દેવો ખસ થઈ ગયા, તથા શશુગાર સજીને અપ્સરાઓનું ટોળું પણ વિરમ્ય અને ભયથી બાકુળ થયેલું અને કેલિને લીધે કોલાહલ કરતું એ બે રાજાની લડાઈ બોઈ રહી. અને નાચતું એ ટોળું પરસ્પર એમ જોલવા લાગ્યું કે એ આ લડાઈને ભેટો નથી તે આજે ખરેખર કળાયેલો છે અને એનાં યુક્ત કાર્યો પરવારી ગયાં છે. ભુજો તો, આ લડતા રાજાના માથાના વાળનો ગૂંઠો વિશેષાંત્ર ગયેલો હોવાથી હવામાં ફરફરે છે, આ રાજા તો રણક્રીડાની ટોચ સમાન છે, પૂર્વના યુદ્ધને ભૂલવાડી કે એવો છે તથા ભારે કુશળ છે. આ વખતે પરસ્પર લડતા એ બંને રાજાઓમાં હર્ષ ફેલાતાં તેમના બખતરના બંધ-દોરા તૂટી ગયા અને તેઓ બધી બતનાં હથિયારો ફેંક્યા માટે અનેક પ્રકારનાં ભુલ્યાં ભુલ્યાં આસનો કરી ચૂકેલા હોઈ તે એક બીજા લડતા લડતા શનિ અને કેતુ જેવા દીપવા લાગ્યા, રાહુ અને ચંદ્ર જેવા દ્વિસવા લાગ્યા તથા તે સુરસુર સમસ્તની સલાએ તેમને ભય ભરેલી ચપળ આંખે હરિ અને રાવણ જેવા લડતા ભેવા. તે બંને રાજાઓ તરવાર, ચક્ર, કુંતું, શર્પલ, કુરમ વગેરે હથિયારોવડે લડતા અને એ શક્તોને વાપરવા પોતપોતાના હાથોને ફેલાવતા કે નચાવતા બે મલ્લોની પેઠે પરસ્પર ઝૂઝવા લાગ્યા. વિખરાયેલા વાળના ભૂલ્યામાંથી જેમના માથાના કૂલો ખરી-પડી રહ્યાં છે એવા એઓમાંનો કોઈ ભિલો થાય છે તો બીજે પડે છે અને કોઈ પડે છે તો બીજે ભિલો થાય છે. એ રીતે લડતા લડતા તે બંને રાજાઓવડે આ પૃથ્વી, અઠધી કચરાયેલી-મસળાયેલી મહિલાની પેઠે ચોલી રહી છે. બંને રાજાઓની આશ્ચર્યજનક લડાઈને ભેતાં માણસોની આંખો થંભી ગઈ છે, મટકું મારવી નથી અને દેવોની આંખો તો મૂળે જ મટકું મારવી નથી. એટલે એ લડાઈને ભેનારા દેવો અને માણસો વચ્ચે નિર્નિર્ણય આંગળે કાનણે લેક જણાતો નથી, પરંતુ જેઓ જમીન ઉપર રહેલા છે તે મનુષ્યો છે, અર્ધર આકાશમાં રહેલા છે તે દેવો છે. એ રીતે મનુષ્ય અને દેવની વિશેષતાવાળી યોગબાણ થઈ શકે છે. હવે, એ પરસ્પર લડતા બંને રાજાઓ જેમના હંફેલા ભયાનક ભુજદંડોરા એક બીજાને ઘા કરવા દુમ્મતા બાણે બે જંગલી હાથીઓ હોય એવા લાગે છે અથવા વધેલા ઉત્કર્ષવાળા બાણે બે સિંહો લડતા હોય એવા જણાય છે. પરસ્પર એ બંનેની પીઠ ઉપર પડતા મૂર્તિઓના પ્રહારોના પરાઈદાને લીધે બાણે પ્રહારો લાંબી જતું હોય એવી શંકા થવા લાગે છે તથા બ્યારે તેઓ નિર્ભયપણે પગ ઉપાડે છે કે પછાડે છે ત્યારે તેના ભારને લીધે બાણે વન સાથેની ધરણી ધ્રુવતી હોય એવો ભાસ થાય છે. યુદ્ધને વખતે પડી જતું, ભિલું થતું વા ઉછળતું, ઘટન કરતું કે વિઘટન કરતું એ બધી બતની પ્રવૃત્તિમાં કુશળ

અરો અને તુરત જ ફતને અર્ધચંદ્ર દહને એટલે અર્ધચંદ્ર જેવા હાથે ધક્કો મરાવીને અને એ રીતે ફતનું સન્માન કરીને તે પોતાના બધા લશ્કર સાથે જુદાં માટે શીઘ્ર તૈયાર થયો.

હવે તે બંને રાજાનાં લશ્કરો પરસ્પર મત્સરવાળાં બન્યાં, એક બીજા તરફ ઉછળેલા કેપને લીધે વિશેષ ઝનૂની થયાં અને એવાં એ બંને લશ્કરો એક બીજા સાથે બાખડવા લાગ્યાં. બાહુ કે સાગરનાં ફેલાયેલાં નીર જ હોય એમ તે બંને લશ્કરો ફેલાઈ ગયાં. બખડવાળા ચોખરે રહેતા હાથીઓનું ઝુંડ પરસ્પર બાખડવા લાગ્યું તે બાહુ કે ડુંગરો એક બીજા સાથે લડતા ન હોય. ચાલમાં ચપળ અને પાખરેલા એવા ઘોડાનું બંને બાબુનું દળ બાહુ કે કઠોર જમરાબળો ન હોય તેમ પરસ્પર લડવા લાગ્યું. વૈરીઓએ એક બીજા ઉપર કરેલા ઘોર ઘા દેખાવા લાગ્યા. લડતાં બંને લશ્કરોને ઉરકેરવા માટે બંદીઓના શૂર-તાનો પાનો ચડાવનારા તેમની કીર્તિના પવાહા ભેરથી બોલવા લાગ્યા. ભુદી ભુદી બતનાં શત્રોવાળાં મહાપ્રચંડ સુલટો બાહુ કે ચમના બાહુદંડે નાચતા ન હોય એમ રણમાં ધૂમવા લાગ્યા. છકેલા અને ચીસા પાડતા ચોટા ચોટા હાથીઓ ન હજીય તે માટે હાથમાં તરવારને સમજાવતા દક્ષ નરો તેમના ઉપર સૂર્યના કિરણો પડવાને લીધે બીહામણા લાગે તેવા તેઓ બાહુ કે ચંદી આવેલા ગાજતા મેઘમાં વીજળી ન ચમકતી હોય એવા દેખાવા લાગ્યા. રોષે ભરાયેલા એવા દુષ્ટ શત્રુઓએ ફેંકેલાં ખાણો, ભાલાંઓ અને સેલાંઓ એવાં દેખાવા લાગ્યાં બાહુ કે ઉલ્કાપાત ન થતો હોય અને રણમેદાનમાં સ્વામીનું કાર્ય બરાબર કરીને અમારી પ્રતિજ્ઞા સાચી કરી દેખાડી છે એવું બતાવવા બાહુ કે ધડે હરખને લીધે નાચવા લાગ્યા. તરવારથી કપાયેલા સૈન્યના અને હાથીઓના લોહીનું પુર બાહુ કે સમર-સમુદ્રમાં ભરતી ન આવી હોય એમ ઉછળવા લાગ્યું તથા લોહીના પુરમાં જેમનો હાંડો ઉપર છે એવા છત્રો બાહુ કે દૂપસ્તંભવાળાં વહાણો ન ચાલતાં હોય એ રીતે તણાવા લાગ્યાં. કપાઈ ગયેલા સુલટના મસ્તકના ફાટેલા સુખરૂપ કુહર પાસે, જેનો હાંડો તલવારથી કપાઈ ગયો છે એવું ઘોળું છત્ર એવું લાગે છે કે બાહુ સહુથી ગ્રસાઈ ગયેલા અને તેજ વગરનો સૂર્ય પોતે ત્યાં ન આવ્યો હોય. ઘોડાનાં, હાથીઓના અને માણસોનાં ધૂળમાં રગડોળાયેલાં અને લોહીથી સિંચાયેલાં લોહાં ત્યાં રણમેદાનમાં ચારે કોર શોલી રહ્યાં છે, બાહુ કે જગતની રચના કરવાની વાંછાવાળા પ્રજાએ જમીન ઉપર જગતમાં બીયાં ન વાંચ્યાં હોય એવાં એ લોહાં લાગે છે. આ પ્રકારનું ભયાનક યુદ્ધ અને તેમાં અનેક પ્રકારના માણસોનો ભયંકર સંહાર બેઠો બાહુ રાજા શ્રીહર્ષ ઉદાસ થઈ ગયો અને તેણે કામરુદેશના રાજાને કહેવશનું કે-નું અને હું બંને પરસ્પર લડવા તૈયાર થયા છીએ અને વિજયમાળ વરવા સાથેનો સંબંધ પણ આપણા બેઠો જ છે માટે તું જ એકલો ભારી સામે આવીને લડ. આ રીતે બંને સૈન્યનો નાશ કરવો ચોગ્ય નથી અર્થાત્ આપણે બંને જ સામ-સામા લડીએ. કામરુદેશના રાજાએ પણ આ વાત કબૂલ રાખી અને પછી બંને

અસત્ય એ આઠે વાનાં સારી રીતે ફરથી તણ દેવાં, કોઈ ઉપર કરેલો ઉપકાર, પ્રતિપક્ષ સ્વીકારેલું વચન કે કામ, સુભાષિત, મર્મ, શુદ્ધ વિચાર, દેવ, શુરુ અને ધર્મ એ આઠ વાનાં હૃદયમાં ધરી રાખવાં. ક્રમીપુરુષ, સર્પ, પાણીનું પુર, આગ, યુવતી, શત્રુ, રોગ અને રાજ, હે પુત્ર ! એ આઠ વસ્તુઓનો સ્વપ્નમાં વિશ્વાસ ન કરવો. હે પુત્ર ! એ પ્રમાણે હું તને કેટલુંક-કહું ? તો પણ છેવટે એક વાત કહું છું કે-તું રાજ્યના કાર-ભારને એવી સારી રીતે ચલાવ કે જેથી ખળ લોકો તારી હાંસી ન કરે, ખળલોકોમાં તું હાંસીયાત્ર ન બન.

એ પ્રમાણે પોતાના પુત્રને શિખામણુ દઈને અને પોતે તાપસી હીક્ષાને સ્વીકારીને પોતાની રાણી સાથે શ્રી હર્ષ રાજા મહાશૈલ વનમાં રહેવા ચાલ્યો ગયો. સમગ્ર મંત્રીઓને તથા સામંતોને અનુકૂળ કરીને સિરિદેવ રાજા પ્રજાવર્ગને નીતિના માર્ગની પેઠે પાળવા લાગ્યો.

હવે એક વાર પેલા કામરુદેશના રાજાને સિરિદેવ રાજાના પિતા સાથેના વૈરભાવ સાંભરી આવ્યો અને તેથી તે, પોતાની ચક્રાધની હકીકત અગાઉથી ફત્તદારા સૂચિત કરી, પોતાનું મધુ લશ્કર લઈ દેશના સીમાક્ષમાં લકષ્ઠ કરવા આવી પહોંચ્યો. એ રાજાને ચક્રી આવેલી બાણી નિર્ણય ચિત્તવાળો રાજા સિરિદેવ, એકાંતમાં બેસીને મંત્રીઓને બોલાવી તેમની સાથે લકષ્ઠ વગેરેની મંત્રણા કરવા લાગ્યો. કાર્યોની ગતિ વાંકી છે, બુદ્ધિ પણ તુચ્છ છે અને શત્રુ ભારે કુપિત થયેલો છે. આ વાતની પરિસ્થિતિમાં આપણે શું કરવું ઘટે ? બરેબરો પરમાર્થ હોય તે જ કહેવાનો છે.

મંત્રીઓ બોલ્યા હે દેવ ! કાર્યોના પ્રારંભ કરતાં પહેલાં એ બાબતનો સુનિશ્ચિત રીતે વિચાર કરી લેવો જોઈએ. એમ કરવાથી પણ કદાચ દૈવવશાત્ કોઈ કાર્ય બગડી નય, વલુસી નય તો પણ અપકીર્તિ તો ન જ થાય. લકષ્ઠ બાબત વિચાર કરતાં મંત્રીઓએ કહ્યું-હે દેવ ! આ આપણા ઉપર ચક્રી આવેલો શત્રુ ભારે સમર્થ છે, તમને લકષ્ઠની અનુભવ નથી, તમે કોઈ દિવસ લકષ્ઠને જોઈ નથી, હૈવ તો વર્તી શકાય એવું નથી અને આપણા સહાયકો આપણને સહાયતા આપશે કે કેમ એ શંકા પડતું છે માટે હે દેવ ! સામ, દામ, લેહ અને દાન એ ઉપાયો સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય શત્રુ ઉપર વિજય મેળવવા માટે નથી તેથી બની શકે તેટલી ત્વરાથી તમે એ ઉપાયોને અજમાવવાની નીતિને સ્વીકારો અને અરે પણ આ પ્રસંગે એ નીતિનો જ ઉપયોગ જોઈએ છીએ. સામનો પ્રયોગ કરવાથી શત્રુ પણ મિત્ર થાય છે લેહનો પ્રયોગ કરવાથી બુદ્ધિમાન પુરુષ લેદાર્થ નય છે એટલે જોઈતી બાબતમાં સપક્ષ નય છે અને દાનથી તો એટલે પૈસાથી તો પત્થરના બનાવેલા દેવો પણ તાબે થઈ નય છે. આ પ્રમાણે ઉચિત રીતે સામ, લેહ અને દાનની નીતિનો

એવા એ બન્ને રાજાઓ સમરમાં સરખી રીતે જય પામનારા હરિ અને પ્રહ્લા એવા દેખાવા લાગ્યા. વળી, આ શુ' શ્રીહર્ષ રાજા યુદ્ધકળામાં કુશળ છે કે આ કૌભાંડદેશનો રાજા યુદ્ધકળામાં પ્રવીણ છે ? એ વખતે સારા સારા મહર્ષિઓ પણ એવું ચોક્કસ કળી શક્યા નહીં. પરંતુ, વિજયલક્ષ્મી તો એ સમયે એ બન્નેને વરી, કારણ કે યુદ્ધકળામાં એ બન્ને સમાનશુભવાળા હતા એથી એકને તણ ખીબને વરણ એ વિજયલક્ષ્મી માટે શરમરૂપ બન્યું હતું.

આ વખતે તે બન્ને રાજાઓના ભાવે યુરુષાર્થને ભેધને દેવો ઘણા રાણ રાણ થઈ ગયા અને “ તેમણે બન્નેનું યુદ્ધ સુંદર છે. ” એમ કહી તેઓ બન્નેની ઉપર દેવોએ કૂલો વર્ષાવ્યાં, એ બન્ને રાજાઓને જુદા પાડીને એ દેવોએ એમને કહ્યું કે-હે રાજાઓ ! તમે રાષ્ટ્રને છોડો અને જેમ આજ્યા છો તેમ તમે પાછા વળી બજો. ખરેખર તમને કોઈ બિટી શકે એવો જગતમાં કોઈ તમારા સચેવકિયે-પ્રતિમલ્લ નથી. આયમતા ચંદ્ર અને ઊગતા સૂર્યની વચ્ચે રહીને સંધ્યા જેમ પોતાના રાગને ખીલવે છે તેમ આ વિજયલક્ષ્મી પણ તમારા બે વચ્ચે જ રહીને પોતાના રાગને ધારણ કરે છે. દેવોનું યુદ્ધને અટકાવવા બાબતનું એ પ્રમાણેનું આશ્ચર્યસંચય વચન સાંભળીને તે બન્ને રાજાઓએ લક્ષ્મીને અટકાવી દીધી અને બેમાંથી એકેનું વાંછિત સિદ્ધ નથી થયું એવા તે બન્ને રાજા પોતપોતાના સ્થાને પાછા ફરી ગયા. ‘ કૌભાંડદેશનો શત્રુ રાજા અંકુશમાં ન આવ્યો અને આખી લક્ષ્મી નિષ્ફળ જવાથી માત્ર કલેશ આપનારી બની. ’ એમ વિચાર કરતા રાજા શ્રીહર્ષ પોતાના આત્માને-પોતાની ભતને ગ્રાહ્યવગરની-સુરંગદાલ માનતો-ચિંતવતો ઘણો ઉદાસ થઈ ગયો. શરમને લીધે ઉદ્વેગ ધારણ કરતા અને કોઈ માણસને મોં ન બતાવી શકતા એવા એ રાજાએ પોતાની ગાદી ઉપર સિરિદેવ-શ્રીદેવને બેસાડ્યો અને તેને નીચે પ્રમાણે શિખામણ આપવા લાગ્યો.

હે બેટા ! શ્રીકૃષ્ણની પાસેની લક્ષ્મી પણ કિયર નથી અને રાજ્ય, ઘણા પ્રકારના કેશોથી ભરેલું છે, અપકીર્તિ નરકનું કારણ છે માટે તને કંઈક બે વચન શિખામણનાં કહું છું. આઠ બાબતો કોઈ દિવસ કરવી નહીં, આઠ બાબતો સદા આચરવી અને આઠ બાબતો તદ્દન છોડી દેવી, આઠ બાબતો મનમાં ધારી રાખવી અને આઠ વસ્તુઓનો કદી પણ વિશ્વાસ ન કરવો. દુર્ભાગની સોબત, નહારી સ્ત્રી, ક્રોધ, વ્યસન (ખરાબ આદત) અભિ-માન, અનીતિનું ધન, દુરાચર-કદાચર-હં અને મૂર્ખતા એ આઠ બાબતો કદી ન કરવી. કીર્તિ, સદ્શુભ્ર જેળવવાનો અભ્યાસ, કળામાં કુશળપણ, સારા મિત્રો, દાક્ષિણ્ય, કર્મણ્ય, ઉદ્યમ અને શાંતિ એ આઠ બાબતો માટે નિત્ય અંતર્પૂર્વક ચત્ન કરવો. બેશરમપણું (નફ-ટાઇ) અવિનય, અનાચાર, નિષ્કુરતા (કઠોરતા) કષ્ટ-દુઃખચાઈ, અનીતિ, અપકીર્તિ અને

હવે અહંથી ક્ષણ થયો એટલી વારમાં તો ક્રમરુદ્ધેશના બળવાન શત્રુઓએ લાગ
 બેઠને સિરિદેવ રાજના સૈન્યને જેમ અંધારાને દિનાનાથ-સૂર્ય હણી નાંખે તેમ હણી
 નાખ્યું. આ બધી હકિકત રાજ સિરિદેવ પાસે પહોંચી અને કહેવામાં આવ્યું કે-તમારા
 પક્ષના જય, વિક્રમ અને લીમ વગેરે લક્ષ્યમાં ખામી ગયા છે. આ વાત સાંભળીને રાજના
 મંત્રીઓ ગભરાયા અને ઉદ્વિગ્ન થઇને કહેવા લાગ્યા કે-હમણું લક્ષ્યને શેભાવી દેવી બેઠએ.
 વળી, વખત આવ્યે લડી લેવાશે. હે રાજ! પરાક્રમ હશે તો તેના બેરે લાંબા સમય સુધી
 આવ્યું ગયેલું રાજ્ય પણ પાછું મેળવી શકશે, પરંતુ જીવિત આવ્યું બંધ તો એના એ
 જન્મે એ પાછું મેળવી શકતું નથી, માટે હમણું જીવિતને બચાવવા લક્ષ્ય થંભાવી જ
 દેવી ઘટે. રાહુની આકૃતમાં ફસાયેલો સૂર્ય તેનાથી છૂટકારો મેળવી અખંડ મંડળવાળો-
 પરિપૂર્ણ બની પોતાની ગયેલી રાજશ્રી જેમ પાછી મેળવી લ્યે છે અને પરના તેજને-
 પ્રભાને-હણી નાખે છે તેમ હે રાજ! અમે તમને પહેલાં પણ વિનંતી કરી હતી કે-
 લક્ષ્ય કરતાં પહેલાં સામ, કામ વગેરે નીતિ અજમાવો અને પછી જ લક્ષ્યના નિર્ણય
 કરો. હે રાજ! તમે અમારું કહેવું ન માન્યું અને સ્વચ્છંદપણે વર્તી વિપરીત પ્રવૃત્તિ
 કરી છે તેથી આ દુષ્ટનીતિ હમણું ખૂબ ફાલી છે અને ફળી છે અર્થાત્ લક્ષ્યતું પરિણામ
 ધાર્યા કરતાં વિપરીત આવ્યું છે. જેમ કોઇને નાગણ કરડી હોય અને ત્યાં કોઇ મંત્રિકની
 બરાબર સમજ ન હોય તથા ડંખ થયેલ મનુષ્યના શરીરને સાચવવાની પણ પૂરી કાળજી
 ન થઇ શકે તેમ હોય તો એ ડંખ થયેલ માનવ મૃત્યુ જ પામે છે તેમ હે રાજ! જે
 રાજ્યને લક્ષ્ય વિશે નિશ્ચિત મંત્રણા-વિચારણા કર્યા વિના લક્ષ્ય આરંભી હોય તે રાજની
 રાજશ્રી છળી બંધ છે અર્થાત્ રાજ તરીકે તેનું મૃત્યુ જ થાય છે-તેની રાજલક્ષ્મી બીજે
 ચાલી બંધ છે. હવે જત વાતનો શોક કરવાથી શું વળે? તોપણ હજી અમારું કહેવું
 માન તો હે રાજ! વાચુવેગ નામના ઘોડા ઉપર ચડીને તમે અહીંથી જલદી ભાગવા જ
 માટે. પોતાનું સામર્થ્ય બરાબર જણાવિના લક્ષ્યને આરંભ કરનારા રાજ્યોને લાગ્યા
 સિવાય બીજો ઉપાય જ નથી. એ રીતે ધ્રુવદંત ચક્રવર્તી નાશી ગયેલો અને યાદવોનો
 અધીશ્ઠ પણ મથુરામાંથી ભાગી ગયેલો એ પ્રાચીન હકિકત આજે પણ આપણે સાંભળીએ
 છીએ. આ રીતે મંત્રીઓએ અને બીજા લોકોએ રાજને સમજાવ્યો અને તેની નાસવાની
 ઇચ્છા ન છતાં લક્ષ્યના મેદાનમાંથી ઉત્તમ જીતિવંત ઘોડા ઉપર બેસાડીને ભગાડી મૂક્યો.
 ત્યાંથી ભાગતો ભાગતો રાજ દિગ્મૂઢ થઇને તમાલવૃક્ષો, તાડનાં વૃક્ષો અને કેળાં વનખંડ-
 વાળી કોઇ ભયાનક અટવી તરફ કૂમે કરીને આવી પહોંચ્યો. આ ઘોડાઘોડને લીધે સાથે
 આવેલો પરિજન-નોકરચાકરનો પરિવાર-પણ ‘કોંક કયાંક, કોંક કયાંક’ એમ જુદો જુદો
 પડી ગયો અને ઘોડાવતા ભારે પરિશ્રમને લીધે થાકી ગયેલો રાજનો ઘોડો પણ તત્કાલ મરણ

પ્રયોગ કરે અને ખીલ તરફ દ'ડેને પશુ પ્રયોગ કરે જોટલે લાઈ કરવા માટે તૈયાર થાયો. આમ કરવાથી આપણે શત્રુનાં સુખ ઉપર મશનો કૂચો ફેરવી શકશું' જોટલે જોમને હરાવી શકીશું', એ નિશ્ચિત વાત છે. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રયત્ન કરનારા સાધારણ રાજાઓ પશુ વિજય લક્ષ્મીને પામેલા છે અને જેઓ એવા પ્રયત્ન નથી કરતા એવા ભલે તેઓ મોટા રાજાઓ હોય તોપણ શીઘ્ર મૃત્યુને પામેલા છે, માટે હે દેવ ! શત્રુના સામંતો, મંત્રીઓ અને મિત્રોના ચિત્તને બરાબર સમજવા માટે આપણા વિશ્વાસુ હોકોને શકવા અને તેમના દ્વારા ઉપર કથા પ્રમાણેના સામ, લેદ અને દાન વગેરે ઉપાયો ચોજવા. તેમ કરીને હે દેવ ! તમે વિજયયાત્રાનો આરંભ કરો, શીઘ્ર જય મેળવો અને કીર્તિને પ્રાપ્ત કરો તથા સામ વગેરેના પ્રયોગોનું અપતર ધારણ કરી તમે વૈદીઓના મદને નાશ કરો.

[illegible]

આ સુનિ સુરક્ષિત છે, અથવા આ પહાડમાં કંઈ સારામાં સારું હોય તો તે આ સુનિ જ છે. એમ ન હોય તો આ લથાનક જંગલવાળા પ્રદેશમાં પણ આ સુનિનાં બધાં અંગો અત્યંત નિશ્ચય ન રહી શકે-લથ અને ત્રાસવાળા સ્થળમાં આ રીતે એ સ્થિર ન રહી શકે. એ પ્રમાણે વિચાર કરતો અને સુનિના દર્શન થવાથી વિસ્મય ઉપજવાને કારણે જેની આંખો અને મુખ ઉદ્ઘાસમય થઈ ગયાં છે એવો એ રાજા બીજી બધી પ્રવૃત્તિઓને છોડી એકાગ્ર બની ગયો, અને એવા એને ભેળંને પેલો શિશ્ન કહેવા લાગ્યો: હે રાજા ! મારી જેવા મતિમંદ મનુષ્ય તો આ સુનિના રૂપ વિશે શું બોલે ? પરંતુ હું માત્રું છું કે બાહ્યે આ સુનિનું રૂપ દિવ્ય ઔષધીના વૃક્ષો કરતાય અધિક તેજવાળું છે. એમ ન હોય તો એના બન્ને કાન નાગદમની લતા જેવા કેમ હોઈ શકે ? એના માથાના મુગધવાળા વાળ સુગંધી વાળા જેવા પાતળા અને સુંવાળા કેમ હોઈ શકે ? એના બન્ને હોઠ લાલ છે અને રૂંવાટી કાળી અને અકચરિત છે. એની શ્યામતા બાહ્યે કે સુવર્ણના વર્ણ માટે કુચી જેવી હોય તેવી હીપે છે. એ સુનિનું અંગ, જેની છાયા હરેશા અવિચ્છિન્ન રહે છે એવા છાયા-દાર વૃક્ષ જેવી છે. એના બન્ને હાથ બાહ્યે કે આસોપાલવના કુમળાં નવાં પાંદડાં ન હોય એવા શેલો છે. બન્ને પગના પહોળા ઉત્તર છે અને એના મણિ સમાન લાલ નખોમાંથી કિરણો ફેલાઈ રહ્યાં છે એવા એના બન્ને ચરણો, સ્થળમાં ભિગેલાં કમળોની સાથે બરાબર બરાબરી કરે એવા છે. એમ એ સુનિ ઉદ્યાયલ નામના ભિગતા સૂર્યવાળા પહાડની જેવા શેાલી રહ્યો છે. હે રાજા ! એ પ્રમાણે હું એ સુનિ વિશે તને વધારે કેટલું કહી શકું ? હું તો પ્રકૃતિવડે પણ સમાન છું અને જંગલમાં ઉછરેલો હોવાથી મારે હમેશા ઝાડોનો જ સહવાસ રહેલો છે.

રાજાએ તે શિશ્નને કહ્યું: હે ભદ્ર ! આ સુનિનું તેં જેવું વર્ણન કરેલું છે એવું બીજો કોણ કહી શકે એમ છે ? અર્થાત્ ચોટાં માણસોનાં હૃદયે હંમેશાં ચોતાની બડાઈથી દૂર રહેનારાં હોય છે, એથી જ રાજાએ શિશ્નની પ્રશંસા કરેલી છે. હવે હમણાં વધારે કહેવાની જરૂર નથી. તું આવ તો જે અનુપમ ધર્મરૂપ છે એવા એ સુનિને પગે પકીને આપણા આત્માને પાલન કરીએ. એ પ્રમાણે વિચારીને તે બન્ને જણા સુનિ પાસે ગયા અને ફરફરતા વાળવાળું માથું છેક ભૂમિ ઉપર નમાવી તેમણે તે સુનિને પ્રણામ કર્યાં. પછી તે બન્ને પ્રસન્ન મનવાળા થઈને સુનિની સામે ઉચિત સ્થાને બેઠા, સુનિ પણ પોતાનું બાકીનું કામ થથોચિત પૂરું કરીને બેઠા બેઠા ગોલ્યા તમે ક્યાંથી આવ્યા છો ? તમે કોણ છો ? અને અહીં તમારે શું કામ છે ? રાજા બોલ્યો: તમને પગે લાગવા જ અમે અહીં આવ્યા છીએ, બાકી અમારી બીજી હકીકત તમારા ચિત્તને સંતાપ આપશે માટે તેને અહીં કહેવી યુક્ત નથી. ત્યાર પછી તે સુનિશબ્દે ચોતાના દિવ્યજ્ઞાનના બળે તે રાજાનો

બરાબર એ જ વખતે હાથમાં કંદમૂળો અને ફળોને લઈને એક સિલ્લ તે સ્થળ ઉપર આવી પહોંચ્યો અને રાજાએ તેની સાથે સ્નેહભાવે વાત કરી. અને કહ્યું કે-
હે મહાયશસ્ત્રી ! તું કયાંયથી જલદી પાણી લાવી આવ, મારા દેહમાં તરસને લીધે
આગ-લાહ બળે છે તથા જલદી પાણી નહીં મળે તો હમણાં મારું જીવન પૂરું થઇ જાય
એવું ભાસે છે અર્થાત્ પાણી વિના હું હમણાં જ મરી જવાનો છું. તેજસ્વી કાંતિવાળા
અને તેજસ્વી સુખવાળા તથા સુંદર એવા એ ગોલતા મહાસત્ત્વશાળી માણસને જોઈને
તથા એનું વચન સાંભળીને પેલા સિલ્લે તરત જ કયાંયથી પણ પાણી લાવી આપ્યું.
તે પાણી પી અને સિલ્લે આણેલાં કંદમૂળો અને વનફળોને આરાગી રાખને પોતાના
દેહમાં કાંઈક સ્વસ્થતા આવતી જણાઈ અને પછી તે ત્યાં પાંદડાંઓની પથારીમાં જ સૂઈ
ગયો. થોડી વારમાં જ જાગેલા તે રાખને જોઈને તે સિલ્લે કહ્યું. હે મહાભાગ ! તારું
શરીર અતિશય કૌમળ છે અને તું કોઈ અતિશય સંપત્તિશાળી છે છતાં આવી રીતે
જંગલમાં શા માટે ભટકે છે ? પોતાની કથા કહેતાં રાજા શરમગ્રાએ છતાં તેણે તેને
પોતાનો કાંઈક વૃત્તાંત તો કહી સંભળાવ્યો. જેઓ ભારે ગૌરવવાળા હોય છે તેઓને પોતાની
શરમવાળી વાત કહેવી પડે છે ત્યારે ખીલ બધાં ય હુંઝા કરતાં ભારે હુંઝ થાય છે.
પોતાનો વૃત્તાંત કહ્યાપછી રાજાએ એ સિલ્લને કહ્યું. હે ભદ્રપુરુષ ! તું એવા કોઈ ફરવાના
સ્થળને બતાવ કે જેને જોઈને મારું ઉદ્દેગવાળું ચિત્ત પ્રસાદ પામે. સિલ્લ ગોલ્ધે-મારી
સાથે આવ, તને તું કહે છે એવું સ્થાન બતાવું. પછી ફૂતઉલ્લી ડોરણેલી રાજા તેની
સાથે જવા લાગ્યો. તે બન્ને જણાએ કેટલોક સમય એક અતિશય જગ્યા પર્વતના
પ્રદેશ ઉપર આગળ ને આગળ ચાલ્યા ક્યું, એટલામાં એક શુક્ષ્મ આવી અને એ
શુક્ષ્માં દેહની કાંતિના તેજને લીધે અધારાને ફર કરી નાખનાર એવા એક સુનિને ભેટ્યા.
જાણે કે એ સુનિ ‘રાહુ ગળી જશે.’ એવી બીકથી એ શુક્ષ્માં સૂર્ય ન બેઠો હોય એવા
લાગે છે, અથવા પવનના સપાટાથી બચવા એ શુક્ષ્માં કોઈ દિવ્ય ઔષધીના ઢગ ન હોય
એવા એ સુનિ ભાસે છે. એવા એ સુનિને ધ્યાનમાં સ્થિર રહેલ ભેટ્યા. એ સુનિને
પ્રણામ કરતા, એની સ્તુતિ કરતાં અને એની પાસે જતા આવતા બેચરારને અને દેવોને
પણ રાજાએ ભેટ્યા. એ ભેટ્યા પછી હર્ષ પામેલી રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો. આ એક
‘મોટું આશ્ચર્ય’ છે કે આજ લગી પણ આવા પાપ વગરના યોગમાં સજ્જ સંત સાધુ-
રત્નો આવી અટવીમાં પણ દેખા દે છે. ખરી રીતે આ જંગલ નથી પરંતુ જે વડે
સતયુગના માણસોને સર્વ શક્ય એવા સુંદર શુભસમૂહવાળું ઘર છે કે જ્યાં સાક્ષાત્
વિધિએ જ એવી યોજના કરી છે કે આ ગિરિની જાડી જાડી શુક્ષ્માં પણ નિધિની પેઠે

મંગલશ્રુતસ્કંધ ” એમ કહીને ગાયેલો છે, વખાણેલો છે. શાસ્ત્રમાં સૌથી પ્રથમ પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારતું માંગલિક ઉચ્ચારણ થાય છે અને દિવ્ય મંત્રોમાં જેમ ઉત્તમ પ્રભુવ હ્રદય મંત્ર છે તેમ આ પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કાર ઉત્તમ મંત્ર છે. સુનિરાળે રાખીને કહ્યું કે-હે રાજા ! હૃદયમાં નિશ્ચલપણે શુદ્ધ સમક્રિતને ઉત્તમ રીતે ધારણ કરવું જોઈએ. શુદ્ધ સમક્રિત વિના શેરડીની લતાની પેઠે બધી ધર્મક્રિયા સંબંધી પ્રવૃત્તિઓ કશુંય કળ આપતી નથી. તાત્પર્ય એ કે-પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કાર મંત્ર પણ શુદ્ધ સમક્રિત વિના કશો લાભ આપી શકતો નથી.

શ્રી જિનમંદિરમાં નંદિની રચના કરીને, પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારની વાચના કરી શકાય છે. તે માટે વાચના લેનારે પ્રથમ એક સાથે પાંચ ઉપવાસ કરવાના હોય છે. ત્યાર-પછી આઠ આંખિલ કરવાના હોય છે. આટલું તપ કર્યા પછી નવકારની વાચના આપી શકાય છે અને ત્રણ ઉપવાસ કર્યા પછી આ નવકાર મંત્રને ખીજીને પણ શિખવવાની અનુજ્ઞા આપી શકાય છે તથા આ મંત્રમાં સાધુપદ માટેના વાક્યમાં નવ અક્ષરો છે અને સિદ્ધપદ માટે વાક્યમાં પાંચ જ અક્ષરો છે. બાકીનાં ‘અરિહંત’ વગેરે પદો માટેનાં વાક્યોમાં દરેકમાં સાત અક્ષરો છે. જે કોઈ ઉત્તમ મંત્ર છે તે બધાનાં બીજરૂપ આ ‘અરિહંત’ વગેરે પાંચે પદો છે. અને “એસો પંચ નમુજ્જારો” વગેરે વાક્યો એ પાંચ પદોની ચૂલારૂપ છે. એ ચૂલિકાના તેત્રીશ અક્ષરો છે અને ઉપરનાં પાંચે પદોનાં પાંત્રીશ અક્ષરો છે. એ રીતે આખો પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારમંત્ર અઠસઠ અક્ષરોમાં પૂરો થાય છે. એ રીતે કોઈ ભવ્ય માનવ નવકારમંત્રને વિધિપૂર્વક ધોળાં અને સુગંધી ફૂલો સાથે લાખ વાર એકચિત્તે જાપે તો તે, સંસારતું મોટામાં મોટું પદ એટલે તીર્થંકરતું પદ કે ચક્રવર્તીતું પદ અથવા ગણધરતું પદ જરૂર મેળવી શકે છે, તો પછી ખીજ સાધારણ સુલભ વસ્તુઓની તો તેને પ્રાપ્તિ થાય એમાં શું કહેવાતું હોય ? વચ્ચે અરિહંતપદને સ્થાપવું અને જમણી તરફ સિદ્ધ વગેરેનાં પદોને ગોઠવવાં. આ રીતે પરમેષ્ઠીસુદ્ધા કરીને એ નવ વાર મંત્રતું નિત્ય ધ્યાન કરવું જોઈએ. વળી જે મહુખ્ય હાથના આવેલી ઉપર એટલે હાથના વેદા ઉપર પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારનાં પાંચ પદોને બાર બાર એમ કરીને નવવાર ગણે તો તેને કોઈ પિશાચ, જૂત કે બ્યંતર છળી શકતાં નથી અથવા સર્વજ્ઞ ભગવાન જ આ નવકારમંત્રના પૂરેપૂરા પ્રભાવને બાણી શકે છે. હે રાજા ! મેં તો તને તેનો કાંઈક લેશમાત્ર પ્રભાવ જ કહી બતાવ્યો છે.

ત્યાર પછી પોતાના ભાવી અભ્યુદયની સ્વચ્છ જમણી આંખ તત્કાળ ફરકતાં રાખ, સુનિને પ્રણામ કરીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો-હે ભગવાન ! તમે કૃપા કરો અને મને વિધિ પ્રમાણે એ નવકારમંત્રને આપો. ચિંતામણિરત્ન કરતાં પણ વધારે મહત્વવાળું તમારું દર્શન વિકળ ન થાય. પછી “આ ચોલ્ય છે” એમ વિચારીને સુનિરાજ તેને તે શુક્લની પાસે આવેલા શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરમાં તેડી ગયા અને ત્યાં તેની પાસે દેવવંદન

ખપાય વૃત્તાંત બહુએ અને કહ્યું કે-હે રાજા ! તું આવું વિષાદ થાય એવું કેમ બોલે છે ? ફરસખ-ધી-છેખ-ધી ઉપર અફળાયેલો દડો જેમ ભીંચે ઉછળે અને પાછો નીચે પડે એવા પ્રકારનું સંસારમાં ભમતા પ્રાણીઓનું જીવન છે, એ શું તું આ બધું નથી બહુતો ? અથવા થડની પોદમાં બળતા અગ્નિને લીધે દાઝતા વૃક્ષ જેવા અથવા હાથીઓના પગ-વડે ચપાલી-કચરાલી કમળની માળાની પેઠે કચરાએલા આ શરીરને માટે તું શાને રહે છે ? બ્યારે નિશ્ચય મોટા પહાડો, ભવનો, વનો, નદીઓ અને સમુદ્રો તે પશુ સ્થિર નથી તો પછી શરદ ઋતુની પહાડી નદીના જેવી સ્વભાવે જ ચંચળ એવી રાજલક્ષ્મી તો શી રીતે સ્થિર હોઈ શકે ? અથવા બહુ કે ચંચળ ઘોડાઓની તીક્ષ્ણ ખરીઓ અને પૂંછડાના વાળોના જૂડા એ બન્નેથી પીડા પામી ન હોય, હાથીના સૂપડ જેવા કાનના વારંવારના તાલોને બહુ કે તાડન પામી ન હોય, અભિમાનવાળા ઉર્ફટ મુલોટોનાં હાથમાં રહેલા શસ્ત્રોના સમૂહથી બહુ કે લચલીત થયેલી ન હોય, વેગથી ઠળાતાં ચામરાના પવનની લહેરીઓથી બહુ કે હરાઈ-ભીડી ગઈ ન હોય એવી, અસુક પુરુષને કે અસુક પ્રકારના વિજ્ઞાનને સ્વીકારવાથી વિમુખ થયેલી તથા કલિકલના કલહોના પ્રભાવે કરીને દુઃખ બનેલા રાજા તરફ બહુ કે વિરક્ત-નાપુશ-ન થઈ હોય અથવા શુભજનની શિખામણી સાંભળી સાંભળીને જેણીના કાનમાં બહુ કે વધારે ને વધારે શૂળ ન આવવા માંડ્યું હોય એવી એ ચંચળ રાજલક્ષ્મી હે રાજા ! શી રીતે આ લોકમાં હંમેશાને માટે સ્થિરતાને મેળવી શકાય ? માટે હે રાજા ! એવી અતિશય અસ્થિર રાજલક્ષ્મીને મેળવવામાં બ્યમોહને તદ્દન છોડીને નિશ્ચયવાળા કારણરૂપ જે કોઈ બીજી ક્રિયા હોય તે તરફ પ્રવૃત્તિ કરવી ઉચિત છે; માટે તું એવી નિશ્ચયતાદાયી પ્રવૃત્તિને અનુસર. માત્ર ચિત્તને સંતાપ થતાં જ મનમાં ધાર્યાં સિદ્ધ થતાં હોત તો આ જગતમાં ક્યાન, દાન અને તપ વગેરે કદકર પ્રવૃત્તિઓને લોકો શામાટે કરત ?

હવે રાજા બોલ્યો: હે ભગવાન ! તમારી વાત તો ખરી છે, પરંતુ અમારી જેવા કલુષ મુદ્ધિવાળા લોકો જ જેમ તેમ કરીને સુખની સિદ્ધિનો અભિલાષ રાખે છે અર્થાત્ સુખના ખરા કારણને શોધતા નથી અને એમ ને એમ સુખ મળી બધ એવું ધારે છે. ‘કારણ વિના કાર્ય થઈ શકતું નથી.’ એ ખરી હકીકત પશુ એ લોકો બહુતા નથી, માટે તમે મને સુખશોધ સંબંધી સારભૂત એવો ઉપદેશ સંક્ષેપમાં આપો. ત્યારપછી એ મુનિરાજે તે રાજાની ચોગ્યતા બહુને જેમ કોઈ મલયપર્વત ઉપરથી લાવીને ચંદન આપે, નંદનવનમાંથી લાવીને કલ્પવૃક્ષ આપે અને હરિયાને મથીને તેમાંથી અમૃત લાવીને આપે તેમ શ્રી તીર્થંકર ભગવાને પ્રણીત કરેલા ઉત્તમ પ્રવચનમાં સારભૂત એવા અને સર્વ પ્રકારે ઈષ્ટસિદ્ધિ મેળવી આપનાર એવા પંચ પરમેષ્ઠી નમસ્કાર મંત્રના મહિમાને ઉપદેશમાં વર્ણવી બતાવ્યો. વળી કહ્યું કે આ પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારને શાસ્ત્રમાં “પંચ-

આન્થો અને ત્યાં તેણે વિદ્યાધરોને આવેલા જોયા. તે શિલાવાળી જગ્યા ઉપર આ દેવને, પેલા વિદ્યાધરોને માટે અને પોતાના ઉપકાર માટે પણ પોતાના ગળા પ્રમાણે એક મોટું શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર ચણાવવાનું મન થયું. એટલે એ દેવે પહાડોની જાણને પણ ટપી જાય એવું, અનેક સુંદર સ્તંભોવડે સુશોભિત અને સ્ફટિક મણિઓવડે ખાંધેલી સુવાળી અનેલી ફરસળ'ધીવાળું આ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર કરાવ્યું. અને ઉત્તર દિશામાં એ મંદિરની પાસે જેની ઉપર પાંચ નવકાર કોતરેલા છે, એ શિલા હજી સુધી પણ પડેલી છે. તે જોવાનું. તને મન હોય તો હે રાખ ! તું ત્યાં જઈને જોઈ શકે છે. એટલું જ નહિ પણ ત્યાં શિલા ઉપર શાંતદષ્ટિવાળો, અનશન વ્રતમાં રહેલો, કપાળમાં ખન્ને હાથ જોડીને જોડેલા એવો વાનરો પણ કોરેલો છે એટલે તેને પણ તું જોઈ શકે છે. આ બધું સાંભળીને રાખના મનમાં ભારે વિસ્મય થવાથી તે એ બધું જોવાને ઉતાવળો થયો અને ખતાવેલા સ્થાને આવીને તેણે, જેવું સુનિએ કહેલું હતું તેવું બધું બરાબર જોયું પણ ખરું. હવે તો તેને સુનિના કથન ઉપર પ્રબળ પ્રતિતિ થઈ એટલે તે પાછો આવીને સુનિને તરી ખન્ને હાથ જોડી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો-હે પ્રસો ! જેવું તમે કહ્યું હતું તેવું જ બધું બરાબર મેં નજરે જોયું, એમાં હવે મને કશો શક રહ્યો નથી. કદાચ મેરુ પર્વત પણ હળી જાય પરંતુ તમારું વચન તો ક્યારેય હશે એવું નથી. રાખ પહેલા પણ નિશ્ચય હતો અને વળી આ વખતે વધારે નિશ્ચય બન્યો છે એમ બાણીને સુનિએ તેને ફરી વાર ઉપદેશ આપ્યો અને પછી સુનિરાજ તેને પૂછીને જેમ આઠ્યા હતા તેમ પાછા આવ્યા ગયા.

રાખ પણ ત્યાં ભગવાન શાંતિનાથના મંદિરમાં ભગવાનના ચરણો પાસે જ પાંચ નવ-કારનાં પદોમાં ઉચ્ચારણો સાથે જ્ઞાનસુદ્રા કરીને પ્રથમપૂર્વક ધ્યાનમાં રહેવા લાગ્યો. ધ્યાન કરતાં કરતાં જોડે ધોળાં સુગંધી ફૂલોને મૂકવા સાથે જાપ કરતા કરતાં લાંબ જાપ લગભગ થવા આવવામાં થોડું જ બાકી હતું ત્યાં તે સ્થાને કૌણ જાણે ક્યાંથી ભારેમાં ભારે કોલા-હલ થયો અને પોતાના મોટા દેહરૂપ મનવડે જાણે આકાશને માપતો હોય વા જાણે કે જગતમાં દેવપણની પ્રતિષ્ઠા છે એમ દર્શાવતો હોય એવો ભયંકરોને પણ ભારે ભય ઉપજાવે એવો નિહુર પગલાં ભરતો અને તેથી ધરતીને અને તેના પદ ઉપર રહેલા પર્વતોને કંપાવતો એ સ્થાનનો ક્ષેત્રપાળ હાથમાં તલવાર લઈને ત્યાં ધ્યાન કરતા રાખની પાસે સામે આવીને ઊભો રહ્યો. આવીને તેણે રાખને કહ્યું-રે રે અધમપુરુષ ! હવે તું આ મંત્રનો જાપ કરવો મૂંઝી દે. હે મૂંઝ ! આ મંત્ર કયો છે ? અને એનો શીખવનારો મંત્ર-દાતા પણ કૌણ છે ? એ મંત્ર અને એનો દાતા તારો શુરુ એ બધું આળપ'પાળ છે; તું શા માટે હાથે કરીને કલેશ પામે છે ? આ બધું છોડીને તારે ઘરે કેમ જતો નથી ?

કરાબધુ'. પછી તેને શુરુ, દેવ અને તત્ત્વનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવી સમકિત આપી ઉપધાન-પૂર્વક પંચપરમેષ્ઠીમંત્ર આપ્યો અને ત્યારબાદ તારા જેવો બીજો કોઈ આખા જગતમાં ધન્ય નથી, એમ ન હોય તો તને આ ઉત્તમમંત્રની સંપત્તિ કેમ કરીને મળે ? વગેરે વગેરે કહીને મુનિરાજે તેને ઉત્સાહિત કર્યો. કદાચ ચક્રવર્તીનું પદ પણ મળી જાય, ઇંદ્રપદ્મ પણ મેળવી શકાય, સુંદર રૂપ અને સૌભાગ્ય પણ પામી શકાય, પરંતુ સર્વ પ્રકારે સર્વ જાતનું કુશળ કરનારો આ પંચપરમેષ્ઠીમંત્ર તો નથી મળી શકતો. જે બાબત આપણે કશુંય કહી શકતા નથી. જે વિશે આપણી યુદ્ધિ પણ ચાલી શકતી નથી, જે આપણા મનોરથમાં પણ આવી શકતું નથી અને મનમાં પણ કદીય સૂઝતું નથી એવું ઇંદ્રકાર્ય અચિંત્ય મહિમાવાલા આ પંચપરમેષ્ઠીમંત્રના પ્રભાવને લીધે તેના જાપમાં સજ્જ બનેલો યુરુષ રમતાં રમતાં પણ અશંકપણે સાધી શકે છે. વળી હે રાજા ! તું જે આ શાંતિનાથ ભગવાનનું વિશાળ મંદિર જુએ છે, તે પણ થોડા આરાધેલા પંચનવકારમંત્રના પ્રભાવમાંથી જ થયેલું છે. તેની હકીકત આ પ્રમાણે છે—

સૌધર્મનામના સ્વર્ગમાં હૈમપ્રભ નામનો એક ઉત્તમ દેવ હતો, તેણે 'પોતાનું આશુભ્ય હવે ફક્ત છ માસ જ બાકી છે.' એમ જાણીને તે કોઈ કેવળી ભગવાનની પાસે ગયો. કેવળીને વંદન કરીને તેણે પૂછ્યું: હે ભગવન ! આ સ્વર્ગમાંથી મર્યા પછી હું કયાં અવતાર પામવાનો છું ? અને મને સમ્યક્ત્વનો શી રીતે લાભ થવાનો છે ? એ સાંભળી કેવળી બોલ્યા: હે ભદ્ર ! મરતી વખતે તને આર્તધ્યાન થવાનું છે; અને તેથી તું સ્વર્ગથી મરીને આ અટવીમાં વાનરનો અવતાર પામવાનો છે. એ વાનરાના જ અવતારમાં તને મહાકળે સમ્યક્ત્વનો લાભ મુશ્કેલીથી થવાનો છે. કેવળીનું આ વચન સાંભળીને તે દેવ તરત જ આ અટવીમાં આવ્યો. આવીને પોતાને સમ્યક્ત્વનો લાભ મળે તે માટે પહાડના એક પાષાણમાં નવકારમંત્રને કોચ્યો અને વખત જતાં મરણ પામીને તે દેવ, તે અટવીમાં વાનરાના અવતારમાં જન્મ્યો. હવે અટવીમાં પહાડનાં શિખરો પર ભમતાં ભમતાં પોતાના કોઈ ભાગ્યને લીધે તે વાનરે, કેમ કરીને જેમાં નવકારમંત્ર કોરેલો છે એ શિલા ઠીકી. શિલામાં કોરેલા નવકારમંત્રને વાંચીને એ વિશે વિચાર કરતાં કરતાં તેને ભતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું તેથી પોતાના પૂર્વનો ભવ (તેને) સાંભરી આવ્યો એટલે વૈરાગ્ય વૃત્તિ ધારણ કરી તેણે સ્વચ્છલાવે અનશન સ્વીકાર્યું. પેલા કોરેલા નવકારમંત્રને વારંવાર યાદ કરતો તે મરણ પામીને ફરી પાછો સૌધર્મનામના દેવલોકમાં દેવ થયો. દેવ થતાં જ તેને વિચાર થયો કે-મેં એવું શું દાન મારા આગલા જન્મમાં દીધું છે ? વા તપ તપ્યું છે ? વા યજ્ઞ કર્યો છે-પૂજન કર્યું છે ? જેથી હું આ દેવનો અવતાર પામી શક્યો છું. એવો વિચાર વારંવાર આવતા તે દેવને ભતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. એથી તેને પોતાના આગલા ભવની બધી પરિસ્થિતિ સમજાઈ ગઈ. એટલે તે, દેવનાં બધાં કાર્યોને છોડી દહને પેલી નવકારવાળી શિલા પાસે

મજબૂત બાંધીને અને મંદિરમાંથી તરત જ બહાર નીકળીને પેલા ક્ષેત્રપાળની સાથે લડવા લાગ્યો. આ વખતે રાજાને ડરાવવા માટે અને તેને ઝુંઝવી નાખવા માટે એ ક્ષેત્રપાળે તેની બાધી બાલુએ આઠો દિશાઓમાં લયાનક દેખાવે ગોડવી દીધા તેથી રાજાને એક તરફ દાતના કઠાકાં બોલાવતા અને લય'કર લાંબા ફાંતની અણીઓને બહાર કાઢતા તથા “ ડમડમ ડમડમ ” એવો અવાજ કરતા ડમરૂથી લય ઉપભવતી એવી ડાકણીનું મોટું ટોણું દેખાય છે. બીજી તરફ મોઢામાં બળતા લયાનક લડકાઓને લીધે જેમની સામે જોઈ શકાતું નથી અને હાથના ટાળેટા પાડીને જે લય'કર અવાજે કરી રહ્યું છે એવું જૂતોનું ટોણું રાજાના જોવામાં આવે છે. વળી, એક બાલુનું, પ'જે મારવાને તૈયાર થઈ રહેલા, વીક્ષુ ધારવાળી ઠોઠો દેખાય એવી રીતે મોને ફાડી રાખતા, આગની જેમ બળતી આંખોને ફેરવવા અને માનવને લય'કર લાગે એવા સિંહોનું ટોણું રાજાએ જોયું. બીજી બાલુ, પંછોની કૂરેલી ફેણોને લીધે લય'કર દેખાય એવા, જે લાખી જીભ બહાર કાઢીને લલકાર કરતા અને હુંકારા મારી મારીને આગને વરસાવતા એવા સર્પોનું જુલું રાજાની નજરે ચડ્યું. વળી એક તરફ લયાનક ઝુટોને જાચી જાચી કરીને ઉછળતા, જેમના બહારના ફાંત મજબૂત, વીક્ષુ અને લયાનક છે એવા અને અંજનગિરિ જેવા જાંચા અને કાળા એવા મદમત હાથીઓનું ટોણું રાજાની નજરે આવ્યું. બીજી તરફ, પ્રલયકાળના લયાનક પવને ઉછળેલાં જિમાંડિયાને લીધે નક્ષત્રો પણ લોપાઈ જાય એવા લય'કર અને જાણે પ્રલયકાળે ફેંકાયેલો ન હોય એવા ત્રાસજનક વનદાવાનગને રાજા જોઈ રહ્યો. વળી એક બાલુ બાણ, કુંતાં, તરવાર, શેવ, નાશચ અને ચક્ર વગેરે હાથમાં લઈને સજ્જ બનેલું અને જોતજોતામાં મજબૂત રીતે ચડી આવે એવું તથા ન ખાળી શકાય તેવું એક શત્રુઓનું લશ્કર રાજાના જોવામાં આવ્યું. વળી, એ રીતે બીજી બાલુ, માછલાં અને કાચખાનાં પૂછડાંઓનાં પછાડા-ને લીધે જેમાં મોટાં મોટાં મોજાં ચડી આવેલાં છે એવો જાણે પ્રલયકાળનો લય'કર તોફાને ચઢેલો સસુદ્ર હોય એવો મોટો દરિયો રાજાના જોવામાં આવ્યો. આ રીતે રાજા પોતાની તરફની આઠે દિશાઓમાં રહેલા લયાનક દેખાવોને જોયા કરે છે છતાં પંચપરમેષ્ઠી મંત્રના પ્રભાવને લીધે લેશ પણ ક્ષોભ પામતો નથી, જમમાં પડતો નથી, અટકી પાછો હસતો નથી, સંતાતો નથી, લેહ કે કટાંગો આણતો નથી તેમ કલેશ પણ પામતો નથી. વળી બીજું પેલો ક્ષેત્રપાળ અને રાજા બન્ને એક બીજા પરસ્પર લડવા લાગ્યા તે ઘડીકમાં એક બીજાના માથાના વાળ પકડી ડોકને મરડી રહ્યા છે, ઘડીકમાં આંખો પટપટાવ્યા વિના બન્ને જણા સામસામા ડોળા ફાડી રહ્યા છે, બન્ને જણાને ઘણું જ થાક લાગવાથી ઘડીકમાં તેઓ પરસ્પરાથી નીતરી જઈ જમીનને પણ ભીંજવી રહ્યા છે, ઘડીકમાં તેઓ સામસામા પોતાના હાતથી હોઠોને કચડી રહ્યા છે, ઘડીકમાં ફરતાં ફરતાં ઢીલું થયેલું તેમનું કટિવસ્ત્ર ગળી પડે છે, ઘડીકમાં તેઓ વિવિધ પ્રકારનાં આસનો-

ઝાંઝવાના જળમાં પાણીની કલ્પના કરવી કદી પણ તેથી શાંત થતી નથી માટે તું આ બધું છોડીને અહીંથી ચાલ્યો જ બા. વળી શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનના ચરણકમળનાં દર્શન કરવાની પણ તારામાં યોગ્યતા નથી એટલે તું તારી પોતાની યોગ્યતા બહુ વા વિના આ નકામી પ્રવૃત્તિ શા માટે કરી રહ્યો છે ? તને વધારે કહેવાતું શું ? તું જલદી આ જિનમંદિરની હદ છોડીને હવે અહિંથી બહાર ચાલ્યો બા. કદાચ તું કંઈ મોટો લડવૈયો હો અને તારી શૂરવીરતાતું શુભાન હોય તો તું મારી સાથે લડવા માટે તૈયાર થઈ બા. રોષથી આંખ ફાડીને ફોલ કરતો અને યમની પેઠે ભયંકર રીતે વાંકાં ભવાં કરીને પેલો ક્ષેત્રપાળ ઉપર બહુબળા પ્રમાણેલું કેટલુંક જેમ ફાવે તેમ બેઠી ગયો અને ક્રોધથી કંપવા લાગ્યો. એટલામાં શુરની અને મંત્રની અવજ્ઞાનાં ક્ષેત્રપાળનાં વચન સાંભળીને વિશેષ પ્રકૃષ્ણિત થયેલો રાજા મંત્રનું ધ્યાન પડતું મૂકી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો. હે વ્યંતર ! જેમ કંઈ પિત્તના વ્યાધીથી પીડાયેલો માણસ ગમે તેમ બોલી નાખે તેમ તું પણ જેમ ફાવે તેમ આ શું બોલી રહ્યો છે ? અને તું જેમ તેમ એલફેલ બોલી પરમેષ્ઠી નમસ્કારની નિંદા કરે છે અને તેનો ઉપદેશ કરનાર શુરનું પણ અપમાન કરે છે. હે મૂઠ ! તું એટલું પણ વિચારી શકતો નથી કે એ બન્નેનું એટલે મંત્રનું તથા દાતા શુરનું મૂલ્ય પણ જગતના દાનવડે પણ કરી શકાય તેમ નથી તેમ એ બન્ને કરતાં આ સંસારમાં બીજું કોઈ સારભૂત નથી. અહો ! આ એવા પ્રકારનો મોહનો વિલાપ છે કે જેને તાબે થયેલા મહામૂઠ લોકો ખરી હકીકતને બાણી શકતા નથી. જે લોકો ધતુરાતું પાન કરવામાં રસિયા હોય છે તેઓ શું શુભ છે, શું અશુભ છે વા શું આહ છે અને શું અઆહ છે એ બાબત કશું જ બાણી શકતા નથી તેમજ મૂઠ લોકો એ વિશે કશું સમજતા હોતા નથી, અથવા ભૂખ અને તરસની પીડા વિવેક વગર સહવાથી અને અજ્ઞાનપૂર્વક ત્યાગતું યત લેવાથી જેને દેવગતિ મેળવી હોય છે તેનું જ્ઞાન અને બોલવાની ચતુરાઈ આવાં જ પ્રકારનાં હોય છે. તુચ્છ લોકોનાં વચનો તુચ્છ હોય છે, એમનાં મનોરથો, શીલ, ક્ષમા, વિનય અને નીતિ એ પણ બધું જ તુચ્છ હોય છે તેથી હે મૂઠ ! તને તારા અભિમાનનું ફળ તો મળ્યું છે છતાં તું હજી સુધી તારા અભિમાનને છોડતો નથી ? રાજા બોલ્યો-હે અધમ ! એવો તે તું કોણ છે જેથી હું તારાથી ભય પામું અને ક્ષત્રિયકુલમાં જન્મતાં જ મને વારસામાં મળેલું એવું મારું અભિમાન ધન છોડી દઉં. વળી, તારા હાથમાં જે આ છરી છે તે મારા કાનને જરા પણ ઉજરડો સરખો પણ કરી શકે એમ નથી અને બાળકોને ભય પમાડનારો એવો તારો મારી પાસે દેખાડવામાં આવેલો ફટાટોપ પણ તફા નકામો છે. રાજાના આ વચનો સાંભળીને પેલો ક્ષેત્રપાળ કહેવા લાગ્યો કે બે એમ છે તો તું આ જિનમંદિરમાંથી બહાર આવ, કારણ કે જગતને શાંતિ પમાડનારા એવાં શાંતિનાથ ભગવાનની મૂર્તિ સામે લડાઈ કરવી ઉચિત નથી. હવે ક્ષેત્રપાળનું આ વચન સાંભળીને રાજા પોતાનાં કપડાં

ચરણોને વંદન કરે છે એવા અને સમસ્ત વિશ્વને શાંતિ કરનારા એવા શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન જયવંતા થાઓ. આ પ્રમાણે શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની સ્તુતિ કરીને પેલો હેમપ્રભ નામનો દેવ જિનમંદિરમાંથી બહાર નીકળ્યો અને રાજાને લઇને તેની સાથે ઉત્તમ વિમાનમાં ચઢી બેઠો. મનના વેગ કરતાં પણ અતિશય વેગવાળા એ વિમાનદ્વારા તેઓ બન્ને ધરતીનાં પર્વતવાળા, વનવાળા અને કાનનવાળા વિસ્તારોને ભેતાં ભેતાં શીઘ્ર ઓટા કંપિલપુર નામના નગરે પહોંચ્યા. ત્યાં જઈને હેમપ્રભ દેવે પ્રથમના રાજાની ગાદી ઉપર આ સિરિદેવરાજાને બેસાડ્યો. જે લોકો દુર્હાત હતા એટલે તોફાની હોઈ વશમાં નહોતા આવતા તેમને હણી નાખ્યાં. પેલા કૌભાંડદેશના રાજાને પણ તરત જ સિરિદેવ રાજાની આજ્ઞા નીચે આવ્યો તથા બીજા બંગ તથા કેલિંગદેશના રાજાઓને પણ તાબે કરી દીધા. એ પ્રમાણે પ્રથમના રાજા કરતાં પણ અધિક રાજાશ્રી અપાવીને તે દેવ બોલ્યો:—“ હે ભદ્ર ! બીજું કંઈ તને જે ઈષ્ટ હોય તે કહે તો તે પણ તને આપી દઉં. ” દેવનું વચન સાંભળીને રાજા વિશેષ રાજ થયો અને તેથી તેના શરીરની બધી રામરાજ ભૂલો થઈ ગઈ. એમ થવાથી રાજાનું શરીર વિશેષ સુંદર દેખાવા લાગ્યું અર્થાત્ એ રીતે પ્રસન્નતા પામેલો રાજા કમળની કળી જેવા પોતાના બન્ને હાથને બેઠી, કપાળમાં સ્થાપી, માથું થોડું નીચું નમાવી આદર સાથે પેલા દેવને કહેવા લાગ્યો “ જેમનું દર્શન અતિશય દુર્લભ છે એવા સુનિરાજ મળ્યા, તેમની પાસેથી શુદ્ધ સમકિત મળ્યું, પંચપરમેષ્ઠીને મહામંત્ર પામ્યો અને શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની સ્તુતિ કરી. વળી, હે દેવ ! તારા પ્રભાવને લીધે મારું બધું વાંછિત કાર્ય સિદ્ધ થયું. હવે આના કરતાં મને બીજું વળી શું આ આ જગતમાં વિશેષ વહાલું છે કે જેની તારી પાસે યાચના કરું ? તોપણ તારી પાસે મારી આ એક માગણી તો છે જ. હારિદ્રના સંકટને દૂર કરનાર, વાંછિત સિદ્ધિને આપનાર એવું ચિંતામણિરત્ન જેવું તારું દર્શન મને ફરી ફરીને થવું જોઈએ અર્થાત્ તું મને ફરી ફરીને તારા સમાગમ આપજે, એમ હે દેવ ! મારી માગણી છે. ” રાજા એ પ્રમાણે બોલી રહ્યો કે તરત જ પેલો દેવ અદ્વૈત થઈ ગયો અને રાજા પણ પોતાનાં રાજના કાર્યો તરફ પૂરતું લક્ષ્ય આપી રાજ કરવા લાગ્યો. પછી ઘણા સમય સુધી રાજાએ રાજ્ય લોગત્યું અને પોતાનું મરણ પાસે આવ્યું બાણી પોતાના પુત્રને ગાદી ઉપર બેસાડી તે મહાત્માને વૈરાગ્ય થયો. મનમાં પંચપરમેષ્ઠીને વારંવાર યાદ કરતો તે રાજા ચિત્તની ઉત્તમ સમાધિ સાથે કાળધર્મ પામ્યો. રાજાનું આવું ઉત્તમ સમાધિમરણ થયેલું બાણી. કંપિલ નગરના રહેવાસીઓને એવી જિજ્ઞાસા થઈ કે—આ રાજા મરણ પામીને ક્યાં ઉત્પન્ન થયો હશે ? નગરલોક એવી જિજ્ઞાસામાં નિજાસામાં વ્યામૂઢ બનેલા હતા તેવામાં ત્યાં દૃઢવીપ નામના કોઈ દેવળજાની પુરુષ આવી પહોંચ્યા અને લોકોએ વિનય સાથે પ્રણામ કરીને પોતાની

દાવપેચો-કરવાનો દેખાવ કરી રહ્યા છે, એ રીતે ચિત્રવિચિત્ર પ્રવૃત્તિવાળું તેમનું યુદ્ધ જાણે કે રતિકીડા હોય એવું જણાય છે, અર્થાત્ રતિકીડામાં પશુ એક ધીબાના વાળ પકડવાની, સામસામા ડાળા ફાડીને બેવાની, પરસેવો આવી જવાની, હોઠ કરડવાની, છાતી ઉપર પ્રહાર કરવાની, કટિવસ્ત્ર ગળી પડવાની અને વિવિધ પ્રકારનાં આસનો કરાવાની ક્રિયાઓ થાય છે. જ્યારે એ બંને જણા હડતા હતા, બરાબર તે જ વખતે, પોતે ચણાવેલા મંદિરની સંભાળ કરનાર દેવ પાસેથી આ બંને જણાની લડાઈની વાત સાંભળીને પેલો હેમપ્રભ દેવ સ્વર્ગમાંથી ત્યાં ઊતરી આવ્યો. તેણે આવીને તુરત જ પેલા ક્ષેત્રપાળને દૂર કર્યો અને રાજની સાથે આદરપૂર્વક વાત કરતાં કહ્યું કે-હું મહાભાગ ! ખેસ, હમણાં યુદ્ધને છોડી દે અને મારી વાત સાંભળ આ તારી સાથે લડે છે તે પુંડરીક નામનો ક્ષેત્રપાળ છે. તેને જ મેં આ મંદિરની સારસંભાળ કરવા માટે અને સાધર્મિક જનોની પશુ સારસંભાળ કરવા માટે નિમ્નેલો છે, પરંતુ એ દુષ્ટ અને મૂઢ ક્ષેત્રપાળે સ્વધર્મિક જનો તરફ લક્ષ્ય ન આપતાં તારી સાથે લડાઈ ઉભી કરી અથવા જેઓ પોતાની કીડામાં જ મશગૂલ હોય છે એવા આ વ્યંતરોને શુષ્ક કે દોષના વિચાર ક્યાંથી આવે ? માટે તને મારો વિશેષ પ્રકારનો આગ્રહ છે કે મારા આ નોકરનો અપરાધ તું માફ કર. નોકરની ભૂલો તેના સ્વામીએ જ દૂર કરવાની હોય છે. આ સાંભળીને રાજા બોલ્યો : હું મહાકીર્તિવાળા ! તું આ પ્રસંગ માટે શા માટે સંતાપ કરે છે ? આમાં કોનો શું દોષ છે ? ખરી રીતે તો આ મારા પુણ્યનો જ વિપર્યય છે એટલે મારા પુણ્ય પાંસરાં નથી. મારાં પુણ્ય પાંસરાં હોત તો મેં નવકારની સાધના માટે મારા મનવડે વચનનો અને શરીરનો પશુ વિશેષ સંયમ કેળવેલો તે એક થોડાક માટે જ આમ ન વણસી જાત અર્થાત્ મારો મનોરથ અપૂરો રહ્યો અને મારું મન ચંચળ થઈ ગયું એમ ન જ બનત. શું એટલું પશુ હું સમજતો નહોતો કે વાંછિત મનોરથની સિદ્ધિમાં ઘણું કરીને ઘણાં વિઘ્નો આવે છે અને એ વિઘ્નોને લીધે હાથવેંતમાં આવતી જણાતી એ સિદ્ધિ વણસી જતી જણાય છે. દેવ બોલ્યો : હું નરેન્દ્ર ! તારી વાત સાચી છે અને જે થવાતું હોય છે તે જ થાય છે. ખરી વાત એવી છે કે જે વિદ્યાધર હોય કે ચક્રવર્તી હોય તે જ એ પ્રમાણે લાભ બાપ સાધી શકે છે. વળી, તને કહું છું કે તારા નવકારના લાભ બાપમાં થોડું બાકી રહી ગયું તેથી તને ચોક્કસ નરપતિનું આસન મળશે જ અર્થાત્ નરપતિપણું હવે તારા હાથમાં જ આવી ગયું છે એમ તું સમજ, તો હવે તું મારી સાથે આ મંદિરમાં આવ અને આપણે બંને, જેમનાં ચરણોને ત્રણ લોક નમેલા છે એવા શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની સ્તુતિ કરીએ. પછી એ બંને જણા લક્ષ્મીથી વંદન કરી તેમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. સ્વર્ગલોક, પાતાળલોક અને મત્યલોકના સમસ્ત લોકો એક જ સાથે જેમની સ્તુતિ કરવા માટે તોપણ જેમના ઉજાવલ સદ્ગુણો પાર ન પારી શકે એવા ઇંદ્રો જેમનાં

ચૈત્યાધિકારે વિજયતું કથાનક.

કથા ૧૧ મી.

જિનમંદિર બંધાવવાનો વિધિ અને યોગ્યતા.

શ્રી અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ પાંચ પદના નમસ્કારોમાં સૌથી પ્રથમ પદ અરિહંતનું છે માટે અરિહંતપદની વિધિપૂર્વક સવિશેષ ભક્તિ કરવાથી સંસારનો એટલે જન્મમરણ-સ્થિતિનો ઉચ્છેદ કરી શકાય એમ છે. શ્રી જિનનું ભવન કરાવનારમાં તે ભક્તિ સ્પષ્ટ છે અર્થાત્ જિનભવન કરાવવાથી શ્રી જિનની ભક્તિ પ્રદર્શિત કરી શકાય છે. ગમે તેવો માણસ શ્રી જિનનું ભવન કરાવી શકતો નથી. તે કરાવવા માટે પણ માણસે અધિકાર મેળવવો જોઈએ અને અધિકાર મેળવ્યા પછી પણ તેને વિધિપૂર્વક કરાવવું જોઈએ. આમ થાય તો જ શ્રી જિનની ભક્તિ થઈ શકે.

શ્રી જિનભવનને કરાવનારમાં નીચેના શુભો હોવા જોઈએ. નિર્મળ કુળ, વૈભવ, ગુરુ-ભક્તિ, શુભચિત્ત, (એટલે સંકલેશવાળું ચિત્ત ન હોવું જોઈએ) વધારેમાં વધારે ધર્મ-ભાવમાં સ્થિરતા, બહુમિત્રો અને વિશેષ સ્વજનો અથવા બહુ સુખવાળો પરિવાર, શુશ્રૂષા, શ્રવણ, ધારણ વગેરે શુભો, નિર્મળ યુદ્ધિ, આજ્ઞાપ્રધાન અને શ્રી જિનની આજ્ઞા પ્રમાણેનું વર્તન-આવા શુભોવાળો માણસ, શ્રી જિનભવન કરાવવાનો અધિકારી છે.

શ્રી જિનભવનના નિર્માણનો વિધિ આ પ્રમાણે છે: ભૂમિ શુદ્ધ હોવી જોઈએ તેમાં શલ્ય વગેરે કોઈપણ પ્રકારના દોષો ન હોવા જોઈએ. ભૂમિ સંખંધે આ બાદ્ય શુદ્ધિ. ભૂમિ મેળવતા કોઈને પણ લેશમાન અપ્રીતિ ન પેદા થાય એ સૌથી પ્રથમ જોવું. ભૂમિ સંખંધે આ અંતરશુદ્ધિ. જે સ્થળે વેશ્યાઓ, મગ્ધીમારો, બુઝારીઓ અને આવા પ્રકારના બીજા પણ નિંદનીય લોકો ન રહેતા હોય તેવું સ્થળ, શ્રી જિનભવનને માટે પસંદ કરવું. એ સ્થળ એવું મનોહર હોવું જોઈએ કે જેને ભેતાં જ ગૃહસ્થોમાં અને સાધુઓમાં સદ્ધર્મની ભાવના પેદા થાય. હળ પણ સ્વયંસિદ્ધ હોવું જોઈએ. હળ એટલે શ્રી જિનભવન-નિર્માણની સામગ્રી, સારી ભતનાં લોકડાં, છંટો અને પાષાણ વગેરે પ્રધાનપણે તો સ્વયંસિદ્ધ અને સારી ભતનું હળ સારાં શુકન જોઈને મેળવવું જોઈએ. કદાચ એવું હળ ન મળે તો વિશેષ શુભના કાલને નજરમાં રાખીને બીજું પણ હળ મેળવવું એવી શાસ્ત્રકારની અતુશ છે. (કોઈ કારણથી સ્વયંસિદ્ધ અને ઉત્તમ હળ ન મળે અને એમ થતાં જિનમંદિર જ બંધાતું અટકી પડતું હોય તો પરિણામે જૈનમાર્ગનો ઉચ્છેદ થઈ ભય તથા સારા ગૃહસ્થોની શ્રદ્ધા પણ ભાંગી ભય.) માટે વિશેષ લાભ તરફ નજર કરીને જે મળે તેવા હળથી પણ મંદિર તો નિર્માવું જોઈએ. વળી શ્રી જિનમંદિરના નિર્માણ-

જિજ્ઞાસા વિશે તે કેવળીને પૂછ્યું. કેવળીએ કહ્યું કે-તમારો સિરિદેવ રાજા અહીંથી મરણ પામીને મોહોદ્ર નામના સ્વર્ગમાં દેવ થયો છે અને ત્યાં તેને તેણે જપેલા પંચનવકાર મંત્રના મહિમાને લીધે મોટી દેવશ્રીનો લાભ મળ્યો છે. ત્યાર પછી ત્યાંથી તે, કોઈ સારા કુળમાં જન્મ લેશે અને પછી કેટલાક બીજા અવતારોમાં ભરીને તેને નિર્વાણનો લાભ થશે. એ પ્રમાણે સમગ્રધર્મનો સાર પંચ નમસ્કાર મંત્ર છે. વળી, અનિહંત વગેરે એક એક પદ્મનું ધ્યાન કરવામાં આવે તો પણ પ્રમોદપૂર્વક મનવાંછિત સિદ્ધ થાય છે તો પછી એ પાંચે ઉત્તમોત્તમ પદોનું સાથે જ ધ્યાન કરતાં તો શું કહેવું ? તો એવો કોણ હોય કે જે પોતાનો જ વેરી હોય ? વળી, સ્વર્ગની ધૃત્ત કોણ નથી રાખતું ? મોક્ષની વાંછ કોને નથી ? શ્રી પરમેષી નમસ્કારના ધ્યાનમાં જે દૃઢ આદરવાળો ન હોય એવો કોણ હોય ? અર્થાત્ નમસ્કારના ધ્યાનથી સ્વર્ગ, મોક્ષ વગેરે વાંછિતો મળે છે તો એ નમસ્કારના ધ્યાનમાં કોણ તત્પર ન બને ? સંસારરૂપ સસુદ્રમાં વહાણ સમાન એવી શ્રી પંચપરમેષી નમસ્કાર તરફ જે માનવોની સકલ કલ્યાણ કરનારી નિશ્ચળ ભક્તિ ન હોય એવો દાનો દે તોય શું ? ઘણાં શાસ્ત્રો ભણે તોય શું ? દેવપૂજા કરે તોય શું ? ધ્યાનો કરે તોય શું ? તપ કરે તોય શું ? અને બીજા એવા ખોટા વિવેકો કરે તોય શું ? આગથી સળગતા ઘરમાંથી જેમ કોઈ મહામૂલ્ય રત્નોને જ સાથે રાખે, લકાઈમાં અમોઘ અગ્નિને જ સાથે રાખે, દરિયામાં ખુસ્તો માણસ જેમ હોડિના પાટિયાનો જ આશ્રય લે, પડતો માણસ ગમે તે આલંબનને જ પકડી લે તેમ ભૂવિતનો વિપ્લવ થતાં પણ જે માણસ બીજું બંધું છોડી દીધેને એક માત્ર પંચનમસ્કારમંત્રનો જ આદરપૂર્વક આશ્રય લે તો તેને કદી પણ આપદાઓ આવવાની જ નહીં. જેમના મનમાંથી ગમે તેવી સ્થિતિમાં, ગતિમાં, સુખમાં, દુઃખમાં, સ્વપ્નમાં, ઉંઘ ભીડી જતાં, ઘરમાં, જંગલમાં, રાત, દિવસ, પડવાની વેળાએ કે ઉત્પાત વેળાએ અર્થાત્ ગમે તે પ્રસંગે પરમેષીમહામંત્રનું ધ્યાન કરે છે-જપે છે. તે વ્યક્તિ આ સંસારસસુદ્રમાંથી શીઘ્ર બહાર થાય છે અર્થાત્ નિર્વાણ મેળવે છે.

આ પ્રમાણે કથારત્ન કોશમાં પંચનમસ્કાર સંબંધે શ્રી દેવનૃપતું દશમું કથાનક સમાપ્ત.

તેણે પોતાના ભુજબળથી બળવાન શત્રુઓનાં મળોને હાંકી કાઢ્યાં છે. એ રાજ્યએ પોતામાં ઘણાં શુભા વધારેલાં છે. તેણે બંધાવેલા સવનોમાં લક્ષ્મી ભરેલી છે અને ચારે દિશામાં કીર્તિને ફેલાવેલી છે. શત્રુઓને ભારે ભય પમાડ્યો છે તથા અનીતિની વાતને મૂળથી જ છેદી નાંખી છે. વિદ્વાનોનો મહિમા વધાર્યો છે. આ પ્રમાણે તે રાજ્યનું જગતને આશ્ચર્યકારી ચરિત છે. તેનું વિશેષ વર્ણન શી રીતે થાય.? તે રાજ્યને શ્રીગુપ્ત નામે એક મિત્ર છે. એ રાજ્યનો ખાળમિત્ર છે. રાજ્ય અને એ બન્ને સાથે ધૂળમાં રમેલા હોવાથી રાજ્ય તરફ એનો દ્રઢ-ગાઢ સ્નેહ પશુ છે. તે મિત્રે દરિયા ખેડીને, ખેડ કરીને અને અનેક પ્રકારના વેપારો કરીને એમ અનેક રીતે ઘણું ધન પેદા કરેલ છે. અને કુબેર ભંડારી કરતાં પણ વિશેષ ધન મેળવેલું છે. એટલે બધા ધનનો વૈભવ છતાં એ શ્રીચુપ્ત પોતાના મિત્રો, સ્વજનો અને બાંધવોને તે ધન માટે થોડાં પણ અવકાશ આપતો નથી. તેઓ ધન ઉપાજન કરે એ માટે તેમને થોડી પણ સગવડ કરી આપતો નથી, અને ધનના મોહને લીધે તે બીજા વેપારીઓની ગોઠિમાં-મંડળીમાં પણ એસવા જતો નથી. માત્ર પોતાના પૂર્વજોથી ઉતરી આવેલા શ્રાવક ધર્મના ઉત્સવને યથાવસરે કરે છે, અને શ્રી જિનપૂજનાદિ વગેરેની ચાલતી આવેલી પ્રવૃત્તિને પણ કાંઈક કાંઈક કરે છે. પોતાનું જમીનમાં ફાટેલું ધન લઈ જશે એવી શંકાને લીધે તે પોતાના ધનને એક જગ્યાએથી ખોદી બીજી જગ્યાએ ફાટે છે. અને બીજી જગ્યાએથી કાઢી વળી ત્રીજે સ્થાને સંતાકે છે. એ રીતે તેના પર મમત્વને લીધે ધનની જગ્યા વારંવાર બદલ્યા કરે છે, અને ચરુ ઉપરના પોતે ચાહેલા સીલોને ‘તે બરાબર છે કે નહિ’ એ રીતે વારંવાર ભેંથા કરે છે. વખત જતાં તેને એક પુત્ર થયો. તેનું નામ વિજય પાડયું. એ વિજય, પુરુષોની બહોંતર કળાને શિખ્યો અને સુવાવસ્થા પામ્યા પછી તેના અનેક સમાન મિત્રો તેની સાથે રૂચાં કરતા. ધહેરવેશ ભણકાદાર રાખતો અને સ્વચ્છંદે વિહરતો તથા તેના હોઠ પાન ખાવાથી રાતા ચોળ રહેતા. માથું કૂલોથી ઢંકાયેલું રહેતું એવો એ શોખિન હતો.

પોતાના પુત્રને આવો ઉઠાઉ ભેળને એના પિતાને ચિંતા થવા લાગી કે-‘મેં લાંબા સમયે જે આટલું બધું ધન લેણું કર્યું છે તેને આ છોકરો ખરેખર વગર વખતે જ વાપરી નાંખશે એમ જણાય છે. એમ ન હોય તો એનો આવો ઠઠકાઠ શી રીતે ચાલે ? જે ધન મેં ઘણા પ્રયત્ને સાચવી રાખેલું છે તેનું આ છોકરો શું કરી નાંખશે ? માટે હું આ છોકરાને કાંઈ થોડું ઘણું સમજાવું, એમ વિચારીને તેણે પોતાના છોકરાને બેલાવીને કહ્યું કે-“હિ પુત્ર ! તું આમ શા માટે નકારો ધનનો ખર્ચ કરે છે ? તને આ વાતની ખબર નથી લાગતી કે લક્ષ્મી મહાકળે પામી શકાય છે. હે વત્સ ! શું તું ભેળ શકતો નથી કે સસુદે, શ્રીકૃષ્ણ અને કુબેર ભંડારીએ બધાએ લક્ષ્મીને કેવી કેવી રીતે સાચવેલી છે. ભે; સસુદે પોતાના તળીઆમાં રાખીને લક્ષ્મીને સાચવી છે. તેની

માં પાણી ગળીને વાપરવું, ખેતરી વખતે જમીન બરાબર ભેલી, પ્રમાદને લીધે ત્રસ-
જીવેનો વધ ન થાય એવી કાળજી રાખવી અને બધી પ્રવૃત્તિઓમાં યતના રાખવી, કારણ કે
યતના એ જ ધર્મનો સાર છે, માટે તેનો ભંગ ન થવા દેવો. વળી, મંદિરનિર્માણનું
જેઓ કામ કરનારા હોય એટલે મજૂરી વગેરે હોય તેની સાથે થોડું પણ્ય છે તરતમણ ન
કરવું, બિલકુલ તેમનો સફલાવ વધે એ માટે તેમની મજૂરી કરતાં સવિશેષ આપવું. આ
રીતે નવીન જિનમંદિર નિર્માણનો આ વિધિ કહેલો છે, અને જીવનમંદિરનો
પુનરુદ્ધાર કરવો હોય તો પણ્ય લગભગ એ જ વિધિ સમજવાનો છે, પરંતુ જ્યાં જે
જિનભવન જીવનમંદિર થઈ ગયું, ભીતિમાં ફાટી પડી ગઈ હોય, ધબકાઈ કે તૂટી ગઈ હોય
ત્યાં એવા જિનભવનને એકાદ તેની દરકાર કર્યા વિના કુશળ પુરુષે નવું બીજું જિનમંદિર
બંધાવવું ન થઈ અર્થાત્ સૌથી પ્રથમ જીવનભવનનો ઉદ્ધાર કરવો એ કર્તવ્ય છે.
જીવનભવનનો ઉદ્ધાર ન થાય તો શ્રી જિનમાર્ગનો ઉત્કેષ થાય, જેનો તો જીવન
થાય અને શ્રી જિન તરફની ભક્તિ પણ થઈ; માટે સામર્થ્ય હોય તો પ્રથમ જીવન-
ભવનનો ઉદ્ધાર કરવો એ જ ઉત્તમ પ્રવૃત્તિ છે. આ પ્રમાણે પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે જે ગૃહસ્થ
પુરુષ મનોહર એવા જિનભવનને કરાવે તે વિજયની પેઠે પોતાનાં કંઠલુ-કુંભ-ફળદર
વગેરેનો નાશ કરે છે.

વિજયની કથા.

માળવા દેશમાં વિખ્યાત એવી ચક્રપુરી (ચક્રપુરી) નામે ઉત્તમ નગરી છે. એ નગરી-
ની આસપાસ પર્વતો, સરાવરો, નદીઓ, આરામો, બગીચા, પરબો, સહારથાનો અને
કૂવા વગેરે હોવાથી એ રમણીય છે. એ નગરીમાં “વહર” શબ્દનો પ્રયોગ કેવળ રત્નો
માટે જ થાય છે અર્થાત્ “વહર” ના બે અર્થો છે. એક વજ્રરત્ન અને બીજું વૈર-વિરોધ-
દુરમનાવટ. આ બે અર્થોમાંથી ફક્ત ‘વજ્રરત્ન’ માટે જ ‘વહર’ નો પ્રયોગ છે, વિરોધ
અર્થ માટે નહીં. હવે એ નગરીમાં વસનારાં પ્રજાજનો તેમ રાજા પ્રજા વચ્ચે ક્યાંય વૈર-
અર્થ માટે નહીં. હવે એ નગરીમાં વસનારાં પ્રજાજનો તેમ રાજા પ્રજા વચ્ચે ક્યાંય વૈર-
વિરોધ નથી. વળી, અહિં ‘વિગ્રહ’ શબ્દના બે અર્થો છે. એક શરીર અને બીજું સુદ-
લક્ષ-અગસ. એ બે અર્થોમાંથી કેવળ “શરીર” અર્થ માટે જ એ નગરીમાં ‘વિગ્રહ’
શબ્દનો ઉપયોગ છે, લક્ષ અગસ. અર્થ માટે નહીં, જેથી એ નગરીમાં ક્યાંય લક્ષ-
અગસ નથી. તથા ‘ચક્રચલણ’ શબ્દના બે અર્થો છે: એક કુંભારને ત્યાં ચાકડો ચાલે તે
અને બીજું પરચકની-દુરમન સેનાની ચક્ર. એ બે અર્થોમાંથી કેવળ કુંભારને ત્યાં ચાકડો
ફરે એ અર્થમાં એ નગરીમાં ‘ચક્રચલણ’ શબ્દનો વ્યવહાર છે. અને નગરી અભ્ય
હોવાથી તેના ઉપર કાંઈ શત્રુ ચડી શકે તેમ નથી તેથી ‘ચક્રચલણ’ શબ્દનો ઉપયોગ
તેના બીજા અર્થમાં નથી. એવી એ નગરી રૂઠા રત્નોવાળી અને પરચકના ભયથી રહિત
છે. એ નગરીમાં બાળકો નામે પ્રસિદ્ધ રાજા રાજ્ય કરે છે. એ રાજા મહાત્મા છે અને

મીઠું મીઠું બોલે છે. રે ઓકરા ! મારે તને વધારે શું કહેવું ? પરંતુ છેવટનું આ કહી રાખું છું કે તું જીવંતર ચાહેતો હો તો આવી કશી ગરબડ કર્યા વિના જ અહીં રહી શકીશ. બે તારી ઇચ્છા છેલ્લખટાઉની પેઠે પૈસાને ઉઘાડી વિલાસો માણવાની જ હોય તો મારા ઘરમાંથી બહાર નીકળ.

પિતાનાં આવાં કઠોર વચનો સાંભળતાં જ વિજય એવો તો વિંધાઈ ગયો, તેને ઉચ્છ્વાસ મૂકવો પણ મહાકષ્ટ થઈ ગયું અને તેનો હ્રમ જ ખેંચી ગયો. પિતાએ પોતાના ઓકરાને ઘરથી નીકળી જવાની ધમકી આપી અપમાનિત કર્યો છતાં તેણે પિતા તરફ કોઈ પ્રકારનો હુલાવ નહીં જ કર્યો. 'બે પુરુષો કુલિન હોય છે તેઓની રીત જ એવી હોય છે કે તેઓ કષ્ટ પ્રસંગે પણ સ્થિરતા ગુમાવતા નથી.' ઓકરાના વચન સાંભળીને પિતાને તો એવડો બધો તીવ્ર ગુસ્સો ચડી આવ્યો કે તેણે પોતાનું બધું ધન એવી રીતે સંતાડીને રાખવા માંડ્યું કે કોઈ પણ તેને ભાણી ન શકે.

જીવમાત્રનું જીવન મેઘધતુષ્ય જેવું ચંચળ છે એ ન્યાયે વખત જતા, ધનમાં મહા-મૂર્ખાં રાખતો એ શ્રીકૃષ્ણ પણ મરણ પામ્યો. પિતાના મરણને લીધે વિજયને વિશેષ શોક થયો કે તેની આંખોમાંથી પડતાં આસુઓથી તેનું સુખ ધોવાવા લાગ્યું, અને એ રીતે તેણે ભારે ખેદ સાથે છેવટે પિતાનાં મૃત્યુકુલ્યો પૂરાં કર્યાં. શ્રી જિનવચનને સાંભળતા અને શુભનો તરફથી નિરંતર અનુશાસન પામતા તે મહાન આત્મા વિજયે વખત જતાં શોક મૂકી દીધો. અને ચાલી આવેલી પૂર્વની રીત પેઠે જ ઘરનાં કામકાજમાં મન પરોવ્યું. પછી, તપાસ કરતા તેને ઘરમાં ક્યાંય આરે પ્રકારમાંથી એક પણ પ્રકારનું ધન મળ્યું નહીં. ઘરમાં ચોપડા વગેરે બોધા તો તેમાંથી ધનનો પત્તો ન લાગ્યો, તેમ ચોપડા વગેરે તપાસતાં તેમાંથી કયાય ભૂમિમાં દાટેલા ધનની લખેલ હકીકત પણ ન મળી. સંગ્રહ કરેલું ધન પણ ન મળ્યું અને સોનું રૂપું દર દાગીના ઘરેણું ગાંડું વગેરે પણ કાંઈ ક્યાંય જડ્યું નહીં. આ દશા જોઈને વિજય વ્યાકુળ થયો અને તેને એમ થયું કે હવે ઘરનો કારભાર કેમ ચલાવવો ? ધન વગરના લોકો એક પણ કામ પાર પાડી શકતા નથી, સંગ-આસક્તિ વગરના રહેવું અને ધન વિના ચલાવવું એ તો સારા એવા તપસ્વીને જ હોબે, પરંતુ ગૃહસ્થ પાસે ધન ન હોય તો તે દુઃખી જ થાય અને લોકોમાં નિંદાપાત્ર પણ બને. હવે આવી આવી કલ્પનાઓ કરવાથી શું ? બે ભાવી છે તે મટવાનું નથી અને બે થનારું નથી તે થવાનું નથી; માટે હમણાં આવી નકામી ચિંતાઓ કરીને શું કરવું ? આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે વિજયે પોતાના સત્વભાવને-સામર્થ્યને આરોપ્યો અને ચિત્તની જીવનનિર્વાહની વૃત્તિઓને સ્થિરતામાં આણી, પછી તો તે, સાધારણ માણસોની પેઠે હંમેશાનાં કામકાજમાં લાગી પડ્યો. એક વાર વિજયની માતાએ વિજયને કહ્યું કે-હે પુત્ર ! મારા પ્રત્યે પુશી

ઉપર પાણી, માછલાં અને મગરો રાખેલા છે જેથી લક્ષ્મી પાસે કોઈ પહેાંચી શકે નહીં-લઈ જઈ શકે નહીં. કૃષ્ણે તો પોતાની કપાટ જેવી પહેાળી છાતી ઉપર જ લક્ષ્મીને ઘેસાડી-બાંહે સુવરાવી છે, અને પોતાની બન્ને હુલ્લઓ તેના ઉપર બીડી રાખી તેને સંતાડી રાખી છે. વળી, કુબેરભંડારીએ તો શ્રમણની જેમ ભોગોની ઇચ્છા ન રાખતાં લક્ષ્મીને પાતાળમાં મૂકી છાંડી છે અને એની ફરતા સર્પોની મોટી મોટી ફણાઓ રાખી તેને સંતાડી રાખી છે. આવા તને કેટલાક દાખલા આપું ? એવા પણ લોકો થઈ ગયા છે કે જેઓ પોતાના પ્રાણને પણ છોડી દઈ તથા પોતાના મિત્રોનો, સ્વજનોનો, અરે ! પોતાના શરીરનો પણ દ્રોહ કરી લક્ષ્મીને સાચવતા હતા.”

આ સાંભળીને વિભ્ય યોલ્યો:-“હે પિતાજી ! બે લક્ષ્મીને પેલા કરીને આ રીતે જ સાચવવાની હોય તો એ લક્ષ્મીથી આપણને શો લાભ ? લક્ષ્મીનાં બે ફળો છે, એક તો દાનમાં વાપરવી અને બીજું પોતાના ભોગમાં ખરચવી. આ સિવાય તેલું કોઈ ત્રીજું પ્રયોજન નથી એમ અતુલવી લોકો કહી ગયા છે. વળી, હે પિતાજી ! લક્ષ્મીને સાચવી રાખવા વિશે તમે જે સમુદ્ર વગેરેનાં દૃષ્ટાંતો કહ્યાં છે તે પણ બધાં નકામાં છે. દૃષ્ટાંતો તો એથી વિરુદ્ધ પણ મળે છે. દાનવીર બલિરાજા અને હરિશ્ચંદ્ર વગેરેનાં દૃષ્ટાંતો ઉપર જણાવેલાં દૃષ્ટાંતો કરતાં બરાબર વિરુદ્ધ જ છે. એથી એવાં દૃષ્ટાંતો આપવાથી એમ નહીં થતું નથી કે લક્ષ્મીને વાપરવી જ નહીં અને સાચવી જ રાખવી. કૃપાતું પાણી વપરાયા કરે તો જ તેમાં નવું નવું પાણી આવ્યા કરે છે. એ જ રીતે હે પિતાજી ! ધન પણ વપરાયા કરે તો જ નવું નવું વધ્યા કરે છે. એથી ભલકું જે કૃપાતું પાણી ન વપરાય તો જ નવું નવું વધ્યા કરે છે. એથી ભલકું જે કૃપાતું પાણી ન વપરાય તેની આવ બંધ થઈ જાય છે અને છેવટે તેનું પાણી ખૂટી જઈ નાશ પામે છે. એ જ રીતે ધનનો ઉપયોગ દાન કે ભોગમાં ન થાય તો તે, આવતું બંધ થઈ છેવટે, નાશ પામે છે. હે પિતાજી ! એવા તો અનેક માણસો થઈ ગયા છે જેમણે લક્ષ્મીને સર્વ પ્રકારે કેવળ વધાર્યા જ કરી અને એક પાઈ પણ દાન કે ભોગમાં ન ખર્ચી, ભારે એવા કોઈક વિરલા માણસો થયા છે કે જેમણે જગતમાં લક્ષ્મી ભોગવી હોય અને દાનમાં વાપરી હોય. વળી, હે પિતાજી ! કમનશીબ માણસ લક્ષ્મીને ગમે તે રીતે સાચવે તો પણ તે, તેના તાળામાં હુઈ સ્ત્રીની પેઠે રહેતી જ નથી, છેવટે તે ચાલી જાય છે. નંદ રાજાએ લક્ષ્મીને સાચવવા ઘણાં પ્રયત્નો કરેલા પરંતુ છેવટે તે તેની ન જ થઈ, માટે હે પિતાજી, લક્ષ્મીનો આવો અંચળ સ્વભાવ સમજી તેના ઉપરનો મોહ દૂર કરો.”

પેલા શ્રીકૃષ્ણને પોતાના પુત્રનાં આ ભતનાં ઉપદેશ વચ્ચે સાંભળીને કોઈ ઉત્પન્ન થયો અને બડબડવા લાગ્યો કે-“હે હુઈ છોકરા ! તું મારો બાળક હોઈને મને વળી શિખા-મણ દેવા તૈયાર થયો છે ? અને બાળકોના બહુ બોલવાથી શું વળ્યું ? છેવટે તેઓ જ પાછું

જમીનમાં નિધાનરૂપે દટાયેલું પડ્યું છે. યોદ્ધવા જતાં વ્યંતરે તે ધનને લેવા હેતા નથી, માટે એ માટે તું કંઈ પ્રયત્ન કર અને તે નિધાન મળે તો અરધું તારું અને અરધું મારું, માટે તું જરૂર પ્રયત્ન કર. પછી ભૂયલે એ વાત સ્વીકારી અને મંડળ કરી દેવતા-ઓનું આહ્વાહન કર્યું, તેમની પૂજા કરી અને વિશેષ પ્રયત્નપૂર્વક પૂરી કાળજીથી સારી રીતે મન્ત્રો ભણવા લાગ્યો. એ રીતે એ ભૂયલ, દક્ષા થોડી જ વાર ધ્યાનમાં રહી એટલી વારમાં પેલાં વ્યંતરે જેમના ઉપર તેઓનો કાળૂ હતા તે મન્ત્રના પ્રભાવને લીધે તે ભૂતો મંડળમાં પકડાઈ ગયાં. મંડળમાં પકડી પાડેલાં ભૂતોને ચસકાવીને થંભાવી રાખ્યાં અને પછી પેલા વિજયની નજરોનજર જ મહેન્દ્રની નિધાનવાળી જમીન શીઘ્ર યોદ્ધાવા લાગી. થોડી જ વારમાં કોઈપણ ભતના વિદ્ય વગર જમીનમાં દાટેલાં નિધિઓ મળી આવ્યાં, અને તેમાંથી પોતાનો અરધો અરધ ભાગ લઈને પેલો ભૂયલ પ્રાદાણ પોતાને ઘેર ગયો. આ હકીકત જોઈને પેલો વિજય તો વિસ્મય પામ્યો અને વિચાર કરવા કરવા લાગ્યો કે ‘હું નિધાનો યોદ્ધાની વિદ્યામાં કુશળ થયો હોઈ તો મને પણ આ પ્રકારે નિધાનોનો લાભ જરૂર મળે.’ એ માટે હું નિધાનો યોદ્ધાના મન્ત્રોને ઝટ શીખી લઉં. પછી વિજયે વિશેષ વિનય અને સેવાસક્તિ કરીને પેલા ભૂયલ પ્રાદાણને એવો તો પ્રુથ કરી નાખ્યો કે તેણે જ પોતાની મેળે વિજયને નિધાન યોદ્ધાની વિદ્યામાં નિપુણ બનાવી દીધો. પછી આ વિજય પોતાના વિદ્યાશુર ભૂયલને પગે પડ્યો અને પોતાના દટાયેલા નિધાન વગેરેની બધી હકીકત કહી બતાવી. ત્યાર બાદ જલદી તે પોતાના નગર તરફ પાછો વળ્યો. વિના વિલંબે તે પોતાને ઘેર પહોંચ્યો, ત્યાં બંધને તે, જ્યાં નિધાનો દટાયેલાં છે તે જગ્યા ઉપર ગયો અને પેલાં ભૂતરાં ધનને ન ઉઠાવી બધ માટે તેણે જતા-વેંત તે જગ્યાને મન્ત્રી લીધી. હવે વિજયે જપેલા મન્ત્રના પ્રભાવથી એ નિધાનો પર અધિકાર ધરાવતો વ્યંતરેશ એવો તો ગણરાધ ગયો કે એ નિધાનવાળી જમીનની તરફ નજર પણ નાખી શકતો નથી, આથી તે વ્યંતરને ભારે ઉદ્વેગ થયો અને તેને પોતાના વિભંગજ્ઞાનદાર (વિવધારે ભુલ્લ ભુલ્લ, ભંગવિકલ્પે અર્થાત્ જે જ્ઞાન ચૈત્ત્વ ન હોય પણ અનેક વિકલ્પોવાળું હોય તે વિભંગ) આમ થવાનું કારણ તે વ્યંતર સમજી ગયો. તેનો જ પુત્ર, એ નિધાનોને જમીનમાંથી યોદ્ધા કાઢવા ઇચ્છે છે. અને એ માટે જ તેણે મને (વ્યંતરને) થંભાવી રાખ્યો છે. આવી વિષમ સ્થિતિમાં મૂકાઈ જવાથી તે વ્યંતર પોતાના ગચ્ચ માટે પોતાના પુરાણા મિત્ર ગળભદ્રને એકાંતમાં જઈ મળ્યો, અને તેણે કહ્યું કે-‘હે રાજા ! હું શ્રીશુભ નામનો તારો મિત્ર છું, મરીને વ્યંતર થયેલો છું અને મેં જ્યાં મારા નિધાનો દાટ્યાં છે તે જમીન ઉપર રહું છું. હવે, મારાં નિધાનોવાળી મારી એ જમીનને મારા હિકરાએ મન્ત્રી લીધી છે. મને લાગે છે કે-તે મારો પુત્ર જમીન-

વચનોને સમજનારા એવો હું તે વિજયને ધર્મનાં કામમાં કેમ વિઘ્ન કરી શકું ? તું તો ધનની મૂર્છા નકમી રાખી રહ્યો છે. બ્યાસોહને છોડી દે. ઉદર વ્યવહાર એટલે ઉદરડો જેમ ઓહને લીધે પૈસાને આમથી તેમ ફેરવ્યા કરે તે કરવા સિવાય તારે ધનનું બીજું કશું પણ કામ નથી. જો એવો ઉદર જેવો વ્યવહાર કર્યો વિના તને ખેદ જ થતો હોય તો તું ખારી પાસેથી નિધિઓ લાઇ જા અને ધન ઉપર સત્તા રાખવાથી તને ચેન પડતું હોય તો તેમ કર. ' રાજાની વાત સાંભળી પેલો ભૂત હસ્યો અને બોલ્યો: 'હે રાજા ! તારા ઉપર વ્યંતર દેવોની ઓટી કૂપા છે, એટલે વ્યંતર દેવો તારા નિધિઓની કાળજીપૂર્વક સાચવણ કરે છે, એથી કરીને તારા નિધિઓને હું ભેધ શકતો પણ નથી તો લેવાની તો વાત જ રી ? શું તે ? આ નીચેની વાત સાંભળી નથી ? ગમે તેવા સાધારણ રાજાના પણ પાંચસો રખેવાળો હોય છે અને જે રાજા ઓટો હોય તેના તો રખેવાળો ભૂત કેટલાં હોય છે તે બહારી શકાતું નથી. ' આ સાંભળીને રાજા બોલ્યો- 'તો મેં જે ઉપર કહ્યું છે તે સિવાય તારા માટે હું બીજું શું કરી શકું ? મને કોઈ એવો ઉપાય જાહેર નથી કે આ લોકમાં અને પરલોકમાં અવિરોધી હોય. ' આ પ્રમાણે સાંભળીને પેલો વ્યંતરદેવ ખેદ પામ્યો અને જલદી નાશી ગયો. પછી મંત્રના ભેરવડે વિજયે એ બધાં નિધાનો ખોદાવી કાઢ્યાં.

બધાં વિજય પોતે રહે છે તે જ નગરીમાં પૂર્વ દિશામાં આવેલ અંધક નામના ઉવાનમાં ભગ્યુતંત્રુ, ભીંતો તૂટી ગઈ છે અને શિખર પડી ગયું છે એવું-શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું એક જીર્ણોદ્ધાર મંદિર છે. એ મંદિરની પાસે જ આવેલી પટ્ટશાળાઓ લાંબી ગઈ છે, અર્થાત્ જૈન મુનિઓને ઉતરવાનાં સ્થાનો જીર્ણ થઈ ગયાં છે. એ મંદિરની ચિંતા કરનાર કોઈ રહ્યું નથી એટલે જ એની આવી અવહથા થઈ છે એમ બહુને વિજયને એવો વિચાર થયો કે મારે આ જીર્ણ થયેલા મંદિરને સમરાવડું ભેધજો-આ મંદિરનો ઉદ્ધાર કરાવવો ભેધજો. આવું તફન હીજી થયેલ-પડી ભાંગેલ-મંદિર સમું ન કરાવું અને એ તરફ ઉપેક્ષા-ખેદરકારી રાખું તો ખરી રીતે તો જિનેશ્વરની ભક્તિ થઈ શકતી નથી, તેથી તેવા જીર્ણ મંદિરને નવેસરથી જ ચણાવવાનો વિચાર કરી, વિજયે દેવગુરુ નામના સૂત્રધારને-સલાટને બોલાવ્યો. એ દેવગુરુ સલાટ પેલી દરપેટીથી ઉતરી આવેલી અને એ રીતે વરસામાં મળેલી એવી વાસ્તુવિદ્યામાં પ્રવીણ હતા તથા એના હાથ એ કામમાં વિશેષ ચપળ હતા એટલે એ એવું અપાટખંધ ચણુતો કે તેનો ચણવાનો કામ કદપી શકતો ન હતો. વિજયે એ સલાટને તબોળ, વસ્ત્ર અને આભરણ વગેરે આપી પ્રથમ તો ખૂબ જ સંતુષ્ટ કર્યો અને પછી હાથ બેઠીને સલાટને વિજય આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો: 'હે સૂત્રધાર ! અમે આ સંસારરૂપી કૂવામાં વારેવારે પડ્યા કરીએ છીએ, તો તું જો અમને તારા હાથ-નો ટેકો આપ તો અમે તે ભવના કૂવામાંથી બહાર નીકળી શકીએ. તો હે સદ્ધર્મના સચિવ ! તું જરૂર અમારો ઉદ્ધાર કર. ભીંતના પથરો તૂટી ગયા છે; અને શિખરો પડી

માંથી નિધાનો ખોદી કઢાવશે, એના મંત્રના પ્રભાવને લીધે હવે તો હું' (વ્યંતર) એ જમીનને બેઠ પશુ શકતો નથી. એથી, હે રાજા ! મારા ઉપર પૂર્વના સ્નેહને ધારણ કરતો હો અને તને, પૂર્વે કરેલી મારી સેવાઓ યાદ આવતી હોય તો મારાં ઢાંટેલાં નિધાનોને જમીનમાંથી ખોદાવી કાઢવા માટે તૈયાર થયેલા આ વિજયને ખાસ હુકમથી અટકાવ.' એમ કહીને એ વ્યંતર અદૃશ્ય થઈ ગયો, અને રાજાએ પણ એ હકીકત બધી-એટલે વ્યંતરે કહેલી બધી-વાત વિજયને કહી સંભળાવી. એ સાંભળી વિજય બોલ્યો:- 'હે દેવ ! મારો બાપ ધન ઉપરની મૂર્ખાને લીધે વ્યંતર દેવની હલકી ગતિનો પામ્યો છે. વળી, હું જે નિધાનોને ખોદાવું છું તે કાંઈ મારે પોતાને ભોગવવા-વાપરવા સારું નહીં કિન્તુ હે રાજા ! શ્રી વીતરાગ દેવતું ભવન બનાવવા માટે મારો સંકલ્પ છે. મારા બાપે જમીનમાં ઢાંટેલો પૈસો જમીનમાં પડ્યો પડ્યો નકામો ન થઈ જાય અને તે, કાંઈ પુણ્ય કામમાં વપરાય એવી મારી વૃત્તિ છે. વળી હે દેવ ! જ્યાં સુધી બાપ, એ પૈસો આપે નહીં ત્યાં સુધી એને ભોગવવો ચોજ્ય નથી. પેદી દર પેદીથી વારસામાં મળેલી લક્ષ્મી હોય તો જ તેને ભોગવી શકાય અથવા પોતાના બાહુબળથી લક્ષ્મી ચેળવેલી હોય તો તેને પણ ભોગવી શકાય અર્થાત્ 'મારા બાપે પૈસો મને ન આપતાં ઘટી રાજ્યો છે તેથી તેને મારા ભોગ માટે વાપરવાનો નથી પરંતુ તેના કાંઈ પુણ્ય કાર્યમાં ખર્ચ થાય તો ઠીક' એમ માનીને આ જમીનમાંનાં નિધાનોને ખોદાવવા ચાહું છું. વળી, લાગેા દુઃખો વેદોને બાપાએ પેદા કરેલો આ પૈસો શ્રી જિનભવન ચણાવવાના પુણ્ય કામમાં ખર્ચવા ચોજ્ય છે. એ સિવાય પૈસો ખર્ચવાનું બીજું કાંઈ પવિત્ર કાર્ય જણાતું નથી. આમ નહીં કરીને જ હે રાજા ! મેં એ નિધાનોને ખોદાવવા માંડ્યાં છે. ઝુકત ન હોય તો બાપ મને હુકમ કરેા જેથી હે પ્રભો ! જમીન ખોદાવવાનું કામ બંધ પણ રાખી શકું એમ છું.' રાજાએ વિચાર કર્યો કે-વિજય ધર્મનું કામ કરી રહ્યો છે. ધર્મના કાર્યમાં વિઘ્ન કરવું એ પાપ છે માટે રાજાએ વિજયને કહ્યું. 'હે વિજય ! તને ધન્ય છે કે ચૈત્યને માટે આ બાતનો ઉદ્ધમ કરી રહ્યો છે. વળી, રાજાએ જણાવ્યું કે-અમારી જેવા પાપીઓ તો દુર્ગતિ આપે એવા આ રાજકાજમાં ખૂબ ખૂચી ગયેલા છે, અને એ કામની આડે ખાવાપીવામાં પણ નવરા પડી શકતા નથી, માટે હે વિજય ! તારું આ કાર્ય વિના વિઘ્ને સિદ્ધ થાઓ એવા મારો આશીર્વાદ છે.' આ પ્રમાણે રાજાની સંમતિ પામેલો વિજય વિશેષ ખુશ થઈ પોતાને ઘેર પહોંચ્યો. રાજા પણ સંધ્યાકર્મ કરીને હત્યુ જ્યાં પથારી ઉપર બેસવા બેઠ છે ત્યાં પેલો વ્યંતરદેવ ખેદપૂર્વક રાજાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો: 'હે મહારાજ ! તું બલ્લુ છે કે બીજા કાંઈને પ્રાર્થના કરવી એ મોટામાં મોટું પાપ છે, અને એ કરેલી પ્રાર્થનાને વિક્રમ કરી દેવી એ તો વળી એ કરતા વિશેષ પાપ છે.' આ સાંભળીને થોડોક વિલગ થયેલો રાજા પેલા ભૂત સાથે વાત કરવા લાગ્યો. 'હે ભદ્ર ! તું એમ ન બોલ. શ્રી જિન-

અધિવાસન થયું. પછી, ચારે બાજુ જવારા વાળ્યા, વાંસની આગળ ફળોના ઢગલા કર્યા, આરતી ઉતારી અને વિધિપૂર્વક દેવવંદન કરવામાં આવ્યું. વળી પાછું જલિ બાકળા, સાત પ્રકારનું અનાજ, ફળો, વાસણેપ, ફૂલો અને કષાયેલી વસ્તુઓ બધાના જથ્થાવડે વાંસનું અધિવાસન કંથું અને પછી શિખર ઉપર પ્રદક્ષિણા કરવામાં આવી. ત્યાર બાદ મૂળ કલશમાં કુસુમની અંજલિઓ નાખવા સાથે નહેવણુ કરવામાં આવ્યું. પછી ઇંદ્ર સમય આવી લાગતાં, નિર્મળ પાંચ રત્નો જડેલાં છે એવા ક્વજગૃહમાં પ્રતિષ્ઠાના મંત્રો ભણીને વાંસકા ઉપર ઉત્તમ વાસણેપ નાખી તેને યથાસ્થાને બરાબર સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો, અને પછી તેના ઉપર ફળોના ઢગલા અને ઘણાં પકવાનો ઢોકવામાં આવ્યાં. પછી સરળ ગતિથી, જ્ય જ્ય શબ્દ સાથે ક્વજને મૂકવામાં—ફરકાવવામાં આવ્યો અને પ્રતિમાના જમણા હાથ સાથે મહાક્વજને પણ બાંધવામાં આવ્યો. સારા એવા ભેટી દિવસો આવતાં પ્રતિમાના જમણા હાથથી મહાક્વજને છૂટા કરવામાં આવ્યો. તે વખતે યથાશક્તિ સંધને દાન આપ્યું અને એ પ્રમાણે શાસ્ત્રોક્ત વિધિવટે એ વિજયે ક્વજનું આરોપણ કંથું. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે દુઃસાધ્ય મંદિરનું બધું ચણતર કામ સિદ્ધ થઈ ગયા પછી અને મંદિરની પ્રતિષ્ઠાનું બધું કામ પૂરું થઈ ગયા પછી એ વિજયને ત્રણ જગતનું રાજ્ય મળે એ કરતાં પણ અધિક સંતોષ થયો.

પૂર્વોક્ત રીતે વિશેષ હર્ષ પામેલો એ વિજય પોતે નિર્મલો એ ચૈત્યનું અવલોકન કરે છે ત્યાં એ જ જિનભવનની આગળથી લઈ જવામાં આવતો અને જીવનની આશા ખેઈ બેઠેલો એવા એક માણસ તેના બેવામાં આવ્યો. એ માણસ એક ધુઆ ગધેડાની પીઠ પર બેઠેલો હતો, શરીરે આખે મસ લગાડેલી હતી, રાતી કરેણના કૂમકાવાળી સંકે-રાની માળા ગળામાં પહેરેલી હતી, અને અનેક પ્રેક્ષકો એ માણસને એવા તેની આવ્યુ-બાજુ બારે ભીડ કરી રહ્યા હતા. એ માણસની આગળ ઢાલ વાળી રહ્યો હતો, એવા એને કાંધ મારવા સજ્જપુરુષો ફ્રાંસી દેવાની જગ્યાએ લઈ જતા હતા. વિજયે વિચાર કર્યો કે—શ્રી જિન શાંતિનાથ ભગવાનની નજરે પડેલો આ ફ્રાંસીએ ચડી મરણ પામે તો મને ધિક્કાર છે. અરે! એવું બને તો પછી મારે જીવીને પણ શું કામ છે? આમ વિચારી એ વિજય ચોરને લઈ જતા સજ્જપુરુષોને ત્યાં થોડીવાર માટે બિલા રાખી રાજ પાસે ગયો અને હાથ ભેડીને તેણે રાજને આ પ્રમાણે કહ્યું. ‘હે દેવ! આખા જગતમાં શાંતિ કરનાર એવા શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની નજર આગળ આવેલો ચોર પણ ફ્રાંસીએ દેવાય તો એ અત્યંત અનુચિત ગણાય, તો આપ મારા પર કૃપા કરો અને એ બિચારા અતિકરુણ એવા ચોરને સુકત કરી નાખો. એના બદલામાં આપ ભોંઈએ તેટલું ધન લ્યો અથવા મને પણ ફ્રાંસીએ ચડાવી દો.’

ગયાં છે એવા આ જિનભવનના મંદિરનો અર્થોદ્ધાર કરીને હે સૂત્રધાર ! તું ચંદ્ર અને સૂર્ય સુધી ટકે એવી નિર્ભળ કીર્તિને મેળવ. ' આ સાંભળીને પેલો સૂત્રધાર બોલ્યો- ' હે વિજય ! એ માટે બહુ શા માટે ભલામણ કરે છે ? હું એ મંદિરને એવું કરી દઇશ કે ફરીને કોઈ કાળે એ તૂટે જ નહીં. એ મંદિરનું કામ તો એવું છે કે તેથી તારા અને અમારા બેઉનો ઉદ્ધાર થાય એમ છે એટલે આપણ બન્ને માટે એ કામ સંસારસમુદ્રનો પાર પાડવા માટે વહાણુ જેવું છે, માટે એ કામ માટે તારે કોઈ રીતે વારેવારે મને ભલામણ કરવાની જરૂર નથી. '

ત્યાર પછી સારો દિવસ એમને તે સૂત્રધારે એ અર્થ જિનમંદિરનું કામ શરૂ કર્યું અને એ કામ માટે સારા સ્વભાવવાળા, સદ્ભાવ યુક્ત હૃદયવાળા મજૂરોને એ સૂત્રધારે કામે લગાડ્યા. પછી એ કામ માટે રોજ ને રોજ સવિશેષ ઉત્સાહની છોળે વધવા લાગી અને એ સાથે જ મંદિરની ભૂમિશુદ્ધિ, દંઠ પીઠખંધ, પાકો પાયો અને પછી એ ભૂમિ ઉપર ચણતરના થરો વગેરે કામો થવા લાગ્યાં, અને પછી વખત જતાં દેવતાનાં પીઠો બરાબર બંધાઈ ગયાં, ઉપર અનેક શિખરો શોભવા લાગ્યાં, સુવિશાળ આમલસાર ઉપર સોનાના કળશો ચમકવા લાગ્યાં. વિસ્તારવાળાં સ્તૂલ-ભંડાં અને મજબૂત થાંભલાઓ, દ્વારો-બારણાં અને મંડપો એવાં બંધાવાં લાગ્યાં કે દિશાઓ ભિચારી રૂંધાવા લાગી અને મંદિરમાં યથોચિત સ્થાને મોટી મોટી જાગ્યાં, પહોળાઈ અને બંડાઈ એ ત્રણે પ્રકારે યુક્ત એવી મણિની પૂતળીઓની શોભા વધવા લાગી. એ રીતે પેલા દેવશુર સૂત્રધારે વિશેષ સુંદર, મંદર પર્વત જેવું જાંચું અને મનોહર શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર વગર વિલંબે તૈયાર કરી આપ્યું.

હવે સારું એવું લગ્ન-સુહૃત્ આગ્યા પછી સદ્ગુરુના ઉપદેશથી બરાબર સમજીને એ વિજયે તૈયાર થયેલા મંદિર ઉપર મહાધ્વજના આરોપણનું વિધાન શરૂ કર્યું. નગરીમાં અમારીની આઘોષણ કરાવી, દીન અને અનાથ જનોને દાન દેવડાંનું અને મંદિર ઉપર ચડાવવાને યોગ્ય સરળ અને સુસ્તંગ એવો વંશ-વાંસડો તૈયાર કર્યો. એ તૈયાર કરેલો વાંસડો સુંદર ગાંઠવાળો હતો. દંઠ મજબૂત હતો. પોલો ન હતો. કીડાઓનો ખવા-ચેલો ન હતો તથા બળેલો ન હતો. સુંદર વર્ણવાળો, ઉપર નહિં સુકાયેલો એ પ્રમાણે યુક્ત એ વાંશ હતો. મૂળનાયકની પ્રતિમાને અર્ચા કરીને અને મંદિર ફરતી ચારે દિશાઓની જમીનને શુદ્ધ કરીને દિશાદેવતાઓનું આહ્વાન કર્યું. વળી, વાંસડા ઉપર સુવાસવાળાં ફૂલો ચડાવ્યાં, વાંસડાને અધિવાસિત કર્યો તથા વાંસડા ઉપર મીઠાળ, ઋદ્ધિ અને વૃદ્ધિદાયક સરસવો ચડાવ્યા. વાંસડા સાથે ધૂપ કર્યો, સુદ્રાન્યાસ કર્યો અને ચાર સુંદરીઓએ તેને માળ્યો. એ રીતે ચંદ્ર જેવા ધવલ એ મહાધ્વજ માટેના વાંસડું

તે' આવી વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ, બ્યભિચારાદિકની સ્વચ્છંદ પ્રવૃત્તિ કેમ આવરી ? અર્થાત તારી આકૃતિ અને તારી પ્રવૃત્તિ વચ્ચે મેળ ખાતો નથી તેવું શું કારણ ? આ વાત કહેવા જેવી હોય અને મારાથી કશું છૂપાવવા જેવું ન હોય તો જ તું મને મૂળથી માંડીને બધું સર્વથા સ્પષ્ટ કહે, તને જોઈને મને બારે કૌતુક થાય છે. ' પેલો માણસ બોલ્યો: 'વિજય ! તું મારા જ જીવિત તુલ્ય છે એટલે હું તને મારાથી જુદો માનતો નથી; એટલે તારાથી પણ મને કાંઈ છાતું-છૂપાવવા જેવું હોય શકે ખરું ? મારી મૂળથી માંડીને જે હકીકત છે તે તને કહું છું અને તું ધ્યાન રાખીને સાંભળ.

કૌશામ્બી નગરીમાં ચંદ્રદત નામનો એક પુરોહિત છે. હું તેનો જ પુત્ર છું, અને મારું નામ સ્વયંભૂદત છે. વખત જતાં અનેક પ્રકારનાં અનર્થોત્તુ' સંચાલક એવું જોખન આવ્યું, અને મારામાં યોગેની લાલસા એવી અમર્યાદિત રીતે વધી ગઈ કે તેથી હું ભારે લંપટ થયો, અને લંપટતાના કારણે મેં મારા બાપનો બધો પૈસો ઉઘાવી દીધો. આ કારણને લીધે પિતાજીએ મને ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો. પછી હું દેશાંતરોમાં ભ્રમતો ભ્રમતો કામરુદેશમાં પહોંચ્યો, અને ત્યાં મેં એક બૃહદ નામના યોગીને જોયો. એ યોગી આકર્ષણ, દક્ષિભોક્ત, વશીકરણ, ઉચ્ચાટન વગેરે વિદ્યાઓમાં કુશળ હતો, અને ચોગરાશમાં પ્રવીણ હતો. હું એ યોગીના એલો થયો. પછી, લયંકર રાક્ષસો, પિશાચો અને હબરો શાકિનીઓ રહેતા હોવાથી જ્યાં કોઈ જ જર્મ ન શકે એવા દુર્ગમ પર્વતો, ગાઢા જંગલો, મસાણો, આશ્રયો અને ભોટા કોતરોવાળાં સ્થાનકોં વગેરેમાં એ યોગીની સાથે ખૂબખૂબ ભર્યો. એક વાર તે યોગિ મહાત્મા પોતાના કર્મ-દોષને લીધે વિશેષ માદો પડી ગયો અને તે વખતે મેં તેની બહુ સમય સુધી ઘણી સારી રીતે સેવા કરી. બ્યારે તે સાંભળે થયો ત્યારે મારી સેવા-ચાકરીને લીધે તે મારા પર ઘણો જ તુષ્ટ થયો, અને તેણે મને આદર-પૂર્વક કહ્યું કે ' હે બચ્ચા ! તું કહે કે તને હું શું આપું ? હું યોગોમાં લંપટ તો હતો જ તેથી મેં તેને પ્રસાદ સાથે એમ કહ્યું કે-આપની પાસે અદ્વૈત યવાની અંજનસિદ્ધિ છે તે મને બતાવો. પછી એ યોગિએ મને જેવી હતી તેવી ખરેખરી અંજનસિદ્ધિ શીખવી દીધી. પછી, મેં તેનો જલદી પ્રયોગ કરી જોયો તો તે ખરેખરી જ નીકળી, તેણે મને શિખામણ આપેલી કે: હે બચ્ચા ! આ અંજનસિદ્ધિ તું કોઈને પણ બતાવીશ નહિ. જો કહીશ તો એ વિદ્યા ચાહીઆની ભાઈબંધીની પેઠે તારી પાસેથી નાશ પામી જશે. હવે વખત જતાં તેના ચરણકમળોનો પ્રસાદ આપીને હું કેટલા દિવસોથી વનના મંડત હાથીની પેઠે બેઠેલો એકલો જ ફરવા લાગ્યો છું. એવું એક પણ ઊંચું કુળ બાકી નથી, વેશ્યાતું એવું એક પણ ઘર બાકી નથી અને એવું અંતંપુર પણ એકે બાકી નથી કે ભમતા ભમતાં જ્યાં હું સ્વચ્છંદ ન વિલસ્યો હોઉં. આટલા વખત સુધી તો મારી સ્વચ્છંદ પ્રવૃત્તિ ચાલ્યા કરી; પરંતુ હંમણું મારા પરિવારના દુષ્ટ માણસે મને યોગાળી લીધો, અને

વિજયની આ વાત સાંભળીને રાજાએ ખીલેલા કમળ જેવી અને રોળાઓને હલાવવી એવી પોતાની નજર ઝટ ઠંધને અમાત્યો તરફ ફેરવી. પછી, હાથ ભેડી અમાત્યે રાજાને કહ્યું કે-‘ હે દેવ ! એ પાપી ચોરે પોતાની પાસેના અદ્રશ્ય અંજનના^૧ યોગનો પ્રયોગ કરીને તમારા અંતઃપુરની અંદર પેસીને ભારે ક્વચ્છંદી વર્તન ચલાવ્યું છે. પછી તેને પકડી લાવવાની તમારી આજ્ઞા થતાં યોગધર નામના સિદ્ધે તેને પોતાના યોગબળથી બાણી પકડી પાલ્યો અને તમારી પાસે ખડો કર્યો. પછી તમે એવી શરત મૂકી કે-જો એ, પોતાનો અદ્રશ્ય અંજનનો પ્રયોગ ખરાબર બતાવી આપે તો તેને હથપાર કરીને કાઢી મૂકવો અને જોમ ન કરે તો તેને ગધેડા પર બેસાડી, આખા નગરમાં ફેરવી અને એ રીતે ઘણે પ્રકારે વિડંબના આપી ફાંસીએ કે શૂળીએ ચડાવી મારી નાખવો, અથવા એવી જ બીજી કોઈ ખરાબ રીતે એટલે હાથીને પગે કચરાવીને, તેના પર ફૂતરા છોડી મૂકીને અથવા જીવતો સળગાવીને કે ચીરી નાખીને તેને મારી નાખવો. તો હે દેવ ! એ પ્રકારની તમારી આજ્ઞા થવાથી કોટવાળો તેને વધ્યભૂમિ તરફ લઈ જાય છે. હવે તો ફરીવાર તમે કહો તે થાય.

રાજા બોલ્યો: ‘ હે વિજય ! એ ચોર તો બધી જ રીતે હણવા યોગ્ય છે. તેણે ઘણાં ઘણાં વિરુદ્ધ કામો-અપરાધો-ગુનાઓ કરેલાં છે, છતાં મેં તેના ઉપર ભારે કરુણા લાવીને જોમ શરત કરેલી કે જો એ પોતાનો અદ્રશ્ય અંજનનો પ્રયોગ ખરેખરી રીતે બતાવે તો તેને જીવથી ન મારતાં હથપાર જ કરવો અને એ શરત ન માને તો તેને જીવથી જ મારવો જ. વળી હવે હે વિજય ! તું કહે છે તો તેને ફરીવાર કહેવરાવું^૨ હું કે શરત પ્રમાણે તેને સુકત કરવો, પરંતુ તેને છોડવાનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી જોમ અમે નક્કી કરેલું છે. આવી બાબતમાં અમારા જેવાની પણ આજ્ઞા ફરી જાય તો પછી સત્ય ગયું જ સમજવું.’

વિજય બોલ્યો:-‘ હે દેવ ! જેમ તમે કહો છો તેવો એ માણસ લયંકર અપરાધી હોય તો મને એ માણસને ફક્ત ત્રણ રાત સોંપી દો, એટલા સમયમાં હું એની વૃત્તિ, અને ધારણા ગંધું બાણી કરીને પછી તમને જે કહેવા યોગ્ય હશે તે બાબત વિનંતિ કરીશ. ’ રાજાએ વિજયે કરેલી વિનંતી માન્ય રાખી અને વિજય, તે ચોરને પોતાને ઘેર લઈ ગયો. વિજયે અદ્રશ્ય થવાના અંજનયોગને બાણનાર એ માણસને નવરાવી, તેના શરીરે સુગંધી વિકેપન કરી, તેને ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણો પહેરાવી, અને સારાં ભોજનો જમાડી તથા બીજી એવી રીતે તેની સેવાશુશ્રૂષા કરી બહુ ખુશ કરી દીધો. અવસર ભેળને વિજયે એ માણસને પૂછ્યું: ‘ હે ભદ્ર ! તારી આકૃતિ તો બધા સારા એવા લક્ષણોથી સુકત છે, છતાં

૧. અંજન-આખમાં આજવાથી અદ્રશ્ય થઈ જવાનો પ્રયોગ તેનું નામ અંજનયોગ

એક વખતે હું ચારુદત્ત સુનિરાજને વાંદવા ગયો, અને ત્યાં વંદન કરીને તેમની સામે જમીન પર બેઠો. પછી શરુએ મને પૂછ્યું કે-તારું ધર્મકૃત્ય નિત્ય બરાબર નિર્વિઘ્ને ચાલે છે ? તારું શરીર સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનની પ્રવૃત્તિઓમાં બરાબર વર્તે છે ? તારી બધી ઇંદ્રિયો દૃઢ રીતે ઉપશમમાં રમે છે, અને તારું મન શુભ એવા ધન તરફ થોડું પણ ચંચળ થતું નથી ? આ સાંભળીને હું બોલ્યો: હે ભગવન્ ! જિનમંદિરતું કામ ઠીક ઠીક ચાલે છે, એમ તમે પૂછો છો તો એના ઉત્તરમાં મારે આપને કહેવું બેઠકો કે પૈસા વગર કહીઆ વગેરે લોકો શ્રી જિનમંદિરતું કશું કામ કરતાં નથી.

બરાબર આ જ વખતે મારું આવું અસંબંધ વાક્ય સાંભળીને એ સુનિરાજ પાસે બેઠેલો ચક્રધર નામનો ધાતુસિદ્ધ કિમિયાગર પુરુષ હસી પડ્યો. સુનિરાજ શ્રી ચારુદત્ત પોતાની જ્ઞાનશક્તિથી મારા કહેવાનું કારણ સમજી ગયા, અને તેમણે પેલા ચક્રધર ધાતુવાદીને કહ્યું તું એની હાંસી ન કર; એવો એ હસી કાઢવા બેવો માણસ નથી. તેણે ભગવાનતું મંદિર ચણાવવું શરૂ કર્યું છે, પરંતુ એની પાસે પૈસા ખૂટી ગયા તેથી તે મંદિરતું કામ અટકી પડ્યું છે. એ કામની વિશેષ ચિંતાને લીધે આવું મન ઠેકાણું નથી, તેથી જ આ આમ અસંબંધ બોલી રહ્યો છે. આ સાંભળીને પેલા ચક્રધરે પોતાની થયેલી બુદ્ધિની તેની પાસે માફી માગી, અને જે શરૂ કરેલાં શ્રી જિન-ભવનના કામને અગાળ ચલાવવા અને તેને પૂરું કરવા પોતા પાસેના ધાતુવાદનો કિમિયો અજમાવવા ઇચ્છા બતાવી અને તે માટે એ કિમિયાગરે (ચક્રધરે) કોટિવેધ એવા પારાને વિધિપૂર્વક સિદ્ધ કર્યો. પછી રસવેધ કરીને તેણે પેલા પુરોહિત-પુત્રને ઘણું ઘણું સોનું આપ્યું અને એ સોનું પેલા મંદિર ચણનારા સલાઠે, કંઠિઆઓ વગેરેને આપવામાં આવ્યું, તેથી તે કારીગરો વિશેષ રાજી રાજી થઈ ગયા અને તેઓએ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરને જલ્દી પૂરું કરી તૈયાર કરી દીધું. મંદિરની પ્રતિષ્ઠાને પ્રસંગે રાજ્યને નોતરવામાં આવ્યો, અને મોટી ધામધુમથી મંદિર ઉપર ધ્વજ ચડાવ્યો. રાજ્યએ મંદિર માટે દસ ગામની પહેલવહેલી ઉપજ મળે એ માટે દસ ગામના દાનપત્રોના પટા કરી આપ્યા. શ્રી જિન ભગવાનના મંદિરના નિર્માણ અને નિર્વાહ માટે રાજ્યએ બે દસ ગામના પોતાની આજ્ઞા સાથેનાં દાનપત્રો લખી આપ્યાં હતાં તે બધાં આજે પણ વિદ્યમાન છે અને એ બધાં શાસનદેવીની બેઠક નીચે માન ત્રણ હાથ જમીનમાં રાખેલાં છે. આ પ્રમાણે સમગ્રદર્શનનાં કાર્યો મોટા પ્રબંધપૂર્વક કરીને પછી હું શ્રમણ થયો અને શ્રમણહથામાં જે લાખા વખત સુધી સિદ્ધ તપ તપ્યું. પરંતુ એક વખત ભીંત પાછળ વિલાસ કરતાં કોઈ બેઠલાનો રતિકીડાનો અવાજ મારા સાંભળવામાં આવ્યો. હું કામાકાન્ત થયો અને એ રીતે કામરાગવાળો થયેલો હું મરણ પામી શ્રમણ હોવા છતાં

આવી માઠી દશાએ મને પહોંચ્યાઓ, છતાં કેઈ પૂણ્યના યોગને લીધે તારી અમૃત કરતાં વધારે મીઠી એવી નજરે હું પડ્યો, અને તેં મને જીવાડ્યો. આ સાંભળીને વિજય યોદ્ધા: 'હે ભદ્ર ! તને જીવાડ્યા વિશેની એક ખરી હકીકત તું બહુતો નથી, ખરી વાત તો એમ છે કે તું એ ત્રણ જગતના નાથ એવા જિનેશ્વરની દૃષ્ટિએ પડ્યો હતો એટલે જ તું જીવી ગયો છે. અર્થાત્ તને જીવાડનાર હું નથી કિન્તુ ખીએ ત્રિલોક પ્રભુ છે. આ સાંભળીને પેલો ચોર યોદ્ધા: 'એ એમ છે તો તું મને જીવાડનાર એવા એ વિશેષ મહાત્મ્ય ધરાવનારને જ દેખાડ કે તેનાં દર્શન કરીને હું કૃતકૃત્ય થાઉં.' પછી હિમાલયના શિખરોનીય હાંસી કરનાર અર્થાત્ એથીયે ઊંચા એવા ચૈત્યમાં વિજય એને લઇ ગયો; અને તેને શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું દર્શન કરાવ્યું. એ ચોરે એ મંદિરને અને શ્રી જિન-ભગવાનની પ્રતિમાને એકી ટસે મટકું માર્યા વિના ભોથા ક્યું, અને એ રીતે ભેતાં ભેતા તોને એવું લાગ્યું કે 'આવું તો મેં કાંઈક ભેજેલું છે' આ રીતે વિચાર કરતા કરતાં તો એ ચોરને ભતિસ્મરણુ જ્ઞાન થયું. એટલે તેને પોતાને પોતાના પૂર્વજન્મની વાતો યાદ આવી. એ રીતે પૂર્વજન્મને સંભારતાં વેંત જ તે ચોર છેદાયેલા દુક્કની પેઠે જમીન પર પડી ગયો. મૂર્છાને લીધે તેની આંખો મીંચાઇ ગઇ અને આ બધું ભેધ 'આ શું ? આ શું ?' કરતોક વિજય પણ જલદી દોડ્યો. સૂચિત થયેલા ચોરના શરીર ઉપર થંડા થંડા ઉપચારો કર્યા. સારી રીતે ચંપી કરી તેથી એને મૂર્છાં વળી અને પાછો તે જાગૃત થયો, ત્યારે વિજયે તેને પૂછ્યું કે 'આમ કેમ થયું ?' પછી, તેણે કહ્યું કે-મને મૂર્છાં આવવાનું કારણ તને કહી સંભળાવું છું તો ધ્યાન ધરને સાંભળ.

આ જન્મથી આગળ ત્રીજા જન્મમાં હું આ જ નગરીમાં રામદત્ત નામના શેઠનો રામ નામે પુત્ર હતો, અને એ જન્મમાં હું શ્રી જિન ભગવાનનો ભક્ત હતો. એ વખતે શ્રી ચારુદત્ત નામના સુનિરાજ પાસે મારી ઇચ્છા દીક્ષા લેવાની હતી, પરંતુ પિતાજીએ મને અટકાવ્યો, અને કહ્યું કે-હે બેટા ! તું હજી તો જુવાન છે માટે જિનમંદિરોને ખંધાવીને, સાધુ જનોની સેવા કરીને અને છોકરાંઓને જન્મ આપીને તથા સ્વધર્મી લાઇઓનું સન્માન કરીને પછી શ્રમણ થજો. પિતાજીની એ વાત મેં સ્વીકારી અને શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવો શરૂ કર્યો, અને એ માટે સૂત્રધારો, સલાટો અને બીજાં કદીઆઓ તથા મજૂરો રોક્યાં, પરંતુ મંદિરનું અરધું કામ પૂરું થયું ત્યાં મારો બધો પૈસો ખૂટી ગયો, અને મને એવી ભારે ચિંતા થવા લાગી કે હવે આ કામ શી રીતે પૂરું થશે ? અર્થાત્ હું કામની ચિંતાના દરિયામાં ડૂબી ગયો. એ ચિંતામાં ને ચિંતામાં હું ભૂખ, તરસ, ભૂખદુઃખ રાત્રીદિવસ, ઉત્તું કે ટાકું અથવા તાપ કે ઠંડી બધું જ ભૂલી ગયો, અર્થાત્ એ ચિંતામાં મેં એ કશું જ ભણ્યું નહીં.

જાહ છે, આત્મા પોતે જ નરકની ઘોર વૈતરણી નહીં છે, અને આત્મા પોતે જ નરકનું ભૈરવચન્દ્ર છે. આત્મા પોતે જ નરકમાં આવેલી તપેલી એવી કલાંબ-વેળુ નામની નરકની નહીં છે. આત્મા પોતે જ નરકનું અસિવન છે અને આત્મા પોતે જ પ્રલયકાળની ધગધગતી વજ્રના અક્ષિની જ્વાળાઓ છે. આ રીતે કુમાર્ગે ચઢેલો આત્મા પોતે જ બધાં દુઃખનું મૂળ છે. ઉત્તમ વિવેક વગર કોઈની તાકાત નથી કે એ કુમાર્ગે ચઢેલા આત્માને ખરેખરી રીતે અટકાવી શકે. એ વિવેક શ્રી જિનવચનને જાણવાથી પામી શકાય છે. અરણીથી પ્રગટેલો અક્ષિ જેમ વનને બાળી શકે છે તેમ વીતરાગના વચનોને સમજવાથી પ્રગટેલો વિવેક પેલા-કુસંસ્કારોના પાપોને બાળી મૂકે છે. જેમ આગની આંચમાંથી પસાર થઈને શુદ્ધ થયેલું સોનું સૌ કોઈને બધાં પ્રકારનાં સુખ સંપાદી શકે છે તેમ એ જાતના વિવેકથી શુદ્ધ થયેલો આત્મા પણ સૌ કોઈને પરિણામે દુઃખ વગરનાં બધાં પ્રકારનાં સુખ સંપાદી શકે છે. વળી, હે રાજા ! શ્રી વીતરાગનાં વચનો પણ કાંઈ જેમ તેમ જાણી લેવાં રેલાં પડ્યાં નથી, એ વચનોનું જ્ઞાન મેળવવા તો નિરંતર સંયમવાળા શુરુઓની ઉપાસના કરવી જરૂરી છે. પ્રમાદને તણ દેવો જોઈએ અને ઈર્દિયોના વિષય તરફ ભારે વૈરાગ્ય ફેળવવો જોઈએ અને ભારે કદાબદોને છોડી દેવા જોઈએ અને શાસ્ત્રોમાં કહેલી હકીકતોને વારંવાર સાંભળવી જોઈએ.

એ સુનિરાજની આવી ઉત્તમ પ્રકારની ધર્મદેશના સાંભળીને લોકોના મનમાં સદ્-ધર્મના આચરણ વિશે રુચિ જાગી અને તેમણે પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે ધર્મક્રિયાઓનું અહુષ્ય કચું. રાજાએ દેશવિરતિમત સ્વીકાર્યું અને પેલાં દશ ગામની પહેલીવહેલી ઉપજ ચૈત્યમાં જ ભથ્થે એ બાબતનાં દશ શાસનપટ્ટોને પોતે ફરી તાબાં દાનપત્રોરૂપે કરી આપી, તેમાં પોતાના સહીસિક્કા કરી આપી, શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની પૂજા માટે આપી દીધાં. પછી વિજયે ચણાવેલા એ જિનાયતનને પોતાના કુટુંબને બરાબર ભળાવ્યું અને પોતે મોટા મહોત્સવ સાથે સંયમને સ્વીકારી તેની સાધનામાં ઉદ્યમવંત થયો. આ પ્રમાણે સ્વયંભૂત નામના મહાસુનિએ પોતાની ધર્મદેશનાવડે લોકો ઉપર ઉપકાર કર્યો અને તેમ કરી, રાજાને પૂછીને ખંડારનાં ખીજાં જનપદો તરફ વિહાર માટે નીકળ્યા, અને એ રીતે વિહાર કરતા કરતા તે સુનિ, લાંબા વખત સુધી ભવ્ય જનોને પ્રતિબોધ પમાડી સમ્યેત-શૈલ શિખર નામના પર્વત ઉપર જઈ અનશન કરી અચલ, અનુત્તર એવા શિવને પામ્યો.

આ તરફ સંયમ લીધેલો વિજય પણ લણાં શાસ્ત્રોને ભણ્યો. પરમાર્થભાવને બરાબર સમજ્યો, ત્રણ શિષ્યો કર્યા અને તેણે અનેક ભવ્ય જનોને પ્રતિબોધ આપ્યો. નગરા અને આકેરા વગેરે તરફ અપ્રતિબદ્ધપણે વિહાર કરતા કરતા તે વિજય, ચક્રપુરીમાં આવી પહોંચ્યો અને એક ઉદ્યાનમાં ઉતર્યો. સૂત્રપૌરુષી એટલે સ્વાધ્યાયપૌરુષી કરીને પછી તે

આ ભૂતચોનિમાં જન્મ પામ્યો. પછી ત્યાંથી મરણ પામી અહીં હું પુરોહિતનો પુત્ર થયો અને અંતકાળ વખતે થયેલા પૂર્વના કામરાગની દ્રઢ ભાવનાને લીધે મારી યુદ્ધિ ઘણી જ ઉલટી થઈ ગઈ. હાય !!! હાય !!! હું અધન્ય છું, અકલ્યાણી છું, ભાજન છું, પાપી છું. મને પૂર્વજન્મમાં ચારિત્રની સાધનાની સરસ સામગ્રી મળી છતાં હું તેનાથી બહિષ્કૃત થયેલો જ રહ્યો, અને ચારિત્રનો ખરો લાભ ન મેળવી શક્યો. એટલું એટલું ભણતર, એટલું એટલું ધોર પાપ, એ બધું મેં કરેલું છતાંય એ બધું એક પલકમાં જ આકાશના કૂલની પેઠે કેમ નિષ્કળ નીવડ્યું ? આ રીતે શુભ ભાવના આણીને તે ચોર પરતાવો કરવા લાગ્યો અને તેના પૂર્વજન્મમાં ભણેલું ભણતર બધું યાદ આવ્યું અને ચારિત્રની બધી વિધિક્રિયાઓ પણ યાદ આવી તેથી તે મોહને શાંત કરી શ્રમણ થયો અને અદ્ધર રહેલા દેવોએ તેને શ્રમણનો વેશ આપ્યો.

હમણાં જ જે ચોર તરીકે પકડાયેલો હતો તે શ્રમણ થયો. આ હકીકત રાબતે કહેવામાં આવી. હકીકત સાંભળી રાબા અગ્રંથો પામ્યો અને (રાબ) બોલ્યો કે-પુરુષો વિચિત્ર ચારિત્રવાળા હોય છે, એટલે એનો આ બાબતમાં શો વિશ્વાસ કહેવાય ? પછી પેલા દાનપત્રોવાળી વાત રાબાએ બાણી અને તરત જ ચોક્કસાઈ કરવા માટે એ જગ્યા ખોદાવી તો પેલા ચોરે જેવા દાનપત્રો કહ્યાં હતાં તેવાં જ બરાબર મળી આવ્યાં. પછી તો રાબાને ચોરમાંથી મુનિ થયેલા એ પુરોહિત-પુત્ર ઉપર ભારે ભક્તિભાવ થયો અને તેથી એણે પોતાના અંગમાં શેમાંય અનુભવ્યો. અને પછી રાબા વગેરે બધા લોકોએ જાણે એ મુનિસિંહને નમસ્કાર કર્યા. પોતે કરેલ અપમાન માટે રાબાએ એ મુનિ પાસે માફી માંગી અને પછી એ મુનિરાજ એ લોકો તરફ અમૃતની દ્રષ્ટિ જેવી નજર ફેરવતો તેમને ધર્મકથા કહેવા લાગ્યો. જેમ કે- અનેક પ્રકારની કુલ્લ-પનાને લીધે આત્મામાં સ્વચ્છંદ ભાવો વધે છે; એમાંથી પાપના સંસ્કારો જન્મે છે. એ પાપ-સંસ્કારોને પરિણામે આત્મા પોતે પોતાને જ એવી હાણુ કરે છે કે તે હાણુ, સિંહ, હાથી, સર્પ, ઝેર અને શત્રુઓ તરફથી થતી હાણુ કરતાં ક્યાંય ચડી ભથ એવી હોય છે. સિંહ, હાથી વગેરે હાનિકારક પ્રાણીઓને તો યંત્ર, સ્તંભન, ચારણ વગેરે વિદ્યાઓવડે કરીને થંભાવી પણ શકાય છે, પાછો વાળી શકાય છે ત્યારે પાપમાં રાચી પડેલા આત્માને તો ઈંદ્ર પણ ખાળી શકતો નથી-પાછો વાળી શકતો નથી. અથવા સિંહ વગેરે જ્યારે ક્રોધમાં આવે છે ત્યારે માત્ર એક જન્મનો નાશ કરે છે એટલે કે એક જન્મને બગાડે છે, પણ જ્યારે આત્મા અવળો થાય છે-પોતે જ પોતાનો શત્રુ બને છે અને અનંત દુઃખવાળા આ જન્મમરણના ફેરામાં પાડી દે છે ત્યારે તે એક જન્મને નહીં પણ અનેક જન્મોને બગાડે છે. ખરેખર વિચાર કરીએ તો આત્મા પોતે જ નરકનું ઘોર એવું દુઃશાદ્ધભવિતું

તો શું વાંધો છે ? તો એ વાત પણ સુકત નથી. એ રીતે તો જે જે વસ્તુ આકાશમાં ઉપલબ્ધ થાય છે તે બધીને આકાશ શુભરૂપ માનવી જોઈએ. આકાશમાં શબ્દ ઉપલબ્ધ થાય છે માટે તે, આકાશનો શુભ થઈ જાય તો પછી, આ ઘડો, પાટલો, ખાટલો, ગાંઠ-પાન, માણસ વગેરે બહુ ય આકાશમાં જ ઉપલબ્ધ થાય છે, માટે એ બધાંને પણ આકાશના શુભ ક્ષેત્રવા જોઈએ, શબ્દની પંઠે એ બધાંને નિત્ય પણ માનવાં જોઈએ; પરંતુ ખરી રીતે તમે તેમ માનતા નથી તો પછી શબ્દને પણ આકાશનો શુભ અને નિત્ય માનવો એ સુક્ષિપ્તસુકત નથી એટલે ન્યાય પ્રાપ્ત વાત એ છે કે-જે કંઈ વચનરૂપ છે તે બહુ ય પુરુષ-પ્રભૂત છે એમજ સમજવું જોઈએ. તેમા ય જે વચન સર્વજ્ઞપ્રભૂત છે તે વચન પ્રત્યક્ષમાં ધૃતિ રૂપ આપે એવું જ હોય છે એમ માનવું ધરાગર છે. વળી, ચંદ્રગ્રહણ, સૂર્યગ્રહણ વગેરે જે બનાવો અતીન્દ્રિય છે તેને જે કહી શકે છે તે સર્વજ્ઞ જ હોઈ શકે-સિવાય સર્વજ્ઞ, એવા અતીન્દ્રિય બનાવોને અગાઉથી બીજું કોણ કહી શકે ? જેમના અગાઉથી કહેલા એવા અતીન્દ્રિય બનાવો ખરા પડે છે તેને સર્વજ્ઞ જ કહેવા ઉચિત છે, એ રીતે પણ સર્વજ્ઞની સાબિતી થઈ શકે છે, અને અનુમાન પ્રમાણથી પણ સર્વજ્ઞ હોવાનું નિશ્ચિત જાણી શકાય છે માટે સર્વજ્ઞને ન માનવો એ મહામૂઢતા છે. વેદનો પ્રભુતા કોઈ સર્વજ્ઞ પુરુષ નથી માટે તે અપ્રમાણરૂપ છે અને તેમ હોવાથી તેમાં જણાવેલાં યજ્ઞયજ્ઞો પણ ધર્મકૃત્યરૂપે નથી રહેતાં, તેમ એ અપ્રમાણ જોઈએ જણાવાયેલાં એ યજ્ઞ વગેરે, ઘણાં જીવોના નાશક હોવાથી કલ્યાણના પણ કારક નથી થતા વળી, વેદમાં આવેલાં વચનોમાં પરસ્પર યોદ્ધા વિરોધ છે. વેદમાં એક સ્થળે કહેલું છે કે માંદિસ્યાત્ સર્વમૃતાનિ અર્થાત્ સર્વ જૂતોની દિસાને છોડી દેવી અને બીજે સ્થળે કહેલું છે કે-મધ્યાન્હ થાય ત્યારે છસે બકરાઓને મારી નાખવા-આ પ્રમાણે વેદના વાક્યોમાં એક બીજામાં ભારે વિરોધ વર્તે છે. વેદ આ જાતનો વિરુદ્ધ વાક્યોવાળો છે છતાં એ પ્રમાણરૂપ મનાય તો ભારે ખેદની વાત છે. એ પ્રમાણે એ વિજય સુનિએ, વેદવાદી પેલા ભદ્ર પ્રભાકરને ઘણી શાસ્ત્રીય સુક્ષિપ્તગોષ્ઠી સમજાવ્યા ત્યારે તે ખરી હકીકત સમજી શક્યો અને એનામાં સમ્યક્ત્વનો ભાવ જાણ્યો. પછી, તે પ્રભાકરે મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરી એ વિજયસુનિ પાસે દીક્ષા લીધી. એ પ્રભાકર સુનિ પણ બધાં શાસ્ત્રોને સવ્યો. ઉત્સર્ગ શું કહેવાય ? અપવાદ શું કહેવાય ? એ બધી વિધિનો તેને ખ્યાલ આવ્યો અને એવો મહાજ્ઞાની પ્રભાકર સુનિ, પોતાના શુર સાથે ઘણા લાંબા સમય સુધી આ પૃથ્વી ઉપર વિહર્યો.

હવે, વિજયસુનિએ પોતાનો અંતકાળ પાસે આવ્યો જાણી સંલેખના કરી, આહાર-પાણીનો ત્યાગ કર્યો અને તે, ત્રિકૂટગિરિ ઉપર શુદ્ધ પ્રાસુક સ્થાનમાં અનશન સ્વીકારીને રહ્યો. ત્યાં મરણ પામી, સૌધર્મ નામના સ્વર્ગમાં ચંદ્રાક્ષ નામના વિમાનમાં તે, સોનાના વર્ણુ જેવા

પોતાના શિષ્યસમૂહ સાથે શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનાં મંદિરમાં ચૈત્યવંદન માટે ગયો. ત્રણ નિસિદ્ધી કરીને, ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈને તથા ત્રણ વાર પ્રણામ કરીને, પગ મૂકવાની ભૂમિને ત્રણ વાર પ્રમાણે તથા ત્રણ અવસ્થાના ચિંતનપૂર્વક આડુંઅવળું ત્રણ દિશામાં ભેળવું તથા દઈને માત્ર શ્રી જ્ઞાનભિંબ સામે જ દૃષ્ટિને સ્થિર કરીને, ત્રણ સુદ્રાશુક્રત એવું ત્રણ પ્રકારનું ધ્યાન કરીને વર્ણાદિકાકિતભાવના સાથે તે વિજયસુનિએ ચૈત્યવંદન કર્યું. પછી શોચ્ય સ્થાનમાં બેસીને તે સુનિએ ધર્મદેશના આપવી શરૂ કરી. જેમ માલતીની ગંધથી આકર્ષાએલા ભમરા દોડ્યા આવે તેમ દેશના સાંભળવા સાર સભા ભેગી થઈ ગઈ. વિચિત્ર સુક્રિતઓ અને ગહન તર્કોના વિચારને લીધે ગૌરવ પામેલા તેને દેશનામાં દૃષ્ટિવાદ નામના ખારમા અંગનો સાર કહેવાનો હતો. તે વખતે મીમાંસકમતનો પંડિત પ્રભાકર નામનો ભટ્ટ નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો હે ભગવન્ ! જે શાસ્ત્ર પુરુષે બનાવેલું હોય તે અપ્રમાણ હોય છે તો તમે એવા અપ્રમાણ શાસ્ત્રમાંની વાત શા માટે કહો છો ? કદાચ તમે કહો કે-સર્વજ્ઞ પુરુષે બનાવેલું શાસ્ત્ર પ્રમાણ હોય છે અને હું એવા સર્વજ્ઞ પુરુષે બનાવેલા શાસ્ત્રમાંની વાત કહું છું, તો પણ તમે જે સર્વજ્ઞ પુરુષની વાત કરો છો એ પુરુષ 'સર્વજ્ઞ' છે, એમ શી રીતે બાણી શકાય ? 'અસુક પુરુષ સર્વજ્ઞ છે' એવું પ્રત્યક્ષ અનુમાન કે આગમ વિગેરે પ્રમાણો વડે બાણી શકાતું નથી અને જે પુરુષ રાગ-દ્રેષવાળો હોય છે તેનું વચન ધૂર્તાના વચનની પેઠે ખોટું હોવાથી પ્રમાણભૂત માની શકાય નહીં માટે ખરી વાત તો એ છે કે-કોઈ પુરુષે નહીં બનાવેલું એટલે અપૌરુષેય એવું વેદવચન જ પ્રમાણભૂત છે એમ માનવું ભેઈએ. અને એ વેદવચનદ્વારા કહેવાયેલાં યજ્ઞયાગ વગેરે ધર્મકૃત્યોને જ કૃત્યરૂપે હોવા ભેઈએ. પ્રભાકરનું ઉપર પ્રમાણેનું કહેવું સાંભળીને તેને વિજયે કહ્યું કે-ભદ્ર ! તું બધું અનુચિત બોલે છે. તું જે કહે છે કે-વેદો વચનરૂપ છે; અને અપૌરુષેય છે એ હકીકત પરસ્પર વિરોધવાળી છે, અર્થાત્ જે વચનરૂપ હોય એટલે કોઈના બોલરૂપ હોય તે અપૌરુષેય શી રીતે હોઈ શકે ? તું કહે છે કે-વેદવચન અપૌરુષેય છે, એ વાત સાચી હોય તો એ વેદવચનો અપૌરુષેય હોવાથી હંમેશા કેમ સંભળાતા નથી ? જે વચન કોઈનું પણ બોલેલું નથી, તો પછી એ હંમેશા શામાટે ન સંભળાય ? જગતમાં આપણે નજરે ભેઈએ છીએ કે શંખોને કોઈ પુરુષ વગાડે તો જ એ વાગી શકે છે અર્થાત્ શંખો પુરુષક્રિયાની અપેક્ષા રાખે છે અર્થાત્ જે કાર્ય જેની અપેક્ષા રાખે છે તે કાર્ય, તેમાંથી જ જન્મે છે એમ નક્કી બાણવું ભેઈએ; જેમકે ધૂમાડો અગ્નિની અપેક્ષા રાખે છે માટે તે અગ્નિમાં જ જન્મે છે તેમ વચન પણ પછી તે ગમે તે પ્રકારનું હોય તો પુરુષના ઉચ્ચારણની અપેક્ષા રાખે છે, માટે તેનો બનાવનાર પુરુષ છે એમજ સમજવું ભેઈએ. વળી પ્રભાકરે કહ્યું કે-શબ્દ માટે તેનો બનાવનાર પુરુષ છે એમજ સમજવું ભેઈએ. વળી પ્રભાકરે કહ્યું કે-શબ્દ માટે તે સ્પષ્ટને આકાશનો શુષ્ક માનીએ

એવા જિંઘા જિંઘા જિનમંદિરે હેયાત ન હોય તો જૈન દર્શન પણ ન જણાય અને એવી પરિસ્થિતિમાં “ લોકો મિથ્યાત્વથી ભરેલા છે, આજકાલ સારા સાધુઓ રહ્યા નથી, તેમનો વિચ્છેદ થઈ ગયો છે, અતિ દ્વિધજ્ઞાન પણ લોપ પામ્યું છે, ” એવા એવા નિરાશાના (અજ્ઞાન ભરેલાં) વચનો લાભા વખત સુધી-હજારો વર્ષો સુધી સ્થિર રહી શકે અને જહલોકો એવું એવું જ કહ્યા જ કરે. માટે ભાગ્યવાન પુરુષો તો જિનશાસનની ઉત્તતિ માટે ચૈત્યનિર્માણના ઉત્તમ કાર્યના ઉદ્યમવંત થવું ઘટે જ. આ રીતે તે પ્રલાકર સાધુ ઉપદેશ આપતો હતો અને લોકો અચંબાને લીધે આંખો તાકી તાકીને હુંસાતું સીથી પેલા વિજયદેવ તરફ જોઈ રહ્યા હતા તે વખતે યતિઓના ચરણક્રમણને વાંદીને એ દેવ, પોતાના સ્વર્ગના માર્ગ બાણી વળી ગયો, અને મોહમૂહતાને હણી શકેલા લોકો પણ નગરના માર્ગ તરફ ચાલ્યા ગયા.

એ પ્રમાણે શ્રી કથારત્ન કોશમાં ચૈત્યના અધિકારમાં વિજયતું કથાનક સમાપ્ત થયું.

નિર્મળ શરીર વાળો દેવ થયો અને ત્યાં તેનું આયુષ્ય બે સાગરોપમનું હતું. હવે, તે પ્રભાકર અપ્રતિબદ્ધપણે ભૂતળ ઉપર વિહાર કરતાં કરતાં કલકમે ચક્રપુરી નગરીમાં આવી પહોંચ્યો અને ત્યાં ઉચિત સ્થાનમાં બેસીને પછી, પોતાના તપસ્વી શિષ્યોને સાથે લઈને તે પ્રભાકર સુનિ, પેલા શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરમાં ગયો. ત્યાં જઈને દેવદર્શન કરીને તે યોગ્ય સ્થળે બેઠો અને ધર્મકથા કહેવા લાગ્યો. ત્યાં નગરીના લોકો પણ આવી પહોંચ્યા. હવે, પાણીવાળા મેઘની ગર્જના જેવા ગંભીર શબ્દોવડે તે ધર્મકથા કહે છે, એટલામાં બધી દિશાઓને ઊજળી કરતો પેલો સૌધર્મ સ્વર્ગમાં રહેલો વિજયદેવ, તેની પાસે આવ્યો. એ વિજયદેવનો આ પ્રભાકર સુનિ સાથે ગાઢ સંબંધ હતો એટલે જ તે, તેની પાસે ગયો. ઇંદ્રની જેઠે શેલાયમાન એ દેવ, ચૈત્યમાંનાં શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનને વાંદીને અને પ્રણામ કરીને જમીન ઉપર સુનિની સામે બેઠો. એ દેવને બોધને આખી સભા બાજુ કે ચિતરેલી ન હોય અથવા ચૂના વગેરેથી બાજુ બનાવેલી ન હોય એ રીતે ફાદી આંખે-આંખનું મટકું માર્યા વિના તેના તરફ શીઘ્ર, એક ચિત્તે બેઠું રહ્યું. પ્રભાકર સુનિ શ્રુતસાગી હતા તેથી તે પોતાની સામે બેઠેલા દેવના ચિત્તની સ્થિતતાનો ભાવ બાણી શક્યા અને એ દેવ, વિજયસુનિના ભવમાં પોતાનો ચુરુ હતો તેથી તેના ઉપરના પક્ષપાતને લીધે કહેવા લાગ્યા. આ સામે બેઠેલા દેવ એ મહાત્મા છે, એણે જ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું જીર્ણોદ્ધાર ઉદ્ધારણું છે અને એ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરીને એણે પોતાનો અને બીજા અનેક ભવ્ય-જીવોનો પણ ઉદ્ધાર કર્યો છે. એ ચૈત્ય ન હોત તો અહીં સાધુ આવી શકે શી રીતે ? અને સાધુઓ ન આવે તો અમારી જેવાને પ્રતિગ્રાહ પણ કેમ થાય ? ચૈત્યો ન હોત તો ચંદ્ર જેવા ધવળ શ્રી જિનશાસનનો, મોહના પ્રભાવને હઠાવી દે એવો સર્વત્ર અધિક પ્રચાર પણ કેમ કરીને થાય ? વધારે કહેવાથી શું ?

વિજય ! તું ધન્ય છો. તું જ વિજયવંત છો. ગાયના પગલાથી પડેલો ખાસો જેમ જલ્દીથી ટપી જવાય છે તેમ તું સંસારના મહાસાગરને ટપી-તરી ગયો છે. વળી, તે તારી નિર્મળ કીર્તિને વધારી છે. તું પુણ્યવંત પુરુષો માટે ઉદાહરણરૂપ બનેલો છે. શ્રી તીર્થંકર ભગવાનમાં તારી ખરેખરી સ્વાભાવિક-બનાવટી નહીં એવી ભક્તિ છે અને તેને લીધે જ તે આ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર સમરાણું છે. આ જગતમાં અનંત જીવો ભર્યા કરે છે, તેઓ અનેક પ્રકારે પાપ કરે છે અને હિંસાનાં અનેક સાધનો ઊભા કરી જિંદગી પૂરી કરી મોતને માર્ગે આલ્યા બન્યા છે. તેઓ કોઈ પણ પ્રકારનો સદ્ગુણ મેળવી શકતા નથી. તેમાં હે વિજય ! તું એક જ ધન્ય છે કે તે પર્વત જેવું જીવું અને બેનારને અચળો પમાડે તેવું શ્રી જિનમંદિર કસવીને સ્વાધીને સાધ્યો તથા પરાર્થ-પરોપકાર પણ કર્યો.

જ્યારે શ્રી જિનજિંઘ તૈયાર થઈ જાય ત્યારે દશ દિવસમાં તેની પ્રતિષ્ઠા કરી લેવી જોઈએ. તે પ્રતિષ્ઠાના ત્રણ પ્રકાર બતાવેલ છે. પેલી વ્યક્તિઆખ્યા, ખીણ જોત્રઆખ્યા અને ખીણ મહાઆખ્યા. એ ત્રણે પ્રતિષ્ઠાતું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે સમજવાતું છે. વ્યક્તિઆખ્યા એટલે કોઈ એક જ શ્રી જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા અર્થાત્ જે વખતે જે તીર્થ કરને પ્રધાનરૂપે ઠરાવ્યા હોય તેની એકની જ પ્રતિષ્ઠા. જોત્રઆખ્યા એટલે અસુક એક જ તીર્થ કરને પ્રધાનરૂપે ન ઠરાવતા બધા તીર્થ કરોની-શ્રી જયભદ્રેવ વગેરે બધા જિનવરોની પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવી અને મહાઆખ્યા એટલે ચોટામાં ચોટી પ્રતિષ્ઠા અર્થાત્ એક સાથે ૧૭૦ જિનવરોની પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવી તે મહાઆખ્યા ચોટી આખ્યાવાળી-ચોટી પ્રસિદ્ધિવાળી પ્રતિષ્ઠા. આમાંથી ગમે તે એક પ્રતિષ્ઠા કરી શકાય છે. જેવો સમય, જેવી શક્તિ અને જેવા પરિણામ. એ બધું નજરમાં રાખી જે, જેવી પ્રતિષ્ઠા કરી શકવા સમર્થ હોય તેને તે ચોખ્ખું છે. ઘણી પ્રતિમાઓને પદરાવતાં તેમાં પેલી પખાણ-પેલી પૂજા કોની કરવી ? તીર્થ કરે તો બધાય સરખા છે છતાં તેમાં અસુક જ મૂળનાયક અને ખીજ તેવા નહીં. વગેરે પ્રકારની કલ્પનાથી આશાતના થવાનો સંભવ નથી. જે પૂજા કરનાર છે તેના મનમાં શ્રીજિનવરો પ્રત્યે એક સરખો જ આદર છે, એથી અનેક પ્રતિમાઓ હોવા છતાં પખાણ વગેરેને પ્રસંગે કોઈ પ્રકારની આશાતના થવાનો ભય રહેતો નથી. આશાતનાનો સંભવ પરિણામની અશુદ્ધતામાં છે. એથી જ્યાં પરિણામ નિર્મળ હોય ત્યાં આશાતના થતી નથી. આવશ્યક જૂઠ્ઠિ વગેરે અનેક અંશોમાં શ્રી જિનજિંઘ સ્થાપવાનો વિધિ બતાવ્યો છે ખરો, પરંતુ તે વિધિ તો અસ્તિતાનુવાદરૂપ છે એટલે તેમાં બતાવ્યા પ્રમાણે અક્ષરશઃ અનુકરણ કરવાતું નથી અર્થાત્ બતાવેલી વિધિ કરતાં વધારે ખીણ ધર્મપોષક ક્રિયાઓ કરવામાં તે વિધિ નહતરરૂપ નથી. એ પ્રમાણે મુસુક્ષુ આવક પોતાની શક્તિ પ્રમાણે શ્રીજિન-પ્રતિમાને ઘસાવે, પછી તે ચોટી હોય કે નાની હોય, પાષાણની હોય કે મણિની હોય, શ્રીજિનની પ્રતિમાને કરાવનાર ગૃહસ્થ પદ્મરાજાની પેઠે શિવપદને મેળવે છે. એ પદ્મરાજાની વાત આ પ્રમાણે છે.

સુહાકેશ નામે એક ચોટી નગરી છે, જેમાં ઘણી સરસ મહેમાનગતિ થતી હોવાથી કોઈ ભય કે વિશ્વાસતું નિશાન પશુ દેખાતું નથી. એ નગરીમાં ઘરે ઘરે હંસ, કપિજલ, પોપટ, મેનાના મધુર શબ્દો સંભળાતા હોવાથી, ભેનારને મનોહર દેખાય છે. એ નગરીમાં વસનાશ પુરુષોની કીર્તિ, મહાદેવના અદૃહાસ્ય સમાન નિર્મળ-ચેત છે, તેથી એ વિશેષ સુશોભિત છે. વળી, અનંતોપલોગ સુંદર એવી એ નગરી લક્ષ્મીની વક્ષસ્થલી સમાન છે. અર્થાત્ જેમ અનંત-શ્રીકૃષ્ણ લક્ષ્મીના હૃદયનો ઉપલોગ કરે છે તેથી તે(લક્ષ્મી) સુંદર દેખાય છે તેમ એ નગરી પણ અનંત-અનેકાનેક

શ્રીજિનભિંબ પ્રતિષ્ઠાપ્રક્રમે (કરાવવા વિષે) મહારાજ પદ્મનૃપની કથા.

કથા ૧૨ મી.

વિધિપૂર્વકે શ્રીજિનપ્રતિમાનું વિધાન અને તેની પદ્ધતિ.

શ્રીજિનનું મંદિર કરાવ્યું પરંતુ તેમાં શ્રી જિનવરની પ્રતિમા ન પધરાવી હોય ત્યાં સુધી તે મંદિર સમ્યગ્ધર્મબુદ્ધિનું કારણ થઈ શકતું નથી, માટે શ્રી જિનનું મંદિર કરાવ્યા પછી તેમાં શ્રી જિનની પ્રતિમા પધરાવવી જ જોઈએ, એટલે અહીં લખ્ય જનોને સમજાવવા શ્રી જિનની પ્રતિમા કેવી રીતે કરાવવી એ વિશેનો વિધિ કહેવાનો છે. સારો વાર જોઈ સૂત્રધાર(સલાટ)ને જોલાવી તેની પૂજા કરવી જોઈએ. અને પછી પોતાના વૈભવની શોભા વધે એ રીતે તે સૂત્રધારને ધન આપવું એટલે શ્રીજિનની પ્રતિમાનું મૂલ્ય આપવું, પરંતુ એ ચાદ રાખવું જોઈએ કે—સૂત્રધાર નિર્દોષ હોવો જોઈએ, સૂત્રધાર સરળ પ્રમાણિક અને પવિત્ર હોવો જોઈએ. કદાચ નિર્દોષ સૂત્રધાર ન મળે તો પછી સમા પ્રમાણે જેવો તે મળે તેવાનો પણ આદર કરી સમય પ્રમાણે મૂલ્ય વગેરેનો નિશ્ચય કરવો અને તેનું શ્રી જિનપ્રતિમાનું પૂરેપૂરું મૂલ્ય આપવું—મૂલ્ય આપતાં કોઈ પણ રીતે કંબુસાઈ કે અનીતિ વગેરે કોઈ દોષ ન થાય એ ધ્યાન રાખવું—પૂરા વિવેક કર્યા વગર તેમ કિંમત કરાવતા મહાન દોષ પેદા થાય છે. એ અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવું. ગમે તેમ કિંમત કરાવતાં એટલે સસ્તું પડાવી લેવાની બુદ્ધિથી કંઠાઈ કરવાં જતાં પેલો દોષ એ લાગે છે કે—સૂત્રધાર શ્રી જિનપ્રતિમાને સારી રીતે ઘડ્યો નહીં. વળી સસ્તું પડાવી લેવાની દુર્ભતિ ભગતા વધારાનું દેવદ્રવ્ય ખાઈ જવાનું મન થયે અને તેથી શ્રી જિનભિંબ કરાવનાર અને તેના બીજા સહચરો પણ દેવદ્રવ્યના લક્ષણમાં નિમિત્તરૂપ બને છે એટલે પરિણામે એ બધા સંસારમાં અનંતકાળ સુધી ભગ્યા કરે છે. આવા દોષ ન થાય તે માટે ખાસ કાળજી રાખવી, એથી બન્ને પક્ષોમાં પરસ્પર પ્રીતિ વધે છે અને અવિશ્વાસ નથી રહેતો અને બન્ને પક્ષો—પ્રતિમા ઘડનાર અને પ્રતિમા ઘડાવનાર એ બન્ને પક્ષો—વચ્ચે પરમ સ્નેહવાળો સંબંધ બંધાય છે તથા એ સંબંધ જિંદગી સુધી ટકી રહે છે. વળી શ્રી જિનપ્રતિમાને ઘડાવનારે એમ સમજવું જોઈએ કે આ શ્રીજિન-પ્રતિમા સદ્ધર્મની બુદ્ધિનું નિમિત્ત છે માટે તેનો ઘડનાર ઘણું ઓછો ઉપકારી છે, એના જેવો જગતમાં બીજો કોઈ ઉપકાર નથી; એ ભતનો સુંદર વિચાર કરી તે સૂત્રધાર તરફ બહુમાન રાખવું એ વિશેષ યોગ્ય છે. જે જે પ્રકારે સૂત્રધારના ચિત્તને સંતોષ પહોંચાડી શકાય તે બધા પ્રકારે અજમાવી તેના ચિત્તને પ્રસન્ન રાખવાનો અયત્ન કરવો. એમ કરવાથી તે શ્રી જિનપ્રતિમાને ઘણી સરસ ભાવનાથી સુંદર રીતે ઘડી આપી શકે છે.

અનુભારી આચાર્યોએ આવીને કહ્યું કે-સ્નાન, શોય વગેરે પાળવાથી ધર્મ થાય છે, પછી છેલ્લે કપિલમતને માનનારા આચાર્યો આભ્યા અને તેમણે સ્થાપિત કર્યું કે-તત્ત્વજ્ઞાનથી જ ધર્મ નીપજે છે. એ પ્રમાણે તે તે જુદા જુદા ધર્મશુરુઓએ આવીને પોતપોતાના શાસ્ત્રને અનુસારે ધર્મનું જુદું જુદું સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું.

રાણીએ એ બધી ધર્મના સ્વરૂપની જુદી જુદી હકીકતો સાંભળી છતાં તેને પ્રસન્નતા ન ઉપજી અર્થાત્ ધર્મની મીમાંસા વિશે રાણીને જે મોહ થયો હતો તે લેશ પણ પૂરા ન થયો. એમ થવાથી તે ઘણી દુઃખળી પડવા લાગી. રાણીને દુઃખળી પડતી જોઈને રાજાને ભારે ઉદ્વેગ થયો, અને તેણે પોતાના પ્રધાન પુરુષોને આ બધી વાત કહી. પ્રધાનોએ કહ્યું કે-પહેલા આવેલા હતા તે કરતાં જુદા બીજા એક ધર્માચાર્ય છે, તેઓ હજી અહીં આભ્યા નથી. તે બાબતની કાળજીથી તપાસ કરતા નંદનવનના એકાન્ત પ્રદેશમાં રહેલા, સ્વાધ્યાય તથા ધ્યાનમાં નિરંતર તત્પર રહી મનને નિઃક્રમાં રાખતા એવા એક ધર્મસિંહ નામના આચાર્ય હજી રાણી પાસે નહીં આવેલા મળી આભ્યાં. પ્રધાનોએ એમને વિશે રાજાને નિવેદન કર્યું, અને રાજાએ તેમને ભારે માનપૂર્વક બોલાવ્યા. તે આચાર્ય પોતાના કેટલાક શિષ્યો સાથે રાજકુલમાં આભ્યાં, અને યોગ્ય આસન પર બેઠા. રાણીએ ભક્તિભાવથી તેમને વંદન કર્યું અને અગાઉ આવી ગયેલા તે તે ધર્માચાર્યોએ ધર્મનું જે સ્વરૂપ જુદું જુદું બજાવેલું હતું તે બધું તેમને નિવેદિત કર્યું. આચાર્યે એ વિશે જાંભીર વિચારણા કરીને રાણીને ધર્મ વિશે પોતાના વિચારો બજાવતાં કહ્યું કે:-

હે મહાનુભાવ ! બીજા ધર્માચાર્યોએ બજાવેલો ધર્મ વિચાર કેવળ મૂઠ્ઠા માણસના મનને ગમે તેવો છે, પરંતુ સુકિતઓથી તેનો વિચાર કરવામાં આવે તો તે ટકી શકે તેવો નથી. તે સુકિતઓ સાથેની વિચારણા આ પ્રમાણે છે-પેણે વૈદિક આચાર્ય કહી ગયો કે-યજ્ઞમાં બકરાનો હોમ કરવાથી ધર્મ થાય છે એટલે તેના કહેવા પ્રમાણે હિંસા કરવાથી ધર્મ થાય છે એમ થયું, અને એમ થવાથી જે લોકો સુકૃત્ય કરનારા છે અર્થાત્ હિંસા, અસત્ય, બ્યભિચાર વગેરે દોષો ટાળનારા છે તેઓને ધર્મ થતો નથી, અર્થાત્ તેઓ ધર્મથી છંદાયેલા રહે છે એમ તાત્પર્ય નીકળ્યું. કહાય એ વૈદિક સુનિ એમ કહે કે-મંત્રો જોલીને બકરાનો હોમ કરવામાં દોષ નથી એટલે જેઓ મંત્રો બોલનારા છે તેમને દોષ લાગતો નથી તો પછી શાકિનીઓ પણ મંત્રોની બાબત જ છે છતાં તેમનો નિઃક્ર કેમ કરે છે ? અર્થાત્ મંત્રો બોલનાર ધાર્મિક હોય અને તેમને દોષ ન લાગતો હોય તો શાકિનીઓ પણ મંત્રો બોલનારી હોવાથી નિર્દોષ રહી છતાં તેમનો નિઃક્ર શા માટે કરવામાં આવે છે ? હવે, બીજો બૌદ્ધ સુનિ એમ કહી ગયો કે-કરુણા કરવાથી ધર્મ થાય છે. તેમનું આ કથન પણ દંભરૂપ જ છે. તે પોતે તો પાત્રમાં પડેલા માંસને ઘણી ખુશીથી ખાઈને છે

ઉપલોગથી-વિલાસોથી સુંદર દેખાય છે. વળી, ભૂરિભવ્યપર્વાતુગતશરાસનયષ્ટિ જેવી આ નગરી છે. અર્થાત્ ધનુષ્યની લાકડીમાં જેમ ભૂરિ-ઘણાં, ભવ્ય-સુંદર, પર્વ-ગાંધો છે તેમ આ નગરીમાં ભૂરિ-ઘણાં, ભવ્ય-સુંદર, પર્વ-ઉત્સવો થયા કરે છે. એવી નામ તેવા શુણ્વણી આ સુહંકરા (સુખ કરનારી કે શુભ કરનારી) નગરી આખા ધર્માંમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. તેવી એ નગરીમાં સૂર્યપલ (શૂરપલ કે સૂર્યપલ) નામે રાજા રાજ્ય કરે છે. એ રાજાનો મહિમા ઈન્દ્ર કરતાં પણ વધારે છે, જેની આજ્ઞા સાંભળતાં જ શત્રુગણ ભયથી થરથરી જાય છે અને નમી પડે છે. સરોવરના મધ્ય ભાગમાં બહુપત્ર અલંકૃત બહુ પાંખડીવાળું કમલ જેમ શોભે છે તેમ એ રાજાના રાજ્યમાં બહુપાનકમલા અલંકૃત ઘણાં સુપાત્રો વસે છે, અને કમલા-લક્ષ્મીનો પણ નિવાસ છે. વળી એ રાજા કોઈ મોટા વૃક્ષ જેવો છે. જેમ મોટા વૃક્ષો ઉપર અનેક સઉલુ-શકુન-પક્ષીઓ આશરો મેળવે છે તેમ આ રાજાના રાજ્યમાં અનેક સઉલુ-સશુલુ-શુભી પુરુષોએ આશરો મેળવેલ છે. એવા પ્રકારના શુણ્વણી એ સૂર્યપલ રાજાની કીર્તિ દશે દિશામાં ફેલાઈ આખા જગતમાં કુચુદિની પેઠે સુવાસ પ્રસરાવી રહી છે. તે રાજાને લીલાવતી નામે રાણી છે. એ રાણી તેની બધી રાણીઓમાં પ્રધાન પદ્મરાણી છે, અને બધે સાક્ષાત્ રાજલક્ષ્મી ન હોય એવી લાવણ્યવાળી છે. સમય પ્રમાણે એ જાને સાંસારિક સુખવિલાસ અનુભવી રહ્યા છે. અને એ રીતે તેમના દિવસો સુખે સુખે વીતી રહ્યાં છે.

ખીજે કોઈ વખતે રાત્રે લીલાવતી રાણી સુખશય્યામાં સુતેલી હતી ત્યારે તેને એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે-બધે તેના સુખમાં વિશેષ સુગંધથી મહેકતું અને તેને લીધે ઉપર શુંજતા ભ્રમરાઓના અવાજોથી વિશેષ મનોહર લાગતું એવું કમળ પેસતું હોય. ઉપર શુંજતા ભ્રમરાઓના અવાજોથી વિશેષ મનોહર લાગતું એવું કમળ પેસતું હોય. એવું સ્વપ્ન બોધને તે રાણી બાગી ગઈ. ચોતાની યુદ્ધિથી એ સ્વપ્નનો અર્થ વિચારતાં રાણીને લાગ્યું કે-તેને એક ઉત્તમ પુત્ર થવો બોધ્યો અને એ સ્વપ્નની વાત રાજાને જણાવતાં તેણે પણ કહ્યું કે-તને સારો એવો ઉત્તમ પુત્ર જન્મશે. રાણીને રાજાના વચનની હકીકત નિશ્ચિત જણાઈ અને તેથી તે સુખપૂર્વક રહેવા લાગી. પછી કેટલાક મહિનાઓ ગયા પછી ગર્ભના પ્રભાવને લીધે રાણીને ધર્મની મીમાંસા કરવાનો મોહ બાળ્યો એટલે ધર્મ અને તેનું સ્વરૂપ જાણવાના રાણીને ભારે કોડ થયા. એ કોડ રાજાના બાળ્યમાં ધર્મ આવ્યા. કોડો(મનોરથ) પૂરા કરવા સારુ રાજાએ અનેક ધર્માચાર્યોને-ખાખંડીઓને મોકલાવ્યા અને તેમની સાથે રાણી સમજે તે રીતે ધર્મ વિશે વિચારો કરવા શરૂ કર્યા. એ વિચારો સંજોગમાં આ પ્રમાણે છે. પ્રથમ વૈદિક ધર્મના આચાર્યો આવ્યા અને તેમણે કહ્યું કે- યજ્ઞમાં બકરાનું બલિદાન દેવાથી ધર્મ થાય છે. પછી, બૌદ્ધ ધર્મના આચાર્યો આવ્યા, તેમણે જણાવ્યું કે-કરુણા રાખવાથી ધર્મ થાય છે. ત્યારબાદ શિવમાર્ગના પ્રવર્તક યતિ આવ્યાએ આવીને જણાવ્યું કે-લીલા લેવાથી ધર્મ થાય છે. પછી સ્નાતક પરંપરાના

તેના હાથમાં ત્રિશૂળ વગેરે શસ્ત્રો છે એ વાત પણ એક બીજાથી વિરુદ્ધ બાથ છે. અર્થાત્ ત્રિલોચનદેવે કામદેવને યાળી નાખેલ હોય તો પછી એને સ્ત્રીનું શું કામ છે ? તેમજ સંગનો ત્યાગી હોય તેને વળી શસ્ત્રધારણનું શું કામ ? આ પ્રકારે આપરાધ્ય એવા મહાદેવનું સ્વરૂપ પરસ્પર વિરુદ્ધ છે.

આ વખતે ત્યાં આવેલા પ્રજ્ઞાના શિષ્યો બોલ્યા: આ પ્રજ્ઞા નામે દેવ છે. એના ગળામાં રુદ્રાક્ષની માળા છે. એના હાથમાં પાત્ર તરીકે કુંડી છે. એની પાસે એની સ્ત્રી સાવિત્રી છે અને એનું વાહન હંસ છે, તથા એના ચાર મુખમાંથી ચારે વેદો નીકળેલા છે અને એ આ જગતનો કર્તા છે. રાજા બોલ્યા: પ્રજ્ઞા રુદ્રાક્ષની માળા ફેરવે છે તેથી અસાની જણાય છે. જે પૂર્ણજ્ઞાની હોય તેને વળી માળા ફેરવવાનું શું કામ ? હાથમાં કુંડી છે અને વેદને ગણ્યા કરે છે એથી એ, સાધારણ જાતિ હોઈ શકે, પણ દેવ નહીં. વળી સ્ત્રી ને હંસને પાસે રાખેલાં છે એટલે પરિશદી હોઈ રાગી જણાય છે. જે રાગી કે પરિશદી ન હોય તેને વળી સ્ત્રી કેવી અને વાહન કેવું ? જગતની ઉત્પત્તિ તો સ્ત્રી-પુરુષના સંગ'ધથી થઈ રહી છે, એવું પ્રત્યક્ષ જણાય છે, એટલે પ્રજ્ઞા જગતનો કર્તા છે એ પણ વિરોધી હકીકત છે. આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાનું પણ અસંગતપણું હોવાથી યોગનું જણાય છે. અત્રાંતરે શ્રી કૃષ્ણના ભક્તો બોલ્યા: હે મહારાજ ! આ કૃષ્ણ ભગવાન છે. એમણે મહીપીઠને ધરી રાખ્યું છે. સુર, કંસ વગેરે રાક્ષસોનાં ઢળને કચરી નાખેલ છે, સસુદ્રના પાણીમાં સૂતા રહે છે, અને એમની પ્રિયાનું નામ લક્ષ્મી છે. રાજા બોલ્યા: મહીપીઠ તો પોતાના સ્વભાવે કરીને જ અવસ્થિત છે, એટલે શ્રીકૃષ્ણે મહી-પીઠને ધરી રાખ્યું છે એ કથન સત્ય નથી, પરંતુ કૃષ્ણનું કેવળ અતિશયોક્તિભર્યું વર્ણન જ છે. એણે કંસ વગેરે રાક્ષસોનો વધ કરેલો છે તેથી એટલું જ બાણી શકાય છે કે એ કોઈ વિજયપ્રિય ક્ષત્રિય હોવો જોઈએ. સસુદ્રમાં સૂતા રહે છે એટલે એમ બાણી શકાય કે-એ કોઈ કુશળ તરવૈયા હોવો જોઈએ. અને એની લક્ષ્મી પ્રિયા છે એથી તો એ 'કામુક' છે એમ સિદ્ધ થાય છે. આ રીતે કૃષ્ણમાં પણ પારમાર્થિક દેવનું સ્વરૂપ હોય એવું બાસતું નથી.

અત્રાંતરે કારુણિક-મુદ્ધ-નો શિષ્યસમૂહ બોલી ભક્તો-મહારાજ ! આ છુદ ભગવાન છે. એમનું હૃદય કરુણાથી ભરેલું છે. એ પોતાના તીર્થ'નો પરાભવ સહી શકતા નથી તેથી જ પરમપદે જઈને પણ એ પરાભવને દૂર કરવા ફરી સંસારમાં અવતાર લે છે.

રાજા બોલ્યા: એ કારુણિક છે તો પાત્રમાં આવી પડેલા માંસનું ભોજન કરવાની સંમતિ શી રીતે આપી શકે ? પરમપદમાં સ્થિત છે છતાં તીર્થ'નો પરાભવ થતાં પાછો સંસારમાં ફરી અવતાર ધરે છે તે પણ ઉચિત નથી કારણ કે જે પરમપદમાં સ્થિત હોય

શ્રમ કરે છે ? તારાથી ડરી બચ એવો આ માણસ ન હોય. હું મારા પિતાનો અને રાજ્યનો સુઢાં ત્યાગ કરતાં ડર્યો નથી. વળી હું મારી છાતી ફાટી બચ એવાં સેંકડો દુઃખો પડતાં પણ ડરું એમ નથી એટલે તને તો તણખલાની તોલે પણ ગણું એમ નથી. કુમારે એમ કહ્યા છતાં પેલો પિશાચ પોતાની લાંબી, મેલી અને પીળી જટાને દિશાઓમાં ફેલાવવા લાગ્યો, શરીરથી આકાશને ભરી દેવા લાગ્યો, અને ભયથી લોકોને આકુળબાકુળ કરવા લાગ્યો. તથા પ્રલયકાળનો વાયરો વાતાં કંપાયમાન થતાં મોટા પહાડ એવો તે પિશાચ વધારે ને વધારે નાચવા લાગ્યો. તે ભેંધને જરાક હસી પડી એ રાજકુમાર બોલ્યો: હે પિશાચ ! તારી રાજલક્ષ્મીનો આ થોડો દેખાવ હજી કેમ અટકતો નથી ? કદાચ આ દેખાવ અટકી પડે તો આતું બેવા જેવું નાટક ક્યાંથી ચાલે ? આ રીતે લેશ પણ ક્ષોભ પામ્યા વિના એ રાજકુમારે હસતાં હસતાં બ્યારે પેલા પિશાચને સંભળાવી દીધું ત્યારે તે પિશાચ શરમાઈ ગયો, અને પોતાનું ખરું સ્વરૂપ પ્રગટ કરી તે યક્ષ રાજકુમારને આ પ્રમાણે જણાવ્યું. બહુ નાચવાથી શું ? હે રાજપુત્ર ! હવેથી હું તારો ચાકર બન્યો છું તેથી તું મને જેમ હુકમ આપીશ તેમ હું તારાં કાર્યોં કરીશ. હું તારાં અસાધારણ પરાક્રમ અને ચરિત્રોત્ક્રંદ જીવતાં સુધી તારો વેચાણ થયેલ છું. યક્ષના એ વચનોનો “સાર” કહીને રાજપુત્રે સ્વીકાર જીવતાં સુધી તારો વેચાણ થયેલ છું. યક્ષના એ વચનોનો “સાર” કહીને રાજપુત્રે સ્વીકાર કર્યો અને પછી તેણે એ મંત્રનો બપ કરવો તણ દીધો. ત્યાર પછી, તાપસની સંમતિ મેળવીને તે રાજકુમાર ઉત્તરદિશા તરફ ચાલવા લાગ્યો. રાજકુમાર પક્ષની પાસે પ્રવાસમાં તેને સદા સહાય કરનાર “વિસ્સસુહ” નામે યક્ષમંત્ર હતો તેથી એ મંત્રનો અધિક્ષતા યક્ષ જ તે રાજકુમારનાં બધાં મનોવાંછિત કાર્યોં પૂરાં કરતો હતો અને તેને લોભન વગેરેની સામગ્રી પણ પૂરી પાડતો હતો. આ રીતે તે પક્ષકુમાર, નિરંતર પ્રયાણો કરતો કરતો ત્રણ લોકની લક્ષ્મીના નિવાસ સીંહપુર (સિંહપુર) નામના ગામની પાસે આવી પહોંચ્યો. તે નગરમાં વધરસિંઘ (વૈરસિંહ કે વજ્રસિંહ) નામે રાજ હતો. એ રાજ સ્વભાવે સર્વ ધર્મનો અનુરાગી હતો, સુશીલ હતો, કરુણાવાળો હતો અને પરાપક્ષી હતો. તેણે પોતાના સર્વ ધર્મ તરફના અનુરાગને લીધે એક દિવસે ઊંચા શિખરવાળાં મંદિરોમાં મહાદેવ, બ્રહ્મા, કૃષ્ણ, જિન અને સુદ્ધ એ બધા દેવોની પ્રતિમાઓની પ્રતિક્ષા કરાવી અને બધા ધર્મના આચાર્યોને બોલાવી તેમની સાથે જુદા જુદા દેવોના સ્વરૂપ વિશે ચર્ચા કરવી શરૂ કરી. તે આચાર્યોમાંનાં શિવમતના શિષ્યોએ કહ્યું. મહારાજ ! આ ત્રિલોચન (ત્રણ આંખવાળો) નામે દેવ છે, એના અડધા શરીરમાં એણે પોતાની સ્ત્રી પાર્વતીને ધરી રાખી છે, કામદેવને બાળીને ખાખ કરી નાંખ્યો છે અને હાથમા ત્રિશૂલ અને ધનુષ ધરી રાખ્યાં છે. અને સંગ માત્રને તણ દીધો છે.

રાજા બોલ્યો: એના અડધા શરીરમાં સ્ત્રી છે અને એણે કામદેવને બાળી નાખેલ છે. આ બન્ને હકીકત પરસ્પર અસંગત છે. તેમજ એણે સંગ માત્રને તણ દીધેલ છે અને

સમજવાનું કહેવામાં આવે તો તે ખરેખર મહામૂંઢતા જ છે. કોઈ મનુષ્યને એવો માલ મળતો હોય કે જેને ખરીદવાથી તેને ઘણો નફો-વિશેષ ધનલાભ થતો હોય તો શું એવા માલને ખરીદવા તે મનુષ્યને તેના શુરુઓ-વડિલજનો અટકાવે તે શું ઉચિત છે ? રાજાએ આમ કહ્યા પછી તે પાખંડીઓ બોલ્યા કે, ‘ અમુક જ દેવ છે ’ એ રીતે આ દેવસ્વરૂપનો નિર્ણય કોઈ જાની કરી શકે વા કોઈ દેવ કરી શકે; પરંતુ એ વિશેની આપણી બુદ્ધિ બુદ્ધિ પ્રકારની કલ્પનાઓને પ્રમાણરૂપ ન માની શકાય.

રાજા બોલ્યો:—‘ આ સાચું છે. ’ પછી, રાજાએ પોતાના માણસોને કહ્યું કે, ‘ અરે ! આ નગરમાં બધે ઢાલ વગડાવીને એવી બહેરાત કરો કે—જે કોઈ પ્રબળન કોઈ જાની પુરુષને ઓળખતો હોય વા જેણે ખાસ કોઈ દેવને સિદ્ધ કરેલ છે એવા પુરુષને બાણતો હોય તે પ્રબળને રાજા પાસે આવીને પોતાના ઓળખીતા જ્ઞાનીની કે દેવસિદ્ધ પુરુષની સૂચના આપવાની છે; કારણ કે આ વખતે રાજાને કોઈ જાનીતું કે દેવસિદ્ધ પુરુષતું ભારે પ્રયોજન પડ્યું છે. ’ રાજાના તે માણસોએ ‘ તદ્વત્તિ ’ એમ કહીને નગરમાં ચારે કોર ઢાલ વગડાવી રાજા તરફથી હિપર જણાવ્યા પ્રમાણેની બહેરાત કરી.

આ બહેરાતની ધોષણા રાજપુત્ર પદ્મકુમારે સાંભળી. એ વિશે તેને ભારે કુતૂહલ થવાથી તે બહેરાત કરનારાઓને તેણે પૂછ્યું. ‘ ભો ! જાનીતું કે દેવસિદ્ધ પુરુષતું રાજાને શું કામ પડ્યું છે ? ’ રાજાના માણસોએ કહ્યું, ‘ હે મહાભાગ ! અમારો રાજા દેવ, શુરુ અને ધર્મના સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરવા ઇચ્છે છે. બીજા બીજા અનેક ધર્માચાર્યો સાથે તેને એ બાબત વિશેષ વિવાદ થયો છે, માટે એ વિશે નિર્ણય મેળવવા તે, કોઈ જાની કે દેવસિદ્ધ પુરુષને મધ્યસ્થ તરીકે શોધે છે. એ મધ્યસ્થ એવો હોવો જોઈએ કે જેના વચનથી રાજાને દેવ, શુરુ અને ધર્મના સ્વરૂપનો સાચો નિર્ણય થઈ તે દરેકની ખરી પ્રાપ્તિ થઈ જાય. એવા મધ્યસ્થને મેળવવા માટે આ અમારી બહેરાતની ધોષણા છે. ’ પછી કુતૂહલને લીધે એ પદ્મકુમાર, રાજા પાસે ગયો, ત્યાં તેના એક ઓળખીતા આરણ્યપુત્રે તેને ઓળખી કાઢ્યો અને તે, રાજપુત્ર પદ્મકુમારના શુણ્ઘાન કરવા લાગ્યો. પછી રાજાએ તેને ઓળખ્યો અને પોતાની પાસેના આસન પર બેસાડ્યો. કુશળ સમાચાર પૂછ્યા.

પ્રસંગ મેળવી રાજકુમાર પદ્મે રાજાને કહ્યું. “ હે મહારાજ ! આ બધા વીથિ કોનો—બુદ્ધિ બુદ્ધિ સંપ્રદાયના આચાર્યોનો—અહીં શામાટે મેળો ભર્યો છે ? ” પછી રાજાએ જે હકીકત પહેલાં બનેલી હતી તે બધી વીગતથી કહી બતાવી અને કહ્યું કે—દેવ, શુરુ અને ધર્મના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવાનો મારો ઉદ્દેશ છે. એમ કહી રાજાએ, તે રાજકુમારને શિવ વગેરે દેવોની પ્રતિમાઓ દેખાડી. રાજકુમારે યજ્ઞ તે દરેક પ્રતિમાને પોતાની નિપુણ નજરથી બરાબર

તે ફરી અવતાર કેમ લઈ શકે ? એ પણ વિરુદ્ધ હકીકત છે એટલે બુદ્ધમાં દેવતત્ત્વનું સ્વરૂપ પરસ્પર વિરોધી છે.

અત્રાન્તરે અરિહંતના ભક્ત લોકોએ કહ્યું-મહારાજ ! આ અરિહંત દેવ છે. એણે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર મોટા દોષોને છુટી લીધા છે. કામદેવને હણી નાખેલ છે. શત્રુ અને મિત્રમાં એમનું મન સમાન છે. સ્ત્રી રહિત છે અને તેમને કયાંય મહેરવ નથી.

રાજા ઓલ્યો. આ સાચું છે. હમણાં જણાવેલું સ્વરૂપ અરિહંતનું હોય તો એમની દૃષ્ટિ પ્રશંતા કેમ હોઈ શકે ? શરીર સૌમ્ય કેમ હોઈ શકે ! પ્રહરણ શસ્ત્ર એક પણ પાસે નથી, સ્ત્રી પણ નથી એ પણ કેમ સંભવે ? વળી, એમના ઉપર ત્રણ છત્રો છે, એમની આસપાસ ભામંડળ છે, વગેરે જે એમની પૂજા-પ્રતિષ્ઠા છે તેવી ખીબા કોઈ દેવમાં દેખાતી નથી એથી ચોક્કસ માલુમ પડે છે કે આ જ પરમાત્મા છે. સતોવડે સેવવા યોગ્ય છે, અને સંસારનો પાર પામવામાં હેતુ પણ છે. રાજા વિચારે છે કે મને તો આ અરિહંત સાચો પરમાત્મા જણાય છે, પરંતુ ખીબા કોઈ મધ્યસ્થ દ્વારા પણ આ નિશ્ચય થઈ શકે તો હું ખીબા દેવાનો ત્યાગ કરીને આ જ દેવમાં હું મારા મનને સ્થિર કરું.

અરિહંત તરફ સ્થિર થતું મન જાણીને અને તે વિશે રાજાનું ભક્તિયુક્ત વચન સાંભળીને અન્ય જે જે ધર્માચાર્યો ત્યાં આવેલાં હતાં, તેમને ભારે મત્સર થયો અને તે બધા ભેગા થઈને રાજાને એમ કહેવા લાગ્યા-હે રાજા ! તું આવું અયુક્ત કેમ ઓલે છે ? અરિહંતની શ્લોઘા કેમ કરે છે ? એ અરિહંત તો વેદબાણ દેવ છે, અને તારા કોઈ પૂર્વજોએ પણ તેને દેવરૂપે સ્વીકારીને પૂજેલ નથી. તારી કુલપરંપરામાં જે દેવ અને શુરુ ચાલ્યા આવે છે તેમને લ્યભય નહીં. જેઓ સત્પુરુષો છે તેઓ અપદ્રવમાં રાગ કરે તે ઉચિત ન ગણાય. હે રાજા ! તારું ચિત્ત ઉન્માર્ગ તરફ ગયું છે એટલે અમે કોઈ પણ રીતે તારા તરફ એદરકાર રહી શકીએ નહીં અને પૂર્વ પરંપરાને તું છોડી દે તો અમે તારી સામે અમારો બળ પણ કાઢી નાખીએ એટલા બધા અમે તારા તરફ કાળજીવાળા છીએ. રાજા ઓલ્યો : તમે આવું મર્યાદા વગરનું ઓલો તે અયુક્ત છે. તમારી જેવા અનેક સંપ્રદાયો અને શાસ્ત્રોના ભણકારોના મુખમાં આવું વેણ શોભે નહીં. જેમ સોનું અને રત્ન વગેરેની પરખ કર્યા વિના જ તેને લેનારા અકુશળ લેખાય છે અને લોકોમાં હાંસીપાત્ર બને છે. તેમ દેવ, શુરુ અને ધર્મની પારખ કર્યા વગર તેને માનનારા અકુશળ લેખાય છે અને લોકોમાં હાંસીપાત્ર બને છે. પૂર્વથી ચાલી આવેલી પરંપરા એ યુક્તિ-યુક્ત હોય તો જ અનુસરણીય જણાય અને યુક્તિયુક્ત ન હોય છતાં જો તેને અનુસરણીય

પણ તારી શકે છે એ હકીકત યુક્તિવિરુદ્ધ છે અને પ્રત્યક્ષથી પણ વિરુદ્ધ છે, માટે રાજ-
દ્વેષ વગરના અને પ્રાણીમાનને સુખ આપનારા અરિહંત દેવને યાદ કરે અને કદાચહને
તણ ઘો, એટલે અરિહંત સિવાયના ળીઝ બધા સાંસારિક દેવોને છોડી ઘો. તમારી ઈચ્છા
આ સંસારસમુદ્રને પાર પામવાની હોય તો જે નિશ્ચય મેં તમને જણાવેલો છે તેને જ
અનુસરે' એમ કહીને પેલો યક્ષ એકદમ અન્તર્ધાન થઈ ગયો.

યક્ષની આ વાત સાંભળીને રાજ, પેલો રાજકુમાર અને ત્યાં બેઠેલા કદાચહ વગરના
બધા લોકો ખુશ ખુશ થઈ ગયા અને વિવાહ કરવા આવેલા બધા કુતીચિંકે-ધર્માચાર્યો-
શરમાઈને પોતપોતાને ઠેકાણે આવ્યા ગયા. રાજ અને પેલો કુમાર એ બંને જણા પણ
વધારે વખત સુધી શ્રી જિનની પૂજા અને સ્તુતિ કરીને રાજપ્રાસાદે ગયા. ત્યાં રાજએ
કુમાર સાથે લોજન લીધું. આ રાજકુમારે જ દેવના સ્વરૂપનો નિષ્કૃય કરવામાં વિશેષ
મદદ કરેલી છે તેથી 'આ મારે પરમ ઉપકારી છે' એમ સમજીને રાજને કુમાર પ્રતિ
ભારે પ્રસન્નતા થઈ અને તેથી રાજએ પોતાની સુરસુ'દરી નામે પુત્રીને એ રાજકુમાર
વેરે પરણાવવી એમ નક્કી કર્યું. સારું સુહૃત્ આવતાં રાજપુત પદ્મકુમાર એ સુરસુ'દરીને
પરણ્યો, અને એ બંનેનો વિવાહ મોટી ધામધૂમથી ઉજવવામાં આવ્યો. પછી એ રાજએ
રાજકુમારને 'મહામહેશ્વર' ને પદે સ્થાપ્યો અને પછી તે બંણે પોતાના મહેલમાં રહેતો
હોય એ રીતે ત્યાં સુખપૂર્વક રહેવા લાગ્યો.

હવે કેઈ બીજે પ્રસંગે એ રાજકુમાર અને તેનો સાસરો રાજ એ બંને એકાંતમાં
બેઠા હતા તે વખતે એકાએક આકાશમાં ઊડતો દિવ્યજ્ઞાનદૃષ્ટિવાળો અને જેની પાછળ
કેટલાક વિદ્યાધર કુમારો આવી રહ્યા છે એવો ક્ષેમંકર નામે ચારણશ્રમણ રાજમહેલના
ભાગ તરફ ઊડતા આવતા નજરે ભોવામાં આવ્યા. આશ્ચર્યકારી રૂપવાળા એવા એ મુનિ-
વરને ભેતાવેત જ વિસ્મય પામેલો રાજ આસન ઉપરથી શીઘ્ર ઊભો થઈ ગયો અને હાથ
બેઠી, માથું નમાવી તે મુનિને વિનવવા લાગ્યો. "હે ભગવન! પ્રસન્ન થાઓ. તમારા
અરણ્યકમળું દર્શન આપો. અનુગ્રહ કરો અને અમારું જીવન સંકળ કરો." રાજનાં
આવાં વચન સાંભળી પેલા ક્ષેમંકર મુનિના હૃદયમાં રાજ ઉપર કરુણા થઈ આવી અને 'નીચે
નહીં ઊતરું તો આ રાજની સ્નેહતાભરી પ્રાર્થનાનો ભંગ ક્યો જણાશે' એમ ધારી તે
આકાશમાંથી મુનિ રાજભવનમાં ઊતર્યા, અને રાજએ એને ઉચિત આસન આપતાં તે બેઠા.
બરાબર આ જ વખતે રાજ અને તેના જમાઈ પેલો રાજકુમાર બંને જણાએ ક્ષેમંકરના
અરણ્યુગલમાં વિશેષ આદર સાથે પોતાના મસ્તકો ધરતીને અડે એ રીતે નીચે નમાવીને પંચાંગ
નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે કહેવાની શરૂઆત કરી. "હે ભગવન! આજે અમે કૃતાધ
થયા છીએ, સ્વસ્થ થયા છીએ અને આજે જ તમારું દર્શન થવાથી અમે સંસારસમુદ્રનો

નેહ-તપાસી. પછી રાજ્યે તે કુમારને પૂછ્યું. “હે કુમાર ! તું કહે કે આમાંથી તને કયો દેવ પસંદ છે ?” કુમાર બોલ્યો: “એ તો સ્પષ્ટ જ છે. એ વિશે શું કહેવું ?” રાજ બોલ્યો, “તોપણ એ દેવ તને ગમતો હોય તે વિશે સંક્ષેપથી કહે.” કુમાર બોલ્યો: “સાંભળો.

એ દેવોના હાથમાં અનેક પ્રકારના અસ્ત્રશસ્ત્રો છે તે દેવો રાજ વગરના છે એમ કેમ કહી શકાય ? એ દેવોની પાસે સ્ત્રીઓ બેઠેલી છે, તેઓ રાજ વગરના છે એમ કેમ કહેવાય ? એ દેવો યજ્ઞમાં પશુને હણવાની વાત કહે છે તેઓ કરુણાવાળા છે એમ કેમ કહેવાય ? એ દેવોની પાસે છત્ર, ચામર, ભામડલ, અશોકવૃક્ષ, સુરપુષ્પવૃદ્ધિ, દિવ્યદંડુભિ, આકાશગામી આસન અને દિવ્ય ધ્વનિ એ આઠ મહાવિભૂતિઓ નથી તેઓ ‘દેવાધિદેવ છે’ એમ કેમ મનાય ? માટે આ બધા દેવોમાં બધા શુભોની વિભૂતિવાળો આ એક અરિહંત જ દેવ વિજયવંત છે.”

રાજ બોલ્યો:—“એ એમ જ છે અને અમને પણ એમ જ લાગે છે, પરંતુ કોઈ દેવના સુખદ્વારા આ જાતનો નિર્ણય બહાર થાય તો આ બધા બુદ્ધા બુદ્ધા ધર્મચાર્યોને પણ બોધ મળે.” પછી રાજકુમાર પાસે રાજની પાસે જઈ તેના કાનમાં કહ્યું કે—“એ એક યક્ષને ઘણા લાંબા સમયથી સાધી રાખેલો છે.” એ બાણી રાજ બોલ્યો—“હે કુમાર ! મારા ઉપર બહુ પ્રકારે ક્રોધ કરી, તું એ યક્ષને એવી રીતે સૂચના કરેલો આ સંશય લાંગી ભય.” કુમાર બોલ્યો:—“હે રાજ ! તું કહે છે એમ જ કરું છું.” પછી કુમારે યક્ષને સંભાર્યો. એ હાજર થયો એટલે કુમારે તેને કહ્યું—હે “યક્ષ ! તું પ્રત્યક્ષ થઈને દેવના સ્વરૂપ વિશે આ લોકોને તારા નિર્ણય કહી સંભળાવ.”

ત્યાર પછી, ઉપર નીચે ચારે બાજુ મોતીઓ લટકી રહ્યાં છે, અને ધમધમ કરતી ધુધરીઓનો અવાજ પ્રસરી રહ્યો છે એવા વિમાન ઉપર ચડીને કાનમાં મહિમય ગળ-હળતા કુંડળોને પહેરેલો બાણે કે ઇંદ્ર ન હોય એવો એ યક્ષ આકાશમાં પ્રગટ થઈને અદ્ભૂત સ્થિત થયો. તેને બેઠેને રાજ અને પેલા બધા ધર્મચાર્યો ઘણા ખુશી ખુશી થઈ ગયા અને એમને એમ લાગ્યું કે—આપણે જેને યાદ કરતા હતા તે જ આ પરમેશ્વર આવી પહોંચ્યો. એને આવેલો બેઠેને રાજ વગેરે બધા લોકોએ તેના તરફ સાદરભાવે પૂજાની અંજલિ ઉઠાળી અને કહ્યું કે—“હવે એ, આપણને અહીં જે ઉચિત હોય તે કહી સંભળાવે.” આ વખતે યક્ષ બોલ્યો:—“હે મહાનુભાવો ! તમે નિર્મળ મતિવાળા થઈને પણ દેવ વગેરેના સ્વરૂપ વિશે શા માટે સંશય કરો છો ? ‘દેવો રાગદ્વેષ વગરના હોય છે’ એ વાત તો એક બાળક પણ સમજે છે. જેઓ રાગદ્વેષવાળા છે તેઓ પણ પૂજાપાત્ર હોય તો પછી, જગતમાં અપૂર્ણનીય એવું કોઈ નથી એમ થયું અર્થાત્ પ્રાણીમાત્ર પૂજાપાત્ર થયાં. અચાગ જળના પ્રવાહમાં પડેલો જે, પોતાની જાતને તારી શકવા સમર્થ નથી તે, બીજને

પશુકુમાર પાસે ગયા ‘આ તો મારા પિતાના પ્રધાનો છે’ એમ તેમને ઓળખી ફરથી જ ઊભા થઈ કુમારે તેમને સન્માન આપ્યું અને તેઓ એક બીજા પ્રેમથી પરસ્પર ભેટી પડ્યા અને પછી પાસેના આસનો ઉપર બેઠા. ત્યારબાદ રાજકુમાર પશુને તેમને પોતાના પિતાના કુશળસમાચાર અને દેશની સ્વસ્થતાના સમાચાર પણ પૂછ્યા. તેઓએ બધા સમાચારો ઉચિત રીતે જણાવ્યા. બરાબર આ જ વખતે લોજનનો સમય થયો. રાજકુમાર પણ, તેમની (પ્રધાનોની) સાથે લોજન કરવા માટે જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. પહેલાં તેણે દેવોની પૂજા કરી અને પછી લોજનનો વિધિ પૂરો કર્યો. પછી પ્રસંગ મળતાં તે પ્રધાનપુરુષોએ રાજકુમાર પાસે વિનંતિ કરી કે-“હે મહાભાગ ! તમારા પિતાનું શરીર હવે ન મટી શકે એવા રોગથી જીર્ણ થઈ ગયું છે. હવે તેમની ઈચ્છા પરલોકનું ભાતું બાંધી લેવાની છે. જોઈલે તમને રાજ્યગાદી સોંપી દેવા માટે અમને તેમણે (મહારાજે) તમને તેડવા મોકલ્યા છે અને આજ્ઞા કરી છે (કહેવરાવ્યું છે) કે-રાજકુમાર, મને જોયા વિના બીજા લોજન ન હવે માટે હે રાજપુત્ર ! હવે બાકીનાં બીજાં કાર્યોને જતાં કરો અને પિતાજી પાસે આવવા તૈયાર થાઓ.”

આ બધી હકીકત સાંભળીને અને પોતાના પિતાની રોગગ્રસ્ત સ્થિતિ જાણીને રાજકુમારના મનમા શોક થયો અને ઘડીક તો તે ક્રિંકર્તવ્યમૂઠ જ બની ગયો પણ પછી પોતાની રોગે જ ધીરપણું ધારણ કરી, પોતાના સસરા રાજને કેને કરીને પ્રસન્ન કરી, તેની રજા લઈ પોતાની સ્ત્રી સાથે તે, નિરંતર પ્રયાણો કરતો કરતો-પ્રવાસ કરતો સુહૃદ્કેસરી નામની નગરીમાં આવી પહોંચ્યો. તેના માનમાં નગરીમા શોભા કરેલી. કુમાર રાજલુવનમાં ગયો. પંચાંગ પ્રશ્નિભાતપૂર્વક તેણે પોતાનું મસ્તક પિતાના ચરણોમાં નમાવ્યું. પિતા તેને સ્નેહથી ભેટી પડ્યો, ખોળામાં બેસાડ્યો અને કુમારે જુદા જુદા દેશમાં પ્રવાસ કરેલો હોવાથી જે જે અનુભવો થયા હોય તે વિશે પિતાએ તેને પૂછ્યું. પોતાના પિતાની શારીરિક દુર્દશા જોઈને કુમારની આખમાં જળજળીયાં આવી ગયા તેથી ભારે શોક થવાને કારણે ગળગળા થઈ ગયેલા તે કુમારે અસ્પષ્ટ અક્ષરોવાળાં વચનોવડે પોતાનો દેશાંતરભ્રમણનો યથાર્થ અનુભવ કહી સંભળાવ્યો. પછી રાજા પોતાના પુત્રને શોકકુલ જોઈને તેને સમજાવવા આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યો. “હે વત્સ ! આમ કેમ કાચર થાય છે ? સિદ્ધના આત્માઓને છોડીને બીજા બધાંની આવી જ (મારી જેવી) દશા થાય છે, એ સુમસિદ્ધ હકીકત છે. અને આમ છે માટે જ આપણા પૂર્વજોએ સમગ્ર સંજોનો ત્યાગ કરી સંયમ સાધવા માટે ઉદ્યમ કરેલો, અથવા હે વત્સ ! અમારે શોક કરવા જેવું છે પણ શું ? અમે તો ત્રણ વર્ગોને સાધી સંસારના કથા સુખો નથી ભોગવ્યા ? અર્થાત્ સર્વ સુખો ભોગવી લીધા છે. અમારી આજ્ઞા કેણે પોતાને માથે ઊગાની જેમ નથી ચઢાવી, અર્થાત્ બધાએ જ અમારી આજ્ઞા માનેલી, અથવા આ રીતે આત્મશ્રદ્ધાથી પણ સંયમ સંસારમાં અનંતકાળ સુધી ભ્રમણ કરવાથી

પાર પાત્રા છીએ. હું માતું છું કે દુર્લભ એવું ઋદ્ધિસિદ્ધિથી ભરેલું રાત્ર્ય મળવું તો સુલભ છે અને અંગસિદ્ધિતું વિજ્ઞાન મળવું પણ સુલભ છે, પરંતુ તમારાં અરજીની સેવા મળવી સુલભ નથી. હે ભગવન્ ! અમે વ્યાપોહના અધારાથી અવરાઈ ગયા છીએ અને કુતીર્થિકાથી ગ્રસાઈ ગયેલા છીએ માટે તમે અમારા ઉપર અત્યંત કરુણા કરીને અમને સન્માર્ગમાં બોડો. ” આ સાંભળીને અને તે બન્નેની પાત્રતા બોધને તે ક્ષેમંકર-સાધુ, શ્રી જિનનું સ્વરૂપ, અને શ્રી જિનભગવાને કહેલા ધર્મનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહેવા લાગ્યા, અને બરાબર સમજણ પડે એ માટે સ્પષ્ટ ઉદાહરણો અને યુક્તિઓથી પોતાની વાતને સમજાવવા લાગ્યા. વળી, એ ક્ષેમંકર સાધુએ પોતાના અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કરી પોતાના આત્મા પહેલાં રાત્ર્યે કહેલા દેવ અને ગુરુ વિશેનો વાક્યવિવાદ પણ બાંધી લીધો અને પછી રાત્ર્યે જણાવ્યું કે—“ હે રાત્ર ! તારી યુદ્ધિતું વર્ણન હું શી રીતે કરું ? હે રાત્ર ! તને કોઈ તથાપ્રકારનાં શાસ્ત્રો સાંભળવાનો ભોગ મળ્યો નથી, તેમજ તને કોઈ ઉત્તમ સુનિરાજની સેવા કરવાનો ભોગ પણ સાંપડ્યો નથી છતાંય તું તારી પ્રતિભાને બળે દેવના સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરી શકેલ છે અને પેલા કુતીર્થિક લોકોને હકથી શકેલ છે એ જ તારી યુદ્ધિને મોટો અમકારો છે. ” પછી એ ક્ષેમંકરમુનિએ રાત્રના જમાઈ પશુકુમારની પ્રશંસા કરતાં જણાવ્યું કે—“ હે રાજપુત્ર પદ ! તેં પણ તારા સાથેલા યજ્ઞના પ્રણાવથી આ બધા લોકોની મૂલતા દૂર કરી નાંખી છે અને તેમને દેવના સ્વરૂપ વિશે તેં નિશ્ચય કરી નાખેલા છે, એ તારું કામ જગતને વિરમય પમાડે તેવું છે. ભયારે તું ગર્ભમાં હતો ત્યારે તારી માતાએ સત્ત્વ તરવનો નિર્ણય થાય એવી વૃત્તિથી બધા દર્શનોના વિચારોની જિજ્ઞાસા સંબંધી દોહડ કર્યો હતો એથી જ તારી પ્રવૃત્તિ ઉક્ત રીતે વિરમયકારી હોય એ સ્વાભાવિક છે. આ આખો લોક મિથ્યાત્વથી દંકાઈ ગયેલો છે છતાં તારી જેવા શિવલક્ષ્મીને બેનારા-વરનારા પુરુષોમાં આવી અમત્કારિક યુદ્ધિ હોય એ બરેબર વિશેષ ઉચિત છે; માટે જ તમે બધા અરિહંતને દેવરૂપે, સુતપત્નીઓને ગુરુરૂપે, અને શ્રી જિને જણાવેલા તરવને ધર્મરૂપે, સદ્ભાવપૂર્વક જરૂર સ્વીકારો. જે લોકો ધર્મથી વિરુદ્ધ રીતે વર્તે છે તેમની સોબત છોડી દો, વિષયોના વ્યાપોહ તણ દો અને નવા નવા શુભોને મેળવવા માટે આજથી જ ઉદ્ધમ શરૂ કરી દો. ” આ રીતે અનેક પ્રકારે તે ક્ષેમંકરમુનિએ તે બધાને સમજાવીને ધર્મમાં નિશ્ચય કર્યો અને પછી તેમની રબ લઈને તે સુનિ પોતાને ઇષ્ટ સ્થાને ચાલ્યા ગયા. હવે પહેલેથી ધર્મ વિશે નિશ્ચય પામેલા એવા રાત્ર અને પેલા રાજપુત્ર એ બન્ને—સાચરો અને જમાઈ પેલા ક્ષેમંકરસાધુના વચનથી વિશેષપણે પરમાર્થ પાત્રા અને ધર્મ-કાર્યોમાં વધારે ને વધારે પ્રવૃત્તિ કરવા લાગ્યા.

હવે વચત જતાં એક દિવસે પેલા રાજપુત્ર પશુકુમારને તેડી જવા માટે તેના પિતાએ મોકલેલા પ્રધાનપુરુષો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમના આવવાના સમાચાર દ્વારપાળે જણાવ્યા પછી તેઓ

પહેલેથી. રાજા પદ્મનુપે શ્લેષકર મુનિના આવવાના સમાચાર બધામાં તેથી હર્ષને લીધે તેનાં રામાંજ્ય પુલકિત થઇ ગયા, અને વિશેષ ભક્તિપૂર્વક તે તેમને વંદન કરવા લાગ્યો. શુરુએ તેને આશીષ આપી. અને તે શુરુની સામે કેવળ ભોંયતળ ઉપર બેઠો. મુનિએ તેના ધર્મ વિષયક કુશળ સમાચાર પૂછ્યા, અર્થાત્ તે નિર્બાધ રીતે ધર્મની આરાધના કરે છે કે કેમ ? એ વિશે રાજાને પૂછ્યું. રાજાએ પોતે એક સુંદર જિનપ્રતિમા કરાવી છે, તે વિશે મુનિરાજાને વાત કરી, અને અવસર ભેળને મુનિને કહ્યું કે-હે ભાગ્યવંત ! આ મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરો. પછી એ શુરુ(મુનિરાજા) બોલ્યા : હે નરવર ! પ્રતિષ્ઠાની પ્રવૃત્તિમાં જે વિધિ અસાવધ છે એટલે મંત્રાભ્યાસ અને દેવાહ્વાન વગેરે જે કાંઈ અસાવધ છે તે તો અમે કરી શકીએ અને જે કાંઈ સાવધ છે એટલે પ્રતિમાને નવરાવવું વગેરે જે સાવધ કાંઈ છે તે બધા ગૃહસ્થને કરવા ઉચિત છે. પછી ગીતાર્થ, ભક્તિવાળા, દક્ષ, ધર્મક્રિયા કરનારા, નિપુણ અને પરમ આસ્તિક એવા વીરભદ્ર વગેરે ગૃહસ્થો, ભક્તિ અને બહુમાન સાથે ઉદ્દેગ વગરના તેઓ(ગૃહસ્થો)એ શ્લેષકર શુરુને દેવપ્રતિષ્ઠાના વિધિ વિશે પૂછવા લાગ્યા અને મુનિ પણ, એ વિશે શાસ્ત્ર પ્રમાણે વા પોતે જે સાંભળ્યું છે તે પ્રમાણે તેમને કહેવા લાગ્યા. પ્રથમ તો અમારી-ઘોષણા કરાવવી એટલે કોઇ, કોઇ છવોનો વધ ન કરે એવી બહેરાત કરાવી, લોકો તે પ્રમાણે વર્તે એમ કરવું. પછી રાજાને અને સંઘને બોલાવવા, પછી વૈશાનિકતું એટલે મૂર્તિના શિલ્પના બાહ્યકારતું સન્માન કરવું અને શ્લેષકરની શુદ્ધિ કરવી. તથા દિક્પાલોની સ્થાપના કરવી. તે સંબંધી ક્રિયાનાં સાધનોને તૈયાર કરી રાખવા અને હાજર રાખવા. ઉપવાસ કરવો, બાહ્ય અને આંતર એમ બન્ને પ્રકારે પવિત્ર થવું અને વેદિકામાં શ્રી જિનગિંબની સ્થાપના કરવી. વળી, સારું સુહૃત્ ભેળને પૂર્વોત્તર દિશાની સન્મુખ અને ઇશાનગુહાની સામે સુખ રાખી સારાં શકુન થતાં અને ચારે બાજુના માંગલિક વાળાંઓ વાગતાં, સર્વ સંઘ સાથે પ્રતિમાજીની સામે સ્થાપનાચાર્યની સ્થાપના કરીને અખંડ અને પવિત્ર વસ્ત્રને પહેરેલી આચાર્ય દેવવંદન કરે. શાંતિના અને શ્રુતના અધિષ્ઠાયક દેવોને નિમિત્તે કાયોત્સર્ગ કરે તથા તેમની સ્તુતિ બોલે. પછી દક્ષિણ હાથમાં સોતું રાખી સફલીકરણ કરે. પછી જમણે માતૃપક્ષ અને પિતૃપક્ષ વિશુદ્ધ છે એવા અને દક્ષ, ક્ષેત્રજ, રક્ષા બંધનવાળા, સ્નાત્રીઆઓ(નહવણ કરનારાઓ) બધી દિશાઓમાં સિદ્ધ-તૈયાર કરેલા બલિને ફેંકે. ત્યારપછી તેઓ ચાર બંધ કલશોવડે જિન ભગવાનની પ્રતિમાઓને નહવણે અને પછી માણેક, મોતી, પરવાળાં, સોતું અને તાંબું અથવા પરવાળાં મોતી, સોતું, રુપું અને તાંબું એ પાંચ રત્નોવાળા પાણીવડે તે પ્રતિમાઓને નહવણે. ત્યાર બાદ પીપર, પીપળો, સરસો, ઉંળરો અને વડ વગેરેની અંદરની છાલદ્રારા બનાવેલા કપાથેલા પાણીવડે નહવણ કરે. ત્યારબાદ, પર્વતની, પદ્મદ્રુની, નદીસંગમની, નદીના બન્ને કાંઠાની, ગાયના શિંગડાથી બોદાએલી અને રાક્ષા વગેરેની માલીના પાણીવડે નહવણ કરે.

દશાવાળા અને ચંદનના છાંટણાવાળા વસ્ત્રવડે ઢાંકે અને પછી તેના ઉપર પુષ્પોને વેરે. પછી જેમનો પિયરનો પક્ષ અને સાસરાનો પક્ષ જીવંત હોય એવી સૌભાગ્યવતી અને અલંકારોથી સુશોભિત ચાર સ્ત્રીઓ શ્રી જિનબિંબને સાત ધાન્યના પાણીવડે નહવડાવે. પછી હિરણ્યના દાનવડે તુષ્ઠ થયેલી એ જ સ્ત્રીઓ પાસે સૂતરથી બરેલી-ત્રાકના સૂતરવડે ચારગણુ વીટીને બિંબતુ માપ કરાવે. પછી દેવોતુ વંદન કરે અને પ્રતિષ્ઠા દેવીના કલિસભ્ય કરીને તેણીની સ્તુતિ કરે અને તેણીની જ આગળ ધૃતપાત્ર સ્થાપિ. પછી સારા લગ્નમાં મધ અને સાકરથી ભરેલી સોનાની વાટકીમાં બોળેલી કનકશલાક-સોનાની સળીવડે બિંબમાં નયનોતુ ઉન્મીલન કરે. પછી શ્રી જિનબિંબના અંગોની સંધિઓમાં પ્રતિષ્ઠા મંત્રવડે સારી રીતે અક્ષરના ન્યાસને કરતા સ્થિર મનવાળા આચાર્ય વાસક્ષેપ કરે. પછી શ્રી જિનબિંબના સ્થૈર્ય માટે સંઘ સાથે ગુરુએ પુષ્પ અને અક્ષતોની અંજલિપૂર્વક મંગળશબ્દોવડે ઘોષણા કરવી. એ ઘોષણા આ પ્રમાણે છે. સિદ્ધિ, ચેરુપર્વત અને કુલપર્વતો તથા જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશસ્તિકાય. એ પાંચ અસ્તિકાયો અને કાગ એ બધાંની જેમ અહીં શાશ્વત પ્રતિષ્ઠા છે તેમ આ બિંબની પણ આ સુપ્રતિષ્ઠા થાઓ. વગી બધા દ્રીપા, સમુદ્રો, ચંદ્ર, સૂર્ય, સ્વર્ગ અને બીજાં વાસક્ષેત્રોની જેમ અહીં શાશ્વત પ્રતિષ્ઠા છે તેમ આ બિંબની પણ આ સુપ્રતિષ્ઠા થાઓ. આ પ્રસંગે શુભ લાવ નિમિત્તે થોખા ઉછાળવા, પછી બિંબની સવિશેષપણે પૂજા કરવી અને ચૈત્યને વંદના કરવી. પછી શ્રી જિનબિંબતુ સુખ ઉદ્ઘાડતાં વેંત જ પ્રાસુક થી, ગોળ, ગોરસ અને વસ્ત્રાદિકવડે શ્રી શ્રમણસંઘની પૂજા કરવી. પછી સારા દિવસ બેઠને સૌભાગ્યમંત્રના વિન્યાસપૂર્વક, શ્રી જિનબિંબના હાથ ઉપરથી મીઠાણતુ કંકણ અવસ્થ ઉપાદી લેવું. ઉપયુક્ત બનેલા ગુરુએ શ્રીજિનબિંબ સંગઘે નિજનિજ સ્થાનોમાં જે નવી સુદ્રાઓ કરવાની છે તે બધીનાં નામો આ છે. ૧ જિનસુદ્રા, ૨ કળશસુદ્રા, ૩ પરમેષ્ઠીસુદ્રા, ૪ અંગસુદ્રા, ૫ અંજલિસુદ્રા, ૬ આસનસુદ્રા, ૭ ચક્રસુદ્રા, ૮ સુરભિસુદ્રા, ૯ પ્રવચનસુદ્રા, ૧૦ ગરુડસુદ્રા, ૧૧ સૌભાગ્યસુદ્રા અને ૧૨ કૃતાંજલિસુદ્રા. ચાર કુંડની સ્થાપના, સ્થિરીકરણ અને અધિવાસ મંત્રન્યાસ એ બધું શ્રી જિનસુદ્રામાં કરવું અને બીજાં વિધાનો આસન-સુદ્રામાં કરવાં. કળશોદ્ધારા નહવણતુ કામ કળશસુદ્રામાં કરવું. આજ્ઞાન મંત્રને પરમેષ્ઠીસુદ્રામાં કરવો, અંગસુદ્રામાં સમાલભન કરવું અને પુષ્પારોપણ વગેરે અંજલિસુદ્રામાં કરવું. આસનસુદ્રામાં પદની પૂજા કરવી. ચક્રસુદ્રામાં અંગરૂપશી કરવો, સુરભિસુદ્રામાં અમૃતસુક્રિત અને પ્રવચન સુદ્રામાં પ્રતિબોધ કરવો. ગરુડ સુદ્રામાં હૃષ્ટ રક્ષાની વિધિ કરવી, સૌભાગ્યસુદ્રામાં મંત્ર સૌભાગ્યતુ કામ કરવું અને કૃતાંજલિ સુદ્રામાં હેશના કરવી. એ રીતે તે તે બધાં કાર્યો તે તે સુદ્રામાં કરવાં. અહીં કોઈ અર્ચા ઉકાવે છે કે ગુરુ તો યાવજીવિત સામાયિકને ઉચ્ચરેલા છે અને તેમાં જ સ્થિત રહેલાં છે તો પછી એમને આ બધો સાવધ સમારંભ કરવો કેમ કરીને યોગ્ય

પછી આઠ વર્ગના પાણીવડે એટલે કુંઠ, મિયંશુ, વચાવજ, લોહર, ઉશીર-સુગંધી વાળો, દેવદાર, ધરો અને જોડીમધ એ બધાનાં પાણીનું નામ 'પ્રથમ અષ્ટવર્ગજલ' છે. મેદ, મહામેદ, કંકોલ, ક્ષીરકંકોલ, જીવક, ઝષલક, નખલા અને મહાનખલા એ બધાનાં પાણીનું નામ 'દ્વિતીય અષ્ટવર્ગજલ' છે-એ બંને પ્રકારનાં પાણીવડે ન્હવણ કરે. સર્વોષિધીવાળા પાણીવડે એટલે જે પાણીમાં હળદર, વજ, શેક, વાળો, મોથ, અધિવણ, મિયંશુ, સુરવાસ, કચ્છરા, કુંઠ, એલચી, તબ, તમાલપત્ર, નાગકેસર અને લવિંગ એ બધી ઔષધીઓ પડેલી છે એવા સર્વોષિધીવાળા પાણીવડે ન્હવણ કરવું. પછી ગંધજલવડે અને પ્રવર વાસ સલિલવડે ન્હવણ કરવું. પછી ચંદનના પાણીવડે, કુંકુમના પાણીના ઘડાઓવડે અને તીર્થના પાણીવડે ન્હવણ કરવું. ત્યાર બાદ શુરુએ મંત્રી આપેલાં શુદ્ધ પાણીવાળા કળશોદ્ધારા ન્હવણ કરવું. છેલ્લો કળશ થાય ત્યાં સુધીનાં બધાં ન્હવણો કરતી વખતે પણ વચ્ચે વચ્ચે જલધારા, પુષ્પ, ગંધ અને ધૂપોનો પણ વિધિ પ્રમાણે ઉપયોગ કરવો. આવી રીતે જિંબ-પ્રતિમા-ને ન્હવરાવ્યા પછી શુરુ, જ્ઞાનકલાના ન્યાસને આચરે, ત્યાર પછી પ્રતિમા ઉપર સરસ સુગંધવાળા પ્રવાહી ચંદનના લેપથી લેપ કરવો. અને પછી પ્રતિમાની આગળ સુગંધી ફૂલોને ચડાવી નંદાવર્તનો પટ્ટ કાઢી સારાં દ્રવ્યોવડે પ્રતિમાની પૂજા કરવી. પછી એ નંદાવર્તના પટ્ટને ચંદનના છાંટણા છાંટેલા કપડાવડે ઢાંકી દેવો અને પછી જિનજિંબની ઉપર ઝલ્લિ અને વૃદ્ધિવાળું પરિસર એટલે હસ્તસ્પર્શ કે કંકણ ચડાવવું. ત્યાર પછી જિનજિંબની આગળ સરસ-રસદાર સુગંધી ફળો મૂકવાં જેવાં કે જળીર, લીંણુ અને બીજેરું વગેરે. પછી ગંધો દેવા એટલે સુગંધી ધૂપો વગેરે કરવા. પછી મુદ્રા અને મંત્રન્યાસપૂર્વક જિનજિંબના હાથમાં કંકણ નિવેશવું. ત્યારબાદ જિંબની આગળ મંત્રવડે ધારણાવિધિ કરવો. પછી અનેક પ્રકારનાં પકવાનો મૂકવાં, ઉત્તમ મિશ્રણોવાળી સુગંધી ગંધપુટિકા-ગંધની પડીઓ મૂકવી. ઉત્તમ વ્યંજનો મૂકવાં અને વિશેષ કરીને જામકુંળ વગેરે ફળો મૂકવાં. પછી શ્રી જિનેન્દ્રની પ્રતિમા આગળ શાક, શેરડી, વરસોલાં, ખાંડ અને ઉત્તમ ઔષધિઓ-ઘઉં વગેરે તથા સંપૂર્ણ રીતે તૈયાર થયેલો બલિ મૂકવો. પછી સુકુમારિકાશુકત એટલે તાજી માટી-જેનો કોઈએ પણ ઉપયોગ નથી કર્યો એવી માટી શુકત ઘૂતશુદ્ધીપ તથા ચારે દિશામાં ચાર જીવારા, જિનજિંબની આગળ મૂકવા અને પછી ભૂતોને બલિ આપવો. પછી શ્રી જિનનાથની આરતી અને મંગળહીવો ઉતારીને વંદન કરવું. પછી અધિવાસના દેવતાને કાઉસગ કરવો અને તેમની સ્તુતિ કરવી. હવે પછી અત્યંત અપ્રમત્ત એવા શુરુ શ્રી જિનનાં પાંચે અંગોમાં ત્રણ વાર, પાંચ વાર કે સાત વાર સ્થિરીકરણ મંત્રને સ્થાપિત કરે. પછી મહનકુંળ-મીંઢાળ ચડાવે અને અધિવાસન મંત્રનો ન્યાસ પણ કરે. શ્રી જિનજિંબનું ધ્યાન કરે, એટલે જાણું કે તે, સજીવ ન હોય એમ સ્પુટપણે જાણે. આ રીતે અધિવાસિત થયેલા તે શ્રી જિનજિંબને

ઉઘટ થયા હતા તેમને મહામહેનતે ચેકી લીધા અને આ રીતે પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવનો આરંભ કરીને એ રાત્રીએ શ્રી ક્ષેમંકરસૂરિને આ પ્રમાણે કહ્યું કે—“હે ભગવન! તમે અમારા ઉપર કૃપા કરીને આ જિનગિંબની પ્રતિષ્ઠા કરો.”

પછી રાત્રીની વિનંતિને માન આપીને આચાર્યે પ્રતિષ્ઠાનું કાર્ય સ્વીકાર્યું. પ્રથમ તો એમણે આગળ પાછળ એકાશન અને વચ્ચે ઉપવાસ એ રીતે ચતુર્થ ભક્તનો તપ કર્યો, પોતાનો આત્મા સમાહિત કર્યો, પ્રતિષ્ઠાસમયે ઉચિત હાગે તેવા વેષ કર્યો, જેમને પહેલાં શિક્ષણ આપીને તૈયાર કરેલા છે એવા, દક્ષ, દ્રવ્યથી અને ભાવથી શુદ્ધિયુક્ત, સમાલભન કરવામાં કુશળ, ઘરેણાં પહેરેલાં, જેમનો માતૃપક્ષ અને પિતૃપક્ષ શુદ્ધ છે એવાં કેટલાક સ્નાત્રીયાઓને ભેગા કરી પોતાની સાથે રાખ્યા. પછી પૂર્વેકત પ્રતિષ્ઠાવિધિ પ્રમાણે સૂરિમંત્રનું અધિવાસન વગેરેનો વિધિ કર્યો. બરાબર છંદ ઘડી આવતાં જ વગર વિલંબે બિંબ ઉપર મુગંધી વાસક્ષેપ કર્યો અને એ રીતે શાસ્ત્રથી અવિરુદ્ધ કેમ પ્રમાણે શ્રી જિનગિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી. એ વખતે રાત્રી પણ પોતાની ભતને પુણ્યના પ્રકર્ષવાળી માનતા તે તે બધાં તત્કાલોચિત વિધાનો કરવા લાગ્યા એટલે કે પ્રતિષ્ઠા વખતે કરવામાં આવતાં ચૈત્યવંદન, આરતી વગેરે વિધાનો કરવા લાગ્યા તથા સંઘને અને સાધર્મિકોને દાન આપ્યાં, સ્વજન વર્ગનાં અને પ્રધાનો તથા પ્રભાજનોનાં પોતે બંદે ઘણાં ઘણાં સન્માન કર્યાં. હવે આ રીતે પ્રતિષ્ઠાનો વિધિ પૂરો થતાં ક્ષેમંકર શુરુ રાત્રી વગેરેની સક્ષા સમક્ષ ધર્મદેશના કરવા લાગ્યા:—

“જેઓ શ્રી જિનભવનનું નિર્માણ કરે છે, શ્રી જિનગિંબનું સ્થાપન કરે છે, શ્રી જિનની પૂજા અને યાત્રા વગેરેની પ્રવૃત્તિમાં સવિશેષ ઉદ્યમવંત છે તેઓ ધન્ય છે અને તેવા ધન્ય પુરુષો ગોપદની પેઠે આ ભવસાગરને તરી બાય છે. શ્રી જિનભવનનું નિર્માણ વગેરે પ્રવૃત્તિઓમાંનું સદ્ધર્મનું નિમિત્ત એક એક પણ મેળવી શકાય તો પણ તે ઘણા ગૌરવની વાત છે અર્થાત્ એક નિમિત્ત પણ ભારે હિતકર છે તો પછી જે લોકો શ્રી જિનભવનના નિર્માણથી માંડીને તેની પ્રતિષ્ઠા સુધીના બધાં મુંઠર નિમિત્તોને મેળવી શકે છે તેમના લાભની તો શી વાત કરવી? આ વિશે બહુ શું કહીએ? પરંતુ શ્રી જિનની પ્રતિષ્ઠાનો વિધિ કરવામાં આવે તો એનું કોઈ મંગલમય કાર્ય નથી જે સિદ્ધ ન થાય? અર્થાત્ બધાં મંગલમય કાર્યો પાર પડે છે; જેમકે જેઓ પ્રતિષ્ઠાને પ્રસંગે શ્રી જિનગિંબને વિવિધ પ્રકારના પાણીના કળશોથી નવરાવે છે, તે બાજુ પોતાની ભતનો ત્રણ લોકના રાજ્યમાં અક્ષિપેક ન કરતાં હોય. વળી, એ પ્રસંગે જેઓ શ્રી જિનગિંબની આગળ વિવિધ પ્રકારનાં ફળો, પાકે અને શાકોનો ખદિ-નૈવેદ્ય ધરે છે તેઓ બાજુ ચોક્કસપણા ખજાનાને જલેદીથી યોદતા ન હોય. વળી, જેમના તરફથી રિંગમ્બ અને લાંબા લાંબા

ગણાય ? પૂર્વોક્ત પ્રતિષ્ઠાની પ્રવૃત્તિમાં તો જીવવધ થાય જ છે એથી સામાયિકને વરેલા શુરુ પશુ એવી પ્રવૃત્તિમાં પડશે તો પછી શુરુઓના અહિંસાના ઉપદેશમાં શિષ્યોને અવિશ્વાસ થશે. આ અર્થના ઉત્તર આપતાં શુરુશ્રી જણાવે છે કે-હે મૂઠ્ઠા ! જો કે પૂર્વોક્ત પ્રવૃત્તિમાં ક્યાંક જીવવધ થાય છે ખરો તો પશુ તે કાયવધને શુરુનાં વચનનો તથા આચરણનો ટેકો છે તેથી એ જીવવધ દુષ્ટ ન લેખાય અર્થાત્ સામાયિકમાં રહેલા સાધુને પશુ એવા જીવવધ કરવાની છૂટ હોવાથી તે નિમિત્તે તેને દોષ ન લાગે. ‘શ્રી જિનભિંબની સ્થાપના શુરુએ કરવી’ એવું વિધિવચન છે અને તે સૂત્રોક્ત છે માટે પ્રમાણરૂપ છે. પ્રતિષ્ઠાનો વિધિ કરનાર યતિ તે વચનને સવિષય-સફળ કરે છે એટલે એમાં એને દોષ ન હોય, એ વચન પ્રમાણે શુરુ, પ્રતિષ્ઠાની વિધિને ન આચરે તો તે વચન નિષ્ફળ થાય માટે પ્રતિષ્ઠાની વિધિનો આચરતો યતિ યોગ્ય જ કરે છે અર્થાત્ ગૌરવ વગેરે ગુણોવાળી એવી શ્રી જિનભિંબની સ્થાપના શુરુ કરે તે યોગ્ય જ છે. વળી બીજી એ કે-અને તેટલી ચતના રાખીને સૂત્રોક્તવિધિપૂર્વક શ્રી જિનભવન ચણાવવામાં જેમ જીવવધ વગેરે દોષો લાગતા નથી તેમ શ્રી જિનભિંબની સ્થાપના પશુ કરવામાં જીવવધ વગેરે દોષો લાગતા નથી. શુરુ વિના એકલો ગુહસ્થ શ્રી જિનભવન, શ્રી જિનભિંબ અને શ્રી જિનભિંબની પૂજા વગેરેનાં વિધાનો કરી શકતો નથી માટે તેમાં જીવવધનો દોષ નથી અને શુરુને એ દોષ લાગતો નથી એમ કહેવું છે. આ વિશે આથી વધારે કહેવાનું કામ નથી. શ્રી ક્ષેમંકર મુનિ કહે છે કે-પૂર્વોક્ત વિધિ પ્રમાણે શ્રી જિનભિંબની સ્થાપના કર્યા પછી ચોતાના વિલવને છાને એ રીતે એકસો ને આઠ કળશોવડે શ્રી જિનભિંબનો અભિષેક કરવો. અને શ્રી જિનની પૂજા વગેરેની પ્રવૃત્તિમાં પ્રતિદિન પરમ પ્રયત્ન કરવો. શ્રી ક્ષેમંકર મુનિ કહે છે કે-હે વીરશદ્ર ! અને અન્ય શ્રાવકો ! પ્રતિષ્ઠાનો વિધિ આ રીતે સંક્ષેપમાં કહેલો છે.

પછી સાવધાન ચિત્તવાળા અને હાથ જોડીને નમસ્કાર કરતા એવા વીરશદ્ર વગેરે શ્રાવકો બોલ્યા કે-હે ભગવન્ ! તમે પ્રતિષ્ઠાનો વિધિ બતાવીને અમારા ઉપર અનુચ્છ કહેલો છે. આ રીતે તે શ્રાવકોએ શુરુની વારંવાર પ્રશંસા કરી, પછી તેમને વંદન કર્યું અને શુરુએ જણાવેલ વિધિની બધી હકીકત પક્ષનૃપતિને કહી સંભળાવી. વીરશદ્ર વગેરે શ્રાવકોનું વચન સાંભળી તે રાત્રીએ પશુ વેગથી ચોતાના માણસોને કહીને નગરની શેલા કરાવી, કેદબાનામાંથી બધાય કેદીઓને છોડી દઈ બધાં કેદબાનાં સાફ કરાવી નાખ્યાં, બધાં તીર્થોનાં પાણી મંગાવ્યાં, પ્રતિષ્ઠામાં ઉપયોગી એવાં ફૂલો, બધી ઘઉં વગેરે ઔષધોઓ અને કુંવારી માટી વગેરે સામગ્રી તૈયાર કરી અને આગળ ઔવીશમી ગાથામાં નિયતરીતે ઉપયોગમાં આવનાર વસ્તુવર્ગ જણાવેલ છે તે બધી લેગી કરી સંઘરી લીધી, દૂર દેશ-દેશાંતરથી કુશળ સાધર્મિકોને બોલાવી લીધા, જે જે સાધુઓ વિહાર કરવાને

કરેલી. વળી, એ નાનપણથી જ અસાધારણ વિવેકના પ્રકર્ષથી ગૌરવવાળો હતો, ઘણા લોકોની સામે રાજાએ તીર્થની પ્રભાવના પણ દૃઢપણે કરી બતાવેલી, વળી, એ મહાત્મા, ઉપશમ, વિવેક, આસ્તિક્ય વગેરે અનેક ગુણોથી ભૂષિત હતો અર્થાત્ એ પદ્મ નામનો રાજા આવા આવા અનેક ગુણવાળો અને વિશેષ ધાર્મિક હતો; છતાંય તે દુર્ગતિને પામ્યો. હાય !!! હાય !!! જુઓ તો કર્મનું માહાત્મ્ય કેવું છે ? અથવા કર્મના પ્રભાવને લીધે શ્રી મલ્લિજિન જ્ઞાની અવતાર પામ્યા અને ભગવાન મહાવીરને એક માતાને છોડીને બીજા માતાના ગર્ભમાં રહેવું પડ્યું. આ કર્મોનો પ્રતિમલ્લ કેને કરી શકાય ? અર્થાત્ એ કર્મોની સામે કેને કરી શકાય ?

એ પ્રમાણે તે (રાજા) માછલું થઈને સમુદ્રમાં આમતેમ હિંડતો, એક વાર શ્રી જિનબિંબની સમાન આકારવાળા એવા એક મહાપદ્મને-મોટા કમળને જીવે છે. શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાને કહ્યું છે કે—સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં માછલાં અને કમળો બધા પ્રકારના આકારવાળા મળી આવે છે, તેઓ ફક્ત એક બલોચાના આકારના નથી હોતા. હવે શ્રી જિનબિંબ એવા આકારવાળું કમળ જોઈને આ માછલાને ભારે સંતોષ-પ્રસન્નતા થયો અને ‘આણું રૂપ મેં ક્યાંક જોયું છે.’ એ જાતની તેને જાડી વિચારણા બળી. એ વિચારણામાં વધારે ને વધારે વધતાં તેને તેના પૂર્વજવતું સ્મરણ-જ્ઞાતિસ્મરણ જ્ઞાન થઈ ગયું. હવે તો તેને, પોતે જેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે એવું શ્રી જગશુરનું બિંબ સાક્ષાત્ હોય એમ દેખાવા લાગ્યું અને સંભારતાં સંભારતાં પેલા કરુણાઅમૃતના સમુદ્ર એવા ક્ષેમકરસૂરિ પણ નજરે તરવા લાગ્યા તથા તેના ઉપદેશ વચનો ટાંકણાંથી કોરેલાં હોય એ રીતે તેના હૃદયમાં પ્રકટ રીતે જણાવા લાગ્યાં. જ્ઞાતિસ્મરણજ્ઞાન થવાથી તેના મનમાં સંવેગના તરંગો ઊઠવા લાગ્યા અને તે મત્સ્ય હોઈને પણ વિચારવા લાગ્યો કે—અહો ! મારું કેવું કમનસીબ છે ! મારાં કેવાં ક્લિષ્ટ કર્મો છે ! અહો ભાવિભાવની પ્રબળતા કેટલી બધી છે કે તે ટાળી ટળી શકતી નથી. મને મારા રાજાના ભવમાં તથા પ્રકારની ઉત્તમ ધર્મની સામગ્રી સાંપડી હતી અને બાજુ મારું નાવ સમુદ્રને કાંઈ પહોંચું પહોંચું એમ થઈ રહ્યું હતું, પરંતુ એવી દશામાં પણ મેં અંતઃસમયે સમ્યક્ત્વને જોઈ નાખ્યું, આત્મભાનને શુભાવી હીલું અને પરિણામે આ દુર્દશાને પામ્યો તો હવે શું કરું ? કેને શરણે જાઉં ? ક્યાં જાઉં ? અથવા હવે શું કરું તો મારું થાય ? એ પ્રમાણે વધારે સમય સુધી સંતાપ પામી, પશ્ચાત્તાપ કરી તેણે પોતાના મનના પરિણામોને વિશુદ્ધ કર્યા અને તે છેવટે ‘શરદ્દના ચંદ્ર’ જેવા અને જગશુર જેવા શ્રી ચંદ્રપ્રભ ભગવાનનું શરણ છે ’ એમ તેણે નિશ્ચય કર્યો અને પછી તેણે અનાગારી-જેમાં કોઈ પ્રકારની છૂટછાટ નથી એવું-અનરણ સ્વીકાર્યું. તે એ રીતે પરમ સમાધિમાં રહેતો અને કેવળ પંચપરમેષ્ઠિ મંત્રને જ નિરંતર યાદ કરતો કરતો મરણ પામી સહસ્રાર નામના સ્વર્ગમાં વધારેમાં વધારે આયુષ્યવાળો દેવ થયો. એ,

તાબ તાબ જવારાઓ મૂકવામાં આવેલા હોય તે બાજુ કે તેમના તત્કાળ જોગેલા સુખ-કલ્પવૃક્ષના અંકુરાઓનો જથ્થો ન હોય. જે ભવ્ય લોકો શ્રી જિનભિંબ નિમિત્તે વેદીની રચના કરે છે તેઓ માતું છું કે તે દ્વારા મોક્ષવૃક્ષ પાણિગ્રહણ કરે છે કે શું ? જે ભવ્યો, ભરેલી-પવિત્ર સુતરથી ભરેલી-ત્રાકના તાંતણાંઓથી શ્રી જિનભિંબનું માપ કરે છે તેઓ તંતુને બહાને બાજુ કે પોતાની લક્ષ્મીને દ્રઢ રીતે બાંધી રાખતા ન હોય ? જેઓ જગતની આંખ જેવા એવા શ્રી જિનભિંબના બન્ને નયનોનું ઉન્નીલન કરે છે તેઓ પોતાની બન્ને આંખ, બાજુ જગતને જોવાને સમર્થ બને એવી બતાવે છે. પ્રતિષ્ઠાને પ્રસંગે વાળઓનો અવાજ બધે સ્થળે નિર્ભર રીતે ફેલાય છે તે બાજુ એમ કહે છે કે જેમ બકરી સમપણુંના વૃક્ષ પાસે પહોંચે છે તેમ બધા બુધ પુરુષોએ આવાં પવિત્ર કામો કરવા માટે પહોંચી જવું જોઈએ. એ પ્રમાણે જગદ્રથ જેવા શ્રી જિનના ભિંબ નિમિત્તે ભવ્ય લોકો જે જે કાંઈ મંગલરૂપે કરે છે તે તે બધું તદ્દતરૂપપણે તેમના સુખ માટે પરિણમે છે તેથી તમે બધા પૂજ્યવાળા છો, કારણ કે તમારી બધાની શ્રીજિનેદ્રના સંબંધે આવી સારી વિશેષ પ્રયત્નવાળી પ્રવૃત્તિ થઈ છે. જે લોકોએ અંગૂઠા જેવડી નાની પણ શ્રી જિનની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠાપિત નથી કરી તે લોકો, પોતાના આત્માની નિર્વાણ પ્રાપ્તિ માટે કેમ પ્રતિષ્ઠા કરી શકે ?”

આવી રીતે ઘણા લાંબા વખત સુધી તે વીરભદ્ર વગેરે શ્રાવકોને તથા રાજાને ઉત્સાહિત કરીને આચાર્યશ્રી ક્ષેમંદરસુનિ બીજી તરફ વિહાર કરી ગયા. રાજા પણ પોતાનાં રાજ્યનાં અને ધર્મનાં કાર્યો તરફ ધ્યાન આપવા લાગ્યો. હવે વખત જતાં રાજા રાજ્યલક્ષ્મીની ઓળો માણતો રહે છે, એવામાં તેને પૂર્વે કરેલું કોઈ નિઃશ્ચિતકર્મ ઉદયમાં આવ્યું. એના પરિપાકરૂપે એના શરીરમાં ભયંકર હાહોલ્લસ પેદા થયો. એના પ્રતિકાર માટે અનેક મંત્રો તથા તંત્રોના ઉપચાર કરાવ્યાં, આયુ રાજકુટુંબ અને બધા પ્રભાજન વ્યાકુળ થઈ ગયાં. રાજાના અંતઃપુરમાં તો રક્ષાદેવ મંચી ઊઠી. એક ક્ષણ કોઈના આંસુ સૂકાતા નથી. એમ બધી રાણીઓ રડવા લાગી. અનેક ઉપાયો કર્યા છતાં રાજાનો એ વ્યાધિ ન જ મટ્યો. એટલે એ ભયાનક વ્યાધિની અસહ્ય પીડા થતાં રાજા પોતાના આત્મભાનને જુલો અર્થાત્ એનું સમ્યક્ત્વ વાદ્યું ગયું અને રાજા આત્મધ્યાનને વશ પડ્યો. એ વખતે તેણે પોતાનું ભવાંતર આયુષ્ય બાંધ્યું અને આત્મધ્યાન દોષમાં વર્તીતો રાજા મરણ પામ્યો અને સ્વર્ગભૂ રમણ નામના મહાસુદ્રમાં ગર્ભજ મત્સ્યરૂપે તેણે જન્મ ધર્યો અર્થાત્ રાજા મરીને માછલીની યોનિમાં જન્મ્યો.

આ રાજાએ પૂર્વોક્ત પ્રકારે શ્રી જિનભિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી-કરાવીને વિશિષ્ટ પુણ્ય પેદા કરેલું, વળી, એ રાજાએ શાસ્ત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણેની સત્ક્રિયાઓ પણ નિરંતર રસપૂર્વક

શ્રી જિનપૂજા અધિકારે પ્રભંકરતું કથાનક.

કથા તેરમી.

શ્રી જિનેન્દ્રની પ્રતિમાની સારી રીતે પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી પશુ તેની પૂજા કર્યા વિના કર્મોની નિર્જરાનો લાભ મળતો નથી માટે શ્રી જિનેન્દ્રની પૂજાની વિધિ કહીશ. પવિત્ર પહેરવેશવાળો ગૃહસ્થ, પુષ્પ વગેરેની સામગ્રી લઈ સારાં સારાં ભાવવાહી સ્તવનો સાથે યોગ્ય સમયે વિધિપૂર્વક શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાનની પૂજા રચે-કરે. યોગ્ય સમય એટલે ત્રણ સંધ્યાઓ-પ્રાતઃકાળ, મધ્યાહ્ન કાળ અને સાયંકાળ, અથવા યોગ્ય સમય એટલે પોતાની આજીવિકાને અનુરૂપ સમય એટલે આજીવિકાની પ્રવૃત્તિમાં બાધા ન કરે એવો કાળ. ગૃહસ્થની પવિત્રતા એટલે સ્નાન કરવું તે બાદ પવિત્રતા અને શુભ આશય તે આંતર પવિત્રતા. શુભ આશય એટલે શ્રી જિનો જે માગે સંચરી, રાગદ્વેષનો પરબ્ધ કરી, સમભાવ કેળવી કોઈને પશુ હાવમાત્ર પશુ પીડકર ન થયા-થવાય તે રીતે હું (ગૃહસ્થ) પશુ શ્રી જિનની પૂજા કરતો કરતો એમને માગે સંચરી સર્વત્ર અલયપ્રદ બનું. પવિત્ર પહેરવેશ એટલે દેશ, કાળ, ધર્માચરણ અને પોતાની ક્ષિતિની અપેક્ષાએ પ્રશસ્ત ગણાતો, આછટલાઈ વગરનો અને ઉપહાસપાત્ર ન ગણાય એવો પોષાક રંગે પ્રવેત-ધોળો, ફોટેલો નહીં અને બીજા કોષો વિનાનો પોષાક-કપડાં વગેરે. બીજા કોષો વિનાનો એટલે જે પોષાકની બનાવટમાં અપેક્ષાએ ઓછામાં ઓછો આરંભ થયો હોય, અને જેને મેળવવામાં અનીતિ ન થઈ હોય તથા જે ત્રસપ્રાણના શરીરાદ્વારા ન નીપજ્યો હોય એવો પોષાક. ફૂલ, અક્ષત, ધૂપ, દીપ, વાસણેપ, બલિ-નિવેદ, જલપાત્ર-પાણીનું પાત્ર કલશ-જલનો કુંભ, સારાં ફળો, કેસર, કપૂર, ચંદન, કર્તુરિકાનો લેપ, મણિ જેટલો સોનાનો ઝુગટ, એવાં જ કડાં, કંદોરો, તિલક વગેરે તથા ઉત્તમ આભૂષણો અને મહામૂલાં વસ્ત્રો-એ બધી વસ્તુઓ ઉપરાંત સિદ્ધાર્થ-સરસવ વગેરે બીજી બીજી સુંદર વસ્તુઓની પશુ શ્રી જિનપૂજામાં યોજના કરવાની છે. પૂજા કરવા સિવાય બીજા કામમાં એ વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરવો એ ધન્ય ન ગણાય-સારું ન કહેવાય. પૂજાનો વિધિ એટલે શ્રી જિનની પૂજા કરતી વખતે વસ્ત્રવટે સુખ અને નાકને મજબૂત રીતે બાંધી લેવા ઘટે. એમ ન કરે તો શ્રી જિનની ભારે આશાતના થઈ કહેવાય. વળી કહ્યું છે કે-જે લોકો રાત્રીની સેવામાં બરાબર પ્રયત્નપૂર્વક વર્તે છે તે લોકો સેવાનું ફળ મેળવે છે અને બીજા બાકીના-બરાબર સેવા નહીં કરનાર ગિચારા-કલેશ પામે છે. ગંભીર અર્થવાળાં ગંભીર પદોનાં ઓટાં ઓટાં દંડકોની યોજના કરી તે દ્વારા શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાનના શુભાનુ કીર્તન કરે. ભગવાનના શુભાનુ સ્મરણ કરવું એ જ શ્રી જિન ભગવાનની પરમપૂજા છે. શ્રી જિનની

સ્વર્ગમાં પરિપૂર્ણપણે બધી પર્યાપ્તિઓ પૂરી કરી આગસ મરહી દેવશય્યામાં ઝોકે થયે અને તેણે તત્કાલ ઉચિત એવાં તથાપ્રકારનાં દેવકર્મો પૂરાં કરી તુરત જ ' કયા કર્મને લીધે હું આ દેવનો અવતાર પામ્યો છું ' એ બહુવા માટે પોતાના અવધિજ્ઞાનનો પ્રયોગ કર્યો એટલે (તેણે) પોતાનો મત્સ્યભવ અને રાજાનો ભવ સ્પષ્ટપણે ભેદ લીધો. તે બધું બેતાં જ શીઘ્ર તેને પોતે પ્રતિષ્ઠા કરાવેલા શ્રીચંદ્રપ્રભાજિનના બિંબને બેવાની પ્રબળ ઉત્કંઠા થઈ આવી અને પોતે ચોચ આભૂષણો પહેરી, કેટલાક પ્રસુખ પ્રસુખ દેવોને સાથે લઈ વિમાનમાં બેસીને શ્રીચંદ્રપ્રભાજિનના મંદિર ભણી જવાને ઊપક્રમો. ભક્તિતા પદમપ્રકર્ષપૂર્વક તેણે જગજીવ એવા શ્રીચંદ્રપ્રભા ભગવાનને વંદન કયું. પછી ત્યાંથી પાછા ફરતાં તેણે, તાજા જ વિહાર કરીને આવેલા અને ધર્મકથા કહી સંભળાવતા એવા તે હોમંકર આચાર્યને બોલ્યા. એ દેવે, તે આચાર્યને પણ પદમપ્રેમના પ્રકર્ષપૂર્વક વંદન કયું. આચાર્યે તેને આશિષ આપી. તે (દેવ), પાસેની જમીન ઉપર ઝોકે, આચાર્યે પણ પોતાના જ્ઞાનના પ્રભાવથી તેને ઝોળખી લીધો અને તેને આદરપૂર્વક બોલાવ્યો અને કહ્યું કે—“ હે સુરવર ! તું પુણ્યવાળો છે: જેમકે પોતાના પ્રકાશથી વિશ્વને પ્રકાશિત કરતા મહિમાવાળા અને ચંદ્ર જેવા મનોહર એવા જિનબિંબને શ્રીજિનમંદિરમાં સ્થાપિત કરતા એવા તું પુણ્યવંતોમાં ઇશ સમાન કેમ ન હો ! અથવા મારી જેવા તારી પ્રશંસા કેમ ન કરે ? તે પ્રતિષ્ઠા જેવું ઉત્તમોત્તમ આચરણ-કર્મ કયું છતાં તારાં પૂર્વના દુષ્કૃતોને લીધે તને અત-સમયે તારી સુમતિને રોકી રાખનારું એવું, કંટક વાગવા જેવું કલુષતાવાળું જે મહાવિક્ષ આવી ગયું તેથી તું કેઈ પણ રીતે તારા મનમાં ખેદ ન કરીશ, જેમણે અનેક સુકૃત્યો કર્યાં છે એવા પણ પ્રાણીઓ કુકર્મોના વિપાકને પામતાં દુર્ગતિને ન પામે એવું બને ખરું ? અર્થાત્ એ રીતે તારે પણ મત્સ્યયોનિમાં જન્મ લેવો પડ્યો તો પણ હવે તું તે કચેલી શ્રીજિનબિંબની સ્થાપનાના પૂણ્યપ્રભાવને લીધે બીજો મનુષ્યભવ પામી અનુ-પમ એવું શિવસુખ જરૂર પામીશ. ” આ પ્રમાણે તે હોમંકર ગુરુની વાણી સાંભળી તે દેવ હર્ષ પામ્યો અને તેણે ગુરુને પ્રણામ કર્યા. પછી ચાલતાં ચાલતાં અગાર મારે એવા કુંઠળવાળો એ દેવ, સ્વર્ગમાં આવ્યો ગયો અને ભગ્યો, પ્રીતિપૂર્વક જેમની હંમેશાં સેવા કરે છે એવા આચાર્ય પણ પોતાના શિષ્યપરિવાર સાથે પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

એ પ્રમાણે શ્રી કથારત્ન કોશમાં શ્રી જિનબિંબ-પ્રતિષ્ઠાના અધિકારે
મહારાજ પદ્મવૃષ્ટિ કથાનક સમાપ્ત.

ગમ્મત કરવાને ખાતર તેમાંના એક ઘોડા ઉપર રાજા અસ્વાર થયો અને બીજા ઉપર અમાત્યે સ્વારી કરી. તેમણે બન્નેએ તે બન્ને ઘોડાઓને સારી રીતે ચલાવ્યા. ઘોડાઓ પવનવેગી હતા અને તે જેમ જેમ ચોકડું ખેંચે તેમ તેમ તે ઊલટા વધારે વેગમાં આવે એવી ઊંધી ટેવવાળા હતા તેથી “ આ રાજા જાય; આ રાજા જાય ” એમ કહેતાં હોકા ફાટી આંખે જોતા રહ્યા; એટલામાં જ તો તે ઘોડા ઘણું આગળ નીકળી ગયા અને આખના પલકારા જેટલા સમયમાં તો તેમણે ઘણાં લાંબા માર્ગ કાપી નાખ્યો, તેથી હવે રાજા અને અમાત્ય તે બન્ને દેખાતા પણ બંધ પડ્યા. હવે રાજાના પરિવારે એમ ધાર્યું કે ઘોડાઓએ તો રાજા અને અમાત્યનું અપહરણ કર્યું તેથી તેમની પાછળ જવું જોઈએ. આમ વિચારી હાથી, ઘોડા અને રથો વગેરે લઈ તે રાજપરિવાર, જે માર્ગે એ ઘોડાઓ ગયા તેની પાછળ વેગથી જીપક્યો. દુષ્ટ ટેવવાળા એ ઘોડાઓ રાજાને અને અમાત્યને લઈને એક ભયંકર અટવીમાં પહોંચ્યા અને દુષ્ટ કર્મોની સાથે સરખાવી શકાય એવા તે ઘોડાઓએ તેમને પોતા ઉપરથી નીચે પાડી નાખ્યા અને ભારે થાકને લીધે ચરચર મૂંઝતા બન્ને ઘોડાઓ તે જ વખતે ચમના પરોણા થયા—મરણ પામ્યા. રાજા અને અમાત્ય પણ ઘણા થાકી ગયા અને ખૂબ તરસ્યા થયા. તે બન્ને આસપાસ આવેલાં ઘટાદાર વૃક્ષોની છાંયામાં વિસામો ખાવા ખેંડાં, ત્યાં ઠંડા પવનની લહેરોનો સ્પર્શ થતાં તે બન્નેનો થોડાક થાક ઉતર્યો, થોડીક નિરાંત વળી અને પછી તેઓ બન્ને આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યા:—

કાર્યોની ગતિ વાંકી હોય છે, આપણાં ઓર્ગેનિઝમ આવી પડે છે અને આવેલી સંપદાઓ પણ હા ! જોતજોતામાં કેવી રીતે ઝટ વણસી જાય છે. જુઓ તો ખરા, રાજલક્ષ્મી પણ કુશારજા જેવી પાપણી છે અને મહાદુઃખે રીઝે એવી છે. જ્યારે ભાગ્ય વાંકું થાય છે ત્યારે અમૃત પણ એર થઈ જાય છે. ખરી વાત એ છે કે આ ઘોડાઓ વગેરે રાજ્યાંગિનો પણ ઉપયોગ શ્રમ દ્વંદ્વ કરવા માટે જ છે પણ તે મોજશોખનાં સાધનો નથી. તે ઘોડાઓ વગેરે સાધનોનો ગમે તેમ ગમે તે રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તે પણ આપણને ભારે આકુળવ્યાકુળ કરી નાખે છે. લાંબા પંથના થાકને લીધે તે બન્નેને ભારે ખેદ થયો છે અને તેમનાં યુગ્મે કાળાં પડી જઈ સંકોચાઈ ગયાં છે. એવી સ્થિતિમાં આ રીતે તે બન્ને જણા પરસ્પર પોતે પોતાની ગોઠડી કરતા હતા તેટલામાં જ તેમણે દુઃખિનો નાદ સાંભળ્યો. તથા સર્વ પ્રકારે આદર અને વિશેષ હરખને લીધે જેમનાં કંવાસ ઊભાં થઈ ગયા છે એવાં દેવનાં ટોળેટોળાં જાણે વિજળી ન ઝબકવી હોય એ રીતે પ્રકાશ ફેલાવતાં આકાશમાં દેખાયા. કેટલાક દેવો ઊંચે ઊંચે છે, કેટલાક નીચે આવે છે, કેટલાક ટોળે વળ્યા છે તથા કેટલાક ભીડને લીધે થંભી ગયા છે અને કેટલાક ચપળતા બતાવતા ચાકતા નથી, કેટલાક સુગંધી પાણી વરસાવે છે, ફૂલો વરસાવે છે અને કેટલાક હર્ષમાં આવી જઈ કંપડાં

પૂજા, બધી ઈષ્ટ સિદ્ધિઓ મેળવવાનું દ્વાર છે. ગૃહસ્થધર્મનો સાર પણ એ છે. જે લોકો પુણ્ય વગરના છે તેઓ શ્રી જિનની પરમપૂજા કરી શકતા નથી. બધા લોકો સુખને વાંછે છે, એ સુખ, મોક્ષ મળતાં જ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ એ મોક્ષનું સાધન ધર્મ છે, ધર્મનું સાધન સમ્યક્ત્વ છે અને એ સમ્યક્ત્વ વળી શ્રી જિનની ચરણપૂજા વિના સંભવતું નથી. એમ સમજીને એટલે શ્રી જિનની ચરણપૂજા મોક્ષસુખનું પરમ સાધન છે એમ બધી એ પરમ સાધનોમાં સર્વ પ્રયત્નપૂર્વક ઉદ્યમવંત માનવ, સંસારનો પાર પામે છે. આ માટે અહીં પ્રણકરનું દર્શાવ કહેવાનું છે.

વસંતપુર નામે નગર છે. એ નગરમાં નિરંતર મોટા મોટા ઉત્સવો પ્રવર્તી રહ્યા છે એથી એમ લાગે છે કે-બહુ એ નગરમાં નિત્ય ને નિત્ય સતસુગ જ ન આવતયો હોય. વળી એ નગરનું નામ સાંભળતાં જ પણ પ્રવાસી જનો સંતોષ પામે છે એવું એ ઉદ્ધાર અને અતિથિ-અભ્યાગતો-ની આગતા-સ્વાગતામાં નિત્ય તત્પર છે. એ નગરમાં કેમ બહુ મોટા મોટા પર્વોતો ન હોય એવાં વિશેષ પ્રકારનાં ઉત્તુંગ દેવમંદિરો છે, કેમ બહુ સ્વર્ગનાં વિમાનોની હાર લાગી ન હોય એવી મનોહર મહાલયોની પરંપરા આવી રહી છે, જે નગરમાં સ્ત્રીપુરુષો કેમ બહુ બૃહસ્પતિની ભેડી ન હોય એવાં બુદ્ધિવાળાં છે, એ નગરનાં સરોવરો કમળ, કદહાર અને કુમુદના પરાગથી સુવાસિત સ્વચ્છ પાણીથી છલોછલ ભરેલાં છે અને એ સરોવરો કેમ બહુ માનસરોવરને હસતાં ન હોય એવાં શોભી રહ્યાં છે. એ નગરનો રાજા નામે સુદર્શન છે. એ રાજાએ પોતાના પ્રયત્ન બાહુદંથી ઊભા કરેલા માંડવામા રાજલક્ષ્મીને આણીને રાખેલી છે તેથી એ રાજલક્ષ્મીએ રાજાના સુખ સામે પોતાના નેત્રકટાક્ષો ફેંકતાં રાજાનું સુખ અકચકિત અદ્ભુત કાંતિવાળું દેખાય છે. એવો એ “યથા નામા તથા શુભા:” વાળો રાજા ઈંદ્ર જેવો શોભે છે, અર્થાત્ જેમ ઈંદ્ર પરભૂધરો-મોટા પર્વોતોના પક્ષોને હણી નાખેલા છે તેમ એ રાજાએ પર-શત્રુ, ભૂધરો-ભૂપતિઓના-રાજાઓના પક્ષોને હણી નાખેલા છે. તે રાજાને પ્રભાવતી નામે ભારત છે કે જેના રૂપમાં સમસ્ત સ્ત્રીઓના રૂપની હદ આવી ગઈ છે, રાજાના અમાત્યનું નામ ભવદંત છે કે જેના બુદ્ધિકૌશલ પાસે બૃહસ્પતિ પણ હારી ભય. એ અમાત્ય ઉપર રાજાનો વિશેષ પ્રસાદ-કૃપા છે, તથા સર્વજ્ઞ એવા શ્રી જિન ભગવાનના શાસનમાં દેહ અનુરાગ ધરાવે છે એવો એ અમાત્ય પોતાને સોંપેલા રાજ્યકાર્યોને કરતો-વિચારતો પોતાનો સમય વીતાડે છે.

કોઈ બીજે પ્રસંગે તે રાજા અને તેનો અમાત્ય બન્ને જણા બહાર ફરવા માટે નીકળવાને તૈયાર થયા તે વખતે ઘોડાહારના ઉપરીએ, દેશાંતરથી આવેલા વેપારીઓ પાસેથી તાબ જ ખરીદ્યાએલા એવા એ ઉત્તમ-જાતવંત ઘોડા તેમની પાસે હાજર કર્યા.

અવતારોમાં વારંવાર જન્મ પામે છે અને મરણ પામે છે. પહાડના શિખર ઉપરથી અનાથારે દહી પડેલો ખડબચ્છો પથ્થર નદીમાં પડી અને પૂરના પ્રવાહના પાણીથી થતા ઘસારાને લીધે જેમ એક વખતે ગોળમટોળ અને લીસો બની જાય છે તેમ આ જીવ પણ પૂર્વેકિત પ્રકારે સંસારમાં આથડતાં આથડતાં એ પથ્થરની પેઠે અમુક અવસ્થાએ એ પહેંચે છે અર્થાત્ ઉપયુક્ત નદીપાણ્યન્યાયે આ જીવ, યથામવૃત્તકરણદ્વારા એટલે સંસારમાં અથડતાં અથડતાં મોહનીયકર્મની ઝોગણીસિતેર કોડકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ ખપાવી નાખે છે, અને એ જ રીતે ઝોગણીસિત કોડકોડી સાગરોપમની જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય અને અંતરાય કર્મની સ્થિતિ ખપાવી નાખે છે, એ સાથે ઝોગણીસિત કોડકોડી સાગરોપમની નામકર્મની અને તેટલી જ ગોત્રકર્મની પણ સ્થિતિ છેલી નાખે છે એટલે આયુષ્યકર્મ સિવાય બાકી બીજાં પૂર્વેકિત મોહનીય, જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, અંતરાય, નામ અને ગોત્રકર્મની એક કોડકોડી સાગરોપમ જેટલી સ્થિતિ જીવને ખપાવવાની બાકી રહે છે એટલે પૂર્વેકિત રીતે સંસારને ધકકે ચડેલો જીવ સાતે કર્મની લાંબી લાંબી સ્થિતિને નદીપાણ્યન્યાયે ખપાવતો ખપાવતો વજ જેવી વધારેમાં વધારે કંઠણ એવી રાગદ્વેષની અંધી સુધી પહેંચે છે. કેટલાક જીવો એ અંધીને ભેદવાને મહાપ્રયાસ કરે છે, પરંતુ મોટા પર્વતની શિલાને લાંગવા જતાં જેમ હાથીનાં પોતાનાં જ દાંત લાંબી જાય છે તેમ અંધીનો ભેદ કરવાને પ્રયાસ કરવા જનારા કેટલાક જીવો એવા હોય છે, જેઓ પોતે જ તૂટી પડે છે—પાછા પડે છે અને વળી ફરીને મોહનીય વગેરે સાતે કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને ઉપાળે છે, એટલે જે લાંબામાં લાંબી સ્થિતિને તેઓ ખપાવી આન્યા છે તે સ્થિતિ પાછી ફરી પેદા કરે છે. એ અંધિનો ભેદ કરવાને પ્રયાસ કરવા જનારા એવા પણ કેટલાક જીવો હોય છે જેઓ અપૂર્વકરણદ્વારા (જે ક્રિયા આ પહેલાં પૂર્વે કરી કરી શકાય નથી તે અપૂર્વકરણ-અપૂર્વવીર્યોદ્ધાસ) તે વજ જેવી કંઠણમાં કંઠણ રાગદ્વેષની અંધિને ભેદવાનો પ્રારંભ કરે છે. જ્યારે તે ઉચ્ચ અંધિ પૂરેપૂરી ભેદાઈ જાય છે ત્યારે તેઓ અનિવૃત્તિકરણ નામનું એક અપૂર્વ અદ્ભુત સામર્થ્ય-બળ મેળવે છે (અંધિભેદ કર્યા પછી હવે પાછા નિવર્તવાનું—પાછા હંઠવાનું નહિં જ પણ આગળ આગળ વધવાનું સામર્થ્ય તે અનિવૃત્તિકરણ). એ બળવડે અંધિભેદ કરનારા જીવો અંધિનો પૂરેપૂરો ભેદ થઈ રહેતાં કલ્પવૃક્ષની જેવું આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ સકલ મનોરથપૂરક ઉપશમ સમ્યક્ત્વ મેળવે છે. ત્યાર પછી વળી એવા ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિવાળા કેટલાક જીવો પોતાના અંતરંગ પ્રબળ પુરુષાર્થવડે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વનો દાસ મેળવે છે અને એ રીતે એવા જીવોના ઉત્તરોત્તર વધતા જતા શુદ્ધ પરિણામને લીધે તેઓ માતા મરુદેવીની પેઠે તત્કાળ જ કૃતકૃત્ય થઈ જાય છે એટલે અજ્ઞાન-મર દશાને પામે છે. વળી, બીજા એવા પણ જીવો છે કે જેઓ અનંતાનુબંધી કષાયોનો નાશ નથી કરી શક્યા તેથી તેમને તે કષાયોનો ઉદય થતાં તેમના અશુભ લાવો બળકથા કરે

બધા શુભવંત પ્રત્યે આદર રાખે. જે માનવ વિનય વિનાનો છે, શક છે તે તરફ દ્વેષ ન કરતાં ઉપેક્ષાભાવ રાખે, ઉદાસીન રહે, મધ્યસ્થ રહે અને બાકી બધા પ્રાણિઓ તરફ મિત્રભાવે વર્તે. દુઃખીયા પ્રાણિઓ તરફ દયાની નજરે જુઓ, મિથ્યા વિવાદનો ત્યાગ કરે. ઉન્માદ અને માયાને છાંડી જાઓ તથા જેમાં પ્રશમ-સમભાવ પ્રધાન છે એવી ધર્મપ્રવૃત્તિમાં વિશેષ ઉલ્લસ કરે. વળી તમે એમ સમજો કે આજે નવીન યૌવન ફાટફાટ કરતું આવ્યું છે તે, લક્ષ્મી, કૂલની મુશ્કાલ જેવી સુવાળી પથારી, ધન, આયુષ્ય, લોગો અને સગાંવહાલાનો સયોગ આ બધું ઝંઝવાતને લીધે તોફાને ચઢેલા દરિયાના મોઝા જેવું ચંચળ છે અને સ્વપ્નની પેઠે એક જ ક્ષણમાં હટું ન હટું, ફીકું ન ફીકું, થઈ જવાતું છે. હે માનવો ! હું તમને ફરી ફરીને પણ કહું છું કે-આ ધર્મસામગ્રી ભારે દુર્લભ છે તેથી આળસ વગેરે દોષોને છાંડીને તે સામગ્રી મેળવવા અને મળી હોય તો તેનો ઉપયોગ કરી જીવનની શુદ્ધિ કરવા તરફ ઊજમાળ થઈ જાઓ. તમે જાણો છો કે મૂર્ખ માણસ પણ ઉત્તમ રત્નનું નિધાન મેળવી તે તરફ જરા પણ આંખમીંચામણું કરી શકતો નથી. ”

એ કેવળી ભગવાને આપેલી આ ધર્મદેશનાને સાંભળીને ઘણા માનવો અને બીજા પ્રાણિઓ પ્રતિબોધ પ્રાપ્ત અને અપૂર્વ બોધિલાભને પામેલા તેઓ કેવળી ભગવાનને ચરણે સવિનય પ્રણામ કરીને પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. હવે ત્રણે કાળના પદાર્થોને સ્પર્શી-કરણ સાથે સમભવનારા શ્રી જિન ભગવાનના પ્રવચનને વિશેષ પ્રકારે જાણવાની ઇચ્છા રાખતાં રાજા અને અમાત્ય એ બંને જણાએ કેવળીને પ્રણામ કરીને પૂછ્યું. “ હે ભગવાન ! કૃપા કરીને કહો કે તમને દીક્ષા લેવાનું શું કારણ મળેલું ? ” ભગવાન જાલ્યા “ ભાઈઓ ! એની મોટી કથા છે. સાવધાન થઈને સાંભળો. ”

પંચાલ દેશના અલંકાર સસુ કંમલસુકંઠ નામે એક નગર હતું. તેમાં સૌમત્રલ નામે શેઠ અને સુભદ્રા નામે તેની શેઠણી રહેતાં હતાં. તે બંને દંપતી પરસ્પર ભારે સ્નેહથી વર્તતાં હતાં. હું તેમનો એકનો એક પુત્ર છું અને મારું નામ પાલક. બાળપણુ ઓડી ક્રમે કરીને હું જીવાન થયો અને ધન કમાવાના વહેવારમાં પડ્યો, અને વેપારમાં જેવો જોઇએ તેવો ક્ષયદો થયો નહીં તેથી હું વિચારવા લાગ્યો-જે વ્યવહારમાં પ્રયાસ-કલેશ ઘણો કરવો પડે છે અને તેના પરિણામે તદ્દન જીવ જેવી જ ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે તેવો વહેવાર કરીને શું કરું ? અહો ! હું ભારે કમનસીબ છું. હું જે જાતનો વહેવાર કરું છું તેવો જ વહેવાર બીજાઓ પણ કરે છે પરંતુ તે બીજાઓ ભાગ્યવાન હોવાથી ધાર્યા કરતાં વધારે ધનલાભ કરે છે ત્યારે મેનશીબ એવો હું ક્ષયદો તો દૂર રહ્યો, મારા પાધા-ખર્ચ પણ મહાકષ્ટે મેળવી શકું છું એથી ખરેખર એમ જણાય છે કે આ સ્થિતિ મારા દુર્ભાગ્યનું ફળ છે. એ દુર્ભાગ્યને ફેર્યા સિવાય હું ઘણા સમય સુધી ગમે તેટલો પુરુષાર્થ

છે અને તેથી જ તે જીવે દેવ, મનુષ્ય, નરક અને તિર્યંચ એવી ચાર ગતિવાળી આ સંસાર-અટવીમાં-વધારેમાં વધારે દેશોન-થોડું ઓછું અર્ધપુદ્ગલપરિવર્ત જેટલું આથક્યા કરે છે. (સંસારમાં લોકમાં જેટલાં પુદ્ગલપરમાણુઓ છે તે પરમાણુઓમાંથી એક પણ અણુનો ઉપયોગ બાકી ન રહે તે રીતે તે બધાનો ઉપયોગ જીવ જેટલાં-વખતમાં કરી શકે તે વખતનું નામ પુદ્ગલપરિવર્ત છે.) ત્યાર પછી સંસારમાં આથકતો જીવ નવી નવી સેંકડો ચેનિઓમાં અવતાર ધારણ કરતો ભારે ભયાનક પાર વિનાનાં દુઃસહ દુઃખોને કેમે કરીને ભોગવતો ભોગવતો ભારે પાપોનો ક્ષયોપશમ થતાં તેને માનવનો અવતાર લાભે છે. માનવનો અવતાર પામ્યા પછી પણ હીન જાતિઓમાં, મલિન કુલોમાં અને અનાર્ચભૂમિમાં જન્મેલો હોય તે જીવ, સદ્ધર્મની સંગતિ પામી શકતો નથી અને તેથી તેનાથી કથું સુકૃત્ય બની શકતું નથી એટલે એમ ને એમ ભારે ગરીબીમાં સપડાએલો, ભયાનક રોગોથી ઘેરાએલો વા એવી બીજી કેાઈ આપત્તિથી ચગદાએલો તે જીવ, પોતાનો માનવ જન્મ વૃથા હારી ભય છે-શુભાવે છે. કેાઈ પ્રકારે જીવને કુશળનો યોગ થયો, આરોગ્ય મળ્યું, અર્થ સુકૃત્ય કરી શકાય એવા ખામી વિનાનાં જાતિ, કુળ અને જન્મભૂમિ પણ મળ્યા છતાં જીવ ઘણાં રૂઢ એવા પ્રમાદના સંસ્કારને લીધે આત્મશોધન તરફ વા જેનાથી માનવજન્મ સફલ કરી શકાય એવાં સત્કાર્યો તરફ સાવ બેદરકાર રહે છે. સુખસંબંધની વિવેકશક્તિ શુભાવી એસે છે અને ખરા સુખ વિષેનો વિવેક બતાવનારા સંયમપરાયણ શુરજનોએ બતાવેલું પણ દેવ, ગુરુ અને ધર્મનું સાચું સ્વરૂપ બાણવાને વારંવાર ઊજમાળ જ થતો નથી. કદાચ જીવ, શુરજનો પાસેથી તત્ત્વોનું ખરું સ્વરૂપ બાણે તોપણ સંયમના બાધકે ગાઢ આવરણોને લીધે એ બાણેલા તત્ત્વોને અનુસારે તે, પોતાનું આચરણ સારી રીતે કરી શકતો નથી. તાત્પર્ય એ છે કે-જીવને તેનાં વધારેમાં વધારે શુભ પુણ્યોનો ઉદય થયો હોય ત્યારે જ ધર્મની સામગ્રીનો યોગ મળે છે. અને એવો મેળવેલો યોગ જ પ્રેક્ષાવંત જનોને શિવશ્રીનું ક્ષણ આપે છે, માટે ધર્મના પ્રશંસક શુરજનો, ધર્મસામગ્રીના યોગ સિવાય બીજા કેાઈ પદાર્થ વખાણતા નથી. એવો ધર્મસામગ્રીનો સુંદર યોગ મળ્યા પછી બીજું કથું મેળવવાનું બાકી રહેતું નથી. જેમની ખુદ્ધિ પરિપક્વ છે એવા સુર લોકો તો ધર્મસામગ્રી સિવાય બીજું કથું ચ આહતા નથી, કારણ કે ધર્મની સામગ્રી મેળવ્યા વિના શિવસુખનો લાભ મળી શકતો જ નથી, માટે આ વિશે અહીં બહુ કહેવાની જરૂર નથી. વાત એમ છે કે-જો તમોને સુગતિનું સુખ ગમતું હોય અને દુર્ગતિનું દુઃખ સહી શકાય એવું ન જણાતું હોય તો પ્રમાદને કોરે કરીને, મિથ્યાખુદ્ધિનો ઉચ્છેદ કરી નાખીને શ્રી જિન ભગવાને પ્રરૂપેલા તત્ત્વવિચારને પામવા માટે અને તદ્દનુસાર આચરણ આચરવા સારુ નિરંતર પ્રયત્ન કરો. પ્રયત્ન કરો એટલે શુભવાળા બધા માનવો તરફ પ્રયોદલાવ કેળવો એટલે દેશ, કાળ, વય, નાત, જાત, રંગ વગેરેનો ભેદ કોરે મૂકીને

લાગ. હું પણ શુરુએ કહ્યું તે પ્રમાણે કરવા લાગ્યો. શુરુ પશુ પક્ષાસન લગાડીને, નયનોને નાસાથ તરફ નિશ્ચળ રાખીને શરીરની રક્ષામાં સાવધાન બની મંત્ર લાગુવા લાગ્યા. હવે તેઓ (શુરુ) મહાપ્રયત્ન કરીને મંત્રાક્ષરને ઉચ્ચારતા કેટલોક સમય ધ્યાનમાં બેઠા રહ્યા તેવામાં બહુ કે જરાથી ખળભળી ગયેહું કોઈ શરીર ન હોય તેમ તે સુઠ્ઠું કંપવા લાગ્યું અને ભીંતને અટ્ટહાસપૂર્વક ખડખડ હસવા લાગ્યું. એ ભેંધને હું અને મારો શુરુ ભેગંધર બન્ને વિરમય પામ્યા. હવે ધ્યાનની પ્રવૃત્તિને રોકીને-ધ્યાન તણ દ્યને શુરુ ભેગંધરે તે સુઠ્ઠાને પૂછ્યું: હં હો ! તું આ રીતે મોટેથી કેમ હસવા લાગ્યું ? જેમનું કાર્ય સિદ્ધ થયું નથી તેમને માટે ‘હસતુ’ એ એક ભતનો પરિણવ જ છે, માટે ખીલું બવા દો પણ આપ દેવરૂપ એવા આ હસવાતું જ કારણ જણાવો. આમ કહ્યા પછી તે સુઠ્ઠું બોલવા લાગ્યું.

મંત્રોની સાધનાઓથી કે તંત્રોની વિધિઓથી વળી અકર્મી-પુણ્ય વગરના લોકોને ધન મળે ખરું ? ને એ રીતે પુણ્યના કારણ વિના પણ ધન મળતું હોય તો કુંભાર માટીના પીંડા વગર જ ઘડો પણ બનાવી શકે. ખરી વાત એમ છે કે-જ્યાં ઉપાદાન કારણ સમૂળ્ય જ નથી ત્યાં ભલે વિચારપૂર્વક નિમિત્ત કારણો અને સહકારી કારણોનો પ્રકર્ષ કરાવેલો હોય તો પણ એ પ્રકર્ષ, ચોડું પણ કાર્ય સાધી શકતો નથી. બધાં સુખસાધક કાર્યોને બરાબર સિદ્ધ કરવા માટે સૌથી પ્રથમ ઉપાદાન કારણ તરીકે પુન્યને જ મેળવવું ભેંધે. પુણ્યરૂપ ઉપાદાન કારણની પૂરેપૂરી ભેગવાઈ હોય તો જ ત્યાં મંત્ર, તંત્ર વગેરે ખીલ સાધનો નિમિત્ત અને સહકારીરૂપે ઉપયોગી થઈ શકે છે, પરંતુ જ્યાં પુણ્ય-ઉપાદાન કારણનું જ ઠેકાણું નથી ત્યાં આ મંત્ર-તંત્રો વગેરે નિષ્ફળ બન્યા છે. અરે ! તમે કેમ આમ મૂઠ થઈ ગયા છો ? શું આ બાબત સોમ નામના અકર્મી માણસનું ઉદ્ઘાટન પણ બાબત નથી ? પુણ્ય વગરનો કોઈ લાભ મળે તો પણ તે અલાભ બરાબર છે અર્થાત્ પુણ્ય વગર મેળવેલો લાભ પણ કદી ટકી શકતો નથી, કદાચ ટકે તો સુખને બદલે ભારે પીડા નીપળવે છે. હવે ભેગંધર શુરુ બોલ્યો હે દેવ ! કૃપા કરીને એ અકર્મી સોમની વાત કહો. મને આશ્ચર્ય થાય છે કે-પુણ્ય વિના મેળવેલો લાભ પણ અલાભ બરાબર કેમ થઈ શકતો હશે. હવે રેહું સુઠ્ઠું બોલ્યું.—

પોતાની જાંઘને લીધે આખા ગગનતલના વચલા લાગને ભરી દેનાર અને મોટી મોટી સલ્લકી વેલોનાં પાંદડાં આઈ ખાઈને છત્રી ગયેલાં હાથીઓનાં ટોળાં જ્યાં ફર્યા કરે છે એવો વિંધ્ય નામે મોટો પહાડ છે. તે પહાડની તળેટીમા અરિષ્ટપુરી નામે નગરી છે. એ નગરીમાં અનેક કોટીધવળે રહે છે. તેમના વૈભવવિલાસ ભેંધને લોકો ઘડીભર તો એ નગરીને ભેંધને સ્વર્ગ-પુરીને પણ ભૂલી ગયા છે. એવી એ નગરીમા જન્મથી જ ગરીબાઈના સંકટથી પીડાતો અને રોજ ને રોજ નગરીમાં ભરી ભરીને જ જીવનનિર્વાહ

કરું તો પણ મારું વાંછિત ધન મેળવી શકું તેમ નથી, માટે હવે તો એ હુલાવ્યને ફર કરવા સારુ પ્રબળ પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે. આમ વિચાર કરીને તે, પોતાની પેઢી દરપેઢીથી ચાલ્યા આવતા અને વાર્તામાં નિપુણ એવા જોગંધર શુરુ પાસે ગયો. તેમને પગે પડીને સાથે જમીન ઉપર બેઠો. શુરુએ તેમને પૂછ્યું—હે બચ્ચા ! કેમ તારા મુખની કાંતિ બિડી ગઈ છે અને એટલે લાંબે સુધી તારે મારી પાસે શા માટે આવવું પડ્યું ? પાલક બોલ્યો—હે ભગવાન ! મારી કાંતિ બિડી જવાનું દારિદ્ર-ગરીબાઈ સિવાય બીજું કશું કારણ નથી. બીજા પણ અનેક દોષોનું કારણ એ ગરીબાઈ છે; જેમકે—

જે માનવ, અર્થ-ધન વગરનો છે તેની યુદ્ધિ ગળી બંધ છે—નાશ પામે છે, તેનો જથ્થો અપજથ્થો થાય છે. સ્વજનો પણ તેવા રાંક માણસનો આદર કરતા નથી. રાંકના શરીરમાં આળસ વર્ત્યા કરે છે અને મનમાં ઉદ્વેગ જ રહ્યા કરે છે. ઉત્સાહ બધો ઝોસરી બંધ છે. અને આખા શરીરે બળતરા જ વળ્યા કરે છે, અથવા જે માણસ, ધન વગરનો છે તેને શું શું હુઃખ નથી થતું ? બધું જ હુઃખ થયા કરે છે. આ સાંભળીને જોગંધર શુરુ છે તેને શું શું હુઃખ નથી થતું ? બધું જ હુઃખ થયા કરે છે. આ સાંભળીને જોગંધર શુરુ ક્રવાના ઉપાયને મેળવવા માટે જ હું તમારા ચરણની છાયાને આશરે આવ્યો છું. શુરુ જોગંધર બોલ્યો: જે ઉપાય તું શોધવા આવ્યો છે તે ઉપાય શુરુની કૃપાથી મારા જણવામાં તો છે, પરંતુ જેનામાં મહાશક્તિ-મોટું પરાક્રમ હોય તે જ માનવ એ ઉપાયને મેળવી શકે તેમ છે. પાલક બોલ્યો—તમે મારા ઉપર તેવા પ્રકારનો પ્રસાદ કરો જેથી હું તમારી સેવા માટે બરાબર સમર્થ અને મહાપરાક્રમી બની જાઉં. જોગંધર બોલ્યો. હે પુત્ર ! અમારા શુરુ-ઓએ અમને મૃતકસાધક મંત્ર—જે મંત્રને સાધવા માટે સુઠંઠની સાધનરૂપે જરૂર પડે તેવો મંત્ર—આપેલો છે. તારું મનોબળ બરાબર ચોક્કસ હોય—મન ચલાયમાન વા ભયભીત થાય તેવું ન હોય તો જ તું આવતી કાળી ચૌદશને દિવસે બરાબર તૈયાર થઈને મારી પાસે આવજે. પાલક બોલ્યો. હે ભગવાન ! એમ કરીશ અર્થાત્ તમે કહ્યા પ્રમાણે મનને દૃઢ કરીને બરાબર તૈયાર થઈને આપની પાસે બરાબર કાળી ચૌદશને દિવસે આવીશ. પછી તો ઘડીએ ઘડીએ વારંવાર દિવસો ગણતાં ગણતાં માંડ માંડ કાળી ચૌદશ આવી, અને સાથે સેંકડો મનોરથ લેતી આવી. હું શુરુ પાસે પહોંચ્યો અને તેમને પૂછ્યું: કહો, અને સાથે સેંકડો મનોરથ લેતી આવી. હું શુરુ પાસે પહોંચ્યો અને તેમને પૂછ્યું: કહો, હવે શું કરવાનું છે ? શુરુએ બધું બરાબર સમજાવીને કહ્યું. પછી હું શુરુએ જણાવેલા ઉપકરણ અને વિધિવિધાનની સામગ્રી સહિત શુરુની સાથે મસાણામાં પહોંચ્યો. ત્યાં શુરુએ એક મંડળ-કુંડાળું આલેખ્યું—હોયું. હું પહેલાં ઢીઠેલું, શરીર બગડ્યા વગરનું અને એટા આંહની ડાળ ઉપર લટકતું એક સુરકું લઈ આવ્યો. સુરકાને નવરાંચું અને તેના ઉપર અંકનું વિદેપન કર્યું. પછી તેને હાથમાં ધારદાર તરવાર પકડાવીને, પેલા કુંડાલામાં સુવરાંચું. શુરુને મને આદેશ કર્યો—હે બચ્ચા ! આ સુરકાનાં તળીયા તલાસવા માંડ-ઘસવા

કરવાથી તે તુલ્યમાન થઈ કામદુષા ગાયત્રી પૈઠે આપણું બધું મનોવાંછિત પૂરા કરે છે એવી તેની સુપ્રસિદ્ધિ બધે ઠેકાણે કહેવાય છે, માટે તું ત્યાં જઈ તે દેવીની ઉપાસના કર. સોચે, શકરે કહેલી એ વાત સ્વીકારી અને ભાતુ પોતાનું કરી, ભેઈતાં બધાં તત્કાળ ભવિત સાધનો લઈ તે દેવીના સ્થળ તરફ રવાના થયો. વગર વિલંબે ચાલતા ચાલતો તે, એ ભગવતીના મંદિર સુધી પહોંચી ગયો. મંદિરમાં જઈ ભગવતીની પૂજા તથા પચુપાસના પશુ કરી. દિવસ આઘમતાં વિશેષ પ્રકારે પૂજા કરી તેણે ભગવતીને વિનંતિ કરી કે- “હે દેવિ ! આજ પછી જ્યારે તું મારા ઉપર પ્રસન્ન થઈશ ત્યારે જ હું જોજન લઈશ.” એમ કહીને તેણે તે મંદિરમાં વીશ લાંઘણો જોઈ કાઢી. દેવીને લાગ્યું કે-હવે તેની પોતાની અપકીર્તિ થશે તેથી દેવીએ એ સોમને જોડાવ્યો અને કહ્યું કે-“હે ભદ્ર ! તું જે કરતો આવ્યો છે તે જ કામ કર. તું પુણ્ય વગરનો અકર્મી છે માટે તને જે ચપટી ચપટી લોટ મળે છે તે જ મળ્યા કરશે, તેથી વધારે કશું મળવાનું તારા લાગ્યમાં છે નહીં અને તેથી શુદ્ધ ધર્મ પોતે પશુ તને કશું વધારે આપી શકે તેમ નથી.” પછી જાને હાથ ભેંસીને સોમ જોડ્યો. “હે દેવિ ! હું અકર્મી છું તેથી તો તારા ચરણની ઉપાસના માટે આવ્યો છું. બે હાથ લાગ્યશાળી હોત તો મારાં લાગ્યથી જ મને ધનવૈભવ વગેરે મારું વાંછિત મળી જાત અને તારી ઉપાસનાની જરૂર ન રહેત. જે રાજ્ય વગેરે લોકો સુકર્મી છે તેઓ કાંઈ તારી આરાધનાને દીધે આવ્યા અપૂર્વ વૈભવ વિદ્યાસ-સમૃદ્ધિ માણતા નથી.” આ સાંભળી પેલી દેવી જોડી- “જાતનો બ્રાહ્મણ છે તેથી જ તું આટલું બધું બખડી બહો છે.” એમ જોડીને એ દેવી અલોપ થઈ ગઈ.

તે સોમ બ્રાહ્મણ તો એમ ને એમ લાંઘણો જોઈતો રહ્યો અને એમ કરવાં કરતા બત્રીસમી લાંઘણ સુધી પહોંચ્યો ત્યાં તેની વાચ્યા બંધ થઈ ગઈ, નજર ઝાંખી પડવા લાગી, શરીરનું હલનચલન વગેરે પશુ બંધ થવા લાગ્યું અને ભિલો શ્વાસ બિપજ્યો. બ્રાહ્મણની આ પરિસ્થિતિ બેઈ પેલી દેવીને લાગ્યું કે-હવે તો બ્રાહ્મણના લાગશે, આથી બહારથી તે દેવી મહામૂઠાં પાંચ રત્નોને લઈને તે બ્રાહ્મણની સન્મુખ આવી કહેવા લાગી. “હે બ્રાહ્મણ ! આ તારો ભગ્યસ્કાર છે. એથી પશુ બે કાંધક ચપાનું હોય તો થાય. એક એક કરોડ સોનેચાની કૌમતવાળા એવાં આ પાંચ રત્નો તું લે અને મારા છેલ્લે મૂક. બ્રાહ્મણને રત્નો સોંપીને એ ભગવતી દેવી જેવી આવી હતી તેવી ચાલી ગઈ. સોમ બ્રાહ્મણે એ રત્નો લીધાં અને તેથી બહો દિવ્ય ઔષધ મળ્યું હોય તે રીતે વિશેષ પ્રકારે નવા શરીરને પારોલે તે, ખીરે ખીરે ભીડી પોતાની પાસેનું ભાતું ખાવા લાગ્યો. શરીરમાં શક્તિ આવતાં તે, દેવી ભગવતીને નમીને પોતાના નગર ભણી જવાને ઉપજ્યો. જતાં જતાં વચ્ચે તેને એકા આંખી મળ્યા, અને એ બ્રાહ્મણને લાકડી, સુક્રમ વગેરેવડે પૂજા માર મારીને અને

માટે લોટની ચપટીઓ માગતો એવો સોમ નાચે બ્રાહ્મણ છે. એક તો એ માંગી માંગીને માંડ માંડ પૂરું કરે છે ત્યાં તેને ઘરે વરસે વરસે એક એક છોકરી જન્મવાને લીધે તેના ઉપરનો કુટુંબનો ભાર વધે જાય છે અને એ રીતે એ દુખીયો રાંઠ બ્રાહ્મણ પોતાનો વખત ચલાવે જાય છે.

ખીજે કોઈ વખતે એ બ્રાહ્મણ પોતાની સ્થિતિનો વિચાર કરતાં અને નગરીના ખીજ માણસોના મનગમતાં લોગવિલાસો નોતાં ભારે ખેદ પામી આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો: ‘હું જન્મથી જ ગરીબાઈના ચક્કમાં પિસાઈ પિસાઈને કંટાળી ગયો છું, તો હવે શું હું આગમાં પડીને બળી મરું? વા પર્વતના શિખર ઉપરથી ફૂંકેા મારી મારે પ્રાણ કાઢી નાખું? વા આઠની ડાળે ટિંગાઈ આકાશમાં અદ્ધર લટકી રહી જીવ છોડી દઉં?’ આ પ્રમાણે વિચાર કરતો તે બ્રાહ્મણ શૂન્ય ચિત્તે, ફાટી આંખે બેઠો છે એટલામાં ત્યાં તેનો મિત્ર શંકર આવ્યો અને તેણે એ સોમ બ્રાહ્મણને બોલાવ્યો:-ભો! ભો! તું આમ કેમ ચિંતાતુર-ઉદાસ દેખાય છે? જે હોય તે ખરી વાત કહેજે. સોમ વિપ્ર બોલ્યો: હે ભદ્ર! કહેવાથી શું વળે? મારી ચિંતાનો કોઈ ઉપાય જ નથી કળાતો. કદાચ મારી સુશીખતની વાત કરું તો ઉલટું તમારી જેવાને પણ સંતાપ થાય માટે એ વાતને જવા દે. શંકર બોલ્યો: હે મિત્ર! તું કરી એવી આ શંકા ન રાખ. જેમનાં હૈયાં ચિંતાના પ્રસરેલા ભયંકર દાવાનળથી સંતાપ પામેલાં છે તેઓ પોતાની એ ચિંતા સુખી મિત્રો પાસે ઊઘાડી કરી ઘડીભર માટે જરૂર શીતળતા અનુભવે છે-હજવા થાય છે. કોઈ નાના બાળકને પણ આપણે કોઈ હકીકત કહીએ તો તેમાં પણ વિશેષ પ્રકરની પુદ્ધિનું સ્ફુરણ થાય છે માટે માણસે પોતાના સંકટને કેવળ હૈયામાં જ ન સંઘરી રાખવું કિંતુ પોતાના હિતૈષી પાસે પ્રકટ પણ કરવું જોઈએ.

હવે સોમ બોલ્યો: જો તારો સાંભળવાનો આગ્રહ છે તો તે સાંભળ-હંમણું હું વિચારતો હતો કે આ ગરીબાઈના ચક્કમાં ભીંસાઈ ગયેલી મારી ભતને શું આગમાં પતંગની પેઠે અપલાવી ખાખ કરી દઉં કે બીજી રીતે આપઘાત કરીને મરી જાઉં? અને એમ કરીને હવે તો આ ગરીબાઈથી છૂટી જઈ નિરાત મળે એવું કરું. મારી ચિંતાની આ ખરી હકીકત તને કહી. શંકર બોલ્યો: તારી આ ચિંતાની જાળ તદ્દન અયોગ્ય છે. ગરીબાઈ ટાળવા માટે ધન સાંપડે એમ કરવું જોઈએ, અને ધન મેળવવા માટે વિશ્વાસુ અને ડાઘા માણસોએ ઘણા ઉપાયો બતાવેલા છે તો તે ઉપાયોને તું અજમાવી જો, જેથી વગર-વિકલ્પે તારી ધારણા સફળ થાય. સોમ બોલ્યો: એ શી રીતે? શંકર બોલ્યો:-વિધ્યાગળ પર્વતથી પૂર્વ દિશામાં વડના આઠની બજોલમાં રહેનારી વડવાસિની નામની એક ભગવતી દેવી છે. તેની પાસે જઈ તપ કરવાથી વા ખીજે બીજે પ્રકરે તેની વિનયપૂર્વક સેવા

પેલો પાલક, પોતાની મહેનત ઉપર પાણી ફેરેલું બહુ પેલા સુઠાને પગે પડી વિનવવા લાગ્યો કે-હે સ્વામિ ! પ્રસન્ન થાઓ, હવે મારે ધન મેળવવા સાર બીલે ક્યો ઉપાય કરવો તે બતાવો. ત્યારપછી પેલું સુઠું બોલ્યું કે-દેવોની પૂજા કરવાથી બધી સંપત્તિઓ મળે છે, અર્થાત્ દેવપૂજા. સર્વ સંપત્તિનું ખરેખરું મૂળ સાધન છે. આટલું બોલી તે સુઠામાંથી જીવતાની જેવો આવેશ નીકળી ગયો અને જો, જમીન ઉપર ઢળી પડ્યું. પછી પેલો ભોળાંધર અને પાલક એ બંનેને જોઈ પામી પોતાને સ્થાનકે આવ્યા ગયા. તેમાં પેલો પાલક તો પેલા સુઠાના વચનને અનુસારે વર્તવા લાગ્યો અને તેમ કરી લક્ષ્મીની વસતા કુંદર નામના એક દેવની રાજ ને રાજ પૂજા કરવા લાગ્યો અને તેમ કરી લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ માટે તેને રીઝવવા પ્રમળ પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. કેટલાક દિવસો વહી ગયા પછી પેલો કુંદર દેવ, પાલકની ભક્તિ, પોતા તરફનું બહુમાન વગેરે બોધને રાજ થયો અને તેને સ્વપ્નમાં આવીને કહેવા લાગ્યો. હે મહાનુભાવ ! કોઈ માનવ લીંબકને લાંબા સમય સુધી પાણી પાયા કરે તો પશુ તે શું આંખના કૂળને આપે ખરા ? નોકરને બસે તેટલો પુશ કરે તો પશુ તે, ધણી આપે એટલું સન્માન આપી શકે ખરા ? રોહણચંદ્રમાં પાકતાં રતનો શું ગામડાંમાં ખાસ ટેકરાઓમાં નીપજે ખરા ? એટલે અમારી જેવો કુદર અને થોડી સંપત્તિવાળો તને કેટલુંક આપી શકે ? માટે ભાઈ, અમેને રાજ કરવાથી તારો ઠંડાડો વળશે નહિં, તેથી તું અહિંથી છોટે આવેલા એવા જિનભવન તરફ જા અને ત્યાં જઈ ત્રણ ભુવનના સ્વામી એવા શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની પ્રયત્નપૂર્વક પૂજા કર. હે ભદ્ર ! એમનાં કર્શનથી પશુ પૂર્વનાં પાપો નાશ પામે છે તો પૂજા કરવાથી વળી તારું વાહિત સિદ્ધ થાય એમાં શી નવાઈ ? એ શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન દેવોના પશુ દેવ છે, સુર, અસુર, માનવ, વગેરે આગો સંસાર તેમની પૂજા કરે છે. એના સિવાય બીલે કોઈ દેવ, વંદનીય નથી તેમ પૂજાય પશુ નથી.

સ્વપ્નમાં બનેલી વાત સાંભળીને પાલક તો બોલ્યો. તેને લાગ્યું કે-આ શું કોઈ દુર્લભ છે ? કે મને કાવોનો કોઈ બીલે લાલચુ ઉપાય છે ? વા મારો પોતાનો વહેમ માત્ર છે. આ રીતે તેને સંશયમાં પડેલો બોઈ ત્યાં આકાશવાણી થઈ અને તેનો સંશય ટાળી લીધો. હવે તેને પોતાના સ્વપ્નની હકીકતનો નિશ્ચય થતાં તે, શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના મંદિર તરફ ગયો. ફરથી જ ભગવંતના મિંબને સાદર પ્રણામ કરી તે 'આ દેવોના પશુ દેવ છે' એમ બહુ દુરખના બિભરને લીધે તેનાં રામરામ ખડાં થઈ ગયાં, તેની આંખો-માંથી આનંદના આંસુઓ ઝરવા લાગ્યાં અને એ રીતે, ઉત્સાહ, ભક્તિ, આદર અને સદ્ભાવ સાથે શ્રી જિનની રાજ ને રાજ પૂજા કરવા લાગ્યો.

હવે કોઈ એક દિવસે દેવાનંદ નામના સાધુ પોતાના ગુરુની અનુસાથી એકલા વિહાર

છાતી ઉપર ચઢી બેસીને એ ચોરોએ એ રત્નો પુ'ચવી લીધાં, અને બ્રાહ્મણ રાઠો પાસે રહ્યો. ચોરો તો પોતાને ધારેલા સ્થાને પહોંચી ગયા. પ્રચંડ ક્રોધે ભરાયેલો આ બ્રાહ્મણ પશુ ચોરાની ભૂલથી પડી રહેલી એક છરીને લઈ પાછો ફરીને પાછે પગલે તે વડવાસિની દેવીની આગળ જઈ પહોંચ્યો. લાલ આંખોને લીધે ભયાનક મુખ કરીને તે, ભગવતીને કહેવા લાગ્યો. હે કટપૂતને ! હે પાપે ! હે મહાના હારકાં ઉપર રહેનારી ! હે અહીં ! આંખોપડે ભેવા લાયક નહીં એવી ! હે વિશ્વાસી ભક્તોનો ઘાત કરનારી ! હે ઠાકણ ! હવે તું ક્યાં જવાની છો ? હવે તો હું તારા ગળામાં, વધ્યને જેમ રાતાં કચ્છેરની માળા પહેરાવે છે તેમ, મારાં આંતરકાંની જ માળા હમણાં પહેરાવું છું. હવે એમાં વિકલ્પ રહ્યો નથી. મને રત્નો આપતાં જ ભવાં ચલાવી ભયાનક મોરો કરીને કહ્યું હતું કે-તને બળાત્કારે મેળવેલાં આ રત્નોથી લાંબા વખત સુધી સ્થિર રહે એવો લાલ મળવાનો નથી. એમ કહેતોક બ્રાહ્મણ જમની જીભ જેવી ભયંકર છરીને હાથમાં લઈ સર્વથા એકચિત્ત બની પોતાનું પેટ ચીરે તે પહેલાં જ એ ભગવતી બ્રાહ્મણનો પાકો નિશ્ચય બાણી જઈ, ક્યાં લાવી, છરીવાળા બ્રાહ્મણના હાથને અટકાવી ફરી વાર પાછાં અમૂલ્ય એવાં દશ રત્નો એ ભદ્રને આપીને અલોપ થઈ ગઈ. બ્રાહ્મણ તો ખુશ થતો પોતાના નગરને માર્ગે પહોંચ્યો. માર્ગે ચાલતાં વચ્ચે કોઈ પહોડી નહીં આવી. તેમાં વળી વધારે પૂર આવેલું. પેલો બ્રાહ્મણ એ નદીને પાર કરવા સારુ તેમાં ઉતર્યો તો ખરો; પરંતુ પૂરના ધસતા પ્રવાહથી તે પડી ગયો અને તણુયો, અને તેથી બનવા કળે-ચોગાનુચોગે તેની પાસેથી પેલાં રતનની ચીંટડી નદીમાં પડી ગઈ. તેને લાગ્યું કે-આ બધું પેલી ભગવતી દેવી જ કરે છે તેથી તેને પેલી વડવાસિની દેવી ઉપર વિશેષ પ્રચંડ ક્રોધ આવ્યો અને એમ થયું કે “હવે તો એ દેવીની જ સામે શીઘ્ર ચિંતા ખડકીને તેમાં બળી મરું.” એવો પાકો નિશ્ચય કરી તે સોમ બ્રાહ્મણ પાછો વળી પાછે પગલે એ દેવીના નિવાસ તરફ મુઠ્ઠીઓ વાળીને દોડ્યો. પેલી દેવી પશુ તેનો સંકલ્પ-નિશ્ચય બાણી ગઈ તે પોતાના વાસસ્થાન વડને તણુ દંધ બીભ વડ ઉપર જઈને વસી. બ્રાહ્મણ તો અસલ વડ પાસે ગયો અને ત્યાં પહોંચી તેણે દેવી ભગવતીને ન હીડી. છેવટે પરમાર્થ-ખરી વાતને બાણી તે શરમાઈ ગયો અને આ બનાવ ઉપરથી ‘તે પોતે અકર્મી છે.’ એવો બોધ તેણે હવે લીધો અને પછી જ્યાંથી જે રીતે તે આવ્યો હતો તે રીતે ત્યાં પાછો આવ્યો ગયો. આ રીતે આ બધી સોમ બ્રાહ્મણની વાત પેલા મુઠ્ઠાએ પાલકના ચુરુ ભોગધરને કહી સંભળાવી અને છેવટે વાતને પૂરી કરતાં તે મુઠ્ઠાએ પેલા ભોગધરને કહ્યું કે-હે ભોગધર ! સોમવિપ્રની પેઠે અકર્મી હોવા છતાં તું મંત્રતંત્ર વગેરે દ્વારા શામાટે તારી પોતાની બાતને નકામી હેરાન કરે છે ?

આ સાંભળીને ભોગધર સમજી ગયો અને મંત્રસાધનની પ્રક્રિયા ચક્રિલી લીધી તથા પેલા મુઠ્ઠા પાસે આમ કરવા બદલ ક્ષમા માંગી. અત્રાંતરે સોમપ્રભ શેઠનો પુત્ર

વાળો પુરુષ, ત્રણ જગતના પ્રભુનાં બિંબના ચરણો આગળ અખંડ અને અસ્પૃશિત એવા અક્ષતોને-આખાને ધરે છે તે, વગર વિલંબે, અક્ષત એવી નિર્વાણશ્રીને પામે છે. જેમાંથી અનેક શિષ્યાની જ્યોતો ઊછળી રહી છે એવા પ્રદીપ-દીપક-દીવાવડે શ્રી જિનની પૂજા કરનાર એટલે શ્રી જિનના યોગમય સ્વરૂપને પ્રકટ કરનાર-સંભારી આપનાર એવા દીપકને શ્રી જિનની મૂર્તિ પાસે ચેતવનાર મનુષ્ય જેનો કોઈ પ્રતિપક્ષી નથી એવા જગતના પતિ-પણાને પેદા કરે છે-એવો પૂજક, જગત્પતિ થાય છે. શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાનની સંપૂર્ણ અખંડ-આખાં આબાં વગેરેનું નિવેદન ધરતાં આશ્ચર્ય તો એ છે કે-તેવું નિવેદન ધરવાથી તુમિ તો ભગ્યો જ અનુભવે છે.

અહો ! શ્રી જિન ભગવાનનું માહાત્મ્ય કેવું છે ? પાકેલાં હોવાથી પીળાં થઈ ગયેલાં અને મધમધલી મુગંધવાળાં ફૂલો શ્રી જિન ભગવાનની સામે ધરવાં બોધે એ તો આપણને તેથી વિવિધ બીજાં ફળો મળી શકે છે. ઝાડ જ્યારે ફળ આપે છે ત્યારે પેલાં ફૂલો આપે છે અને પછી તે ફળો આપે છે ત્યારે શ્રી જિનભગવાનરૂપ કલ્પવૃક્ષ તો પેલાં ફૂલો ઉલ્લસ્યાં વિના જ એમ ને એમ સીધે સીધા વિવિધ ફળો આપી શકે છે એ, એમનો અદ્ભૂત મહિમા છે. જગતમાં સૂરજ સમાન એવા શ્રી જિન ભગવાનની સામે જલપૂર્ણ પવિત્ર કુંભ મૂકવામાં આવે તો મૂકનારનો સંસારતાપ શાંત થઈ જાય છે એ ચોટું આશ્ચર્ય છે. ખરી રીતે જ્યાં પાણી પડે ત્યાં આગ યુગાવી બોધે ત્યારે આ તો ઊલટું થયું અર્થાત્ જલપૂર્ણ કુંભ શ્રી જિનની સામે મૂકવામાં આવે તેથી મૂકનારના સંસારહાવાનળને જોડવી શકે છે, એ માટે આશ્ચર્ય કહેવાય. જીવના પ્રદેશો ઉપર સત્જગત રીતે ચોંટી ગયેલાં દુષ્ટ અને નિષ્કૃર-ભારે કઠણ એવાં કર્મોની ગાંઠને-કર્મજંથિને તોડી નાખવાને મહાસમર્થ એવા શ્રી જિન, આઠે પ્રકારની કે આઠમાંના ગમે તે એક પ્રકારની પૂજાને અરહે છે-ચોગ્ય બનેલા છે માટે તેમને અરહંત કહેવામાં આવ્યા છે. અથવા એટલું જ શા માટે એટલે ઉપર જણાવેલી વસ્તુઓ દ્વારા જ પૂજા કરવી એવું શા માટે ? બીજું પણ જે કાંઈ, દેખા-વમાં મનોહર અને સુપ્રસન્ન દ્રવ્ય-વસ્તુ હોય તે બધુંય શ્રી જિન ભગવાનની પૂજામાં વાપરી શકાય છે-પૂજા માટે હંધ શકાય છે. વળી, જે ગૃહસ્થ, પુરુષ વગેરેની પૂજાવડે દ્રવ્યસ્તવ-દ્રવ્ય પૂજા-નથી કરતો તે ભાવસ્તવ-આંતરપૂજા-આત્મશોધનરૂપ અભ્યંતર પૂજાનો અધિકારી કેમ બની શકે ? માટે પ્રથમ તો આરંભની ભૂમિકા ઉપર આવવા જ પ્રયત્ન કરવો બોધે. પછી, તે ગીતાર્થ એવા દેવાનંદ સુનીશ્વરે શ્રી જિનપૂજા વિશે બીજી પણ કેટલીક આવકે કરવા જેવી વિધિઓ કહી બતાવી અને પેલા પાલક આવકે ધર્મમાં એકચિત્ત રાખીને એ બધી વિધિઓ બરાબર સમજી લીધી. આ પ્રમાણે તે સુનિએ, પાલકને શ્રી જિનપૂજાનો સંપૂર્ણ વિધિ સમજાવ્યો અને પછી તયોગુણ-અજ્ઞાન જગરનો તે સુનિ પોતે આરંભેલ કાર્યની સિદ્ધિ માટે બીજે સ્થળે વિહાર કરી ગયા.

કરતા કરતા ત્યાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના દર્શન-વંદન માટે આવ્યા. જગતના નાથ એવા શ્રી જિનને વંદન કરીને તે સાધુ એ મંદિરમાં યોગ્ય આસને બેઠા. ત્યાં દેવપૂજા કરતાં સરલ સ્વભાવવાળા એ પાલકને તે સાધુએ બોલ્યો. ‘આ સરલસ્વભાવી છે’ એમ સમજીને મુનિએ તે પાલકને તેની પૂજાવિધિ પૂરી થતાં બોલાવ્યો અને કહ્યું કે-હે ભદ્ર ! તારો જન્મ અને જીવતર સફળ છે. તારી કલ્યાણસંપત્તિ અવિકળ છે, તે તારી જાતને નિર્વાણને યોગ્ય બનાવી છે. તારે ત્યાં સુકૃત-પુષ્પતું કલ્પવૃક્ષ હજારો પ્રકારે ફળીયું છે. અને ઇંદ્રની શ્રી તારે આધીન બની છે કે તું જે આ પ્રકારે શ્રી જિનની ચરણસેવામાં ઉલ્લાસ રાખે છે; પરંતુ બચ્યા ! એક જ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે વિધિપૂર્વક કરવામાં આવે તો જ બધી ક્રિયાઓ ફળસાધક નીવડે છે અને દોષ રહિત બને છે; માટે તને એ બાબત આ શિખામણ આપું છું. શ્રી જિનપૂજા કરનારે પૂજા કરતી વખતે બહારથી પવિત્ર બનવું જોઈએ. એટલે હાથપગનું પ્રક્ષાલન કરીને પૂજા કરવી જોઈએ અને પણ અંદરથી એટલે ચિત્તે કરીને પણ પવિત્ર બનવું જોઈએ અર્થાત્ કષાયભાવોને-ક્રોધ, લોભ, મદ, મોહ વગેરે વૃત્તિઓને, શાંત કરી ભાવશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શ્રી જિનનું પૂજન કરવું જોઈએ. વળી, કપડાં ધોએલાં, ધોળાં અને નહીં ફીટેલાં હોય તેવાં પહેરવાં જોઈએ તથા ઉત્તરીય-ખેસ-વડે સુખને એ રીતે બાંધવું જોઈએ કે શ્રી જિનભિંબ ઉપર ચોતાનો મલિન શ્વાસોચ્છવાસ ન પડે અને જેમ કોઈ હભમ, રાજાની જે રીતે સેવા કરે તે રીતે અત્યંત સાવધાન થઈને શ્રી જિનની ‘કોઈ પણ રીતે આશાતના ન થાય એ માટે પૂરતી કાળજી રાખીને શ્રી દેવાધિદેવ જિનભગવાનની સેવા-પૂજા કરવી ઘટે. ‘આશાતના થવાથી કરેલી પૂજા અલેખે ભય છે. એટલું જ નહીં પણ પૂજા કરનારને સંસારજનમ-દંડ ખમવો પડે છે. હવે, એ પૂજા આઠ પ્રકારે થાય છે: ૧ પુષ્પ, ૨ દૂધ, ૩ ગંધ, ૪ સુગંધી દ્રવ્ય, ૫ અક્ષત-ચોખ્ખા, ૬ બલિ-નૈવેદ્ય, ૭ ફૂલ અને ૮ જલપાત્ર-કળશ-જલનો કુંભ. એ આઠ પદાર્થોદ્ધારા શ્રી જિનની દ્રવ્ય પૂજા કરી શકાય છે. આઠ પ્રકારે પૂજા કરવાની શક્તિ ન હોય તો એમાંથી-એ આઠમાંથી ગમે તે એક પદાર્થવડે પણ શ્રી જિનનું પૂજન, પરમાત્મશુદ્ધત્વ-નિર્વાણનું નિમિત્ત બને છે, એમ શુરુજનો વણવે છે. કહેલું છે કે:-

જે લોકો, જગતના નાથ એવા શ્રી જિનભગવાનને નીલકમલ, કુંડુક, કેતકી, ભઈ, બેલાનાં ફૂલ અને બકુલશ્રીનાં ફૂલોવડે પૂજે છે, તેઓ સારી રીતે પૂજનીય થાય એમાં શી નવાઈ ? શ્રી જિન ભગવાનની મૂર્તિની આગળ ઘનસાર અને અગરનો દૂધ ઉભેવાતો હોય-ધૂખને સળગાવતાં એમાંથી અગ્નિની આંચ જાગે ચડી બહાર ફેલાવી હોય તો એવો દેખાવ લાગે છે કે બાણે એ, વૃદ્ધિ પામતા કલ્પવૃક્ષનો અંકુરો શોભતો ન હોય. જે માનવ, સુગંધવાળાં ચૂણેવડે-મધમધતા વાસણેવડે ત્રણ લોકના શુરુ એવા શ્રી જિનભિંબની પૂજા કરે છે તે, જરૂર સ્વર્ગ અને નિર્વાણનાં સ્થાનોમાં વાસ એળવી શકે છે. જે સ્થિરચિત્ત-

અમારા ઘરમાં સુખે સુખે રહેતા હતા તેમાંથી અમે આ અટવીમાં આવી પડ્યા તે કુખનું અર્થાત્ અમારા એ ગૃહસુખના વિષયનું એવું કંઈ બાતનું કર્મ-કારણ થયું છે, કે બેથી અમે હમણાં એક ભિખારી જેવા બની ગયા છીએ. કેવળી બોલ્યા-સાંભળો—

કૌશાંભી નામે નગર છે, તેમાં રહેનારા હે મહારાજ ! તમે એક મોટા ધર્મ નામના વહેવારી-સાથવાહ હતા. તમે તે વખતે શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાનના ઉપાસક હતા. અર્થાત્ શક્તિ અને વૈભવ પ્રમાણે તમે રાજ શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાનના અરજીની પૂજા કર્યા કરતા હતા અને એ રીતે તમારા સમય આલ્યો જતો હતો.

હવે બીજે કોઈ વખતે આ તમારા અમાત્ય, જેનું તે વખતનું નામ અબ્જુન હતું અને એ, ધર્મે કરીને શ્રાવક હતો. એ અબ્જુન હતો તો શ્રાવક પરંતુ તેનું મન ધર્મ સંબંધે અનેક પ્રકારના ખોટા દુરાચરોને લીધે ખવાઈ ગયું હતું, તેની બુદ્ધિ તેજ, એક જ પક્ષ તરફ ઢળેલું હોઈ ક્ષીણ થયેલું હતું અર્થાત્ તે ધર્મ સંબંધી કોઈપણ બાતના વિધિવિધાનો તરફ એકતરફી જ વિચાર કરતો તેથી તે બુદ્ધિ બુદ્ધિ બાતનાં ધાર્મિક વિધિ-વિધાનથી નીપજતા શુભ પરિણામોને સમજી શકતો જ નહીં એથી કરીને તેને અનેક પ્રકારની કુભાવનાઓ થતી અને તેને લીધે તે પોતાની બાતને અને બીજા લોકોને પણ ભ્રમમાં નાખતો રહેતો. આ કારણથી જ તેના ગામમા રહેનારા બીજા વિશિષ્ટ લોકોએ તેને ગામની હદ બહાર કરેલો-ગામમાંથી કાઢી મૂકેલો. તેથી તે બીજા બીજા ગામમાં અને નગરોમાં રખડતો રખડતો તમારી નગરી કૌશાંભીમાં આવી પહોંચ્યો ચોગાનુચોગ એ અબ્જુન શ્રાવકને તમારા સમાગમ થયો અને તમારી બેની વચ્ચે સારો ચેળ બેસી ગયો. એક વાર એ અબ્જુને વિશેષ આદર સાથે તમને કહ્યું કે-હે સાથવાહ ! રૂપિયાની બરાબર ધરીક્ષા કર્યા પછી એટલે તેને બરાબર ખખડાવી તથા તેની બન્ને બાજુની મહોર બરાબર બેઈ-તપાસીને પછી તેને લેવો ઉચિત છે અને તે જ પ્રકારે તે રૂપિયાવડે જે કાંઈ ખરીદ કરવાનું હોય છે તે પણ બરાબર બેઈ તપાસીને લેવાનું હોય છે. એવી જ રીતે કોઈ પણ ધર્મકૃત્યને-ધર્મવિધિને-ધર્મ સંબંધી ક્રિયાકાંડને કરતાં પહેલાં તેના બરાબર સુવિનિશ્ચય કરવો બેઈએ એટલે તે ધર્મકૃત્યના બરાબરતાપણા વિશે, શુભ અવશુભ વિશે અને લાભહાનિ બાબત બરાબર તપાસ કરવી બેઈએ અને એ પ્રમાણે ખરી પરખ કર્યા પછી જે જે ધર્મકૃત્ય ખરું નીકળે તેને જ આચારમાં લાવવું બેઈએ. ત્યારે તું છે તો ધર્માર્થી પરંતુ મૂઠ્ઠા જેવા બળ્ણ થયે-તે વસ્તુત્વનો બરાબર વિચાર કર્યો જણાતો નથી અને બધે ઠેકાણે તું ગાહરીયા પ્રવાહની પેઠે વલેઈ બાય છે એ સ્થિતિ બરાબર નથી એટલે તારે વસ્તુત્વનો વિશેષ વિચાર કરવો બેઈએ તથા તેના બરાબરતાપણા વિશે નિશ્ચય કરી આ ગાહરીયા પ્રવાહ પેઠે નહીં વર્તવું બેઈએ. આ સાંભળી તમે (સાથવાહકે) હમણાંના રાત્રીએ કહ્યું-હે

પછી 'તહનિ' (કદા પ્રમાણે કરોશ) આ પ્રમાણે શ્રી દેવાનંદ શુરુની વાણીને બરાબર અવધારી હું ભાવપૂર્વક શ્રી સર્વજ્ઞજિનભગવાનની પૂજાપવૃત્તિ વગેરે અનેક સવિશેષ ઉદ્ધતવાળો થયો. રોજ ને રોજ શ્રી જિનની શુદ્ધ ભાવે પૂજા કરતો હતો તેથી મારાં પુણ્યનો પ્રકર્ષ થયો અને તેમ થવાથી મારાં લાભાતરાથ કર્મોનાં પણ તે રીતે ક્ષયોપશમ થયો કે જેથી હું વખત જતાં ધીરે ધીરે ઘણાં વિપુલ ધનને મેળવી શક્યો, બધા લોકોમાં માનનીય થયો અને સર્વત્ર-બધે ઠેકાણે મારી પ્રખ્યાતિ પણ સારી રીતે ફેલાઈ. એમ કરતાં કરતાં કાલક્રમે હું (પાલક) મરણ પામ્યો અને સૌધર્મ નામના સ્વર્ગમાં દેવરૂપે જન્મ્યો. ત્યાંથી મરણ પામી અહીં વૈતાલ્યગિરિની આબુબાલુના પ્રદેશમાં શેલાફ, દેવાને પણ દુર્લભ એવા ગગન-વૃક્ષલ નામના નગરના અર્ધતિવિજય રાજાનો પુત્ર થયો. મારું નામ પ્રભકર રાખ્યું. તે હું આ, નાનપણથી જ સાધુની ઉપાસનામાં તરફ બન્યો અને પૂર્વજન્મના અવ્યાસને લીધે શ્રી જિનપૂજનમાં જ મારું બધું લક્ષ્ય પરોવાયું એટલે સંસારના પ્રપંચની દરકાર રાખ્યા વિના હું શ્રી જિનની પૂજામાં સમય વીતાવતો હતો.

એવામાં એક વાર કોઈ કેવળી લગવાના પાસે ધર્મકથા-ધર્મની દેશના સાંભળી અને મને બતિસ્મરણ-પૂર્વલેવાનું જ્ઞાન-શ્રયું એટલે મને મારા પૂર્વ જન્મે પ્રત્યક્ષવત સાંભરી આવ્યા, તેથી મારા ધર્મ-સંસ્કારો વળી સવિશેષ દૃઢ થયા. વળી, તે કેવળી લગવાને વિલાંબ કર્યા વિના ભાવસ્તવ-આત્મશોધનરૂપ આંતર પૂજન-વિશે ઉપદેશ આપ્યો અને કહ્યું કે-ભાવસ્તવરૂપ હોડીનો આશ્રય લેવાથી જ આ અપાર એવા સંસારસમુદ્રના પાણને તારંગ શકાય છે. મને તે ભાવસ્તવ, વિશેષ રુચિકર થયો તેથી મેં ચાલુ અટવીમાં જ એક શૃંગ નામના પર્વત ઉપર શ્રી આદિકેવળું મંદિર કરાવ્યું, યાત્રામહોત્સવ રચાવ્યો, પછી સર્વ પ્રકારના આંતર અને બહારના સંબંધોને છોડી દઇ હું શ્રી શ્રમણધર્મને-સંધર્મ ધર્મને-વરેલો છું, તો હે મહારાજ ! તે જે મારી દીક્ષાના કારણે વિશે પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો તેનો આ ખુલાસો છે કે-ભાવસ્તવના સાધનરૂપ એવો દ્રવ્યસ્તવ મને ગમી જવાથી મારામાં દ્રવ્યસ્તવ કરતાં કરતાં ભાવસ્તવની રુચી વધી અને મેં આ પ્રમત્ત્યા સ્વીકારી. પ્રમત્ત્યા દ્રવ્યસ્તવ કરતાં કરતાં ભાવસ્તવની રુચી વધી અને મેં આ પ્રમત્ત્યા સ્વીકારી. પ્રમત્ત્યા દ્રવ્યસ્તવ કરતાં કરતાં ભાવસ્તવની રુચી વધી અને મેં આ પ્રમત્ત્યા સ્વીકારી. પ્રમત્ત્યા દ્રવ્યસ્તવ કરતાં કરતાં ભાવસ્તવની રુચી વધી અને મેં આ પ્રમત્ત્યા સ્વીકારી.

કેવલીએ કહેલી ઉપલી બધી હંકીકત સાંભળીને રાજા તથા અમાત્ય બન્ને તુષ્ટ થયા અને પ્રણામ કરીને વળી એ કેવળીને પૂછવા લાગ્યા: હે ભગવન! કૃપા કરીને કહો કે અમે

પેલો ધર્મસાથવાહ યોલ્યો: ભાઈ ! હું આ પ્રકારના વિચાર કે વિવેકને કરી શકતો નથી, હું તો આ સાધુસુનિરાભે જેમ મને સમજાવે છે તેમ કરું છું માટે તું એ સાધુ-સુનિરાભે પાસે ચાલ અને પછી તું તથા એ સુનિરાભે બન્ને મળીને નિશ્ચય કરીને મને જેમ કહેશે તેમ હું કરીશ. પેલો અર્જુન વિશેષ ધીઠો હતો અને અધિક અભિનિવેશી હતો તેથી તેણે સાધુસુનિરાભે સાથે વાહવિવાહ કરવાનું કરાવ્યું અને એમ કરી તે બન્ને જણા-પેલો સાથવાહ અને અર્જુન-સાધુસુનિરાભ પાસે ગયા. ભાં અર્જુને ઉપર પ્રમાણે પોતાની પ્રજ્વળા જણાવી. પછી તેને સાધુસુનિરાભેએ કહ્યું—

હે મૂઢ ! ધર્મની પ્રજ્વળા કરવા માટે-ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવવા માટે-તને કોણે નિમ્ત્રે છે ? શું તેં એ સાંભળ્યું નથી કે શ્રી જિન ભગવાને પ્રજ્વળા ધર્મના ઉપદેશને પ્રકટપતિ-ગીતાથસુનિ-જ કહી શકે-સમજાવી શકે. જે ધર્મમાં હેતુવાહ નખને-નહોરને-પંબને સ્થાને છે, નયવાહ આંખરૂપ છે, ચાર અતુયોગ-ધર્મકથાતુયોગ, ચરણ-કરણાતુયોગ, ગણિતાતુયોગ અને દ્રવ્યાતુયોગ-ચાર પગ છે એવા આ ધર્મરૂપ સિંહને શિયાળ જેવો તું સમજી જ કેમ શકે ? અને આ ધર્મરૂપ સિંહનું સ્વરૂપ ભાળ્યા-દેખ્યા-સમજ્યા વિના શિયાળ જેવો તું ઢોડોની સાથે કેમ કરીને કહી શકે ? તું ઉત્સર્ગ એટલે સામાન્ય નિયમોને અને અપવાહ એટલે વિશેષ નિયમોને-સામાન્યના આધક નિયમોને-લેશ પણ સમજતો નથી તથા કયા ધર્મનો કોણ અધિકારી છે એ પણ ભણતો નથી અને આમ ને આમ હે મૂઢ ! તું ઉપદેશ કરવા નીકળી પડ્યો છે. તને એ ખબર જ નથી કે જેઓ સર્વ પ્રકારના આરંભ-સમારંભમાં પડેલા છે અને છાકયતા વધથી જેઓ નિવૃત્ત થયા નથી તેવા ગૃહસ્થોને માટે તો દ્રવ્યપૂર્ણ-દ્રવ્યસ્તવ જ યોગ્ય છે અર્થાત્ સંસારરૂપી કૃવામાં પડેલા તેવા ગૃહસ્થો માટે એક દ્રવ્યસ્તવ જ આદાંબનરૂપ છે. ખીભ પ્રકારની એટલે શુદ્ધ અહિંસા-સર્વપ્રકારે અહિંસા, સર્વથા સત્ય, સર્વથા પ્રહાયથ અને સર્વથા અપરિશુદ્ધ વગેરે શુદ્ધ ધર્મની પ્રવૃત્તિઓ કરવા માટે જેઓ અસમર્થ છે એવા ગૃહસ્થોને માટે તો શ્રી જિનમંદિરનિર્માણ, શ્રી જિનબિંબસ્થાપન, શ્રી જિનની યાત્રા તથા શ્રી જિનબિંબની પુષ્પ વગેરેવડે પૂજા વગેરે-એવો જે દ્રવ્યસ્તવ છે તે જ યોગ્ય કહ્યો છે. હે મૂઢ ! જેમાં થોડો આરંભ છે એવાં પુષ્પો વગેરેનો પૂર્ણમાં ઉપયોગ કરવાની તું ના પાડે છે તો તારે હિંસાએ તો એમ થયું કે જેનાં વધારે આરંભ છે તેવાં મંદિર-નિર્માણ, મૂર્તિનિર્માણ, શ્રી જિનની યાત્રા વગેરે કાર્યો પણ નહીં કરવાં ભેઈએ અર્થાત્ તું પુષ્પની તો ના પાડે છે અને મંદિરનિર્માણ વગેરેની ના પાડતો નથી એ કેવું કહેવાય ? તું એમ સમજતો લાગે છે કે—મંદિરનિર્માણ ન કરવામાં આવે, મૂર્તિની સ્થાપના ન કરવામાં આવે તો સમૂળગે તીર્થનો ઉચ્છેદ જ થઈ જાય, ધર્મનો લોપ જ થઈ જાય અને એ રીતે

શ્રાવક ! તને વંદન કરું છું. તું જ કહી બતાવ કે વસ્તુતત્ત્વ શું છે એટલે ખરી હકીકત શી છે ? પછી અર્જુન-(હમણાનો અમાત્ય) બોલ્યો—સાંભળ.

ભાઈ ! આ જૈનધર્મ અહિંસાપ્રધાન છે એટલે જિન ભગવાને જે છકાયના ભવો વિશે કહ્યું છે, તેમાંનો એક પણ ભવ ન હજીય—એ છએ કાયના ભવોનું બરાબર રક્ષણ થાય, એ પ્રવૃત્તિ જૈનધર્મની પ્રધાન પ્રવૃત્તિ છે માટે જૈનધર્મને પાળનારો, દેવપૂજા નિમિત્તે ભવવાળાં પુણ્ય વગેરેનો ઉપયોગ કરે તે બરાબર ન કહેવાય અર્થાત્ જૈનધર્મ પાળનારે, દેવપૂજન માટે ભવવાળાં પુણ્ય વગેરેનો ઉપયોગ તણ દેવો ભેંધએ અને એને ભવ વગરના વાસણે વગેરે પવિત્ર દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવો ભેંધએ. બીજું, અક્ષત—ચોખ્ખા, વસ્ત્ર તથા નૈવેદ્યવડે પણ પૂજા ન કરવી ભેંધએ. ચોખ્ખા, વસ્ત્ર-કપડાં અને નૈવેદ્ય—એ બધું પૂજા કરતી વખતે શ્રી જિન ભગવાન સામે ધરવાનું હોય છે અને પછી એ બધી ચીજો બીજા કોઈને આપી દેવાની હોય છે. જે વસ્તુ શ્રી જિન ભગવાનની સામે ધરી તે બધી દેવદ્રવ્ય કહેવાય અને જે, એ દેવદ્રવ્યરૂપ ચીજોનો પોતાનો અંગત ઉપયોગમાં—ખાવાપીવામાં, પહેરવા—ઝોઢવામાં તથા બીજા કોઈ એવા પ્રકારના ઉપયોગમાં—ખર્ચ કરે તેને અનંતકાળ સુધી સંસારમાં રખડવું પડે છે. એ આપણે એ નૈવેદ્ય વિગેરે વસ્તુઓ શ્રી જિનને ચઢાવીએ તો જ બીજાઓ તેમનો પોતાના ઉપયોગમાં ખર્ચ કરે અને પરિણામે અનંત સંસારમાં રખડે. એટલે તે દેવદ્રવ્યનો વાપરનારો અધર્મી જે અનંત સંસારમાં રખડે છે તેનું કારણ આપણે શ્રી જિન સામે તે તે ચીજને ધરનારા થયા, માટે હે સાર્થવાહ ! શ્રી જિનની પૂજામાં અક્ષત, વસ્ત્ર કે નૈવેદ્ય વગેરેનો પણ ઉપયોગ ન કરવો ભેંધએ. વળી બીજું, જ્યારે આપણે ચૈત્યવંદન કરતા હોઈએ કે આપણું અંગ—હાથ મસ્તક વગેરે જ્યારે શ્રી જિનની પૂજામાં રોકાયેલું હોય ત્યારે એટલે ચૈત્યવંદન કરતી વખતે અને પૂજા કરતી વખતે કોઈ સાધુ સુનિરાજ આપણને મળે તો પણ તેમને નમસ્કાર કરવા ઉચિત નથી, કારણ કે પૂજામાં (ચૈત્યવંદનમાં) વપરાએલાં—રોકાયેલા આપણ અંગો તેટલા વખત સુધી દેવનિર્ભયરૂપ કહેવાય અને એથી એવા નિર્ભય અંગોદ્વારા સાધુ—સુનિરાજને નમસ્કાર કરવા જતાં, તેમનો વિનય ન થતાં અવિનય જ થયો કહેવાય. વળી, શ્રી જિનને નવરાવવા માટે જે દૂધ, દહીં વગેરેનો ઉપયોગ થાય છે તે પણ ઉચિત નથી, કારણ કે દૂધ વગેરે તિર્થંચરોનિક પ્રાણીઓના શરીરમાંથી આવે છે તેથી બરાબર પવિત્ર નથી હોતાં એટલે દૂધ વગેરેથી નવરાવતાં શ્રી જિનની પૂજા ન થતાં આશાતના જ થાય છે માટે તેને બદલે સુવાસિત નવરાવતાં શ્રી જિનનું ન્હવણ કરવું એ જ નિર્દોષ છે. આ પ્રસંગે આપ, મારી પવિત્ર ગંધોદકવડે શ્રી જિનનું ન્હવણ કરવું એ જ નિર્દોષ છે. આ પ્રસંગે આપ, મારી કહેલી આટલી જ વાતો ઉપર બરાબર ધ્યાન આપો અને એ બધીને બરાબર સમજી લ્યો. પછી વળી જે બીજું કહેવાનું છે તે તમને બરાબર સમજાવીશ.

કરવામાં આવે છે છતાં તેઓ લેશમાત્ર રોષ કરતાં નથી. ઊલટું પખાળ કરનારને વરદાન દેવા તૈયાર રહે છે, આથી પણ એમ જણાય છે કે દૂધ વગેરેવડે થતું ન્હવણ અનુચિત નથી. અનુચિત હોત તો દૂધ વગેરે દ્વારા નવરાવતા દુધ દેવો જરૂર કોપ કરત. વળી, દૂધ વગેરેવડે ન્હવણ કરવાની પ્રથા કાંઈ આજકાલની નથી. એ ઘણા લાંબા સમયથી આલી આવે છે. અને તે પ્રમાણે કોઈ એક જ વ્યક્તિ વર્તે છે એમ પણ નથી કિન્તુ તે પ્રથા પ્રમાણે પરંપરાગત-પેઢીદરપેઢી ઉતરી આવેલી અનેક વ્યક્તિઓ પ્રવૃત્તિ કરતી દેખાય છે, તથા એ પ્રથાને ગીતાઈ પુરષોનો ટેકો છે. તથા પ્રાચીન કવિઓએ એ પ્રથાને પોતાની કવિતામાં વર્ણવેલી છે અને તેઓ તે પ્રથા પ્રમાણે વર્ત્યા પણ છે, માટે દૂધ વગેરેવડે ન્હવણ કરતાં કોઈ પણ દોષ જણાતો નથી. વળી, બગડેલું નહીં એવું વિશેષ ઉત્તમ પ્રકારનું દૂધ, દહીં વગેરે પ્રાપ્ત કરી તેવડે ન્હવણ કરતાં આશાતના દોષ લાગતો નથી. 'ઊલટું' પાપ હોય તે છૂટી બાય છે અને ભાવનો ઉલ્લાસ થાય છે. એ વાત ખરી છે કે જેમની પાસે દૂધ, દહીં વગેરે ઉત્તમ પદાર્થોની ભેગવાઈ નથી તેઓ શ્રી જિન ભગવાનનું ન્હવણ ગંધાદકવડે કરે તો પણ વાંધો નથી. એ તો જેવો ભાવ હોય તેવું કાર્ય થઈ શકે છે, પરંતુ સુધ્ધની વાત એ છે કે—દૂધ વગેરે દ્વારા ન્હવણ કરવામાં દોષ બતાવવો એ ઠીક નથી. શ્રી જિનજિંબના પૂજન વગેરેમાં જે જે સાધનોવડે જેના ભાવનો ઉલ્લાસ થાય તેણે તે તે સાધનોનો ઉપયોગ કરવો ઘટે અને એવો ભાવોલ્લાસ જ બંધનનો નાશક છે. ભાવોલ્લાસ એટલે કષ્ટોની મંદતા, સહચારપરાયણતા અને મૈત્રીવૃત્તિ વગેરે આત્મધર્મો તરફ પ્રવૃત્તિ અને દિન-દિન એ પ્રવૃત્તિમાં પ્રગતિ, ભાવોલ્લાસનો અર્થ કોઈ એમ ન સમજે કે બાહ્ય આડંબર કે વાહ વાહ આંગી વગેરેને ભેધને આપણા મન કે ઇંદ્રિયોનો સંતોષ. તાત્પર્ય એ કે—આત્માર્થોએ જેમ આંતરજ્ઞાવનો ઉલ્લાસ થાય અને વધે તેમ નિર્દોષ અને પવિત્ર સાધનોનો ઉપયોગ કરવો રહ્યો, પરંતુ સાધનો માટે એક જ કોઈ પદ્ધતિ આશ્રય રાખવો જરૂરી નથી. વળી, આગળ (પૃ. ૧૦૧)માં જે એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે—'અક્ષત(ચોખ્ખા) તથા વસ્ત્રો શ્રી જિન પાસે ધરીએ તો તે બીજા કોઈના ઉપયોગમાં આવનારાં છે, અને જેનાં ઉપયોગમાં આવશે તે દેવદ્રવ્યનો ખાનારો થયો. જે દેવદ્રવ્યને ખાય તે ભારેકર્મી થઈ અનંત-સંસારી થાય. એટલે શ્રી જિન પાસે ચોખ્ખા, બીજું નૈવેદ્ય કે વસ્ત્રો મૂકવાં એ ચોખ્ખા નથી.' ચોખ્ખા વગેરે મૂકીએ તો જ તેનો ઉપયોગ બીજો કોઈ કરે અને ન મૂકીએ તો તેનો ઉપયોગ ક્યાંથી થાય ? એ રીતે શ્રી જિન પાસે ચોખ્ખા વગેરે ન ધરવાં એ જ ચોખ્ખા છે, એમ નહિ પરંતુ વિચાર કરતાં જણાય છે કે—શ્રી જિન પાસે ચોખ્ખા વગેરે ધરવામાં જે દોષ બતાવેલો છે તે ક્યોલકલ્પિત હોવાથી બરાબર નથી. જે પૂજક શ્રી જિન પાસે ચોખ્ખા વગેરે ધરે છે તેનો આશય તો માત્ર પોતાના લોભ વગેરે દોષનો ત્યાગ કરવાનો છે અને સંતુષ્ટિનો વિનય કરી ઉદ્ધારવૃત્તિ કેળવવાનો છે; નહીં કે કોઈ એનો ઉપયોગ કરી ભારે-

[illegible]

પરિણામ અશુદ્ધ થયા એટલું જ નહીં પરંતુ એ રીતે આચરતા તમે બન્નેએ લોકોની બુદ્ધિમાં પણ ભ્રમ પેદા કર્યો એટલે તમે બન્ને, જગદ્ગુરુ શ્રી જિનભગવાનની પૂજાના પવિત્ર કામમાં વિચ્છેદ ભોલો કરનારા થવાથી સુકૃતના અંતરાયના ભાગી થયા. એ દોષથી અસાધેલા તમે બન્ને મરણ પામી અનેક અશુભ સ્થાનોમાં વારંવાર જન્મ પામ્યા અને એ રીતે લાંબા સમય સુધી દુઃખોને અનુભવતા રહ્યા. પછી તથાપ્રકારના પૂર્વે કરેલા સુકૃતના ચોરો તમે બન્ને જણા હમણાં રાજા અને અમાલકૃષ્ણે અહીં આવતાયાં છો. તમને જે, આ અટવીમાં આવી પડવાનું સંકટ પડ્યું છે તે, તમે આગલા ભવોમાં જે જે દુષ્કૃત કરેલાં તેમાંનાં જે હજી પરિપાક પામ્યાં નથી અને ભોગવવામાં બાકી છે તેના ક્ષણકૃષ્ણે છે, માટે હે મહાનુભાવ ! પૂર્વનાં દુશ્ચરિતોને યાદ કરીને હવે વર્તમાનમાં પણ ગમે તે પ્રયત્ને સુચરિતો તરફ લક્ષ્ય કરી પ્રવૃત્તિ કરો. જેથી હવે પછી પણ આવી ભતંગી દુઃખમય વિટંબનાઓ ન ભોગવવી પડે. (આ પ્રમાણે પેલા પ્રભંકર કેવળીએ પેલા રાજા અને અમાલને તેમના પૂર્વભવની વાત કહી સંભળાવી.)

આ બધી હકીકત સાંભળીને એ રાજા અને અમાલ્યને તેમનો પૂર્વભવ સાંભરી આવ્યો, અને સંસારના પ્રપંચથી ભયભીત થયેલા તે બન્ને ત્યાં કેવળીના ચરણોમાં નમી પડ્યા અને કેવળીને વિનંતિ કરવા લાગ્યા કે-હે ભગવન્ ! તમે કહેલી હકીકત અક્ષરે અક્ષર સાચી છે, માટે હવે તમે, અમને, જે દોષ અમે આગલા જન્મમાં કરી આવ્યા છીએ તેનું પ્રાયશ્ચિત આપવા કૃપા કરો. કેવળી બોલ્યા: શ્રી જિન ભગવાનની પૂજામાં વિશેષ શુદ્ધભાવે પ્રયત્ન કરવો એ જ તેનું પ્રાયશ્ચિત છે. હજી સુધી તમારા બન્નેમાં ઘટો લેવાની ચોંચતા આવી નથી, માટે તમે શ્રી જિન ભગવાનની પૂજામાં જ પ્રયત્ન કરો. કેવલીએ કહેલી વાતને તે બન્ને જણાએ-રાજા અને અમાલ્યે સ્વીકારી લીધી અને તે પ્રમાણે વર્તવા લાગ્યા.

પછી તેઓ બન્ને પ્રભંકર કેવલીને પ્રણામ કરીને પૂર્વેકિત એકશૃંગ પર્વત તરફ જવા ઉપડ્યા. ત્યાં જઈને તે પર્વત ઉપર આવેલા શ્રી આદિનાયના મંદિરમાં, એ પર્વતમાં એની ચોમે ભોગેલાં એવાં કમળ, કેતકી, કેસર, સરસબેલીનાં ફૂલોવડે અને માલતીની માળાઓવડે નાભિનરેંડ્રનંદન શ્રી અંબલદેવની ત્રણે સંધ્યા પૂજા કરવા લાગ્યા. એ રીતે લાંબો વખત પૂજાસુધી કર્યા પછી તેમનું પૂર્વ કરેલું દુષ્કૃત નાશ પામ્યું.

ગરબર આ વખતે પેલા ઘોડાએ અપહરેલા રાજા અને અમાલ્યને શોધતું શોધતું અને તે માટે તેમની પાછળ ભ્રમતું ભ્રમતું તેમનું હય, ગય, રૂથ અને પાયકળવાળું મોટું લશ્કર તેમની પાસે આવી પહોંચ્યું. રાજા અને અમાલ્યને જોઈને પ્રૂળ પ્રૂળ રાજી થયેલા

કર્મી થઈ સંસારમાં અનંતકાળ સુધી રખડ્યા કરે. એ રીતે જે ભાષ મનમાં નથી છતાં પરિણામે પૂજકને દંડ લાગતો હોય તો સાધુસુનિરાજને ખાનપાન વગેરેનું દાન કરવામાં પણ દોષ જ લાગવો જોઈએ. કારણ કે ઘણીવાર એ દાનમાં અપાયેલાં ખાનપાનને દીધે જ સાધુઓને અણસું થઈ જાય છે, ખીબ પણ ભારે રાગો થઈ જાય છે. કેટલીક વાર તો મુનિ મરણ પણ પામે છે અને એ રીતે મુનિને માંદા પરવાતું કે મરણ પામવાતું કારણ પેલો દાતા બને છે એટલે તે દોષ, દાતા ઉપર આવવો જોઈએ અને એ રીતે ભેતાં મુનિને ખાનપાન દેનાર દાતા પણ ભારેકર્મી થઈ ઋષિઘાતક હોવાને દીધે દુર્ગતિમાં જ જવો જોઈએ, પણ જેમ એમ થતું નથી તેમ જ શ્રી જિન પાસે ચોખા વગેરે ધરનાર પણ દોષવાન બનતો નથી. વળી, એ રીતે જ જે દોષ ગણ્યો હોય તો શ્રી જિનભવન, શ્રી જિનભિંબનું સ્થાપન વગેરે પણ ન કરવું જ ઉચિત છે, કારણ કે જગતમાં એવા પણ લોકો હોય છે કે જેઓ શ્રીજિનભવનને તોડી નાખે અને શ્રી જિનભિંબને ભાંગી નાંખે, જ્યારે કેઈ ભક્તિવાન પુરુષે જિનભવન કરાવ્યાં અને જિનભિંબ સ્થાપાવ્યાં ત્યારે જ પેલા તોડનારને તોડવાનો પ્રસંગ આવ્યો ને ? એટલે જિનભવન તોડાવવાતું કે જિનભિંબ ભાંગાવવાતું કારણ પેલો જિનભવન કરાવનારો અને જિનભિંબ સ્થાપનારો જ થાય છે એમ ગણાય. એ રીતે કોઈએ જિનભવન ન કરાવ્યાં અને જિનભિંબ પણ ન સ્થાપવાં એ જ પ્રાપ્ત થયું, પરંતુ ખરી વાત એમ નથી, જેનો જેવો માનસિક પરિણામ હોય છે તે પ્રમાણે તેને કર્મખંધ થાય છે એ જ ખરો સિદ્ધાંત છે, માટે શ્રીજિનભવન કે શ્રીજિનભિંબને કરાવનારો કોઈરીતે દોષપાત્ર બનતો નથી અને એ જ રીતે નૈવેદ્ય ધરનારો પણ દોષવતું કારણ થતો નથી, માટે ખરી વાત તો એ છે કે-હું ભદ્ર લોકો ! મનમાં કોઈ પ્રકારનો કુચ્છ-કદાચ્છ-રાખી મનમાન્યાં કદિપત ગપ્પાં ન ચલાવવાં એ જ ઉત્તમ માર્ગ છે. જે હકીકતો મોટા મોટા બહુશ્રુત પુરુષોને સંમત હોય તે હકીકતોને પણ કદાચ્છચુકત ચિત્તે ન કહેવી એ જ ઉચિત છે. જે આત્માર્થી લોકો નિર્વાણ માટે પ્રવૃત્ત થયા છે તેઓને માટે આ એક જ માર્ગ ઉત્તમ છે કે-જે માર્ગ, પૂર્વ મુનીશ્વરોએ બતાવેલો હોય, એ સિવાય તેઓ માટે પોતાની સ્વચ્છંદ બુદ્ધિથી કદપેલો એવો કોઈ બીજો માર્ગ નથી. તેમ તે સત્ય નથી.

પેલા અર્જુનને આ પ્રકારે પેલા સુનિરાજેએ ઘણું ઘણું સમજાવ્યો છતાં એ, અર્જુનના ઝાડની પેઠે જડ પ્રકૃતિવાળો હોવાથી તે સુનિરાજના સુવચનોને સમજી શક્યો નહીં. તે વચનોની તેણે અવગણના કરી અને પોતાની ભૂલને પણ સ્વીકારી નહીં. હે સાર્થવાહ ! તમે પણ આ અર્જુનનો માર્ગ સ્વીકારો. અર્જુનને બતાવેલો માર્ગ વધારે સહેલો હોઈ તમને પણ એ ગમી ગયો. ખરી વાત છે કે-સ્વચ્છંદે ચાલનારી બુદ્ધિ, કેઈ દિવસ શુભ તરફ પ્રવૃત્તિ કરતી જ નથી અર્થાત્ તમે અને આ અર્જુન બંને સ્વચ્છંદે ચડી ગયા. એ પ્રકારે તમારા બંનેના મનમાં શ્રીજિનપૂજની વિધિ વિશે અચુક પ્રકારનો કુચ્છ ઠસી ગયો અને તેથી તમારા

દેવદ્રવ્યની સંભાળ રાખવા વિશે બે ભાઈની કથા.

(કથા ૧૪ મી)

(દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ, સામાન્ય સ્વરૂપ, સાધારણ દ્રવ્ય, કર્ણેણ વિલાપ, દેવદ્રવ્ય લક્ષણે વિપાક અને દેવદ્રવ્ય રક્ષણોપદેશ ઉપર વિવેચન.)

જે કપરો કાળ હોય અથવા ખીબાં એવાં અશાંતિનાં કારણો હોય ત્યારે બે દ્રવ્ય ન હોય તો ચૈત્યો અને બિંબો વગેરેની સંભાળ થઈ શકે નહીં, માટે આ કથામાં દેવદ્રવ્યને શી રીતે વધારવું વા તેને કઈ રીતે સંભાળવું તે બાબત કહેવાની છે.

ગૃહસ્થ જ્યારે જિનભવન વગેરેનું નિર્માણ કરે એટલે તેને ચણાવે ત્યારે જ એ જિનભવન વગેરેના નિભાવ માટે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દ્રવ્યનું ઢાન કરે અને એ ઢાનમાં દેવાયેલા ચૈત્યદ્રવ્યની વિશેષ આદર અને પ્રયત્ન સાથે સંભાળ કરે તથા તેને વધારવાના ઉપાયો પણ કરે. રાત્રને કહીને ગામમાં, નગરમાં કે ખેતરમાં લાગા નખાવીને વા રાત્રને સમભવીને જગાત વગેરેમાંથી લાગ મળે એવી વ્યવસ્થા કરાવીને અર્થાત્ જ્યાંથી મળી શકે ત્યાંથી રાત્ર પાસે દેવ સંખ્યાની લાગની ચોજના કરાવીને જિનદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી ભેધએ.

ખરાબર પાકે પાયે વધારેલા એ ચૈત્યદ્રવ્યની રક્ષા માટે-સંભાળ માટે-તેના રક્ષણમાં ખંતવાળા, પાપથી ભીરુ-પાપનો ડર રાખતા અને અલુબ્ધ એવા કોઈ એક સાચા માણસને નીમવો ભેધએ.

દેશ-કાળ અને પરિસ્થિતિ વગેરેની ખરાબ સ્થિતિ હોય તો પણ ચૈત્ય વગેરેના રક્ષણ માટે ખીબું કથું સાધન ન હોવાને લીધે એ ચૈત્યદ્રવ્યની ખરાબર સંભાળ કરવી ભેધએ અને કુશળ માણસે તેનો જેમ કાવે તેમ ખર્ચ નહીં કરી નાખવો ભેધએ.

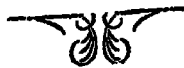
જે, એ દ્રવ્યને સાચવી રાખે છે તે, પ્રત્યક્ષપણે ધર્મને જ સાચવે છે અર્થાત્ દેવ-દ્રવ્યની સંભાળ કરનારો, ધર્મનો જ રક્ષક છે. એ દેવદ્રવ્યની રક્ષા કરતાં ખીબું કોઈ ઉત્તમ શુશ્રુસ્થાન નથી એમ વણુવેણું છે.

(આચાર્ય હરિભદ્રજી પોતાના સંગોધ પ્રકરણમાં કહી ગયા છે કે) “જિનદ્રવ્ય-દેવ-દ્રવ્ય, જ્ઞાન અને દર્શન બેવા ઉત્તમ શુશ્રુણું પ્રભાવક છે અને જિનપ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનારું છે અર્થાત્ દેવદ્રવ્યદ્વારા જ્ઞાનનો પ્રભાવ વધારી શકાય છે અને દર્શનનો પણ મહિમા થઈ શકે છે, એ જિનદ્રવ્ય શ્રી જિનના પ્રવચનની વૃદ્ધિ-પ્રસાર-મહિમા-કરનારું છે માટે જે કોઈ એ જિનદ્રવ્યની સંભાળ કરનારો નીકળશે તેનું સંસારબ્રમણ પરિમિત થઈ જશે અર્થાત્ તેનું ભવબ્રમણ એણું થઈ જવાથી તે, વહેલો નિર્વાણને મેળવી શકશે.”

એવા સેનાધિપતિએ અને સેનાના ધીબ લોકોએ રાબરને બોલ્યા અને તેની પાસે પોતાના સુકુટમંડલને પૃથ્વી ઉપર નમાવી દઈ રાબરને વિનંતિ કરી કે-હું દેવ ! તમારા વિશેષને કારણે તમારે આખો દેશ હારે સંતાપ પામ્યો છે અને ચિંતાથી બળીબળી રહ્યો છે તો તમે તેને દર્શન આપી ગામડાંના લોકોને અને નગરનાં લોકોને હવે શાંતિ આપો અને તેમની ચિંતાને દૂર કરો અને આ હાથથી ઉપર બેસી દેશમાં પાછા પધારો. પછી રાબરને પણ પોતાથી ઘણી વખત સુધી વિષ્ટાં પડેલાં એવાં પોતાનો દેશ, પોતાનાં સુખી સ્વબન વગેરે સાંભરવાથી તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું અને તેમને મળવાની ઉત્કંઠ થઈ આવી. પછી તે શ્રી આદિ-નાથ ભગવાનને ઉત્તમ ચીનાઈ કપડાં વગેરે સારાં સારાં પૂજનાં ઉપકરણોવડે શુદ્ધ ભાવપૂર્વક પૂજીને અને લાંબા સમય સુધી તેમની સ્તુતિ કરીને તેમને આ પ્રમાણે વિનંતિ કરવા લાગ્યો:-

હે દેવાધિદેવ ! તારાં ચરણકમળની મારા મનને હવે ઉપભવનારી ઉપાસનાનું કાંઈ પણ કૃપા મળવાનું હોય તો તે માટે હું એટલું જ માથું છું કે-સંસારમાં હોઈ ત્યાં સુધી હૃમેશાં મારી પ્રવૃત્તિ તારી પૂજમાં જ થયા કરે અને એવી મારી પ્રવૃત્તિથી મારાં પૂર્વે કરેલાં હુકૃતોનો ક્વંસ થાઓ. જેમ ગમે તેવો ઝંઝાવાત હોય તો પણ પર્વતને તો તેની કરી અસર નથી હોતી તેમ જ લોકો શ્રી જિનપૂજમાં પ્રતિદિન આદરવાળા હોય છે તેઓને હુર્ગતિ, રોગો, ગરીબાઈ, વિપદાઓ અને ભાઈ ભાંડુંના મરણ વગેરે વ્યથાઓ કરી અસર કરી શકતી નથી. જે લોકો મૂઢ છે તેઓ ભલે ધારેલા મનોરથોને સફળ કરનારાં એવાં કલ્પવૃક્ષ, રત્નચિંતામણિ અને કામહુધા ધેનુ વગેરેની સ્તુતિ કરે; પરંતુ હું તો ધારેલ કરતાં વધારે પ્રલ આપનારાં અને સંસારસમુદ્રથી પાર ઉતારનારાં એવા એક શ્રી જિનપૂજનની જ સ્તુતિ કરું છું અને વાંછા કરું છું. આ રીતે જ રાબરે શ્રી અરિહંત ભગવાનની પૂજની પ્રશંસામાં અને તેની વાંછામાં ચિત્ત દઈ અને આદિદેવની ઉપાસના કરી પોતાના નગર ભણી પ્રયાણ કર્યું અને પેલા પ્રભંકર કેવલી પોતાનાં બધાં કર્મોના ઓઘનો નાશ કરી નિર્વાણલક્ષ્મીને પામ્યા.

એ રીતે શ્રી કથારત્નકોશમાં પૂજના અધિકારમાં પ્રભંકરવ કથાનક સમાપ્ત (૧૩)

દાનમાં અપાયેલાં એ ગામ, સુવર્ણ, પશુ કે બીજું ધન વગેરેને જ્યારે કોઈ હરી જાય-
 લૂંટી જાય અર્થાત્ એ જિનદ્રવ્યને કોઈ ચોર વા બીજો અપ્રમાણિક ઉચાપત કરી જાય
 ત્યારે સંઘે પોતાની બધી શક્તિને ખર્ચી નાખીને એને બચાવવા પ્રયત્ન કરવો જ
 જોઈએ. એ કામ, ચારિત્રને હીધેલા કે ચારિત્ર વગરના બધા લોકોને કરવા જેવું છે જ
 અર્થાત્ હીક્ષિત કે અહીક્ષિત એવા બધા માનવોએ લૂંટાતું કે ઉચાપત થતું જિનદ્રવ્ય
 ગમે તે જોગે બચાવી લેવું જોઈએ એવું શાસ્ત્રવચન છે, માટે મુનિઓ ઉપર પણ લૂંટાતા
 કે ઉચાપત થતા જિનદ્રવ્યને બચાવવાની ફરજ આવી પડે છે. આનો અર્થ એ નથી કે-
 મુનિએ પોતે જાતે એ જિનદ્રવ્ય એકઠું કરવા આરંભ સમારંભ વગેરેની પ્રવૃત્તિમાં
 પડવું, પરંતુ જ્યારે આદેશ આવે તેમ હોય અને જિનદ્રવ્ય ચોરાના હાથમાં કે બીજા
 અપ્રમાણિક હાથમાં 'એ હવે નહીં જ બચી શકે' એ રીતે આવી પડ્યું હોય તેવે વખતે
 સંઘે પોતાનું બધું બળ વાપરીને એ જિનદ્રવ્ય બચાવવું જ જોઈએ. સંઘમાં તો
 મુનિઓ પણ આવી ગયા. એ રીતે મુનિઓ ઉપર જિનદ્રવ્ય ઉપરની આદેશને વખતે તેને
 બચાવવાની ફરજ આવી પડે છે એટલે 'એ પ્રવૃત્તિ કરતા મુનિને ઢોલ લાગ્યો' તેમ
 ન કહેવાય અર્થાત્ જિનદ્રવ્ય ઉપર આદેશ આવતાં જ્યારે કોઈ કશી વ્યવસ્થા કરતું ન
 જ હોય અને એ લૂંટાઈ જવાનું યા નાશ પામવાનું જ હોય તેવે વખતે ન છૂટકે
 એને સંભાળી રાખવાની, સંયમપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવાની મુનિને છૂટ પણ છે એવી વિભાષા
 ધ્યાનમાં રાખીને મુનિ પ્રવૃત્તિ કરે. એ જ પ્રમાણે બીજું એક સાધારણ દ્રવ્ય પણ સ્થાપિત
 કરે. વિશેષ એ છે કે-સાધારણ દ્રવ્ય ચૈત્ય, બિંબાર્ચન, સંઘ અને પુસ્તકો^૧ વગેરેનાં કામમાં
 ખર્ચી શકાય છે. (ચૈત્ય સંબંધી દ્રવ્ય) શ્રી જિન સંબંધી-શ્રીજિનના જ કાર્ય માટે વપ-
 રાય છે ત્યારે સાધારણ દ્રવ્ય તો બધાં સ્થાનોમાં વાપરી શકાય છે, તેથી કરીને આ સાધા-
 રણ દ્રવ્યને પણ સ્થાપિત કરવું, વધારવું અને કાળજીપૂર્વક સાચવવું. વળી, જ્યાંસુધી
 નિત્ય બીજું ધન મળતું હોય ત્યાં સુધી આ સાધારણ નિધિનો પણ ખર્ચ ન કરવો.
 દેશભંગ થતો હોય અને દેશ ઉપર એવા પ્રકારની બીજી બીજી આપત્તિ આવી પડેલી
 હોય ત્યારે તે આપત્તિઓને દૂર કરવા-શમાવવા-મટાડવા, બીજા મતવાળાઓ સાથે કોઈ
 પ્રકારનો કલહ ઊભો થયો હોય તો તેને શાંત કરવા અને દર્શન પદને લગતા સમ્યગ્
 દર્શન સંબંધી ખાસ કાર્યમાં એ સાધારણ દ્રવ્યનો ખર્ચ થઈ શકે છે. અર્થાત્ દેશ વગેરે
 સારુદાયિક આદેશને વખતે સાધારણ દ્રવ્યનો ખર્ચ થઈ શકે છે. તે જ પ્રકારે બીજા મત-
 વાળા સાથેનો કલેશ દૂર કરવા અને સમ્યગ્દર્શનને લગતી પ્રવૃત્તિઓમાં-સમ્યગ્દર્શનના
 પ્રચારકાર્યમાં અથવા સમ્યગ્દર્શનને લગતી એવી જ બીજી પ્રવૃત્તિઓમાં પણ સાધારણ

^૧ મુદ્રિત પુસ્તકમાં-પોગ્ગયાર્હિણિ પાઠ છે તેનો અર્થ સમજાતો નથી પરંતુ તેને બદલે પોત્તવ-
 ચાર્હિણિ પાઠ કદી આ અર્થ શોધ્યો છે.

(વળી એમણે (હરિભદ્રે) જ કહ્યું છે કે-) જિનદ્રવ્ય, દેવદ્રવ્ય, જ્ઞાન અને દર્શન જેવા ઉત્તમ શુભિની પ્રલાપના કરનારું છે અને શ્રી જિનના પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનારું છે અર્થાત્ જિનદ્રવ્યદ્વારા જ્ઞાનનો પ્રચાર અને દર્શનનો ફેલાવો કરી શકાય છે તથા એ દ્વારા શ્રી જિનના પ્રવચનની મહત્તા વધે એવી પ્રવૃત્તિ પણ કરી શકાય છે, તો એવી ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રવૃત્તિમાં ખપ લાગતા શ્રી જિનદ્રવ્યને વધારનારો માનવપ્રાણી તીર્થ- કરનો અવતાર મેળવી શકે છે અર્થાત્ સદુપાયોદ્ધારા શ્રી જિનદ્રવ્ય વધ્યા કરે એવી યોજના કરનારો માનવ, તીર્થ કરપદનો લાભ મેળવી શકે છે.

‘ચોઢાહ ચોદયાળં’ એવાં પ્રકારનાં શાસ્ત્રનાં વચનોદ્વારા શાસ્ત્રકારે જિનદ્રવ્યની રક્ષાનો ભાર ચતિઓ ઉપર પણ નાખ્યો છે તો પછી ગૃહસ્થો ઉપર તો ભાર જ હોય તેમાં શું કહેવું ? અર્થાત્ સર્વસંગના પરિભ્રામી જતિઓને પણ જિનદ્રવ્યને સંભાળવાની લલામણુ ભોખમદારી સાથે સૂચવવામાં આવી છે ત્યારે ગૃહસ્થોએ તો એ ભોખમદારી પોતાને માથે સ્વયમેવ ઊઠાવવાની છે એટલે એ વિશે શું કહેવાયું હોય ?

(આ વિશેતું શાસ્ત્રવચન પૂર્વપક્ષ અને ઉત્તરપક્ષ સાથે તર્કપૂર્વક કથાકોશકાર રચ્ય કરે છે-) જે સુનિઓ સર્વપ્રકારના આરંભ સમારંભને તણને કેવળ આત્મપરાયણતા મેળવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, અને ‘આરંભ કરવો નહીં, કરાવવો નહીં’ તેમજ કોઈ પ્રકારે આરંભ કરનાર તરફ સંમતિ પણ દર્શાવવી નહીં. ’ એ રીતે મન-વચન-ક્રયાદાશ-ત્રિકરણદ્વારા-આરંભને તબનાર સુનિઓ, ચૈત્યનાં એટલે ચૈત્યોને છાતમાં મળેલા ગામે, મુવણું, પશુઓ અને રૂપું વગેરેની સંભાળમાં પોતાનું મન પરેવે તો પછી એમને આરંભ-સમારંભ તો જરૂર કરવો પડે જ અને એ રીતે આરંભ-સમારંભ કરનારા એ સુનિઓ પોતે કરેલી, ત્રિકરણદ્વારા આરંભ ત્યાગની-પ્રતિજ્ઞાને ન જ પાળી શકે અર્થાત્ જિનદ્રવ્યની સંભાળમાં પૂર્વોક્ત આરંભ વગેરે સમાચેલાં જ છે એથી એની સંભાળ કરનાર સુનિને પૂર્વોક્ત ત્રિકરણશુદ્ધિ શી રીતે સંભવે ?

(‘પૂર્વોક્ત શંકાતું’ સમાધાન કરતાં અંશકાર કહે છે-)

તમારો તર્ક ખરો છે અર્થાત્ જિનદ્રવ્યની સંભાળમાં પડતો સુનિ આરંભી થઈ જાય છે અને એ રીતે તે, પોતાની પ્રતિજ્ઞાને ખોઈ જોડે છે પરંતુ, આ ખાળત એક વિભાષા-વિકલ્પ-ખતાવેલી છે અને તે આ પ્રમાણે છે-જે સુનિ પોતે ભતે જ ઉકત પ્રકારના જિનદ્રવ્યની સાર-સંભાળમાં પડી જાય તે તો પોતાની સુનિપણની પ્રતિજ્ઞા ખોઈ જ જોડે છે અર્થાત્ તેને પૂર્વોક્ત ત્રિકરણશુદ્ધિ સંભવી શકતી નથી અથવા તેની ક્ષમિદ્ધિ થઈ શકતી નથી અર્થાત્ એ નિર્વાણને મેળવી શકતો નથી પરંતુ વાત એમ છે કે-ચૈત્યો માટે

* પ્રતિમા “સિદ્ધિ” એવો પાઠ છે, માટે અહીં ‘સિદ્ધ’ એવો અર્થ બદાળ્યો છે.

તેના કારભારીઓ હતા જેમની ઉપર રાજાએ રાજ્યવ્યવસ્થાનો ભાર મૂક્યો હતો અને પોતે એ રીતે સુખે સુખે વખત વીતાવતો હતો.

હવે વખત જતાં તે રાજાને ઘરે રાણીને સારું સ્વપ્ન આવ્યા પછી એક પુત્રનો જન્મ થયો, વધામણાં થયાં. એ પુત્રનું નામ 'યુગધર' પાડ્યું. એ રાજકુમાર માટે રાજાનાં મનમાં અનેક પ્રકારના મનોરથો વધતા ચાલ્યા. તેમ એ રાજકુમાર પશુ શરીરે વધવા લાગ્યો અને કળાકુશળતામાં પણ એ, ભારે આગળ ચાલ્યો. યુગધરને કેટલીક ઉત્તમ રાજકન્યાઓ પરણાવી અને તેમને માટે ભુક્તિ-તેમના ખર્ચાનું સાધન પણ બાંધી આપી. આ રીતે ત્યાં તે રાજકુમાર પરમસુખ સાથે રાજ્યશ્રીને ભોગવતો રહે છે.

હવે એક વાર તે રાજકુમાર, ભોગાનુભોગ મધરાતે ભગી ગયો. પથારી છોડી ઊભો થતાં તેણે પૂર્વ દિશા તરફ જોયું તો એને એવું જણાયું કે—જાણે કે આકાશમાં ભથ્થે ચડતા ઊડતા અને નીચે ઊતરતા તથા અતિશય તેજને લીધે ઝળહળતા દેવોનાં શરીરોનાં ક્રાંતિ-તોલકિરણો ચારે બાજુ ફેલાઈ હોયતાં ન હોય. એ અમત્કારિક દેખાવ જોઈને તે વિચારવા લાગ્યો. આ મધરાતનો સમય છે, જે દેખાવ હું જોઈ રહ્યો છું એ બાબત કશી ગમ પડતી નથી. રાતનો સમય હોવાથી સૂઈને સારથિ ચરણ સંભવતો નથી. અરણ્યોદયનો એ દેખાવ નથી. તેમ જ વરસાદનું એકે નિશાન નથી જણાતું તેથી એ દેખાવ વીજળીના અમકારનો પણ નથી. જે દેખાવ હું જોઈ છું તે અખંડિત પ્રકાશમય છે, તેથી ઉલ્કાના સ્ફુલ્લિંગનો પણ એ દેખાવ નથી. ત્યારે શું એ બિલીપિકા હોય-કેવળ ભયજનક દેખાવ હોય અથવા હું ત્યાં જઈને જોઈ જ ન લઉં ?

આમ વિચારીને તે બહાર જવાનાં કપડાં પહેરીને તૈયાર થયો. પોતાના પરિવારથી ભુલો પડી હાથમાં ઊઘાડી તલવાર લઈ કોઈ ન જાણે એ રીતે ધીરે ધીરે તે રાજમહેલ-માંથી બહાર નીકળી પડ્યો અને જે તરફથી એ ઝળહળતો પ્રકાશ દેખાતો હતો તે તરફ ચાલવા લાગ્યો. એ રસ્તે આગળ ચાલતાં રાજકુમારને જણાયું કે ત્યાં ચારે દિશાઓમાં સરસ પરિભ્રમણી મંજરીનો પરિમલ મધમધી રહ્યો હતો અને શુંજતાં ભમશ અને ભમરીઓ એ પરિમલને પીતાં હતાં તથા બકુલ અને માલતીના પરિમલ કરતાં એ પરિમલ ઘણો જ ઉત્તમ સુગંધિત હતો. વળી આગળ ચાલતાં એ રાજકુમારના કાન ઉપર, મનોહર વેણું, બંસી અને વીણામાંથી નીકળતો તથા કેકિલ કંઠમાંથી નીકળતો સંગીત એવો સુ-મધુર એવો ગીતનો નાદ આવ્યો. આ ગીતના નાદને વનનાં હરણો નિશ્ચય ચંદ્રને સાંભળતાં હતાં. આ પછી રાજકુમારના બેવામાં આવ્યું કે—ત્યાં દેવોનાં ટોળેટોળાં-ભેગા ચંદ્રને કપડાં ઉછાળી રહ્યાં છે અને કૂલો વેરી રહ્યાં છે અને કોઈનો પૂજા-સત્કાર કરી રહ્યાં છે. આ બધા દેખાવ જોઈને રાજકુમારે નક્કી કર્યું કે—આ તો અહીં દેવો આવેલા છે એમ જણાય

દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. વધારે કહેવાથી કુ' ? જે મૂઠ મતિવાળો, ચૈત્યદ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્ય એ બન્નેનો દ્રોહ કરે છે એટલે તે બન્નેની બરાબર સંભાળ કરતો નથી અને એ તરફ ઉપેક્ષા કરે છે તે-જેનું આયુષ્ય^૧ પહેલાં બંધાઈ ચૂક્યું છે એવા તે શ્રી બિનના મતને પણ સમજતો નથી. હવે ચૈત્યદ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્ય એ બન્નેની સારી રીતે સંભાળ ન રાખતાં જે દોષો ઊભા થાય છે અને એ બન્ને દ્રવ્યોની સારી રીતે સંભાળ રાખતાં જે ફાયદાઓ મળે છે તે બાબત બે ભાઈનાં ઉદાહરણ આ નીચે આપવાનાં છે. તે બે ભાઈઓની કથા આ પ્રમાણે છે-

બંગાળદેશના તિલક સમાન વિશ્વપુરી નામની નગરી છે. એ નગરી, સમગ્ર ભુવનમાં લલામભૂત છે, એના ઉપર પરચકનો ભય નથી તેમજ બીજા કોઈ ઉપદ્રવો પણ એટલે મારિ વગેરેના ઉપદ્રવો પણ એ નગરીમાં થતાં નથી, જેમ કૃષ્ણનું શરીર લક્ષ્મીથી યુક્ત છે તેમ એ નગરી પણ લક્ષ્મીથી-ધન વગેરેથી અથવા સુદરતાની શોભાથી યુક્ત છે, બ્રહ્માની મૂર્તિ ચતુર્મુખ-ચાર મુખવાળી-બધી બાજુ મુખવાળી હોય છે તેમ એ નગરી પણ બધી બાજુ મુખવાળી-ચારે બાજુ દરવાજાવાળી-છે. એ નગરી, વિસ્તાર^૨ છે છતાં કોઈ ન ટપી શકે એવા ભારે ઊંચા કિલ્લાવાળી છે. વળી, એ નગરી વિક્રમચંદ્ર^૩ છે છતાં ફરતી ગોળ ખાઈથી સુશોભિત છે. એવી એ નગરીમાં ક્ષેમ^૪ કર નામે નરપતિ રાજ્ય કરે છે. એ ક્ષેમ કર રાજાએ પોતાના અખંડ બાહુબળ ઉપર સમસ્ત ભૂમંડળને સાચવવાનું શૌર્ય દાખવ્યું છે એવો એ બળવાન છે. વળી યુદ્ધભૂમિના વેદિમંદિરમાં એ રાજાએ ન ચૂકી ભય-ખાલી ન ભય એવાં બાણોને ફેંકી તેમનો માંડવો બાંધી, એ માંડવો ઉપર ચારે દિશાઓથી ધસમસતા મહોન્મત્ત ગજરાજોના વિશાળ કુંભસ્થળોના કળશો હારખંધ આરોખ્યા અને પછી સુભટોના બજારો ઉપર પડતા તરવારના ધામાંથી જે બળતા તણખાઓ ભડતા તે તણખાઓની અગ્નિ સમક્ષ, ભટ્ટોની ઠંઠ (ભટ્ટ એટલે મોટા થોડાઓ અથવા ભાટ લોકો) વિવાહમંત્રોને (હાંકારા વગેરે શૂરતાના ધ્વનિઓને) ભણતી હતી ત્યારે વહૂની પેઠે એ રાજા વિજયલક્ષ્મીને પરણી લાવ્યો હતો. તે મહાન આત્મા રાજાનું અંતઃપુર મોટું હતું જેમાં જયમુદંદરી રાણી પટ્ટરાણી હતી. તેના મંત્રીનું નામ શિવદેવ હતું અને બીજા પણ

(૧) અર્થ 'આયુષ્ય પહેલાં બંધાયું' કહેવાનો આશય સમજાતો નથી અથવા બહો કાંઈક અધૂરું રહી ભય છે:

(૨) વિસાલ એટલે (સાદ-કિરલો, વિ-વગરની) કિલ્લા વગરની. બીજો અર્થ વિસાલ-વિશાલ-વિશાળ-મોટી વિસાલનો. વિસાલ અર્થ લેવાથી વિરોધનો પરિહાર સમજવો.

(૩) વિક્રમચંદ્ર-એટલે (ક્રમાય-ખાધ, વિ વગરની) ખાધ વગરની, બીજો અર્થ વિક્રમચંદ્ર-વિખ્યાત, પ્રસિદ્ધ 'વિક્રમચંદ્રનોખાય' 'વિખ્યાત' અર્થ લેવાથી વિરોધનો પરિહાર સમજવો.

પહેંચેલા હતો તે પ્રદેશના કેઈ માનવે આવીને જણાવ્યું કે- 'તમે રાજકુમારની શોધાશોધ ન કરો, તે સલામત છે અને સાધુ થઈ ગયેલ છે.' આ હકીકત સાબળીને રાજકુમારના કુટુંબીઓ ભાદે અચળો પાયાં અને બિનાચિત્તવાળા બની આનંદ વગરનાં બની ગયાં. રાજકુમારનું આખું અંત:પુર પણ ભાદે વિચેગના સંતાપને લીધે વ્યકુળ બની ગયું અને વિલાસની બધી સગવડો છોડી દઈ તથા બધા પ્રકારના શારીરિક શૃંગારો તણ દઈ શૂન્ય બની બેઠું. તથા એ અંત:પુર, નિરંતર શોકને લીધે આંસુ સારતું સારતું ફિક્કું પડી ગયું અને 'હે હતાશ' હે હુધવિધિ ! આ તે શું કયું ?' એમ વિલાપ કરતું કરતું વધારે શોકમાન થયું. આ રીતે શોક કરતા કરતા એ કુટુંબીઓ-રાજકુમારના પિતા, અંત:પુર વગેરે બધાં મહાત્મા યુગધરશ્રમણ બેઠેલા છે ત્યાં બધું પહેંચ્યા અને રાજા વગેરેને ત્યાં, ચોતાના પુત્રને બદેખર વેશમાં અને ભાવના સાધુની ચર્ચા આચરતો લીકો. ચોતાના પુત્રને બદેખર સાધુ થયેલા બેઈ તેમના ચિત્તમાં ભાદે શોકનો આવેગ આવ્યો અને તેથી તેઓ ભાદે સંતાપ પામ્યાં અને એ બધાં રોતાં રોતાં આ પ્રમાણે વિલાપ કરવા લાગ્યા. "હે વહાલા પુત્ર ! તારા તમાલની જેવી કાતિવાળો અને ઘણી સરસ શોભાવાળો કેશનો ગુચ્છો તેં તણખલા-ની પેઠે માથા ઉપરથી ઉછેડી નાખી નબીન ઉપર શા માટે ફેંકી દીધો ? તારું શરીર શિરીષના કૂલ કરતા ય વધારે સુંકોમળ છે છતાં હે વત્સ ! ત્યારે તું ઘરમાં હતો ત્યારે આ વધુજનના છાનો શા માટે આહર્થા ? વળી, હે વત્સ ! બધારે તું ઘરમાં હતો તે, હવે તું પ્રવાસી થયે-વક્ષસ્થળ ઉપર મનોહર હારો પહેરીને ઉલ્લસિત રહેતો હતો તે, હવે તું પ્રવાસી થયે-સાધુ થયે-શી રીતે ઉલ્લસિત રહેશે-શોભશે ? હે પુત્ર ! તારા વિચેગના તીવ્ર સંતાપને લીધે અમારા બધાનાં ચિત્તમાં અને શરીરમાં આગનાં એવા લકઠા સળગી ઊઠ્યા છે કે એના ઉપર બધા સાગર અને નદીઓનાં પાણી છાટીએ તો પણ ઓલવાય એમ નથી. હે વત્સ ! તારું તે લાવણ્ય, તારી તે વિલાસિતા, તારું તે અનુપમ રૂપ તથા તારો તે મુદ્દિ-ચમત્કાર, હવે, અમને કેનામાં ભેવા મળશે ?" આ રીતે એ આખું રાજકુટુંબ-અંત:પુર-વાસી લોકો, સમગ્ર વધુજન, મંત્રિઓ, પ્રધાનો અને રાજા, ચોતાના પુત્રને સાધુ થયેલા બેઈ ન શકતા તેઓ ભાદે દુઃખ પામ્યા અને છેવટે ચોતાને ઘરે પાછા ફર્યા.

ચોતાના સ્વજનોને આ રીતે વિલાપ કરતાં ભેવાં છતાં 'અસમય' જાણીને સર્વત્ર સમઢર્શી એવા યુગધર રાજર્ષિએ તેમને કહ્યું 'સમજાવ્યું નહીં અને તે મહર્ષિ ગામ, નગર વગેરે સ્થળોએ વિહાર કરવા લાગ્યા. વિહાર કરતાં કરતાં તે મહાત્માએ ઘણા રાજ-પુત્રોને, મંત્રિપુત્રોને, સામંતપુત્રોને અને સેનાપતિપુત્રોને પ્રતિગ્રાહ કરી સર્વ-વિરતિ લેવરાવી. તે બધા શિષ્ય થયેલાઓએ સૂત્રોનું અધ્યયન કયું અને સૂત્રના અર્થોનું પણ પૂરું જ્ઞાન મેળવ્યું. એ બધા શિષ્યાથી પરિવરેલા યુગધરશ્રમણ, લક્ષ્મીતિના હાથી-ઓના ટોળાથી પરવરેલાં એસવત હાથી જેવા શોભતો હતો. અને એવા તે યુગધરશ્રમણ,

છે. પણ ‘દેવો અહીં શામાટે આંખા છે ?’ એમ વિચારીને એ બાળત નક્કી કરવા માટે તે ત્યાંથી પણ આગળ વધ્યો.

ત્યાં આગળ જતાં તેણે ‘કાળધર્મ’ પામેલા એક સાધુનાં પૂજ્ય-સન્માન સુરો અને અસુરો આદરપૂર્વક કરી રહ્યાં છે તથા તેવી તેની સ્તુતિ પણ કરી રહ્યા છે.’ એ દેખાવ જોયો. ‘આ શું છે ?’ એવું બહુવા માટે તેણે ત્યાં એક દેવને પ્રશ્ન પૂછ્યો: ભો ! ભો ! દેવો તો જરૂરીન ઉપર સંચરતા જ નથી છતાં આ મહાત્મુભાવ દેવો અહીં જમીન ઉપર સંચરતા દેખાય છે, એવું શું કારણ ? દેવ જોલ્યો: હે રાજપુત ! અહીં આ તપસ્વી સુનિએ રાત્રે પ્રતિમાને સ્વીકારી અને શુકલધ્યાન ધ્યાતાં એ સુનિના બધાં ઘાવી કર્મો નાશ પામી ગયાં અને એ જ વખતે તેનાં બાકીનાં અઘાતી કર્મો પણ નાશ પામતાં તે સુનિએ દેહત્યાગ કર્યો-નિર્વાણ મેળવ્યું. એનો મહિમા કરવા માટે આ સુરો અને અસુરોનાં ટોળાં અહીં આવેલાં છે.

‘આવી જ હકીકત મેં’ ક્યાંય પહેલાં પણ સાંભળેલી છે અને જોયેલી છે’ આ પ્રમાણે વિચારમાન થતાં તે રાજકુમારને ત્યાં જ જાતિ સ્મરણજ્ઞાન થયું’ એટલે તેને પોતાનાં પૂર્વ ભવો સાંભરી આવ્યા અને પોતે પૂર્વભવમાં જે પ્રજ્ઞા લીધી હતી તે અને તેને અંગે જે જે અનુક્રાનો કર્યા હતાં તે બધું તેને સાંભરી આવ્યું. તથા પૂર્વભવમાં જે જે પૂર્વ વગેરે સૂત્રોનું અધ્યયન કરવામાં આવેલું તે બધું બહુ તાબું જ કંઠે કયું-ભણવેલું હોય તેમ સાંભરી આવ્યું. સાધુઓની જે ચક્રવાલસામાયારી આચરી હતી તે પણ યાદ આવી ગઈ અને આ રીતે તે રાજકુમાર સ્વયંબુદ્ધ થઈ, સર્વ સંગોનો પરિત્યાગ કરી સ્વયંબુદ્ધ એવો સાધુ થયો અને સાધુધર્મની વિશુદ્ધ રીતે આરાધના કરતાં તેના આત્મા વિશેષ વિશુદ્ધ થતાં તેને અવધિજ્ઞાન પણ થઈ ગયું. આ રીતે તે અવધિજ્ઞાનવાળો યુગંધર શ્રમણ દિવ્ય જ્ઞાનદૃષ્ટિવાળો થયો અને ન્યાં કોઈ પણ પ્રાણને લેશ પણ કલેશ ન થાય એવી જગ્યામાં એક શિલા ઉપર આસન જમાવી સૂત્રપાઠનું પરાવર્તન કરવા લાગ્યો.

હવે આ તરફ ન્યાંથી તે રાજકુમાર પથારી છેડીને નીકળી આવ્યો છે, ત્યાં શી શી હકીકત બની તે વિશે શ્રેયકાર જણાવે છે.

સવારના ઊગતા પહેરે શિયાળની ઠંડી હવા ચાલતાં એની શીતતાથી પીઠ પામેલા એવા શય્યાપાલકો પથારીમાંથી જાગી ગયા અને તેમણે યુગંધર રાજકુમારને પથારીમાં ન દીકો. એથી કરીને ખેદ અને ભય પામેલા તે શય્યાપાલકોએ ચારે તરફ રાજકુમારને ચોધ્યો પણ ન્યારે તેનો સુદૃઢ પત્તો જ નહીં લાગ્યો ત્યારે તે શય્યાપાલકોએ, મંત્રીઓને, અંતપુરની સ્ત્રીઓને અને રાજ વગેરેને રાજકુમાર ગુમ થયાની હકીકત જણાવી. એવામાં તે રાજકુમાર ન્યાં

ધામાંથી ભારે ઢુંગ્રંધી પડે નીકળી રહ્યું છે અને તેના ઉપર માખીઓતું ટોણું બસણી રહ્યું છે છતાં 'કોઈ અતિશય જ્ઞાની પુરુષ આવ્યા છે.' એવું લોકો પાસેથી બહાણીને-સાંભળીને એ સભામાં આવ્યો, એકંદર એ કોઢીઓ ભારે રોગપીડિત હોતો અને ઘણો જ દીન માનવ હતો. એ કોઢીયાએ સભામાં આવીને યુગધર મુનિને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી અને પછી ઊભાં ઊભાં મુનિની સ્તુતિ કરી અને તેમની ઉપાસનામાં પ્રવૃત્ત થયો. જ્યારે એ કોઢીઓ સભામાં આવ્યો કે તુરત જ બધા સભા જનોની ભારે કરુણાભર નજર તેના ઉપર પડી અને અહહ!!! આ માણસે પહેલાં એવું તે શું કંથ્યું હશે કે જે અભ્યારે આવે રોગગ્રસ્ત અને ભયાનક દેખાય છે? એવું બહુવાની તેમની ધ્રુવિષ્ણ યથા આવી. હવે પેલો કોઢીયો કાંઈ પણ બોલે કે પૂછે તે પહેલાં જ રાજ બોલી બેઠો. હે ભગવન્ ! મારે ઘણુંય પૂછવાતું છે પરંતુ તે ભલે હમણાં પડ્યું રહે. હમણાં તો મારે એ એક જ હકીકત બહુવાની ધ્રુવિષ્ણ છે કે બહુ ઢુંગ્રંધીયોની હદ આવી ગઈ હોઈ એવા આ કોઢીયા મહાનુભાવે પોતાના પૂર્વજન્મમાં શું એવું અકૃત્ય કંથ્યું છે જેને લીધે તે આવું ભયાનક ઢુંગ્રંધી બોગવી રહ્યો છે? એ સંબંધે આપ કહો. આ કોઢીયાને જોઈ મને અને આખી સભાને કુતૂહલ પેદા થયું છે, માટે જ હું આપને એના સંબંધમાં કહેવાની અરજ કરું છું. યુગધર મુનિ બોલ્યા-મહારાજ ! તમે જે વાત પહેલાં પૂછવા ધ્રુવિષ્ણતા હતા તેના પશ્ચ સંબંધ આ કોઢીયા પુરુષની પૂર્વ કથા સાથે જ છે અને હું પણ એના તમારા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આ મહાનુભાવની જ કથા કહેવાનો હતો માટે તમે બધા એકચિત્ત થઈને જે વાત હું કહું છું તે સાવધાન થઈને સાંભળો.

પ્રવાસીઓના મનરૂપ ભરમારોને વિશેષ પ્રમાદ આવે એવું કુસુમ-પુષ્પ જેવું કુસુમપુર નામે નગર હતું. તેમાં સર્વજ જન ભગવાનની પૂજામાં તત્પર અને પરોપકાર, ક્ષમા, ઉદારતા આવા અનેક ગુણોથી યુક્ત એવા સ્નાગર નામે એક શેઠ હતો. તેને સુહર્શના નામે સ્ત્રી હતી, અને તેમને બે પુત્રો હતા. તેમાં મોટો હતું પોતે-જેનું નામ નંદ હતું અને નાનો આ કોઢીયા પુરુષનો જીવ જેનું નામ નાગદેવ હતું. અમે અને ભાઈઓ પરસ્પર સ્નેહવાળા હતા અને સર્વ પ્રવૃત્તિઓમાં એ પ્રમાણે સ્નેહભર વર્તતા, અમારાં કેટલાંક વર્ષો વીતી ગયાં. સંસારના બધા પદાર્થો મેઘધનુષ્યની જેવા ક્ષણભંગુર છે આ ન્યાયે કોઈ પ્રકારના શારીરિક બાધિને લીધે અમારા માતાપિતા અણુધારી રીતે કાળધર્મને પામ્યા, અમે તેમની પાછળ જે જે કર્તવ્યો-દાનપુણ્ય વગેરે કરવાનાં હતાં તે બધાં કરી વખત જતાં માતાપિતાનો શોક મૂઠ્ઠી દીધા (અને) ઘરનાં કામકાજની ચિંતામાં પરોવાઈ ગયાં. હવે એક વાર નાગદેવની બ્યવહારની અશુદ્ધિ જોઈને મેં તેને એકાન્તમાં બોલાવી આ પ્રમાણે સમભળ્યું.

હે ભાઈ ! તું તો નિપુણ હોઈ સુકેતાયુક્તનો બહુ છે. તને હું શું શિખામણ આપું ? પરંતુ તારામાં મને અધિક સ્નેહ છે તેથી કરીને તને કાંઈક કહેવાની ખીલઈ કરું છું.

અધે વિહાર કરીને હવે પોતાનાં માતાપિતા વગેરે સ્વજન વર્ગને બોધ પ્રમાણવા સારુ વિશ્વપુરી નગરીએ પહોંચ્યો અને ત્યાં એક ઉદ્યાનમાં રહ્યો. સાધુ યુગંધરશ્રમણ(પોતાના પુત્ર)ને આવેલો જાણી રાજા ક્ષેમંકર અને તેના સમગ્ર પરિવારના ચિત્તમાં એક સાથે એ લાગણીઓ થઈ આવી. શોક પશુ થયો અને આનંદ પશુ થયો. આ રીતે બન્ને લાગણીઓથી સુક્રા તે આજો રાજાપરિવાર અને રાજા ક્ષેમંકર, જ્યાં યુગંધરશ્રમણ ઉતર્યા હતા તે સ્થાનમાં તેમના હર્શન માટે પહોંચ્યો. બધાંએ યુગંધરમુનિને સાદર વંદના કરી અને યુગંધર મુનિએ વિકસિત કમળ બેળાં નેત્રોની નજર તેમનાં ઉપર નાખતાં 'ધર્મલોભ' દીધા. પરિવાર સુક્રા રાજા અને નગરના બીજા લોકો એ બધા ઉચિત સ્થાન ઉપર બેઠાં.

હવે યુગંધર ભગવંત પશુ, કુસુદ અને ચંદ્ર બેવા ધોળા કાંતના કિરણોની ઉજ્જવલતાના જળથી બાંધે ધોવાયેલી ન હોય એવી ધવળ પવિત્ર વાણીવટે તે રાજકુટુંબને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા: હે મહારાજ ! જ્યારે તમે પહેલાં મળ્યાં ત્યારે મને આકસ્મિક રીતે અને તમે ધારી પશુ ન શકો એ રીતે સાધુ થયેલો જોયેલો અને તેથી ભારે ખેડ પામેલા તેથી તે વખતે તો મારે સાધુ થવાનું કારણ તમારા ખ્યાલમાં નહીં આવેલું અને બેવા જ તમે આવેલા એવા જ પાછા ઘર તરફ વળી ગયેલા. 'એ વખતે તમને સમજાવવાનો સમય ન હતો.' એમ જાણીને હું પશુ તમારી ઉપેક્ષા કરીને બીજા તરફ વિહાર કરવા ચાલી નીકળેલો. હે મહારાજ ! હવે હમણાં 'એ અવસર આવી ગયો છે.' એમ સમજી હું તમને, જે તે વખતે તત્કાળ દીક્ષા શા માટે લઈ લીધી તેના કારણની વાત કહું છું, તે તમે બધા સાવધાન થઈને સાંભળો. હવેને લીધે પ્રસન્નપ્રજાઓ રાજા બોલ્યો: હે ભગવન ! તમારી વાત ખરી છે માટે તમે હવે અમને પરમાર્થની-ખરી હકીકતની-વાત સંભળાવો. પછી, પોતે મધરાતે જાગી પથારીમાંથી ઊઠીને રાજમહેલમાંથી કેવી રીતે બહાર નીકળ્યો ત્યાંથી માંડીને 'દેવોત્ત' પોતે જોયેલું વર્ણન કર્યું અને દેવોએ મુનિનો સંસ્કાર કેવી રીતે કર્યો, તે હકીકત કહી તથા તે જોઈને 'પોતાને ભતિશ્મરણજ્ઞાન થયું' અને તેથી પોતાના પૂર્વજીવોને નજરેાનજર નિહાળીને પોતે દીક્ષા સ્વીકારી, એ બધી હકીકત યુગંધર મુનિએ પોતાના પિતા વગેરે લોકોને સવિસ્તર કહી સંભળાવી. એ સાંભળીને દેશના સાંભળવા આવેલો તે રાજા, તેનો પરિવાર અને બધા નાગરિક લોકો-એ બધાને વિશેષ પ્રસાદ થયો.

હવે રાજા પોતે પોતાના પૂર્વજનોની હકીકત બાંધવા માટે હાથ જોડીને બેવા એ યુગંધરમુનિને વિનંતી કરવા બેઠે છે તેવામાં બેનાં હાથ, પણ વગેરે બધાં અંગો ખરી પડ્યાં છે એવો એક કોદિયો માણસ તે સભામાં આવ્યો. એ કોદીઓ બાંધે બધા રોગોનો બંધાર ન હોય, ભારે પાપોની રાશિનું અગર ન હોય, તીવ્ર દુઃખોનું સ્થાન ન હોય, દુર્ગતિની ખાણ ન હોય અને બધા લોકોના અપમાનનું પાત્ર ન હોય એવો એ કોદીઓ,

રાજાએ એક મોટું ચૈત્યગૃહ બંધાવ્યું અને તેના નિભાવ માટે કેટલાક ગામોના દાનપટ્ટા કરી આપ્યા તથા ધનની આવક થાય એવા બીજા પણ કેટલાક લાગા કરી આપ્યા. 'આનંદ અને નાગદેવ બન્ને ભાઈઓ પવિત્ર આચરણવાળા છે; શુદ્ધ વ્યવહારવાળા અને પ્રમાણિક છે.' એમ વિચારીને પૂર્વોક્ત ચૈત્યગૃહના દ્રવ્યની રક્ષા કરવાનો અને તેને સારા નીતિશુક્ત અને ધર્મશોધક ઉપાયોવડે વધારવાનો બધા ભાર રાજાએ અમારા ઉપર નાખ્યો. જો કે આ કામને માટે ચોગ્ય બીજા પણ ગૌડિકો-સભ્યો હતા, છતાં પ્રધાન ભાર અને જવાબદારી અમ બન્ને ભાઈઓ ઉપર જ હતી. આથી કરીને દ્રવ્યનો ભંડાર અને તેની કુચીઓ એ બધું અમ બન્નેને સોંપવામા આવ્યું. રાજાના વિશેષ આજ્ઞાને લીધે અમ બન્નેએ તે બધી જવાબદારી સ્વીકારી અને પછી સમય જોઈને અને શાસ્ત્રમાં જણાવેલા ઉપાયોને બરાબર લક્ષ્યમાં રાખીને અને ચોગ્ય રીતે તે દ્રવ્યનો વિનિયોગ કરી અને બીજા પણ ચોગ્ય ઉપાયોદ્ધારા તે દ્રવ્યભંડારની સંભાળ, વૃદ્ધિ અને વ્યવસ્થા કરવાની ચિંતામાં પડ્યા.

હવે વખત જતાં કોઈ કિલ્લકર્મના ઉદયને લીધે નાગદેવતું ધન ઓછું ઓછું થતું ગયું અને તે રાક જેવો થઈ ગયો. 'પીક્ષતા પ્રાણિઓ પ્રાયઃ ધર્મરહિત બની જાય છે.' એટલે 'જુઓ કયું પાપ ન કરે ?' એ ન્યાયે નાગદેવ થોડું થોડું દેવદ્રવ્ય પણ પોતાના ઉપયોગમા વાપરવા લાગ્યો. આ હકીકત જાણી મેં તેને આ પ્રમાણે સમજાવ્યું: હે ભદ્ર ! એક તરફ બીજા બધા પાપો અને બીજા તરફ દેવદ્રવ્યને વાપરવાતું પાપ-એ બન્ને સરખાં છે, માટે કલ્યાણવાળું લોકો દેવદ્રવ્યનો વાવર ફરથી જ પરહરે છે. ઉઘ વિષ ખાતું વધારે સારું, પરંતુ થોડું પણ દેવદ્રવ્ય ખાતું સારું નથી. વિષ તો આપણા એક જ ભવનો નાશ કરે છે ત્યારે દેવદ્રવ્ય તો આપણા અનેક જન્મ-જન્મોત્તરનો નાશ કરે છે. બીજા બીજા પાપોથી તો કોઈ ને કોઈ રીતે બચી શકાય એમ છે, પરંતુ દેવદ્રવ્યને પોતાના ઉપયોગમાં લેવાના પાપથી કોઈ રીતે બચી શકતું નથી, એમ શાસ્ત્રકરિ કહે છે. જે લોકો દેવદ્રવ્યને પોતાના અંગત ખર્ચમાં વાપરવાની વૃત્તિવાળા છે તેઓ જન્મે જન્મે દુગ્ધહરી થાય છે અને દીનતાની પીડા પામે છે તથા આ લાગી ભવાટવીમાં ભારે દુઃખ પામતાં પામતાં તેઓ નરક વગેરે દુર્ગતિઓમા રખડ્યા કરે છે. આ વિશે વધારે શું કહેવું ? પરંતુ આ હકીકત નિશ્ચિત છે કે—માણસોને જે જે કલકર-અનિષ્ટ પ્રસંગો આવે છે તે બધાનું કારણ, દેવદ્રવ્યને અંગત ખર્ચમાં વાપરવાતું પાપ જ છે, એમ તું સમજી રાખ. આ બધું સાંભળીને નાગદેવને કોપ ઉપજ્યો અને પોતે પ્રામાણિક નથી છતાં પોતાની યસાદીનો ડોળ દેખાડવા તે બોલ્યો: હે ભાઈ ! તેં તો ભારે કયું. તું એમ સમજતો લાગે છે કે 'જે એક તણખટ્ટું ચોરે તે ઘાસના પૂળાના પૂળા પણ ચોરી જાય.' તેં તો 'તણખટ્ટાનો ચોર તે ગણનો પણ ચોર' એવી લોકવાયકા સાચી ફરાવી. મારી નાની વયમાં

જેમ પહાડ ઉપર ચડાવી પથ્થર સ્થાપિત કરવો ભારે કંઠણુ-અધરો-છે તેમ આત્માને સારા શુભોમાં સ્થિર રાખવાનું કામ ભારે કંઠણુ છે પરંતુ આત્માને નીચે પાડવાનું કામ તો ઘણું જ સરલ છે, અર્થાત્ નાના એવા મોટા વ્યવહારથી પણ આત્મા નીચે પડી જાય છે, જે માણસ એક વાર પણ અપકીર્તિના કીચડથી ખરડાયો તે માણસ પછી ભલે ગમે તો હજારે સુકૃત કરે છતાં તેનો અપકીર્તિનો કીચડ ધોઈ શકતો નથી, માટે હે ભાઈ! તું તારો વ્યવહાર વિશેષ શુદ્ધ રાખ, વચનની પ્રતિજ્ઞાને જાળવ અને તારા હોભનો નિગ્રહ કર, તથા દાક્ષિણ્ય અને દયાવાણું તારું શીલ દૃઢપણે ટકાવી રાખ. તને વધુ શું કહું? તું નાનો છે, તો પણ પાકટ વડિલ જેવું આવરણ રાખ, તેથી કરીને હે ભાઈ! તું મોટો થઈશ-મોટો ગણાઈશ અને હાહા માણસોની વચ્ચે તું પૂજાપાત્ર બનીશ. શુભોને લીધે જ ગૌરવ મળે છે, તાણે કરેલી લક્ષ્મી ઘણે દૂર સુધી પહોંચતી નથી એટલે શુભોને લીધે યશ અને ગૌરવ દૂર દૂર સુધી પહોંચી જાય છે ત્યારે પેદા કરેલું ધન એ કામ કરી શકતું નથી. સેમળાતું ફૂલ કે પાટલતું પાન કદી કામળ જેવું ચોભતું નથી. જો તું જેમ તેમ વ્યવહાર ચલાવીશ, સાવધાનપણે વર્તી વ્યવહારની શુદ્ધતા તરફ લક્ષ્ય નહીં રાખીશ તો પેલીદરપેલીથી ચાલતું આવતું આપણું જ્ઞાનદાનપણું-મોટાઈ તું શુભાવી બેસીશ એટલે હોકા વચ્ચે હમણાં જે તારી મોટાઈ છે તે પછી નહીં ટકે, માટે તને હું છેવટમાં કહું છું કે જેમ સુકૃત જણાય તેમ વર્તન રાખ.

મોટાભાઈની વાત સાંભળીને નાનો ભાઈ નાગદેવ બોલ્યો: હે વડિલ ભાઈ! મારો આ અપરાધ તમે જોતો કરો અર્થાત્ મારા અપરાધ બદલ તમે મને સર્વપ્રકારે ક્ષમા આપો. હવેથી હું આપણી ચાલતી આવતી જ્ઞાનદાનીની પરંપરાથી વિરુદ્ધ કશુંય નહિં કરું. ઠીક કંઈ કે-તમે મને આ દુષ્ટ પ્રવૃત્તિ કરતાં અટકાવ્યો. આ રીતે મોટાભાઈની શિખામણ મળીને નાનો ભાઈ અને મોટો ભાઈ એ બન્ને પૂર્વની પદ્ધતિથી વ્યવહાર કરવા લાગ્યા. થોડા જ સમયમાં તો તે બન્ને ભાઈઓનો આદર રાજા પ્રધાન વગેરે પણ કરવા લાગ્યા એટલે સુધી તેમની કીર્તિ વધી ગઈ. આમ થયું છતાં ‘સ્વમાવો દુરતિક્રમ:’ અર્થાત્ ‘ખાસ ખસે પણ ઢાળા ન ખસે’ એ ન્યાયે નાગદેવ પોતાનો દુષ્ટ સ્વભાવ છોડી શકતો નથી. ખસે પણ ઢાળા ન ખસે’ એ ન્યાયે નાગદેવ પોતાનો દુષ્ટ સ્વભાવ છોડી શકતો નથી. ત્યારપછી અને બન્નેએ જુદા રહેવાનું રાખ્યું. ઘરની ઘરવખરી, દરદાગીના વગેરે વહેંચી લઈ તેના ભાગતું તેને આપી દીધું. મારી ધબ્બા ન હતી છતાં તેના અશુદ્ધ વ્યવહારને લઈ તેના ભાગતું તેને આપી દીધું. મારી ધબ્બા ન હતી છતાં તેના અશુદ્ધ વ્યવહારને લઈ તેને ભુદા જ ઘરમાં રાખવો પડ્યો, અને એ રીતે તે હવે પોતાનો જુદો રાજા બાર કરવા લાગ્યો.

હવે કોઈ ધીજે વખતે અમારા વતનના બલભદ્ર નામના રાજાએ સંભૂત સુનિ પાસે આવક ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. અને શ્રી જિન ભગવાનના ધર્મનો વિશેષ પક્ષપાત કરતા તે

જયંત નામના વિમાનમાં દેવપણે જન્મી, ત્યાંનું અતિશય સુખ લોગવી હે મહારાજ ! હવે આ તારા પુત્રરૂપે તારે ઘરે જન્મેલો છું, અને પછી એક વખત અકસ્માત્ રીતે જાઓ, ગળહળાટ કરતો પ્રકાશ મારા જોવામાં આવ્યો, તેની શોધમાં હું જ્યાં આગળ ચાલ્યો ત્યાં મને દેવોનો સમાગમ થયો. દેવોએ પોતે અહીં શા માટે આવ્યા છે ? એ વિશે વાત કરતાં મુનિના મરણોત્સવનું નિમિત્ત કહ્યું અને એ સાંભળી મને જાતિસ્મરણના ઊપજ્યું. તેથી પૂર્વ જન્મમા મેં જે શાસ્ત્ર-સૂત્રપૂર્વ વગેરે લખ્યાં હતાં તે બધાં મને તાજાં જ કંઠસ્થ કરેલાં જેવા યાદ આવી ગયાં અને મેં આરાધેલા સંયમધર્મ પણ મને પ્રત્યક્ષવત્ ભાસ્યો. જોથી કરીને હું ત્યાં ને ત્યાં જ તે જ વખતે શ્રમણ થઈ ગયો, તો હે મહારાજ ! મારે સાધુ થવાનું જે નિમિત્ત બિહુ થયેલું, તે મેં આપને કહી સંભળાવ્યું.

હવે તે મારે પૂર્વ જન્મનો નાનો ભાઈ નાગદેવ ઠોઠ મહાભયંકર વ્યાધિથી પીડાઈ ચિત્તમાં ભારે વિવાદ પાડ્યો, અને દેવદ્રવ્યના દુરુપયોગના દોષને લીધે લોકોએ તેનો ભારે તિરસ્કાર કર્યો-ફિટકાર લીધો અને જોથી તે વિચારવા લાગ્યો કે—અહો ! મહાભાવ એવા તે મારા મોટા ભાઈએ મને દેવદ્રવ્યનો દુરુપયોગ કરતાં વાર્યો છતાં હું પાપી, ક્ષણિક સુખની લાલચમાં પડ્યો અને ભવિષ્યમાં આવી પડનારી અનંત દુઃખની પરંપરાનો મને વિચાર જ ન સૂજ્યો અને જોથી દેવદ્રવ્યને ખાઈ જવાનું મેં મહાપાતક કરી નાખ્યું. મને લાગે છે કે—મને જે આ મહાવ્યાધિ થયો છે તે તો મેં જે એ પાપવૃક્ષ વાળ્યું છે તેનાં હળુ માત્ર ફૂલો આવ્યાં છે અને તે વિષવૃક્ષનાં ફળો આવવાં તો હળુ બાકી છે. વળી, જે વૃક્ષનાં ફૂલો જ આવાં લયાનક છે ત્યારે તેનાં ફળો તો વળી કેવાંયે ભયંકર નીવડશે, માટે એ ફળો આવે તે પહેલાં જ મારે આ મહાપાતકની થનારી વિરંબનાને લક્ષ્યમાં રાખી, મારી જાતની ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ એટલે કે તેનો પ્રતિકાર થાય એવો ઉપાય કરી લેવો જોઈએ. એ રીતે ઠીક ઠીક વિચાર કરીને મેં, જે દેવદ્રવ્ય મારા અંગત ખર્ચમાં વાપર્યું હતું તેને ભરપાઈ કરવા સારું મારું ધન, સોનું અને ઘરેણું ગાદું વગેરે દેવદ્રવ્યના ભંડારમાં આપ્યું છતાં અપાયેલી રકમ થોડી હોવાને લીધે એ દેવદ્રવ્યનું દેવું હું (નાગદેવ) પૂરેપૂરું ભરપાઈ કરી ન શક્યો અને તેથી કરીને એ પાતકમાંથી હું તદ્દન નીકળી ન જ શક્યો એટલે મારી જે સર્વ પ્રકારે શુદ્ધિ થવી જોઈએ તે ન થઈ શકી. હવે મારે પણ અંતકાળ પાસે આવ્યો એટલે મેં મારા પુત્ર વગેરે સ્વજનોનો યોજાવીને ભલામણ કરી કે—મારે માથે દેવદ્રવ્યનું દેવું બાકી રહેલું છે તો તે દેવાને ચૂકતે કરવા ઘરમાંથી આટલી રકમ તમે દેવદ્રવ્યના ભંડારમાં ભરી દેજો અને એ બાબત બધાં હિસાબ ચૂકતે કરી બધું ચોક્કસ કરી નાખજો; એમ કહીએ એ નાગદેવ મરણ પાડ્યો. અને તે, એ દેવદ્રવ્ય સંબંધી કરેલા પાતકને પરિણામે અનેક હીન જાતિઓમાં વારંવાર જન્મ પામી લાંબા કાળ સુધી સંસારમાં રખડ્યા કર્યો.

સરતચૂકને લીધે કોઈ નાનો અપરાધ થઈ ગયેલો. એથી શું હું હંમેશાં એવો અનર્થ કરતો હોઈશ એમ તું સમર્થન કરે છે? શું હું દેવદ્રવ્યને ખાઈ જવાતું પાપ કરું એમ તું માને છે? શું હું એ પાપતું પરિણામ નથી બાણતો કે તું મારી સામે આનો બક-બકાટ કરી રહ્યો છે? આ સાંભળી મને એમ થયું કે—આ નાનો ભાઈ અચોચ બની ગયો છે માટે હવે ચૂપ રહેવું જ ઠીક છે, એમ માની હું મૌન રહ્યો; પરંતુ મને એ બાબત ચિંતા તો થવા લાગી કે હવે આ પ્રસંગે શું કરવું? રાજાને કાને આ વાત નાણું તો ભારે દંડ કે સજા થવાનો સંભવ છે. રાજાને કાને આ વાત ન નાણું તો દેવદ્રવ્યના વિનાશની ઉપેક્ષા કરવાતું મહાપાપ લાગે તેમ છે. આમ મારી તો એક તરફ નહીં અને બીજી તરફ વાઘ જેવી કફોડી સ્થિતિ છે અથવા આ પ્રસંગે મારે મારા નાના ભાઈનું દક્ષિણ્ય છોડી દઈ ન્યાયને જ પ્રથમ સ્થાન આપવું જોઈએ. ભાઈ તો માત્ર આ જન્મનો સગો છે અને તે મને શું કરી નાખનારો છે? કદાચ તે મારું કાંઈ બગાડનારો થાય તો પણ એક જન્મ પૂરતું જ બગાડી શકશે ત્યારે આ તો દેવદ્રવ્યના વિનાશની ઉપેક્ષાતું મહાપાપ તો મને અનંત જન્મો સુધી વિપાક આપનારું નીતડવાતું છે, માટે જે થવાતું હોય તે ભલે થાય તોપણ હું તો દિવસ ભિંચે રાત્ર પાસે જઈને દેવદ્રવ્યના ભંડારની સોંપણી કરી જ દઈશ. આમ વિચાર કરીને રાત્રે પથારીમાં સૂતો. એવામાં થવા કાળ તે મને શૂળ ભિપડ્યું, જેનાં ઉપચાર માટે કેટલાંય ઔષધો અજમાવ્યા, મંત્રો જપાવ્યા અને તંત્રો-દોરાધાગા પણ કરાવી બેઠા, છતાં શૂળનો પ્રતિકાર ન જ થયો અને ભિલકું તે વિશેષ પ્રકારે વધતું આવ્યું. શૂળ વધારે ને વધારે વધતું જવાથી મને હવે ચોક્કસ જણાયું પ્રકારે વધતું આવ્યું. શૂળ વધારે ને વધારે વધતું જવાથી મને હવે ચોક્કસ જણાયું કે—મારો અંતકાળ હવે પાસે આવી રહ્યો છે. આમ સમજી મેં અંત વખતે સંસારના ફેરાને ટાળનારા વીતરાગદેવ અને જૈનસાધુનું ભાવપૂર્વક સ્મરણ કરી તેમનું રક્ષણ લીધું અને બધા જીવોની પાસે મારા સર્વ અપરાધોની ક્ષામણી કરી સામારી અનશનને વારંવાર યાદ કરતો કરતો કાળધર્મ પામી પાંચમા સ્વર્ગમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. એ દેવગતિનું આશુચ્ય પૂરું થતા ત્યાંથી મરણ પામી હું કુંડિનપુર નગરમાં એક હાથી ઠંકાઈ બચ એટલી બધી લક્ષ્મીવાળા ઇન્દ્ર-શેઠને ત્યાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં મારું નામ ધ્રુવલ હતું. વખત જતાં હું યુવાન થયો અને સારા સાધુઓ સાથે મારી સોબત થઈ. એમ થતાં મને જૈનધર્મ ઉપર અભિરુચિ થઈ અને એ રીતે મારો સમય પસાર થવા લાગ્યો. મારી અવસ્થા વધતાં મેં જૈનલીક્ષા સ્વીકારી અને બધાં સાવધ કાર્યોને તણ દઈને હું જૈનલીક્ષાને બરાબર પાળી, છેવટે અનશન સ્વીકારી, કાળધર્મ પામી પ્રાણત નામના સ્વર્ગમાં ઇંદ્રપણાની પદવી પામી, તે સુખ લાંબા વખત સુધી અતુલની લાંબી પણ કાળધર્મ પામી સારી મનુષ્યગતિમાં આવી અને ત્યાં સાધુપણું પામી વળી પાછો અમર્યુત નામના સ્વર્ગમાં દેવપણું પામ્યો, અને એ જ ક્રમે સાત જન્મમાં ચારિત્રની આરાધના કરીને કાળધર્મ પામીને

શું કરું? તમે જે દુષ્કરમાં દુષ્કર કહેશો તે પણ કરીશ, હવે તો હું આ પાપની વિહં-
બનાઓથી ભારે કંટાળ્યો છું, તમે આદેશ કરો તો હું પાણીમાં બૂડી જવા અને આગમાં
પડી બળી જવા કે ગળે ફાંસો ખાવા પણ તૈયાર છું, મારે જીવવાનો હવે કોઈ હેતુ રહ્યો
નથી. પેછું મારું ન પચેછું પાપ હવે કેટલુંક બાકી છે? યુગંધર ભગવાન બોલ્યા: હે
મહાનુભાવ! તું તારાં આગલાં નિર્દિત દુરાચરણોની નિંદા કરે, ગર્હા કરે એ જ હવે તો
યુક્ત છે, માત્ર પાણીમાં બુડી મરવાથી કે આગમાં બળી મરવાથી કશું વળવાતું નથી.
બ્યાં સુધી આપણી અંતઃશુદ્ધિ ન થાય, વાસનાઓ ઘટે નહીં અને સત્ એવી શુદ્ધ કે
શુભ વૃત્તિ તરફ આપણા સંસ્કારોનો પ્રવાહ ન વળે ત્યાંસુધી આત્મહત્યા કે એની જેવા
બીજા કાચકલેશોથી આપણું કશું હિત સંધાતું નથી માટે હવે તો તારે વિવેકપૂર્વક અને
સંસ્કારોત્તુ શોધન થાય એ લક્ષ્ય કરીને તપશ્ચર્યા, નિયમો અને અનશન દ્વારા જ વર્તન
કરવાતું છે અને એ જ પ્રકારે વર્તતાં મરણ આવે તો એ પ્રશસ્ત છે એમ શાસ્ત્રવચન છે
અને વળી હવે તો તારું એ અશુભ કર્મ લગભગ નિર્જરિત થઈ ગયેલું છે.

આ બધી હકીકત સાંભળીને એ નાગદેવને સંસારની માયાબળનો ભય ઉપભવ્યો, એનો
વૈરાગ્ય વધ્યો તથા તે પ્રકારના બીજા નિર્વેદ વગેરે ગુણો પણ તેનામાં વધ્યા, સમ્યક્દર્શનને
તેણે સ્વીકાર્યું અને ગુરુરાજશ્રી યુગંધર સુનિ પાસે નિરપવાદ (આગાર વગરનું) એવું
અનશન ઋત લીધું તથા એ રીતે તે સંધારે સ્વીકારી સાધુની પેઠે નિશ્ચય ચિત્ત થઈને
એક શિલા ઉપર બેઠો અને પોતાના પૂર્વ દુષ્કૃતોનો વારંવાર પશ્ચાત્તાપ કરતો સ્થિરતા સાથે
બેઠો. એક મહિનાની સંલેખના કરીને તે કાળધર્મ પામ્યો અને અચ્યુત નામના સ્વર્ગમાં
ઓટી સચ્ચિદાણો દેવ થયો, ત્યાંથી કાળધર્મ પામીને પછી કેટલાક ભવોમાં-જન્મારાઓમાં
યથોક્ત રીતે ચારિત્રધર્મની આરાધના કરીને છેવટે તે, અપુનરાગમન એવું નિર્વાણ પદ પામ્યો.

હવે બીજો વખતે ફરીથી રાજા જેમાં આગેવાન છે એવી તે સલા, શ્રી યુગંધર
સુનિને સાહર વંદન કરીને પૂછવા લાગી: હે ભગવન્! અમે બધા અત્યંત પ્રમાદી છીએ
તો અમારે માટે એવો કોઈ તત્વોપદેશ કરો જેથી અમે પણ આ સંસારસાગરનો પાર
પામી શકીએ. યુગંધર ભગવાન બોલ્યા-જે હકીકત તમે પૂછો છો એ તો મેં બધી તમારી
પાસે સવિસ્તર આગળ કહી દીધેલી જ છે. વળી, વધારે બહુવું હોય તો જે આ કહું છું
તેનું બરાબર અવધારણુ કરો અને તે પ્રમાણે વર્તવાનું લક્ષ્ય કરો.

તમારે બધાનો એક મતે એવો વિચાર હોય કે આપણે તો સત્પુરુષોના પંથ ઉપર જ
ચાલતું છે, રાજા અને દેવનાં પદો મેળવવા છે, અવિનશ્વર લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવી છે, મનને
આનંદ પમાડનારી બધી લીલાઓ હસ્તગત કરવી છે અને દુઃખનો સમૂળગો નાશ થાય
એવા મનોરથો સંકળ કરવા છે. તથા આ ભયાનક સંસાર-સાગરને પાર કરવો છે, આરા

પાપકર્મી એ નાગદેવ મહાતુભાવ, જે જે કુળમાં જન્મ પામ્યો તે તે કુળનું પણ એણે નખોદ કાઢી નાખ્યું એટલે કે તે કુળનું બધું ધન, તેના પાપના પ્રભાવને લીધે નાશ પામી ગયું. વળી, જે જે કુળમાં તેના પાપમય પગલાં અવતર્યાં તે બધાં કુળોમાં ભારે અનર્થોની પરંપરા ઊતરી પડી, અનેક પ્રકારના વ્યાધિઓ થયા અને કારણ વિના પણ ભાઈ ભાઈઓમાં ભયંકર કલોહો ઊભાં થયાં. એ કુળનો અવર્ણવાદ ચારે દિશામાં ફરી વળ્યો. એક ક્ષણ પણ એ કુળોમાં શાંતિ કે ચેતન ન ટક્યું તથા જે જે ઉપાયો ધનાર્જન માટે ચોળ્યા તે બધા ઉપાયો વિફળ નીવડ્યા. વળી, જે કોઈનો ઉપકાર કરવામાં આવે તો તે કૃતજ્ઞ થવાને બદલે કૃતદ્વી બની ભારે પ્રચંડ કૌપ કરે, મિત્રો પણ શત્રુ બન્યા અને એ નાગદેવના જીવનાં જ્યાં જ્યાં પગલાં થયાં ત્યાં ત્યાં બધે કોઈ પણ રીતે એક પણ પશુ સુખ ન રહ્યું. આ પ્રકારે એ ભૂખાળવો જ રહ્યો, કયાંય માંદો માંદો જ રહ્યો કયોં, કયાંય વળી નિરંતર ભયભીત રહેવાનું થયું, અને કયાંય વળી, ‘આ સંતાન છાપર-પથું છે’ એમ સમજીને માતાપિતાએ જનમતાંબેંત જ ફર તજી દીધું. આવી આવી મહા વિદંબના એ નાગદેવને ભોગવવી પડી છે. દેવદ્રવ્યને ખાઈ જવાના દોષને લીધે આ પ્રકારે એ નાગદેવ ઉક્ત મહાકલેશોને બહુ કાળ સુધી સહી સહીને વીતાવી ચૂક્યો છે, અને એ જ દોષને કારણે એનું યોધિબીજ વિનષ્ટ થઈ ગયું છે અને હવે દેખાવમાં આવેા ભયાનક બની ગયો છે. રોગોની ખાણ જેવો બનેલો છે, એને હાલે ને પગલે શોક થયા જ કરે છે તથા એ દુઃખોને લીધે તે, કરુણ રીતે રડયા કરતો રિખાઈ રહ્યો છે. ‘હે વણસી ગયેલા દેહવાળા ! કોઠને લીધે ખરી પડેલા હોઠવાળા ! અહીં શા માટે આવેલો છે ? તું ભારે ઉદ્વેગ કરે એવો છે માટે દૂર રહે’ આ પ્રકારે એ નાગદેવનો લોકો તિરસ્કાર કર્યા કરે છે. એથી કંટાળીને એને એવું થઈ આવે છે કે ‘શું હું ગમે કંસો દઈ આપણાત કરીને મરું ? આગમાં પડીને જીવ કાઢી નાખું ? પાણીમાં ખૂડી મરું કે પહાડ ઉપરથી પડતું મૂકી મારો અંત આણું’ આ રીતે ચોતાનો અંત આણવાના અનેક વિકલ્પો કરતો તે અહીં અમારી પાસે આવેલો છે.

આ પ્રકારે તે નાગદેવ, શ્રી યુગંધર સુનિ પાસેથી ચોતાના પૂર્વજોની સંવિસ્તર હકીકત સાંભળીને થરથરી જઈ ભારે ભયભીત થયો અને દેવદ્રવ્યને અંગત ખર્ચમાં ઉપયોગ કરનારને કેવી ભયંકર આફતો વેઠવી પડે છે એ બરાબર અવધારી તે આખી સભા પણ ભારે ભયભીત બની ગઈ. પેલો કોઠિયો પણ ચોતાના પૂર્વજ-સૈની યથાસ્થિત હકીકતને સાંભળીને શ્રી યુગંધર સુનિને પગે પડ્યો, તેને ચોતાના પૂર્વજવનો ભાઈ યાદ આવ્યો અને તે અત્યંત દુઃખના વિશેષ આઘાતથી પીડા પામતો, આંખમાંથી દડદડ આંસુ પાડતો અને તેથી ચોતાનું સુખ આંસુભર્યું કરતો કહેવા લાગ્યો. હે ભગવન ! જે કાંઈ તમે કહ્યું છે તે બધું જ ખરું છે. અને એ બધું, મેં મહાપાપીએ આ દેહે અનુભવેલું છે; તો હવે હું

શાસ્ત્રશ્રવણના મહિમા વિશે શ્રીગુપ્તનું કથાનક.

(કથા ૧૫ મી.)

જિન ભગવાનનાં શાસ્ત્રોને બરાબર સાંભળ્યા વિના જે જિનમંદિરો વગેરે ધર્મસાધનો કરાવાય છે તે, અનર્થ-નિર્દોષ નથી હોતાં, માટે શ્રીજિનના આગમોને બરાબર સાંભળી-સમજી-તેમાં કહેલાં અહિંસાદિક તરવોને બરાબર લક્ષ્યગત કરી જિનમંદિરો વગેરે ધર્મસાધનો બનાવાય તો તે નિર્દોષ કહેવાય. અર્થાત્ કોઈ પણ ધર્મસાધનો કરાવતાં પહેલાં તેનાં કરાવનારે પ્રથમ તો જિનના આગમોને બરાબર સાંભળવા-સમજવાં જરૂરી છે માટે ધર્મવાંછુ લોકોએ શ્રીજિન સિદ્ધાંતને બરાબર સાંભળવા માટે પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે. એટલા માટે જ અહીં શાસ્ત્રશ્રવણનો મહિમા સમજાવવાનો છે તે સમજાવું છું. ધર્મની વાંછાનું પ્રથમ નિશાન શુશ્રૂષા-સાંભળવાની ઇચ્છા જ છે; એમ કુશળ પુરુષો કહે છે. જે લોકો, શુશ્રૂષા વિના જ શાસ્ત્રના અર્થોને સંભળાવે છે અર્થાત્ માત્ર ગાંડરિયા પ્રવાહને અનુસરીને જેઓ શાસ્ત્રની વાણી સંભળાવે છે તેઓ કેવળ પોતાના ગળાને સૂકવે છે-કંઈપણ કરે છે. જેઓ શાસ્ત્રના અર્થોને સાંભળતા નથી તેઓ-તે પુરુષો-પશુની પેઠે કશું પણ જાણતા નથી હોતા અને એવા પોતાનાં હિત વા અહિંતને નહીં સમજનારા અજ્ઞાન લોકો પોતાનું અહિંત પણ પોતાને જ હાથે કરે છે. પોતાને હાથે જ પોતાનું અહિંત કરનારા લોકો, કાચબાની પેઠે આ-જ્યાં દુઃખના મોટા મોટા તરંગોના આંચકા વારંવાર લાગે છે તેના-સંસારસમુદ્રમાં ઘડીકમાં સેંકડોવાર ઉપર ડબકાં ખાતા દેખાય છે અને ઘડીકમાં ડુબતા પણ દેખાય છે. વળી, શાસ્ત્રના અર્થોની વિચારણા કરનારા લોકો પણ કદાચ સત્માર્ગને ચૂકી જાય તો પણ તેમની પાસે જ્ઞાનનું અંકુશ હોવાને લીધે તેઓ ફરી પાછા કોંક વાર અંકુશને વશ થયેલા હાથીની પેઠે ઠેકણાસર આવી જાય છે અર્થાત્ શાસ્ત્રને વિચારનારા પણ શાસ્ત્રના માર્ગથી લિલટે માર્ગે કદાચ ચડી જાય તો પણ તેમની પાસે શાસ્ત્રજ્ઞાન છે તેથી સંભવ છે કે માર્ગ ચૂકી ગયેલા એવા તેઓ ફરીવાર પાછા શાસ્ત્રમાં જણાવેલા માર્ગ ઉપર આવી જાય છે. સંવેગ વગેરે આત્મશુદ્ધિ માટેની વૃત્તિઓ, શ્રી જિનનાં વચનોને સાંભળવાથી જ આવે છે, તેવી વૃત્તિઓ દેહના જ્ઞાનથી, સ્વજનના પરિચયથી વા ધનના દગલાઓને લીધે પ્રાપ્ત થતી નથી, અર્થાત્ જે મુસુલુ ભંચ્યો સંવેગ વગેરે શુભોને મેળવવા ઇચ્છે છે તેમણે શ્રી જિનવાણીને અવશ્ય સાંભળવી જ જોઈએ એવું લોકપ્રતીત છે. વળી, વાત તો એમ છે કે, લોકો સૌખ્યને વાંછે છે, સૌખ્ય, ધર્મને લીધે જ મેળવી શકાય છે, અને ધર્મ પણ વિવેક હોય તો જ સમજી શકાય એમ છે એટલે જ્યાં મુખનું મૂળ એવો વિવેક મેળવવો હોય તો શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરવું જ જોઈએ, માટે વિવેક મેળવવા સારું શાસ્ત્રની વાણીને સમજાવુંક સાંભળવા માટે પ્રયત્ન

કુળોમાં જન્મો લેવાના છે અને એવી જ બીજી તમારી શુભ આકાંક્ષાઓ છે. વળી કમળ જેવી શ્વેત કાંતિવાળો યશ પ્રાપ્ત કરી જગતમાં બધે નામના કાઠવી છે અર્થાત્ પોતાની કીર્તિ એવી ફેલાય કે જેથી આખું જગત ઉજળું અને એવી ધારણા હોય, તો હે માનવો! જૈનદ્રવ્યની અભિવૃદ્ધિ કરો. જૈનદ્રવ્ય નહીં હોય તો જિનમંદિર વગેરે ધર્મસ્થાનો ક્ષીણતા પામશે અને એમ થતાં યતિઓનો વિહાર પણ અટકી જશે અને એને પરિણામે માનવોને બોધ પમાડવાનું કાર્ય પણ બંધ થઇ જશે અને એ રીતે સંસારમાં શ્રી જિનશાસનનો ફેલાવો પણ નહીં થઇ શકે માટે શ્રી જિનદ્રવ્યને સાચવવાનું તથા તેની અભિવૃદ્ધિ કરવાનું લક્ષ્ય નહિ રખાય તો આ રીતે ઉત્તરોત્તર અનિદ્ર પરિણામો નીપજવાનાં છે તેથી કરીને શ્રી યુગંધર મુનિએ તે રાજા વગેરે સમસ્ત સણા સમક્ષ એ જ હકીકતને ભારપૂર્વક સમજાવી. પછી રાજા વગેરેએ તે મુનિને વંદન કર્યું અને ત્યારબાદ યુગંધર મુનિરાજે બીજો વિહાર કરવાનું ઠરાવ્યું.

એ પ્રમાણે શ્રી કથારત્ન કોશમાં દેવદ્રવ્યના વિચારના પ્રકરણમાં
એ સંબંધે બે લાઘવોની કથા પૂરી થઇ.

કેમ જાણે તમે અમારા તરફ પક્ષપાત ન રાખતા હો એવા કેમ દેખાઓ છો ? અને એવું હોવાથી જાણે તમે આજ ઘણા વખતે મળવા આવ્યા છો કેમ ? શું અમારી એવી કોઈ અતુચિત પ્રવૃત્તિઓને લીધે અથવા અહીં તમારું યોગ્ય સન્માન નહીં થાય એવી સંભાવનાને લીધે તમે અમારી પાસે નથી આવતા ? તમારું અહીં ન આવવાનું ખરું કારણ કળી શકતું નથી. એટલે માથે પોતાના બન્ને હાથ લગાડીને નમ્રતાપૂર્વક તે શેઠ જોડ્યા કે-હે દેવ ! 'આવી જોડી વિકલ્પના ન કરો ! સ્વપ્નમાં પણ તમે કદી અતુચિત પ્રવૃત્તિ કરો તેવા નથી, આપ એવા દેવપાદો તરફથી કોઈપણ માનવ, કોઈ પ્રકારની અતુચિત પ્રવૃત્તિની સંભાવના કરે ખરો ? ખરી વાત તો એ છે કે ઘર-સંસારનાં બીજાં બીજાં અનેક કાર્યોને લીધે હમણાં હું ઘણો બ્યારુણ રહું છું અને તેથી જ નિરન્તર આપના દર્શન કરવાની મારી ઉત્સુકતા હોવા છતાંય આપની પાસે આવી શકતું નથી. અર્થાત્ અમારી જેવા લોકોએ પૂર્વે કોઈ એવાં દુષ્કર્મો કરેલાં છે, જેને લીધે આપની પાસે આવી શકતું નથી એટલે આપની પાસે નહીં આવવાનું કારણ અમારાં પાપો સિવાય બીજું કશું જ નથી. રાજ જોડ્યા: થયું, હવે તમે આજ મારી પાસે શા માટે આવ્યા છો ? તે વાત કરો. સાર્થવાહ-શેઠ જોડ્યા-હે દેવ ! એ કારણ, કહી શકતું પણ નથી, સહી શકતું પણ નથી અને છાતું પણ રાખી શકાય તેમ નથી. જે દુઃખ બીજા દ્વારા નીપજેલું હોય તે તો ગમે તેની પાસે સારી રીતે કહી શકાય, પરંતુ જે આકૃત પોતાની ભતમાંથી જ પેદા થયેલી હોય—જે આકૃત પોતે જાતે કરી હોય તેને કહેતાં ભારે કષ્ટ થાય છે. એમ છતાંય ગમે તેવું કંઠભ્રમ કંઠે દુઃખ પણ આપને-સ્વામીને જણાવ્યા સિવાય ચાલે તેમ નથી, તેથી મારું દુઃખ પણ આપને જણાવીને હું દુઃખરહિત થઈશ. હું સમજું છું કે-દુઃખ ટાળવા માટે આપના સિવાય બીજો કોણ સમર્થ છે ? શેઠનો અભિપ્રાય કોઈ પ્રકારની ખાનગી વાત કરવાનો છે એમ સમજીને રાજાએ પોતાની પાસે બેઠેલા બીજાઓને ત્યાંથી ચાલ્યા જવાનું કહ્યું અને બરાબર એકાંત સ્થાન રહે એવી તબવીજ કરી રાજ જોડ્યા: હે ભદ્ર ! તું મારા ઉપર બરાબર વિશ્વાસ રાખી તારા દુઃખની વાત કહે. શેઠ જોડ્યા: હે રાજ ! મારા દુઃખની કહાણી સાંભળો.

અમારું કુળ ચંદ્રમા જેવું ધવળ છે પણ તેમા કલંક સમાન, અનેક અનર્થોથી ભરેલો એવો મારો એકનો એક પુત્ર શ્રીકૃષ્ણ છે. મારે એ એક જ પુત્ર છે, તેથી એ મારો લાડકો અને એમ જ છે માટે જ તેને હું અનેક પ્રકારનાં દુર્બંસનોમાં પડેલો ભેડું છું—જાણું છું છતાં રાક્ષી શકતો નથી. તે દુર્લભિત-ગોષ્ઠીઓમાં રખાયા કરે છે, એ જ ગોષ્ઠીઓ તરફ હંમેશા તેવું ચિત્ત ખેંચાયા કરતું હોવાથી તે જુગાર રમે છે, વેશ્યાઓનાં ઘરોમાં પડેલો રહે છે, અનેક નટો, ચોટો તથા અનેક સ્વચ્છંદી પ્રુથામતીયા લોકોને તે પોષે છે.

ક્યાં વિના તારે પોતાને ઘરે જા. પછી રાજાએ શેઠને પાન દેવરાવ્યું અને એ રીતે રાજા-
માન પામેલો શેઠ પોતાને ઘર પાછો ફર્યો. બરાબર આ જ વખતે હાથમાં શાખા-ઝાંઝની
રાળ લઈને ‘અન્યાય અન્યાય’ એમ પોકાર પાડતું વાણિયાતું ઘણું મોટું મહાજન રાજા-
દરબારમાં પેહું. ‘આ શું છે ?’ એમ ઉતાવળે અવાજે રાજાએ પૂછ્યું. દ્વરથી પ્રણામ
કરીને-માથું નમાવીને દ્વારપાળે રાજાને જણાવ્યું: હે દેવ ! જેવું બધું ધન લૂંટાઈ ગયું
છે એવા સોમ શેઠ આગળ આગળ ચાલે છે અને તેની પાછળ પાછળ ખીલું મહાજન
આવે છે અને એ બધાં આપનાં દર્શન કરવા માટે-આપની સુલાકાત માટે ઊભા છે. રાજા
ખોલ્લો: એ બધાને મારી પાસે જલદી હાજર કર. ‘જેવો આપનો હુકમ’ એમ કહેતાકે
દ્વારપાળે એ વાણિયાના મહાજનને રાજા પાસે હાજર કર્યું. એ મહાજને રાજા પાસે બહુ-
મૂલ્ય વસ્તુઓની ભેટ ધરી અને રાજાને પગે પડીને વિનંતિ કરી કે-હે દેવ ! આ તો
ભારે અનુચિત થયું છે. આપ વિજયવર્ત વર્તો છો અને આપના કોટવાળો ચારે બાજુ
ચોકી કરવા કર્યા કરે છે છતાંય ધન અને ઘરવખરી લૂંટાઈ જાય એ કેવું કહેવાય ? રાજા
ખોલ્લો: અરે કોટવાલ ! આ શું હકીકત છે ? કોટવાળ ખોલ્લો: હે દેવ ! ખીજે ક્યાંયથી
પણ ચોર આવી ચોરી કરી ગયો હોય તો અમે ચોરેલી વસ્તુ કે ધન બધું ભરી દઈએ.
રાજા ખોલ્લો: શું ત્યારે નગરમાં જ ચોરા વસે છે ? અલ્યા કોટવાળ ! તારી બોલવાની
ઢબ તો ઠીક ઠીક છે અને તું એમ બોલી આ વાણિયાના મહાજનને જ ચોર બતાવવા-
કરાવવા માગે છે અથવા આવી ગાલફાડી વાતો કરવાથી શું ? આ વિશે મહાજન જ જે
કહેવું હોય તે કહે અને જણાવે કે-કેટલું ધન ચોરાઈ ગયું છે ? પછી બરાબર વિચાર
કરીને મહાજન ખોલ્લું: હે દેવ ! પચીસ હજાર સોનૈયા ચોરાઈ ગયા છે. ત્યાર પછી
રાજાએ પોતાના ભંડારમાંથી તેટલું જ-પચીસ હજાર સોનૈયા બેટલું સોતું મંગાવી મહા-
જનને દેવરાવ્યું અને તબોગ વગેરે મુખવાસ અપાવી મહાજનનો આદર કરી તેને વળાવ્યું.

આ તરફ રાજાએ પણ શ્રીગુપ્તને બોલાવ્યો અને કહ્યું: અરે નાદાન ! કોઈ પણ રીતે
તારા બાપની શરમને લીધે તારું અચુકત વર્તન તને જેમ જેમ જણાવતો નથી વા જેમ
જેમ તને હંડ આપતો નથી તેમ તેમ તું ફાટતો જાય છે. તું જ કહે કે-તારે આ રીતે
વર્તવું ઉચિત છે ? તો હજી પણ કશું બગડ્યું નથી. તું, આ મહાનુભાવ સોમ શેઠનું
જે ધન ચોર્યું છે તે બધું તેને પાછું આપી દે. તું તારી ભતને વિરુદ્ધકારી-ચોર તરીકે
બોહર કરી કવખતે જ જમનો મેળાપ કે કાળનો કોળિયો ન થા. શ્રીગુપ્ત ખોલ્લો: હે દેવ !
ગધેડાના શીંગડા જેવું આવું મારે માટે અઘટિત તમને કોણે કહ્યું ? શું અમારા કુળમાં
આવું અકાર્ય કોઈએ પણ કરેલું છે ? સાચું છે કે હજીનોને માટે કશું નહીં બોલવા
જેવું નથી હોતું અર્થાત્ હજીનો ગમે તેવી ઓટી હકીકત હોય છતાંય બોલી શકે છે

આ રીતે અનેક દુર્વ્યસનોમાં પડીને તે છોકરે સાત પેઢીઓથી પરંપરાએ સચવાતો આવતો મારો પૈસો વેડફી નાખ્યો છે. એ તેને એકાંતમાં બોલાવીને ઘણું ઘણું સમજાવ્યો: હે બેટા! આમ કવખતે જ તું આ ધનને ઉઠાવ મા, કુસંગનો ત્યાગ કર, સારા સહાયારો ભણી વળ અને તેણું વર્તન કર-આ રીતે તેને એ ઘણું ઘણું સમજાવ્યું છતાં તે ‘હવે નહીં કરું’ એમ માત્ર મોઢેથી બોલી ફરી પાછું વિશેષ પ્રકારે સ્વચ્છંદથી રહેવા લાગે છે અને તે કોઈ રીતે જરા પણ સુધરતો નથી. એ તે છોકરાનો એ પ્રકારનો વ્યવહાર ભણી મારી બધી ધરની સંપત્તિ તે ન ભણે તેમ ગોપવી દીધી અને ચારે બાજુ ચોક્કસથી ગોઠવી દીધા. ક્રૂર એ આવીને બે ટંક જમી ભય, પણ એ સિવાય બીજું મારા ઘરનું એક તણખડું પણ તેના હાથમાં ન આવી શકે એવો સજ્જડ બંદોબસ્ત કરી દીધો. આમ કયું છે છતાં તે દુર્વ્યસનોને તાબે થયેલો હોવાથી હજી સુધી જુગાર વગેરે દુર્ગુણોને છોડતો નથી અને તેણે ઘણું ધન ગુમાવી દીધું છે. એક વાર જુગારના અખાસના મુશીએ તે છોકરાને હારેલો પૈસો આણી આપવા માટે હડમાં પૂર્વે-સારી રીતે બાંધ્યો, તો તેણે ત્યાંથી કોઈ પણ રીતે છૂટા થઈને રાત્રે અમારા પાઠશાળી સોમ શેઠને ઘરે પહોંચી ખાતર પાડ્યું અને ઘણું ધન ચોરી લીધું અને પછી તે ધનને તેણે પોતાનાં જુગાર વગેરે ઇંદ બેસનોમાં જ્યાં જ્યાં જરૂર હતી ત્યાં વાપરી પણ નાખ્યું. એ તેણે રાખેલી રખાતોના નોકરાને ચોટથી આ બધી હકીકત ભણી છે. આ પ્રકારે તે છોકરાના રાજવિરુદ્ધ વર્તનને લીધે હું પણ મૂઝ સરી ગયો છું. રાત્રીએ તો હજાર આંખવાળા હોય છે. ‘આપની પાસે આ હકીકત ન આવે તે પહેલાં જ હું મારું પોતાનું દુશ્વરિત આપને જણાવી દઉં’ એમ વિચારી એ કહેવા માટે જ આપની પાસે મારી બાતે હાજર થયો છું, તો હે દેવ ! આજ પહેલાં આપની પાસે હું નહીં આવી શક્યો અને આજે આપની પાસે આવ્યો છું તેણું આ જ કારણ છે.

હવે હે રાજન્ ! મારે આપને એ કહેવાનું છે કે-આ પ્રકારે ખાતર પાડી ચોરી કરનાર હું હોયો આપનો અપરાધી, તો એવો અપરાધ કરનાર હોવાથી મારું બધું ધન અને બીજી પણ બે ઘરવખરી છે તે બધું આપ કૃપા કરીને લઈ લ્યો. રાજ બોલ્યો: હે સાર્થવાહ ! અપરાધ તો તારા છોકરાનો છે એથી તું શેનો અપરાધી હોયો ? સાર્થવાહ બોલ્યો: બે માનવ, અપરાધીઓને પાળે પોષે છે તે પણ અપરાધી કેમ ન કહેવાય ? શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-ચોર અપરાધીઓને પાળે પોષે છે. ૧ ચોરી કરનાર, ૨ ચોરી કરાવનાર, ૩ એ માટે શુભ મંત્રણા કરનાર, ૪ એના મર્મને જાણનાર, ૫ ચોરીના માલને ખરીદનાર, ૬ એને-ચોરને જમાડનાર અને ૭ ચોરને રહેઠાણ આપનાર.

હવે આથી વધારે દેવપાદોને બીજું શું કહું ? રાજ બોલ્યો: હે સાર્થવાહ ! વિધ-સ્ત થા-નિરાંત કર, તારું ધન તો હંમેશને માટે અમારે તાબે જ પડેલું છે, તું ઉદ્દેગ

બાહ્ય ધર્માધિકારી લોકોનાં દેખતાં એણે આદરપૂર્વક પોતાને હાથે એ ધગધગતા લોહાના ફળાને ઉપાડ્યું, પરંતુ તે રામમાત્ર પણ દાઝ્યો નહીં અને ઊલટું એ ફળું તેને બરફના ટુકડા જેવું ઠંડું લાગ્યું. મહિ અને મંત્રોનો પ્રભાવ અદ્ભૂત હોય છે એટલે અગ્નિસ્ત-ભની વિદ્યાના પ્રભાવને લીધે એ શ્રીગુપ્ત પણ જરાય દાઝ્યો નહીં. ન્યાયાધીશોએ તેની પાસે આવીને તેની બાને હથેળીઓ તપાસી તો બચ્ચાણું કે તે એવી ને એવી જ ચોકળી છે, તેના ઉપર કયાંય પણ એક ફાદલો સરખો પણ ઉપડ્યો નથી અર્થાત્ પેલા ધગધગતા ફળાની અસર તે હથેળીઓ ઉપર લેશમાત્ર પણ થઇ નથી. આ ભેઈ ચારે બાજુના પ્રેક્ષકોએ તાળીઓ પાડી અને ‘આ શુદ્ધ છે-આ શુદ્ધ છે’ એવી ઘોષણા ત્યાં ભેવા માટે નિમાયેલા પરીક્ષક આંહણોએ કરી. ન્યાયાધીશોએ શ્રીગુપ્તના ગળામાં સુગંધી ધોળાં ફૂલોની માળા પહેરાવી અને આ બધી હકીકત તેઓએ રાજાને પણ નિવેદિત કરી. તે સાંભળીને રાજા તો ચોંકી ઊઠ્યો અને ‘એના બદલામાં પોતે માથું આપશે’ એવી જે એણે (રાજ્ય એ) વગરવિચારે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી તે બાબત વિચારવા લાગ્યો.

ચાર ઉપર દિવ્યનો પ્રયોગ થયા છતાં બે ‘તે સર્વથા શુદ્ધ છે.’ એવું સાબિત થાય તો તેને રાજા છોડી મૂકે અને તેને બદલે જેણે માથું આપવાનું માથે લીધું હોય એવા માણસને રાજા ચોરની પેઠે જ બહિરમાં દંડ લે અર્થાત્ એ માણસ ઉપર જ રાજા બહિરમાં દિવ્ય પ્રયોગ કરવો.

એ પોતે બધા લોકોની દેખતાં બદલામાં મારું માથું આપવાનો પક્ષ સ્વીકારેલા છે, હવે બે હું મારી બતને મારી બતે જ ચોરની પેઠે દંડ નથી આપતો તો ‘રાજ્ય એ સત્યવાદી હોય છે’ એવો જે પ્રવાહ ચાલ્યો આવે છે તે ધૂળમાં મળશે. એવા પ્રવાહને આજથી જલાંજલિ મળશે અર્થાત્ એ વાત જોટી પડશે. આખો સંસાર ફરવા લાગશે અને અપકીર્તિ પણ ફેલાશે. એમ થયું તો પછી ન્યાય જ ક્યાં રહેશે ? ન્યાયની વાત જ તણ દેવી. માનવસમૂહને ભલે કલિકાળનું પાપ ખાઈ બચ અને ઉત્તમ, મધ્યમ તથા કનિષ્ઠ એવા ત્રણ આગેનો વિભાગ પણ મટી બચ. અર્થાત્ બધું સારું અને જોડું-એક સરખું થઈ બચ. વળી, નીતિ વગરના માનવને છવીને પણ શું કરવું ? અર્થાત્ બે પછી પણ મરવાનું ચોક્કસ છે તો હમણાં જ મરી જવું ઉત્તમ છે.

આ રીતે વિચાર કરતાં રાજ્ય એ પોતે પણ મરવાનો જ નિશ્ચય કર્યો. દેવ અને ગુરુ-જનોને સવિશેષપણે યાદ કર્યા, પોતાના પ્રધાનોને યોલાવ્યા અને તેમને રાજ્ય એ પોતે કહેલો મરવાનો નિશ્ચય બજાવ્યો. પ્રધાનો શોકાતુર બન્યા અને કહેવા લાગ્યા—હે દેવ ! તમારે આ માર્ગ ચોગ્ય નથી અર્થાત્ તમારે માથે આખા ભૂમંડળનો લાર છે અને તમે એ ભારને ધીરપણે વહી રહ્યા છો એટલે તમારે મરવાનો વિચાર કરવો ઉચિત નથી. વળી,

અથવા આ વિશે આમ વધારે બબડવાથી પણ શું ? હું પછી જ પાણી પીશ ન્યારે હું નિર્દોષ-શુદ્ધ છું એવી મને ખાત્રી થશે. પછી રાત્રીએ જુગારીઓના મુખીને-દૂતપાલને તેડાવ્યો અને પૂછ્યું:-લો ! સાર્થવાહના આ છોકરાએ કેટલું બધું ધન હારેલું હતું ? દૂતપાલ જોલ્યો: હે દેવ ! દશ હજાર સોનૈયા, પરંતુ તે આજી હમણાં તો ભરી દીધા છે. રાત્રી જોલ્યો: અરે શ્રીગુપ્ત ! તારા ઘરમાંથી તો તને એક પાઇ પણ મળે એમ નથી તો આ દશ હજાર સોનૈયા તે કયાંથી લાવીને આ દૂતવાનને ભરી દીધા ? તે (છોકરા) જોલ્યો: હે દેવ ! આપની કૃપાથી હજી સુધી તો મારા પિતા પાસે હું જેટલું લોગવી શકું એટલું ધન તો છે જ. રાત્રી જોલ્યો: અરે ! ઘરમાં તો હવે તારા સ્વચ્છંદ ચાલી શકતો જ નથી, માટે 'તું' એ ધન ઘરમાંથી લાવ્યો છે,' એ તારું કથન માની શકાય તેમ નથી. તે જોલ્યો: આપને મારા કહેવામાં અવિશ્વાસ જ હોય તો કૃપા કરીને મારી પાસે આપ કૌંઠ દિવ્ય જ કરાવો અર્થાત્ મારી પાસે ધગધગતી લોહાની ખંભી ઉપડાવો વા ધગધગતા તેલમાં મારા હાથ જોળાવો વા ધગધગતા કોયલા મારા હાથમાં આપો. આ સાંભળીને અને છતી આંખે જોયેલી હકીકતને પણ જોટી પાડતો હોવાથી એ છોકરા ઉપર રાત્રીને ભારે ક્રોધ-ક્રોધ ચઢ્યો. આથી રાત્રીએ ન્યાય આપનારાઓને-ધર્માધિકારીઓને જોડાવ્યા અને કહ્યું: દેવમૂર્તિની સામે આ દુષ્ટ પાસે ધગધગતા તપેલા લોહાતું કશું પકડાવો, અને 'એ શુદ્ધ છે કે નહીં' એવો નિર્ણય કરી પાછો મારી પાસે આણો. 'જેવો આપનો હુકમ' એમ કહી ધર્માધિકારીઓએ, એને દેવમૂર્તિની સામે લઇ જવા ઉપડાવ્યો એટલામાં તે શ્રીગુપ્તે રાત્રીને વિનંતિ કરી: હે દેવ ! આ પ્રસંગે સાચું માથું આપે એવો કોણ આવે એમ છે ? અર્થાત્ કદાચ હું સાચો નીવડું તો પછી મેં પકડેલું ધગધગતું કશું મારે બદલે કોણ પકડવાનો છે ? ક્રોધને લઈને જેનાં ભવાં જે'આઈ' ગયાં છે એવો રાત્રી જોલ્યો: અરે ! હું જ સાચું માથું આપવાનો છું અર્થાત્ તારે બદલે હું પોતે જ ધગધગતું લોહાતું કશું મારે હાથે પકડી મારું માથું આપવા તૈયાર છું: "જ્યાં રાત્રી ભડીને પોતે જ સાચું માથું આપવાની વાત કરે ત્યાં પછી ન્યાયની વ્યવસ્થા ન ટકી શકે." એ રીતે ઉતાવળું ઉતાવળું જોલ્યાતો એ શ્રીગુપ્તને પેલા કારણિકો-ન્યાય આપનારા ન્યાયાધીશો દેવમંદિર ભણી લઈ ગયા. કપડાઓળ તેને નવરાવ્યો. આગની જવાળાઓના સમૂહ જેવું ભયંકર એવું લોહાતું કશું જૂળ જૂળ તપાવ્યું. શ્રીગુપ્તે પોતાના વાળ છૂટા મૂક્યા. પહેલાં તે કૌંઠ સિદ્ધપુરુષની પાસે અગ્નિને થંભાવી દેવાની કરામત શીખ્યો હતો એ કરામતને તેણે આ પ્રસંગે અજમાવી. અથવા હાથમાં ગમે તેવું ધગધગતું લીધું હોય તો પણ તેનાથી લેશ પણ દગાય નહીં અને ઊલટું એ, આપણને હિમ જેવું શીતળ લાગે એવી અગ્નિસ્તંભની વિદ્યા શીખ્યો હતો. આ પ્રસંગે એણે (શ્રીગુપ્તે) એ વિદ્યાને સંભારી અને પછી 'એ હું સાચો હોઉં તો આ કશું મને દગડો નહીં' એમ બધા લોકોની સમક્ષ મોટે અવાજે જોલ્યો. ભાર

એવો ઉછળતો સમુદ્ર પણ ભલે કદાચ સૂકાઈ જાય, તો પણ અમારું વચન ઝોટું નીકળતું નથી; માટે તમે મારા વચન વિશે વિકલ્પ-શંકા ન રાખો અને અશંકપણે હવે આ સંબંધે જે કરવું ઘટે તે જ કરો. આ વિશે મારાથી બીજું ઉચિત શું કહેવાય ?

એ રીતે શેઠના વચનની સત્યતા ખાખત નિશ્ચય બાબી કુશળબુદ્ધિવાળા તે રાજ-મંત્રીઓએ પેલા ઇકરો લેશપણ દાઝ્યો નહિં એ વિશે પોતાની તીવ્રબુદ્ધિ ચલાવી વિચાર કરી રાખેને કદ્યું: દેવ ! સાધંવાહનું વચન તો સાચું જ છે તો એ ઇકરો રામભાઈ પણ દાઝ્યો નહીં તેવું કારણ તેની કોઈપણ પ્રકારની યાત્રિક યા બીજી જાતની આ સંબંધમાં કરામત હોવી જોઈએ, અર્થાત્ એ ઇકરો અશિસ્તજની વિદ્યા વા બીજો કોઈ એવા પ્રકારનો મંત્ર બાણતો હોવો જોઈએ, કે જેના પ્રભાવને લીધે તે ઝોટાઝોટા છતાં લેશ પણ ન દાઝ્યો હોય-મંત્ર વગેરેનો પ્રભાવ અદ્ભુત હોય છે તેથી એમ જરૂર બનવાભોગ છે. એવું ન હોય તો આ રીતે બની શકે જ નહીં. અમે એવું સાંભળ્યું છે કે-જે લોકો અસાધુ-ઝોટાઝોટા વા દુરાચારી કે દુષ્ટ હોય છે તેઓની પાસે મંત્ર વગેરેના પ્રભાવને લીધે દિવ્ય વિધિઓ પણ થઈ જાય છે, એ મંત્રોના દેવતાએ પણ કદાચ એવાં જ નિરધિધાન-ઠંકણા વગરના-હોય છે અને તેથી જ કરીને આવે પ્રસંગે દુષ્ટ લોકો ફાવી પણ જાય છે. દિવ્ય-વિધિઓ સંબંધે એવો પ્રવાહ છે કે “દિવ્યની ગતિ દિવ્ય હોય છે.” માટે આ સંબંધે આ ઇકરો પાસે ફરીવાર દિવ્યપ્રયોગ કરાવવો જોઈએ અને તે પણ કોઈ એવાઓની સમક્ષ કરાવવો કે જેઓ વિશેષ પ્રકારે મંત્રવાદી હોય. આમ થવાથી પેલા ધૂર્ત ઇકરોની પોલ પકડાઈ જશે જ.

બરાબર આ જ ટાંકણે દ્વારપાળે પગે પડીને રાખેને વિનંતી કરી: દેવ ! જેણે અનેક મંત્રો સિદ્ધ કરેલા છે અને જે અનેક દેશોમાં વિખ્યાત છે એવો કુશળસિદ્ધિ નામનો મોટો યાત્રિક સિદ્ધશર્મા નામના પુરોહિત સાથે અહીં આવેલો છે અને દરવાજા પાસે આપના દર્શન માટે એ આપની સંમતિની રાહ જોઈને બિથો છે. રાજા બોલ્યો: એ બન્નેને જલ્દી મારી પાસે લઈ આવ. “છ” એમ બોલતો દ્વારપાળ એમને અંદર લઈ આવ્યો અને રાખેને આશીર્વાદ આપીને રાજકર્મકરે આપેલા આસન ઉપર તે યાત્રિક બેઠો અને રાખેએ તેની સાથે આદરપૂર્વક સંભાષણ કર્યું. પ્રસંગ મળતાં મંત્રીઓએ એ યાત્રિકને પૂછ્યું: હે સિદ્ધમંત્ર ! તમે કયા કયા મંત્રો સાધેલા છે ? યાત્રિક બોલ્યો: તમારે એવું શું કામ છે ? તમે તમારે જે કામ હોય તે મને કહી બતાવો. પછી મંત્રીઓ બોલ્યા: અહીં એક ચોર પકડાયો છે, તેની પરીક્ષા માટે ધગધગતા લોહાના ફળાતું દિવ્ય કરાત્યું છતાં તેના ઉપર એ દિવ્યની કશી અસર જ ન થઈ અને એ ચોર, નક્કી ચોર છે એમા શક નથી. બરાબર વિચાર કરીને તે યાત્રિક બોલ્યો: તમે મારી સામે એ ચોર પાસે ફરીવાર ધગ-

ખરી વાત તો એમ છે કે-તમારી જેવા મહાનુભાવો કાંઈ જેમ તેમ કે ઝટપટ બિખરતા નથી. એ તો પ્રભાના પૂણ્યપ્રકર્ષોનો પ્રભાવ હોય તો જ તમારી જેવા, પૃથ્વી પર અવતાર ધરે છે, તો હે દેવ ! થોડા દોષવાળા કામને સ્વીકારીને પણ વધારે શુભવાળું કામ હોય તેને જ કરવું યોગ્ય છે અર્થાત્ લાભાલાભનો વિચાર કરીને જ તમારે કોઈ પણ નિશ્ચય કરવો રહ્યો. આ રીતે બધા પ્રધાનો વિચાર કરતા અને યોદતા બેઠા છે ત્યાં ધીરે ધીરે 'રાજ પોતે મરવાનો છે' એવી વાત નગરમાં ચોટા ચોટા ઘરોમાં ફેલાઈ ગઈ અર્થાત્ 'રાજાએ પોતાની જાતને માથું આપવાની પ્રતિજ્ઞા વગરવિચાર્યે' કરી હતી. હવે તે પોતે પોતાની જાતને ચોરની પેઠે દંડ દેશે અને એ માટે એ (રાજા) તૈયાર પણ થઈ ગયો છે.' એવી વાત આખા નગરમાં બધે ફેલાઈ ગઈ. આ વાતને પેલા સાર્થવાહિ પણ સાંભળી, તેથી તે ભારે ગભરાયો અને ઝટપટ રાજાજવાને આવી પહોંચ્યો. દ્વારપાળે તેના (સાર્થવાહના) આન્યાના સમાચાર રાજાને જણાવ્યા અને રાજાની સંમતિ મેળવી શેઠને સલામાં પ્રવેશાવ્યો. શેઠ રાજાને પ્રણામ કરીને સલામાં ઉચિત આસને બેઠો. સમયને બાજી શેઠે આ પ્રસંગે રાજાને વિનંતી કરી: હે દેવ ! જમતાં જમતાં મેં આપના સંબંધે નહીં સાંભળવા જેવી રાજાની મરવાની પ્રતિજ્ઞાની વાત સાંભળી એટલે અડધું જમણુ પડતું સૂકી હું આપની પાસે દોડતો આવ્યો. આપ તો યાવચ્ચંદ્રદિવાકર વિજયવંતા રહો અને તમે જાતે જ કરવાતું ધારે છે તે છોડી દઈ મને જ તે પ્રમાણે કરવાનો આદેશ આપો. ખરી રીતે આ બધી પરિસ્થિતિનો મૂળ હેતુ હું પોતે જ છું. રાજા બોલ્યો: સાથ વાહ ! સારું સારું, તારી રાજમકિત-સ્વામી-ભક્તિ-વિશે વધારે શું કહેવું ? અર્થાત્ તારી રાજભક્તિવાળી વફાદારી વિશે કોઈના પણ બે મત નથી. આ વખતે રાજાના મહામંત્રીએ શેઠને પૂછ્યું: હે શેઠ ! તમે તમારા પુત્રની અનિષ્ટ પ્રવૃત્તિ સંબંધી રાજાને જે વાત સંભળાવી તે શું અટકળ કરીને સંભળાવી હતી ? કે નજરેનજર જોયેલી વાત સંભળાવી હતી ? કે તમારા કોઈ વિશ્વાસુ માણસ પાસેથી સાંભળીને સંભળાવી હતી ? આ સંબંધે જે તદ્દન ખરું હોય તે જ કહો. શેઠ બોલ્યો: હે મહામંત્રી ! શું દેવપાદોની સામે અટકળેલી વાત તે કોઈ દિવસ કહેવાતી હશે ? અર્થાત્ મેં જે કહ્યું છે તે મારી નજરે જોયેલું છે અને બરાબર ચોકસી કરીને પછી જ એ હકીકત રાજાને કાને નાખી છે. શેઠ બોલ્યો:—

જેનાં જિંઘા શિખરે ઉપર ચાલતા દેખાતા કીડા કરવાના બગીચાઓમાં દેવનરનારીનાં બેઠકાં બેઠી રહ્યાં છે એવો રમણીય મેરુપર્વત પણ ભલે કદાચ હલી જાય-કંપી જાય, ચંદ્રમામાંથી કદાચ કોઈ કાળે ભલે આગનો વરસાદ વરસવા મંડી જાય, સૂરજ પણ કદાચ કોઈ કાળે ભલે સંસારમાં અંધારું ભરી દે. વળી આમતેમ અદૃષ્ટાતા ભારે તરંગોને લીધે બંને છેલ્લા છેલ્લા રહ્યા છે અને અંદરના મગરો તથા માછલાંઓ ભારે અકળાઈ રહ્યા છે

મારો સ્વભાવ, આચાર અને વિચાર બધું સરખું હોવાથી મારી અને તેની વચ્ચે ભાઈ-બંધી જાતી. એ તેને નિરંતર મધ્યાપન કરાવ્યું અને બીજી રીતે તે વિશેષ પ્રસન્ન રહે તેમ એ બીજું પણ તેને મનગમતું બધું આણી આપેલું તેથી એ મારા ઉપર ખૂબ પ્રસન્ન થયો. પછી તે જ્યારે અહીંથી દેશાંતરમાં જતો હતો તે વખતે મને ‘પરમેષ્વરકારી’ સમજીને એ દિવ્યસ્તંભન, ચારણ, ઉચ્ચાટન વગેરે સંબંધી કેટલાક મંત્રો મને આપતો ગયેલો અને એણે આપેલા એ મંત્રોના પ્રભાવને લીધે જ આ પ્રસંગે પહેલી વાર હું મારી જાતને છુપાવી શક્યો અર્થાત્ દિવ્યને થંભાવી શક્યો અને તેથી જ હું ‘રામમાત્રમાં’ પણ ઠાંઠેલો નહીં. મંત્રી બોલ્યો: અરે મહાપાપી ! તે તારી જાતને છેતરી હતી એટલું જ નહીં પરંતુ રાજાના જીવનને પણ ‘હવે તે જીવશે કે નહીં’ એ રીતે જોખમમાં મૂક્યું હતું. સાર્થ-વાહનો પુત્ર બોલ્યો: હા, એ ખરી વાત. હવે શસ્ત્રના ધાર્થી, પેટે તરવાર મારીને કે ઝાડે ટીંગાડીને વા ગળે પ્રસિદ્ધિ ખાઈને વા ઝેર પીને હું મરી જાઉં એ માટે આપ મને આદેશ કરો. રાજા બોલ્યો: તું તારા પોતાના દુષ્ટ કાર્યોને લીધે જ મરી જઈશ એટલે આમ આપઘાત કરવાની જરૂર નથી. વળી, તું પોતે આમ અકાર્યો કરવાને ઉત્સાહવાળો છે તેથી જ તારું નામનિશાન પણ નહીં રહે એવા તારા હાલ થવાના છે. માત્ર જીવનજીવન મારા મિત્ર જેવા આ તારા પિતા-સાર્થવાહની શરમ આવે છે માટે તને બીજો કોઈ ઠંઠં આપવાનું મન નથી, પરંતુ હવે તું મને તારું મોહું ન જ બતાવીશ. લાંબા વખત સુધી જીવવાની તારી વૃત્તિ હોય તો તું મારા રાજ્યનો સ્થાન કરીને બીજે ઠેકાણે જઈ ચાલ્યો જા.

રાજા એમ બોલી રહ્યો કે પછી તુરત જ કોટવાળાએ તે ચોરને રાજસભામાંથી હાંટી કાઢ્યો. લોકો તરફથી જતાં જતાં તેના ઉપર તિરસ્કારનો વરસાદ થયો અને એ રીતે તે, નગરમાંથી બહાર નીકળી ગયો અને તેણે ઉત્તરાપથ જવાનો માર્ગ પકડ્યો. જ્યારે તે નદરાજાનો સ્ત્રીમાઠો વટાવી ગયો ત્યારે ત્યાં કોઈ પાસેના નાના ગામમાં એક ઠેકાણે વીસામો લઈ વિચાર કરવા લાગ્યો. અહો ! એ કુશળસિદ્ધિ યાત્રિક કેવો દુષ્ટ હતો ? મારી સાથે કોઈ જાતના વેરવિરોધ વિના જ તેણે મને કેવી માઠી દશામાં મૂકી લીધો ? એ યાત્રિકે મને આમ વિના કારણ હેરાન કર્યો તેથી જ મારે મારા નગરમાંથી નીકળવું પડ્યું, મારા સખી-મિત્ર-સ્વજનોને તથા મારી મોટી મીલકતને છોડી દેવી પડી અને આમ દૂર દેશમાં મહેમાનગતિ માણવાનો વારો આવ્યો, તો હવે ભલે જે થવાનું હોય તે ચાલ, પરંતુ એક દિવસ એવો લાપવા છે કે જ્યારે મારે હાથે એ યાત્રિકનું ખૂન કરું. આ રીતે તે યાત્રિક ઉપર ક્રોધે ભરાયેલો એવો એ, ગામો અને ખાણીયાના પ્રદેશમાં ફરતો ફરતો ગજપુર તરફ ગયો. ગજપુર પહોંચતાં જ તેણે નશીબચોગે એક શેરીમાં ઠેકેલા અને હવે જેનું આવી બન્યું છે એવા કુશળસિદ્ધિ યાત્રિકને જોયો. તેને જોતાં તે,

ધગતા ક્રાળને ઊપસવો એટલે જે હકીકત સત્ય હશે તે બરાબર બહુી શકશે. ‘બરાબર કહ્યું,’ એમ કહી બધા મંત્રીઓએ યાત્રિકની એ સૂચનાને સ્વીકારી લીધી. પછી ફરીવાર પહેલાં જ્યાં ગયા હતા તે જ દેવળમાં એ ચોરને લઇ ગયા. રાજા, અમાત્ય, મહાજનો અને બીજા પશુ નગરલોકો પોતપોતાને યોગ્ય આસને બેસી ગયા અને પેલા કુશળસિદ્ધિ યાત્રિક પશુ એક જગ્યાએ બેઠો. ચોરને હાથે પકડાવવા માટે પેલા ક્રાળને તેમાંથી તણખા ગરે એટલું બધું ધગાવ્યું. સાર્થવાહના પુત્રને (ચોરને) બોલાવ્યો અને કહ્યું: અરે ! તું ખરેખર શુદ્ધ આચારવાળો હોતો આ ધગધગતા ક્રાળને તારી હથેલીમાં પકડી રાખ. એ ચોર તો એ ક્રાળને પહેલાં જેમ હથેલીમાં પકડ્યું હતું તે જ રીતે તેને પકડ્યું એટલે બરાબર તે જ વખતે પેલા કુશળસિદ્ધિ યાત્રિકે બીજાની વિવાતા પ્રભાવનો નાશ કરવા માટે પોતે સિદ્ધ કરેલા મંત્રવડે ચોખાને મંત્રીને ચારે દિશામાં ફેંક્યા. આમ કરવાથી પેલું દિવ્ય થઈ શક્યું નહીં એટલે સાર્થવાહના પુત્ર શ્રીશુભ (ચોર)ની હથેલીએ એ ધગધગતા ક્રાળને પકડવાથી ઠીક ઠીક બળી ગઈ. રાજાનો જયજયકાર થયો. કુશળસિદ્ધિ યાત્રિક ‘જેવા નામ તેવા શુભવાળો છે’ તેથી પ્રસન્ન થઇને પંચાંગપ્રસાદ આપીને તેનો સવિશેષ આદર કર્યો એટલે એ યાત્રિકના પગ, હાથ, કાન, ડોક અને માથું એ પાંચે અંગો ઉપર પહેરવાનાં બહુમૂલ્ય આભૂષણો આપી રાજાએ તેના ઉપર પસાય કર્યો- પ્રસન્નતા બતાવી અને પેલા ચોરને રાજપુરુષોએ ત્યાં ને ત્યાં પકડી હડમાં નાખ્યો. રાજા બચી ગયો તેથી નગરીમાં મોટી ધામધૂમ થઈ, ઠેરઠેર વધામણાં થયાં અને પરમ આનંદને લીધે જ્યાં ત્યાં રાજાઓના નાટારંભો ચાલ્યા. ખાઈપી ચોકખા થઈ અને સુખવાસ વગેરે લઈ પરવાર્યા પછી આનંદ પામેલો. રાજા રાજસભામાં આવ્યો અને રાજસિંહાસન ઉપર બેઠો, તે વખતે સાર્થવાહ વગેરે નગરના મહાજનોએ અને રાજકચેરીમાં બેસનારા લોકોએ રાજાને ઉત્તમોત્તમ મોતીના હારો પહેરાવી તેનું માંગલિક વાંછ્યું.

આ વખતે રાજના કોટવાળોએ રાજાને વિનંતી કરી. હે દેવ ! જેણે તમારી બિંદગી પશુ બોધમમાં નાખી હતી તેવા આ ચોરને કયો દંડ દેવો ! રાજા બોલ્યો: તેના આપસના શરીરને કાંઈ પશુ ઇલા કર્યા વિના જ અહીં મારી સામે તેડી લાવો. પછી કોટવાલે એ ઉત્સાહ વગરના નિર્ભય જેવા ચોરને રાજસભામાં આણ્યો. રાજાએ તેની સાથે સારી રીતે વાત કરી: અરે સાર્થવાહના પુત્ર ! આ શું બનાવ બન્યો ? એટલે પહેલાં તું દાગેલો નહીં અને પાછળથી કેમ દાગી ગયો ? ચોર બોલ્યો: એ તો આપ બહુ. રાજા બોલ્યો: હે વત્સ ! તું જરા પશુ ગભરાયા વિના જ આ સંબંધે જે ખરી વાત હોય તે કહી નાંખ. ‘જેવો આપનો આદેશ’ એમ કહીને એ ચોર ખરી હકીકત કહેવા લાગ્યો. વણા વખત પહેલાં અહીં કોણસિંહ નામનો એક વામભાગી આચાર્ય આવ્યો હતો, તેના અને

સખત પીડાને લીધે તે, પૃથ્વી કેમ જાણે આકાશ જ ન હોય, આકાશ કેમ જાણે જમીન જ ન હોય એમ સમજવા લાગ્યો અને દિફ્ફચક્રને જાણે આકાશ ઉપર ન ચડાવ્યું હોય એમ-દિફ્ફચક્રને ચકર ચકર ફરતું-માનવા લાગ્યો. તથા તેની આંખે બધે અંધકાર ને અંધકાર જ દેખાવા લાગ્યો. તે એમ સમજવા લાગ્યો કે આ લોકમાંથી ચંદ્રની ન્યો-ત્સાનો પ્રકાશ, અગ્નિના અને સૂર્યના તેજનો પ્રસાર એ બધું અદ્રશ્ય થઈ ગયું છે અને બધે એકલું અંધારું ને અંધારું જ ફેલાઈ રહ્યું છે.

તે આડ ઉપર લટકી રહ્યો તેથી તેના ભારે ભારને લીધે કહો કે તેણે સખત તરફથી માથાં તેથી કહો વા બીજી પક્ષ ગમે તે રીતે કહો પરંતુ તેના ગળામાંના દોરડાનો બંધ તૂટી જવા જેવો થઈ એકાએક તૂટી ગયો અને પછી પ્રચંડ પવનનો ઝપાટો લાગવાથી સાક્ષાત્ તારના આડની પેઠે તે, નીચે જમીન ઉપર બેલાન હશામાં પડી ગયો.

હવે બેલાન હશામાં પડેલા તેની ઉપર વનનો શીતળ પવન આવ્યો તેથી તેના શરીરની બળતર યોડી ઘણી મોળી પડી અને ક્ષણાંતરમાં તેની મૂર્ચ્છા વળી ગઈ-તેને પાછું ચેતન આવ્યું એટલે તે જાગી પોતાની બાજુને જાણે એ ફરી જીવતો થયો હોય એમ માનતો ધીરે ધીરે એ મહાશ્વમાંથી ભાગવા માંડ્યો. ‘વળી ફરીવાર કોઈ પાછળ પડશે’ એવી બીકને લીધે તે ભાગતો ભાગતો એક વનનીકુંજમાં નવાં કોઈ ન જોઈ શકે ત્યાં ભરાઈ ગયો. ત્યાં તેણે કોઈપણ બાબતથી વાંસળી અને વીણુના નાદ કરતાં ચ મધુર અવાજ કરતા કોઈને સાંભળ્યો અને એ મધુર નાદ સાંભળીને તે ભયથીત, ચકલવકલ આંખો કરતો આડના થડની પાછળ સંતાયેલો ચારે તરફ જોવા લાગ્યો. ત્યાં તેણે સ્વાધ્યાયનો મધુર નાદ કરતા એક મહાત્મ્યસ્વીને જોયો. એને જોતાં જ તેને શંકા પડી કે છળથી આ તો વેશધારી બનીકોઈ અમારી જેવા ગુન્હેગારોની તપાસ કરવા આ જંગલમાં ન આવ્યો હોય. એના (શ્રીગુપ્તના) મનમાં ભારે બીક હોવાથી તેને આવો બેઠમ પડ્યો અને તેથી તે આડને જોયે ભરાઈ શુષ્ક ‘એ શું બોલે છે’ તે સાંભળવા લાગ્યો. તેણે આવતા મધુર અવાજ તરફ પોતાના કાન બરાબર સરવા કર્યા તો તેણે બરાબર એ વખતે સાંભળ્યું કે—

ઈન્દ્રિયોદ્ધૃત ઉન્નત હૃદીના ટોળાના સંઘર્ષમાં આવીને પોતાનો ધર્મ જુદી ગયેલા એવા મનુષ્યો કોઈપણ પ્રકારનો ત્રાસ-બીક રાખ્યા વિના જ નિઃશંકપણે અકાંઈ તરફ પ્રવૃત્ત થાય છે.

એ રીતે કુકૃત્યોમાં પ્રવર્તતા લોકો પોતાની બાજુને આનંદ આપે-પોતે ખૂબ સુખ માણી શકે એ માટે અનેક પ્રાણીનો સંહાર કરે છે અને એવી ભયંકર જીવહિંસા કરવાથી પોતાને જ પાછાં અસંખ્ય એવા કઠોર દુઃખો વેઠવાં પડશે એ બાબત તદ્દન બેદરકાર રહે છે.

વળી, પોતાની બાજુના જ સુખને માટે એ મૂંઢ અને તુચ્છ લોકો મ્લેચ્છની પેઠે

સારાસારનો વિચાર ભૂલી ગયો, કોઈની આગથી લણ્ણી બિલ્લો અને કોઈ બીજાના હાથ-માંથી તીક્ષ્ણ અણ્ણીવાળી છરી લઈ તેની (યાંત્રિકની) ઉપર ફૂર રીતે ઘા કર્યો અને તેથી તે કુશળસિદ્ધિ મરી પશ્ચ ગયો. ઘા કરીને નાસવા માંડેલા એ શ્રીગુરુને ગબડુરના સંરક્ષક કોટવાળાએ પકડી લીધા અને બાંધીને કારણિક પુરુષોને—ન્યાયાધીશોને સોંપી દીધા. તેઓએ તેને ખૂન કરવાનું કારણ પૂછ્યું અને તે તેણે એ ન્યાયાધીશોને બે ખરું કારણ હવું તે બરાબર જણાવી દીધું. પછી ન્યાયાધીશોએ કહ્યું કે—એ તે બતાવેલું કારણ ખરું જ હોય તો પશુ—હવું રાજ હયાત છે, ન્યાય અન્યાયનો વિચાર કરી શકાય છે. આ પરિસ્થિતિમાં થોડી પશુ વગરવિચાર્યે પ્રવૃત્તિ કરવી તે કાયદા વિરુદ્ધ છે તો પછી કોઈનું ખૂન તો કેમ કરી શકાય ? અર્થાત્ તારે એ યાંત્રિક વિરુદ્ધ ફરિયાદ કરવી ઉચિત હતી, તેમ ન કરતાં તે તારી મેળે જ ફેંસલો કરી નાખ્યો એ અન્યાય કહેવાય.

કોઈના હોષો જરૂર હોઈ શકે પરંતુ તેથી કરી લોકો પરસ્પર એક બીજા સારામારી કરી ખૂન કરે વા દોષનો—અપરાધનો બદલો પોતાની મેળે જ લ્યે તે અનુચિત છે. એમ થાય તો બધે સ્વસ્થ હોઈ જાય અને જેને જેમ ફાવે તેમ કરે. આમ થવાથી જગતમાં ચારેકોર પ્રિયાત્મીલા જ ફેલાઈ બાથ અને એમ થતાં સંસાર આખો માનવ વિનાનો જ થઈ બાથ.

અરે ! બે એ યાંત્રિક તારા વેરી હતો તો એ હકીકત તારે અમને જણાવવી હતી તે, તે કેમ ન જણાવી ? અને તું તારી પોતાની મેળે જ દંડ દેવા મંડી ગયો. આમ કરવાથી તું શુન્દેગાર બન્યો છે. આ રીતે ન્યાયાધીશોએ તેને તકસ્તીરવાન-શુન્દેગાર ઠરાવ્યો અને પછી સજા કરનાર અધિકારીએ તેને મરણાતની સજા કરી અને ઝાડ ઉપર ટાંગીને તેને મારી નાખવાનો આદેશ આપ્યો.

હવે તે, એ મરણાતની સજા સાંભળી લયને લીધે થરથર કંપવા લાગ્યો અને તેને, એ કોટવાળો ફાંસી દેવાની જગ્યાએ લઈ ગયા, તેના ગળામાં એક દોરડું સબજડ રીતે બાંધ્યું અને પછી તેઓએ (તેની) છેલ્લી ધડીએ તેને કહ્યું : રે અભાગિયા ! હવે તું હમણાં જ હતો ન હતો થઈ જઈશ, માટે ફરી એક વાર તું આ જીવલોકને—સંસારને સારી રીતે જોઈ લે, તારા ઇંદ્ર દેવને સંભારી લે, આ કામમાં અરે તો તદ્દન નિર્દોષ છીએ. માત્ર તારું દુષ્કર્મ જ આ તારા મરણમાં પ્રધાન કારણ છે. એ રીતે કહી પછી તેઓ, એ લયથી થરથર મૂંજતા, ‘હવે શું કરવું’ એ બાબતની શુદ્ધિ જોઈ ઘેટેલા શ્રીયુક્તને ઝાડની ઢાળ ઉપર ટાંગીને પોતાને સ્થાને આલ્યા ગયા. હવે, ગળામાં સબજડ દોરડી બાંધીને ઝાડની ઢાળ ઉપર ટાંગાયેલા તે શ્રીયુક્તનો શ્વાસ રૂંધાવા લાગ્યો, ગળાની નાડી ઉપર દોરડાનો સખત ભરડો આવવાથી તે આંધળા જેવો થઈ ગયો—તેની આંખો બહાર નીકળવા જેવી થઈ ગઈ.

વનનિકુંજમાં વચ્ચે કેટલેક દૂર સુધી પહોંચી ગયો. એટલામાં સૂર્ય આથમી ગયો. જેમ જંગલમાં જ્યાં ત્યાં પાખંડીઓના દંડો દેખાયા કરે છે તેમ એ વખતે-સૂર્ય આથમ્યો ત્યારે-આકાશના માંડવામાં જ્યાં ત્યાં સંધ્યાની વિવિધરંગભરી અનેક રેખાઓ દેખાવા લાગી. જાણે ભયંકર અંધારાને લીધે પીલાઈ ગયું હોય તેમ કમલવન બીડાઈ ગયું, કારંડવ અને ભારંડ વગેરે અનેક પક્ષીઓના કુટુંબો પોતપોતાનાં માળા લાણી બિડવા લાગ્યાં, જાણે ખૂબ પાકી ગયેલી ફાડમીનાં ફાડમનેાં ઝુમખો ન હોય એવો જરાક સ્વેદ ચંદ્ર ઉદય પામ્યો. પોતપોતાના રહેઠાણોને યાદ કરતાં મૃગો, પાસાઓ, હાથીઓ અને ગવથોનાં ટોળાં જ્યાં ચરતાં હતાં ત્યાંથી ખાછા ફર્યાં. આ રીતે સાંજ પડી ગઈ. એ વખતે પેલો વનકુંજમાં સંતાઈ રહેલો ચોર વિચારવા લાગ્યો: હવે અહીંથી આ વખતે જરૂં ઠીક નથી, આ સ્થળ વિજ્ઞવાણું છે. એમ વિચારી તે કોઈ મોટા ગંભીર અને અનેક કાળાં-પાખંડાવાળા વડની વડવાઈઓ ઉપર ચઢ્યો અને ત્યાં કોઈ એક મોટી કાળ શેઠી તે ઉપર સૂતો અને પેલા સાધુએ ઉચ્ચારેલાં વચનો સંજો વિચાર કરવા લાગ્યો. એટલામાં પહોરેક રાત વીવી ગઈ હશે ત્યારે ત્યા વડના થડની બગોલમા માણસની બોલી જાણવામાં કુશળ એવો એક પોપટ આગ્યો. પોપટીએ બોલી થઇને તેણે સ્વાગત કર્યું અને પૂછ્યું કે-આજે અહીં આવતાં આટલું બધું મોડું કેમ થયું? પોપટ બોલ્યો: સંસારની વિવિધ ઘટનાઓ ભારે આશ્ચર્યકારી હોય છે અને તે કહી શકાય એવી પણ નથી હોતી. પોપટી બોલી: ત્યારે તો તે બધું જરૂર કહેવું પડશે. પોપટ બોલ્યો: સાંભળ ત્યારે.

હું આજે ચાલુ ચરવા માટે સરસ્વતી નદીને કાંઠે પહોંચ્યો હતો. ત્યાં ચોખાના વિશાળ ક્યારામાંથી વિશેષ મુગધંધાર કલમી કણોને ધરાઈ ધરાઈને ચાણી પાછા ફરતાં અહીંથી નજીકમાં જ આવેલા એક અશોક વનમાં ત્યાંના એક ઉત્તમોત્તમ અશોક જાડ પાસે પહોંચી તેની કાળ ઉપર વિસ્ત્રામે લેવા બેઠો હતો તો ત્યાં નીચે જ બેઠેલો અને કોયલના મધુર અવાજને પણ કેરે મૂકે એવા મધુર અવાજથી એક વિદ્યાધર યુવાનને ધર્મોપદેશ કરતો એવો એક શ્રમણ મારા જોવામાં આગ્યો. એ શ્રમણે કરેલા ધર્મોપદેશને લીધે એ વિદ્યાધર યુવક બોધ પામ્યો. પછી, શ્રમણના પગમાં ભક્તિપૂર્વક માથું નમાવીને તે વિદ્યાધર યુવકે પોતાના પૂર્વજવની વાત તેને (શ્રમણને) પૂછી. તે શ્રમણ ભગવતે જેવી હતી તેવી જ મશમર તેના (વિદ્યાધરના) પૂર્વજવની હકીકત કહી સંભળાવી. એ સાંભળીને એ યુવાન ખુશ ખુશ થઈ ગયો. આ બધું જોઈને પોપટ કહે છે કે મને પણ ભારે કુતૂહલ થયું અને હું એ કાળેથી બીડીને એ સાધુપુરુષના પગમા જઈને પડ્યો. અશોકના કૂંચા પાદમાં જેવી લાલ લાલ હથેળી મારી પીઠ ઉપર ફેરવીને એ શ્રમણ ભગવતે મને આશીર્વાદ આપ્યો અને પૂછ્યું કે-હે બચ્ચા ! તારે શું કહેવાતું છે? હું (પોપટ) બોલ્યો: હે ભગવંત !

ખોટાં વચનો બોલવા ગાંઠ છે. ખોટું બોલવાથી પરિણામે કેટલું બધું કષ્ટ ભોગવવાનું આવે છે અને લોકો પણ કેટલો બધો તિરસ્કાર કરે છે એ વિશે તો તેઓ કશો વિચાર નથી કરતા.

એ જ પ્રમાણે સ્વચ્છંદી લોકો ચોરી કરવા માટે-ખાતર પાડવા માટે-બીજાનું અણુ-દીધું લઈ જવા માટે પોતપોતાનાં પરાક્રમે બતાવવા તુરત જ તૈયાર થઈ જાય છે, પરંતુ તેઓ એ તો ભોઈ શકતા જ નથી કે ચોરી કર્યા પછી તુરત જ જેલમાં જવું પડશે તથા ટિંગાઈને કે આપઘાત કરીને મરવું પડશે.

વળી, રૂપ અને લાવણ્યમાં મૂઠ થયેલા લોકો સ્ત્રીઓમાં હુબ્બ થાય છે અને એ રીતે હુબ્બ થયેલા તેઓ દીવાની શિખા ઉપર પડતા પતંગિયાની પેઠે વિનાશને પામે છે.

ખેતર-વાડી, ધાન્ય, હિરણ્ય વગેરે વગેરે દુન્યવી પદાર્થોમાં એ લોકો સમતાની મજબૂત ગાંઠોવડે એવા તો જકડાઈ જાય છે કે આખરે તેઓ રેશમના કાંચોટાની પેઠે પોતાની બળમાં પોતે ભતે ફસાઈ પડે છે.

વળી, એવા મૂઠ લોકો ત્યાં ત્યાં આત્મના લહરે અને ન મટી શકે એવા શત્રુસમાન એ ઇત્રિયોના તે તે વિષયો માટે-લોહી ઉકાળા કર્યા કરે છે અને તેથી તેઓ આખા શરીરમાં ઇવડ પડી ગયેલા કૂતરાની પેઠે ક્યાંય પણ કોઈપણ રીતે શાંતિ પામી શકતા જ નથી.

એ રીતે અનેક પ્રકારની તે તે વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિઓ કરીકરીને મૂઠ લોકો પોતાની ભતે જ પોતાની ભતને વેડફી નાખે છે-હુણી નાખે છે. હા ! હા ! મહાચોહરૂપ ચોદાઈ આ ભતલું માહાત્મ્ય છે.

એ પ્રકારે મધુર સ્વરે સ્વાધ્યાય કરતા એ મહાત્મપત્નીને સાંભળીને તે શ્રીકૃષ્ણે એ વિશે વિચાર કર્યો અને તેણે ધાતું કે-આહો ! આ મહાત્મપત્ની કેવું સરસ અને અક્ષરશઃ સાચું બોલી રહ્યો છે, તો શું હું તેની પાસે જઈને થોડો વખત વીતાવું ? અને હવે “મારે શું કરવું બોધ્યો !” એ બાબત પૂછપરછ કરું. જે આવાં આવા સુવચનો ગાઈ રહ્યો છે તેથી જણાય છે કે તે કોઈ ધાર્મિક પુરુષ હોવો બોધ્યો અથવા હું ચોર છું તેથી મારે તો પકડાઈ જવાની બીકને લીધે બધે અવિશ્વાસ જ રાખવો ઘટે. કદાચ આ દેખાતો તપસ્વી પણ મને પકડવા માટે આવું આવું બોલી ન રહ્યો હોય ? જેમનું ભાવ્ય પ્રતિ-તપસ્વી પણ મને પકડવા માટે આવું આવું બોલી ન રહ્યો હોય ? જેમનું ભાવ્ય પ્રતિ-કૂળ છે એવા-ખાસ કરીને અમારા જેવા આમ ગમે ત્યાં વિશ્વાસ કરે તો તેમનું આવી જ બેન, માટે અહીંથી હવે જલદી પોખાસ જ ગણી ભાઈ, એમ વિચાર કરીને એ ચોર, ત્યાંથી કોઈ ન સાંભળે એ રીતે ધીમે પગે એક બાબુ જતો રહ્યો અને ત્યાં જ

હે ભગવંત ! જો એ જ તીર્થ ઉત્તમોત્તમ હોય તો હે ભગવંત ! હવે હું ત્યાં જઈને જ અણસણ કરીશ. સુનિ જોલ્યા : હે પોપટ ! તારી ધારણા-નિર્વિઘ્ને સિદ્ધ થાઓ.

પોપટ જોલ્યા : હે પ્રિય પોપટી ! તો આ ભવ અને પરભવમાં તારા જે અપ-રાધો મેં કર્યા હોય તેની તારી પાસે હું ક્ષમા માગું છું-તેણું મિચ્છામિ દુઃકરું હઉં છું માટે હે સુતલુ ! મારા શોધ પણ અપરાધની તું મને સાચી ક્ષમા આપ. આ રીતે પોપટ અને પોપટી વચ્ચે થયેલી આ બધી વાતચિત બરાબર એકચિત્તે સાંભળીને તે શ્રીગુપ્તને એમ લાગ્યું કે-આ પોપટ જ સાધુજન છે, તેથી તે (શ્રીગુપ્ત) પોપટને આમ કહેવા લાગ્યો. હે પોપટ ! તું તિર્થ-ચ-પંથી છો તો પણ પુણ્યશાળી છો કે જે તે' તે મહાસાધુને સાક્ષાત્ વંદન કર્યું અને તારા બધા સંદેહો ટાળવા પૂછ્યું પણ ખરું.

ત્યારે હું એકલો જ અભાગિયો છું કે જે દુષ્ટપુત્રિવાળા એવા મેં તે મહાસુનિને મધુરારાગે તે પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કરતા નજરોનજર દીઠા, છતાંય હું તેને વાંદી ન શક્યો તેમ કર્યું પૂછી પણ ન શક્યો.

હે પાપિયા છવ ! આજ સુધી પણ તે' તારી જાતને આમ ને આમ વેઠી નાખી છે કે જે તે' એવા ચિંતામણિ રત્ન જેવા સુનિ તરફ પણ તિરસ્કારપૂર્વક નજર કરી તેના ઉપર પણ અવિશ્વાસ આણ્યો.

હવે જે થઈ ગયું તે થઈ ગયું. તે વિશે પસ્તાવો કરવાથી શું વળે ? તો હે પોપટ ! તું પોતે કર્તવ્ય અને અકર્તવ્યને બરાબર સમજી ગયેલો છે એથી તું જ મને મારું કર્તવ્ય કહી સંભળાવ.

પછી, તે શ્રીગુપ્તને ઉદ્દેશીને પોપટે કેવ, શુર અને ધર્મનાં બધાં તત્ત્વો બરાબર કહી સંભળાવ્યા અને શાસ્ત્રના વચનોને સાંભળવા માટે પ્રયત્ન કરવાથી ઇષ્ટસિદ્ધિ થાય છે એમ પણ સમજાવ્યું.

તે બધાને ખમતખામણાં કરીને એ પોપટ પોતાતું વાહિત સિદ્ધ કરવા માટે પુંડ-રીકશૈલ તરફ જીભો અને હુઁખી હુઁખી થઈ ગયેલો શ્રીગુપ્ત પણ ત્યાંથી ઉઠીને રસ્તા ઉપર જવા નીકળ્યો.

હવે આ તરફ, પોતાના એકના એક પુત્રને નગરજનોએ ફિટકાર-તિરસ્કાર આપી નગરમાંથી કાઢી મૂકેલો છે. તેથી પિતા મહીધર સાર્થવાહનને ભારે સંતાપ થયો અને તેથી તેને પોતાને ઘરે રહેવું પણ ભારે વસમું થયું એથી એ મહીધર રોઠ પૈસો પેદા કરવાતું બહાતું કરીને વેપાર નિમિત્તે પોતાને ઘરેથી દેશાંતર જવા નીકળી પડ્યો.

મારા ઉપર પ્રસાદ કરેા અને મેં પૂર્વભવમાં એવી કઈ અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરી હતી, જેને દીધે આ ભવમાં હું તિથિ'યની યોનિને-પક્ષીના અવતારને પામ્યો છું. સાધુ યોદ્ધા: સાંભળ.

તું તારા પૂર્વભવમાં આવરતી નગરીનો રહીશ હતો. તારી વૃત્તિ ભવ્યાત્મા જેવી હતી તેથી તું સંસારથી ભય પામી ઘરબાર કુટુંબ-કળીલાને તણ હઈ સારા શુરુની પાસે દીક્ષિત થયો.

દીક્ષિત થયા પછી તું છટું, અહૂમ વગેરે ઘેર તપ મનમાં કપટ રાખીને તપવા લાગ્યો અને જ્યારે તારા અંતકાળ પાસે આવ્યો ત્યારે પણ તું એ કપટભાવનું પ્રાચક્ષિત, પ્રતિક્રમણ ન કરી શક્યો, અને એમ ને એમ કપટના સંસ્કારો સાથે કાળધર્મ પામી તું વ્યંતરની યોનિમાં જન્મ પામ્યો.

હે ભલા પોપટ ! ત્યાંથી તું કાળધર્મ પામ્યો અને તે કરેલા એ કપટભાવના દોષને દીધે જ આ જન્મમાં તું પક્ષીની યોનિમાં આવ્યો છું. તારા પૂર્વભવની આ ખરી હકીકત છે તો હવે તને જેમ ઠીક લાગે તેમ કર.

પોપટ યોદ્ધા: હે પોપટી ! એ સાધુ પાસેથી મારા પૂર્વજન્મની વાત સાંભળી હું ભારે ઉદ્દેગ પામ્યો અને મને ત્યાં જ મૂર્છા આવી ગઈ. યોદ્ધાક વાર તો બાજુ 'હું મરી ગયો છું.' એમ મને લાગ્યું અને પછી મૂર્છા વળતા યોધ પામેલો હું બચત થયો.

જ્યારે હું સાધુ હતો ત્યારે સૂત્રના જે પાઠને વિચારતો હતો તે પાઠ બાજુ કે હું હમણાં જ ન શીખ્યો હોઈ એમ મને લાગવા માંડ્યું. આ રીતે મારા પૂર્વ જન્મની કથા સાંભળી મારું મન સંસાર ઉપરથી ઊઠી ગયું. મને વૈરાગ્ય આવ્યો અને યજ્ઞ મેં તે સુનિરાજને આમ કહ્યું.

હે ભગવંત ! હવે મારે શું કરવું બોધ્યો ? હું પોપટ છું. એથી તમારા ચરણોની સેવાને લાયક નથી રહ્યો તેમ સર્વવિરતિધર્મને પાળવાની એટલે કે દીક્ષા લેવાની પણ મારામાં યોગ્યતા નથી રહી. આ પક્ષીના અવતારમાં, મારામાં હવે શેડું પણ કપટ નથી રહ્યું અથવા મમતા નથી રહી. શ્રીજિન ભગવાને કહેલા ધર્મ પ્રમાણે નિષ્કલંકે આચરણ કરવાનું આ અવતારમાં મારાથી બની શકે તેમ નથી.

તો હે ભગવન્ ! તમે મને એવું ઘણું પ્રશસ્ત તીર્થસ્થાન બતાવો કે જ્યાં જઈને હું જૈન શાસ્ત્રમાં કહેલી વિધિ પ્રમાણે મારું જીવન પૂરું કરું. અણસણ વગેરે કરીને મારા જીવનનો અંત આવ્યું.

સુનિ યોદ્ધા: હે પોપટ ! જ્યાં પુંડરીક પ્રચુપ કરેાએ સાધુઓ સિદ્ધિ પામ્યા છે એવા પુંડરીકશૈલ કરતાં ખીલું કોઈ તીર્થ અસ્થિતું નથી

સહાચારી બની ગયો છે એ બધી વાત રાજાને કહી સંભળાવી. રાજાએ પણ તે શ્રીશુભને પોતાની રાજસભામાં મોટી ધામધૂમથી તેડાવ્યો અને રાજસભામાં આવેલા તેના વિશેષ આદર કર્યો.

પછી તો એ નગરીમાં પોતાના પિતા સાથે રહેતો શ્રીશુભ શ્રી જિન ભગવાનને ખતાવેલા ધર્મનું એકમને શુદ્ધ ભાવે બરાબર આવરણ કરતો ધર્મ, અર્થ અને કામ વગેરે એ બધા પુરુષાર્થની પરસ્પર અવિરોધભાવે એ રીતે સાધના કરવા લાગ્યો કે જેથી તે ઉજ્જવલ કીર્તિને પામ્યો.

નવાં નવાં શાસ્ત્રોના ભાવોને તે રાજા ને રાજા સાંભળવા લાગ્યો અને જેમ જેમ એ શ્રીજિનવાણીને સાંભળતો ગયો તેમ તેમ તેના વૈરાગ્યભાવ વધતો ચાલ્યો અને તે, એ પરિસ્થિતિમાં શાસ્ત્રના ભાવોનું વિશેષ વધુ ચિંતન કરવા લાગ્યો.

પછી, પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તે શ્રાવકનાં બાર વ્રતો સ્વીકારી તે પ્રમાણે જ પોતાનું વર્તન રાખવા લાગ્યો, અર્થાત્ અત્યારસુધી તો તે, પોતાનાં દેહસુખો વગેરે માટે અમર્યાદ રીતે વર્તતો હતો તે હવે એ માટેની વિવિધ મર્યાદાઓ કરી, તૃષ્ણા ઓછી કરી સંતોષ-પૂર્વક વર્તવા લાગ્યો, તથા પેલા પોપટની વાતને જ યાદ કરતો કરતો તે મહાત્મા, પોતાનો વખત વીતાવવા લાગ્યો.

હવે એક વખતે રાત્રે બરાબર એક સંઘ્યા સમયે તે શ્રીશુભ, ચૈત્યવંદન કરી સામાયિકમાં બેઠો હતો ત્યાં બરાબર એ જ વખતે બધી દિશાઓમાં પોતાનો પ્રકાશ અમકાવતો અને ઇંદ્ર કરતાંય વધારે સૌંદર્યવાન એવો એક દેવ આવી ચડ્યો. આવીને શ્રીશુભને આદરપૂર્વક પ્રણામ કરીને એ દેવે પૂછ્યું. હે શ્રીશુભ ! તારી આત્મહિતની સાધના વગરવિઘ્ને ચાલી રહી છે ? શ્રીશુભ બોલ્યો : દેવ અને શુરના પ્રસાદને લીધે, ખાસ કરીને તો પેલા પોપટ મહાશયના પ્રતાપે, મારી સાધના બરાબર વગરવિઘ્ને ચાલી રહી છે. દેવ બોલ્યો : વળી, એ પોપટ મહાશય કોણ છે ? તે સાંભળી પોતા ઉપર એ પોપટ મહાશયે જે ઉપકાર કર્યો હતો તે બધી વાત એ શ્રીશુભે વિગતવાર એ દેવને કહી સંભળાવી. દેવે જાણ્યું કે “ આ મહાશય મારો કરેલો ઉપકાર ભૂલી નથી ગયા. ” તેથી એ દેવ વિશેષ સંતોષ પામ્યો અને બોલ્યો : હે શ્રીશુભ ! તું શું એ પોપટરાજાને ઓળખી શકે છે ? શ્રીશુભ બોલ્યો : એ મહાશય તો પંચતવને પામ્યા છે, હવે તો એ કથારોષ બની ગયો છે એટલે એ તો હવે શી રીતે ઓળખાય ? પછી દેવ બોલ્યો : લાઈ ! હું એ જ પોપટ છું. પોપટના અવતારમાં પેલા ઝુનિરાજ પાસેથી ધર્મની વાત સાંભળી મેં યુકેરીકંગિર ઉપર જઈ અણસણ આદરેલું અને ત્યાં કાળધર્મ પામી હવે હું સંન્યસ્તમાર નામના સ્વર્ગમાં

અને ઉત્તરદિશા તરફ જવા ઉપરથી. ઉત્તર દિશાનાં ગામો અને નગરોમાં ફરી ફરીને એ શેઠ પોતાના પુત્ર શ્રીશુભની જ્યાં ત્યાં શોધ કરવા લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં એક વખતે એ સાર્થવાહ ગજપુર સુધી આવી પહોંચ્યો. ગજપુરનો સીમાડો મૂકીને આગળ થોડુંક ચાલીને એ સ્થળે શેઠે પડાવ નાખેલા કે જ્યાં પેલો વનનિકુંજ આવેલો હતો અને એજ વનનિકુંજમાં તેનો પુત્ર શ્રીશુભ પણ હતો. બરાબર એ સમયે જ કર્મ-ધર્મના સંયોગને લીધે એ વનનિકુંજના ઝાડના છુંડમાંથી નીકળીને શેઠનો પુત્ર શેઠના પડાવ પાસે આવી પહોંચ્યો. શેઠે એને બરાબર ઓળખી લીધો અને ખૂબ સ્નેહપૂર્વક તે, પોતાના પુત્રને ભેટી પડ્યો. તે અત્યાર સુધી ક્યાં ક્યાં ફર્યો ? અને તેણે શું શું અનુભવ્યું ? એ બધી હકીકત શેઠે એને આદરપૂર્વક પૂછી. પેલા શ્રીશુભે પણ પોતે જ્યારથી પોતાની જન્મભૂમિ વિજયપુરી નગરીમાંથી નીકળ્યો ત્યાંથી માંડીને તેને જે છેલ્લો પોપટનો સમાગમ થયો ત્યાં સુધીની બધી ખરેખરી હકીકત કહી સંભળાવી. એ બધી હકીકત સાંભળીને શેઠની આંખમાં આંસુ ભરવાયાં અને તે, પોતાના પુત્રે આજ લગી જે જે દુઃખ અનુભવ્યું તેના આવેગથી ગળગળો થતો બોલ્યો—હે પુત્ર ! તું એમ ન સમજતો કે હું પૈસો પેદા કરવા સારું વેપાર ખેડવા નીકળ્યો છું. હવે આ સમય કાંઈ મારે સારું પૈસો પેદા કરવાનો છે ? હું તો ફક્ત તારી શોધ માટે જ આ બહાને નીકળી પડ્યો છું. જ્યારથી તું ઘરેથી નીકળી પ્રવાસે ચાલ્યો ત્યારથી જ મને ભારે દુઃખ થતાં અને તેથી જ તને શોધવા માટે આ અવસ્થાએ પણ મેં આ રખડપાટો માંડ્યો તો હે પુત્ર ! મેં તને અહીં ભેળો અને ઓળખી પણ કાઢ્યો એ બહુ જ સારું થયું. હવે તો તું એવી રીતે સરસ વર્તન રાખ કે ઓળખી પણ કાઢ્યો એ બહુ જ સારું થયું. હવે તો તું એવી રીતે સરસ વર્તન રાખ કે એને લીધે આપણા પૂર્વજોની શરફના પૂર્ણ અંદર જેવી ઉજળી કીર્તિ ફેલાય. દુષ્ટ લોકોનાં મોઢાં કાળા થઈ જાય. તારી વાત કરતાં દુષ્ટ લોકોનાં મોઢાં બંધ થઈ જાય અને તું સત્પુરુષોની પંક્તિમાં આગળ ખેસનારો થઈ જા. શેઠની આ સ્નેહભરી વાણી સાંભળી એ શ્રીશુભ બોલ્યો: પિતાલ, હવે આ વિશે વધારે કહેવાથી શું ? અર્થાત્ હું બધું સમજી ગયો છું અને હવેથી મનના દુઃખને અને શરીરના કષ્ટને એમ અનેક બાતના વિકારને વધારતા એવા આ બધી બાતના અનીતિના માર્ગને હું આંધળો જ છોડી દઉં છું. જો કે મારું મન સ્વચ્છંદ છે છતાં તેના ઉપર અંકુશ રાખવાનો અભ્યાસ વધારી વધારીને હું તેને હવેથી સુમાર્ગ જ તરફ બેઠવાનો છું.

માટે હે પિતાલ ! તમારે હવે મારો જરા પણ અવિશ્વાસ ન રાખવો. ત્યાર પછી પોતાની સાથે આંધળું બધું કરીઆણું એ સાર્થવાહે ગમે તે ભાવે જેમ આવે તેમ વેચી નાખ્યું, અને પોતાના પુત્રને લઈને સાર્થવાહ પોતાની વિજયપુરી નગરી તરફ જવા માટે ત્યાંથી પાછો ફર્યો. નગરીમાં આવી મહામૂલા ભેટણા સાથે તે શેઠ, પોતાના રાજના દર્શને ગયો, અને પોતાનો પુત્ર શ્રીશુભ હવે તદ્દન સુધરી ગયો છે અને આપણું ન ધારીએ એવો

દોષ વગરની નિર્મળ આંખ સમાન છે અને બુદ્ધિના મોટા બગીચા માટે એ જ શાસ્ત્રો ચૈત્ર માસ સમાન છે અર્થાત્ ચૈત્ર માસમાં બગીચો જેમ ખીલી નીકળે છે તેમ આ શાસ્ત્રો બુદ્ધિના શુભોને વિશેષ ને વિશેષ ખીલવે છે, જેથી અંધશ્રદ્ધા-અવિવેક-ક્રુતક અને ૩૬ દુર્ગુણો વગેરેના દોષો આપોઆપ ટળી જાય છે. વળી, એ શાસ્ત્રો કામદેવનો જય કરવા માટે અમોઘ શસ્ત્ર સમાન છે તો એવાં એ શાસ્ત્રોને ભવનો-સંસારનો ભય ટાળવા માટે કોણ ન શીખે ? અર્થાત્ એવાં સુશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કોણ ન કરે ? વા એવાં સત્શાસ્ત્રોને વારંવાર સાંભળવા કોણ ન ઇચ્છે ?

માટે જ જે મહાતુલાવ માનવો સમૃદ્ધિને ઇચ્છતા હોય, નિરંતર પોતામાં શુભશ્રેણિની અભિવૃદ્ધિ કરવા યાહતા હોય તેમણે, જેમનાં શ્રવણધી અનેક દુઃખો ટળી જાય છે એવાં શ્રીજિનેદ્રે કહેલાં શાસ્ત્રોને વારંવાર સાંભળવા માટે પ્રયત્ન કરવો જ જોઈએ.

ઈતિ શ્રી કથારત્નકોશમાં શાસ્ત્રશ્રવણના અધિકારમાં શ્રીગુપ્તની કથા સમાપ્ત.

દેવના અવતારમાં અવતર્યો છું અને હમણાં હું તને ધર્મસાધનામાં સ્થિર કરવા માટે અને એક બીજી ખાસ વાત તને જણાવવા માટે તારી પાસે આવ્યો છું. શ્રીગુરુ જોલ્યો: ઠીક કર્યું, હવે કૃપા કરીને જે બીજી ખાસ વાત મને કહેવાની છે તે તમે કહી નાજો. દેવ જોલ્યો: આજથી બરાબર સાતમે દિવસે તું આ માનવલોક છોડી જવાનો છે. અર્થાત્ તારું મરણ થવાનું છે, તો તું હવે વિશેષ સારી રીતે ધર્મની આરાધનામાં પુરુષાર્થ કરજે. દેવતું એ કથન સાંભળીને શ્રીગુરુ તેને વિશેષ અભિનંદન આપ્યાં અને પછી એ દેવ પોતાને સ્થાને પાછો ફર્યો.

દેવની વાત સાંભળ્યા પછી તુરત જ શ્રીગુરુ શ્રી જિનમંદિરમાં વિશેષ પૂજાપ્રભાવના કરવા લાગ્યો, સકળસંઘની પૂજા કરી અને જીવમાત્રને ખમાવ્યા. અર્થાત્ પોતાના અપરાધો બદલ જીવમાત્ર પાસે તેણે ક્ષમા માગી અને પછી દિવ્ય જ્ઞાનવાળા વિજયસૂરિ નામના મુનિરાજ પાસે તેણે સંથારો સ્વીકારી અણસણ માંડ્યું. સંથારામાં પાંચ પરમેષ્ઠીના નમસ્કારરૂપ નવકાર મંત્રને જ અક્ષુબ્ધલાવે યાદ કરતાં તે કાળધર્મ પામી સ્વર્ગે સીધાગયો. આ પ્રસંગે નગરીવાસી લોકોએ તે આચાર્યને પૂછ્યું હે ભગવંત! શ્રીગુરુ અત્યંત દુઃખ અને ક્રૂર આચારવાળો હતો છતાંય તે, આ જાતના વિશુદ્ધ વિવેકને શી રીતે પામ્યો? અર્થાત્ પાછળથી તે કેવી રીતે સુધરી ગયો? એ વિજયસૂરિ આચાર્ય જોલ્યો: શાસ્ત્રોને સાંભળી સાંભળીને એવા દુઃખ શ્રીગુરુમાં પણ પવિત્ર સદ્ગત્યાર તથા બીજા અનેક સદ્ગુણો આવી ગયા. અર્થાત્ શાસ્ત્રનાં શ્રવણ, મનન અને ચિંતનથી અનેક સદ્ગુણોને મેળવી શકે છે માટે તમે બધા પણ હે નગરવાસી લોકો! શાસ્ત્રના શ્રવણ માટે વિશેષ ઉદ્ધમ કરજો.

વળી, ‘આ સત્ છે, આ અસત્ છે.’ એવો વિવેક કરીને બધું ત્યારે જ માણસના મનમાંથી સઘળી શંકાઓ ટળી જાય છે અને વિશેષ વિવેકનો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. એમ થવાથી જ સાધક, અશુભ તત્ત્વ કે વિચારને છોડી શકે છે. માણસમાં શાસ્ત્ર સાંભળવાની તીવ્ર વૃત્તિ હોય-શુશ્રૂષા હોય-તો જ તે વિવેકના શુદ્ધ લાવને પામી શકે છે, માટે મુસુક્ત સાધકોએ લેશ પણ ખેદ રાખ્યા વિના-થાક વગર-કંટાળા વગર શાસ્ત્રશ્રવણ માટે વિશેષ પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે.

પ્રાણીઓ પોતે તો જ્ઞાન-સમજ વગરના છે. વળી, આ કળિકાળના પ્રભાવને લીધે કોઈ અતીન્દ્રિય જ્ઞાની પણ નથી સાંપડતો. સંસારમાં સૂર્યની જેવા પ્રખર પ્રભાવવાળો આ શ્રી જિનભગવાનનો ધર્મ ન હોત તો આ અજ્ઞાન માણસો કોણ બધું કેવાં કેવાં કષ્ટો ન પામત ?

શ્રીજિનભગવાને ઉપદેશોનાં શાસ્ત્રો શિવ-નિર્વાણ માર્ગ સુધી પહોંચવા માટે રથ જેવાં છે. એ શાસ્ત્રો જ, દુર્વાદીઓના મોઢાં બંધ કરી શકે છે, મુસુક્તોને સારુ એ શાસ્ત્રો,

જરૂર હોય તો તે પુસ્તકોને લખવા માટે આપવાં વા લખનારની કોઈ પણ પ્રકારની અગવડતાઓ જ્ઞાન લેવાની ઉચિત પ્રકારની બધી સગવડ કરી આપવી એ જ્ઞાનદાનનું મોટામાં મોટું લક્ષણ છે.

જે મનુષ્ય પોતે બને જ્ઞાન નથી આપી શકતો પરંતુ લખનારાઓને-જ્ઞાન લેનારાઓને એ પોતે, ઔષધ, વસ્ત્ર, અન્ન વગેરે લખવામાં પોષણ અને ઉત્સાહ પ્રેરે એવી વસ્તુઓ આપે છે તે પણ પરમાર્થતઃ જ્ઞાનનો જ દાતા છે.

આ બાબત વધારે કહેવાથી શું ? જ્ઞાનના દાનથી કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી મુક્તિ મેળવી શકાય છે. આ વિશે અહીં ‘ધનદંત’ નું ઉદાહરણ છે.

મગધદેશના છેઝા સમાન રાજગૃહ નામે નગર છે. શેષનાગની વિશાળ દૃષ્ટા ઉપર રહેલા મણિ ઉપર જેમ પર-અન્ય કોઈ આક્રમણ કરી શકતું નથી તેમ એ રાજગૃહ નગર ઉપર પર-શત્રુઓ આક્રમણ કરી શકતા નથી. સ્વર્ગમાં યુધ અને શુર વસે છે તેમ આ રાજગૃહ નગરમાં પણ યુદ્ધ-ઝાઝા માણસો અને શુર-ધર્મશુર વસેલા છે તથા એ નગર ઉપર બધા લોકોને અતુરાજ છે એવું એ પ્રાસાદિક અને મનોહર છે. તે નગરમાં, હૈહયકુલરૂપ આકાશમાં ચંદ્ર જેવો, પોતાના શત્રુઓની સ્ત્રીઓને આતંક પેદા કરનારો, ભુવનને આનંદદાયી એવો ‘જયચંદ્ર’ નામે રાજા છે. શ્રી કૃષ્ણની જેમ કમળા લાયા છે તેમ તે રાજાને કેમલાવતી નામે સહજ સ્નેહવાળી લાર્યા છે. તેઓને બે પુત્રો છે. વિજયચંદ્ર અને ચંદ્રસેન. એ બન્ને પુત્રો પુરુષોચિત બધી કળાઓમાં પ્રવીણ છે, અને શૌર્ય, ઔદાર્ય, દાક્ષિણ્ય વગેરે અનેક ગુણોથી સુશોભિત છે. તે બન્ને લાઈઓ એક જ માને પેટે જન્મેલા છે, સગા લાઈઓ-સહોદરો છે છતાંય કર્મદોષને લીધે તે બન્ને પરસ્પર એક બીજાને સાંખી શકતા નથી-અસહનશીલ છે અને ‘હું મોટો, હું મોટો’ એવા અભિમાનવાળા છે. એ રીતે પરસ્પરના સંકલેશવટે તેમના દિવસો વીતે છે.

બીજે કોઈ દિવસે રાજા સલામા બેઠેલા હતા. રાજપુત્રો, મંત્રીઓ, સામંતો અને નગરના બીજા પ્રધાન પ્રધાન નાગરિકો પોતપોતાને ઉચિત સ્થાને બેઠેલા હતા તે વખતે દ્વારપાળે આવીને રાજાને વિનંતી કરી ‘હે દેવ ! લાંબા માર્ગ ઉપર નિરંતર આલવાને લીધે થાકી ગયેલા જણાતા, બે પુરુષો હાથમાં લેખ લઈને એકદમ આપતું દર્શન ધમ્મ છે. આપને મળવા માંગે છે.’ રાજા બોલ્યો ‘તે બન્નેને એકદમ મારી પાસે મોકલી આપો. દ્વારપાળ તે બન્નેને રાજાના પાસે લઈ ગયો. તે બન્ને રાજાને પગે પડ્યા, લેખ આપ્યો. રાજાએ પોતે જ લેખને વાંચ્યો. એમાં લખ્યું હતું કે—

સ્વસ્તિ. મગધની ભૂમિ માટે ચંદ્રસમાન શીતળ એવા જયચંદ્ર મહારાજને,

જ્ઞાનદાન સંબંધી ધનદત્તનું કથાનક.

૫૫૫
સિ
૫૫૫

(કથા ૧૬ મી.)

દ્વંતોને અને શાસ્ત્રોને સાંભળી સાંભળીને જેમના મનમાં પૂર્ણપણે નિર્મળ વિવેક આવેલો છે એવા માનવો સિદ્ધાંતોનું અને શાસ્ત્રોનું દાન કરી શકે છે એટલે ભણાવી વા સમજાવી શકે છે, માટે હમણાં જ્ઞાનદાન-વિદ્યાદાન સંબંધી વિધિને કહેવાની છે

ખર્ચાં દાનોમાં સૌથી પહેલું જ્ઞાનદાન છે, બીજું અભયદાન છે એમ કહેલું છે અને ત્રીજું ધર્મકરણીમાં સહાય આપનારું ઉપદ્રવદાન છે.

સ્વ અને પરના સ્વભાવને ઓળખાવનારું એક જ્ઞાન જ છે અને એ રીતે તેનો પ્રભાવ પ્રકટ છે, માટે સૌથી પહેલું, એવા જ્ઞાનને દેલાવવામાં જ અર્થાત્ જ્ઞાનદાનમાં-વિદ્યાદાનમાં-જ ઉદ્યમ કરવો યોગ્ય છે.

જ્ઞાનનું દાન દેવાથી અર્થાત્ જેને જ્ઞાન દીધું હોય છે તે પ્રાણી પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાન-દ્વારા બંધ અને મોક્ષના સ્વરૂપને બરાબર જાણી શકે છે તેમજ પુણ્ય અને પાપને બરાબર ઓળખી શકે છે અને તદ્વચિત્ત કરણી-પુણ્યકરણી તરફ અનુરાગવાળો થાય છે.

જ્ઞાન પામેલો પ્રાણી પાપનો પરિહાર કરે છે, પુણ્યને ઉપાર્જન કરવા ઉદ્યમ કરે છે અને જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશની કૃપાવડે આ લોક અને પરલોક એમ બંને લોકોમાં સુખી થાય છે.

કોઈ ને કોઈ હેતુથી બીજાં દાનોનો તો કયાંય ને કયાંય, ક્યારે ને ક્યારે વિનાશ થઈ જાય છે એમ દેખાય છે ત્યારે જે માનવ, જ્ઞાનનો દાતા છે તેનું જ્ઞાન તો દેતાં દેતાં પણ નિરંતર વધ્યા જ કરે છે, અર્થાત્ જેનું દાન દેવાય તે વસ્તુ ખૂટી જાય છે એવો સાધારણ નિયમ છે ત્યારે દેવામાં આવતું જ્ઞાન જેમ જેમ વધારે દેવાય તેમ તેમ વધ્યા કરે છે એ, જ્ઞાનદાનની ખાસ ખૂબી છે.

જે માનવ જ્ઞાનને આપે છે તેણે બધું જ આપ્યું છે એમ કહેવાય અર્થાત્ આ સંસારમાં એવી એક પણ ચીજ બાકી નથી રહેતી જે જ્ઞાન આપનારે જ્ઞાન લેનારને ન આપી હોય. એમ છે તેથી જ્ઞાનદાન જેવો બીજો કોઈ ઉત્તમ પ્રકાર આખાય સંસારમાં નથી.

જે વિદ્યાર્થીઓ વા ત્રિસાસુઓ ભણવા માટે ઉપસ્થિત થાય છે તેમને બધા પ્રકારની અનુકૂળતા-સગવડતા કરી આપવી એ જ્ઞાનદાનનો એક ખાસ પ્રકાર છે અર્થાત્ અધ્યાપકે વા ઉપાધ્યાયે પોતે ભણેલાં ગંભીર અર્થવાણાં પુસ્તકોને વંચાવવાં, તેમનું વિવેચન કરી બતાવવું વા તે પુસ્તકોના અર્થો વિશે શ્રોતાઓના મનનું સમાધાન કરી આપવું વા

તેમને રાજ્ય આપવામાં આવે તો પણ લેતા નથી. કમનો ભંગ કરીને સન્માન થતું હોય તો પણ સત્પુરુષો તેને અપમાન જ સમજે છે ત્યારે બીજા સાધારણ માનવ કીટો તો જેમ તેમ કરીને પણ સન્માનને માટે પકાપકી કરે છે. ન્યાયભાગની તુલા ઉપર બેઠેલા-ન્યાયના પદ્ધતિમાં બેઠેલા પુરુષો પણ ન્યાયનો ગમે તે રીતે ભંગ કરે તો હે પુત્ર ! ક્ષત્રિયવટની વાત તો દૂર રહી અર્થાત્ એવા ન્યાયને ભંગ કરનારામાં ક્ષત્રિયવટ ક્યાથી હોય ?

રાજાએ પોતાના નાના પુત્રને આ પ્રમાણે સમજાવ્યો તો પણ તે શાંત ન થયો. પછી રાજાના કહેવાથી મંત્રીઓએ રાજપુત્રને કહ્યું: હે રાજપુત્ર ! દેવનું વચન કેમ માનતો નથી ? અર્થાત્ તેમના વચનથી પ્રતિકૂળ થઈને શા માટે વર્તે છે ? આમ કરવાથી તો 'તુ' અવિનયી છે. 'એવી તારી અપકીર્તિ બધે ફેલાશે, માટે તુ' એવી અપકીર્તિરૂપ ફેલાતી ધૂળને વિનયના પાણીવડે શા માટે શાત કરી દેતો નથી ? 'અકલકિત કીર્તિવાળું' જ જીવન પ્રશંસાપાત્ર છે. 'એ હકીકત, રાજપુત્ર થઈને શું 'તુ' નથી સમજતો ? આ પ્રમાણે ઘણી ઘણી શિખામણોદ્ધારા સમજાવ્યો ત્યારે તે અંદરેનું ન્યાયવર્ગ લણી વળ્યો. આ તરફ બીજો વિજયચંદ્ર નામે મોટો રાજપુત્ર આર અંગોવાળું મોટું સૈન્ય લઈ 'શૈવાલ' રાજા ઉપર ચડાઈ લઈ ગયો. ક્રમે કરીને પ્રયાણ કરતો કરતો તે, પોતાના દેશના સીમાકા સુધી પહોંચી ગયો. ત્યાં રહેનારા સામંત વગેરેને બોલાવ્યા અને હૂત મોકલીને શૈવાલ રાજાને આ પ્રમાણે કહેરાવ્યું:

પૂરતું બળ ન હોય અને લડવાને તૈયાર થવું એ મોટી ભૂલ-ફૂલણ છે. એવી સ્થિતિમાં તો લડ્યા કરતા નમી જવું એ જ ભૂલણ છે, તો બે ! તું તારી બાતે વિચાર કરીને જે યોગ્ય લાગે તે કર.

રાજા શૈવાલે કહેરાવ્યું: જેઓ રણસંગ્રામથી ડરનારા છે તેઓ ન્યાયભાગમાં બહાનુની વાતો કરે છે. હાથીના ટોળા સાથે સિંહને નીતિનો માર્ગ કોણ બતાવી શકે તેમ છે ? તેથી તું રણસંગ્રામ માટે સજ્જ થઈ બા અને તારું પોતાનું ઉત્કૃષ્ટ પરાક્રમ બતાવ. મારી પાસે પૂરતું બળ છે કે નહીં એ હકીકત તો રણસંગ્રામ ઓક્સપણે કહી દેશે.

રાજા શૈવાલનું આ કહેણ સાંભળીને હૂત પાછો કર્યો અને તેણે, શૈવાલે મોકલેલું કહેણ રાજપુત્રને જણાવ્યું. રાજપુત્રે યુદ્ધ માટે પ્રયાણ કર્યું. બન્નેના લશ્કરો એક બીજાં થોડે થોડે અંતરે પાસે આવી પહોંચ્યા. એ બન્ને લશ્કરોએ ક્ષત્રિયવટને ધારણ કરી, પોતાના સ્વામીની કાર્યસિદ્ધિ માટે શસ્ત્ર-અશસ્ત્રના ઘાને પણ આદર સાથે ઝીટ્યા. એ લશ્કરોની પરસ્પર લીહને લીધે અને રણવાદના ભેરશોર સાથે વાગવાને લીધે એવા અવાજ બીછળ્યો કે કાંચરો કંપી ગયા. રણસંગ્રામમાં કુંતાના અણીના ઘાને લીધે હાથીઓ ધૂમવા લાગ્યા,

ગંધાની આસપાસના પ્રદેશમાં વ્યવસ્થા માટે અધિપતિપણુ નીચેલા, હંમેશા આપના આદેશ પ્રમાણે વર્તનારા કુરુદેવ પંચાંગ પ્રણિપાતપૂર્વક નમસ્કાર કરીને વિનવે છે કે, આપના ચરણોની કૃપાથી કુશળ છે. કેવલ, “ શૈવાલ નામે સીમાડાનો રાજ સીમાડાના ગામને રંભડીને આપના દેશમાં ઉપદ્રવ મચાવે છે. ” આ હકીકત જણાવવા આ લેખ ચોકલ્યો છે. હકીકત જાણીને આપ કહો તે પ્રમાણરૂપ માનીને અમે તેને અનુસરીશું.

આ સમાચાર વાંચીને રાજની આંખમાં લાલાશ આવી ગઈ. કેમ જાણે અકસ્માત સંઘ્યા કરી બતાવતો ન હોય એવો તે કોષને લીધે રાતોચોળ થઈ વિશેષ પ્રકુપિત થતો તે રાજ-મોઢ્યા: અરે ! અરે ! જીજીવો તો ખરા, આ દુષ્ટ શૈવાલ ભાગકની પેઠે શું કરવા તૈયાર થઈ ગયો છે ? એ તો સૂતેલા સિંહના માથાની ટોચ ઉપર ખંજવાળવા જેવી ખાલચોટા કરે છે.

ઘણા હાથી, ઘોડા, ઉત્તમ રથો, શૂરવીર લડો તથા ખીન મિત્ર રાજાઓ જેમાં લેખા થયેલા છે એવી માટી સેનાને બહાર તૈયાર કરો. આ રીતે આવેશપૂર્વક બોલતા રાજાને સલામાં બેઠેલા રાજપુત્રોએ વિનંતી કરી: હે દેવ ! આપ આ રીતે શા માટે કોપ કરો છો ? બલ-પાણીના સહવાસથી ઉન્નત બનેલી સેવાળ જેવા બલ-જડના સંસર્ગથી બેકામ બની ગર્વિષ્ટ બનેલા ખીયારા શૌલાલ ઉપર આ રથો કોપ ? તે ખીયારાની ઉપર વળી કોપ હોય ? અમને આજ્ઞા આપો એટલે તેનો ગમે તેવો વધારે ઉન્માદ હશે તો પણ તેના ચૂરેચૂર કરી નાખીશું. જે કામ માટે સેવકો તૈયાર હોય તે કામ માટે સ્વામીએ યોતે જ બોલે શા માટે તકલીફ લેવી ?

એ પ્રમાણે રાજપુત્રની વિનંતિને સાંભળીને રાજાએ પોતાની નજર મંત્રીઓ તરફ નાખી. ઇંગિતને અને આકારને સમજનારા કુશળ પ્રધાનોએ રાજાને કહ્યું : હે દેવ ! રાજપુત્રાએ ઠીક જ કહ્યું છે. રાજપુત્રા સિવાય બીજા કોણ એવા કુશળ છે જે પ્રસંગોચિત વાત કરી બાણ-કરી શકે ? પછી રાજાએ મોટા પુત્ર વિજયચંદ્રને આજ્ઞા કરી અર્થાત તેને લડવા જવાનો આદેશ કર્યો. આ સાંભળીને નાના પુત્ર ચંદ્રસેનને ક્રોધ આવ્યો. ક્રોધને લીધે ભલાં ખેંચાવાથી તેનાં કપાળમાં કરચલીઓ પડી ગઈ અને તે, શસ્ત્રમાં ને શસ્ત્રમાં લીધે ભલાં ખેંચાવાથી તેનાં કપાળમાં કરચલીઓ પડી ગઈ અને તેને રાજાએ સલામાંથી બહાર ચાલ્યો ગયો. આ બનાવથી સલામાં ફોલા થઇ ગયો અને તેને રાજાએ માંડ માંડ પાછો વાળી સલામાં બેસાડ્યો અને કહ્યું : હે વત્સ ! તું આમ શા માટે કેપ કરે છે ? શું તું લોકસ્થિતિને-લોકન્યવસ્થાને બાબતો નથી ? શુભવાળા મોટા પુત્ર વિદ્યમાન છે ? શું તું લોકસ્થિતિને-લોકન્યવસ્થાને બાબતો નથી ? શુભવાળા મોટા પુત્ર વિદ્યમાન છે ? શું તું લોકસ્થિતિને-લોકન્યવસ્થાને બાબતો નથી ? શુભવાળા મોટા પુત્ર વિદ્યમાન છે ? શું તું લોકસ્થિતિને-લોકન્યવસ્થાને બાબતો નથી ? શુભવાળા મોટા પુત્ર વિદ્યમાન છે ?

ફૂતલું ઉઠત કથન સાંભળીને રાબ શૈવાલ ગોઠ્યો: હે ફૂત ! તારા સ્વાગી જ સ્વચ્છંદી છે તેથી જ તે આમ જેમ તેમ ગોઠે છે, ખરી વાત તો એ છે કે—આ માટે મને શા માટે કાંઈ કહેવું જોઈએ ?

આ રાજપુત તો બિચારા નિર્દોષ છે, એકલો એમનો પિતા—રાબ જ દોષવાળો છે જે આવા નાનાઓને પણ યુદ્ધક્ષેત્ર ઉપર મોકલે છે.

રાજપુતો દુઃશિક્ષિત છે, બહુ ગોલકા છે અને તદ્દન વિનય વગરના અત્યંત દુર્વિનીત છે એટલે તેમને સુશિક્ષિત, નમ્ર અને વિનીત કરવા સારુ યુદ્ધમાં મોકલવાને મિથે અહીં ધક્કેલે છે, અર્થાત્ યુદ્ધલું બીજું બહુલું લઈ તેમને શિક્ષિત કરવા સારુ—શીખવવા માટે—તેમને કાંઈ શિખામણ મળે એ નિમિત્તે અહીં મોકલતો લાગે છે એમ માનું છું. તાત્પર્ય એ કે—દુઃશિક્ષિત રાજપુતો આ બહાને શીજે એ માટે રાબ તેમને અહીં મોકલતો જણાય છે, બાકી એઓ યુદ્ધને લાચક જ નથી. તેથી હે ફૂત ! તું જા અને તારા રાબને કહે કે—બાળકને છતવે! એમાં તો મારી નિંદા થવાની. ખરી રીતે તારા પિતા સાથે યુદ્ધ કરવું એ મારે માટે વિશેષ ઉચિત છે.

રાબ શૈવાલનું કહેણ લઈને ફૂત પાછો ફર્યો અને રાજપુત પાસે પહોંચ્યો. જે હકીકત શૈવાલે કહી હતી તે બધી ફૂતે રાબને જણાવી. એ સાંભળીને ચંદ્રસેન વિચારવા લાગ્યો.—અહો ! મેં જે કહેણ મોકલેલું તે વગરવિચાર્યું હોઈ અનુચિત લેખાય એવું હતું ત્યારે આ સાચો શત્રુ છતાં તેણે કેવુ સુપ્રસન્ન અને ઉચિત કહેણ મોકલાવ્યું છે ?

“ શત્રુ પાસેથી પણ તેઓના શત્રુના પણ શુભો શ્રદ્ધા કરવા ” એ વાત ખરી છે તો ફૂતદ્વારા જે મેં મારા ઉત્કર્ષ પ્રકટ કરાવ્યો તે મેં અચુક્ત કયું. સારા કુલમાં જન્મ પામેલાઓ માટે પોતાની પ્રશંસા કરવી એ વિશેષ શરમકારેલી વાત છે. કહું છે કે—

ગૌરવશાલી મનુષ્યો ઘણું થોડું થોડું ગોઠે છે અને તેમનાં કાર્યો ભારે વિસ્તારવાળાં હોય છે. એ ભતની મોટા માણસોની અદ્ભુત પ્રવૃત્તિ વિશુષ્ક લોકોને વિસ્મય ઉપજાવનારી છે. ત્યારે અમારી જેવા મુગ્ધ માનવો તેવા પ્રકારનાં કાર્યો કરવામાં અકુશળ હોવા છતાં પોતાની ભતને પોતે જ વખાણતા એવા વિદ્વદ્ મનવાળા કેવી રીતે વિદ્વિત કરે છે ?

તેથી શૈવાલ રાબ મારો શત્રુ છે છતાં એ શુભવાન છે એમ મને લાગે છે માટે તેની સાથે જેમ તેમ યુદ્ધ કરવું પાલવે તેમ નથી. વગર વિચાર્યો કરેલી પ્રવૃત્તિ વિષ કરતાં પણ વધારે ભયાનક છે, એમ વિચારીને રાજપુત ચંદ્રસેન એકાંતમાં વિચારવા લાગ્યો, અને બધા પ્રધાનોને ગોલાવ્યા. તેમને પોતાનો સર્વ અભિપ્રાય જણાવ્યો. એ વિશે

મોટી મોટી મોગરીઓના સજ્જડ ઘાને લીધે ઉત્તમ રથો પણ છિન્નસિન્ન થઈ ગયા, રણ-સંઘામમાં બનને બાબુના હબરો શૂરો કપાઈ ગયા. એ રીતે એ બનને લશ્કરો લાંબા વખત સુધી રણસંઘામમાં પ્રવર્ત્યાં. હવે ભવિતવ્યતાને ચોગે અર્થાત્ 'જે બનવાનું હોય તે બને છે.' એ ચોગે રાજપુત વિજયચંદ્રનું લશ્કર હારી ગયું, પરાજય પામ્યું અને જેને જેમ ફાવે તેમ પલાયન કરી ગયું. વિજયચંદ્ર પોતે રણસંઘામમાંથી પાછો ફરવાનું નહીં ઇચ્છતો હતો છતાં તેને ગમે તેમ સમજાવીને મંત્રીઓએ પાછો વાળ્યો.

આ બધી હકીકત રાજાએ સાંભળી, વિજયચંદ્રને અણાવ્યો, પાછો યોદ્ધાઓ અને પોતે જાતે જ જવાની તૈયારી કરી. બરાબર આ વખતે નાના પુત્ર ચંદ્રસેને ભીડીને રાજાને કહ્યું: હે રાજા! પહેલાં પણ તમે મને અટકાવ્યો હતો તો હવે આ વખતે તમારે મને કશું કહેવાનું નથી-અટકાવવાનો નથી. મને જવાની આજ્ઞા આપો. આ વખતે રાજાને મંત્રીઓએ કહ્યું: હે દેવ! પહેલાં પણ મહાસુરશીખરે નાના રાજપુતને રોકી રાખ્યો હતો તો હવે આ વખતે રાજપુતના સ્નેહનો લંગ કરવો ઉચિત નથી. વધારે હાથી, ઘોડા, રથો અને ચોદાઓ આપીને તેને ઉત્સાહિત કરી રણસંઘામમાં જવાની રજા આપો. રાજાએ આ વાત સ્વીકારી અને ચંદ્રસેનને રણસંઘામમાં જવાનો આદેશ આપ્યો. ચંદ્રસેને, પોતાના મોટા ભાઈ કરતા વધારે લશ્કર, હાથી, ઘોડા વગેરેને લઈને સંઘામ માટે પ્રયાણ કર્યું. નિરંતર પ્રયાણ કરતો કરતો તે, શૈવાલ રાજાની સીમાડાની ભૂમિ સુધી પહોંચ્યો. મોકલવાનો ખાસ સંદેશો સમજાવીને ફત્તને શૈવાલ રાજા પાસે મોકલ્યો. ફત્તે જઈને રાજાને કહ્યું.

હરણ સાથેના સંઘામમાં પણ દુર્ભાગ્યને લીધે-કમનશીબીને લીધે કોઈ પણ રીતે સિંહ પાછો પડ્યો અને ભાગી ગયો એટલા માત્રથી જ શું તે છતી શકાય એમ છે?

જરૂર સર્પોની ફાંસાઓના ઘાને લીધે ગરુડની ચાંચ કોઈ પણ રીતે ભાંગી ગઈ અને તે પાછો પડ્યો તો એટલા માત્રથી શું સર્પો વિજયી બની શકે છે?

અગ્નિ પાણીથી હણી શકાય એવો છે અર્થાત્ અગ્નિ અને પાણી વચ્ચે ભતિવૈર છે, કુલવૈર છે; છતાંય અગ્નિનો ગોત્રજ ભાઈ વડવાનલ સસુરના પાણીને બાળી બાળીને, તે કુલવૈરને વહે છે, તેનો ઉત્તર આપે છે તે સૌ કોઈ ભેઈ શકે છે.

પ્રમાદવાળા મારા મોટા ભાઈને તે ગમે તે રીતે હરાવ્યો એટલા માત્રથી તું વિજયી બન્યો છે એમ સમજીને એ વિન્યાસે નિરાંતે ન બેસતો.

તો હવે પ્રમાદને તણ દઈને તું રણસંઘામ માટે તૈયાર થઈ જા. પાછળથી લોકો સામે એમ ન બોલતો કે છળ કરીને મને હરાવી દીધો છે.

રાજા શૈવાલ્લ કોષે ભરાયો. તેણે પોતાનું ચતુરંગ સૈન્ય સભ્ય કયું, જ્યોતિષીઓને યોદ્ધાત્મા, વિજયયાત્રાના યોગને લગતું લગ્ન કલાંચું-મુહૂર્ત એવશ્યું અને જ્યોતિષીઓ તરફ નજર માંડી અર્થાત્ કહેલું મુહૂર્ત બરાબર છે કે કેમ ? એવી જિજ્ઞાસા સાથે રાજાએ નવા આવેલા જ્યોતિષીની તરફ જોયું. નવા આવેલા જ્યોતિષીએ કહ્યું-હો દેવ ! વિશ્વાસુ જને-જ્યોતિષીએ કાઢી આપેલા લગ્નમાં ' દોષ છે. ' એમ કેમ કહેવાય ? રાજા બોલ્યો: સાચી વાત કહો. જ્યોતિષી બોલ્યો: જો મને પૂછતા હો તો આ સમયે વિજયયાત્રા કરવી યોગ્ય નથી, કાઢી આપેલા લગ્નનું એવું બળ છે કે તમે અહીં રહો તેમાં જ તમારા વિજય છે એમ મારી નજરે દેખાય છે. બાકીના જ્યોતિષીઓ બોલ્યા: જ્યારે દેશ ઉપર હુમલો થતો હોય-દેશ લૂંટાતો હોય ત્યારે અહીં બેઠા બેઠા વિજય કેમ થઈ શકે ? આગ-તુક નવો આવેલો બેશી બોલ્યો: જો મારા કથનમાં વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો માત્ર પાંચ દિવસ સુધી રાહ જુઓ અને પછી જેમ ઠીક લાગે તેમ કરો. રાજાએ આ વાત સ્વીકારી અને રાહ જોવાનું કબૂલ કર્યું.

ચંદ્રસેનના પક્ષના અર બેશીએ પણ તે જ વખતે એક શુભ ચરપુરુષદ્વારા ચંદ્ર-સેનને કહેવશ્યું કે-તમારે હમણાં કપટચુકત કલેશ કરવો અને તેમ કરીને પરમાર્થ-બરી હકીકતને સમજાવેલા વૈરસિંહ વગેરે કેટલાક સામંતોને શૈવાલ્લ રાજા તરફ મોકલવા અર્થાત્ એ સામંતોના તિરસ્કાર કરીને તેમને પહાવમાંથી હાંકી કાઢવા. રાજપુત ચંદ્રસેન તે અરના કહેવા સુજબ બરાબર બધું કર્યું. કપટચુકિતને સમજેલા અને ઉત્તમ સ્વામી-સેવાને ધારણ કરનારા વૈરસિંહ વગેરે તે સામંતોએ પણ પ્રસંગનું સ્વરૂપ સમજી રાજપુત્રે જેમ કહ્યું તેમજ આબાહ બધું કર્યું અર્થાત્ તેમણે પોતાના પ્રધાન પુરુષોને રાજા શૈવાલ્લ પાસે મોકલીને એમ કહેવશ્યું કે-અમને બધા સામંતોને આ છાકરમત-વાળા રાજપુત ચંદ્રસેને ભારે સતાવ્યા છે માટે અમે આપની સેવામાં રહેવા ઈચ્છીએ છીએ, આ હકીકત સાક્ષી રાજાએ સંધિવિગ્રહને બોલાવી મંગાવ્યો અને કહ્યું: અરે ! શત્રુપક્ષમાં ભળી ગયેલા આ સામંતો કેવા પ્રકારના છે ? તમારા ચરપુરુષોએ એમના સંબંધમાં કોઈ ખાતરી અથવા એમની કોઈ પ્રવૃત્તિના સમાચાર આપ્યાં છે ? તેણે કહ્યું: હો દેવ ! આજે અમારા ખાતરી આજુનારા અર પુરુષો આવનારા છે. તેઓ આવ્યા પછી તેમની સાથે મંત્રણા કરીને જે હકીકત ખરી હશે તે હું આપને કહીશ. આમ વાત થયા પછી રાજા શૈવાલ્લે સંધિવિગ્રહને વળાવ્યો અને તે પોતાને સ્થાને ગયો. રાજા શૈવાલ્લના સંધિવિગ્રહને વિપક્ષના શુભચરે ક્યો હતો અર્થાત્ સંધિવિગ્રહિક એ શુભચરની અસર તળે હતો તેથી તે (સંધિવિગ્રહિક) મંત્ર શુભ વિચારણા)ના બળે જે જોયેલું અને સાંભળેલું હોય તે બધું રાજા વિપક્ષના શુભચરને કહ્યા કરે છે અને એ રીતે તેણે આજે પણ આવતાવેંત પોતાની સાથે રાજાની જે વાતચીત થઈ હતી તે બધી શત્રુના શુભચરને

પ્રધાનોએ વિચાર ચલાવ્યો, અને તેઓએ રાજપુત્રને કહ્યું. તમે જે કહે છે તે સાચું છે માટે શૈવાલ રાજની પરિસ્થિતિ સમજવી જોઈએ અને તે માટે આપણા અત્યંત વિદ્વાસુ ચર-પુરુષોને તેને ત્યાં મોકલવા જોઈએ. તે શુભચરે ત્યાં જઈને શૈવાલ રાજની પાસે હાથી, ઘોડા, વગેરેની કેટલી સામગ્રી છે? સામંતો તેના અનુરાગી છે કે તેનાથી નાપુથ છે? તેની પાસે જવાનો અને બેસવાનો કયો સમય છે? તેના કિલ્લાઓમાંથી તેમ જ જલમાર્ગોમાંથી નીકળવાના અને તેમાં પેસવાના કયા કયા ખાસ માર્ગો ચોગ્ય છે? એ બધું જાણી લાવે અને પછી તે પ્રમાણે સામ, લોહ, દામ અને દંડ વગેરે નીતિયાત્મકત ઉપાયોને શૈવાલ રાજ ઉપર અજમાવવા. આ બધી મંત્રીઓએ કહેલી હકીકત રાજપુત્રે સ્વીકારી.

હવે શૈવાલ રાજની બધી પરિસ્થિતિ જાણી લેવા વિવિધ પાખંડીઓના વેશ લઈને તૈયાર થયેલા એવા શુભ ચરપુરુષોને શૈવાલની પાસે મોકલ્યા. તેઓમાંના એક તો સ્થામ્ભવેદપાટી બન્યો અને તે રાજનો પુરોહિત થઈને રહ્યો, બીજો મંત્રવાદી થઈને ગયો અને તેણે રાજને ત્યાં સંધિવિગ્રહકની જગ્યા સ્વીકારી, ત્રીજો વળી નૈમિત્તિક થઈને પહોંચ્યો અને તે પ્રધાનોને ત્યાં ચોંટ્યો. ચોથો જોશી બની રાજની પાસે જ રહ્યો. આમ આ ચારે કુશળ શુભચરે શૈવાલને ત્યાં જઈ પોતપોતાનાં કામમા લાગી ગયા. એ ચારે, સમયાનુસારે કયાં કેમ જોલવું તે બરાબર સમજનારા હતા. સુખ વગેરેના આકરનો લાવ અને ઇંગિત વગેરેના સંકેતોને સમજવામાં પણ વિશેષ કુશળ હતા તથા તેમનું હૃદય કોઈ નિપુણ પુરુષ પણ ન જાણી શકે એવા તેઓ ગંભીર હતા. એવા એ ચારે ચરનરે પોતપોતાની પ્રવૃત્તિમાં સાવધાનીથી પ્રવર્તતા, થોડા જ દિવસોમાં રાજ, પ્રધાન વગેરેના એવા અંતરંગ માણસ જેવા બની ગયા-જાણે તેઓ તેમને ત્યાં પરપરાથી જ રહેતા ન આવ્યા હોય એમ તેઓને લાગ્યું. પોતપોતાની પ્રવૃત્તિઓનો રાજનો યથાર્થ હેવાલ તે ચારે ગૃહચરે, બીજા પોતાના શુભચરોદ્વારા રાજ ચંદ્રસેનને રાજ ને રાજ મોકલવા લાગ્યા અને આ રીતે દિવસો ઉપર દિવસો જવા લાગ્યા.

રાજપુત્ર ચંદ્રસેનને મંત્રીઓએ કહ્યું: આપણા અને શત્રુના બળની-સેના વગેરેની-શક્તિની તુલના કર્યા પછી ચુદ્ધ વગેરેની વિશેષ પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવી ચોગ્ય ગણાય. જ્યાં સુધી એ કામ ચાલે છે? તે દરમિયાન અને રાજ શૈવાલ તરફ કોઈ પ્રકારનો વિશેષ ઉદ્ધમ કરવાનો-ચુદ્ધ વગેરેની પ્રવૃત્તિનો સમય આવતાં સુધી આપણે એ રાજ શૈવાલના બહારના પ્રદેશો ઉપર હુમલો કરવો જોઈએ. એમ કરવાથી એ પ્રદેશનો ભોગવટો કરનારા સામંતો વગેરે આપણી સેવામાં આવશે અને તેથી શૈવાલ રાજ ઉપર પણ એક પ્રકારનો હુમલો લઈ જવાયો છે એમ પણ થશે. ત્યારપછી રાજકુમાર ચંદ્રસેને એ પ્રદેશો ઉપર શીઘ્રવેગી ઘોડેસવારો મોકલ્યા અને તે પ્રદેશોને લૂંટી લેવા માંડ્યા અર્થાત્ પ્રદેશોમાં આવેલાં ગામ અને નગરોમાં લૂંટ ચલાવવા માંડી. પોતાના તાબાના પ્રદેશો ઉપર હુમલો થયેલો જાણી

ઓને, ઘોડાઓને તથા બીજા પાયદળ વગેરેના લોકોને જુદા જુદા અનેક પ્રકારના રોગો થઈ આવ્યા. આ પ્રકારે પોતાના શુભચરોની યોજનાદ્વારા રાજપુત ચંદ્રસેન નિર્વિઘ્ને રાજા શૈવાલને દેશ તાબે કર્યો અને સામંતોને તાબે કર્યા.

હવે બીજે વખતે ચંદ્રસેનના શુભચરોએ કહેવરાવ્યું કે—હમણાં ચડાઈ કરવાનો મોકો છે માટે શીઘ્ર રાજા શૈવાલ ઉપર ચડાઈ કરી દેવી જોઈએ. આ બાતરી મળવાથી ચતુરંગી સેના સાથે રાજપુત ચંદ્રસેને હુમલો કરી રાજા શૈવાલને રુઝ્યો—ઘેરી લીધો. ખંને બાજુની સેનાઓ પરસ્પર લડવા લાગી અને સામસામા ઘા કરવા લાગી. વૈરસિંહ વગેરે સામંતોએ રાજા શૈવાલને ઉત્સાહિત કરતાં જણાવ્યું કે—હે દેવ ! તમે પાછળ થાઓ, આ છોકરવેલ શું કરવાની હતી ? આમ જણાવી તેઓએ શત્રુઓ તરફ ઘા કરવા શરૂ કર્યા એટલામાં ચંદ્રસેન પાસે આવી ગયો. બરાબર આ વખતે વૈરસિંહ વગેરે સામંતોની સેનાએ અને ચંદ્રસેનની સેનાએ રાજા શૈવાલને બરાબર અંદર લઇને ઘેરી લીધો અને સતત છોડેલાં બાણ, ભાલાં, નારાય વગેરે શસ્ત્રોદ્વારા રાજા શૈવાલને ઢાંકી દેવામાં આવ્યો. એ વખતે રાજા શૈવાલના છત્રનો ઢાંડો કપાઈ જવાથી માથા ઉપરનું તેનું છત્ર પડી ગયું, તેના રથ ઉપરની રંગબેરંગી ધબ્બ-પતાકાઓ કપાઈ ગઇ, તેના અંગરક્ષકો મરાઈ ગયા છતાં અર્થાત્ રાજપુત ચંદ્રસેને રાજા શૈવાલની આવી દીનદશા જોઇને પશુ તે, તેના શુભોદી પ્રશ્ન થયેલો હતો તેથી તેણે પોતાના સેનાપતિઓને કહ્યું કે—જો જો સેનાપતિઓ ! હવે જે, રાજા શૈવાલ ઉપર ઘા કરે તેને મહારાજાની આજ્ઞા છે અને મારા શરીરના સોગન છે. આ હુકીકત રાજપુત ચંદ્રસેને ઢોલ વગડાવીને બહાર કરી. ચંદ્રસેનની ઘોષણા સાંભળીને ઢોલ વગેરે દ્વારા ચાંપીને રાજા શૈવાલને જીવતો જ પકડી લીધો, અને સપ્તાંગ રાજલક્ષ્મી સાથે તેને જીવતો ને જીવતો રાજપુત ચંદ્રસેનને સોંપી દીધો.

રાજપુત ચંદ્રસેને, રાજા શૈવાલને જીવતો પકડીને પોતાના પિતા પાસે પહોંચવાનું નક્કી કર્યું. અખંડ પ્રયાણ કરતો કરતો તે પોતાને નગર પિતા પાસે પહોંચ્યો. ચંદ્રસેન આવ્યાની વધામણી તેના પિતા રાજા જયચંદ્રને પહોંચાડવામાં આવી. ભારે ધામધૂમ સાથે રાજપુત ચંદ્રસેને રાજભવનમાં પ્રવેશ કર્યો અને સાથે આવેલા રાજા શૈવાલની યથોચિત પ્રતિપત્તિ કરીને તેને પોતાના પિતા રાજા જયચંદ્રને સોંપી દીધો અને પિતાને સવિનય વિનંતિ કરતો ચંદ્રસેન બોલ્યો—હે દેવ ! રાજા શૈવાલ શત્રુ છે છતાં તેનામાં ભારે શુભો છે તેથી તે અમારે સારું એક શુરુ સન્માન છે માટે આપે પશુ તેની તરફ મહા-પ્રસાદભરી દંષ્ટિ રાખવી ઉચિત છે. પોતાના પુત્ર ચંદ્રસેનની શૈવાલ તરફની આદરવૃત્તિ જાણીને રાજા જયચંદ્રે પશુ શૈવાલની તેના શુભિને લીધે ભારે કદર કરી અને તેને સારી રીતે સન્માન આપી તેની ગાદી તેને પાછી સોંપી દીધી અને રાજા શૈવાલને પોતાને સ્થાને વળાવ્યો.

કહી સંભળાવી. કાર્યના મહત્ત્વને સમજનાર પેલા શુભચરે તે સંધિવિગ્રહિકને કહ્યું: હે સંધિવિગ્રહિક! 'વૈરસિંહ વગેરે સામંતો રાજાની સેવા સ્વીકારવાના હોય તો પછી રાજ-પુત્ર ચંદ્રસેન પશુ આપોઆપ રાજા શૈવાલનો દાસ થશે.' એમ તારે રાજા શૈવાલને જણાવવું. અને વધારામાં એમ પશુ સમજાવવું કે 'ચંદ્રસેને આધીન કરેલા સામંતો રાજા શૈવાલના સેવક ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે ચંદ્રસેનના હાથ હેઠાં પડ્યા હોય અર્થાત્ જો સામંતો રાજા શૈવાલની સેવા સ્વીકારે તો ન છૂટકે ચંદ્રસેન પશુ રાજા શૈવાલનો સેવક થવાનો.'

બરાબર આવે પ્રસંગે રાજા શૈવાલ તરફથી યોગ્યતામાં આવેલા બીજા ચર પુરુષો આવી પહોંચ્યા અને તેમણે શત્રુના લશ્કર વગેરે વિશે જે જે બાતમી મેળવી હતી તે બધી રાજા શૈવાલના સંધિવિગ્રહિકને જણાવી. પછી સંધિવિગ્રહિકે એ ચરપુરુષોની રાજા સાથે મુલાકાત કરાવી ત્યારે એ ચરપુરુષોએ રાજાને કહી સંભળાવ્યું કે-હે દેવ! વૈરસિંહ વગેરે સામંતોનો રાજપુત્ર ચંદ્રસેને કઠોર વચનો સંભળાવીને બારે તિરસ્કાર કર્યો છે અને 'તમારે મારી સેનામાં ન રહેવું' એમ કહી તેમને નસાડી મૂક્યા છે અને 'તેઓ નિર્વાસિત કરેલા છે.' એ બાતમી હકીકત રાજપુત્ર ચંદ્રસેને દાહ વગડાવીને બાંહેર કરેલી છે. પોતાના શુભચરો પાસેથી આ હકીકત સાંભળી રાજા શૈવાલે કહ્યું કે-હે સંધિવિગ્રહિક! આમાં-આ પ્રસંગે-શું કરવું સુકત છે? સંધિવિગ્રહિકે જોલ્યો: દેવ! તે નિર્વાસિત કરેલા સામંતોને તમારે જરૂર આદર આપવો જોઈએ, તેમના દ્વારા શત્રુપક્ષની ખરી હકીકત આપણને મળી શકશે અને તેમ થવાથી આપણે શત્રુનો પરાજય સહજમાં કરી શકીશું. પેલા સંધિવિગ્રહિકની હકીકત સાંભળી રાજા શૈવાલે તે સામંતોને તેડાવ્યા અને પારિતોષિક આપીને તેમનું સન્માન કર્યું. હવે રાજપુત્ર ચંદ્રસેનના જે ચર નૈમિત્તિકો વેશ લીધે હતા તેણે ચિંતા, પુષ્ટિ અને નષ્ટ વગેરેનાં વિવિધ નિમિત્તો કહી સંભળાવી રાજા શૈવાલના અમાત્યને ખૂબ ખુશ કર્યો તેથી તેણે રાજા શૈવાલ સાથે યોગ્યતામાં એ (ચર)-નૈમિત્તિકની મુલાકાત કરાવી. રાજાએ એ નૈમિત્તિકને પૂછ્યું: હે નૈમિત્તિક! અમારું બળાબળ કેવું છે? તે તું કહી બતાવ. નૈમિત્તિકે જોલ્યો: દેવ! તમે અહીં રહો તેમાં જ તમારો વિજય છે એમ સ્થિર લગનથી સૂચિત થાય છે. આ સાંભળી રાજા શૈવાલને એમ થયું કે જે હકીકત પેલા બેશીએ કહી હતી તે જ હકીકતને આ નૈમિત્તિક ટેકો આપે છે માટે બેશીનું વચન ખરું છે એમ સમજી રાજાએ તે નૈમિત્તિકનો વિશેષ આદર કર્યો અને પોતાના પ્રધાનોને રાજા શૈવાલે જણાવ્યું કે પેલા બેશી વિશ્વાસ કરવા લાયક છે. હવે જે ચર પુરોહિતનો વેશ લીધે હતા તેણે પોતાના જોપોદ્વારા સેનાના અમુક પ્રકારના રાજા મટાડી દઈ પોતાની પ્રબળ પ્રતિષ્ઠા જમાવી હતી. તે સામવેદપાઠી પુરોહિતને શાંતિકર્મ નિમિત્તે હોમ કરવાના કામમાં રાજા શૈવાલે રોકેલો હતો. આ પ્રસંગે તે પુરોહિતે આધિચારિક મંત્રોદ્વારા હોમનો વિધિ આરંભ્યો અને તેથી કરીને રાજા શૈવાલના હાથી-

હાલું ઔષધ કરહું લાગે છે પરંતુ પરિણામે તે કરહું ઔષધ પણ ભારે લાભ આપનારું નીવડે છે. તેવી જ રીતે મુનિધર્મ પણ શરૂ શરૂમાં કષ્ટકર જણાય છે, પરંતુ પરિણામે તે અત્યંત સુખ પ્રમાણનારો નીવડે છે. જે પદાર્થ શરૂઆતમાં મધુર જણાતો હોય અને પરિણામે વિરસ લાગ્યો હોય એવા પદાર્થને તણ હઈને જે પદાર્થ શરૂઆતમાં કલે કષ્ટકર જણાતો હોય પણ અંતે વિશેષ સુખ આપનારો હોય એવું જાણતાં છતાં તેવા પદાર્થોનો કેણુ પંડિત સ્વીકાર નહીં કરે ? આ રીતે મુનિધર્મનો મહિમા સાંભળીને રાજપુત્ર વિજયચંદ્રના મનમાં સંસારના પ્રપંચરૂપ ગૃહવાસને તણ દેવાની વૃત્તિ ધર્મ અને તેણે, તે મુનિની પાસે પ્રવ્રજ્યાનો સ્વીકાર કર્યો. હવે તે વિજયચંદ્ર મુનિ, આચાર્ય અને ધર્માનુષ્ઠાનમાં શેકાઈ ગયો અને પોતાના શુરુ સાથે ગ્રામગ્રામાંતરે વિહરવા લાગ્યો. પછી વખત જતાં તેની યોગ્યતા વધી જતા શુરુએ તેને યોગ્ય સમજીને પોતાની ગાદી ઉપર સ્થાપ્યો-એસાંક્યો. શુરુએ પોતાની ગાદી સોંપ્યા પછી તે વિજયચંદ્ર મુનિને આ પ્રમાણે કહ્યું: હે વત્સ ! આ આચાર્ય પદ, નિર્વાણરૂપ ધનને આપવાની આદતવાળું છે અર્થાત્ નિર્વાણ મેળવવા માટે અસાધારણ નિમિત્તરૂપ છે. તથા ગૌતમ વગેરે મોટા મોટા પ્રભાવશાળી મુનિઓએ તેને (આચાર્ય પદને) શોભાવેલું છે. તે રીતે શાસ્ત્રકારો આ આચાર્ય પદનો મહિમા બોલે છે. તને એ આચાર્યપદ સાપહયું છે તો તું સર્વ પ્રકારે પ્રમાદને તણ હઈ શિષ્યોને સારણા, વારણા, ચોથણા, પરિચોથણા વગેરે પ્રકારે શાસિત કરતો રહેજે અને તેમને સિદ્ધાંતોની વાચનાઓ આપવા માટે નિરંતર તત્પર બનજે. વળી તું સુખશીલ વૃત્તિ રાખીને આચાર્યપદને જવાબદારીઓ પ્રમાણે વર્તતા થોડા પણ ખેદ કોઈ પણ રીતે દાખવીશ નહીં. એમ કદીશ તો જ ઋણમોક્ષ છે અને શાસનની વૃદ્ધિ છે અર્થાત્ સંઘનું તારા ઉપર જે ઋણ છે તે ત્યારે જ વૃક્ષવી શકાય. જ્યારે તું આચાર્યપદની જવાબદારીઓ બરાબર ધ્યાનમાં રાખીને વર્તે અને એમ કરે તો જ શાસનની પ્રભાવના થાય. આ રીતે પોતાના શિષ્ય વિજયચંદ્ર મુનિને બહુ પ્રકારે સમજાવીને તેના શુરુએ સચેત્તશિખર નામના મહાપર્વતના શિખર ઉપર જઈ માસ મુધીનું પાદપોષગમન અનશન સ્વીક્રમ્યું અને તેઓ અંતે નિર્વાણના મુખને પામ્યા.

આચાર્ય વિજયચંદ્ર પણ ગામ, નગર, આકરો જ્યાં જાણો છે તેવા જનવાસો તરફ વિહરવા લાગ્યો. તેણે કેટલાક દિવસ મુધી તો પોતાના શિષ્યોને લણાવવા ગણાવવાનું આહુ રાખ્યું. પછી તેને તે કાર્યમાં ખેદ થવા લાગ્યો અને તેથી તે ભાંગી ગયેલી મનો-વૃત્તિવાળો બોલવા પણ ઈચ્છતો નથી. જ્યારે વૃદ્ધ સાધુઓ-સ્થવિરો લણાવવા માટે ઘેરણા કરે છે ત્યારે તે કહે છે કે-આ લણીને ગળું સૂકવવાથી-કંઈપણ કરવાથી શું ફાયદો છે ? તમે તમારે બળવું તણ હઈને તપ તરફ રુચિ રાખો. શાસ્ત્રમાં પણ કહેલું છે કે- જે ફિયાવાળો છે-ફિયાઓ તરફ રુચિ ધરાવે છે, તે પંડિત કહેવાય છે. માટે તમે તપશ્વ-

ધૃષ્ટા કરેલી અને તેમ કરી તેણે જ્ઞાનોપાજ્ઞનમાં જ ભારે વિશ્વ કરેલું, એથી જ કરીને આ છોકરો આ જન્મમાં પત્થર જેવો જડ થયેલો છે. આ વાત સાંભળીને ધનશર્મ નામના એ છોકરાને ભતિરમરણ જ્ઞાન થયું એટલે તેને પોતાનો પૂર્વજન્મ સાંભર્યો. પછી તે સાધુને પળે પળો અને કહેવા લાગ્યો: 'હે ભગવન્ ! તમે જે મારે માટે કહ્યું છે તે બરાબર છે અને હવે હું મારા એ દુષ્કર્મથી ભારે ભયલીત થયો છું. આ જ્ઞાનાન્તરાયના-જ્ઞાનમાં વિશ્વ કરવાના-પાપના ખાડામાંથી હું શી રીતે બહાર નીકળું ? મને તમે તે વિશેનો ઉપાય બતાવો.' એ તપસ્વી બોલ્યા:-હે સૌમ્ય ! સાક્ષળ, તારે એ માટે જે કંઈ કરવાનું છે તે આ પ્રમાણે છે. જે કોઈ પ્રકારના દોષને લીધે સારા ભાવનો વિશ્વસ થાય તે દોષને ટાળવા માટે એ દોષથી ઉદ્ધટી પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવી એ જ એક એ દોષનું પ્રાયશ્ચિત છે, અર્થાત્ કોઈ પણ દોષ ટાળવાનો અસાધારણ ઉપાય એ છે કે-એ દોષથી વિરુદ્ધ દિશામાં સન્માનપણે બળપૂર્વક પ્રયત્ન કરવો-એ વાત જ્ઞાનીઓએ કહેલી છે. તો તે જે વિદ્યાના દાનનો વિચ્છેદ કરેલો અને તેને લીધે તને જે આ જ્ઞાનાન્તરાય થયો છે તેના વિનાશનો ઉપાય વિદ્યાનું દાન છે અર્થાત્ તું વિદ્યાના દાન માટેના બને તેટલા પ્રબળ પ્રયત્નો કરે અને વિદ્યા તરફ વિશેષ અશિરુચિ રાખ એટલે આપોઆપ તારો આ જ્ઞાનાન્તરાય દોષ ઝરી જશે. વળી, તું પોતે વિશેષ જડતાવાળો છે એથી સાક્ષાત્ તારી જાતે જ્ઞાનનું દાન બની શકે એમ નથી તો પણ તું જ્ઞાનનું અને જ્ઞાનીઓનું બહુમાન કરવા મંડી જા અને જ્ઞાન તરફ તથા જ્ઞાનીઓ તરફ અશિરુચિ તથા આદરભાવવાળી દૃષ્ટિને વિશેષ કેળવ એટલે તારો દોષ આપોઆપ ઘટવા માંડશે.

જે લોકો વિદ્યાભ્યાસ કરતા હોય તેમને સારા પુસ્તકો અને સારી પોથીઓ પૂરી પાડી જ્ઞાનપ્રાપ્તિમાં સહાયતા કરવી તેમજ એવા જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરનારાઓને ઔષધ, વસ્ત્ર, વજ્ર, નિવાસસ્થાન વગેરે આપીને સહાય કરવી એ બધું, જ્ઞાનને વધારનારું દાન છે.

આ વાત સાંભળીને એ 'ધનશર્મ' મહાત્માને પોતાના પૂર્વભવમાં પોતે કરેલી જ્ઞાનવિદ્યાતળી પ્રવૃત્તિને ભારે પશ્ચાત્તાપ થયો અને હવેથી તે જ્ઞાન અને જ્ઞાનીઓ તરફ વિશેષ આદર રાખવા લાગ્યો તથા જેમ જ્ઞાનનો પ્રચાર થાય અને જ્ઞાનીઓનો વિશેષ આદર થાય તેવી પ્રબળ પ્રવૃત્તિ તરફ પોતાના બધા પ્રયત્નો કરવા લાગ્યો. ત્યારપછી એ 'ધનશર્મ' મનુષ્યનો ભવ પૂરો કરી અને સૌધર્મ નામના દ્વર્ગમાં દેવપણાનું સુખ અનુભવી વળી પાછો મનુષ્યના જન્મમાં સુકુલમાં અવતાર પામ્યો, અને ત્યાં તેનું નામ 'ધનદત્ત' પડ્યું. ધનદત્તના અવતારમાં પણ તેને સારી રીતે ભણતા છતાંય

ચાંની પ્રવૃત્તિ તરફ આદર વધારે. વળી, માસતુસ વગેરે જે મહાસુનિઓ નિર્વાણને પામેલ છે તેઓ વળી શું ભણેલા હતા ? આ પ્રકારે અનેક દૃષ્ટાંતો બતાવી અધ્યયન-અધ્યાપન તરફ અરુચિ બતાવતા તે વિજયચંદ્ર આચાર્યની તે સ્થવિરોએ ઉપેક્ષા કરી. પછી વખત જતાં એ આચાર્ય કાળધર્મ પામ્યો પરંતુ અધ્યયન-અધ્યાપન તરફ અરુચિ બતાવીને એ આચાર્ય જે જ્ઞાનાવરણીય વગેરે દુષ્કર્મ ખાંધ્યું હતું તેવું તેણે આલેચન-પ્રતિક્રમણ કે પ્રાયશ્ચિત કર્યું નહીં અને એમ કરવાથી તે સંયમપાલક હતો છતાં નિર્વાણ વા સ્વર્ગની ઉત્તમ દશા નહીં મેળવી શક્યો પરંતુ કાળધર્મ પામીને એ સૌધર્મ નામના સ્વર્ગમાં દેવરૂપે જન્મ પામ્યો. ત્યાં દેવગતિમાં જન્મ પામી અને જીવન પૂરું કરી વળી ખીજે જન્મ પામ્યો. આ ખીજા જન્મમાં તે, પદ્મખંડ નામના નગરમાં ધનંજય નામના શેઠને ત્યાં શિવા નામની સ્ત્રીની કુક્ષિએ અવતર્યો અને ત્યાં તેવું નામ ‘ધનશર્મા’ પડ્યું. જ્યારે તે આઠ વરસની વય વટાવી ગયો ત્યારે તેને ભણવા બેસાડ્યો પરંતુ પૂર્વ ભવમાં ભણવા ભણાવવા તરફ સખત નફરત બતાવેલી હતી તેથી તેણે વધારે ગાઠ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ખાંધ્યું હતું. તે જ્ઞાનમાં વિક્ષ કરવાના દોષને લીધે તેને એક અક્ષર પણ બઠ્યો જ નહીં. તે ઘણું માથું ધુણાવી ધુણાવીને ગોખતો હતો છતાં તેને હૈયે જરા પણ જ્ઞાન આવ્યું નહીં. ભણાવનારે ઉપાધ્યાય શિક્ષક પણ થાકી ગયો, અને આ છોકરો ‘પત્થર’ જેવો છે એમ બાણી શિક્ષકે પણ તેને તણ દીધો. પછી તેના પિતાએ તે છોકરા માટે ખીજે શિક્ષક રાખ્યો તો તે પણ તેને ભણાવી શક્યો નહીં અને એ રીતે તેના પિતાએ તેને સારું પાંચસે શિક્ષકો બદલ્યા છતાં તેમાંનો એક પણ શિક્ષક આ પત્થર જેવા છોકરાને લેશ પણ વિદ્યા શીખવી શક્યો નહીં. છેવટે પિતા પણ જેઠ પામી થાકી ગયો. છોકરાને વિદ્યા ચડે તે માટે ઔપધ વગેરેના ઉપચારો કરવા શરૂ કર્યા પરંતુ તેથી છોકરાને કશો ફાયદો થયો નહીં. આટલું કર્યા પછી તેના પિતાએ મંત્ર-તંત્રના બાણનારાંઓને એ છોકરા સંબંધે પૂછ્યું. તેમાંનાં એક જણે છોકરાના બાપને કહ્યું. અમુક ઠેકાણે એક વિશેષ પ્રકારની શકિતવાળો તપસ્વી રહે છે માટે તેની પાસે જાઓ. પછી છોકરાનો બાપ ધનંજય શેઠ છોકરાને સાથે લઈ તે સાધુપુરુષની પાસે પહોંચ્યો. તપસ્વી ભારે આશ્નાતના કરી હતી તે વર્ષવી દેખાડી અર્થાત એ તપસ્વીએ કહ્યું કે-આ છોકરો તેના આગલા જન્મમાં જ્યારે મનુષ્ય હતો ત્યારે જૈન આચાર્ય થયેલો અને તે વખતે ત્યાં તેણે પોતાના શિષ્યોને ભણાવા ભણાવવામાં ભારે કંટાળો આણેલો એટલું જ નહીં પણ ભણી ભણીને કંઠ સૂકવવાથી શેા ફાયદો થવાનો છે ? એવું એવું કહીને વિદ્યા પ્રત્યે ભારે

તથા ઉત્તેજક સામગ્રીઓ તેને પૂરી પાડવી એ પણ એક પ્રકારનું જ્ઞાનદાન છે. વળી, જે લોકો સારાં શાસ્ત્રોને લઘુતાં લઘુતાં ભાંગી પડ્યા હોય છે અર્થાત્ કંટાળી ગયા હોય છે તેમને સત્યાશ્રના જ્ઞાનશુભ માટે તત્પરતા બતાવનારા જે જ્ઞાનરુચિ મહાત્માઓ હોય છે તેમની વારંવાર વિશેષ પ્રશંસા કરનારાઓ એ બંને પ્રકારના મહાત્માઓ પણ એક પ્રકારનું જ્ઞાનદાન જ કરે છે. હે ભગ્યે ! આ માટે શું વધારે કહેવાય ? પરંતુ જ્ઞાનદાન અને જ્ઞાનનું અદાન એટલે જ્ઞાનવિરોધી પ્રવૃત્તિ એ બંનેનું કૃળ મેં પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યું છે. તે બાણીને તમે તમને જે ઉચિત સમજાય તે પ્રવૃત્તિ કરવા લાગો. આ સાંભળીને લોકોએ કહ્યું : તો હે ભગવન્ ! આપ આપનું જ ચરિત્ર વર્ણવી બતાવો. પછી ધનદત્ત કેવળીએ જે ચરિત્ર જેમ પોતે નજરે દીઠેલું અને જેમ પોતે પ્રત્યક્ષ અનુભવેલું તેમ બધું કહી બતાવ્યું, માટે જે જ્ઞાનદાનને શાસ્ત્રોએ વખાણેલું છે, કુશલ પુરુષોએ ઉપદેશેલું છે અને જેનું કૃળ પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે એવું જ્ઞાનદાન હે લોકો ! તમે નિરંતર કયાં કરો અને એવું જ જ્ઞાનદાન, બધી સિદ્ધિઓ મેળવવાનું મહાસાધન છે.

એ કે બીજા પણ એવી અનેક સત્પ્રવૃત્તિઓ છે જેનાથી આત્માની જડતા સર્વ પ્રકારે ટળી જાય છે તો પણ તે બધી સત્-પ્રવૃત્તિઓમાં જ્ઞાનદાન જ ભારે પ્રશંસનીય છે, કારણ કે શાસ્ત્રમાં તેની (જ્ઞાનદાનની) વિશેષ પ્રતિક્ષા છે અથવા જ્ઞાનદાનનો સીધો સંબંધ સત્યાશ્રો સાથે છે અને જ્ઞાનદાન જ એક એવું દાન છે કે જે આત્માને નિરંતર લાભ પહોંચાડ્યા જ કરે છે, માટે જ્ઞાનદાન જ શ્રેષ્ઠતમ છે. શ્રી ત્રિનેશ્વર ભગવંત કેવળજ્ઞાની હોવા છતાં જો તેમનામાં ઉપદેશશક્તિ ન હોય તો તેઓ લોકોને તૃણચરહિત થવાની પ્રેરણા-સ્પૃશ્યતા કરી શકતા નથી અર્થાત્ જ્ઞાન હોય તો જ ઉપદેશ દેવાની આવડત આવે છે તેથી જ્ઞાનદાન એવું ઉત્તમોત્તમ છે કે તેની સરખામણી કેની સાથે થઈ શકે ? માણસ કદ્દુપો પણ હોય, બોલતાં પણ બરાબર ન આવડતું હોય, કાંતિ વગરનો પણ હોય, દરિયાપેટો પણ ન હોય અર્થાત્ મનમા કાંઈ ન સંઘરી શકે એવો બડબડિયો પણ હોય, રોગી પણ હોય અને અપલક્ષણોવાળો પણ હોય છતાં જો તે જ્ઞાની હોય તો તેની તરફ લોકો ‘શુર’ સમજીને નરપણે માથું નમાવે છે, એ બધો માત્ર જ્ઞાનના એક જ છાંટાના દાનનો ચમત્કાર છે એમ મોટા મોટા મહાત્માઓએ કહેલું છે. આ પ્રકારે એ ધનદત્ત કેવળી મુનિએ પોતાના પૂર્વજનો વૃત્તાંત વર્ણવી બતાવ્યો અને તે દ્વારા જ્ઞાનના દાનનો મહિમા રૂપરૂપે સમજાવી લોકોને જ્ઞાનદાન માટે વિશેષ પ્રેરણા કરી અને દેશના પૂરી કરી પછી દેવ અને મનુષ્યોમાં પૂજાને પામેલા એ મુનીન્દ્ર પોતે ગામગામોતરે વિહરવા લાગ્યા.

એ રીતે શ્રી કથારત્ન કોશમાં જ્ઞાનદાનના વિચારના પ્રકરણમાં એ સંબંધે ધનદત્તની કથા પૂરી થઈ.

એક અક્ષર બેટલી પણ વિદ્યા ન થયી, કારણ કે હજુ સુધી તેણે પૂર્વે કરેલા વિદ્યા-વિદ્યાતનથી થયેલો જ્ઞાનાંતરાયનો તેનો દોષ તદ્દન ટળી ગયો ન હતો. આ પરિસ્થિતિમાં વૈરાગ્ય માર્ગ ઉપર ચઢેલા એ ધનદત્તને પોતાને એક અક્ષર પણ નથી ચડતો. તેના કારણ સંખ્યા ભારે ઈહાપોહ-વિચારણા ઉપર વિચારણા-થયે અને તેમ થતાં તેને પોતાનો પૂર્વભવ યાદ આવી ગયો અને સાથે જ પોતે પૂર્વભવમાં વિદ્યાના જે દોહ કર્યો હતો તે પણ યાદ આવ્યો. આથી તે પહેલાંની જેઠે એટલે “ધનશર્મ” ના અવતારમાં કરેલું હવું તેમ, જે લોકો પાઠનપાઠનમાં નિરંતર ઉઘમી હતા તેમને પુસ્તકો, ગ્રન્થ, વસ્ત્ર, રહેઠાણ વગેરેની સહાયતા કરીને જ્ઞાન દાનની તથા જ્ઞાન તરફની પોતાની વધતી જતી રુચિને લીધે જ્ઞાનીઓના બહુમાનની સવિશેષ પ્રવૃત્તિ કરવા લાગ્યો. મહાતુભાવ ધનદત્તનો દોષ, તેનો સંવેગરંગ વધતો જતો હોવાથી, હૃદયની વારંવાર ગહા કરવાને લીધે અને જ્ઞાનદાન વગેરેની શુભ પ્રવૃત્તિમાં મન, વચન અને શરીરદ્વારા તત્પરતા દાખવવાને કારણે દૂર થઈ ગયેલો અર્થાત્ નિઃકનીય એવું તેણે જન્માંતરમાં ઉપાર્જીતું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તેની ઉક્ત પ્રકારે શુભ પ્રવૃત્તિઓને લીધે દૂર થઈ ગયું. તેણે હવે પ્રમત્ત્યા સ્વીકારી, અંગ તથા ઉપાંગ સહિત બધા સિદ્ધાંતોને તે સુખેથી ભણી ગયો અને તેને પોતાનો પૂર્વજન્મ યાદ આવેલો હતો તેથી ખીબ લાગ્યોને માટે એ મહાતુભાવ ધનદત્ત વિશેષ આદરણીય બન્યો. હવે તે, મુનિ થયા પછી જ્ઞાનનું દાન કરવા તરફ જ મથ્યો રહે છે અને તે બાબત એ લેશ પણ પ્રમાદ-આગસ કરતો નથી. આવી રીતે સ્વાધ્યાય, પઠનપાઠન વગેરે જ્ઞાનદાનની પ્રવૃત્તિ કરતાં કરતાં તેના જ્ઞાનાવરણીય બધાં આત્મધાતી કર્મો તદ્દન હણાઈ ગયાં-નાશ પામ્યાં અને તે ઉત્તમ એવા કેવળજ્ઞાનને પામ્યો. જે જગ્યાએ તે ધનદત્ત મુનિએ કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું તે જગ્યાએ અને તેની આસપાસ રહેનારા દેવોએ ધનદત્ત કેવળીનો, તેને કેવળજ્ઞાનને લાભ થયો તેથી ભારે મહિમા કર્યો અને સોનાની ભારે ખીલેલી પાંખડીઓવાળું એક કમળ બનાવ્યું. તે કમળ ઉપર બેઠેલ મહાતુભાવ કેવળી સંસારી જીવોને શાંતિ પમાડવાને માટે ઉપદેશ દેવા લાગ્યા. જેમકે સંયમધર્મ માટે પ્રયત્ન પ્રયત્ન કરનારા યતિઓને જ આ જગતમાં અખંડ સુખ હોય છે. હઃખના કારણરૂપ અને આત્મસુખના વિરોધક જે જે પદાર્થો વિદ્યમાન હોય છે તે બધાઓને યતિજનોએ તજી લીધેલા હોય છે તેથી જ તેઓ અખંડ સુખને માણી શકે છે. જેને એ વિષેનું જીકું જ્ઞાન હોય છે, વળી, એવું જીકું જ્ઞાન તે જ મેળવી શકે છે જેણે ઘણું ઘણું જ્ઞાનદાન, જ્ઞાનપ્રચાર અને જ્ઞાન તથા જ્ઞાનીઓ પ્રત્યે અભિરુચિ બતાવી-એવી બધી સત્પ્રવૃત્તિઓ કરેલી હોય છે. જે મનુષ્ય, બ્રાહ્મણ અને વાચનાની પ્રવૃત્તિમાં અર્થાત્ શાસ્ત્રશ્રવણ અને શાસ્ત્રવાચનની પ્રવૃત્તિમાં ઉઘમી હોય છે તેને લાણાવડું વા સમભવડું એવું નામ જ્ઞાનદાન અને તે માટે તેને ઉત્સાહિત કરવો અને જ્ઞાનની પોષક

ચંદ્ર કરતાં પણ ચઢિયાતો, સગરંગમાં વાગતાં ઉત્તમ પટલ, સુદંભ, ઝાલર વગેરે વાળ-એનો અવાજ સાંભળી જેના શત્રુઓ ભયભીત થઈ શૂન્ય થઈ ગયા છે એવો અને જેની આસપાસ વારાંગનાઓ હાવભાવ સાથે ચામરા વીંઝી રહી છે અને તેમ કરી જેનો વૈશવ-વિસ્તાર સૂચવી રહી છે એવો ‘જયચુદ્ર’ નામે એ નગરનો રાજા છે. યુવતીનાં બધાં લક્ષણો જેનાં શરીરમાં ઝળકી રહ્યાં છે એવી વિજયવતી નામે એ રાજાની ભાર્યા છે. યુવરાજ લક્ષ્મીના તિલક જેવો તેમને ભુવનચંદ્ર નામે પુત્ર છે. શેઠનો પુત્ર શંખ, પુરો-હિતનો પુત્ર અર્જુન અને સેનાપતિનો પુત્ર સ્થોમ એ ત્રણ રાજપુત્ર ભુવનચંદ્રના મિત્રો હતા. એ ત્રણ બાલમિત્રો સાથે રહેતો રાજપુત્ર ભુવનચંદ્ર, નિરંકુશ હાથીની પેઠે આમતેમ ફરતો સ્વચ્છંદપણે વિલાસ કરતો વખત વીતાવે છે.

એ રાજપુત્ર બીજે કોઈ વખતે પોતાના મિત્રોને લઈને નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં ફીકા કરવા ગયો, ત્યાં તેણે અનેક દેશોમાં પ્રવાસ કરવાને લીધે અનેક ભાષાઓનો બહુ-નારો તથા વિવિધ પ્રકારના વેશપરિધાનમાં નિપુણ અને વિચિત્ર મંત્ર, તંત્ર, વિજ્ઞાનમાં નિપુણ એવો ‘નાણુકરંડ’ નામે કાપાલિક યુનિને દીઠો. રાજપુત્રે વિશેષ આદરથી તે કાપાલિકને પ્રણામ કર્યા અને ‘પાતાલકન્યાનો સ્વામી થા’ એવો આશીર્વાદ એ કાપાલિકે પાસે બેઠેલા રાજપુત્રને આપ્યો. રાજપુત્રે વિસ્મય સાથે કહ્યું-‘હે ભગવન્ ! પાતાલ-કન્યાઓ ક્યાં થતી હશે ? તે મળે શી રીતે ? કાપાલિક બોલ્યો- ‘હે રાજપુત્ર ! સાંભળ.

વિંધગિરિની તળાટીમાં વિજયચુદ્ર નામે ઉદ્યાન છે. તેની વચોવચ જમણી બાજુ આવેલા સુવેલ નામના યક્ષના મંદિરની બીંત તરફ પક્ષના આકારની એક શિલા છે તેને દૂર ખસેડીને ત્યાં ‘કૈથૂર’ નામનું એક મોટું વિવર-ભોયરું છે. તેમા પ્રવેશ કરવો. એક જ કોશ તેમાં આગળ ચાલતાં ઘણા જ સુંદર અવયવોવાળી-સર્વાંગે મનોહર, જેમની આંખના લાવણ્ય પાસે હરણીઓની આંખોનું લાવણ્ય કશા હિસાબમા નથી એવી સુંદર આંખોવાળી અને રૂપે તથા સૌભાગ્યે રતિ-રંભાને પણ ટપી બાંધ એવી યક્ષકન્યાઓ સાક્ષાત્ નજરે દેખાય છે. ત્યાં જનારા, અસાધારણ સાહસને લીધે વિજય લક્ષ્મીને વરનારા, પોતાના અનેપત્ર પરાક્રમવટે પૃથ્વીમંડળને તાબે કરનારા, શરીર ઉપર ચક્રવર્તીના લક્ષણોને ધારણ કરનારા એવા તમારા જેવા રાજાઓના અસાધારણ પ્રબળ પુણ્યબળને લીધે તે યક્ષકન્યાઓનાં હૃદયો તમારા તરફ ખેંચાય છે અને છેવટે તેણીઓ ગૃહિણીઓ થઈ રહે છે.

આ હકીકત, પેલા કાપાલિક પાસેથી સાંભળીને તે રાજપુત્ર અને તેના મિત્રો વિસ્મય પામ્યા. રાજપુત્રનું મન તે કન્યાઓને મેળવવા માટે તલપાપઠ થઈ ગયું. મોઢા ઉપરનો વિકાર કોઈ ન બાંધી બાંધ તેમ જરાક રોકીને અને થોડો વખત આડીઅવળી વાતોમાં વીતાવીને રાજપુત્ર પોતાને ઘેર ગયો. ઘરે ગયેલો છતાં તેનું-‘રાજપુત્રનું’ મન તો પેલી પાતાલ-

એ વખતે વંદાગિયો ભિક્ષવાધી-તેથી ભેટલી રજને લીધે સૂચું બિંબ મહાસુશીળતે બરાબર દેખી શકતું નથી, ગગનમાં હાથીના ઘાટનાં વાદળાં ચક્ષ્યાં, દિશાઓમાં પ્રતિકૂળ પવન વાવા લાગ્યો અને શકુનો બધાં ભેલટાં જ થયાં, મનનો ઉત્સાહ ભાંગી ગયો અને પગ લથડિયાં લેવા લાગ્યા.

આમ અપશકુનો ભેદને મિત્રોએ રાજપુત્રને કહ્યું: હમણા પ્રયાણ કરવું ઉચિત નથી તો પાછા વળો. વળી બીજે પ્રસંગે પ્રસ્થાન થઈ શકશે. કાપાલિક ગોઘ્યો: હો હો! આમ કેમ બ્યાકુળ થઈ ગયા? તમે ખરી વાત જ બોલુતા નથી. પાતાલયાત્રા વખતે આવાં જ શકુનો ઈષ્ટસિદ્ધિને સૂચવે છે એવો કલ્પનો પરમાર્થ છે. કદાચ તમોને વહેમ પડતો હોય તો આ અપશકુનો મારા ઉપર પડો-મને નહો. તમે તો વહેમ વગર ચાલ્યા આવો. મિત્રો રાજપુત્રને અનુસરનારા હતા તેથી રાજપુત્રની પાછળ પાછળ તેઓ પણ ચાલ્યા. ચાલતાં ચાલતા કેટલોક વખત પસાર થતા તે બધા વિંધ્યગિરિની તળાટીમા પહોંચ્યા.

ન્યા હરણા અને જંગલી પાસાઓ ક્યાં કરે છે, ઘણા સિંહો રખડ્યા કરે છે, ચોટા ચોટા સર્પો સરકયા કરે છે, વરાહો ઘરર ઘરર ગોઘ્યા કરે છે, હાથીઓ શુલ્લશુલ્લો છે અને હીપસાઓ ત્રાડો નાખ્યા કરે છે એવા અનેક પ્રકારના હિંસક પ્રાણીઓથી ભરેલા એ ઢુંગ્રમ પહાડ ભુધી પહોંચી પછી વિંધ્યાચલની મધ્યમાં પેઠા.

ત્યાં પણ ચાલતા ચાલતા પેહું યક્ષમંદિર આવ્યું. તેઓએ એ યક્ષમંદિરને લીધું. પગ ધોઈને એ બધા યક્ષમંદિરની અંદર પેઠા. કમળ વગેરે અનેક જાતનાં ફૂલોવડે યક્ષને પૂજ્યો અને બધાએ આદરપૂર્વક પ્રણામ કર્યા. ન્યારે સંધ્યા થવા આવી ત્યારે પાસેના ગોકુળમાથી એ કાપાલિકે ચાર ગોકસાને આપ્યા, બીજી પણ પૂજની સાધન-સામગ્રી તૈયાર કરી. એ રાજપુત્ર વગેરે ચાર જણાને અને ચાર ગોકસાને એક સાથે નવરાત્ર્યા અને યથોચિત રીતે ચંદનના છાટણાં છાંટી તે બધાને શણગાર્યાં. પછી કાપાલિકે, તે રાજપુત્ર વગેરેને કહ્યું: હો! હો! તમે અતુકમે એક એક ગોકસાને મારી પાસે લાવો, આ યક્ષની સામે ગોકસાઓનો ભોગ આપી દેવપૂજ કરી પછી પેલા ભોંયરાતું બારણું ઊઘાડીએ. પછી, કાપાલિકના મનનો ખરો અભિપ્રાય બોલ્યા વિના, ગોકસાઓની સાથે પોતાનો પણ ભોગ આપવાનો છે એ હકીકત સમજ્યા વિના અને પોતાના ભાવ્યના સ્વચ્છંદ ખેલનો વિચાર કર્યા વિના જ તે રાજપુત્રે અને તેમના મિત્રોએ જે ક્રમે કાપાલિકે ગોકસા લાવવાતું કહ્યું હતું બરાબર તે જ રીતે અને તે જ ક્રમે એ બધું કર્યું. ફક્ત શેઠના છોકરાને એ વખતે દયા આવી જતા તેણે કાપાલિકતું કહેવું ન માન્યું. એ શેઠના છોકરાને કાપાલિકે ઘણી ઘણી રીતે સમજાવ્યો “પણ અતિ આદર ઘણી વખત વહેમને વધારે છે.” એ ન્યાયે ન્યારે કાપાલિક શેઠના છોકરા પાસે કાલાવાલા કરવા લાગ્યો ત્યારે તેને એના કહેવા ઉપર વહેમ

કન્યાઓની જ હકીકતમાં તહીન થઇ ગયું છે. તેને જ ચિંતવતો તે કેમ બહુ ઊંઘતો ન હોય વા પરવશ ન પડી ગયો હોય એવો દેખાવા લાગ્યો. તેની એવી સ્થિતિમાં મિત્રોએ તેને પૂછ્યું: રાજપુત્ર ! બહુ અણમનો હો એવો આમ કેમ જણાય છે, તારા પોતાના શરીર ઉપર પણ કેમ ખીબાય છે ? શું પેલા કાપાલિકે બનાવી કાઢેલું એ પાતાલકન્યાઓનું વૃત્તાંત સાંભરી ગયું છે ? અરે ભાઈ ! એવા ફક્ત મૂઢ લોકોને લલચાવે એવા તડાકાઓ સાંભળી વિચ્છન્ન એવો તું પણ આમ થેલા જેવો થઈ ગયો છે, એ એક આશ્ચર્ય છે. રાજપુત્ર બોલ્યો: શું તેં એ કાપાલિકે ગપ્પું જ મારેલું ? તે મહાનુભાવને એવું જોઈ જોલવાનું શું પ્રયોજન ?

જેને કાંઈ લાલચ હોય વા સ્વાર્થ માટે કાંઈ લેવુંદેવું હોય એવો આસક્ત માણસ જોઈ પશુ જોલે એ માની શકાય, પરંતુ માત્ર ભભૂતિ અને હાડકાંથી સંતોષ રાખતા એવા એ કાપાલિકને જોઈ જોલવાનું શું કામ ? જુઓ તો ખરા, ડાહસદ્યા લોકો બંતે બેચેલી હકીકત ઉપર પણ પોતાની તરંગી ભાવાવડે અનેક પ્રકારના કુતર્કો કરી શકે લાવે છે.

રાજપુત્રને આમ કહેતો જોઈ પરમાર્થને સમજનાર મિત્રવર્ગ ચૂપ રહ્યો. હવે એક વાર રાજપુત્ર પોતે એકલો પેલા કાપાલિક પાસે ગયો. તે બંને વચ્ચે પરસ્પર જોડી થઈ. પ્રસંગ મળતાં જ રાજપુત્રે કાપાલિકને પૂછ્યું: હે ભગવન ! પેલા આપે કહેલા લેખરામાં કેવી રીતે પેસી શકાય ? વા એ પાતાલકન્યાઓને શી રીતે મેળવી શકાય ? મારું મન એ માટે ભારે આતુર બની ગયું છે તેથી એ કન્યાઓને મેળવ્યા વિના અહીં રહેતાં મને હમણાં હમણાં જરાય ચેન પડતું નથી, તો હવે મારે માટે શું કરવું ઉચિત છે ? કાપાલિક બોલ્યો:—રાજપુત્ર ! બહુ બડબડાટ કર્યોથી શું ? થોડા જ દિવસમાં તારું ધાયું કામ સિદ્ધ કરી આપીને તારું કુતૂહલ ન શમાવી દઈ તો મારું નામ પણ ન રાખું અર્થાત્ મારું નામ પણ ફેરવી નાખું. માત્ર ‘ માંગલિક કાર્યોમાં ઘણાં વિદ્યો નડે છે. ’ એ લોકપ્રવાદ પ્રસિદ્ધ છે, માટે તું તે તરફ—વિવર તરફ જવા માટે યજ્ઞ તૈયારી કર.

‘ તૈયાર થાઈ છું. ’ એમ કહીને રાજપુત્ર પોતાને ઘરે પહોંચ્યો. એકાંતમાં પોતાના મિત્રોને આદરપૂર્વક જોલાવ્યા અને તેમની સાથે સાદર વાત કરી. ભો ભો મિત્રો ! કાપાલિકના કથન ઉપર તમે શા માટે અવિશ્વાસ કરો છો ? તે સંબંધે શા માટે કલ્પનાઓનું બળુ ઊછું કરો છો ? તમે બધી રીતે મારા સહાયક બનો. હું પાતાલ તરફ જવા માટે તૈયાર થયો છું. રાજપુત્રનો આશ્ચર્ય જોઈ મિત્રોએ તેની વાત સ્વીકારી. પોતાની પાતાલયાત્રા સંબંધે રાજ વગેરેને કાંઈ પણ વાત કીધા કારણે વિના જ રાજપુત્ર અને તેના ત્રણ મિત્રો પોતાનો વેશ બદલાવીને રાત્રે તે કાપાલિકની સાથે નીકળી પડ્યા. તેઓ જરાક આગળ આજ્ઞા કે અપશુકન થયા:

એએ, એ સંબંધે ચોરનું ઉઠાહરણ કહી બતાવ્યું છે. શેઠનો છોકરો બોલ્યો: ચોરનું ઉઠાહરણ શું છે ? તે મને કહી સંભળાવ. સુમેઠ બોલ્યો: સાંભળ,

વસંતપુર નગરનો રાજા જિતશત્રુ પોતાની પટ્ટરાણીઓ સાથે ઝરુખામાં બેઠા બેઠા બધું બોધ રહ્યો છે. બરાબર તે જ વખતે ખેતરના ઝાંપા પાસે જ કોટવાળે એક નવ-જવાનને ચોરી કરતો પકડી રાબંને બતાવ્યો અને રાબંને તેને મારી નાખવાનો હુકમ આપ્યો. પછી તે ચોરને ફિદ્દા પડી ગયેલા મુળે જ્યારે મારી નાખવાની જગ્યા તરફ લઈ જવાતો એ રાણીએ જોયો ત્યારે તેણીને તેના તરફ ખૂબ દયા આવી. એણીને એમ થયું કે ‘સંસારના મુળો માથ્યા સિવાય આ ચોર ન મરે તો સારું,’ એમ વિચારી ફક્ત એક જ દિવસ માટે એને છૂટો કરાવી એ મહારાણી તે ચોરને પોતાના મહેલમાં તેડી ગઈ. સુંદરમાં સુંદર બહુમૂલ્ય સામગ્રીવડે તેને નવરાવ્યો, શરીરે અનેક પ્રકારનાં સુગંધી દોષા કર્યાં, ઉત્તમોત્તમ ઘરેણાં પહેરાવ્યાં તથા સરસમા સરસ લોજન કરાવ્યું—આ રીતે એ મહારાણીએ એ ચોરને માટે કુલ પાચસો રૂપિયાનો ખર્ચ એક જ દિવસમાં કરી નાખ્યો. ખીજે દિવસે ખીલ મહારાણીએ એ કરતા અધિક રીતે ચોરને રાખ્યો અને તે માટે તેણીએ એક દિવસમાં કુલ એક હજાર રૂપિયા વાવરી નાખ્યા. એ જ પ્રમાણે રાજાની ખીલ ખીલ રાણીઓએ પણ ઉત્તરોત્તર વધારે ને વધારે ખર્ચ કરી એક એક દિવસ માટે એ ચોરને મોજમજા મણાવી. છેવટે છેલ્લે દિવસે રાજાની એક ઘરડી રાણીએ રાજાની પાસે વિશેષ આશ્રહથી વિનંતિ કરી તે ચોરને અભય આપાવ્યું—તેની મારવાની સજા રદ કરાવી અને ટાંઠા ભાત વગેરે એવું વાસી લોજન જમાડીને તેને જ્યાં જવું હોય ત્યાં જવાને વિદાય કર્યો.

આ તરફ જે જે રાણીઓએ એ ચોર માટે જે કાંઈ કરી બતાવ્યું હતું તે બધીએ ભેગી થઈ તે બાબત પરસ્પર વાત કરવા લાગી. અરે એક કરતાં ખીલએ અને ખીલ કરતાં ત્રીલએ એમ ઉત્તરોત્તર એ ચોર માટે વધારે ને વધારે ધન ખર્ચ્યું છે ત્યારે આ ઘરડી રાણીએ તો એ માટે કાંઈ ખર્ચ્યું નથી. આ વાત સાંભળી એ ઘરડી રાણી બોલી: આમ આપણી મેળે આપણાં મંગળ ગાવા-વખાણ કરવા-થી શું ? આપણે આ જ વાત એ ચોરને જ બોલાવી પૂછીએ જેથી ‘કંઈ રાણીએ વધારે કર્યું છે ?’ એની નક્કી ખબર પડી જાય. પછી એઓએ ચોરને બોલાવી ઉપલી વાત પૂછી. ‘અરે ! કંઈ રાણીએ તારા માટે વધારે કર્યું છે ? સાચું કહે.’ ચોર બોલ્યો: મારે મરવાનું જીવું જ હતું. એ ભયને લીધે હું જ ગભરાયેલું હોવાથી પટ્ટરાણીથી માંડી જે જે રાણીઓએ મારે માટે જે કંઈ કર્યું છે તે, મૂંઝવેલું મનુષ્યની પેઠે હું કર્યું જ નહીં શક્યો નથી—અનુભવી શક્યો નથી પરંતુ જ્યારે આ વૃદ્ધ માતાએ મારી સજા રદ કરાવી મને નિર્ભય કર્યો ત્યારે તેણીએ મને જે કાંઈ ખાવાપીવાનું આપ્યું તે મારા કોઠામાં અમૃત જેવું લાગ્યું, હું છોડ્યો

પડ્યો અને તેથી શેઠના છોકરાએ એ કાપાલિકતું કહેણ હરગીજ ન માન્યું. પછી પોતાના મંત્રની સિદ્ધિ માટે થોભી જઇને એક બોકડો અને શેઠનો પુત્ર એ બેને છોડી કંઇને બીજા ત્રણે બોકડા તથા રાજપુત્ર, પુરોહિતપુત્ર અને સેનાપતિપુત્ર એ ત્રણે જણાને કાપાલિકે મારી નાખ્યા. એ રીતે રાજપુત્ર વગેરેનાં માથા વધેરીને કાપાલિકે પૂજાનો વિધિ પૂરો કર્યો અને પછી તે, શેઠના છોકરાને પરાણે મારવા ઉઠ્યો. એટલામાં પેલો ચક્ષુ બોલ્યો-અરે દુષ્ટ કાપાલિક ! જેણે તારા કહેવા પ્રમાણે નહીં કરીને આ બોકડાનો વધ ન થવા દીધો એવા આ રંક શેઠસુત્રને તું બે હણીય તો એ ચોક્કસ છે કે તું આજે હતો ન હતો થઈ જઈશ. પછી કાપાલિકે એ શેઠપુત્રને છોડી દીધો. ત્યારબાદ હે અધમ પાપી પાખંડી ! આ પ્રકારના રાજપુત્ર વગેરે રત્ન જેવા ત્રણ પુરુષોને હણીને તું કેટલુંક વધારે જીવવાનો હતો ? હે મારા પરમ હિતૈષી રાજપુત્ર ! હા, સકલ ગુણના નિધાન ! તું શા માટે બ્યર્થ રીતે મરણ પામ્યો ? ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે વિદ્વાપ કરતો અને ‘જાણે પોતાને નવો અવતાર મળ્યો છે.’ એ રીતે માનતો તે શ્રેષ્ઠિસુત, તે સ્થાનેથી ભાગ્યો. વિંધ્યની સીમાએ વટાવી જઈ કોઈ એક ગામમાં આવીને રહ્યો. ત્યાં તેને પોતાના મિત્ર-રાજપુત્રાદિક સાંભરી આવતાં વળી ભારે શોક થયો. ત્યાં તેને તેતું મૃતકૃત્ય-આરમ્બ વગેરે ક્યું અને પછી તે ગામમાં એ, કેટલાક દિવસ રહ્યો. ‘હું પાછો ફરીને રાજ વગેરે શી રીતે મોઢું દેખાડીશ ?’ ‘અથવા શું કહીશ ?’ એમ વિચારીને તે પૂર્વદિશા ભણી ચાલવા લાગ્યો.

ચાલતાં ચાલતાં માર્ગમાં એને પ્રવ્રજ્યા લેવાની વૃત્તિવાળો અને પ્રવ્રજ્યા લેવા માટે ઝુકે પાસે જતો ‘સુમેહ’ નામનો શ્રાવક ભેગો થઈ ગયો. એ બન્નેની વચ્ચે પરસ્પર વાતચીત થઈ અને એ રીતે રાજ ને રાજ વાતચીત કરતાં કરતાં બન્ને વચ્ચે સ્નેહ પશુ જામી ગયો. એક વાર સુમેહે તેને પૂછ્યું : હે ભદ્ર ! તું શા માટે ઉદાસ જેવો દેખાય છે ? કહેવાતું ‘છાતું ન રાખવાતું’ હોય તો જરૂર કહે. પછી આંસુઓવડે ભીંજાયેલી આંખો સાથે તેણે પોતાના મિત્ર રાજપુત્ર વગેરેનો વધ થયાના અખર કહી સંભળાવ્યા. શ્રાવકે કહ્યું : તે પેલા બોકડાને ખચાવ્યો તેના પુણ્યના કદપવૃક્ષતું ફળ તને આ લોકમાં જ મળી ગયું. નહીં તો તું પણ તારા રાજપુત્ર વગેરે મિત્રોની જેમ તે વખતે જ વધેરાઈ ભાત. નજરોનજર ફળ દેખાય છે ત્યાં પણ બીજું કાંઈ કહેવાતું બાકી રહે ‘ખરું’ ? ખરી વાત એ છે કે જીવતા હોઈએ તો બધું સારું લાગે છે, નહીં તો કાંઈ નથી. કહ્યું છે કે—

દિવ્ય વિલેપન, આભૂષણ, શયન, આસન, વસ્ત્ર, ભાત ભાતનાં લોજન, તંબોળ, ફૂલ, સુવાળી લાગે એવી પથારી, ઉત્તમ ઘર, ગાનતાન અને અલ્પંત મનોહર રૂપવાળી સ્ત્રીનાં કટાક્ષબાણ, એ બધી વિલાસની સામગ્રી પણ, જે મરવાની અણી ઉપર છે તેને શોડો પણ સંતોષ આપી શકતી નથી. આમ છે માટે જ આગમના રહસ્યને સમજનારા જ્ઞાની-

કરો. ઈંદ્ર દેવતાને સંભારી લ્યો. બરાબર આ જ વખતે એક યુરુષ દોડતો આવ્યો અને બોલ્યો: રે રે દોડો દોડો, તમારા એ મોટા પુત્રને ભૂતનો વળગાડ ઘણો ત્રાસ આપે છે. આ સાંભળતાં જ આ બધું પડતું મૂંઝીને પલ્લીપતિ મેઘનાદ પુત્રની ખાસે દોડી ગયો, તેના ઘરના લોકો ગભરાયા. એ વખતે શેઠના પુત્રે એક જણાને પૂછ્યું: આ શું થયું? તેણે પલ્લીપતિના મોટા પુત્રને ભૂતનો વળગાડ છે એમ જણાવ્યું. પછી નવકારમંત્રનું માહાત્મ્ય ચિંતવતાં શેઠના પુત્રે તે માણસને કહ્યું: તો તમે મને પલ્લીપતિના ભૂત વળગેલા પુત્રને બતાવો. તેનો વળગાડ કાઢવા હું મારું વિજ્ઞાન બતાવું. તે માણસે આ વાત પલ્લીપતિને જણાવી. પલ્લીપતિએ પણ શેઠના પુત્રને તેડાવીને કહ્યું: હે મહારાજ! તારી ખાસે વળગાડ કાઢવાનું કાંઈ પણ વિજ્ઞાન હોય તો તેનો પ્રયોગ કરી મારા પુત્રને સાચો કર અને તે માટે જે કાંઈ સામગ્રીનો બપ હોય તે જણાવ કે જેને અમે જલદી લાવી આપીએ. શેઠનો છોકરો બોલ્યો: હે પહ્લીનાથ! ગભરાટ ન રાખો, વળગાડનો દોષ કાઢવા માટે કાંઈ બહારની સામગ્રીની જરૂર નથી, એમ કહી શેઠનો છોકરો નવકારમંત્રનો બપ કરવા લાગ્યો. કેવી રીતે?

એ શેઠનો પુત્ર નવકારનો બપ કરતો હતો ત્યારે તેની આંખોની કીકીઓ સ્થિર હતી અને આંખની પાંપણો નાકના ટેરવા તરફ ઢબેલી હતી, કુંભક કરેલા હોઈ પેટમાં પવનનો પ્રચાર વધારે હતો. ઇંદ્રિયો પોતપોતાના વિષય તરફ ન જતાં તદ્દન સ્થિર અને સ્મરસ થયેલી હતી. પંચપરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરવાની સાથે મોટો ભારે-અવાજ ઊઠેલો હતો. નવકારના એક એક અક્ષરનો બપ, ચંદ્રમામાંથી ઝરતા અમૃતના પ્રવાહના સમૂહ જેવો છે અને બાંહે કે એ અમૃતપ્રવાહ, ત્રણ જગતના હુ-ખ-હાવાનળને ઓળવી તાબવા માટે ઊઠેલો ન હોય-તત્પર ન હોય-વરસતો ન હોય. લાખો સૂરજના ચાર બાજુ ફેલાતા પ્રભાસમૂહ જેવા સ્ફાર પ્રભાચક્રવાળો, માનવોના શત્રુસમાન ભૂતપિશાચાદિકના દુષ્ટ ગણને દૂરથી નસાડનારો. એવો પંચપરમેષ્ઠિમંત્ર-નવકારમંત્ર છે, તેને-એવા અસાધારણ અને અનુપમ મહિમાવાળા તે નવકારમંત્રને ચોખીની જેમ નિશ્ચલ, નિભય અને નિઃશંક એવો તે મહાત્મારૂપ શેઠનો છોકરો જાપી રહ્યો છે, એટલી વારમાં તો બાંહે ઘ્રાંઠ ફાટે અને જેવો ભયંકર અવાજ થાય તે કરતાં પણ વધારે ભયાનક ચીસ પાડી પેલો ભૂત તે છોકરાના શરીરને તણ નાશી ગયો.

હવે પહ્લીપતિનો પુત્ર તદ્દન સાચો થઈ ગયો. પહ્લીપતિ મેઘનાદે શેઠના પુત્ર શંખનો વિશેષ આદર કર્યો અને તે હાથ બેઠીને બોલ્યો: હે મહાસત્ત્વ! તમે મારા પુત્ર ઉપર પરમ ઉપકાર કરીને મારા હૃદયને વશ કરી લીધું છે તેથી તમે હવે જે કાંઈ પણ કહો તે અમે તમને આપીએ. શેઠનો પુત્ર શંખ બોલ્યો: હે પહ્લીનાથ! તમે મારું આંગણું

ત્યારે જ મને લાગ્યું કે જીવલોકમાં વસું છું અને જાણે કે મારા બધા મનોરથ પૂરા થયા. તેથી મને એમ લાગે છે કે—‘મારે માટે આ વૃદ્ધ માતાજીએ જે કાંઈ કર્યું છે તેવું તમારામાંથી ખીલ કોઈએ નથી કર્યું.’ એવો મારો અભિપ્રાય છે. ચોરનો આ મત, તે બધી શાણ્ણીઓએ સ્વીકાર્યો અને તેમનો વિવાહ મંદી ગયો.

ચોરનું આ ઉદ્ધારણ આપીને પેલા સુમેહે તે શેઠના છોકરાને કહ્યું—હે મહાતુલાવ ! અલયદાન કરતાં બીજું કોઈ પણ ઉત્તમ કાર્ય નથી, માટે અલયદાનની પ્રવૃત્તિમાં જ બધી રીતે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. શેઠનો છોકરો જોલ્હો: એમ ફરીયા. વળી, બીજે દિવસે ‘ભર’ છે એમ ધારીને તે સુમેહે શ્રાવકે પેલા શેઠના પુત્રને નવકાર મંત્ર શીખવ્યો અને તેવું માહાત્મ્ય સમજાવતાં જણાવ્યું કે—સવાર, બપોર અને સાંજ એમ ત્રિસંધ્ય શેજ નવકારનો જપ કરતાં બધા પ્રકારના ઉપદ્રવો થઈ જાય છે. ભૂત, શાકિની, વાધ, વૈતાલ અને આગ વગેરેના બધા પ્રકારના ઉપદ્રવો નવકારનો જપ કરતાં ટળી જાય છે. શેઠના પુત્રે એ વાત માની લીધી. પછી સુમેહે શ્રાવક પણ પોતાના રસ્તે પડ્યો અને શેઠનો પુત્ર પણ બતાવેલી વિધિ પ્રમાણે એકાગ્રચિત્તે નવકારને ગણતો ગણતો બલધર દેશ તરફ ઉપજ્યો. તેને તે તરફ જતાં માર્ગમાં કેટલાક સાથીઓ પણ મળી ગયા. તે બધા સાથીઓ સાથે આલતાં આલતાં માર્ગમાં એક ઠેકાણે અકસ્માત્ તેને કિસાનાનું—બીલ લોકોનું—એક ધાડું ભેટી ગયું. એ ધાડાએ ચડાવેલાં પ્રચંડ ધનુષોમાંથી ફેંકાયેલા બાણો વાગતાં સુસાક્ષરોનાં માર્ગાં પૃથ્વી ઉપર જ્યાં ત્યાં વિખરાયેલાં પડ્યાં છે અને તેમના હાથની મૂઠીમાં રહેલી તરવાર વીંછતાં સુભટોના સાથે ને સાથે ત્રાસી ગયા છે એવા એ ધાડાએ તે શેઠના પુત્રને સાથ સાથે કેદી તરીકે પકડી લીધો અને તેમ કરી તેઓ પોતાની પક્ષી તરફ તેને લઇને ગયા. કિરાતના ધાડાએ પકડી આણેલું કેદીઓનું ટાળું પલ્લીપતિ મેઘનાદને સોંપી દીધું. મેઘનાદ જોલ્હો: અરે ! પકડાયેલા કેટલા જણ છે ? સિલ્લો જોલ્હો: દશ જણ છે. મેઘનાદ જોલ્હો: જ્યાં સુધી અગિયારમે જણ ન મળે ત્યાં સુધી તેમને તે બધાને બરાબર પૂરી રાખો. મારા મોટા પુત્રને ભૂતનો વળગાડ હતો, તે માટે મેં (મેઘનાદે) ચંદ્રિકા દેવીને અગિયાર જણનો લોગ આપવાની માનતા કરી અને પછી તે મારો ચોટો પુત્ર તદ્દન સાચો થઈ ગયો એટલે જ્યારે અગિયાર જણ થશે ત્યારે મારે દેવીની માનતા પૂરી કરવાની છે. ‘બેવી માલિકની મરણ’ એમ કહી તે સિલ્લોએ શેઠનો છોકરો સુઠાં તે દશે જણને હરમાં બરાબર પૂરી દીધાં.

વખત જતાં કોઈ પણ સ્થળેથી સિલ્લોએ અગિયારમા જણને પણ પકડી આવ્યો. પછી તે અગિયાર જણને નવરાત્રી, ધોળાં કપડાંની બેડી દરેકને પહેરાવી અને તેમને ચંદ્રિકા દેવીની આગળ આણ્યાં. માથું કાપનાર તરવારની પૂજા થઈ. પલ્લીપતિએ તરવારને હાથમાં લીધી અને તે અગિયાર જણને એમ કહેવામાં આવ્યું: અરે ! જીવલોકને સફળ

પોતાને ઘરે તેડી ગયા. તેને નવરાત્રી, ખૂબ આદરથી જમાડ્યો અને ઉચિત સેવાચાકરી કરી તેણે ઉચિત સન્માન કયું. પછી ઠેઠ વિજયવર્ધનપુર સુધી આવી તેઓ શાંખને સુખપૂર્વક મૂકી ગયા. છેવટે તેમની ક્ષમા માંગી પાછા પ્રયા.

શાંખ પશુ પોતાને ઘરે પહોંચ્યો. તેના માતા, પિતા વગેરે સ્વજનો તેને આનંદે બાણી આનંદ પામ્યા. પૂર્વની બધી હકીકત પૂછી. શાંખે પહેલેથી માંડીને પોતાના ઘરે પેસતાં સુધીના બધા સમાચાર કહ્યાં. આ સમાચાર રાજા, સેનાપતિ અને પુરોહિતને પણ સંભળાવ્યા. તેમને ચિત્તમાં ઘણા સંતાપ થયો અને એ રીતે એઓ શોચનીય દશાને પામ્યા.

આ તરફ પેલો શાંખ ગૃહસ્થાગી થયો અને ધર્મ, અર્થ, કામ એમ ત્રણે વર્ગની સાધનાથી સારા થયેલા જીવિતાના રૂળને લાંબા કાળ સુધી લોગવી મરણ પામ્યો. મરીને ભવનપતિ દેવોમાં એક પદ્મોપમના આશુધવાળો દેવ થયો. ત્યાં તેને પોતાના આગલો જન્મ યાદ આવ્યો અને એણે મનમાં બલ્યું કે આ દેવોની સમૃદ્ધિ મળી છે તે અભયદાનરૂપ કલ્પવૃક્ષનું રૂળ છે. દેવજન્મ પૂરો થતાં છેક છેલ્લી ઘડીએ તે દેવે કેવળ-જ્ઞાનીને પૂછ્યું હે ભગવન્ ! હવે પછી અહીંથી મરીને હું ક્યાં જન્મીશ ? કેવળી ભગવાન બોલ્યા- વિજયપુર નામના નગરમાં વિજયસિંહ રાજાની રાણી વિજયવતી દેવીનો તું પુત્ર થઈશ.

એ સાંભળીને તે મહાત્માએ એમ વિચાર્યું-‘ત્યાં રાજાને ત્યાં મને ‘અભયદાન દેવું’ વગેરે સારી પ્રવૃત્તિઓનો યોગ મળે એમ અગાઉથી કંઈક પ્રબંધ કરવા બેઠ્યો. આમ ધારીને તેણે પોતાના યોગ માટે જે પ્રબંધ કરવાનો હતો તે માટે રાજા વિજયસિંહને સ્વપ્નામાં કહ્યું. તમ્હારા સલાહવનની ભીંતો ઉપર કુશળ ચિત્રકારોદ્વારા આવી હકીકતવાળાં ચિત્રો ચીતરાવો: રાજપુત્ર, સેનાપતિપુત્ર, પુરોહિતપુત્ર અને શેઠનો પુત્ર એ ચારે જણા વિધ્યપર્વતમાં આવેલી ઘટ ઝાડીમાં રહેલા અને જ્યાં કોઈ જઈ શકતું નથી એવા યક્ષના મંદિરમાં ભિલા છે. એ મંદિરની પાસે આવેલા પેલા લોચરને ઉઘાડતાં પહેલાં પૂજનું બહાનું બતાવી અને એ ચારે જણાની પાસે યોગદા મંગાવવાનું છળ કરી પેલા કાપાલિકે તેમાંનાં ત્રણને મારી નાખ્યા, અને તેમાંનો એક શાંખ નામે શેઠનો પુત્ર છે તેણે એ કાપાલિકનું કહેલું ન માન્યું અર્થાત્ તે, લોગ દેવા માટે યોગદાને ન લઈ ગયો અને તેથી જ કાપાલિકના ધામાંથી તે બચી ગયો-ઈત્યાદિથી શરૂ કરી પછી એ શાંખ સુખે સુખે પોતાને ઘરે પહોંચ્યો.-આ બધી હકીકત આવે.’ આણું આશ્ચર્યકારક સ્વપ્ન બેઠ્યું રાજા વિજયસિંહ વિચારમાં પડ્યો. આ શું ? આણું તો મેં સાંભળ્યું નથી તેમ કીકું પશુ નથી. આ તો મેં કદી નહીં અનુભવેલું અને મારી પ્રકૃતિના વિકારથી ભુલી જ ભાવનું સ્વપ્ન બેસ્યું છે, એમ મને લાગે છે. અથવા એ એટલું બધું વધારે લાંબું

આપવાના હો તો આ રાંક જેવા દશે પરદેશી લોકોને અભય આપીને છોડી મૂકો. 'જેવી તમારી આજ્ઞા' એમ કહેતાં પહ્લીપતિએ એ દશે જણને ભાતું આપીને છોડી દીધા. શેઠના પુત્ર શંખને બંધુની જેમ જાણી-જાણે સગો ભાઈ સમજી તેની ખૂબ સેવાચક્રી કરી પોતાને ત્યાં કેટલાક દિવસ સુધી રાકી રાખ્યો અને પછી તેને હિરણ્ય વગેરે આપી, પૂજા-સત્કાર કરી પહ્લીપતિએ કહ્યું: હે ભાઈ! હવે તમે મારે લાયક કાંઈ આદેશ કરો-ફરમાવો કે હું શું કરું? શંખ જોલ્યો:—

હે પહ્લીનાથ! તમને હું શું આદેશ કરું? આવો પંચેન્દ્રિયપૂર્ણ દેહ પ્રાણી મહા-સુશીખતે મેળવી શકે છે. હવે એ દેહને થોડા કાર્ય-નહીં જેવા કાર્ય-માટે પણ હણી નાખવામાં આવે-હાય! હાય! એ તો મહાપાપ. એક જ કાંટો પગમાં ભોંકાય તોય આપણને કેવી અસહ્ય વેદના થાય છે તો જે પ્રાણીના ગળા ઉપર તીખી ધારવાળી પાણીદાર તલવાર ચલાવવામાં આવે છે તેની વેદનાને કોણ સમજી શકે? માણસ જેવું આપે છે તેવું જ તેને મળે છે, જવ વાવ્યા હોય તો તેમાંથી કદી પણ સાળ (ચોખા) થતી નથી, એમ છતાં મૂઠ લોકો જીવવધ કરીને-ખીજી જીવવું આશુખ્ય કાપી નાખીને તેવું કળ-પોતાને લાંબું આશુખ્ય મળે એવું શી રીતે ઇચ્છે છે? તમારી ઇચ્છા અખંડ સુખ, લાંબું આશુખ્ય અને પ્રિય જનોનો સ્થિર સંયોગ એ બધું મેળવવાની હોય તો તમે જીવહિંસાના વિચારને તો તદ્દન છોડી દો.

શંખે આ રીતે સમજાવ્યા પછી પહ્લીનાથે તેનું વચન સ્વીકાર્યું અને અભયદાન દેવાનું નક્કી કર્યું. કેટલાક દિવસ પછી શંખ પોતાના માતૃપિતાને મળવાને ઉત્સુક થયેલો પોતાના નગર ભણી આવ્યો. પછી વળી છેલ્લે જતી વખતે પહ્લીપતિએ વસ્ત્ર વગેરે કાશ તેના સત્કાર કર્યો અને તે દૂર સુધી વળાવા જઈ શંખને વિદાય આપી પોતાના ઘર ભણી પાછો ફર્યો. શંખ પણ આગળ આગળ પ્રયાણ કરવા લાગ્યો.

કેટલાક પ્રવાસીઓ શંખ સાથે હતા અને શંખ સહિત તે બધા એક સીમાસના ગામમાં ભાતું ખાવા બેસતા હતા એવામાં 'મારો મારો' જેવી ખૂબ મારતા અને વિવિધ હથિયારો સાથે આવેલા ચોરાઓ શંખને ઘેરી લીધા. એ વખતે હેશ પણ ગભરાયા વિના શંખ જોલ્યો. અરે! ધા ન કરતા, જે છે તે બધું લઈ લ્યો અને અમને છોડી દો. એમ કહ્યા પછી શંખ અને તેના સાથીઓને ચોરાઓ દ્વંડવ માંડ્યાં. એવામાં ચોરામાંના જ કેટલાકે શંખને જોળાયો અને જેઓ તેને દ્વંડવ હતા તેમને વાર્યા-અટકાવ્યા અને કહ્યું કે-આ તો તે જ મહાત્મા છે જેણે આપણને-અમને જીવડયા છે અને પેલા પહ્લીપતિના પંજામાંથી છોડાવ્યા છે, તો આપણે એને બોધને-જોળખીને હવે દ્વંડવ અનુચિત આચરણ ન કરવું ઘટે. ચોરા પાછા ફર્યા-ચોરાઓ દ્વંડવ બંધ કર્યું અને બિહદું તેઓ શંખને

મૂર્ખાં આવવાતું' કારણ પૂછવામાં આવ્યું. ત્યારે તેઓએ પણ જેમ રાજાએ કહ્યું હતું તેમ બધું કહી સંભળાવ્યું. પછી એ 'ધનપાલ' વગેરે બહુ પોતાના આશ્રિત મિત્રો સાથે પોતાના પૂર્વભવનો સ્નેહ આદરો આવે છે એ બાણી આંખમાં આનંદના આંસુઓ આણી રાજા એ ત્રણે જણાને આદરપૂર્વક ભેટી પડ્યો. તેઓએ હાથ જોડીને વિનંતિ કરી-હો દેવ ! આપણે બધા એક સરખી રીતે પ્રવૃત્તિ કરતા પૂર્વભવમાં ભગવાં હતાં છતાં તમે આવી રાજલક્ષ્મી કેવી રીતે મેળવી શક્યા ? રાજાએ તેમને અને બીજાઓને પણ જણાવ્યું કે, 'આ બધો પ્રતાપ અભયદાનરૂપ કામધેનુનો છે.' આ વાત આખા દેશમાં ફેલાઈ ગઈ એથી કરીને લોકોએ પોતપોતાની શક્તિવડે અભયદાનની પ્રવૃત્તિમાં પોતાના ચિત્તને એકાગ્ર કર્યું.

નવકાર મહામંત્રનું સ્મરણ કરીને રાજાએ સદ્ગુરુ પાસે શ્રી જિને કહેલા ધર્મને સ્વીકાર્યો, જિનનાં મંદિરો કરાવ્યાં, દીન અનાથ વગેરેને માટે લાખો વખત ચાલે એવી દાનશાળાઓ સ્થાપી અને જૈન શાસનનો મહિમા વધાર્યો. જ્યાં સુધી પોતાનો ભોગવટો હતો ત્યાં સુધીના ભૂમંડળમાં-પોતાના રાજ્યના સીમાસાઓ સુધી-એણે એવો હુકમ કર્યો કે-જે કોઈ પરાણે જીવવાત કરશે તેમનો બધાનો દંડ થશે અથવા તેમનું સર્વસ્વ પડાવી દેવામાં આવશે. એ પ્રમાણે પંડિતોએ વખાણેલું અને શરદ્ગુપ્તના ચંદ્ર જેવી નિર્મળ કીર્તિદ્વારા પાસવા જેવું રાજ્ય ભોગવતાં એક પ્રસંગે સભામાં ખેઠેલ રાજાના ચિત્તમાં ઉચ્ચ વૈરાગ્ય થઈ આવ્યો અને તે વખતે સભામાં ખેઠેલા લોકોને ઉદ્દેશી રાજા કહેવા લાગ્યો-અહો ! જુઓ તો ખરા આશ્ચર્ય કેટલું બધું ટૂંકું છે ? વિવિધ વિદ્યાસના વ્યાસંગનો અંત રસ વગરનો છે, શરીર તો અનેક રોગોથી ઘેરાયેલું છે, વૈભવનો વિલાસ તો ક્ષણ માટે દેખાઈ તુરત નાશ પામનારો છે-વીજળીના ચમકારા જેવો છે, મૃત્યુ તો તદ્દન પાસે જ છે, ધારેલા કાર્યોની તૈયારીમાં અનેક વિઘ્નો છે, સ્વજન પોતપોતાના કાર્યને સારુ જ આપણને અનુસરે છે, આપણે કરેલાં સારાં માકાં કાર્યોનું પરિણામ આપણે જ અનુભવવાતું છે-આમ છતાં પ્રમાદના ઘેનથી ઘેરાયેલો જીવ, પોતાના યોગ્ય સુખ માટે-ખીલ અસંખ્ય દુઃખો આવી પડવાનાં છે એનો વિચાર કર્યા વિના જ-દેખીતી રીતે ઇચ્છી વિરુદ્ધ એવી જીવને હણવાની પ્રવૃત્તિને આવરે છે. જીવવધ કરવો એ, એમ પણ વિચારતો નથી કે જે પોતાને પણ ગમતું નથી તે બીજાને કેમ કરાય ?

કોઈને પ્રિયનો વિરોધ પડાવવો તે, શુભસાની પેઠે અપ્રીતિકારક છે, રણસંગ્રામની પેઠે પ્રાણીઓને દુઃખ આપનારું છે અને અનંત ભવનું કારણ છે માટે સુખ-સમુદાયનો ઇચ્છક ભુધ પુરુષ જીવનો વધ ન કરે. જે કોઈ લાંબા સમય સુધી જીવવા ઇચ્છતો હોય તે શું વિષ-ઝેર ખાય ખરે ?

ખીબાથી-ખીબાની વાતોથી શું ? અમે-આપણે પોતે જ ચિત્તમાં નિર્દય છીએ, ગુહ-

યતિઓને સંયમ-સાધનામાં સહાયભૂત દાન દેતા વિશે સુખચરાજર્ણિની કથા.

કથા ૧૮ મી.

હેલાં પશુ આ હંકીકત સૂચવેલી છે કે-દાન, ઉપગ્રહ-સહાયતા કરનારું છે માટે અહીં પશુ એવા ઉપગ્રહકર દાન વિશે વાત કહેવાની છે. જે લોકો ધર્મિષ્ઠ-ધર્મપરાયણ છે તેમને સહાયક થાય એવું દાન વિશેષ ઇષ્ટ છે અર્થાત્ ધાર્મિક જનોને તેમની ધર્મસાધનામાં સહાયક થાય એવું દાન વિશેષ પ્રશંસનીય છે. જે લોકો બધી ભતની પાપપ્રવૃત્તિને તરોલા છે તે લોકોને ‘ધર્મિષ્ઠ’ સમજવાના છે અને એવા લોકો માત્ર સાધુસુનિરાજ છે, કારણ કે સુનિઓ જ બધી ભતની પાપપ્રવૃત્તિને સર્વ પ્રકારે તણ લઈ કેવળ શોક્ષ માટે પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે. એવા કેવળ શોક્ષાર્થે પ્રવૃત્તિ કરતા ત્યાગીઓને વસ્ત્ર, પાત્ર, ઔષધ, રહેઠાણ, સંશરો-પથારી, અન્ન અને પાણી વગેરે પદાર્થોને પૂરા પાડવાથી તેમની સંયમસાધનામાં સહાયતા મળે છે અર્થાત્ સુનિઓને વસ્ત્રાદિક પૂરાં પાડવા તેહું નામ ઉપજા છે ઉપગ્રહ કહેવાય છે. સુનિરાજોએ બંદે રાધવા વગેરેની પાપરૂપ ક્રિયાઓને તણ દીધેલી હોય છે માટે જ તેમને અન્ન, પાત્ર, વસ્ત્ર વગેરેની સહાયતા આપવાથી તેઓ સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, તપ અને વિનય વગેરેની પવિત્ર સંયમપોષક પ્રવૃત્તિઓને સુખપૂર્વક આચરી શકે છે-સાધી શકે છે. અન્ન પાન વગેરેના સાધન વગરનો ઢેહ, શોક્ષને અણુકૂળ એવી કેાઇ પ્રવૃત્તિ કરી શકતો નથી, માટે જ વસ્ત્ર વગેરેનાં દાનોને શોક્ષના સાધનરૂપ કહેવામાં આવ્યા છે. ધર્મપ્રવૃત્તિમાં પરાયણ સુનિરાજોને સહાયતા થાય એવી ક્રિયાઓમાં પરાયણ અર્થાત્ તેમને વસ્ત્ર-પાત્ર વગેરેના ધનની પ્રવૃત્તિને આચરતો શ્રાવક-ગૃહસ્થ પશુ સુનિરાજોના સંયમધર્મને ઉત્તેજન આપે છે અને એમ છે તેથી તે ગૃહસ્થ નિર્જરોનો ભાગી થાય છે અર્થાત્ સુનિરાજોના સંયમ ધર્મને ઉત્તેજન મળે એવું દાન આપનાર ગૃહસ્થના કર્મો નિર્જરી બાય છે-નાશ પામે છે. ચોરોને સહાયતા આપી, તેમની ચોરીની પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન આપનાર જો કે પોતે સીધી રીતે ચોર નથી, છતાં ‘ચોર’ ગણાય છે અર્થાત્ રાજપુરુષો તેને પશુ ‘ચોર’ સમજી પકડી લ્યે છે તેમ સાધુસુનિરાજોને સહાયતા આપી તેમની સંયમ-સાધનાને ઉત્તેજન આપનાર ગૃહસ્થ પશુ ‘સાધુ’ જેવો ગણાય છે. તેથી કરીને પાપમય પ્રવૃત્તિઓને સદા તણ દેનાર સાધુ-સુનિરાજને સર્વ પ્રકારે દાન આપવું અર્થાત્ તેમની સંયમ-સાધનામાં વિશેષ ઉત્તેજન મળે તે ભતહું દાન આપવું, ગૃહસ્થોનો પરમ ધર્મ છે અને એવું જ દાન, ભયથી ભરેલા સંસારસમુદ્રને પાર કરવા માટે નાવ જેવું છે. તપશ્ચર્યા, શીલ, ભાવના, બલ-આત્મશોધન માટેની શક્તિ, વિરતિ, ચિત્તનો નિયંત્રક અને સ્વાધ્યાય-એ બધા સંયમપોષક સાધનો છે. દાન વિના એ સાધનો સંયમને પોષણ

સ્થવાસ અનેક પ્રાણિયોની હિંસાની પ્રવૃત્તિને લીધે અશુભ છે એમ પોતાની બુદ્ધિથી સમજવા છતાં અને તેમાં વારે વારે વિપદા પડતી હોવા છતાંય તેને છાડતા નથી. 'હા ! મહામોહ-રાજનો પ્રભાવ !'

‘પણ અહીં જે સુનિરાભે છે તેમનાં ચરણક્રમણ પૂજવાં જેવાં છે, કારણ કે તેઓ પ્રાણિયો તરફ મન, વચન અને શરીરની પ્રવૃત્તિઓમા ‘અભય’ ને પાળે છે, અને કૂર-હિંસક-પ્રાણીઓ તેમને-સુનિરાભેને ત્રાસ આપતા હોય છે છતાંય તેઓ પોતાનો ભય ભય તો ભલે, મનમાં થોડો પણ રોષ આણતા નથી.

એ અભાગિયા ભવ ! ભવઘાત કરતાં જે થોડું સુખ જણાય છે તેને શું તું ક્રુષ્ સમજી બેઠો છે ? તું નિંદનીય ઇંદ્રિયોની તૃપ્તિ માટે જે નિંદનીય પ્રવૃત્તિ કરતો આવ્યો છે તેના પરિણામે તેં પૂર્વભવમાં અનંત દુઃખ ભોગવ્યું છે એ શું તને યાદ નથી ?

એ પ્રમાણે ઉદય પામેલા શુકલધ્યાનના પ્રયત્ન અસિદ્ધારા બધાં ઘાતી કર્મેન્ધનોને આ રીતે બાળી નાખનારો, ચતિના સુવેષને પહેરેલો, પવિત્ર ચારિત્રધરોમાં પ્રધાન એવો એવો એ ‘જય’ રાજ કેવળજ્ઞાનની લક્ષ્મીને પામેલો ભરતની જેમ વિહરવા લાગ્યો.

આ પ્રમાણે શ્રી કથારત્નકોશમાં અભયદાન સંબંધે
‘જય’ રાજર્ષિયું કથાનક ૧૭ શ્લોક સંપૂર્ણ.

અને એ રીતે પોતાનો સમય વીતાવે છે. એક વખત બ્યારે, તેણે લાંબા કાળે મેળવેલું ધન ખૂટી ગયું ત્યારે એ સંગમક વિચાર કરવા લાગ્યો: ‘ ધન એ તો મનુષ્યનું જીવન છે, ધન વગરનો માણસ જીવતો હોય છતાં તેને મરેલા જેવો સમજીને બધા તેનું બધે સ્થળે અપમાન કરે છે, પોતાનો સગો બાપ પણ નિર્ધન માણસને ગણતો નથી, પોતાની સગી સ્ત્રી પણ નિર્ધન માણસની દરકાર કરતી નથી, સુધી-સમજદાર-લોક નિર્ધનને લેખામાં ગણતા નથી અને સગો દિકરો પણ નિર્ધન માનવનો આદર કરતો નથી. અર્થાત્ સંસારમાં બધે ઠેકણું નિર્ધન જનની માઠી દશા થાય છે. ’ આમ વિચારતાં તે સંગમકને એમ થયું કે-લાવને ત્યારે ધન ખૂટી જવા આભું છે ત્યારે મારો બાપદાદાના વારાથી આલ્યો આવતો એવો વહાણવટાનો બ્યવસાય શરુ કરું અર્થાત્ હરિયામાં વહાણોદ્ધારા પ્રવાસ કરી દેશદેશાંતરમાં પહોંચી વ્યાપાર ખેડું અને ધનને કમાઈ લાવું. આમ વિચારીને તે સંગમક નામના હરિયાઈ વેપારીએ વહાણને તૈયાર કરાવ્યું. તેમાં વિવિધ પ્રકારનાં કરિયાણાં ભર્યાં. વહાણને હંકારનારા બલાસીઓ તૈયાર થયા. સંગમક પોતે નાકી કરી, ખવિત્ર થઈ, દેવશુરના ચરણકમળને પૂજી અને સમુદ્ર-પ્રવાસને લગતું બધું કામકાજ બરાબર પતાવી દઈ સારું સુહૃત્ આવતાં વહાણ ઉપર ચડ્યો.

ઊંઘા કરેલા ઊંચા કૂપરથલો ઉપર પહોળા પહોળા સઢો પવનથી ફૂલી ગયા છે, વાયુના વેગને લીધે આગળ ને આગળ ધકેલાઈ રહ્યું છે એવું એ વહાણ બહુ દે હસતું ન હોય એવા પહોળી પાંખવાળા પક્ષી જેવું લાગે છે. મોટા મોટા આવશ્યક-હલેસાંના વહેવાને લીધે વેગ ઉપજી થતાં મોટા મોટા તરંગો ઉછળી રહ્યા છે એવું એ વહાણ સામે કાંઠે જવાની હોંશને લીધે વેગથી કુમણ-ગતિ કરવા લાગ્યું છે-કેમ બહુ ઊડતું ન હોય. વહાણમાં મંગળ વાળાં વાગી રહ્યાં છે તેનાથી ફેલાતા પડછંદાને લીધે ચારેકોર વધારે ને વધારે ગાજી રહ્યું છે અને ગતિ કરવાની ઝડપને લીધે સથંક થયેલી જહદેવતાના મનમાં ડર પેસી ગયો છે. આ પ્રકારનું તે વહાણ, અનુકૂળ પ્રથંક પવનનો સપાટો લાગતાં મોટા મોટા શઢો ખૂબ ખૂબ પહોળા થતાં અને પવનના વેગથી વહાણની ગતિ વેગવાળી થતાં હરિયાને કાંઠે આવી પહોંચ્યું. વહાણ કાંઠે આવતાં લંગરો નખાયાં, સઢો સંકેલાઈ ગયા, હોડીના બધા માણસો કાંઠે ઊતર્યા, વહાણમાંથી કરિયાણાં ઉતારીને બજારમાં પહોંચાડ્યાં. કરિયાણાંના આહુકો આવી પહોંચ્યા, લેવડદેવડ થઈ, બધા કરિયાણાં વેચાઈ ગયા અને તેને બદલે બીબાં કરિયાણાં ખરીદ્યાં. આ વેપારમાં તે સંગમકને સારી કમાણી થઈ. બ્યારે ‘ લે-વેચ ’નું બધું કામ પૂરું થઈ ગયું ત્યારે સંગમકે પોતાનું વહાણ તૈયાર કરી પોતાના દેશ તરફ હાંકી મૂક્યું. હવે બ્યારે તે બરાબર મધ્યહરિયે આવ્યો ત્યારે તેનાં નશીબ અવળાં થયાં, મોટા પર્વતના શિખર જેવું એક મોટું સ્વિલપટલ-હિમનો પહાડ-હરિયામાં ગતિ કરતા સંગમકના વહાણની સામે આવ્યું. આ વખતે કૂપરથલના

આપી શકતાં નથી માટે દાન અવશ્ય સારી રીતે દેવા જેવું છે અને એમ છે તેથી દાનની પ્રવૃત્તિમાં સદા પ્રયત્ન કર્યા કરવો એ વિશેષ યોગ્ય છે. વળી તે દાન ચાર પ્રકારનું છે. દાયકશુદ્ધ, આહકશુદ્ધ, કાળશુદ્ધ અને ભાવવિશુદ્ધ-આવું શુદ્ધ દાન જ દાતાને બહુ ફળ આપે છે. જે દાતા દાન કરતી વખતે ભક્તિ અને શ્રદ્ધાથી રોમાંચિત હૈ-વાળો થતો હોય અર્થાત્ દાન દેતી વખતે રોમાંચ-રોમેરોમે આનંદ-અનુભવતો હોય, અભિમાન વગરનો હોય અને ક્રૂર પોતાનાં કર્મો નિર્જરી બદ-નાશ પામે તે માટે જ સાધુમુનિરાજને કહેવે-અર્પે એવી જ વસ્તુઓનું દાન આપતો હોય તે દાતાનું દાન ‘દાયક-શુદ્ધ’ કહેવાય. દાન લેનાર મુનિરાજ અતિથિ પશુ પોતાની સંયમસાધનામાં એક ચિત્ત હોય, મમત્વ વગરના હોય અને કષાય-ક્રોધ-માન-માયા અને લોભ વિનાના હોય અર્થાત્ આ ભતના ગુણવાળો, દાનનો આહક મળે તો જ તે દાન ‘આહકશુદ્ધ’ કહેવાય. સાધુમુનિરાજને જે વસ્તુ જે સમયે ખપતી હોય તે વસ્તુ-વસ્ત્ર અન્ન વગેરે-તે જ વખતે આપવામાં આવે તો તે દાન નિશ્ચિત રીતે ‘કાલશુદ્ધ’ ગણાય. દાન દેનાર એવો વિચાર કરે કે-મારે જે દેવાનું છે તે ઉત્તમ છે અને તેને લેનાર પાત્ર પશુ ઉત્તમ છે એથી મારો ગુહસ્થાશ્રમ સદ્ગુણ-ધન્ય થયો છે અર્થાત્ દાતાના આવા સંકલ્પ સાથેનું દાન ‘ભાવશુદ્ધ’ કહેવાય. દેય પદાર્થો ઉર્જમ અને ઉત્પાદનાના દોષ વગરના હોય, સંયમની વૃદ્ધિ કરનારાં હોય અને દેનાર તથા લેનાર બન્નેને પ્રીતિ પમાડનારા હોય તેવા પદાર્થો કુશળ પુરુષોએ દાનમાં આપવા ભોધ્યો. વધારે શું કહીએ ?

જે મુનિજન આત્માર્થ માટે પૂરી નિષ્ઠાવાળો છે અને તેને માટે જ સારી રીતે અનુ-દાન કર્યા કરે છે તેવા મુનિજનને ભક્તિપૂર્વક અશન, વસ્ત્ર વગેરેનું દાન આપનાર દાતા, ‘સુજન્ય’ ની પેઠે સુખ પામે છે.

તે સુજન્યની કથા આ પ્રમાણે છે—

ઘોટા ઘોટા હબારો મહેલોવડે શોભાયમાન, ઈશ્વાકુવંશના રાજા વિજયરાજના બાહુબળને લીધે પ્રતિપક્ષના ભય વગરની, ધન, ધાન્ય અને સુવર્ણથી સંપન્ન પ્રજા જેમાં વસેલી છે એવી કૌશલ દેશના મંડનરૂપ અયોધ્યા નામે નગરી છે.

એ અયોધ્યા નગરીમાં મુનિજનના બાંધવ એવા યુગાદિજિને નિર્દોષ રાજ્ય કંથું હતું અને નિર્દોષ પ્રત્યક્ષા સ્વીકારી હતી એવી તે અયોધ્યા નગરીનું શું વર્ણન કરવું ?

તે જ નગરીમાં નિત્ય વાસ કરનારો, સ્વભાવે વિવેકી એવો સર્ગમંડ નામે નાવા વલ્લુક-હોડીઓદ્વારા દેશદેશાંતરમાં વેપાર એકનારો-પોતાની કુલપરંપરાથી ચાલતા આવતા એવા વેપારવડે-હોડીઓદ્વારા વેપાર કરવાની પ્રવૃત્તિવડે પોતાની આર્થિકા અદાવે છે.

લાગવાથી બહુ જ યાત્રી ગયો છે છતાં ધૈર્યના ટેકાને લીધે તે, ભૂખ અને તરસની શાંતિ માટે ક્ષણ અને કંઈ વગેરે ખાવાનું અને પીવાનું પાણી શોધવા સારુ પહાડની કુબેરોમાં આમતેમ ભ્રમતા હતા એવામાં તેણે એલચી, લવિંગ, નાળિયેર, કેળ અને ફલુસ વગેરેનાં ફળોથી લચી ગયેલી એવી એક વૃક્ષઘટાને દીઠી. એમાં સુંદર ફળવાળાં વૃક્ષોને ભેળને એને પાછી જીવવાની કંઈક આશા બંધાઈ. એ વૃક્ષઘટાની પાસેના સરોવર તરફ જઈ તે ‘સંગમકું’ હાથ પગ મુખ ધોયાં અને પછી તે, વીણી લાવેલા ફળોને ખાવા ગેઠા. પોતાને ગમે તેવાં ફળોની ખાદ્યસામગ્રી ચેળવીને તે ‘સંગમકું’ ખાવાની શરૂઆત કરતાં પહેલાં પોતાના ઇંદ્રિય અને શુરતું સ્મરણ કરવા લાગ્યો અને આમ વિચારવા લાગ્યો—

“એ કે આ અરણ્ય, મનુષ્યના પગલાં વિનાશું છે, કારણ કે અહીં ભયાનક સિંહ, હરણ, વાઘ, જંગલી હાથી, રિંછ અને હુંદારા લીલો રહે છે તેથી કોઈ માનવ અહીં પેસવાની હિંમત કરતો નથી, તો પણ કોઈ માનવ મારી પેઠે પ્રતિકૂળ ભાગ્યને લીધે અનિદ્રને પામેલો એવા કોઈ પણ રીતે અહીં આવી ચડે તો તેને દાન દઈને મારે આ ફળો ખાવાં ખાવે એ વિશેષ ચોગ્ય છે. અતિથિઓને આપ્યા પછી જે વધે તે જ ખાધું ‘ખાધું’ કહેવાય, તે જ વૈભવ ખરો કહેવાય, જે પોતાના બધા લોકોને સામાન્ય હોય અર્થાત્ જેનો ઉપભોગ બધા લોકો એક સરખી રીતે કરી શકતા હોય, એમ હું માનું છું. આદિ અને અંત વગરના આ સંસારમાં શું પ્રાપ્ત થયું નથી ? અથવા ક્યા ક્યા ભોગો ભોગ્યા નથી ? મને શંકા રહે છે કે—પરોપકાર સિવાય આ સંસારમાં આ જીવે શું નથી કયું ? અર્થાત્ પરોપકાર સિવાય આ જીવ બધું જ કરી ચૂક્યો છે, તો હે હૃદય ! તું ભૂખથી આકુળઆકુળ થઈ ગયેલું છે છતાં ક્ષણગર માટે પણ દીનતા ન પામીશ. આ પ્રશ્નને અતિથિ-ને દાન કરવું એ સુખના નિધાન જેવું છે. એ રીતે તે ‘સંગમકું’ મહાત્મા વિચાર કરે છે અને એનું આત્મવીર્ય અતિથિ તરફના શુદ્ધ સદ્ભાવને લીધે ઊછળી રહ્યું છે. આ પરિસ્થિતિમાં તે, અતિથિને ભેવા માટે આરે દિશાઓ તરફ નજર માંડી રહ્યો છે અને તેની દાનભાવના અખંડ વહી રહી છે. એટલામાં એક હરણ, સંગમકુંને ભોજનની તૈયારી કરતો ભેળને મન અને યવનતા વેગને પણ ટપી ભય એવા વેગથી પૂર્વ દિશા તરફથી ત્યાં આવી પહોંચ્યું. હરણને ભેળને સંગમકુંને વિચાર આવ્યો કે—હું કોણને ભય પમાડતો નથી છતાં આ હરણ કેમ આમ ભયભીત થયેલું જણાય છે, અથવા હરણની ચેષ્ટા ભેળનાં તે ઉદ્ભ્રાંત નથી છતાં તે શા માટે દોડે છે ? અથવા આ પશુભતિ સ્વભાવથી જ ખીકણુ હોય છે. એમ એ વિચાર કરે છે એટલામાં તેની પાસે તત્ક્ષણ, માથા ઉપર ધોળા છત્રને ધરેલો એવો એક મહાતપસ્વી આગી પહોંચ્યો, બંને કે પ્રત્યક્ષ સંદર્શકમાર ન હોય. એ તપસ્વીની આગળ આગળ એનો વિજયધોષ કરતા કરતા અને એના ચરિત્રની વિજય ગાથા ગાતા ગાતા વિદ્યાધર ચારણો આલતા હતા. પેલા હરણે આ મહાતપસ્વીને

ઉપરના ભાગમાં બેઠેલા અને આંખમાં બરાબર ખાસ પ્રકારનું અંજન આંછીને સમુદ્રમાં વસતા હુદ્દ મગરો વગેરે તરફ ક્યાન રાખતા એવા નીળામગ્નો, વહાણુની સામે ધસ્યો આવતો અફળાવાની તૈયારી કરતો બરફનો પહાડ ભેતાં જ કહ્યું:

અરેરે ! પ્રલયકાળે ફોલ પામેલા પુષ્કરાવર્ત મેઘ જેવી ગંભીર ગર્જનાવાળાં (વાળં) વગાડો અર્થાત્ ભયસૂચક વાળં વગાડો, અશિન્નતાલાના સમૂહથી આત્મ એવાં અશિતેલો-ગરમ ગરમ તેલો દરિયામાં ફેંકો, ફર ફર સુધી પાણીના સમૂહને ઉછાળતો ભણે કે સૂર્ય અને તારાના સમૂહ સાથેના આકાશને ભરી દેવા માટે ઊંચે ઉછાળતો ન હોય એવો ‘તિમિંગલ’ નામે હુદ્દ જલચર પ્રાણી આ સામે ધસ્યો આવે છે અને એ આપણે સારૂ ફોમંકર નથી.’ માટે એને અટકાવવા માટેના યોગ્ય એવા બધા ઉપાયો કરો, સ્મરણ કરવા યોગ્ય પોતપોતાના ઇષ્ટદેવોનું સ્મરણ કરો. હંબુ આટલું જ બોલીને તે નીળામગ્નો ભેલતો અટક્યો તેટલામાં જ સામે ધસ્યા આવતા તિમિંગલની પેઠે તે જ વહાણુની પાછળ બીજો એવો હુદ્દ જલચર પડ્યો અને વહાણુને ભેખમમાં નાખ્યું. ત્યાર પછી હુદ્દયમાં વિશેષ કરીને ભયભીત થયેલો અને જેણે જીવવાની આશા તણ દીધી છે એવો એ નીળામગ્નો ફરી વાર બોલવા લાગ્યા: “હે હે ! હોડીમાં બેઠેલા માનવો ! હવે જીવવાની આશાની વાત પણ મૂકી દો, તમારા ઇષ્ટ દેવોને યાદ કરો, બે કૃતાન્તો-જમો-ની વચ્ચે સપડાયેલા અર્થાત્ વહાણુની આગળ અને પાછળ એમ બે તરફ હુદ્દ જલચરરૂપ જમ ધસ્યો આવે છે તેથી હવે આપણી બચવાની-આમાંથી છૂટવાની-આશા નથી.” જ્યાં એ નીમાભે આટલું જ બોલ્યો ત્યાં તે પ્રલયકાળે ત્રણે જગતને કેળિયો કરી જનાર યમના મોટી બબેલ જેવા ભયંકર સુખવાળા એક તિમિંગલે તે વહાણુને આગલા ભાગમાં પોતાના જહાજમાં લીધું અને બીજા તિમિંગલે વહાણુના પાછલા ભાગને પોતાની દાઢમાં લીધો. એ રીતે એક તિમિંગલ આગળ અને બીજો પાછળ એમ વહાણુની બન્ને બાજુએ બે તિમિંગલો લાગ્યા અને વહાણુને આમથી તેમ આગળ પાછળ ખેંચવા લાગ્યા. એ વહાણુને આમ તેમ ખેંચતા એ બે તિમિંગલોની આંખની પાંપણો ઊંચી નીચી થતાં પણ ભયાનક અવાજ થાય છે અને તે અવાજને લીધે વહાણુમાં રહેલા વાણુતરો ભયભીત બની કકળાટ કરી રહ્યા છે. વહાણુમાં રહેલા નોકરો વિહ્વલ થવાથી તેમની ચેત્રાઓ પણ ઠેકાણુ વગરની થવા લાગી છે અને તેઓ કાચર બની ભયને લીધે થરથરી રહ્યા છે. એવી હાલતમાં એ વહાણુના સો ટુકડા થઈ ગયા. સાથવાની મૂઠી જેમ હવામાં ઊડી જાય તેમ હોડીમાં બેઠેલા બધા માણસો નાશ પામ્યા. પેલો ‘સંગમક’ વહાણુવટીને પણ ભાગ્યયોગને લીધે કેસ કરીને એક પાટિયાનો ટુકડો મળી ગયો અને મોટા મોટા તરંગોથી ખેંચાતો ખેંચાતો તે કેટલાક દિવસો પછી સમુદ્રકાંઠે આવેલા ‘સુવેલાચક્ષ’ નામના પર્વતની પાસે આવી પહોંચ્યો. મોટા મોટા તરંગોના ધક્કાઓથી ધકકેલાઈને કાંઠે આવેલો તે ‘સંગમક’ ઘણું પરિશ્રમ

મહાભાગ્યવંત છે. કામધેનુ, ચિંતામણિરત્ન અને કલ્પવૃક્ષના પશુ પ્રભાવને અભિભવ પમા-
કનાર એવા આ રાજર્ષિ મુનિને અમંગળિયા લોકો તો એવા પશુ પામતા નથી તો
પારશુ તો શી રીતે કરવી શકે ? તે સમસ્ત જગતમાં ખ્યાત થયેલા આ મહાનુભાવ
વિશે સાંભળ્યું નથી ? સંગમકે કહ્યું ધ્રુવક સૂર્યને ભેઈ શકતું નથી શું એટલા માત્રથી તે
સૂર્ય સમસ્ત જગતમાં ખ્યાત નથી હોતો ? હું કહું છું કે—હો બાંધવ ! સર્વ પ્રકારે કાનમાં
અમૃત વૃષ્ટિ જેવું એ મુનિનું સ્વરૂપ મને કહી સંભળાવ. માગધ બાલ્યો : એમ કહી છું
એટલે એ રાજર્ષિની વાત કહું છું, સાંભળ—

ઘણા રત્નોથી ભરેલા વૈતાલ્ય પર્વત તરફ આવેલી દક્ષિણ શ્રેણિનો દ્વાપરી
અને પુષ્પ વગરના માણસોને હલેલ એવા ‘ગગનવલ્લભ’ નગરનો રાજા અનંતવીર્ય
નામે વિદ્યાધરનો અકવર્તી છે. પોતાની રાજધાનીમાં એ, ખીલેલા કમળના માન જેવી
લાંબી આબવાળી, રૂપ-લાવણ્યમા દેવાગનાઓ કરતાં પશુ ચડિયાતી અંતપુરની પોતાની
રાણીઓ સાથે જેમ દેવલોકમાં ધર વિલસે છે તેમ વિલાસ કરતો પોતાનો વખત લીતાવે
છે. તેને બધા પ્રકારની કળાઓમાં કુશળ અને જેમણે બધી વિદ્યાઓ સિદ્ધ કરી છે એવા
મહાભગવાણ બે પુત્રો હતા. એક મેઘનાદ અને બીજો સિંહનાદ. પ્રથમ પુત્ર યુવરાજ-
પદે સ્થાપિત હતો અને બીજાને ક્રિયા તરીકે રાખેલો હતો. દિવસો જતાં પૂર્વ કર્મના
વિપાકને લીધે નાના છેકરાનું શરીર કોઠ થવાથી બગડી ગયું. કોઠ ઉપર અનેક પ્રકારે
ઔષધ વગેરેના પ્રયોગો કર્યા છતાં તેમાં થોડા પશુ ફેર ન પડ્યો. જોથી જોના પિતા
અનંતવીર્ય ભારે ખેદ પામ્યો. પુત્રને ઇવવાની આશા ન રહી. દુઃખથી ખીડા પામેલા એ
વિદ્યાધર નરેન્દ્રે (અનંતવીર્ય) હવે એ કોઠને મટાડવા માટે મંત્ર અને તત્ત્વના પશુ
ઉપચારો કર્યા. એ ઉપચારોથી તો બિલકુલ તે વ્યાધિ (કોઠ) વધારે વધ્યો. ભારે શોકને
લીધે ગળગળા થઇ ગયેલા અને રોતા તે અનંતવીર્ય રાજાને ‘પ્રક્ષિપ્તિ’ નામે મહાવિદ્યા-
દેવતાએ શોક કરતો અટકાવવા આ પ્રમાણે કહ્યું : “લો એચરના રાજા ! તું ગૌરવશાળી
વિદ્યાધરના વંશમાં સહજ એવી ધીરજને છોડીને સાધારણ-આત્મ માણસની પેઠે આ રીતે
ખેદ શા માટે કરે છે ? પૂર્વે કરેલાં દુષ્કૃતોનું ફળ કોને નથી ભોગવવું પડતું ? શું તે
એવો દેવ, દાનવ વા યુદ્ધ તીર્થંકર ભગવાન બોધા છે વા સાંભળ્યો છે કે જેણે પૂર્વ કર્મોનું
ફળ ન ભોગવ્યું હોય ? પૂર્વ કર્મોના ફળ ભોગવતાં સૌના હાલ સરખા હોય છે છતાં તું
આ રીતે શા માટે સંતાપ કરે છે ? આ મહાનુભાવ (તારો નાના પુત્ર) પૂર્વજન્મમાં કુંચીપુરના
રાજા શ્રીભર્મનરેન્દ્રનો પુરોહિત હતો. તે વખતે તેના ઉપર લોકોનો ખૂબ રાગ હતો અને
તેથી લોકો તેની વિશેષ પૂજા કરતા, આને લીધે તે પુરોહિતમાં ભારે અભિમાન આવ્યું
અને આઠે પ્રકારનો મદ તેના ઉપર ચઢી બેઠો. એ પ્રસંગે એક વાર માસોપવાસી સનન્ટુમાર
મુનિ, માસખમણના પારણા નિમિત્તે તેને ઘરે આવ્યા તે વખતે તે, પોતાને ઘરે ભોજન

માર્ગ દેખાડ્યો છે, એ રીતે એ તપસ્વી જાણે કે બળદેવની શોભાને ન પામ્યા હોય એવા જણાતા હતા. આ પછી ‘સંગમકે’ તે મહાતપસ્વીનું માહાત્મ્ય જણ્યું અને હરણના આવવાને પરમાર્થ પણ સમજાયો. સુનિને જોઈને તેને અપ્રાસર્પૂર્વ-કેઈ વાર પહેલાં નહીં થયેલો-હવે થયો અને તે, રામાંત્ર થવાથી વિશેષ શોભાપ્રમાણ જણાવા લાગ્યો. ‘આપને સ્વાગત છે’ એમ બોલતો તે સંગમક, પેલા મહાતપસ્વીની સામે સાત આઠ પગલાં ગયો અને તેમના ચરણકમળને પ્રણામ કરી પોતાના માટે તૈયાર કરેલાં અને પોતાની નિષ્ણએ આણેલાં તે કેળાં વગેરે પોતાની પાસેનાં કૃણાદાસ તેમને પ્રતિલાભ્યા અને પછી સુનિને વદના કરી. પરિતોષ પામેલો તે સંગમક, સાત આઠ પગલાં તે સુનિની પાછળ ગયો. પોતાની હોડી દરિયામાં ભાંગી જતાં પોતાને મરણાંત કદ ખમવું પડ્યું છતાં આ, સુનિને પ્રતિલાભ્યાનો પ્રસંગ મળતાં, એ કદને પણ પરમ અભયુદયરૂપ માનતો એવો તે, સુનિને વહોરાવ્યા પછી જમવા બેઠો.

લોજન કર્યા પછી પુત્રાગવૃક્ષની છાયામાં બેસી વીસામો લેતો તે વિચાર કરવા લાગ્યો. “અહો ! આ મહાસુનિ અત્યંત વીતરાગ શી રીતે થયા હશે ? વળી, એના ઉપર એક પુરુષે છત્ર શા માટે ધર્યું હશે ? વળી એણે બધાને પરિભ્રમ પમાડનારા એવા મદ માથા વગેરેના વિકારોને શી રીતે જીત્યા હશે ? અથવા એની આગળ આગળ ચાલતા ચારણો એની માનવો કરતાં પણ વધારે કીર્તિ કરતા હતા, એ એમ કેમ બન્યું હશે ? વળી એનું શરીર ઘણું દુર્બળ હતું એમ પણ કેમ થયું હશે ? અથવા સૂર્યને પણ અભિલેખ પમાડે એવી એની જાજવદ્યમાન કાંતિ હતી તેનું શું કારણ ? આવા આવા વિચારો તેના મનમાં બિડ્યા. છેવટે તેને એમ થયું કે-અહો ! મહાપુરુષોની વિભૂતિઓ નિઃસ્ત્રીમ હોય છે અને અમારી જેવા તુચ્છ ભુદિવાળા પામરોના વિચારમાં એ વિભૂતિઓ આવી પણ શકતી નથી.

બરાબર આ વખતે તે મારગ, તે સ્થાને આગ્યો અને કહેવા લાગ્યો-લો લો ! મહાતપસ્વીશાળા ! જે લોકો સુકર્મા છે તેઓમાં તારું નામ પ્રથમ લેવાયતું. તે’ જન્મ અને જીવિતનું કૃણ ચેળવી લીધું છે, અને તું સમગ્ર માનવોમાં સુકૃટમણિ જેવો નિશ્ચિત રીતે છે; કારણ કે એમ ન હોય તો અર્થાત્ તું ખરેખરો લાઘ્યવાન ન હોય તો તું એ બેચર રાજર્ષિને ચાર મહિનાના ઉપવાસના પારણાને પ્રસંગે સમગ્ર દોષ રહિત અત્તપાન(કૃણ-વગેરે)દાસ પારણું ન જ કરાવી શકત. એ રાજર્ષિના ચરણોને વિલાધરોના રાજ્યોનો સમૂહ પગે પડીને પોતાના સુકૃટ-મણિઓવડે શોભાવે છે, એમણે તરણીની જેઠે વિલાધરોની રાજલક્ષ્મીને તજી દીધેલી છે અને એમની કીર્તિ તો ત્રિભુવનરૂપ સરોવરમાં ખીલી બિડેલા કુચુદના જેવી છે. એવા એ રાજર્ષિને ચોમાસી તપનું પારણું કરાવીને તે’ ખરેખર ત્રિલોક-સમૃદ્ધિના વિસ્તારને હસ્તગત કરી લીધો છે. આમ છે માટે જ તું ખરેખર

તે જ્ઞાનદ્વારા નાના પુત્રે પોતે પણ પોતાનો દેવતાએ કહ્યો તેવા ખરેખરે પૂર્વભવ પ્રત્યક્ષ કર્યો અને દેવતાએ કહેલી હક્રીકૃત તેણે ખરી સ્વીકારી. પોતાનો પૂર્વભવ પ્રત્યક્ષ કર્યા પછી રાજકુમાર સિંહનાદને તીવ્ર વૈરાગ્ય થયો, પોતાના શરીરમાં કોઈ થવાને લીધે અનેક કૃમિઓ થઈ ગયા છે અને શરીર વિશેષ ક્ષીણ થઈ ગયું છે તે જોઈ સિંહનાદે એમને અસાધ્ય બાણી અગ્નિમાં પ્રવેશ કરી બળી મરવાતું નક્કી કર્યું અને હાથ જોડી, મસ્તક નમાવી વિનયપૂર્વક પોતાના પિતાને વિનંતિ કરી: હે પિતાશ્રી ! અવસ્થાનો વિપાક વિષમ છે, કર્મની પરિણતિ પ્રતિકૂળ છે, આ રોગ મટે અને હું આરોગ્ય મેળવું એ માટે કોઈ ઉપાય હોખાતો નથી, તો આપની પાસે મારે કાંઈક માગણી કરવાની છે. જે તમે આપવાની હા કહો તો. વિદ્યાધરચક્રવર્તી અનંતવીર્યું કહ્યું: બચ્ચા-બહાલા દીકરા-સિંહનાદ ! તું એમ કેમ જોલે છે ? શું તને પણ ન હઈ એવું કંઈ હોય ખરું ? તું કરી પણ શંકા રાખ્યા વગર માગ અને તું જે માગીશ તે હું જરૂર આપીશ. રાજકુમાર સિંહનાદ બોલ્યો: હું અગ્નિમાં પડીને બળી મરવા ઇચ્છું છું અને એ રીતે મારો આત્મઘાત કરતાં તમારે મને જરા પણ વિઘ્ન નહીં કરવાતું. જે તમે મને મારું માગેલું આપો તો હું આ જ માગું છું. આ બાતની રાજકુમારની માંગણી સાંભળી વિદ્યાધરના રાજા અનંતવીર્યુંને ભારે સંતાપ થયો અને તેને એમ થયું કે-રાજકુમારનું વચનચ્છળ મારા ધ્યાનમાં ન આવ્યું અને તેથી તેને ભારે પસ્તાવો થયો. હવે રાજકુમાર સિંહનાદને પોતાના સ્વજનોએ ઘણા વાર્યો છતાં તેણે પતંગિયાની પેઠે ભાડભડતી આગમાં પડતું મૂક્યું અને તેથી આખા નગરમાં ભારે હાહાકાર થઈ ગયો. સિંહનાદની રાણીઓએ પણ પોતાના પતિ પ્રમાણે આગમાં પડી બળી મરવાતું ધાર્યું, તો પણ તેમને મહાકળે રોકી રાખવામાં આવી.

આ તરફ રાજા અનંતવીર્યુંને ભારે ખેદ થયો. તેને એમ થયું કે-‘હાય ! મેં મારા સિંહનાદને દેવતાએ જણાવેલો તેનો પૂર્વભવ શા સારુ કહી સંભળાવ્યો ? હાય ! મેં તેની અગ્નિમાં પડીને બળી મરવાની માંગણી શા માટે સ્વીકારી ?’ આ રીતે તેને ભારે સંતાપ થયો. આમ સંતાપમાં ને સંતાપમાં તેને ક્યાંય ચેન નથી પડતું. છેવટે દીક્ષા લેવાનો વિચાર કર્યો. રાજકોટા એટલે અનંતવીર્યુંના દરબારીઓ તેને દીક્ષા લેતો અટકાવતા રહ્યા તો પણ પુત્રના મરણ સંબંધથી થયેલા તીવ્ર વૈરાગ્યને લીધે તેણે પોતાના યુવરાજ પુત્ર મેઘનાદને સભ્ય ઉપર સ્થાપી મહાબાહુ પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી, અને તે વિદ્યાધરેશ્વર શ્રમણ થયો અને દીક્ષાના પ્રથમ દિવસથી જ તેણે પાસખમણ, માસખમણ વગેરે તીવ્ર તપશ્ચર્યાઓ શરૂ કરી દીધી. નગરમાં રહેવાથી તે અનંતવીર્યું રાજર્ષિની ભારે પૂજા થવા લાગી અને વિદ્યાધરના અધીષ્ઠા નિરંતર-વારંવાર તેની વંદન, પૂજા, પ્રતિપત્તિ વગેરે કરવા લાગ્યા તેથી રાજર્ષિને એમ લાગ્યું કે ‘આ મારી વંદના-પૂજા તો મારા ધર્મધ્યાનમાં વિઘ્નરૂપ

કરવાની તૈયારીમાં હોતો. શિક્ષા માટે આવેલા સુનિનો તે પુરોહિતો તિરસ્કાર-અનાદર કર્યો અને પોતે જમતા વધેલી એવી એટલી શિક્ષા તે સુનિને તેણે તિરસ્કારપૂર્વક દેવતાવી. સુનિએ એ શિક્ષાને આગમશ્રુતવિધિની અપેક્ષાએ તત્કથાયિત દ્રવ્યાદિથી શુદ્ધ ચમણે એ ચઢવું કરી અને ખાવા પણ માંડી, પરંતુ તેમ કરતાં તે સુનિને દેવતાએ અટકાવ્યા ત્યારે તે સુનિએ, એ શિક્ષાને પરહરી-પરઠથી લીધી. હવે એ દેવતાએ-પુરોહિતે કરેલું સુનિનું અપમાન અસહ્ય લાગતાં-એ પુરોહિતના ગરીબમાં એક સાથે સોળ મહારોગો ઉપજાવ્યા. તે રોગોથી અત્યંત પીડા પામતા અને જેમ થોડા પાણીમાં માછલી તરફડે તેમ તરફડેલો એ પુરોહિત મરણ પામ્યો. મર્યા પછી તે, નિંદિત થોનિએવાળી ઇવજનિતોમાં જન્મ્યો, એ જન્મમાં પછી તે, રોગોથી પીડા પામીને મરણ પામ્યો. આ રીતે કેટલક જન્મ-જન્મનાં તરો સુધી ઉઘ ઢંગોને અદુલવીને તે પુરોહિતનો છવ, હજી તેના હુકમો બાકી રહ્યાં હોવાને કારણે વર્તમાનમાં તારે ત્યાં પુત્રપત્ની અવતર્યાં છે અને પૂર્વનું થોડું હુકુત બાકી હોવાથી તે, આ પ્રકારે હુકમ અવતર્યાને-રોગોથી થતી પીડાને-પામ્યો છે, તો હે મહારાજ! તું તો સંસારની પરિસ્થિતિનો બરાબર તાલુકાર છે તેથી સંતાપને તણ, ધીરજને ધારણ કર, અને પૂર્વ કરેલાં હુકમોના કડવા પરિપાક વિશે તું વિચાર કર. ” એ પ્રશ્નિ વિદ્યાદેવીનું કથન સાંભળીને વિદ્યાધરના નાનકડા અનંતપર્યે આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો:

પ્રલયકાળે ચલિત થયેલા અને અંધળા તરંગોથી ઊછળતા એવા ચારે બાજુ વિસ્તાર પામતા સમુદ્રના બળ-પ્રવાહને કદાચ કોઈ રીતે રૂંધી-રોકી શકાય. પાતળા રેશમી વસ્ત્રના કટકામાં અને યોનીઓની માળા વચ્ચે કદાચ કોઈ રીતે નિશ્ચય કરી શકાય. વળી, ધગ-ધગતી આગની ઝળોવાળા પ્રચંડ મહાનદીને અંદર પહોંને લાંબા વળત મુખી કદાચ ભેટી શકાય અર્થાત્ એવી ભયંકર આગમાં પણ કદાચ રહી શકાય. બંધે ઘસમાં રાખા હોય તે રીતે પાંચ મેરુને હાથની પાંચ આંગળીઓમાં રાખી કદાચ રચી શકાય. અર્થાત્ આવાં આવાં સર્વથા અશક્ય કાચેને પણ કદાચ કોઈ કરી શકે તો પણ વિશુષ્ણ છુએના ઉલોગોક્ષના થતા અગેગોને દીધે પણ થતી જન્મ પરંપરાની પીડાને તથા અશુભ સ્થિતિવાળાં અને એવાં રસવાળાં કર્મોના સમૂહથી થતી પીડાને એક લક્ષુ પણ સદ્મા વિના નિશ્ચિતવાળાં અને એવાં રસવાળાં કર્મોના સમૂહથી થતી પીડાને એક લક્ષુ પણ સદ્મા વિના નિશ્ચિતપણે ચાલતું નથી. ને મુઠે અને અમુઠે આમ તો સ્વચ્છંદ રીતે હરેફરે છે તેઓ પણ કર્મવિષાક આવતાં એક લક્ષુ માટે પણ તેને લોગવવાહું દ્રામી શકતા નથી તો પીઠની તો શી વાત કરવી? કર્મોના વિષાક વિશે અને તેના અવશેષ લોગવટા વિશે હવે પ્રમાણે વિચાર કરતા અનંતવીચને એમ થયું કે મારે તો આ સર્વ પ્રકારે સફટ આવી પડયું, પુત્રને કુશળ થવાનો અંસજ નથી એમ ધારી તે, પુત્રની પાસે ગયો. તેણે પોતાના નાના પુત્રને દેવતાએ ને રીતે તેનો (પુત્રનો) પૂર્વજન્મનો વૃત્તાંત બહુત્રાઓ હતો તે રીતે બધો વિગતથી કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળતાં જ નાના પુત્રને ભતિસ્મરણ નાન થયું અને

જન્મ થયો અને ખીજી તરફ પ્રબળ રાજ વશ થયો—આ પ્રકારના બેવડા આનંદના સમાચાર મળવાથી પુત્રના જન્મનું વધામણું વિશેષ ઉઠાસથી થયું. જ્યારે તે બાર દિવસનો થયો ત્યારે તેનું નામ “સુજય” રાખવામાં આવ્યું. તેનું બાળપણ વીટી જતાં જ્યારે તે નિશાળે જવા જેટલી અવસ્થાને પામ્યો એટલે આઠ નવ વરસની ઉંમરનો થયો ત્યારે તે કલાચાર્યની પાસે જઈ પહેલાં પુરુષને શીખવા ચોજ્ય બહોતિર કળા શીખ્યો, અને પછી ચૌવનવથ પામતાં અત્રીશ કન્યાઓને પરણ્યો.

હવે સુંદર પુણ્યવાળો એ ‘સુજય’ યુવરાજ પોતાના ભુજદંદારા જ્યારે ધનુષ્યની કોરને નમાવે છે ત્યારે આશ્ચર્ય તે એ છે કે—એનાથી નાશી ગયેલા એના શત્રુરાજ્યોની શોભા—સમૃદ્ધિ આરે દિશામાં નમી પડે છે, અર્થાત્ એનું ધનુષ્ય નમતાં શત્રુઓ નાશી બચ છે, તામે થઈ બચ છે. ભયંકર મેઘની ગર્જના જેવો યુવરાજ સુજયના પ્રચંડ ધનુષ્યની દોરીનો જ્યારે ઝણઝણાટ—ટંકાર થાય છે ત્યારે પેલા ભયભીત રાજહંસો કંવખતે જ ગભરાઈ બચ છે અર્થાત્ મેઘની ગર્જના થતાં જેમ હંસો ગભરાય છે તેમ સુજયના ધનુષ્યની દોરીનો ઝણઝણાટ થતાં જ ખીભ રાજ્યો ભયભીત થાય છે. યુવરાજ સુજયનો પ્રતાપ તે છે એક પ્રકારનો છતાં તેનાં બે ભત્રીયાં રૂપ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. જે રાજ્યો તેને નમતા રહે છે તે રાજ્યોને એ પ્રતાપ હીમ જેવો શીતળ લાગે છે અને જેઓ તેને નમતા નથી તેવાઓને એ પ્રતાપ પ્રલય કાળના ભયંકર દાવાનલ જેવો લાગે છે. એ યુવરાજ, ત્યાગમાં—દાનમાં, વિદ્યામાં, નીતિમાં અને વિનયમાં, હઠાપણમાં અને હાક્ષિણ્યતામાં બધાથી એટલો બધો અદિયાતો છે કે એ શુભોમાં પહેલાં એનાં વખાણ થયા પછી જ ખીભઓનાં નામ બોલાય છે અર્થાત્ એ, દાનાદિક શુભોમાં સૌથી વિશેષ આગળ પડતો છે.

આ પ્રકારના ઉત્તમ શુભચુકત યુવરાજ ‘સુજય’ને પોતાની ગાદી સોંપી તેના પિતાએ પોતે શ્રમણદીક્ષાને સ્વીકારી, હવે એ વિજયરાજ શ્રમણ, પોતાના ગુરુની સાથે ગામડાંઓ તરફ, ખાણે તરફ, જ્યાં માનવોની વસ્તી છે તે બાબુ અને નગરો તરફ એમ આરે બાબુ આ સુંદર પૃથ્વી ઉપર વિહરવા લાગ્યો. આ તરફ ‘સુજય’ મહારાજ પણ ચંદ્ર જેમ કિરણોદ્ધાર કુવલયને આનંદ આપે છે, તેમ હળવા કરોદ્ધાર કુવલય—ભૂમંડળને—પ્રભ-મંડળને આનંદ આપેતો ચંદ્રની જેમ પ્રતિદિન પ્રવર્ધમાન—વધતો ઉત્તિ પામતો અને રાજશ્રીનો ઉપલોગ કરતો આનંદ વિલસે છે. વખત જતાં એ રાજ વિશેષ દાની હોવાથી અને પ્રજા પાસેથી ઓછો કર લેતો હોવાથી તેના ધનભંડારો તથા અનાજના કોઠારો ખૂટી ગયા. ધનભંડારના વ્યવસ્થાપક અને કોઠારના વ્યવસ્થાપકે એ ભંડારો અને કોઠારો ખૂટી ગયાની હકીકત રાજને જણાવી. હકીકત સાંભળીને રાજ એક પામ્યો. તેને વિચાર થયો કે—આ શું ? મને ભુગારનું, કે એવું ખીભું લક્ષ્મી—નાશક કોઈ ભત્રીયું વ્યસન નથી,

પુરુષોએ તો આ આખીય પૃથ્વીને નિર્ઝાલુ-દેવા વગરની કરી નાખેલી, એમની સરખા-મણીમાં હું તો અસુક જ માણસોને અને તે પણ થોડું જ હલુ દઇ શક્યો છું છતાં સારા શ્રમણની પેઠે કેમ નિઃશ્ચ-પરિશ્રદ્ધ-ધનધાન્ય વગરનો-થઈ ગયો છું અર્થાત્ જેમ સારો શ્રમણ પરિશ્રદ્ધ વગરનો હોય છે તેમ મેં તે એવું શું દઇ નાખ્યું છે જેથી હું પણ સારા શ્રમણની પેઠે પરિશ્રદ્ધ વગરનો થઈ ગયો છું. અહો ! મારી અપુણ્યતા-પુણ્ય વગરની દશા ! અહો ! મેં પૂર્વે દાન નથી દીધાં એવું જ આ પરિણામ ! અહો ! વિકલ અલીકની સંભાવના અર્થાત્ મારા કેવા મિથ્યા મનોરથો ! આ રીતે પોતાની ભતે ઝૂરતો રાજ ભારે ખેદ પામ્યો. ખેદવાળી પરિસ્થિતિને લીધે તેણે પોતાના સેવકોને વિદાય કરી દીધા, સલામાં આલતાં નાચગાન વગેરે બંધ કરી દીધા, સાંજનું દેવપૂજન કરી લીધું અને રાજ પોતાની સુખશાખ્યામાં પડ્યો. મહાસુશીમતે નિદ્રા આવી. સવાર થતાં માંગલિક વાજાંઓ વાગતાં રાજ ભગ્યો. પ્રભાતનાં બધાં કાર્યો સમેટી રાજસભામાં આવીને બેઠો. બરાબર આ વખતે રાજમંડારીએ અને ધાન્યના ભંડારોની વ્યવસ્થા કરનારાઓએ રાજ પાસે આવીને રાજને વધામણી આપી કે દેવ ! તમને વધાર્થ છે, તમારા ભંડારો સોના, રૂપા અને હિરાઓ વગેરેથી આજે ભરાઇ ગયા છે-છલકાઇ ભય તેમ ભંડારોની ટોચ સુધી છલકાઇ થઇ ગયા છે. અસે એ બાબત નથી કે આમ એકાએક શાથી થયું ? આ વાત સાંભળીને રાજ જરાક મરક્યો અને તેથી એમ જણાવ્યું કે એ સેવકોની વાત સાંભળીને રાજને પ્રભેદ થયો અને પછી ફરીને પણ યથેચ્છ રીતે અખંડપણે તે રાજ પોતાનો દાનનો પ્રવાહ વહેવડાવવા લાગ્યો.

આ વખતે એક વિશેષ બનાવ બન્યો. રાજના ધન અને ધાન્યના ભંડારો ખાલી થઇ ગયા સાંભળી સીમાડાના રાજાએ અભિમાને મત્ત થઈ દેશમાં ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા. રાજ સુજ્યે એ રાજાઓનો આ ઉન્માદ સાંભળ્યો અને તેમના ઉપર તેણે મોટા આડંબર સાથે સૈન્ય લઈને ચડાઈ કરી. પ્રયાણ કરતાં કરતા કેટલાક પડાવો થયા પછી તે, પોતાના દેશના સીમાડે પહોંચ્યો. લડાઈ થતાં સીમાડાના રાજાએને વિશેષ સંજ્ઞાલ થયો અને હરડે ખાવાથી જેમ રેચ લાગી ભય તેમ એ રાજાએને ખૂબ રેચ લાગી ગયો અર્થાત્ તે રાજાએ ગભરાઈ ગયા. રાગને ઉપાય જેમ વૈદ્યો વિચારે તેમ મંત્રીઓએ ગભરાએલા એ રાજાઓના ગભરાટનું નિદાન કર્યું અને એ રાજાઓના પ્રદેશમાં પેસી તેમને તાણે કરવા એ, તેમના ગભરાટનું ઔષધ નક્કી કર્યું. આ પ્રમાણે કરવાથી સીમાડાના એ મદમત્ત રાજા પોતાના વાળ લબડતા અને છૂટા રાખી તથા ગળા ઉપર કુંહાડ મૂકી નમી પડ્યા, અને તેમણે રાજ સુજ્યની સેવા કરવાનું સ્વીકાર્યું. આથી સુજ્ય નરેન્દ્રે તેમને ‘અભય’ કરી નિર્ભય કર્યા અને તેથી જેઓ સુજ્ય રાજના ખંડીયા બની જેમ આજ્યા હતા તેમ પોતપોતાના પ્રદેશમાં આલ્યા ગયા.

જેને વધારે દેવું જોઈએ તેને પણ હું ઘણું જ ઓછું આપું છું તથા લોકો પાસેથી પણ બધા જ કર વસુલ કરું છું. આમ છતાંય આમ એકસામટા મારા ધનભંડારો અને ધાન્યભંડારો કેમ આટલા જલદી ખાલી થઈ ગયા ? વળી, તેને એમ વિચાર આવ્યો કે કદાચ મેં વધારે પડતું અતુચિત દાન દઈ દીધું હોય અથવા એવા બીજા ખોટા ખર્ચા કર્યા હોય તેને લઈને મારા ભંડારો ખાલી થઈ ગયા હોય ? એમ વિચારીને રાજ સુખ્યે શ્રીગૃહપારિગ્રહિક (ભંડારનો વ્યવસ્થાપક) - રાજભંડારી ભાનુદત્તને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. રાજાએ એ રાજભંડારીને પૂછ્યું કે - અરે ! બીજા બીજા ખર્ચની તો વાતો પછી કરીએ, પણ તું મને પહેલાં તો એ જ બતાવ કે આ વર્ષે તારી પાસે મેં કોને કેટલું દેવરાવ્યું ? રાજભંડારી બોલ્યો: દેવ ! સાંભળો.

‘ચેદી’ દેશના રાજાને વશમાં લાવી આપનાર એવા ‘લક્ષવીર’ નામના વીર પુરુષની શૂરવીરતા જોઈ રાજા થયેલા આપે તેને દસ કોડ સોનૈયા અપાવ્યા. લક્ષ્ય વીંધવું ભારે કંઠે પડે એવા રાધાવેધને કરી બતાવનાર નેપાળદેશના રાજપુત્રને આપે સંતુષ્ઠ થઈને બે કોડ સોનૈયા અપાવ્યા. ‘ન્યારે મ્લેચ્છ રાજા ઉપર જય મેળવ્યો ત્યારે આપને બંદિજનોએ ખૂબ ખૂબ બિરહાવ્યા અને તેથી ખુશી થયેલા આપે તેમને આઠ કોડ સોનૈયા અપાવ્યા. આપની રાજસભામાં દક્ષિણી કુશળ ગવૈયા આવ્યા હતા, તેમના સંગીતથી રાજા થઈને આપે તેમને ચૌદ કોડ સોનૈયા અપાવ્યા હતા. એક વાર આપની સભામાં વિવિધ પ્રકારની ઈંદ્રિયભવિલા કરી બતાવનાર સંવર નામનો એક ભારે બહુગર આવ્યો હતો, તેના હેરત-ભર્યા બહુના બેઠાથી આપ વિસ્મય પામ્યા અને ખુશી થઈને આપે તેને નવ કોડ સોનૈયા અપાવ્યા હતા. કાંઈ એક પ્રવાસી પથિકે આવીને પંચમસ્તક ગાઈ બતાવ્યો હતો, તેથી ખુશ થઈને આપે તેને પાંચ કોડ સોનૈયા અપાવ્યા હતા. કેરલી-કેરલી દેશની નર્તિકાઓએ આપની પાસે આવીને વિવિધ પ્રકારનું નર્તન-કૌશલ કરી બતાવ્યું હતું, તેથી સંતોષ પામી આપે તેને આખું શરીર શણગારી શકાય એવાં એક કોડ સોનૈયાના ધરણાં અપાવ્યાં હતાં. ન્યારે આપને અજીર્ણને લીધે જ્વર આવેલો ત્યારે તે જ્વરને મટાડનાર વૈદ્યને તુરત જ આપે આઠ કોડ સોનૈયા આપીને પૂજા કરી હતી. આ સિવાય પરચૂરણ પરચૂરણ બે કાંઈ આપે દેવરાવ્યું છે તે બધું મળીને અઠ્ઠાવીશ કોડ સોનૈયા વપરાયા છે અને આ રીતે કુલ બધું થઈને પંચાસી કોડ સોનૈયા ખર્ચાયા છે. આ પ્રમાણે બધા મોટા મોટા વર્ષના ખર્ચાનો આંકડો રાજાને જણાવીને તે બુદ્ધિમાન ભાનુદત્ત ભંડારી બોલેડો અટકી ગયો.

આ સાંભળીને ચિત્તમાં સંતાપ પામેલો રાજા કહેવા લાગ્યો: અરે કેવાક દાતાર છીએ વા અમે કેટલુંક દઈ દીધું છે ? કે જેથી આટલા દેવા-દાન-વડે પણ અમારા ધન અને ધાન્યના ભંડારો ખાલી થઈ ગયા, આજે પણ એ વાત સમજાય છે કે કેટલાક મહા-

વિશેષ પ્રકારના દેય પદાર્થોની તૈયારી છે, તે જ આ તદ્દન અભિનવ એવો વિશેષ પ્રકારનો મારો દાનનો મનોરથ છે. અને મારો ગૃહસ્થાશ્રમ સર્વ પ્રકારે આજે જ સફળ થયો' આ ભતના વિશેષ વધતા ઉલ્લાસને ધારણ કરતાં રાભએ પેલા અનગારની સામે અશન-ખાવાતું, પાન-પીવાતું, આદિમ-મેવા વિગેરે, સ્વાદિમ-લવંગ, એલાયચી વગેરે સુખવાસ વસ્ત્ર, કંબલ અને ઔષધ વગેરે બધી દેય સામગ્રી હાજર કરી. સાધુ સુનિરાજે પણ રાગદ્વેષની વૃત્તિને દૂર કરી અનાસકતપણે ઉજ્જમ, ઉત્પાદના અને એષણાના કોષો વિનાની અર્થાત્ સાધુને બધે એવી વિશુદ્ધ દેય સામગ્રીને ભેઈ-વિચારી 'ગોવત્સત્યકૃતપ્રહણ' ના ન્યાય પ્રમાણે તેમાંથી જરૂર પૂરતું કાંઈક લીધું' અર્થાત્ ગાયનો વાછડો ચારો ચરતી વખતે ઘાસને મૂળથી ખાઈ જતો નથી પણ થોડું થોડું બાકી રાખે છે અને ઉપરઉપરથી અરડું-પરડું ચરે છે તેમ આ સુનિએ પણ એ દેય સામગ્રીમાંથી થોડું થોડું લીધું પણ આસક્તિભાવ રાખી એકસામડું બધું ન લઈ લીધું' અથવા દોહનારો ગોવાળ દોહી રહ્યા પછી જે દૂધ બાકી રહે છે તેને ગાયનો વાછડો ધાવે છે તેમ સુનિ પણ, જમતાં જે કાંઈ વધુ ઘટ્યું હોય તેને લે છે. આ રીતે ભિક્ષા લેવાથી ગૃહસ્થોને તકલીફ પડતી નથી તેમ તેમના ઉપર કશો ભાર પણ પડતો નથી. કૂલના રસને ચૂસતો લમરો જેમ ભુદ્ધ ભુદ્ધ કૂલોમાંથી ટીપું ટીપું રસ ચૂસે છે, એમ ચૂસવાથી કૂલોને પીડ થતી નથી તેમ ભ્રમર પણ પોતાનો નિર્વાહ કરે છે. એ જ રીતે માધુકરી વૃત્તિથી એ સુનિરાજે રાજ સુજ્યને ઘરે જઈને પારણા માટે ભિક્ષા મેળવી. ભિક્ષા વહોરાવીને પોતાના પરિવાર સાથે રાભએ સુનિને સવિનય વંદન કર્યું' અને એ તપસ્વી સાધુ જેવા આભ્યા હતા તેવા પાછા પોતાને સ્થાને આવ્યા ગયા.

રાભ સુજ્યે બીજી બધી પ્રવૃત્તિઓ પડતી મેલી કેટલાક દિવસ સુધી એ સુનિરાજની ઉપાસના કરી. સુનિરાજ પાસેથી શ્રી જિનેશ્વરે જણાવેલા ધર્મનું રહસ્ય બઘ્યું. વખત જતાં રાભને વૈરાગ્યભાવ ઉપજ્યો અને સુનિરાજને વિનંતિ કરી કે-હે ભગવન! આપ અયોધ્યા નગરી તરફ વિહાર કરો. મારો વિચાર એવો છે કે-રાજ્યભાર પુત્રને સોંપી આપની પાસે દીક્ષા લઉં. સુનિરાજ બોલ્યા. મહારાજ ! તમારી જેવાઓને એ ઉચિત છે અને અમે પણ યોગાનુયોગે એમ કરીશું' અર્થાત્ અયોધ્યા તરફ આવીશું.

ત્યારે પછી રાભ 'સુજ્ય', એ વિદ્યાધર રાજર્ષિને સવિનય વંદન કરી પોતાની નગરી ભણી ગયો. દીક્ષા લેવાનો પોતાનો સંકલ્પ રાજ્યના મંત્રીઓને અને સામંતોને જણાવ્યો. તેઓએ તેમાં પોતાની સંમતિ આપી. અભિષેક કરવા માટે યોગ્ય સુદ્ધર્ત બેવડાવી પુત્રને ગાદીએ સ્થાપ્યો. બધા કેદીઓને છોડી મૂક્યા, અમારીની ઘોષણા કરાવી અર્થાત્ કૌર્ષ, કૌર્ષ પણ છુલવે ન મારે એ માટે દોલ વગડાવી બહાર સૂચના કરી, જિનમંદિરામાં ઉત્સવો

રાજા પશુ કૌતુકને લીધે આમ તેમ વનાંતરોમાં-એક વનથી બીજા વનમાં-ભટકતો-ફરતો ઘટ્ઠ તમાલના વૃક્ષોને વીધે સ્થામ દેખાતા એક વનના કુંજમાં પેઠો અને તેણે ત્યાં જોયું કે-એક મનોહર આકૃતિવાળા સાધુ આતાપનાને સ્થળે બેસી રહી આતાપના લઈ રહ્યા છે, તેના ઉપર એક ધનવાણું છત્ર ધરાયેલું છે અને તેની આગળ માગધ-આરણ્ય લોકો પ્રશંસા કરી રહ્યા છે.

ફરથી એ મુનિને જોતાં જ તે સુજ્ય રાજાએ પોતાના રાજપદવીસૂચક ચિહ્નો ઉતારી નાખ્યાં અને પાસે જઈને એ, તે સાધુના પગમાં નમી પડ્યો. નમતાં જ તેને એમ થયું કે 'આવી આકૃતિને મેં ક્યાંક જોઈ છે ?' એમ વિચારતાં-ઈંહાપોહ કરતાં રાજા સુજ્યને તેનો પૂર્વભવ સાંભરી આવ્યો. અને ખરી હકીકત તેના જ્યાલમાં આવી. પછી રાજાએ મુનિને વિનંતિ કરી કે 'હે ભગવાન ! તમે મને જોળ્યો છો ?' સાધુએ કહ્યું. હે દેવાનુપ્રિય ! હું તમને ખરાબર જોળખતો નથી. પછી રાજાએ કહ્યું : તમે 'સુવેદ' નામના પહાડમાં રહેતા હતા તે વખતે હું પશુ ત્યાં દૈવચેત્રે આવી ચડ્યો હતો. જ્યાં હું રહેતો હતો તે સ્થળ તમોને, તમારી સાથે રહેતા હરણે ખતાવેલું અને તમે મારે સ્થળે ચોમાસીતપત્તું પારણું કરવા સારું ભિક્ષા લેવા પધાર્યા. મેં શ્રદ્ધા અને ભક્તિપૂર્વક તમોને ઉચિત કંદ, ફળો વિગેરે આપી પારણું કરાવ્યું. આપે મારી પાસેના કંદ, ફળો વિગેરે લઈ મારા ઉપર મોટા અનુગ્રહ કર્યો અને આપનાથી અનુગ્રહ પામેલા એવા મને તે જ રાતે, અયોગ્ય આહાર કરવાને પરિણામે પેટમાં શૂળ ઉપજ્યું અને તેનાથી મરણ પામેલો હું તમારી દયાને લીધે કૌશલ દેશનો રાજા થયો છું. કલ્પવૃક્ષ કરતાં પશુ અધિક ઔદાર્યવાળા-મનવાંછિત સિદ્ધિ આપનારા એવા આપનું દર્શન-સંસારમાં ખૂંચેલા પ્રાણિઓને મહાદુર્લભ એવું તમારું દર્શન હું પામી શક્યો છું માટે મારી ભતને ધન્ય માતું છું.

રાજા 'સુજ્ય' આ રીતે પેલા અનગારની સાથે વાતચીતમાં હતો તે વખતે જ ખરાબર તેના રસોધાએ આવીને રાજાને જણાવ્યું કે-હે દેવ ! હમણાં 'લોજનનો સમય છે.' તે પછી સાધુ તરફની ભક્તિને લીધે હર્ષ અને ઉલ્લાસથી રોમાંચિત થયેલા રાજાએ મુનિરાજાને વાંદીને વિનંતિ કરી કે-હે ભગવાન ! યથાસિદ્ધ જ્ઞાનપાન વગેરે મારે ત્યાંથી લઈને આપ મારા ઉપર પ્રસાદ કરો. આ વખતે મુનિને પાસખમણ(પખવાડીઆના ઉપવાસ)નું પારણું હતું. રાજાદ્વારા ભક્તિપૂર્વક નિમત્રિત થયેલા સાધુ, રસ્તા ઉપર આગળ આગળ યુગપ્રમાણ દૃષ્ટિને ઠેસવતા રાજાની પાછળ પાછળ રાજાના આવાસ તરફ ગયા. રાજાએ એ પવિત્ર મુનિના ચરણો ઉપર લાગેલી રજને પોતાના કેશકલાપવડે સાફ કરી, જીવજંતુ વગરના સ્થળ ઉપર આસન પાથર્યું અને તે ઉપર મુનિ બેઠા. આ વખતે મુનિને પ્રતિલાભતાં તેને એવો ઉમળકો આવ્યો કે 'તે આ ઉત્તમ પાત્ર છે, તે જ આ

દાન આપવાથી તો બિલકુલ તે, અશંકપણે દુષ્ટ ચેષ્ટાઓ વધારશે. આમ થવાથી ગૃહસ્થે આપેલું દાન, દુષ્ટ ચેષ્ટાઓનું ઉત્તેજક થશે અને એ રીતે દાતા, પરંપરાએ દુષ્ટ ચેષ્ટાઓનો પ્રેરક થવાથી તેને વિશેષ દોષવાળો સમજવો જોઈએ. (પૂર્વપક્ષ) એ વાત સાચી છે. (ઉત્તરપક્ષ) : પરંતુ દાતા એમ સમજીને વા એવો સંકલ્પ કરીને દાન આપે કે મારા દાનથી આ વેશધારી સાધુ વિશેષ દુષ્ટ ચેષ્ટાઓ નહીં કરે અર્થાત્ ગૃહસ્થ, 'વેશધારી સાધુ વધારે ન બગડે' એવો સંકલ્પ કરીને એ માટે જ દાન આપે. અથવા પોતાના દર્શન-મત-ના અનુસારથી દાન આપે, અથવા પોતાના ધર્મની નિંદા અટકે એટલે વેશધારી સાધુ ભૂખ્યે મરે તો જૈનધર્મની લોકે નિંદા કરે અને તે નિંદાને અટકાવવા માટે (ગૃહસ્થ) દાન આપે તો લેનાર 'લિંગી' સાત્ર વેશધારી' હોય તો પણ દાતાને દોષ છે; એમ કહેવાય. તાત્પર્ય એ કે-વેશધારીને દાન આપનાર દાતા, તેના અસંયમને પોષવા દાન આપતો નથી, પરંતુ સ્વમતના પ્રેમથી, સ્વમતની નિંદા ન થાય તે માટે અથવા વેશધારી પણ વધારે ન બગડે એવો શુભ સંકલ્પ રાખીને દાન આપે છે. આ પરિસ્થિતિમા દાન લેનાર ભલે વેશધારી હોય તેમાં ગૃહસ્થને દોષિત ઠરાવીએ તો માછલા પકડનાર દિવ્ય સાધુને શાંતિથી વારનાર-સમજાવનાર રાજા શ્રેષ્ઠિકૃત્ સમ્યક્ત્વ નિસ્સાર છે એમ માનવું જોઈએ.

આ વિશે શાસ્ત્રકારે જે વાત કહેલી છે તે આ પ્રમાણે છે-રાજા શ્રેષ્ઠિક જૈનધર્મમાં ૬૬ શ્રદ્ધાવાળો હતો, તેની દૃઢતાનું પારખું લેવા એક દેવ, જૈન સાધુનું રૂપ કરી જે માર્ગે શ્રેષ્ઠિક ચાલવાનો હતો તે માર્ગે વચમાં બેસી પાણીમાંથી માછલા પકડે છે. માછલા પકડતો જૈન સાધુને જોઈ રાજા શ્રેષ્ઠિકે એને શાંતિથી સમજાવી તેમ કરતાં વાર્યો ત્યારે એ સાધુ બોલ્યો: મહારાજ ! તું અમારી-સાધુઓની ખરી હકીકત બજાવતો નથી. ખરી રીતે તો જેવો હું છું તેવા જ બીજા બધા સાધુઓ પણ છે. આ સાંભળીને જરા પણ ક્રોધ કર્યા વિના પૂરેપૂરી શાંતિ રાખી, રાજા શ્રેષ્ઠિકે માછલા પકડતા એ સાધુને શાંત વચનોથી સમજાવ્યો. બ્યારે એ સાધુને થયું કે મારું આવું દુષ્કર્મ જોઈને પણ શ્રેષ્ઠિક પોતાની ધર્મશ્રદ્ધાથી નથી ચાલ્યો અને મારા ઉપર ગુસ્સે પણ નથી થયો ત્યારે એણે પોતાનું મૂળ દેવરૂપ પ્રગટ કર્યું અને શ્રેષ્ઠિકની ધર્મદ્રઢતાની પ્રશંસા કરી એ પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો. આ ઉદાહરણથી એમ સમજવાનું છે કે-માછલાં પકડનાર સાધુ સાથે પણ તે સુધારવાના ઉદ્દેશથી જેમ શ્રેષ્ઠિક રાજાએ સદ્બોધવહાર કર્યો તેમ વેશધારી સાધુ સાથે પણ શુભ સંકલ્પથી દાનરૂપ સદ્બોધવહાર આચરનાર ગૃહસ્થ દોષયાત્ર નથી.

“ધર્મનિંદા નિવારવા માટે દાન દેવાનું નથી કહ્યું” એવું કંઈ કહે તો એ વાત બરાબર નથી ખરી વાત એમ છે કે-ધર્મનિંદા કરનારાઓ કઠોર, કઠોરતર અને કઠોરતમ

મંડાયા અને તરલેટાઓમાં, ચોકામાં અને ચત્વરોમાં-ચાચરોમાં જ્યાં કોઈ હીનો વા અનાથો વા એવા જ અપંગો કે દુઃખિયા લોકો મળે તેમને દાન દેવડાંબું.

બરાબર યોગ્ય સમયે પેલા વિદ્યાધર રાજર્ષિ ભગવંત પણ અયોધ્યા આવી પહોંચ્યા. મોટી ધામધૂમથી સો રાજપુત્રો સાથે રાજા સુજ્યે તે મુનિની પાસે દીક્ષા લીધી. વધતે વૈરાગ્યે તે સંયમ પાળવા લાગ્યો. પોતાના ગુરુ સાથે વિહાર કરતો કરતો તે સુજ્ય શ્રમણ પોતાનપુર નગરે આલ્યો. શ્રી જિનેશ્વરે કહ્યા પ્રમાણે સંયમની બરાબર આરાધના કરી તે સુજ્ય મુનિ પોતાનપુરમાં કાળધર્મ પામ્યો-મરણ પામ્યો. મરીને તે, ‘અચ્યુત’ નામના સ્વર્ગમાં જન્મ પામ્યો. જે સ્થળે તેણે કાળ કર્યો તે સ્થળે આસપાસ રહેતા દેવોએ ‘એ મુનિએ સંયમની સારી આરાધના કરી’ એમ સમજી મુનિનો નિર્વાણમહિમા ભિજવ્યો.

દેવોએ કરેલો ઉત્સવ જોઈ વિશેષ કૃતજ્ઞ થવાથી લોકોએ સ્વર્ગવાસી મુનિના ગુરુને પૂછ્યું: હે ભગવન્! એ એવો શ્રમણસિંહ મહાપ્રભાવી મહાત્મા કોણ હતો કે જેનો મહિમા દેવો પણ કરી રહ્યા છે? વિદ્યાધર રાજર્ષિએ લોકોને એ સ્વર્ગવાસી મુનિનો અયથી માંડી ઇતિ મુધીનો બધો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. એ મુનિની યથાસ્થિત હકીકત બાણી વિસ્મય પામેલા તે લોકોએ ફરી વાર ગુરુને પૂછ્યું: હે ભગવન્! થોડા ઘણા એવા તે પ્રકારના દાનને લીધે પણ એ મુનિએ ઉત્તમ ફળવાળું સુકૃતવું કદંપવૃક્ષ શી રીતે ઉગાડ્યું? ગુરુએ કહ્યું: સાંભળો.

સુવાળી જમીનમાં વાવેલું નાનું પણ બી જ્યારે તે પાણીવડે સીંચાય છે ત્યારે જેમ મોટી મોટી શાખાઓવાળા મોટા ઝાડને જન્માવે છે, તેમ સુપાત્રને આપેલું થોડું પણ દાન જ્યારે શ્રદ્ધા અને લક્ષિતના પાણીવડે સીંચાય છે ત્યારે તે, માણસોને સારું મહાકલ્પરૂપ વેલ્લડીઓના ધનને અવશ્ય સરભવે છે. સાધુઓને ઉપયોગી એવા વસ્ત્ર, અન્ન, પાન-પાણી, ઔષધ, શય્યા-પથારી અથવા સઘા-રહેવાતું સ્થાનક, આસન-એમાંતું ગમે તે એક સાધુના ખપમાં આવે એ માટે અપાત્રું હોય તો એવું એક પણ સુખ નથી જે ન થાય અર્થાત્ એ દાન દાતાને બધાં સુખો ઉપજાવે છે. બીજાઓને એટલે સાધારણ માણસોને પણ દાન આપ્યું હોય તો એ દાનને લીધે જેમનામાં મહામૂલ્ય ગુણ-રત્નો ભર્યાં છે એવા સુશ્રમણરૂપ શેહણચક્રોને દાન આપીએ તો તેના અસાધારણ લાભો માટે કહેવું જ શું? ફળળો એવો ઉત્તમ મુનિ, આકરા સંયમભારને વહી શકતો નથી માટે એવા મુનિને, સંયમભારને વહી શકે તે માટે સાધનરૂપ થાય એવાં અન્ન, વસ્ત્ર વગેરેનું દાન આપવું એ વિશેષ ઇષ્ટ છે.

કોઈ કહે છે, “ જે મુનિ કૃત વેશધારી છે, સંયમરહિત છે, તેને દાન આપવાથી ગૃહસ્થોને શો વિશેષ લાભ થવાનો? એવા સંયમ વગરના અને માત્ર વેશધારી સાધુને

કુઝાહના ત્યાગ વિશે વિમળનું ઉપાખ્યાન.

(કથા ૧૯)

આ ગુણ વર્ણવેલા સમ્યક્ત્વ વગેરે ગુણોમાં જે માનવ પ્રવર્તમાન હોય છતાં એનામાં જો કોઈ પણ પ્રકારનો કુઝાહ-કદાચહ હોય તો તે દુઃખી થાય છે માટે સમ્યક્ત્વ વગેરે ગુણો એનામાં હોય તેણે પણ કુઝાહને તણ દેવા માટે દ્રઢતાપૂર્વક ચતન કરવો જોઈએ. આપણી યુદ્ધિ તુલ્ય-ભુજ છે અને પદાર્થો સંબંધી આપણું જ્ઞાન પણ ખરેખર થોડું જ છે. તથા જે પદાર્થો અર્તાદ્રિય છે-ઈદ્રિયગમ્ય નથી-તેમને જાણને તો કેવળજ્ઞાની જ જાણી શકે છે, તો એવા અર્તાદ્રિય પદાર્થો વિશે જે માનવ, પોતાની મતિના અભિમાનને વશ થઈ એ અર્તાદ્રિય પદાર્થોમાં અસુક પદાર્થો સુંદર છે અને અસુક પદાર્થો અસુંદર છે એવો જે વિશ્વાસ કદાપિ છે. તથા એ પદાર્થોમાં અસુક “છે” અને અસુક “નથી” એવો જે વિધિનિષેધ કરે છે તે તેનો મતિચોહ જ છે. એનામાં કુઝાહ છે, તે માનકી પોતાની યુદ્ધિ પ્રમાણે યુક્તિઓને ચોજે છે પરંતુ જ્યાં યુક્તિઓ જાય છે ત્યાં પોતાની યુદ્ધિને ચોજતો નથી અને એનામાં કુઝાહ નથી તે માનવ યુક્તિઓ પ્રમાણે પોતાની મતિને ચલાવે છે માટે જ કુઝાહની વૃત્તિ નિહનીય છે. જે માનવો સમસ્ત કાર્યોમાં પોતાની જ મતિને પ્રમાણરૂપ માનીને પ્રવૃત્તિ કરે છે તેઓ અતિશય જ્ઞાનીઓની ગૌરવવાળી પણ વાહીને ફેકટ કરે છે. જે રીતે કોઈ રોગી રોગથી પીડા પામતો હોય અને તેને સાફ વૈદની સગવડ ન થતી હોય અને વૈદ વિના જ બધો ઉપચાર ચાલતો હોય તો તે રોગી જેમ થાકી જઈ ખેદ પામે છે તેમ જે ભાવો-પદાર્થો ઈદ્રિયાતીત છે તેમને સમજવા માટે અતિ દુષ્કર કાર્ય કરનારાઓ પણ થાકી જઈ ખેદ પામે છે. અતિશય જ્ઞાની પુરુષોએ જતાવેલાં મંત્રો તંત્રો જ્યોતિષ અને વૈદક એ બધાં શાસ્ત્રો તથા એવાં બીજાં પણ શાસ્ત્રો જે રીતે સમસ્ત કાર્યોની સિદ્ધિ કરવામાં નીવડે છે તે રીતે આપણી પોતાની યુદ્ધિથી કદાપિ કાઢલાં એ બધાં શાસ્ત્રો થોડું પણ કૃળ આપતા નથી. જે લોકો કુઝાહને તત્ત્વા વિના જ આ લોકનાં બ્યવહારી કાર્યોને સાધવા મથે છે તેઓ લોકમાં નિદાપાત્ર બને છે અને તે તે કાર્યોને સાધી શકતો નથી. જો આ લોકનાં કાર્યો માટે કુઝાહને છોડવો જોઈએ તો સર્વજ્ઞ જણાવેલા ભાવો વિશે તો કુઝાહને છોડવો જ જોઈએ, એ વિશે શું કહેવું? અર્થાત્ સર્વજ્ઞ જણાવેલા ભાવો વિશે કુઝાહ રાખવામાં આવે તો વિમળ નામના મંત્રી-પુત્રને જેમ અનર્થ થયો તેમ અનર્થ ન થાય? એ વિમળની વાત આ પ્રમાણે છે—

વચ્છા દેશની છાતી સમાન હેમપુર નામનું નગર છે. તે નગરમાં સુરો, અસુરો અને માનવોનાં અનેક મંદિરો હોવાથી એ જાણે કે જગતના પ્રતિબિંબ જેવું લાગે છે

વેણુ કાઢે છે. એ વેણુને સાંભળનારાઓની ધર્મશ્રદ્ધા પણ ટળી જાય છે, અને પરિણામે ધર્મનિંદા અબોધિતું કારણ બને છે; માટે એવો ધર્મનિંદા જેવો ભારે હોષ દાન દેવાથી અટકતો હોય તો જરૂર અટકાવવો જોઈએ અને એ પરિસ્થિતિમાં દાતાએ ‘આ વેશધારી છે, અસંયમી છે’ એવું વિચાર્યા વિના દાન આપવું ઘટે. ધર્મનિંદાની જેમ ધર્મનો અવલુંવાદ પણ એક ભારે હોષ છે અને તે પણ વર્જનીય જ સમજવો. બની શકે તો અને જણાય તો થોડો પણ શુભ ગ્રહણ કરવો. બીજાની નિંદા કરનારા, બીજાના દોષોને જ બેનાસ અને બીજાને ભાંડવામાં જ મગ્યા રહેનારા એવા મૂઠ્ઠા પોતાનું કાર્ય હારી જાય છે. આ વિષે વધારે કહેવાથી શું? પોતાની મર્યાદા પ્રમાણે યથોચિત દાનધર્મને ગૃહસ્થ નહીં કરે તો એ, આ ભવના દૂવામાં ખૂંચેલા પોતાના આત્માને શી રીતે બહાર ખેંચી શકશે? વળી,

જે સુનિ, ભૂખ અને તરસ વગેરેના સંકટોથી પીડા પામે છે તે, શાસ્ત્રાર્થનું ચિંતન, પરને પ્રતિબોધ આપવાની પ્રવૃત્તિ, શાસ્ત્રના અર્થની વ્યાખ્યા, તપ, વિનય, સંયમ અને છવરક્ષા એ બધું કરી શકતો નથી; માટે ધીરપુરુષોએ સંયમને સહાય-પોષણ આપે એવો દાનધર્મ ઉપદેશ્યો છે. બુભાર, આગ, રાજ, ચોર, જળપ્રહય, વેશનો સંગ, ભાગીદારો, કેતક, વક્રીલો, મિત્રો, પુત્રો અને પોતાના ભોગો એ બધાને લીધે ધન આલ્યું જ જવાનું છે અર્થાત્ એ બધાં ધનના નાશકો છે. એમ જાણતો પણ વિમૂઢ માનવ, એ ધનને સાધુને બધમાં આવે એમ નથી વાપરતો, સાધુને તેના સંયમના સહાય થાય એ રીતે દાન નથી દેતા તો સમજવું કે તેને અંતરાયનો ઉદય છે. જે માનવોની વાણી, શરીર અને મન મુમુર્ષુને હંમેશા દાન દેવામાં રમ્યાં કરે છે-રોકાયેલા હોય છે તેના હાથને કમળ સમજી લક્ષ્મી તેની પાસે જ ર્યાં કરે છે અને ઉદ્ધત એવી વિપત્તિ તેવા દાતાને સ્વપ્ને પણ નથી ઇચ્છતી અર્થાત્ એને કોઈ વાર કરી વિપદા પડતી નથી.

યતિને સંયમ-સાધનમાં સહાય કરે એવું દાન, અનિષ્ટના પહોંડને તોડવા માટે ચોક્કસ વજ્ર સમાન છે અને અનેક શુભોત્તુ નિધાન થાય છે-આ પ્રમાણે એ વિદ્યાધર મહર્ષિએ સલાને દાન-ધર્મનો મહિમા કહી સંભળાવ્યો અને પછી તે ત્યાંથી વિહાર કરી બીજે ઠેકાણે ગયા.

ઈતિ શ્રી કથારત્નકોશમાં ‘યતિને સંયમસાધક દાન આપવાના અધિકારે મુજબમહર્ષિની કથા’ સમાપ્ત. (૧૮)

કાર્યો મંગળરૂપ થશે. આ સાંભળીને રાજપુત્ર વિચારવા લાગ્યો. આ ચિત્રને ઉલ્લંઘીને જવું સારું નથી. જે મૂર્તિ પૂજનીય છે તેની પૂજનો લોપ કરવાથી એટલે તેને ટપીને-ઉલ્લંઘીને જવાથી ભલકું કુશળ કાર્યોમાં અનેક વિઘ્નો આવવાનો સંભવ છે. એમ વિચારીને તેણે એ મૂર્તિને ટપવાની ના પાડી. પછી બીજા કુમારને એ ચિત્રને ટપીને આવવાનું કહ્યું: 'પ્રધાનનું' વચન સાંભળતાં વેંત જ તો એ ચિત્રને ટપીને આલ્યો આલ્યો. આ ભેંધને પ્રધાન તો એકદમ ચમકી ગયો અને તેના મનમાં ભારે સંતાપ થયો છતાં મોઢા ઉપર એ કથું ન જણાવા દઈ તેણે રાજપુત્રને પૂછ્યું: 'હે પુત્ર ! તે' આ મૂર્તિને ટપવાની ના કેમ પાડી ? રાજપુત્ર જોલ્યો: નમતી વખતે નમનારનાં માથાના વાળ જમીન ઉપર ફરફરે એ રીતે જે પ્રભામ કરવા યોગ્ય છે, પૂજવા યોગ્ય છે, વંદન કરવા યોગ્ય છે અને સ્તવન કરવા યોગ્ય છે, એવી મૂર્તિ ભલે જમીન ઉપર આળેજેલી હોય વા અક્ષ વગેરેમાં કેત-રેલી હોય છતાં તેને ટપી જ કેમ શકાય ? તેને ટપવું એ અભક્તિનું સૂચક છે, માટે તેમ કરવું યુક્ત નથી. જેનાં ચરણની કૃપાથી આપણાં ધારેલાં કાર્યોની પ્રાપ્તિ આપણે વાંછીએ છીએ તેનું મનથી પણ ઉલ્લંઘન કરવું અયુક્ત છે તો પછી વાણીથી કે શરીરથી તો તેને ઉલ્લંઘી જ કેમ શકાય ? પૂજ કરતાં જે પ્રસન્ન થાય તે અપમાન કરતાં ચોક્કસ રોષે ભરાય, માટે પૂજનીયની પૂજના કેમનો લોપ કરવો તે સર્વથા અયોગ્ય છે.

પછી મંત્રીએ પોતાના પુત્રને એ ચિત્રને ટપી જવા માટે પૂછ્યું: 'હે પુત્ર ! જો એમ છે તો તું' એ દેવના ચિત્રને કેમ ટપી ગયો ? તે જોલ્યો: 'હે પિતાજી ! જેમ તેમ રેખાઓ કરીને આલેખવામાં આવેલા એવા એ દેવના ચિત્રને ટપી જવામાં શો દોષ છે ? એમ ધારીને એ દેવની આકૃતિને હું' ટપી ગયો, એ મારી ખરી હકીકત છે. માત્ર રેખાથી આળેખાએલા ચિત્રને પણ ટપી જવામાં દોષ હોય તો અર્થાત્ ચીતરેલા પદાર્થમાં પણ મૂળ પદાર્થ જેટલી જ શક્તિ હોય તો જેવી તેવી રેખાઓ દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલા સર્પના ચિત્રમાં પણ તેને અડતાં જ હસવાની શક્તિ આવવી ભેંધજે, એ જ રીતે ચિત્રમાં ચીતરેલાં તીક્ષ્ણ તરવાર વગેરે શસ્ત્રોને અડકતાં જ આપણાં અંગે કપાવાં ભેંધજે, છેદાવાં ભેંધજે-એમ થતું નથી માટે ચીતરેલા પદાર્થો અને મૂળ પદાર્થો એ એમાં સરખી શક્તિ હોતી નથી, માટે આ જેવી તેવી રેખાઓથી દોરેલા દેવના આકારને હું' ટપી ગયો જેથી કોઈ પ્રકારે અકલ્યાણની શંકા લાવવી ઉચિત નથી. પછી મંત્રીએ રાજપુત્રના મોં સામું બેસું' એટલે રાજપુત્રે પેલા વિમળને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે કહ્યું, 'હે ભદ્ર ! તું' અનુચિત જોલે છે, સાંભળ.

પૂજ્યોનાં નામની આકૃતિ ઘસાબર સરખા આકારવાળી હોય કે સરખા આકારવાળી ન હોય તો પણ એ આકૃતિ ભેંધને આપણા મનમાં એ પૂજ્યોની સ્મૃતિ બંધે છે, માટે પૂજ્યોની ગમે તેવી પણ આકૃતિ પૂજવા યોગ્ય છે. તેમની પૂજા કર્યા એ છે અને તેમના

અને મહાદેવનો નિવાસ કૈલાસ એ નગરની પાસે તથુખલા બેવો લાગે છે એવું એ નગર શેલાચમાન છે, એ નગરનો હરિતેજ નામે રાજ છે. એ રાજ નીતિશાસ્ત્રનાં રહસ્યોનો પ્રસ્થાપક હોવાથી ઉપાધ્યાય સમાન છે, સત્પુરુષોના માર્ગ ઉપર ચાલનારો હોવાથી કુલશુક સમાન છે, સૌ કોઈને વાંછિત રૂપ આપનારો હોવાથી કલ્પવૃક્ષ સમાન છે અને ન ગણી શકાય એવા ગુણરત્નોનો એ મહાસમુદ્ર છે.

જેમ સારી રીતે સાચવેલા ગોમ'ડળ-ગાયોદ્વારા નિર્મળ દૂધ મળે છે અને તેને પ્રતાપ-વિશેષ તાપથી કઠતાં જેમ તે, વાસણમાંથી બહાર ઉભરાઈ જાય છે તેમ એ રાજ ગોમ'ડળને-પૃથ્વીમ'ડળને નીતિપૂર્વક સાચવતા હોવાથી તેના યશ પ્રદાંડના પાત્રમાંથી તેના પ્રતાપવર કે કદાચ છે અને તેથી ઉભરાઈ જતાં બાણે કે બહાર નીકળી જાય છે અર્થાત્ એ રાજનો યશ પ્રદાંડની બહાર પણ પહોંચેલો છે. જેમ સૂર્યને રક્ત રાણી છે, ચંદ્રને શાહુણી રાણી છે તેમ એ રાજને વિજયા નામે રાણી છે. જેનામાં વિશુદ્ધ બુદ્ધિનો પ્રકર છે એવા તેને સ્માગર નામે અમાત્ય છે. એ પ્રમાણે રાજ્યસુખોને અનુલવતા તે બધા દિવસોને વીતાવે છે. પછી વખત જતાં રાજને ત્યાં અને અમાત્યને ત્યાં એક જ સમયે પુત્રો જન્મ્યા, વધામણાં કર્યાં, રાજપુત્રનું નામ સૂરેજ પારસુ' અને મંત્રિપુત્રનું નામ વિરમા પારસુ'. બન્ને જણ સાથે જ જન્મેલા હોવાથી તે બન્નેમાં પરસ્પર પ્રીતિ વધવી આલી. તેઓ સાથે જ રમે છે, સાથે જ ભમે છે, સાથે જ જમે છે અને થોડા સમય પણ તેઓ એક બીજા વિના રહી શકતા નથી. જ્યારે તેઓ બન્ને આઠ વરસના થયા ત્યારે તે બન્નેને નિશાળમાં નાખ્યા. બંધી યોગ્ય કળાઓના કલાપને લણી રહ્યા પછી તેઓ રમતા-રમતા એક વાર અમાત્યને ઘરે બંધ પહોંચ્યા અને બરાબર એ જ સમયે ત્યાં શિક્ષા માટે એક સાધુનો સંઘાડો-સાધુનું ભેટું-આવી પહોંચ્યો. એ સાધુઓએ આ બન્ને છોકરાઓને એક સાધુને સંઘાડો-સાધુનું ભેટું-આવી પહોંચ્યો. એ સાધુઓએ આ બન્ને છોકરાઓને એક સાધુને સંઘાડો-સાધુનું ભેટું-આવી પહોંચ્યો. એ સાધુઓએ આ બન્ને છોકરાઓને એક સાધુને સંઘાડો-સાધુનું ભેટું-આવી પહોંચ્યો.

તે બેમાં એક સાધુ અતિશય જ્ઞાની હોવાથી પરોક્ષ ભાવેને પણ બહુનારી હતો એટલે તેણે "એકાંત" સમજીને સાથેના બીજા સાધુને કહ્યું કે-આ બે કુમારોમાં એક કુમાર કુટિલ મતિવાળો છે અને કુગતિએ જનારો છે. ત્યારે બીજો કુમાર સ્વભાવે નિર્મળ મતિવાળો છે, ભર છે અને સુગતિએ જનારો છે. આ સાધુની વાત પડતા પાછળ બેલેલા મંત્રીએ સાંભળી, તેને વિશેષ અચંબા થયો અને તેણે વિચાર્યુંઃ અહા ! આ સાધુએ શા માટે આવું કહ્યું હશે ? જેમનામાં રાગદ્વેષ વગેરે વિકારોની સંભાવના નથી એવા ધર્મપરાયણ આ સાધુને એક બેલવાનું પણ કશું કારણ નથી માટે એણે કહેલું ખરું જ હોવું ભેધએ. ફક્ત આ બે કુમારોમાં કયો કુમાર એમણે કહ્યા પ્રમાણે કુટિલ અને હર્ગતિગારી છે ? એ હકીકત નહીં બાણી શકાતી નથી, માટે એ બેલવા માટે કંઈ ઉપાય કરવા ભેધએ, એમ વિચારીને તે મંત્રીએ જનીન ઉપર દેવની એક મૂર્તિનું ચિત્ર કાઢ્યું અને કુમારોને કહ્યું કે પુત્રો ! આ ચિત્રને ટપીને તમે ચાલ્યા આવો જેથી તમારું આરાજ્ય વધશે અને તમારાં બધાં

લીંઠા એ બધું બાળવા લાગ્યો. એ રીતે તે લીંઠા વગેરેને બાળવા વગેરેની ત્રાસજનક પ્રવૃત્તિ કરી, એ યક્ષને ઉપસર્ગ કરવા લાગ્યો. આ રીતે રાજા ને રાજા થવા માંડ્યું અને એમ થવાથી તથાપ્રકારની દુર્ગંધથી દુઃખી થયેલો એ યક્ષ વિશેષ સુખી બન્યો વિચાર કરવા લાગ્યો. જમના મોમાં પેસવાની ઇચ્છાવાળા મૂર્ખ લોકનો આ કેવો વિચિત્ર પ્રયત્ન છે કે જેઓ અમારા જેવા ઉપર પણ આવા દુર્ગંધ પદાર્થો નાખે છે, માટે મારે આને તો એના સર્વસ્વનો વિનાશ કરીને દુર્વિનયતું ફળ જરૂર ચખાડવું જોઈએ, એમ વિચારીને તે પ્રત્યક્ષ થઈને બોલવા લાગ્યો: હે કુલપુત્ર ! તેં જે મારી અસાધારણ હાકિત કરેલી છે તેથી કરીને તારા તરફ મારું હૃદય ખૂબ આકર્ષાયું છે, માટે તું એમ કર કે મારા ઉપર નાખેલા આ બધા ગંધશુકત પદાર્થોને લઈને તારે ઘરે જા, બધાં બારી-બારણાં બંધ કરીને અને તારા બધા પરિવારને સાથે રાખીને આ બધા ગંધશુકત પદાર્થોને તારા ઘરમાં જ સળગાવી તેની ગંધ તું લે એટલે તારાં બધા વાહિત ફળશે. 'આ મૂર્તિ' આ રીતે કરવાથી જ પ્રસન્ન થઈ છે,' એમ સમજી તે ખુશ થયો અને બધા ત્યાં ફેંકેલા દુર્ગંધી પદાર્થોની એક મોટી ગોળી કરી, તેને લઈને પોતાને ઘરે ગયો અને જેમ પેલા યક્ષે કહ્યું હતું તેમ બધું કર્યું. એટલે તે દુર્ગંધના પ્રભાવથી એ અને એનો આખો ય પરિવાર તથા ઘર વગેરે બધું જ નાશ પામ્યું.

માટે હે મંત્રિપુત્ર ! કુચ્છને તણ દે, પ્રસિદ્ધ માર્ગ ઉપર ચાલ, નહીં તો કુવિ-કલ્પો કરવાથી પરિણામે તું તારી જાતને પણ ખોઈ બેસીશ. એ પ્રકારે તેને ઘણું સમજાવવામાં આવ્યું છતાં તે પોતાના કુચ્છથી લેશ માત્ર ટસથીમર ન થયો, માત્ર મૌન રાખીને બેસી રહ્યો. પછી મંત્રીએ વિચાર કર્યો: અહો ! પેલા સાધુએ જેને કુટિલ શુદ્ધિનો અને દુર્ગતિગામી તરીકે જણાવ્યો તે આ મારો જ પુત્ર જણાય છે અને ખીલે નિર્મળ મતિવાળો અને સુગતિગામી આ રાજપુત્ર છે, માટે હવે શું કરવું ઉચિત છે ? કુપુત્રો પાકેતાં કુળો ખતમ થાય છે. અને મારે પણ આવું કાયાનક અનિષ્ઠ ઉપસ્થિત થયું એમ વિચારી તેને વિશેષ ચિંતા થવા લાગી અને ચિંતાને લીધે તેના મનમાં અનેક સંકલ્પવિકલ્પો ઊઠવા લાગ્યા, એવી સ્થિતિમાં તે બેઠો હતો તેવામાં એક રાજપુત્ર તેને બોલાવવા આવ્યો. આવીને તેણે કહ્યું કે-આપને રાજા બોલાવે છે. પછી સુખ ઉપરના ચિંતાના તમામ લાવેને છુટાવતો તે રાજા પાસે પહોંચ્યો અને જાને કુમારે પણ પોતા-પોતાનાં કામમાં પરાવાઈ ગયા. રાજા પાસે જઈને સુખાસનમાં બેઠેલા તે મંત્રીને રાજાએ કહ્યું: તને આમ કેમ વિલંબ થયો ? તારું મોઢું કેમ સાવ પડી ગયું છે ? મંત્રી બોલ્યો: દેવ ! કશું જ કારણ નથી. એ તો એમ અમથું લાગે છે. રાજા બોલ્યો: જરૂર ને જરૂર કોઈ કારણ હોવું જોઈએ માટે તું જેવી હોય તેવી બરાબર હકીકત કહે. 'અહો ! આ રાજા સુખ ઉપરના શુભ લાવેને પણ વાંચવામાં કેવો કુશળ છે, સાનમાં પણ સમજી જવાને

અપમાનથી અનર્થ થાય છે એવું દેખાય છે, માટે દેવતાઓની આકૃતિ કશું કરી શકવી નથી એમ કેમ કહેવાય ? વળી, તે' ને હુમણું કહ્યું કે રેખાથી દોરેલો સર્પ ઠસી શકેતો નથી અને રેખાથી ચીતરેલું શસ્ત્ર પણ શરીર ઉપર કરી ઇજા કરી શકતું નથી તે તારું કથન અચુકત છે, કારણ કે તેવા પ્રકારના ધ્યાનથી ઉદ્ભવેલા માહાત્મ્યને લીધે એટલે ચિત્રને જોઈને મનમાં પેદા થતા સંકલ્પબળને લીધે એવા પ્રકારના ભાવો થાય છે અને કુશળપુરુષો એમ કહે પણ છે. આ સાંભળીને વિભળ બોલ્યો: ખગમાં કાંટો વાગતાં 'સર્પ કરહ્યો' એવો સંકલ્પ થાય અને તેથી ઝેર ચઢે તો તારું કહેવું ખરું કહેવાય, નહીં તો નહીં. માટે એવા પ્રકારના ખરા અનર્થનું કારણ તો શંકા જ છે, એથી શંકાનો ત્યાગ કરતાં જ એ પ્રકારના અનર્થો આપોઆપ ટળી જાય ને. પછી રાજપુત્ર બોલ્યો: તાર કહેવા પ્રમાણે શંકા જ દોષાતું મૂળ હોય તો કેઈ માનવ નિ:શંક થઈને ઝેર ખાઓ અને પછી તું જો કે એના કેવા હાલ-હવાલ થાય છે ? શંકા જ દોષાતું મૂળ છે એવું તારું ને કથન છે તે અચુકત છે અને એમ કહેવું એ એક પ્રકારનો નાસ્તિકવાદ છે અને કુશળ પુરુષોને એમ કહેવું શોભે નહીં. વળી, જેઓ ભવિષ્યમાં કલ્યાણની વાંછુઓ છે તેઓના મનમાં આવેા ભાવ પ્રાય: સંભવતો નથી. આવેા ભાવ કદાચ સંભવે તો તે હરિને જેમ દુઃખકર થયો તેમ આપણને પણ દુઃખકર ન થાય એવું નથી.

આ સાંભળીને અમાત્યનો પુત્ર બોલ્યો: હે રાજપુત્ર ! એ વળી હરિ કોણ છે ? રાજકુમાર બોલ્યો: સાંભળ, એ હરિની વાત આ પ્રમાણે છે—

કુલ્લાગપુર નામનું એક નગર છે. જેના વંશમાં હવે કોઈ કુલપુત્ર બાકી નથી અર્થાત્ જેનો કોઈ હવે પછી વારસ થનાર રહ્યો નથી એવો દુઃખથી હેરાનહેરાન થઈ ગયેલો અને લોકડાં અને ઘાસના ભારા વેચીને આજીવિકા ચલાવતો એક હરિ નામનો માણસ એ નગરીમાં છે. બીજે કોઈ સમયે ત્યાં હુકાળ પડ્યો—વરસાદ ન વરસ્યો, તેથી કરીને ખાસેના પ્રદેશનું ઘાસ તથા લાકડાં ખૂટી ગયાં એથી એ હરિ ઘરેથી લાતું લઈને દૂર દૂરના ભાગમાંથી ઘાસ તથા લાકડાં વગેરે લાવીને આજીવિકા કરવા લાગ્યો: એક દિવસે તે ઘાસનો તથા લાકડાનો ઢગલો કરતો હતો એવામાં તેણે એકું માત્ર માથું જ દેખાયું એવી વૂળ અને કચરાથી ઢંકાઈ ગયેલી એક યક્ષની પ્રતિમા જોઈ. પ્રતિમાને જોઈને તે ચુપ થયો. સંભવ છે કે આ મૂર્તિને પૂજવાથી મારું દળદર શીટ્ટે એમ ધારીને તે એ પ્રતિમાને ફૂલ વગેરે વડે પૂજવા લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં એના ઘણા દિવસો ચાલ્યા ગયા પરંતુ એ યક્ષ થોડો પણ પ્રસન્ન ન થયો. પછી એને થયું કે આ બધા લોકો મૂળ છે કારણ કે એઓ દેવોની મૂર્તિની પૂજા કરીને વા બીજી રીતે તેને રાજ કરીને પોતાના કલ્યાણની માગણી કરે છે. આ વિચારીને તે આ યક્ષની મૂર્તિ ઉપર અરુચિવાળો થયો, એને પરિણામે તે યક્ષની મૂર્તિ ઉપર પત્યરા વિગેરે ફેંકવા લાગ્યો અને તેની પાસે ઝાડનો રસ,

દેવાં, દીન અનાથ વગરને નિરંતર સહાયતા કરવાની વૃત્તિ રાખવી, વયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ અને સુવિદગ્ધ જનોની સેવા કરવી તથા શુભીજનોની સોજત મેળવી તેમની વિશેષ યાકરી કરવી. દુઃખીજનો ઉપર અનુકંપા આણવી, પક્ષપાત તણને ન્યાયની વાત કરવી, બીજા કોઈને ખીસ થાય તેમ ન વર્તવું તથા દીર્ઘદર્શિપણું અને નિપુણપણું કેળવવું એ બધા સાધારણ શુભ વિશે એ સુનિએ સવિસ્તર કહ્યું તથા કરવાનાં કાર્યોના વિસ્તાર પણ કહી બતાવ્યો.

એ બધું સાંભળવાથી તે ભદ્ર લોકોને શ્રીજિનશાસનમાં અક્ષિરુચિ થઈ. માન આ બધી હકીકત વેળુના કોળિયાની પેઠે પેલા વિમળને નિરસ લાગે છે અને જેમ પિતૃથી ખીસાએલા રોગીને સુંદર દ્રવ્ય પણ ન ગમે તેમ એ બધી વાત એને કેમે કરીને ગમતી નથી.

ઉપદેશ આપનાર મુનિ ક્ષીરસ્રવ નામની લબ્ધિવાળા હતા એટલે એતું બોદ્યું બધાને ગળે ઉતરી ભય એવું એતું માહાત્મ્ય હતું તેથી તે રાજ ને રાજ શ્રી જિનશાસનના પ્રવચનમાં જણાવેલા તત્ત્વોત્ત્ત્વ પ્રરૂપણ કર્યા કરતા હતા એથી તેને સાંભળનારા પેલા મંત્રી વગેરે લોકો જીવ, અજીવ વગેરે જૈન તત્ત્વોની વિચારણામાં કુશળ થઈ ગયા અને પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, બંધ, નિર્જરા અને ચોક્ષ વગેરેના તત્ત્વોના સ્વરૂપો તેમને યથાર્થ અવધારણ થયું. કેવળ મગ્ધોળિયો પત્યર ગમે તેવો મુસલધાર વરસાદ પડે તો પણ જરા ન ભીંજાય તેની પેઠે એ મંત્રિપુત્રની ઉપર પેલા મુનિરાજે પોતાના ઉપદેશરૂપ જલની ધારાઓ નિરંતર છાટી છતાંય તે ન ભીંજાયો તે ન જ ભીંજાયો અને તેણે પોતાનો કુચ્છ ન તળ્યો તે ન તળ્યો. અહો ! તથાપ્રકારના ઉત્તમ ગુરુ સમજીતી આપતા હોય છતાં જે કેટલાકને એમના તે જ ઉપદેશો કુચ્છને છોકાવી શકતા નથી તેમની કેટલી બધી મંદપુણ્યતા ? પછી કેટલાક દિવસો વિત્યા બાદ તે મુનિએ બીજે સ્થળે વિહાર કર્યો. રાજપુત્ર અને મંત્રી વગેરે એવા ઉત્તમ પ્રકારના દૃઢ સમ્યગ્દષ્ટિ બન્યા કે એમને એમની શુદ્ધ દષ્ટિમાંથી દેવો ચા દાનવો પણ ન ચળાવી શકે. તેઓ એમ જ માનવા લાગ્યા કે-આ લોકમાં શ્રી જિનશાસન જ અર્થરૂપ છે અને બીજું અનર્થરૂપ છે. આ પ્રમાણે નિશ્ચિત રીતે માનતા તેઓ સમય વીતાવે છે.

સવે સંસારના લાવોગી સ્થિતિ સ્વપ્ન સમાન છે એટલે વખત જતાં પેલા હરિતેજ રાજા સ્વર્ગે ગયો. તેની ગાદી ઉપર તેના પુત્ર સૂરતેજનો રાજા તરીકે અક્ષિષેક થયો, મંત્રી અને સામંતોએ એ નવા રાજાને નમીને સ્વીકારી લીધો, અને ધર્મ તથા લોક એ બન્નેથી અવિરુદ્ધ રીતે વર્તતો તે, રાજલક્ષ્મીને ભોગવવા લાગ્યો. પેલા સાગર મંત્રી પણ રાજાનું મૃત્યુ થયેલું જાણી 'પોતાની પણ આવી જ દશા થનારી છે' એમ સમજી

કેટલો અતુર છે. ' એમ વિચારતા મંત્રીએ એકાંતમાં બેઠેલા રાજાને બધી પેલા કુમારની ખરી હકીકત કહી સંભળાવી. રાજાએ મંત્રીના મનની ઉદાસીનતાનું કારણ જોતી કાઢ્યું અને કહ્યું: હે ઉત્તમ પ્રધાન ! સંતાપને તથા દે અને તારા પુત્રને વિશેષ કેળવવા પ્રયત્ન કર. પછી પ્રધાન બોલ્યો: હે દેવ ! જેની જે પ્રકૃતિ છે તેને સેંકડો વાર કેળવીએ તો પણ તેને ફેરવી શકાતી નથી. રાજા બોલ્યો: વાત ખરી છે, તોપણ કોઈ અતિશય-વાળા પુરુષની મહાથતાથી અશુભ સ્વભાવ પણ શુભ સ્વભાવરૂપે ફેરી શકે છે અને આ લોકમાં એનાં કેટલાક પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણો પણ મળે છે. વિષ પ્રાણુ હરી લેવાનું છે છતાં કોઈ અસાધારણ પુરુષના મંત્રજાપના પ્રભાવથી તે જ વિષ રસાયન બની બંધ છે, ન સહી શકાય એવી આગ પણ એવા જ કોઈ અતિશયી પુરુષના પ્રભાવથી હિમાળા જેવી ઠંડી બની બંધ છે, એ જ રીત લયાનક ક્ષેત્રને લીધે જેની સાથે પણ ભેંઈ શકતું નથી એવો સર્પ પણ દોરડી જેવો થઈ બંધ છે. આવું આવું તો તને કેટલુંક કહીએ, માટે હવે વિકલ્પોને સર્વ પ્રકારે ફર કરીને જે મુનિએ તને તારા છોકરાનું સ્વરૂપ બજાવેલું છે તેની જ કથાંય પણ જાણ મેળવીને તેને જ તારા છોકરાની કેળવણી માટે વિનય બેથી કરીને હજી એ છોકરો ત્યાગ માર્ગ ઉપર ચડી બંધ, ' તમારું કહેવું ખરું છે, ' એમ કહીને તે મંત્રી રાજાજનમથી બહાર નીકળ્યો. ખાસ ખાસ માણસોને મોકલીને તે મુનિની બધે તપાસ કરાવી, છેવટે તે, કુસુમશેખર નામના યાગમાં મળી આવ્યો. પછી મોટી ધામધૂમથી તે બન્ને કુમારોને સાથે લઈને એ મંત્રી તે સાધુ પાસે ગયો અને વિશેષ આદર સાથે તેનાં ચરણે પડીને નમીને તે પ્રધાન ત્યાં બેઠો અને માથા ઉપર હાથ બેઠીને તેને આ પ્રમાણે વિનવવા લાગ્યો.

હે ભગવંત ! દુર્નયના-કદાચહના-સમુદ્રમાં પડેલા એવા અમારી જેવાઓને તારવા માટે તમારા ઉપદેશરૂપ વહાણ આપવાની કૃપા કરો. વળી વધારે તો એ કહેવાનું છે કે આ અમારા બન્ને કુમારો હજી ગાળ પ્રકૃતિના છે અને એમની શુદ્ધિ, યુદ્ધિ, ઐશ્વર્ય વગેરેના મહામદને લીધે ઢાંધળા ગયેલી છે. પછી કરુણાના પૂરને લીધે જેમનાં નયનકમળો લીલાં પડી ગયાં છે એવા એ મુનિરાજે સાધારણ ધર્મનો ઉપદેશ દેવા માંડ્યો. પ્રથમ શુરુઓ તરફ ભારે વિનય રાખવો ભેંઈએ અને તેમને નિરંતર નમન કરવું ભેંઈએ, દેવોની પૂજામાં અસિરચ્ચિ રાખવી અને શાસ્ત્રના પરમાર્થોને સાંભળવા પ્રયત્ન કરવો ભેંઈએ તથા તે પ્રમાણે યથાશક્તિ વર્તવું ભેંઈએ. માનનીયોતું માન સાચવવું ભેંઈએ અને તેમની સાથે ઉચિત રીતે વ્યવહાર કરવો ભેંઈએ. બીજાની નિંદાનો ભાગ કરવો, અસતના કદાચહને-કુચહને છોડી દેવા માટે પ્રબળ પ્રયત્ન કરવો. વાતચિત બધી મીઠી રીતે સ્નેહપૂર્વક કરવાની ટેવ પાડવી, અચુકત કામ કરવામાં પૂજ શરમાવું ભેંઈએ. નીતિનો ભાગ કરતાં બીજું ભેંઈએ. જે કાર્યો લોક વિરુદ્ધ છે તે બધાને તથા

અનેક પ્રકારની પ્રમાદાદિક યોજાઓ અને પ્રવૃત્તિઓને ટેકો મળે છે અને તેથી એમની જેઠી ખીભઓ પણ કુમારે અઠસા પ્રેરાય છે, ઇત્યાદિ અનેક દોષો ઊભા થાય છે. આ પ્રમાણે તે મંત્રીપુત્ર બાળ, સ્ત્રી વગેરે ગમે તે ઓતા ખાસે વિશેષ વિચાર કર્યા સિવાય એવું કેવળ એકપક્ષીય-એકતરફી-મંડાણ કરવા લાગ્યો અને એ રીતે જ બધું ખોલવા લાગ્યો. તેથી કરીને જે નૈનસિદ્ધાંતનો સાર સર્વ પ્રાણીઓને સુખ આપનારો હતો તે જ અયોગ્ય પાત્રમાં આવવાથી જેમ દૂધ પણ સાપમાં જતાં એરૂપ થઈ જાય છે તેમ એકદમ એર જેવા થઈ ગયો.

બહુ કહેવાથી શું ? પોતાના કુચકથી જેણે પોતાના જ અભિપ્રાયને મજબૂત રીતે પકડી રાખેલ છે એવો તે વિમલમંત્રી એવી એવી એકપક્ષીય પ્રજ્વળાઓ કરવા લાગ્યો અને તે દ્વારા જે લોળા લોકો માર્ગ ઉપર અટકા છે, શાસ્ત્રીય હકીકતનું તથાપ્રકારનું પરીક્ષણ કરવાની શક્તિ વગરના છે, હેતુવાદ અને નયવાદમાં કુશળ સુનિઓના પરિચય વિનાના છે અને અનેકાંતવાદના સ્વરૂપનો વિચાર કરી શકે એવા નથી, ગીતાર્થની ખાસ ખાસ સામાન્યારીના યોધ વિનાના છે એવા ભ્રમ-લોળા લોકોને પણ બ્યામોહ પમાડવા લાગ્યો. એવામાં ત્યાં તત્કાળ દિવાકર નામના ગીતાર્થ સુનિરાજ આવ્યા અને તેમણે તેને એ રીતે લોળા લોકોને એને બ્યામોહ પમાડતો બોધ આ પ્રમાણે કહ્યું :

હે અમાત્ય ! સાધારણ લોકો તો મોટે ભાગે મૂઠ્ઠાબુદ્ધિવાળા હોય છે, પારમાર્થિક વસ્તુના વિચારને સમજનારા તો ઘણા જ થોડા હોય છે. સાધારણ લોકોમાં એવા પ્રકારની પરિણામિક બુદ્ધિ પણ હોતી નથી, આહુ સમય પણ સુંદર માર્ગ તરફ લોકોનું વલણ થાય એવો નથી અને શ્રી જિનભગવાનના વચન પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવી મહાકંઠ્ય લાગે એવી છે. આવી પરિસ્થિતિમાં તું જે ખાસ ખાસ વાતોની પ્રજ્વળા કરે છે તે રીતે એ પ્રજ્વળા તદ્દન અચુકત છે. તું જે એમ કહી ગયો કે ‘સૂત્રમાં કહેલું હોય તે પ્રમાણે જ વર્તવું’ બોધ્યો, ઇત્યાદિ આવાં વચનો તો જે સ્તુતકેવળી હોય તેના મુખમાં જ શોભે, તારી જેવા સ્તુતના લવલેશને ભળનારાથી એવું ન બોલાય, વળી, તે’ જે કહ્યું કે ‘લોકપ્રવાહ પ્રમાણે ચાલનારાને મિશ્ચાત્વ લાગે છે’ એ બધુંય તારું કથન વિચારણીય છે. લોકના બે પ્રકાર છે. એક તો સામયિક અને ખીભે અસામયિક. સામયિક એટલે શાસ્ત્રાનુસારી વર્તનવાળો, અસામયિક એટલે શાસ્ત્રથી તદ્દન વિરુદ્ધ વર્તનને તબનારો. જે લોકો સામયિક છે તેઓ તો ગીતાર્થોના પ્રવાહને જ અનુસરે એવા હોય છે. જે લોકો અસામયિક છે તેઓ તદ્દન વિરુદ્ધ વસ્તુનો તો ત્યાગ કરી નાખી શકે એવા હોય છે છતાં તેઓ પ્રવાહને પણ કથમપિ માન્ય રાખનારા હોય છે. હવે તે’ ચૈત્યવંદન સંખેષે કહ્યું કે ‘ચૈત્યવંદનમાં ત્રણ જ થોડા બોલવી’ તે તારું ત્રણ જ એવું અવધારણ ઉચિત નથી. એ કે સૂત્રમાં દેવાવશ્યહની વાત આવતાં જેઓ કહી સ્નાન કરતા નથી એવા મહિન શરીરવાળા સુનિઓને માટે ત્રણ શ્લોકવાળી ત્રણ થોડાં વગેરે

વિચાર કરતો એણે પોતાના મનોભાવ નવા રાખને જણાવી દીધાને સ્વીકારી. પછી સૂરતેજ રાખએ એ મંત્રીના પદ ઉપર તેના પુત્ર પેલા વિમળને સ્થાપિત કર્યો. તે રાખનાં કામ-કાજ સંભાળે છે અને એ રીતે દિવસો વહી ભય છે. જેણે વધારે ખાધું હોય તેને અણરણના ઓહકારો આવે છે, જેણે ઝેરવાળું જમણું ખાધું હોય તેને ઝેરનો વિકાર થાય તેની પેઠે મંત્રી વિમળને પણ વિકલ્પો આવવા લાગ્યા.

જે હકીકત સૂત્રમાં દર્શાવેલી છે તે જ પ્રમાણે કુશળ પુરુષોએ કરવું નોંધ્યું. જે લોકો લોકના ગાહરિયા પ્રવાહને અનુસારે વર્તે છે તેમને મિથ્યાત્વ લાગે છે, માટે ચૈત્ય-વંદનને પ્રસંગે ત્રણ થોડાં યોદ્ધાને જ વંદના કરવી યુક્ત છે, દેવો આપણને સહાય કરનારા છે છતાં વિરતિ-ત્યાગભાવ વગરના છે માટે સ્તુતિ કરવાને લાયક નથી અર્થાત્ ચૈત્યવંદનમાં દેવોની સ્તુતિ ન યોગ્યવી નોંધ્યું. એ જ પ્રમાણે ‘સિદ્ધાણું’ ‘યુદ્ધાણું’ નામના સિદ્ધોના સ્તવનમાં પણ ત્રણ સ્લોકો જ યોગ્યવા નોંધ્યું, બાકીનો ભાગ ન યોગ્યવા નોંધ્યું. એ બાકીનો ભાગ કોઈએ પોતાની મતિકલ્પનાથી બનાવી કાઢી તેમાં ભેડી દીધો છે માટે એ સર્વથા યોગ્ય કોઈએ પોતાની મતિકલ્પનાથી બનાવી કાઢી તેમાં ભેડી દીધો છે માટે એ સર્વથા યોગ્ય અર્થાત્ જ્યારે અર્થ શુદ્ધ સૂત્ર આવડે ત્યારે જ ચૈત્યવંદન કરવું ઘટે. નહીં તો નહીં; કારણ કે અવિધિથી કરવા કરતાં તો નહીં કરવું સારું. શ્રી જિનની પ્રતિમા પણ વિધિપૂર્વક કરાવવામાં વા ભરાવવામાં આવી હોય તો જ તે વંદન, નમન અને પૂજનને યોગ્ય છે અને જે જિનપ્રતિમા એવી વિધિપૂર્વક ન કરાવવામાં આવી હોય તે વંદનીય નથી. અવિધિથી ભરાયેલ જિનપ્રતિમાને વંદન-નમન કરવાથી અવિધિનું અતુભાદન થાય છે-અવિધિને ટેકો મળે છે અને એવો ટેકો પાપનું કારણ છે. શ્રી જિન ભગવાનને કરવામાં આવતાં પૂજન, નમન અને વંદન વગેરે કર્મક્રમ માટે જ વિશેષ રીતે સમજવાનાં છે છતાં જેઓ, એ વંદન વગેરેને ધન સારુ વા પુત્ર વગેરેને સારુ કરે છે તેમનું એ મિથ્યાત્વ છે એમ બાણપુ નોંધ્યું. જ્યારે શ્રી જિનેશ્વર દેવો કોઈને કશું આપતા નથી, કોઈનું કશું હરતા નથી અને કોઈને કશું ય કરતા નથી તો પછી તેમનાં પૂજન વગેરે કરીને તે દ્વારા ધન, પુત્ર વગેરેની વાંછા રાખવી એ નકામી છે અને એવી છે માટે જ એ વાંછા મિથ્યાત્વને કેમ ન પેદા કરે ? વળી, ઇચ્છાનો આરોપ કરવો એટલે દેવો અસુક વે અથવા અસુકનો નાશ કરે એવી ઇચ્છાનો આરોપ અને બાહ્ય બીજા પરિચ્છેદ એટલે આભૂષણાદિકનું પહેરાવવું વગેરે શૃંગાર લૌકિક દેવોને જ બંધ બેસે એવો છે પરંતુ કર્મના ક્ષય કરીને સિદ્ધ થયેલા શ્રી જિનેશ્વર દેવોનાં રૂપ ઉપર આભૂષણાદિનો એવો શૃંગાર એવી ઇચ્છાનો આરોપ તથા શ્રી જિનેશ્વર દેવોની રૂપ ઉપર આભૂષણાદિનો એવો શૃંગાર કરવો શી રીતે ઉચિત હોઈ શકે ? તથા જે શ્રમણો શાસ્ત્રવિહિત અનુષ્ઠાનને કરનારા છે તેઓને જ વંદનીય સમજવા નોંધ્યું, પરંતુ જે શ્રમણો લોકપ્રવાહને અનુસરનારા છે તેમને અવંદનીય ગણવા નોંધ્યું. એવા કેવળ લોકપ્રવાહને અનુસરનારા શ્રમણોને વંદવાથી તેમની

“અવિધિએ કરવા કરતાં તો નહીં કરવું સારું” એ વચન અસૂત્રવચન છે, કારણ કે નહીં કરનારને અને અવિધિથી કરનારને એ બન્નેને ભુલું ભુલું પ્રાપ્તિ થતી બતાવેલાં છે. માટે જેઓ અપુનર્બંધક છે એટલે જેમનાં જ્ઞાનાવસ્થાથી વગેરે સાતે કર્મોની સ્થિતિ સામરોપમ કોડકોડી જેટલા સમયની અંદર જ છે તેથી વધારે સમયની તે કર્મોની સ્થિતિ જેઓ કદી બાંધતા નથી અને અર્થાનુસારી બાંધવાના પણ નથી એવા અપુનર્બંધકો સૂત્ર અને અર્થ (અર્થ એટલે આચરણ) એમ બન્ને રીતે ચૈત્યવંદનને શુદ્ધપણે જ કરવાનો આગ્રહ રાખે તો એ માર્ગની પવિત્રતાનું કારણ હોવાથી સારું છે. ત્યારે બીજાઓને માટે પણ એટલે જેઓ હજી માર્ગ તરફના વલણવાળા છે અને માર્ગથી પડી ગયેલા છે તેમને માટે પણ ચાલે છે એ રીતે ચૈત્યવંદન કરવાનું બીજા પક્ષની સરખાં હોવાથી ફક્ત વિનાનું છે. વળી, તેં જે કહ્યું છે કે ‘જે જિનજિઓ અવિધિથી થયેલાં છે તેમને વંદન, નમન કરવાથી અવિધિની પદ્ધતિને ટેકો મળે છે.’ તે પણ તારું કથન અચુકત છે, કારણ કે શાસ્ત્રમાં તો કહેલું છે કે નિશ્ચાથી કરેલા કે અનિશ્ચાથી કરેલા બન્ને પ્રકારના ચૈત્યમાં સર્વત્ર ત્રણ થોથો કહેવી જોઈએ. આમા નિશ્ચાથી કરેલાં ચૈત્યો અવિધિકૃત છે છતાં શાસ્ત્ર કારે સારા સાધુઓને પણ તેમાં વંદન કરવાનું ફરમાવેલું છે. વળી, તેં જે કહ્યું કે ‘આ લોકના અર્થો-ધન પુત્ર દારા વગેરેની પ્રાપ્તિની આકાંક્ષાથી શ્રી તીર્થંકર ભગવાનનું વંદન, પૂજન વગેરે કરવું, તીર્થંકર દેવામાં અસંભૂતનું આરોપણ કરનાર હોવાથી મિથ્યાવ-રૂપ છે.’ એ પણ તારું કથન અચુકત છે. આ વાત કાણ નથી બાણનું કે શ્રી જિન દેવો નિર્વૃત્તિને પામેલા છે, તેઓ કોઈને પણ કશું આપતા નથી તેમ કોઈનું પણ કશું લેતા નથી છતાં તેમની પ્રાર્થના કરતાં જે એમ કહેવામાં આવે છે કે “આરોગ્યનો લાભ આપો, બોધિનો લાભ આપો અને ઉત્તમ સમાધિનું વર આપો” તે તો તેમના તરફનું બહુમાન સૂચવવા અને તેમની તરફ અધિક ભક્તિ બતાવવા એવાં સાક્ષિબંધ વચનોના માત્ર કથનરૂપ છે. એટલે એવાં વચનો કહેવામાં વા બોધિલાભ વગેરે પદાર્થોની પ્રાર્થના કરવામાં કશું ફક્ત નથી. ઊલટું એવાં વચનો અને પ્રાર્થનાઓ તો વાગુરિ શેક વગેરે લોકોને માટે વિશિષ્ટ શુભસ્થાને પ્રકર્ષણે ચરવાનાં કારણ બનેલાં છે એટલે એવાં વચનો અને અભ્યર્થનાઓ એમની પેઠે આપણને પણ વિશિષ્ટ શુભપ્રાપ્તિનાં કારણ બને માટે તેમને કહેવામાં કરોચ બાધ નથી. વળી, શ્રીજિનદેવને તણને ચંડિકા વગેરેની પ્રાર્થના-ઓથી તો શુભનો ઉત્તમ લાભ સંભવતો જ નથી માટે ચંડિકા વગેરે કરતાં શ્રી જિનદેવ પાસે જ એવી પ્રાર્થનાઓ કરતાં કરી હાનિ થવાનો સંભવ નથી. એથી જ શ્રી જિનદેવની પાસે એવી પ્રાર્થના કરતાં ‘તેમનામાં ધ્વજ-વાસના છે વા તેમની પાસે પરિશ્રદ્ધ વગેરે છે’ એવા આરોપ પણ સંભવતો જ નથી. વળી, તેં જે કહ્યું કે, ‘સુશ્રમણે જ વંદનીય છે; બીજા નહીં જ, તે હકીકતને તો અમે પણ માનીએ છીએ, કેવળ જ્યાં ધર્મની નિંદા

ખોલવાનું' કહેલ છે તો શું એટલા માત્રથી જ જેઓ પોતાને શરીરે શૃંગાર કરે છે, ધોળેલાં અને ધોળાં ચોકળા કપડાં પહેરે છે, નાઈ ધોઈને ચોકળાં રહે છે અને ભગવાનના જન્મોત્સવ વગેરે પ્રસંગે વધારે સમય સુધી ગોટી થાય છે, એવા તમારી જેવા માટે 'પણ ત્રણ શોઈવાળું' જ ચૈત્યવંદન યુક્ત છે, એમ કેમ કહેવાય ? કોક ઠેકણું પાંચ શકસ્તવ-વાળા ચૈત્યવંદનના વિધાનનું' પણ વચન દેખાય છે, વળી.

જેઓ ઝુનિ છે તેઓ નિરંતર ભાવસ્તવ કરે છે અને તે દ્વારા તેમાં તેઓ ત્રણ શોઈવાળું ચૈત્યવંદન કરે તો એ પણ ચોગ્ય છે અને જે ગૃહસ્થ સર્વ પ્રકારનાં સાવધ કાર્યોથી વિરત છે તે, અભ્યધિક દેવવંદનની વિધિદ્વારા ભાવસ્તવ કરે અને તે દ્વારા એક ક્ષણ માટે પણ પોતાના આત્માને નિષ્પાપ કરે તો તેમાં પણ શું ફાવણ હોઈ શકે ? વળી હે ભદ્ર ! વૈશાવચ્ચ કરનારા દેવોની સ્તુતિનો પણ એકાંતે નિષેધ કરેલો નથી. આવશ્યકનિયુક્તિ નામના ગ્રંથમાં સાધુઓને માટે તે દેવસ્તુતિની અતુલા અપાયેલી છે. આત્માસિક પ્રતિક્રમણમાં અને વાર્ષિક પ્રતિક્રમણમાં ક્ષેત્રદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કરવામાં આવે છે. પાશ્વિક પ્રતિક્રમણમાં ભવનદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કરવામાં આવે છે અને કેટલાક વળી ચોમાસી પ્રતિક્રમણમાં ભવનદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કરે છે. તત્કાળના એટલે તાજ સાધુઓ માટે અથવા તે કાળના સાધુઓ માટે ભો ભવનદેવતા અને ક્ષેત્રદેવતાની સ્તુતિ કરવાનાં વિધાનો કરવામાં આવેલાં છે તો બીજાઓ માટે પણ એ વિધાન યુક્ત જ કહેવાય અને હમણાં તો સાધુ તો પ્રમાણે છે એટલે એને માટે તો એ સ્તુતિનું વિધાન અચૂક છે એમ કેમ કહેવાય ? માટે જ સંયમમાં આવતાં વિદ્વાનો નાશ કરવા માટે ચૈત્યવંદન પૂરું થતાં વૈશાવચ્ચ કરનારા દેવોની સ્તુતિ કરવાનું વિધાન નિર્દોષ છે એમ કહેલું છે. એ રીતે સાધુઓ માટે પણ જે વિધાન યુક્ત છે તે વિધાન પ્રમાણે ગૃહસ્થો પણ દેવોની સ્તુતિ શા માટે ન કરે ? તરવાર કરતાં એનું મ્યાન તીક્ષ્ણ હોય એવું કેમે કરીને પણ સંભવી શકે નહીં અર્થાત્ સાધુઓ તરવાર જેવા છે અને ગૃહસ્થો મ્યાન જેવા છે. એટલે સાધુઓ કરતાં ગૃહસ્થોની સરસાઈ ન સંભવી શકે. વળી "સિદ્ધાણું પુદ્ગાણું" નામના સિદ્ધસ્તવમાં ત્રણ સ્લોક કરતાં વધારે ગાથાઓ છે એ હકીકત વિશેષ બહુશ્રુતોની પરંપરાથી પ્રસિદ્ધ છે સંભળાતી આવે છે, એથી એ 'સિદ્ધસ્તવ'ની ત્રણ જ ગાથાઓ કહેવી' એવું તારું ક્યન પણ અચૂક છે; કારણ કે છત્રકલ્પનો વ્યવહાર પ્રધાન છે અને તે અનુસાર ત્રણ કરતાં વધારે ગાથાઓ ખોલવાથી પણ કશું ફાવણ નથી. વળી, તે' જે કહ્યું કે 'સૂત્રની અપેક્ષાએ અને અર્થની અપેક્ષાએ એમ બન્ને રીતે ચૈત્યવંદન શુદ્ધ રીતે કરી શકાય તો જ કરવું બેઠકો' અને બીજું પણ તે' કહ્યું કે 'અવિધિએ કરવા કરતાં તો નહીં કરવું સારું' એ પણ તારાં બન્ને વચનો અચૂક છે.

જે હોકો સમયગ્રંથ છે, શાસ્ત્રના પરમાર્થને સમજાનારા છે, તેઓ જ કહે છે કે-

ઝોમાં પણ આ રીતે અપમાન પામતા નથી. અથવા આમાં તારા શો દોષ છે ? આ દોષ તો ખર્ષો મારો જ છે, કારણ કે તું આ જાતનો કુશલવાળો અને દુશ્વેષીઓવાળો છે તે હું જાણું છું છતાં તને શિક્ષા કરતો નથી. તારી આ જાતની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિને લીધે હિંમ અને માતીના હાર જેવો નિર્મળ યશ મેં જે કેટલાય સમયથી ઉપાજેલો છે તે ખર્ષો મલિન થઈ ગયો. જેમની પાસેથી આપણે શ્રી જિનનાં વચનો સમજ્યાં અને કૃત્યઅકૃત્યનો ખર્ષો વિવેક જાણ્યો તે શુરતું અપમાન કરવાં કરતા હે પાપી ! તું પાતાળમાં કેમ ન પહોંચ્યો ? જેમના થોડા શુભને પણ દેવોનો શુર કહી બતાવવા સમર્થ નથી જ તેવા આ શુરજનની પણ નિંદા કરવામાં અહીં તારી વાણી કેમ તૈયાર થઈ શકી ? એ પ્રમાણે પ્રચંડ કૌપને લીધે જેની ભવાંઓ વાંકી થતાં કપાળનો દેખાવ ભયંકર બની ગયેલ છે એવા તે રાજાએ સાધુ તરફ દેશ રાખનારા તે વિમળ મંત્રીને તરત જ પોતાના દેશથી હટ બહાર કર્યો. અને શહેરમાં પણ ધોધધા કરાવી કે-જે માનવો, આ વિમળની પેઠે જ એના કુશલના પાશમાં ફસાએલા હોય તેઓ પણ જલ્દીથી જ મારી હદમાંથી બહાર ચાલ્યા જાય; નહીં તો તેમનું બધું લૂંટી લઇને સર્વે શિક્ષા કરીશ. પછી પ્રસંગ આવતાં એ રાજા દિવાકર સાધુને વાંદવા માટે ગયો, ખર્ષો રીતે આદર કરીને તેણે સાધુને ચરણે નમન કર્યું અને પાસે બેસીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો. હે ભગવંત ! જે લોકો આવા પ્રકારના કુશલને લીધે મતિભ્રમને પામેલા છે તે લોકોની જન્માંતરમાં શી ગતિ થાય છે ? સાધુ બોલ્યા: અહીં શું કહીએ ?

જે માનવ વિગ્રહ અને વિવાદમાં રુચિ રાખે છે, કુલ, ગણ અને સંઘર્ષો બહિષ્કૃત થયેલા છે તે, દેવલોકમાં પણ દેવસમિતિઓમાં સ્થાન મેળવી શકતો નથી. વળી, જેઓ કુશલની પ્રશ્નપણા કરનારા છે, પોતાની મતિકલ્પના પ્રમાણે શુરજનોનો અપવાદ બોલે છે તેમને માટે આ કાંઈ દંડ કહેવાય ? એઓ લાંબા વખત સુધી ભવમાં ભમ્યા જ કરે છે, એ જ એમનો ખરો દંડ કહેવાય.

પછી રાજાએ પોતાના બન્ને હાથ ભેડીને એ સાધુને કહ્યું: હે ભગવંત ! એ કુલ-શુદ્ધિવાળા અને દુરાચારી વિમળનું થોડું પણ વચન તમે મન ઉપર લાવશો નહીં. તમારા જેવા વીતરાણો તરફ પણ એણે એવો દેશ બતાવ્યો એટલે એ બીચારો અકલ્યાણનો ભાગી બનેલ છે. સુનિ બોલ્યા: મહારાજ ! એ તો શું બોલ્યો છે ? પરંતુ ધીરપુરુષો ઉપર બાલ-સુલભ એવા આક્રોશો, માર, અપમાન એ ધર્મભ્રમના આરોપો વગેરે જ્યારે આવી પડે છે ત્યારે એઓ બીજા ઉત્તમ લાભોની અવેશમાં એ કષ્ટોને જ લાભરૂપ સમજે છે. તે ધન્ય પુરુષો છે કે જેમના કષાયો સુરંગની ધૂળની પેઠે પ્રબળપણે ઉડતાં જ જેમ પરપોટાઓ પાણીમાં સમાઈ જાય છે તેમ અંતરમાં જ લય પામી જાય છે.

એ સાંભળીને રાજા વિશેષ ભક્તિપૂર્વક તે સાધુને વંદન કરીને પોતાને સ્થાને

વગેરે દોષો અટકાવવા માટે કયાંય પાસત્યા લોકોને વાણીથી નમસ્કાર કરવો પડે અને કયાંય વંદન પણ કરવું પડે તો ત્યાં એવું નમન અને વંદન સુસાધુઓએ પણ કરવું ઘટે એવું શાસ્ત્રકારનું વચન છે, માટે એ અપેક્ષાએ પાસત્યાઓને વંદન વા નમન કરવાથી તેમના પ્રમાદની અતુચોદના થવાનો સંભવ નથી એટલે તે' કહેલું દ્રષ્ય અહીં સંભવતું જ નથી. અને આ રીતે સુસાધુઓ પણ લોકવ્યવહારને અનુસરનારા હોય તો જે ગૃહસ્થો અંશગોને પણ માથું નમાવવાની પ્રવૃત્તિમાં છે તથા એવા બીજા વ્યવહારમાં પ્રવૃત્ત થયેલા છે તેઓ લોકવ્યવહારની અવગણના શી રીતે કરી શકે? વળી,

શ્રમણના શુભસ્થાનકે કરતાં ગૃહસ્થનું શુભસ્થાનક અધિયાતું' કહેલું નથી, તેથી શ્રમણે કરતાં હોય તો ગૃહસ્થો પણ જનચિત્તાના પ્રસાદ માટે લોકવ્યવહારને શા માટે ન અનુસરે?

તેથી હે અમાત્યવર! તારે મૌન રાખવું જ સારું છે, પરંતુ જેમને આગમના રહસ્યની ભણ નથી એવા લોકો સાથે વિશેષ પ્રકારના ધર્મની પ્રશ્નપણા કરવી ઉચિત નથી, માટે તે' જે આજસુધી પ્રશ્નપણા કરેલી છે તે બદલ પ્રાયશ્ચિત્ત લે અને હવે ફરીને તારા કુચ્છાતુસારે યોલવાતું બંધ રાખ.

આ સાંભળીને અમાત્યના ચિત્તમાં હારે રાષ થયો અને તેને એમ થયું કે—આ સાધુ જ સિદ્ધાંત સર્વસ્વનો ચોર છે અને પાસત્યા વગેરેમાં મળી ગયો લાગે છે માટે એને અવંદનીય જ સમજવો. એ સાધુ વિષે પોતાને જે લાગ્યું તેના કોલાહલ કરીને—બહેરમાં હોહા કરીને પછી મંત્રી તો પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો. તેણે જે લોકો પોતાના પક્ષમાં ભળેલા હતા એવા કુચ્છવાળા બધા લોકોને યોલાવી—લેગા કરીને આ પ્રમાણે બધાંજુ' કે—આ સાધુ પૂર્ણ અને પ્રતિષ્ઠા વગેરે દોષોમાં બંધાઈ ગયો છે અને પાસત્યાઓની સાથે સમાગમ રાખનારો છે માટે એને મિથ્યાદૃષ્ટિની જેવો જ સમજવો તથા અન્યમતિને જેમ આપણે વંદન કરતા નથી અને શિક્ષા પણ આપતા નથી તેમ એને પણ શિક્ષા ન આપવી અને વંદન પણ ન કરવું. એને વંદન કરશો વા શિક્ષા આપશો તો તમને તેના દોષોની અતુચોદનાનો દોષ લાગશે અર્થાત્ તમે એના દોષને ટેકો આપનારા બનશો એથી તમે મિથ્યાદૃષ્ટિ થશો. લોકોએ ભણ્યું કે મંત્રી રાજમાન્ય છે માટે તેમણે બધાએ એતું કહેલું 'ઠીક' કહીને માથે ચડાવ્યું. હવે આ બધી હકીકત સૂરતેજ રાજાએ ભણી અને તેથી તેને ક્રોધ થયો એટલે એ મંત્રીને યોલાવીને કહ્યું કે—

હે અમાત્ય! તારી પ્રવૃત્તિ બધી મેલી છે અને માત્ર નામથી તું વિચલ છે. જે સાધુ સમા પ્રમાણે સુંદર ક્રિયામાં તત્પર રહે છે તેને તું અવગણે છે અને પોતાની ભતને સર્વસ્રમન્ય જેવી માને છે. થોડું જ્ઞાન થયું એટલા માત્રથી આટલો બધો અહંકાર આપણે તે ક્રોધપણ પ્રકારે સમ્યવિતતું નિશ્ચાન નથી. જ્ઞાનના હીવા જેવા, શિવભાગના સાર્થવાહ સમાન અને જેઓ કોઇને કરી પીડા કરતા નથી એવા યતિઓ ભીલના ગામક-

મધ્યસ્થ ગુણ વિશે નારાયણનું કથાનક.

કથા ૨૦ મી

જે માનવે કુઝડને તદ્દન તણ દીધો હોય છતાં ય તે મધ્યસ્થ વૃત્તિવાળો ન હોય તો ‘ ઉચિત શુ’ અને અનુચિત શુ’ ? ’ એ બાણી શકતો નથી તેમ કરી શકતો પણ નથી, માટે હવે સંક્ષેપમાં મધ્યસ્થનું સ્વરૂપ બતાવવાનું છે. જે માનવ, કુગતિનાં કારણ અને યુદ્ધિમાં વિપરીતતાના ઉત્પાદક એવા રાગ, દ્વેષ અને મોહ વગેરે દોષોથી અક્ષયોક્તો ન હોય તેને ‘ મધ્યસ્થ ’ સમજવો. જેનામાં રાગનો અતિરેક હોય તે નિર્ગુણને પણ રાગી ઠરાવે છે, જેનામાં દ્વેષનો અતિરેક હોય તે ગુણવાળાને પણ ગુણરહિત ઠરાવે છે અને જેનામાં મોહનો અતિરેક હોય તેને ઘણું ઘણું સમભવવામાં આવે તો પણ કાર્ય શુ’ ? અકાર્ય શુ’ ? એ વિશે તે વિવેક પામી શકતો નથી; માટે અતિશય રાગી, અતિશય દ્વેષી અને અતિશય મૂઢ એ ત્રણે પ્રકારના માનવો સદૃધર્મનાં કાર્યોની આરાધના કરી શકતા નથી. એટલે કેવળ એક મધ્યસ્થ જ ગુણવાળો ગુણ અને દોષના વિચારને કરી શકે છે અને તેથી તે જ સદર્મની આરાધના કરવાને યોગ્ય છે. લોકબ્યવહારમાં પણ જે માનવ, ન્યાયવાદી મધ્યસ્થ-તટસ્થ હોય તેને જ બધા પ્રમાણભૂત તરીકે સ્વીકારે છે અને એવો મધ્યસ્થ જ ધન, કીર્તિ અને ધર્મને મેળવી શકે છે એમાં કોઈ વિકલ્પને અવકાશ નથી. અતિશય રાગ, દ્વેષ અને મોહ એ ત્રણે મહાદોષો યુદ્ધિને ડાળી નાખે છે એથી એ દોષોની ઉદ્ધીરણા-પ્રમળતા-ન હોય તો જ યુદ્ધિ નિર્મળ રહી શકે છે, માટે એવી નિર્મળ યુદ્ધિવડે જે માનવ, થોડુંક પણ ધર્મકૃત્ય સાધે છે તે નારાયણની પેઠે કમે કમે નિર્વાણનો લાભ મેળવી શકે છે. નારાયણની કથા આ પ્રમાણે છે.

એક સિદ્ધર્થપુર નામે નગર છે. એ નગરની શોભા પાસે ખીજાં નગરોની શોભા તણખલા સમાન છે. એ નગરમાં પ્રધાન, પ્રધાન ઉત્તમ પુરુષોનો મહેટો સન્નિહાય રહેતો હોવાથી ત્યાં કલિયુગનું સ્વચ્છંદપણે રહેવાનું અટકી ગયેલું છે. વળી, એ નગર આ ભૂમંડળના હાર સમાન છે અને એ, મનના ધારેલા-ઈચ્છેલા-મનોરથોને પૂરા પાડવામાં સુપ્રસિદ્ધ છે. ત્યાં વસતી પ્રજા બુદ્ધ ભગવાનની પેઠે ઘણી કરુણાવાળી છે, ત્યાંની સુદરીઓ અપ્સરાઓની પેઠે અપરિત રૂપ અને લાવણ્યથી ભરપૂર છે, ત્યાંનો લિંગિવર્ગ-સાધુ સંન્યાસી વર્ગ મહાદેવની પેઠે ક્ષમદેવ ઉપર વિજય મેળવનાર છે. એ નગરમાં પોતાના પ્રચંડ બાહુબળ ઉપર પૃથ્વીના ભારને ધરી રાખનાર એવો શ્રી વિશ્વસેષુ નામે રાજા છે. એ રાજાને જનહંત નામે એક પુરોહિત-કુલગુરુ-છે. એ પુરોહિત બ્રાહ્મણનાં બટકર્મમાં હતચિત્ત છે, યૌદ વિદ્યા-

પહોંચ્યો. પેલા વિમલતું બધું ધન વગેરે રાજપુરુષોએ પકાવી લીધું એટલે તે રાંક જેવો બની જઈ એકલો જ દેશાંતરેમાં ભ્રમવા લાગ્યો. ભ્રમતાં ભ્રમતાં તે એક વાર રસ્તાનો થાક, ભૂખ અને તરશ વગેરે દુઃખને લીધે ગહુ ત્રાસ પામ્યો અને એ રીતે ભ્રમતો ભ્રમતો તે ગજપુર ભણી ગયો. ત્યાં, પ્રયત્ન તપ કરીને જેણે આશીર્વાધ વગેરે અનેક લબ્ધિઓ મેળવેલી છે અને તેથી જ જે કોઈનાથી ગાંઠ્યા બાંધ એવા નથી એવા ધર્મઙ્ગણ નામે તપસ્વી તેણે દીક્ષા, એ તપસ્વી ત્યાં સંવિગ્ન શ્રાવકોને ધર્માધર્મનો ઉપદેશ કરતા હતા. એને ભોળેને આ વિમળને વળી મત્સર થયો અને તે એ મુનિ સાથે પહેલાંની પેઠે હર્વિનય-પૂર્વક વર્તવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો એટલામાં જ એ મુનિએ તેની વાણી હરી લઈને તેને મૂળા જેવો બનાવી દીધો. પછી તે મૂળાની પેઠે અત્યંત બળહતો રહ્યો અને લોકોએ એને ત્યાંથી હાકી કાઢ્યો.

એ પ્રમાણે જે ગમે તેવું ભારે ધર્મકૃત્ય કરતો હોય છતાં જેનો કુઝલ નાશ પામ્યો ન હોય તે જ્યારે ભવના કૂવામાં આથકે છે ત્યારે તેવું પેલું ધર્મકૃત્ય પણ તેને લેશ પણ બચાવી શકતું નથી, માટે એ કુઝલનો ત્યાગ જ કરવો ભોધ્યો. એ ત્યાગ જ ચિંતિત અર્થેને મેળવી આપવામાં કલ્પવૃક્ષ સમાન છે તેથી એ કલ્પવૃક્ષને માર્ગાતુસારી વગેરે શુષ્કોદ્ધ પાણીથી સિંચ્યા કરવું જ સુકત છે. વળી, જેમ ચોટા ઘાસના ગંજને પણ આગનો એક જ તણખો એક જ ક્ષણમાં બાળીને ખાખ કરી દે છે, તથા ઘણાં પુણ્યના ગંજને પણ એક જ પાપ જેમ હણી નાખે છે તેમ એકલો કુઝલનામનો એક જ દોષ ભેગા કરેલા પુણ્યના રાશીનો સપાટાળધ નાશ કરી નાખે છે. એ જિનનાં વચનોને પ્રમાણ માનને શ્રમણપણું સ્વીકાર્યું છે, વા એ જ રીતે દેશવિરતિનો ધર્મ ગૃહસ્થે આચરવા માંડ્યો છે તો પછી એમાં વિદ્વ નાખતા એવા અને સ્વ અને પરના મનને કલેશ પહોંચાડનારા આ અધમ કુઝલ દોષનું નિવારણ કેમ કરતાં નથી ? જો કે એવું કહણ તપ કરવામાં આવ્યું છે જેથી કામદેવનો ભંગ થઈ ગયો છે તથા શરીરમાં માંસ રહ્યું નથી, લોહી બચ્યું નથી, નાક ઠરઠાઈ ગયું છે અને કેવળ હાડપિંજર થઈ ગયું છે, તથા બધી ઇન્દ્રિયો પણ નિઘડમાં આવી ગઈ છે એવા તપસ્વી મુનિના મનમાં પણ પાપના ઉદયને લીધે આ ન નિવારી શકાય એવો કુઝલ ઉદય પામ્યો છે. હા ધિક્ ! એ વિશેષ કટકર સ્થિતિ છે. ગોષ્ઠાભાંડિલ અશ્વમિત્ર, તિષ્ઠગુપ્ત અને યશાલિ-જશાલિ વગેરેની મલિનતા સાંભળીને ચિરંતનમુનિએ, અનુસરેલ એવા માર્ગે સુધી પુરુષે અશંકલાવે સારી રીતે પ્રવર્તવું ભોધ્યો.

એ રીતે શ્રી કથારત્નકોશમાં કુમહતના ત્યાગ વિશે વિમળતું
ઉપાખ્યાન સમાપ્ત. (૧૯)

શુરની આશિષ મેળવીને તે બન્ને જ્યાં શિષ્યો બેસી શકે એવા સ્થાન ઉપર જઈને તેની સાથે બેઠાં. તે વખતે એ અધ્યાપક, એની પાસે લાણીતા અને વેદના રહસ્યની વ્યાખ્યામાં વિવાદ કરતા શિષ્યોને વેદનું રહસ્ય સમજાવવા અનેક પ્રકારના હેતુઓ, ઉદાહરણો અને સુક્રિતઓ સમજાવતા હતા છતાં એ શિષ્યો વેદના રહસ્યને સમજી શકતા ન હતા તેથી એ અધ્યાપકે તે શિષ્યોને કહ્યું:

અરે ! તમે બધા શિવની જેવા અતિશય રાગાંધ, શરીરની જેવા અતિશય દ્વેષાંધ અને શાખની જેવા અતિશય મોહાંધ-મૂઠાં છે, માટે તમને સમજાવવા સાક્ષાત્ દેવનો શુર બૃહસ્પતિ પશુ આવે તો પશુ તે તમને સમજાવી શકશે નહીં.

આવા અતિશય રાગ, દ્વેષ અને મોહની વૃત્તિમાં રહેલા તમારી પાસે આ મારે વાણીનો ભારે વિસ્તાર મારા ગળાને સૂકવવા સિવાય બીજું કોઈ વિશેષ કાર્ય સાધી શકે એમ નથી અર્થાત્ તમારી પાસે વધારે બોલવું એ બ્યર્થ છે. કેટલાંક સૂત્રો પોતાની સરળ પુદ્ગિના પ્રભાવથી જ સમજાય એવાં હોય છે, કેટલાંક સૂત્રો શુરવચનથી સમજી શકાય એવાં હોય છે, અને કેટલાંક સૂત્રોનો તેમનો બરાબર વિષયવિભાગ કરવામાં આવે તો પશુ સમજી શકાય એવા હોય છે. આ રીતે બધાં સૂત્રો જલદીથી જ સુસૂક્ત-સારાં સૂકતો-બની શકે છે; માટે તમે એ પદ્ધતિનો તો આશ્રય કરતા નથી અને નકામી આંગળી ઊંચી ઊંચી કરીને કુવિકલ્પોને શા માટે ઊભા કરો છો અને એમ કરીને પૂર્વજ્ઞપિઓએ ભણેલા અવિનષ્ટ અર્થોનો આ રીતે વિનાશ શા માટે કરો છો ?

શિષ્યો બોલ્યા: હે ઉપાધ્યાય ! સૂત્રને લગતા પ્રશ્ન સંબંધી અમારા વિવાદનું બાળ્યાન હવે જવા દો, પરંતુ તમે અતિશય રાગી એવા શિવ વગેરેનાં જે દુષ્ટાંતો કહ્યાં છે તેમની વાત સાંભળવાનું અમને ભારે કુતૂહલ થયું છે તો તેમની જ હકીકત હવે કહો. પછી ઉપાધ્યાય બોલ્યા: તો હવે એમની જ હકીકત સાંભળો:

અવર્તી નામના દેશમાં જયભેડ નામે ગામ છે, ત્યાંના રહેવાસી એક શિવ નામે કુલયુગ્મ છે. તેને બે ભાઈઓ છે. એક મોટો અને બીજો નાનો. તેમાં જે નાનો છે તે પેલા શિવને ઘણું જ વહાલો છે એથી તે જે કંઈ અયુક્ત કહે તેને પશુ તે, યુક્ત માનતો અને તેનો જે મોટાભાઈ હતો તે શિવને ગમતો ન હતો એટલે તે સુંદર વાત કહેતો તો પશુ તેને ‘ અસંબદ્ધપ્રલાપી ’ છે એમ કહીને તરછોડવામાં આવતો. એ રીતે એમના દિવસો જવા લાગ્યા.

હવે બીજે કોઈ દિવસે એ ત્રણ ભાઈઓ કામકાજ માટે પોળીયોનું ભાતું લઈને એક જંગલમાં ગયા. ત્યાં તે ત્રણે જણા ઝાંઝા કાપવા લાગ્યા, કાપતાં કાપતાં વિશેષ થાક લાગવાથી તેઓ અકળાયા અને ખૂબ તરસ્યા થયા તેથી પાણીને શોધવા લાગ્યા તેવામાં થોડા

સ્થાનોનો પારગામી છે, નરપતિનો હિતકર્તા છે. વૈશ્ય, શૂદ્ર અને ક્ષત્રિયો એનાં પખને ઉત્તમ રીતે પૂરે છે એવો એ પુરોહિત પોતાનાં કમકાંડમાં સાવધાન રહેતો વખતને વીતાવે છે. એ પુરોહિતને બધી વિદ્યાઓમાં વિચક્ષણ એવો એક નારાયણ નામે પુત્ર છે, એ પુત્ર સ્વાભાવિક રીતે અતિશય લોભ, રાગ, દ્રેષ, મોહ વગેરે દોષો વિનાનો છે અને પર-લોકથી ડરનારો છે.

એક વાર એ પુરોહિતને રાજાએ બોલાવ્યો અને કહ્યું કે-પોતે (રાજાએ) શિકાર વગેરે ઘણાં પાપકર્મો કરેલાં છે, હવે તેતું પ્રાયશ્ચિત લઈને પોતાને શુદ્ધ થવું છે તો તે માટે યજ્ઞ કરવાની જરૂર છે. એમ કહીને પુરોહિતને યજ્ઞના કામમાં ભેડયો. યજ્ઞ કરવા માટે હોમવાનાં પશુ વગેરે જે જે ઉપકરણો ભેંધંએ તે બધાં લેવાં કાર્ય, પશુઓને બાંધવા સારૂ યૂપસ્તંભ ભેલો કર્યો, યજ્ઞનો મંડપ પણ તૈયાર કર્યો અને એવી મોટી ન્યવસ્થાથી પશુમેધની શરૂઆત કરી. આ જાતનો લયકર પ્રાણીવધ ભેંધંને, સુક્ષ્મયુદ્ધિવટે કાર્ય અને અકાર્યનો વિચાર કરી શકે એવા નારાયણે પોતાના પિતાને કહ્યું: હે પિતા! તમે યજ્ઞના કાર્યમાં પશુઓનો વિનાશ કરો છો અને વળી કહો છો કે “જે માનવ, પોતાના આત્માની પેઠે સર્વભૂતો તરફ ભુએ તે જ ખરું ભુએ છે અર્થાત્ જે, બધે સમભાવ રાખે તે જ ખરો દક્ષા છે.” તો એ જે વિરોધવાળાં વચનોમાં ખરું તાત્પર્ય શું છે? પુરોહિત બોલ્યો: “હે પુત્ર! નિપિદ્ધ કાર્યો જણાવેલાં છે અને સંભાવિત કાર્યો પણ જણાવેલાં છે” એ પ્રમાણે વેદનાં વાક્યો અનેક પ્રકારનાં છે, તો એ વિવિધ વેદવાક્યોનું તાત્પર્ય બહુવા કોણ સમર્થ છે? પછી નારાયણ બોલ્યો: હે પિતા! તમે પરમાર્થને-ખરા રહસ્યને-નથી જાણતા તો પછી આ યજ્ઞ શા માટે કરો છો? જ્યૌતિષ, વૈદ્યક, પ્રાયશ્ચિત્ત અને ધર્મકૃત્ય એ બધું જાણ્યા વિના કરવામાં આવે તો વિપરીત ફળ આપનારું નીવડે છે. પુરોહિત બોલ્યો: હે પુત્ર! આ યજ્ઞ વગેરેનાં વિધાનો આપણાં પૂર્વપુરુષોની પરંપરાથી જેવાં ચાલ્યાં આવ્યાં છે તેવાં જ પ્રમાણરૂપ માનવાનાં છે એથી એમને એક સરખી રીતે કરવાની પ્રવૃત્તિ ચાલે છે માટે તે પ્રવૃત્તિને જાદલી શકાય નહીં. નારાયણ બોલ્યો: હે પિતા! આ જીવ-ઘાતની પ્રવૃત્તિને ભોતાં મારાં તો રૂંવાડે રૂંવાડાં બેઠાં થઈ જાય છે એટલે એ ઘાતક પ્રવૃત્તિ અનુભવથી જ લયાનક જણાય છે. આવી પ્રવૃત્તિથી પણ સ્વર્ગ વગેરે સુગતિઓ મળતી હોય તો પછી “કાળકૂટ ઝેર ખાવાથી પણ માણસ જીવેલાં ભેંધંએ અર્થાત્ લયાનક ઝેર પણ જીવવાનું કારણ જનવું ભેંધંએ” એમ કેમ ન કહી શકાય? પુરોહિત બોલ્યો: હે પુત્ર! નરસિંહ નામનો એક અમારો શુર અહીં જ રહે છે, એ વેદોનો અધ્યાપક છે અને વેદોના રહસ્યને સમજનારો છે, તો તું મારી સાથે આવ અને આપણે જાનને મળીને તેની પાસે જઈને આ હકીકતને પૂછી ભેંધંએ. નારાયણે પિતાની આ વાત સ્વીકારી, પછી એ જાનને જણાવે-પિતાપુત્ર-નરસિંહ અધ્યાપક પાસે ગયા. આદર સાથે પ્રણામ કરીને અને

હવે અતિશય દ્રેષવાળાની વાત સાંભળો. સ્પૅરકે દેશમાં 'પરુકે' નામે એક નેહડો છે. ત્યાં સ્પૅરી નામે આહીર રહે છે અને તે પારકા ઘરનાં કામકાજ કરીને આજીવિકા ચલાવે છે. તે એક વાર એક વાણિયાની સાથે ગામતરે ગયો. તે બન્ને જણ રસ્તામાં ચાલતાં વાત કરવા લાગ્યા. વાત કરતાં આઠવાતમાં આહીરે પોતાની આહીર ભતિની પ્રશંસા કરી. વાણિયો બોલ્યો, 'તમે આહીરો અને આ પશુઓ બન્ને વિવેક વગરનાં છે એટલે કે તમે બન્ને એક ભતનાં જ કહેવાઓ. આ સાંભળીને આહીરને રાષ આભ્યો પણ રૂપ રહ્યો. આહીરની લૂણી આંખમાં વાણિયે રાષને ભેઈ લીધો અને પછી તો વાણિયે તેને કાંઈ દાન આપ્યું, તેણે વિશેષ સન્માન કયું. એ રીતે અનેક રીતે વાણિયે તેને અનુકૂળ થવા પ્રયત્ન કર્યો છતાં તે રાજ ન થયો તે ન જ થયો. પછી પોતપોતાનાં કામ પતાવીને તે બન્ને પાછા ફરતા હતા ત્યાં તેમને ચોરાએ પકડ્યા. તેમની પાસેનું બધું જ લૂંટી લીધું. વાણિયાને ચોરાએ ઠીક પાંચરો કર્યો એટલે જે 'મારે કરવું હતું' તે જ ચોરાએ જ કરી નાખ્યું' એમ ધારીને પેલો આહીર તો રાજ થયો. તે બન્નેને ચોરાએ મજબૂત રીતે બાંધ્યા અને તેઓ તેમને પીટવા લાગ્યા. પછી વાણિયો બોલ્યો, 'એ બિચારા ગરીબને શા માટે મારો છો ? એ તો એક નોકર છે. આ સાંભળી રાષે ભરાયેલા આહીરે કહ્યું, 'હું નહીં પણ એનો બાપ ગરીબ છે. અને એ જ મારો નોકર છે માટે તમે એ બિચારાને તો છોડી જ દો. પછી તો ચોરાએ વાણિયાના મોં સામે ભેથું. વાણિયો બોલ્યો, 'તે જે કહે છે તે ખરું છે. પછી ચોરાએ વાણિયાને છોડી દીધો એટલે તે વેગથી નાશી ફૂટ્યો, અને પેલા આહીરને તેની પાસેથી ધન મેળવવા સારુ ચોરા એને મારવા લાગ્યા, પીટવા લાગ્યા અને હોંસવા લાગ્યા એમ અનેક પ્રકારે તેને દુઃખ દીધું. એ પ્રકારે અતિશય દ્રેષવાળાની વાત છે.

હવે મૂંઠની વાત આવે છે. કુણાલા દેશમાં કૅસ્ત્ર'ખ નામે ગામ છે. ત્યાં શ'ખ નામે એક કુલપુત્ર રહે છે. તેનો દત્ત નામે એક બાલમિત્ર રહે છે. એ શ'ખને ઘણો જ પહાલો છે અને બધાં કામકાજમાં તેની સલાહ લઈને જ શ'ખ પ્રવૃત્તિ કરે છે પરંતુ એ દત્ત ઘણો જ કપટી છે અને પેલો શ'ખ સરળ સ્વભાવનો છે. બન્ને જણાના એ પરિસ્થિતિમાં દિવસો ઉપર દિવસો વીતે છે. હવે કોઈ પુણ્યને લીધે શ'ખ કેટલુંક ધન કમાયો અને એ વિશે તેણે દત્તને પૂછ્યું, 'કમાયેલું આ ધન હવે શી રીતે સાચવવું ? ગામ તો ઘણી જ ખીકવાળું છે. દત્ત બોલ્યો, 'હે ઉત્તમ મિત્ર ! હમણાં તો તું આમ ને આમ ધન કમાયે બ, પછી ઠીક ઠીક કમાઈ રહે ત્યારે અટવીમાં જઈને યક્ષના મંદિરમાં એ બધું ધન આપણે દાટી આવશું. શ'ખે એ વાત કબૂલી લીધી. હુંજ અભિપ્રાયવાળા એ દત્તે બરાબર આ તકનો લાગ ભેઈને કોઈ બે પુરુષોને સંકેત કરીને અડધે રસ્તે ગોઠવી રાખ્યા અને તેમને શીખવી રાખ્યું કે જ્યારે અમે એ તરફ આવીએ ત્યારે તમારે અમને બન્નેને હરાવવા. હવે મધરાત થઈ ત્યારે હાથમાં ધનુષબાણ લઈ દત્ત તૈયાર થયો અને તેની સાથે

પાણીવાળી એક તળાવડી હીક્ષમાં આવી અને એક મોટું ઝાંઝવાના જળથી ભરેલું સરોવર પહોં દીઠું. તે ભેળને શિવ બ્રાહ્મણો: થોડા અને ગંધાર ગયેલા પાણીવાળી આ તલાવડી શા ખપની છે ? આવા, વારંવાર થતા અને પાછા અછતા થઈ જતા અનેક તરંગોની આલતી લહેરોથી સુશોભિત એવા આ મોટા સરોવર પાસે જઈએ. પછી મોટો ભાઈ બ્રાહ્મણો: એ ખડું સરોવર નથી પરંતુ ઝાંઝવાનાં ખોટાં પાણીનું સરોવર છે તેથી આ નાની તળાવડીથી જ આપણું કામ કરી દેશે. પછી નાનો બ્રાહ્મણો: આ તો કાંઈપણ બહુતો જ નથી, શિવ ! કરપાત્ર-કળશિથો-લઈને તું ત્યાં જા. તેથી નાના ભાઈના વચન તરફ વિશેષ રાગવાળા એ શિવની છુદ્ધિ, તેનું વચન સાંભળી ને વિશેષ ઉદ્ધાસ પામી અને મોટો ભાઈ તેને રોકતો રહ્યો છતાં તે પેલા ઝાંઝવાના સરોવર ભણી જવા માટે વેગથી ઉપડ્યો. પછી તો—એ શિવ જેમ જેમ આગળ ચાલે તેમ તેમ અપુણ્યવાળાએ મોટો મનોરથ કરીને શરૂ કરવા માંડેલી ધાતુસિદ્ધિ સિદ્ધ ન થતાં જેમ જેમ આગળને આગળ ચાલી બધે તેમ પેલું સરોવર પહોં આગળ ને આગળ ચાલ્યું ગયું—પણ હાથ ન ચાલ્યું.

અધપળવારમાં આવી જશે, પળવારમાં આવી જશે અને ઘડી એ ઘડીમાં આવી જશે છતાં એ હાથ આવડતું નથી અને તે વેગપૂર્વક દોડવા લાગ્યો છતાંય મહોપધિની પોંડે તે દૂર ને દૂર જ દેખાવા કરે છે. છેવટે લાંબા સમય સુધી કલેશ પામીને તે ક્યારે સાધ્યા વિના જ—પાણી વગર જ—પાછો ક્યો અને આખર પેલી નાની તળાવડી પાસે જઈને હાથ પગ ધોયા, ભાતું ખાધું અને જલપાન વગેરે કર્યું અને પછી ત્યાં જ વીસાચો લેવા રહ્યો. બીજે દિવસે પહોં ઝાડો કાપીને ખપોરને સમયે તેઓ જમવા બેઠા, એવામાં તેઓએ પોઝિથો ગોરસ વિના મળે ઉતરતી જ નથી, એથી આ પાસે જ ચરતા ધણુ તરફ ભેળને દૂધ લાવીએ તો સારું થાય. પછી તેના મોટો ભાઈ બ્રાહ્મણો: એ ગાયતું ધણુ મનુષ્યોનો દૂધ લેવાનું છે, ખરેખર ગાયતું ધણુ નથી. ત્યારે નાનો ભાઈ બ્રાહ્મણો: હે શિવ ! તું ઘાત કરનારું છે, ખરેખર ગાયતું ધણુ નથી. ત્યારે નાનો ભાઈ બ્રાહ્મણો: હે શિવ ! તું તારે જા અને ત્યાંથી દૂધ લઈને જલદી આવી જજે. તેના કહેવાથી એ, હાથમાં વાસણ લઈને પેલા ગોધણુ તરફ ઉપડ્યો. અને મોટા ભાઈએ જતાં ઘણાં વારો છતાં ન જ અટક્યો. ત્યાર પછી તો મોંમાંથી લાંબી બહાર નીકળેલી, બાળી નાચે એવી કઠોર જાળનાં કરવતોવડે એ ગોધણુ તેને ચાટવા લાગ્યું અને તેને એવી પીડા થવા લાગી કે તેના પ્રાણ કંઈ આવી ગયા અને બીજા માણસોએ વચ્ચે પડીને તેને મહાસુરકેલીથી ત્યાંથી સુકાવ્યો—અચાએ.

આ રીતે જે મનુષ્ય કેવળ દંઠ રાગથી જ પેલા નાના ભાઈના વચનવડે જેમ શિવ ચાલ્યો તેમજ ચાલે છે, તે પોતે જાતે કાંઈ સારાસારને સ્વમજી શકતો નથી અને બીજો પહોં તેને કાંઈ સારાસાર કહીને સમજાવી શકતો નથી, એ રીતે દિગ્વિજયવાળાની દશા થાય છે.

આ પ્રમાણે અતિશય રાગી, અતિશય દ્વેષી ને અતિશય મૂઢ એવા એ ત્રણેનાં દૃષ્ટાંતો કહીને એ અધ્યાપક મહાત્મા વળી ફરીને પેલા શિષ્યોને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો: જે પુરુષો અતિશય રાગ વગેરે દોષો વગરના હોય, સારા શુભો મેળવવા માટે પશ્ચાત રાખનારા હોય, પૂર્વાપર અવિરુદ્ધ અર્થની શોધ માટે તત્પર બુદ્ધિવાળા હોય, આ લોકનો અને પરલોકનો વિરોધ થાય એવો અર્થ કરવા તરફ ચિત્તને ન વાળનારા હોય, હમેશા અલ્પબદ્ધ તથા સુવિશુદ્ધ બુદ્ધિવાળા માણસોની સંગત-સેવા કરવામાં તત્પર હોય, પરમ-પદનો ઉત્તમ માર્ગ જે રીતે પામી શકાય એવી રીતે તે માર્ગને અનુકૂળ વિધિવિધાનો કરવામાં કુશળ હોય અને પોતપોતાના વિષયને અવ્યવસ્થિત કરવા માટે ઘોંઘાટ કરવામાં વચનશુભિવાળા હોય અર્થાત્ વિષયની અવ્યવસ્થા માટે સુશુભ હોય. એવા જ પુરુષો શાસ્ત્રના પરમ રહસ્યને જાણી શકવા સમર્થ છે અને એવાજ પુરુષો સંસારસમુદ્રનો પાર પામવા પણ ચોક્કસ શક્તિશાળી બની શકે છે. આ પ્રમાણે ગંભીરભાવ ગર્ભિત શિષ્યામણુ આપીને હજુએ અધ્યાપક અટક્યા નથી એટલામાં તો તેના માથામાં ભારે શૂળની વેદના ઉપડી અને એથી તે ત્યાં જ હતી પડ્યા-કાળધર્મ-મરણ-પામ્યા.

બધાં રહસ્યોને પ્રકાશિત કરનારા અને દેવના શુરુ બૃહસ્પતિ જેવા સમર્થ એ ઉપાધ્યાયને આશ્રમી ગયેલા-મરણ પામેલા-જાણીને ‘હાય હાય આ શું થઈ ગયું’ એમ કરતાક બધા શિષ્યો તેની તરફ દોડ્યા. જમીન ઉપરથી તેમને જિલ્લા કર્યા, એમની આંખો પલકારા વિનાની ફાટી રહી, સુખ પણ થોડુંક જિઘડી ગયું અને શરીરની ગતિ તદ્દન બંધ પડી ગઈ. તેમના ઉપર શીતળ ઉપચારો કર્યા, ગરમી લાવવા એમના શરીરને મસજીડું, જાણકાર લોકોને જોલાવવામા આવ્યા, બધી બનેલી હકિકત કહી સંભળાવી, જાણકારોએ જોયા તપાસ્યા અને ‘હવે એનામાં જીવ નથી’ એમ કહીને હાથ ખંખેરી નાખ્યા. શિષ્યો ભારે શોકથી ભરપૂર એવો આક્રંદ કરવા લાગ્યા અને તેવું પારલૌકિક બધું કાર્ય પણ પતી ગયું. થતના સંબંધે થયેલા સંશયનો નિર્ણય નહીં પામેલા ‘આપણે બધી રીતે અકર્મી છીએ’ એમ જોલતા અને ભારે શોકને લીધે આખમર્થથી આસુજોના પ્રવાહને વહાવતા એવા એ પુરોહિત અને નારાયણ બન્ને બાપડીકરો પોતાને ઘરે પહોંચ્યા.

હવે બીજે કોઈ વખતે નારાયણે પુરોહિતને કહ્યું: હે પિતાજી ! પેલા મહાનુભાવ અધ્યાપકે તો આપણને ‘પરમાર્થ-દૃષ્ટિ સામાન્યપણે કાર્યત્વ’ રહસ્ય તો જણાવેલું જ હતું માત્ર હવે તે બાબત આપણે તો વિશેષ નિર્ણય જ જાણવો બાકી રહ્યો હતો. ત્યાં બંધાં સુધી કોઈ એવોજ મહાપ્રભાવવાળો બીજો પુરુષ આપણને ન મળે ત્યાં સુધી એ નિર્ણય જાણી નહીં જ શકાય. એથી તમે અનુમતિ આપતા હો તો હું એવા સમર્થ પુરુષના અન્વેષણ માટે કેટલાક દિવસો સુધી દેશાંતર ફરું અને તેમની જોઈ કરી પાછો આવું, પરંતુ આમ ને આમ આગસ કરીને એસી રહેવું સારું નથી. કારણ જિંદગી તો વીજળી

ચાલવા માટે પેલા શંખને યોલાઓ અને કહ્યું કે-આવ, આપણું વાંછિત કામ કરવા માટે આપણે ચાલીએ. પછી એક હાથમાં ભાતું લીધું અને બીજા હાથમાં ધનની પોટલી લઈ એ શંખ કોઈ પણ ન જાણે એ રીતે દંતની સાથે ચાલવા માંડ્યો. ગામ બહાર નીકળી ગયા પછી પેલા દંતે શંખને કહ્યું: ભાગ્યની વાત કોઈ કળી શકતું નથી, આફતો આવે છે ત્યારે ઓચિંતી જ આવી પડે છે માટે તું આ તારા હાથમાં રહેલી ધનની પોટલી મને સોંપી દે અને ભાતું તારા પોતાના હાથમાં રાખ. કદાચ કોઈ રીતે ચોર વગેરેનો ભય ઉપસ્થિત થાય તો તું દ્રવ્યની ચિંતાથી રાક્ષવાતું ન કરીશ અને એકદમ જશે તે એક દિશા તરફ નાશી જશે. જીવતા હોઈયું તો વળી ધન કમાવું હોયજી નથી. શંખ સરળ પ્રકૃતિનો હતો એથી તેણે આ બધું 'હીક' માની લીધું અને એ જાને જાણી ગઈ. ચાલવા માંડ્યા. અડધે રસ્તે ગયા ત્યાં તો પેલા સંકેત આપેલા બે માણસો ધારદાર તરવાર ધરીને 'હણો હણો' બોલતા પાછળ પડ્યા. રાતના ગાઢ અંધારાને લીધે ઝાંઝા કુંકને પણ 'ચોર' માનતો પેલા શંખ ગામ તરફ ભાગ્યો અને દંત પણ બીજી દિશા તરફ હાથમાં ધનની પોટલી લઈને વેગથી નાઠો. શંખે તો પોતે સરળ હોવાથી ગામમાં જઈને કોટવાળા પાસે ફરિયાદ કરી:

પૈસા બધા તારા પરંતુ મારા મિત્રને સાબે સારા લાવી આપ એમ કોટવાળાને કહ્યું એ સાંભળીને કોટવાળા બીજા કોટવાળા મારફત એ વિશે તપાસ કરાવવા લાગ્યો. પરંતુ કયાંય પણ તેનો પતો લાગ્યો નહીં. એથી ભાગે શંખ તો ગભરાયો, રોવા લાગ્યો એટલે તેનાં સ્વજનોએ તેને જેમ તેમ કરીને સમજાવી છાનો રાખ્યો. પછી શંખે ગામની દેવીની માનતા માની: હે ભગવતી ! બે દંત આવશે તો તારા ભગવણે આજીવ કરાવીશ-રાતીજીએ કહ્યું. પછી પેલી ધનની પોટલીને બરાબર સંતાડીને કોઈ એક દિવસે દંત આવી પહોંચ્યો, શંખ રાજ થયો, વધામણાં કર્યા અને ગામની દેવીઓનો રાતીજીનો આજીવ શરૂ કર્યો. દેવી ચમત્કારવાળી હતી એટલે તેણે પરચો આપ્યો અને એક યુવતિના શરીરમાં આવી તેને ધુણાવવા લાગી. ધુણતી ધુણતી તે બોલી: શંખ ! તારી ધનની પોટલી ચોરાઈ ગઈ તે બધું કાવતરું તારા દુષ્ટ મિત્રનું જ છે, માટે તું અસુક સ્થાનમાં જા અને ત્યાં તેણે દોડેલું ધન તું લઈ લે. તે સાંભળીને શંખ તો ઉલટો રાષે ભરાયો અને બોલ્યો: હે પાપિણી ! કુથા-મમાં રહેનારી ! રાક્ષસી ! ખોટી સંભાવના કરીને તું મારા મિત્ર ઉપર દોષ ઢાળે છે ! એમ બોલીને તેણે પેલી ધુણતી બાઈને એક તમાચો ચોટી દીધો અને આજીવના રંગમાં જંગ પાડીને તથા કાન ઉપર હાથ દઈને તે પોતાને ઘરે ચાલ્યો ગયો.

આ જાતનો મૂઠ્ઠો તેને કાર્ય અને અકાર્યનું સ્વરૂપ સમજાવવામાં આવે તો પણ સમજી શકતો નથી, સમજવું તો દૂર રહ્યું અરે ! તે એ હકીકતને સાંભળી પણ શકતો નથી.

વાદવિવાદ કરવાથી શું ? આ તો અમારો ધર્મમાર્ગ છે, એમાં આવા કોઈ વિચારને અવકાશ નથી. એટલે આવા કોઈ વિચારને અમે સહી શકીએ નહીં. એ સાંભળીને નારાયણ ત્યાંથી નીકળ્યો અને બીજે ઠેકાણે જવા લાગ્યો.

તો ત્યાં એક નાના નેહડામાં મૂઠ માણસો જેની સેવા કરતા હતા એવો એક ભાગ-વત્ત યુનિ ત્રણે કાળ સ્નાન કર્યા કરતો તેના બેવામાં આગ્યો. એ તેની પાસે ગયો, તેને પગે લાગીને બેઠો. પ્રસંગ મળતા તે, તેની સાથે વાત કરવા લાગ્યો: હે ભગવંત ! વિષ્ણુ સર્વ-ન્યાયી છે એથી તે, પાણીમાં પણુ છે. તો એવા પાણીથી તમે સ્નાન કેમ કરી શકો ? એ રીતે તો એટલે જેમાં વિષ્ણુ છે એવા પાણીના પૂરથી તમે સ્નાન કરો એથી વિષ્ણુ ભગ-વાનની અવજ્ઞા કરી કેમ ન કહેવાય ? અને સ્નાન તો સામાન્ય માણસો પણુ કરે છે એથી સ્નાનમાં ધર્મની કશી વિશેષતા ય નથી. વળી, ખરી વાત તો આ પ્રમાણે કહેવાય છે—

“જેમાં સંયમતું પાણી ભરેલું છે, સત્યના કમળો વિકસેલાં છે, શીલ અને દયા એ બન્ને બેનાં કાંઠા છે એવી નદી એ આત્મા જ છે, તો હે પાંડુપુત્ર ! તેમાં જ તું અભિષેક કર. કાંઈ કેવળ પાણીમાં સ્નાન કરવાથી અંતરાત્માની શુદ્ધિ થતી નથી.” પેલો કાપિલ-કપિલ મતનો અનુયાયી ભાગવત બોલ્યો. અમે ધ્યાનરૂપ અક્ષિ પ્રગટાવીએ છીએ એટલે પાણીમાં સ્નાન કરવાથી અમને જે પાપ દુષ્કૃત-મેલ લાગે છે તે બધું જ બળી બાંય છે. એથી સ્નાન કરવાથી અમને કોઈ દોષ લાગતો નથી. નારાયણ બોલ્યો: ધ્યાન કરવાથી તમે પાપના મેલને સાફ કરો છો અને ફરી વાર પાછું પ્રચુર પાણીના પૂરમાં શરીરને પથારી છો અને તેથી ફરી વાર પાછું એતું એ પાપ તમને લાગે છે. એ રીતે આ તો ગજસ્નાન જ થયું. પેલો કાપિલ બોલ્યો: ભલે કાંઈ પણુ થતું હોય તે થાય. આ સાંભળીને નારાયણને એમ થયું કે આ પણુ પેલા હસ્તિતાપસના જેવો છે એટલે તે આગળ આલ્યો.

આગળ ચાલતાં માર્ગમાં તેને જિનદત્ત નામે એક શ્રાવક ‘સાથી’ તરીકે મળ્યો. એમ બાણી તેની સાથે તેની ગોષ્ઠી થઈ એટલે વાતચિત થઈ. એ ‘ચતુર છે’ એમ બાણીને તેના તરફ તેના-નારાયણનો પક્ષપાત થયો. ચાલતાં ચાલતાં ક્યાંયથી પણુ પેલા નારાયણે ગાજર વગેરે કંદમૂળો મેળવી તેમાંનાં કેટલાંક પેલા જિનદત્તને આપવા માલ્યાં પણુ તેણે તે ન લીધાં ‘શામાટે લેતા નથી ?’ એમ પૂછ્યા પછી જિનદત્તે કહ્યું—

જેઓ પ્રતિપણુ કેવળજ્ઞાનવટે ત્રણ જગતમાં રહેલા તમામ પદાર્થોને બાણુ છે એવા જ્ઞાની પુરુષોએ ગાજર વગેરે કંદમૂળો ખાવાનો નિષેધ કરેલો છે. એ કંદમૂળો અનંત જીવ-વાળા અગોષ્ઠી બનેલાં છે એટલે એમનું શરીર એક અને તેમાં જીવો અનંત છે એવાં એ કંદમૂળો છે માટે તે ખાવા યોગ્ય નથી. તે જ રીતે મધ, મધ, માંસ, માખણ અને પાચ જીવરક્તો પણુ ખાવા યોગ્ય નથી. મધ વગેરે ચાર પદાર્થોમા તો તેમના જ વર્ણુ

જેવી અંચળ છે, ચમરાજ તો પાસે જ બેઠો છે, અને આવતી આફતોને કોઈ પણ રીતે અટકાવી શકાતી નથી. આ સાંભળીને પુરોહિત બોલ્યો: હે પુત્ર ! ચોમ કર.

પછી સારી તિથિ, સાફ સુહૃત અને સારો યોગ જોઈને થોડુંક ભાતું સાથે લઈને નારાયણ નીકળી પડ્યો. સારાં શુકન થતાં તેનો ચિત્તનો ઉત્સાહ વધ્યો અને તે સુનિપુણ એવા કોઈ પુરુષને શોધતો શોધતો એક પહાડીમાં આવેલા કુજમાં પેઠો. ત્યાં તેણે એક હસ્તિતાપસ જોયો. એ તાપસ અનેક પ્રકારનાં કપોથી પોતાની બાતને દમતો હતો અને અહમને પારણે લાખા સમયથી મારી નાખેલા વનહાથીનું માંસ ખાઈ પારણું કરીને પોતાનો નિર્વાહ કરતો હતો. તેને તેવા પ્રકારના ધર્મનું આચરણ કરતો જોઈ નારાયણે નમસ્કાર કર્યો અને તે તેની સાથે વાતચિત કરવા લાગ્યો: હે ભગવંત ! લીલ લોકોને ખાવા લાયક એવા વનહાથીનું માંસ ખાઈને આપ અહમનું પારણું કરો છો એમાં ધર્મનો કયો પરમાર્થ રહેલો છે ? કહ્યું છે કે—

“ ઋષિઓએ આચરેલી અવધૂત પૂત અને પ્રશસ્ત એવી માધુકરી વૃત્તિ સ્વીચ્છને ઘરેથી પણ કરવી જોઈએ.” અર્થાત્ સાધુ સંન્યાસીએ તો શિક્ષાવૃત્તિથી રહેવું જોઈએ, એ માર્ગ સુનિશ્ચનોએ પ્રશસ્તપણે—આચરી જતાવેલ છે. તાપસ બોલ્યો: હે ભદ્ર ! અમારા ધર્મમાં જીવહયા એ પ્રધાન તત્ત્વ છે. ઘરે ઘરે શિક્ષા લેવા ભરીએ તો આલતાં આલતાં અનેક જીવો કચરાઈને મરી જાય અને તેથી અમારો હયાપ્રધાન ધર્મ ન સચવાય. વળી, એકે એક કણમાં એક એક નોજો નોજો જીવ છે. ઘણા કણો ભેગા કરીએ અને રાંધણું બનાવીએ તો પણ ઘણા જીવોનો ઘાત થાય છે માટે અનેક જીવોના સમૂહને બચાવવા સારુ એક જીવવાળા એક મોટા પ્રાણીનો ઘાત કરવો એ અમારા નિર્વાહ માટે અમે યોગ્ય માનીએ છીએ. નારાયણ બોલ્યો: જેનામાં જીવજીવુ ચેતના હોવાનું હજી સંદિગ્ધ છે એવા દાણાના કણોની રક્ષા માટે જેનામાં જીવજીવુ ચેતના હોવાનું સ્પષ્ટ છે અને અતુલવ સિદ્ધ છે—જે દેખાય છે એવા વનહાથીને મારીને જીવનનિર્વાહ કરવાનું કહેતા એવા તમારા માર્ગમાં વા તમારામાં જીવહયાનો સંભવ કેમ હોઈ શકે ? વળી, એ મારેલા હાથીના માંસની સ્વાભાવિક રીતે સડતી પેશીઓમાં એ માંસની જેવા રૂપરંગવાળા—માંસસમાન ભવિષ્ય-જીવોની ઉત્પત્તિ કેમ ન સંભવી શકે ? અને આવું ખાવું આ તો રાક્ષસનું લક્ષ્ય છે.

“ જે માનવ પોતાના માંસને બીજાના માંસવડે વધારવા ઇચ્છે છે તે, ગમે ત્યાં ઉદ્ધિશ વાસને પામે છે.” વળી, “ માંસ એટલે ‘ માં સ ’ છે અર્થાત્ ‘ માં ’ એટલે ‘ મને ’ અને ‘ સ ’ એટલે ‘ તે ’ એનું તાત્પર્ય એ થયું કે હું જેનું માંસ અહિં ખાઉં છું, તે મને પરલોકમાં ખાઈ જશે. આ બાતનો માંસ શરદનો ભાવ બુદ્ધિમાન લોકોએ કહી જતાવેલ છે.” આવું અનેક વાક્યો વડે સ્મૃતિ વગેરે અનેક શાસ્ત્રોમાં માંસનો નિષેધ કરેલ છે. પછી તાપસ બોલ્યો: હે ભદ્ર !

છીએ તેની શોધ તે જ કરી દીધી છે; માટે હવે તું તારા શુરુઓનાં ચરણકમલોનાં દર્શન કરાવ જેથી કરીને મારો મન-હામરો ત્યાં પ્રસન્નતા પામે. જિનદંતે બોલ્યો: એમ કરું એટલે તને શુરુનાં દર્શન કરાવું.

પછી ત્યાંથી પાંચ ચોજન જેટલે દૂર રહેલા સેંચપુર નામના નગર લાણી તે બન્ને ગયા. ત્યાં તત્કાળ આવેલા રાજા વગેરે મોટા મોટા માણસોવડે પૂબ, આદરસત્કાર અને મહિમા પામેલા એવા આચાર્યને ધર્મકથા કરતા તેમણે દીક્ષા. તેમને બોધને હુષને દીધે જેનાં રમેરમેમ ખડા થઈ ગયા છે એવા અને આચાર્ય તરફ બહુમાન ધરાવનારા એવા જિનદંત અને નારાયણ ત્યાં શુરુને પગે પડ્યા. તેમની સામે બોધને શુરુએ આશિષ આપી અને તેમના માથા ઉપર ચોતાનો હાથ મૂક્યો. પછી તેઓ બન્ને ઉચિત સ્થળ ઉપર જઈને બેઠા. શુરુના શુભથી રાણ થયેલા રાજાએ શુરુની સામે તેમને આપવા માટે જ પાંચ કોડ સોનૈવાનો ઢગલો કર્યો અને ચીનાંશુક વગેરે ઉત્તમ પ્રકારના વસ્ત્રોનો પશુ ઢગલો કર્યો. પછી રાજા બોલ્યો 'હે ભગવંત ! મારા ઉપર કૃપા કરીને આ મારી તુલ્ય ભેટને સ્વીકાર કરો. આચાર્ય બોલ્યા 'હે રાજન ! અર્થે અનર્થનું કારણ છે, અર્થે સંસારનું મોટું કારણ છે, અર્થે સંયમવનને બાળવા માટે પ્રયત્ન દાવાનળ સમાન છે. દુર્મતિ મહિલાના સ્વયંવર સમાન અર્થે ઉન્માદને ઉપજાવે છે, માટે સુનિવરોએ તને દૂર દૂરથી તજેલો છે. વળી, જે શ્વેત કપડાં અને કાંબલ વગેરે ઉપકરણો મહામૂલ્યવાળાં ન હોય પરંતુ સાધારણ કીમતનાં સાદા હોય તેમને જ સંયમનાં હેતુ સમજીને સુનિરાજ પરિશુદ્ધપણે ગ્રહણ કરે છે. માટે હે રાજા ! તું જે મારી પાસે આ ધન અને મહામૂલ્યાં કપડાં લાવેલ છે તે બધાનું કશું કામ નથી, તે દાન માટે પ્રયત્ન કર્યો છે એટલે તને દાનનું ફળ મળી ગયું સમજવું. પ્રયત્નપૂર્વક નિર્મત્રણ આપેલો સાધુ દાનને ઇચ્છે કે ન ઇચ્છે તો પણ પરિણામવિશુદ્ધિને લીધે દાતારને તો સાધુએ ગ્રહણ ન કર્યું હોય તો પણ નિર્જરા થઈ ચૂકે છે. જ્યારે આચાર્યે રાજાને આ પ્રમાણે જણાવ્યું ત્યારે તેને એમ લાગ્યું કે હું પુણ્ય વગરનો છું અને એ રીતે ચોતાને અપુણ્ય માનતો રાજા શુરુને નમીને જેવો આવ્યો હતો તેવો જ પાછો આવ્યો ગયો.

રાજાની વિનંતિ અને શુરુની અલુપ્તતા આ બધું બોધને નારાયણ વિચારવા લાગ્યો કે-આ મહાત્માએ દૃઢ રીતે લોભ ઉપર વિજય મેળવેલો છે. એ લોભવિજયી છે માટે જ આટલું બધું અર્પવામાં આવતું ધન એક તણખલાની પેંઠે તણ દઈ ચૂકે છે.

પછી પરબદા ભીડી ગઈ અને એકાંત થયું એટલે શુરુને બોધને પરમ સંતોષને પામેલા નારાયણને જિનદંતે જોળખાવ્યો અને તે વિશેની બધી હકીકત શુરુને કહી બતાવતાં જણાવ્યું કે-આ મહાત્મા તમારા ચરણકમળના અનુરાગને લીધે આટલે દૂર સુધી આવેલો છે માટે તમે જે રીતે એણે તમારી સેવા કરવા તરફ વૃત્તિ બતાવી છે તેવું જ ફળ તેને આપો. પછી શુરુએ સવિસ્તર તેને સાધુધર્મનો અને ગૃહસ્થધર્મનો ઉપદેશ

રસ અને ગંધવાળા અનેક બીજાં જીવો રહેલા છે, એવું પ્રત્યક્ષથી જ માલુમ પડે છે. સર્વજ્ઞના વચનો બધ્યા પછી પણ એક આપણા આ તુચ્છ જીવનને માટે એ બધી વસ્તુઓને ખાઈને અનેક જીવોનો નાશ કેમ કરી શકાય? પછી નારાયણ બોલ્યો:-ગાજર વગેરેમાં અનંત જીવો પ્રત્યક્ષ તો દેખાતા નથી, તો પછી એ કંદમૂળોમાં અનંત જીવો છે એ શી રીતે બહી શકાય? જિનદત્ત બોલ્યો: જિનવચનને પ્રમાણ માનવાથી એ બધું બહી શકાય છે. એમ તો જ્ઞાન, દર્શન અને તપની આરાધના કરવાથી જે કૃણ મળે છે તે પણ ક્યાં પ્રત્યક્ષ દેખાય છે? છતાં જેમ શ્રી જિનવચનાનુસારે ‘તે કૃણ છે.’ એમ મનાય છે તેમ ‘કંદમૂળોમાં અનંત જીવો છે’ એમ સમજવાનું છે. શ્રી જિનો રાગદ્વેષ વગેરે દોષો વગરના છે માટે તેમનું વચન મિથ્યા-ખોટું હોતું નથી; અને જે પદાર્થો ઇન્દ્રિયગ્રમ્ય નથી, તેની સંસિદ્ધિ પોતાની મતિકદ્વપનાથી થઈ શકતી નથી.

“અહો આ ગૃહસ્થ છે છતાં સૂક્ષ્મ પદાર્થના વિચારમાં કુશળ છે તો પછી આના શુરુઓ પણ જરૂર વિશિષ્ટ પ્રકારના હશે” એમ ધારતો નારાયણ બોલ્યો: હે ભદ્ર! આ પ્રકારના વિવેકના સ્વારવાળો આ તારો ધર્મોદય તું કેાની પાસેથી શીખ્યો? જિનદત્ત બોલ્યો: એક બથસિંહ નામે આચાર્ય છે. જેઓ કરુણાના સમુદ્ર છે અને જેમ મહાદેવે કામદેવને બાળી નાખેલ છે તેમ જેમણે કામદેવને બાળી નાખેલ છે એવા અને ભવના કૂપમાં પડતા જીવોને બહાર નીકળવા માટે હાથે ટેકો આપનારા એવા સુગૃહિત નામવાળા એ છે તથા એ આચાર્ય ભગવંત આ જ પ્રદેશમાં રહે છે.

જેમની ક્ષમા પાસે પૃથ્વીની ક્ષમા તો કાંઈ જ ન કહેવાય, એ જ રીતે જેમની ઉચ્ચતા પાસે પહાડની ઉચ્ચતા કાંઈ જ ન લેખાય, જેમની ગંભીરતા પાસે સમુદ્ર તો એક ખાબોચિયા જેવો ગણાય, જેમની પાસે સૂર્ય પણ માત્ર દિવસે જ પ્રકાશ આપતો હોવાથી એાછી શોભાવાળો છે અને એ મહાપ્રતાપવાળો શુરની પાસે એક ખભુઆ જેવો લાગે છે. પુણ્યવડે જ પાત્રી શકાય એવા અને સારી રીતે ધારેલા બાર અંગના જ્ઞાનવડે જેઓ ત્રણ જગતની પ્રવૃત્તિ બહી શક્યા છે એવા એ શુરને બ્યાંસુધી નબરે ભેગા નથી ત્યાંસુધી જ શીતળતામાં ચંદ્રનાં ગીત ગવાય-વખાણ થાય, અને તેની ઉપમા પણ દેવાય તથા બ્યાંસુધી એ શુરને હૃદયમાં આણ્યા નથી ત્યાંસુધી જ સિંહ પણ બળવાન લાગે. એવા એ ઉત્તમ શુર. પાસેથી હું મારા ઘણાં થોડાં પુણ્યને લીધે નયો, ભગો અને હેતુઓની ચર્ચાવાળા શાસ્ત્રસમુદ્રથી નિપજેલો આ થોડોઘણો વિવેક મેળવી શકેલ છું.

આ બધું સાંભળીને પ્રસન્નતા પામેલો નારાયણ કહેવા લાગ્યો. રાહણુ પર્વત સિવાય બીજે સ્થળે અનુપમ રત્નો હોવાનો સંભવ નથી, એ જ રીતે આવા અસાધારણ શુર સિવાય આ પ્રકારનું સૂક્ષ્મ ધર્મજ્ઞાન બીજેથી મળે તેવું નથી, તેથી હે જિનદત્ત! અમારે જે કામ કરવાનું છે તે બધું તે જ કરી આપ્યું છે અર્થાત્ અમે જે પુરુષની શોધમાં નીકળ્યા

આપ્યો. એ બધું સાંભળીને લઘુકર્મી, અત્યંત મધ્યસ્થ વૃત્તિવાળો અને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી ભાવાર્થને વિચારી શકવાના સામર્થ્યવાળો હોવાથી એ પ્રતિજ્ઞાધ પામ્યો. પછી વધારે સમય સુધી શુરની ઉપાસના કરીને અને સદ્ધર્મના સારને બરાબર સમજી લઈને શુર પ્રત્યે એણે પોતાના અવિનયની ક્ષમા માગી અને ત્યારબાદ એ પોતાને નગરે પહોંચ્યો.

નગરમાં જઈને પિતાને મળ્યો અને ધર્મનો જે સાર પોતે મેળવી લાવ્યો છે તે બધા તેને કહી બતાવ્યો. પિતાએ તેની પ્રશંસા કરી અને યજ્ઞની પ્રવૃત્તિ વગેરેની બધી જ ક્રિયાઓ તણ દીધી. એ પ્રમાણે એ બંને પિતાપુત્રે આયુષ્યતોને, શુણ્યતોને અને શિક્ષાતોને સારી રીતે પાળ્યા, સારા સારા મુનિઓની ઉપાસના કરી, સિદ્ધાંતોનાં રહસ્યો સાંભળ્યાં અને એ રીતે સદાક્રાંત એ બંને સવિશેષપણે ધર્મમાં ઉદ્યમવાળા થયા. ક્રમે કરીને એમણે બંનેએદેશવિરતિ ધર્મની સારી રીતે આરાધના કર્યા પછી જ્યારે સર્વવિરતિ ધર્મને પાળવાની પોતામા યોગ્યતા આવી ત્યારે તેમણે સંયમની પણ સારી રીતે આરાધના કરી અને અંતે તે બંને નિર્વાણને પામ્યા. આ રીતે મધ્યસ્થભાવ કલ્યાણપરંપરાનું કારણ બને છે. વળી,

જેમ નિર્મળ આરિસામાં પાસેની તમામ વસ્તુઓનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમ મધ્યસ્થ માનવના મનમાં સમગ્રધર્મના શુણ્યનું પ્રતિબિંબ પડે છે. પાણી અને દૂધ મળી ગચ્છું હોય તેમાંથી જેમ હંસ પોતાની નિપુણતાવડે માત્ર દૂધ પીએ-અહણ કરે છે તેમ મધ્યસ્થ માનવો દોષોને તણ દઈને માત્ર અહણ કરવા જેવાં જ તરંગોનું અહણ કરે છે. વળી, લાક્ષ્યા માણસો મધ્યસ્થવૃત્તિને શાસ્ત્રોને ભણ્યા વિના જ બુદ્ધિમાં આવેલો સંસ્કાર કહે છે, આખ વિના જ વસ્તુઓને બેવાનું સાધન કહે છે અને આચાર્યની શિક્ષા વગર જ આવેલું પરમ આતુર્ય કહે છે. કોઈ માનવ ભલે ઓછા શુણ્યવાળો હોય તો પણ પોતાની મધ્યસ્થ વૃત્તિને લીધે બીજા માનવોનો માનિતો-પૂજ્ય થઈ જાય છે. મિત્રોમાંના ઉત્તમ મિત્ર બની જાય છે. એક મધ્યસ્થતાના શુણ્યને મેળવીને જીવો વેગથી સંસારસમુદ્રનો પાર પામી ગયેલા છે. જેને સન્નિપાત થયો હોય ત્યારે તે જેમ શુભ અશુભ વસ્તુનો વિવેક કદી પણ કરી શકતો નથી તેમ જે માનવના દુષ્કર્મોના સમૂહનો ઉદય થયો હોય તે મધ્યસ્થ વૃત્તિને પામી શકતો નથી.

જે સુધીમાનવ સર્વ પ્રકારના આગ્રહોનો ત્યાગ કરી કેવળ એક મધ્યસ્થ શુણ્યને શરણે જાય છે તે બધા સમુદ્રોમાંના એક ક્ષીરસમુદ્રની પેઠે બધી સંપત્તિઓનું સ્થાન બને છે.

શ્રી કથારતન કોશમાં માધ્યસ્થ શુણ્યના વિષેના પ્રકરણમાં પુરોહિતપુત્ર
નારાયણની કથા સમાપ્ત.
(પ્રથમ અંશ સમાપ્ત)

